

ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ს სამოქალაქო კოდექსის კ ო მ ე ნ ტ ა რ ი

წიგნი მესამე

პალმბულებითი სამართალი
ზოგადი ნაწილი

გამომცემლობა «სამართალი»
თბილისი 2001

სამართლის სამოქალაქო კოდექსის
კომენტარი ნუთ წიგნად

წიგნი მესამე

სარედაქციო კოლეგია: *ლადო ჭანტურია* (მთავარი რედაქტორი)
ბესარიონ ზოიძე (პასუხისმგებელი მდივანი)
თედო ნინიძე
რომან შენგელია
ჯონი ხეცურიანი

სამოქალაქო კოდექსის კომენტარის მესამე წიგნი მოამზადეს:

ლ. ჭანტურია – მუხლები 16-360, 427-454

ბ. ზოიძე – მუხლები 361-426, 455-476

© გამომცემლობა „სამართალი“, 2001

წინათქმა

ვალდებულებითი სამართალი სამოქალაქო სამართლის ყველაზე დიდი და გამორჩეულად მნიშვნელოვანი ნაწილია. მისი მოქმედება ჩვენი ცხოვრებისეული ურთიერთობების თითქმის ყველა სფეროზე ვრცელდება. ამიტომ სამოქალაქო კოდექსის ამ წიგნის კომენტარზე მუშაობა ჩვეულებრივზე მეტ ხანს გაგრძელდა.

ვალდებულებითი სამართალი ორი ნაწილისაგან შედგება: ზოგადი და კერძო. თავისი როლითა და მნიშვნელობით ვალდებულებითი სამართლის ზოგად ნაწილს განსაკუთრებული ადგილი უკავია კერძო სამართალში. ამიტომაც გადაწყვიტა სამოქალაქო კოდექსის კომენტარის სარედაქციო კოლეგიამ, რომ მისი კომენტარი ცალკე წიგნად გამოსულიყო.

წინამდებარე წიგნში განხილულია ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორიცაა ვალდებულებითი ურთიერთობის წარმოშობის საფუძვლები, სახელშეკრულებო სამართალი, ხელშეკრულების დადება, ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები, მესამე პირთა სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულებები, ხელშეკრულებიდან გასვლა, ვალდებულების შესრულება, ვალდებულების დარღვევა, ზიანის ანაზღაურების მოვალეობა, მოთხოვნის უზრუნველყოფის დამატებითი საშუალებანი, ვალდებულების შეწყვეტა, კრედიტორთა და მოვალეთა სიმრავლე ვალდებულებაში.

მიუხედავად იმისა, რომ ვალდებულებითი სამართლის ზოგადი ნაწილის ბევრი ინსტიტუტი ნაცნობია ქართველი იურისტებისათვის, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი მრავალ ისეთ ინსტიტუტსაც შეიცავს, რომელთა არსის სრულად გადმოცემა კომენტარების გზით უადრესად საჭირობოდა. ამ მხრივ აღსანიშნავია ისეთი ინსტიტუტები, როგორიცაა ხელშეკრულების თავისუფლება და მისი ფარგლები, ხელშეკრულების დადების ვალდებულება (კონტრაპიჩიების იძულება), ქუჩაში დადებული ხელშეკრულებები, ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები, ხელშეკრულებიდან გასვლა და ა.შ.

სამოქალაქო კოდექსის კომენტარის მესამე წიგნში ჩვენ შევეცადეთ პრაქტიკული მაგალითების მოშველიებით მკითხველისათვის გვეჩვენებინა აბსტრაქტული სამართლებრივი ნორმების ადამიანური სახე, მათი ცხოვრებისეული დანიშნულება და ღირებულება.

კერძო სამართლით განმტკიცებული სახელშეკრულებო ავტონომიის პრინციპი

თავის პრაქტიკულ განზოციელებას სწორედ ვალდებულებითი სამართლის ნორმების მეშვეობით პოულობს. ამასთან, სამოქალაქო კოდექსი არ ივიწყებს მომხმარებელთა უფლებების დაცვის აუცილებლობას და მრავალ ნორმას განმტკიცებს, რომელთა გარეშე წარმოუდგენელია თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკა. აქ, პირველ რიგში აღსანიშნავია კონტრაპირების იძულება და ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები, ქუჩაში დადებული ხელშეკრულებები და ინფორმაციის გაცემის ვალდებულება.

ვალდებულებითი სამართალი თანასწორობის საფუძველზე წარმოშობილი ურთიერთობების სამართლებრივი რეგულირების გვირგვინია. დარწმუნებული ვარ, რომ მკითხველი სიამოვნებით გაეცნობა ვალდებულებითი სამართლის ზოგადი ნაწილის ამ კომენტარს. სულ მალე ქართველი იურისტები მიიღებენ ვალდებულებითი სამართლის კერძო ნაწილის კომენტარსაც და ამით დასრულდება საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარის პირველი მრავალტომეულის გამოცემა.

დაბოლოს, კვლავაც მინდა მადლობა მოვახსენო ჩვენს უცხოელ მეგობრებს, რომლებმაც დიდი თანადგომა და მხარდაჭერა აღმოგვიჩინეს ამ კომენტარის მომზადებაში. ხაზგასმით აღვნიშნავ გერმანიის ტექნიკური თანამშრომლობის საზოგადოებისა (GTZ) და ნიდერლანდების საგარეო საქმეთა სამინისტროს – საერთაშორისო სამართლებრივი თანამშრომლობის ცენტრის (CILC) ხელშეწყობას. ცალკე მინდა გამოვყო გერმანიის ტექნიკური თანამშრომლობის საზოგადოების – GTZ-ის როლი, რომლის მიწვევითაც მე 2000 წლის აგვისტოს თვეში შესაძლებლობა მქონდა ბრემენის უნივერსიტეტში მეშუაფა ამ კომენტარზე. ბრემენის უნივერსიტეტის პროფესორთან როლფ კნიპერთან და დოქტორ თომას მაიერთან გამართულმა საინტერესო დისკუსიებმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს ამ ნაშრომის მომზადებაში. ამისთვის მათ გულწრფელად ვუძღვნი მადლობას.

პროფესორი ბესარიონ ზოიძე მადლობას უხდის ქ. ჰამბურგის მაქს-პლანკის სახელობის საზღვარგარეთის ქვეყნებისა და საერთაშორისო კერძო სამართლის ინსტიტუტის ხელმძღვანელობას იმ ხელშეწყობისათვის, რამაც მას საშუალება მისცა ემუშავა აღნიშნულ ინსტიტუტში ვალდებულებითი სამართლის თანამედროვე პრობლემებზე.

ლადო ჭანტურია

PREFACE

The Law of Obligations is the biggest and the most important part of Civil Law. It applies to almost all relations of our everyday life. That is why it took us more time to work on this book of comments.

The Law of Obligations is composed of two parts: a general and a particular one. According to its role and importance the General Part of the Law of Obligations represents one of the most significant parts of Private Law. This explains why we decided to publish the comments on it as a separate book.

The presented book covers important issues such as: the bases of the obligatory relations, law on contracts, conclusion of the contract, contracts made in favor of third parties, rescission, fulfillment of the obligation, the obligation of reimbursement of damages, additional safeguards for the fulfillment, termination of the obligation, plurality of creditors and debtors.

Although a lot of the institutions of the General Part of the Law of Obligations is known to Georgian lawyers, there are a lot of new other institutions in the Georgian Civil Code that requires its full comments.

In this regard, we should mention institutions such as: freedom of contracts and its frames, obligation of entering the contract made in the street, standard conditions of the contract, rescission, etc.

In the third part of the Comments to Civil Law we tried to bring up practical examples and in this way document the real, practical value and importance of the abstract legal norms.

The Civil Code protects the rights of consumers and reinforces many norms that are of crucial importance for market economy. It may suffice to mention the coercion to contract under certain conditions and standard conditions of the contract, contracts made in the street and the obligation of giving out information.

The Law of Obligations is the source of legal relations on an equal hierarchical level. I am sure that reader will be pleased to read these comments of General Part of Law of Obligations. Georgian readers will soon

have the opportunity to see the comments to the particular part of the Law of Obligations. This will be the final volume of comments to Civil Code.

Finally, I would like to once again express my gratitude to our foreign friends, who supported and assisted us very much in the preparation process of these comments. I would like to emphasize the role of German Technical Cooperation Society (GTZ) and Ministry of Foreign Affairs of the Netherlands - Center for International Legal Cooperation (CILC) in this process. I want to emphasize my thanks to GTZ, because it enabled me to spend research time at the University of Bremen in August 2000. During that time I had many interesting discussions with Dr. Dr. h.c. Rolf Knieper, professor at the University of Bremen, and Dr. Thomas Meier, which played an important role in the preparation of this book. I sincerely want to thank them a lot.

Professor Besarion Zoidze thanks the Max Planck Institute of Foreign and International Private Law in Hamburg for the assistance rendered during his visit to the institute.

LADO CHANTURIA

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინათქმა	3
წიგნი მესამე	
პალეოზოოლოგიის სამართალი	
ზოგადი ნაწილი	
ზოგადი დებულებანი	
პალეოზოოლოგიის შესახებ	23
მუხლი 316. ცნება	23
I. ვალდებულებათა ზოგადი დახასიათება	23
1. ცნება	23
2. ვალდებულებითი ურთიერთობის შინაარსი	27
3. ვალდებულებათა სახეები	29
II. კონტრაქტის უფლებებისა და ქონებისადმი განსაკუთრებული გულისხმიერების ვალდებულება (316 მუხლის მე-2 ნაწილი)	31
III. შესრულების მოთხოვნა	37
IV. პასუხისმგებლობა ვალდებულების დარღვევისათვის	41
მუხლი 317. ვალდებულების წარმოშობის საფუძვლები	43
I. სახელშეკრულებო ვალდებულებები	44
II. კანონისმიერი ვალდებულებები	46
III. ხელშეკრულების მომზადების საფუძველზე წარმოშობილი ვალდებულებები	48
IV. წინასახელშეკრულებო ხარჯების ანაზღაურების მოვალეობა	50
მუხლი 318. ინფორმაციის გაცემის ვალდებულება	52

პირი პირველი

სახელმწიფო სამართალი

ნაწილი პირველი

თავი პირველი

ზოგადი დებულებანი

მუხლი 319. ხელშეკრულების თავისუფლება. ხელშეკრულების დადების ვალდებულება	56
I. ხელშეკრულების თავისუფლების ცნება და მნიშვნელობა	57
II. ხელშეკრულების თავისუფლების ფარგლები	61
1. ხელშეკრულების დადების თავისუფლების შეზღუდვა	62

2. ხელშეკრულების შინაარსის განსაზღვრის თავისუფლების შეზღუდვა	65
მუხლი 320. მომავალ ქონებაზე დადებული ხელშეკრულების ბათილობა	66
მუხლი 321. ხელშეკრულება ქონების გადაცემის შესახებ	68
მუხლი 322. სამკვიდრო ქონების შესახებ დადებული ხელშეკრულების ბათილობა	70
მუხლი 323. უძრავი ნივთის გასხვისების წესი	73
მუხლი 324. ნივთის დატვირთვის შესახებ ხელშეკრულების ფარგლები	75
მუხლი 325. ვალდებულების პირობათა განსაზღვრა სამართლიანობის საფუძველზე	77
მუხლი 326. სახელშეკრულებო ვალდებულებათა შესახებ წესების გამოყენება არასახელშეკრულებო ვალდებულებათა მიმართ	81
თავი მეორე	
ხელშეკრულების დადება	
მუხლი 327. შეთანხმება ხელშეკრულების არსებით პირობებზე	83
I. ხელშეკრულების დადების ცნება და მნიშვნელობა	83
1. ზოგადი მიმოხილვა	83
2. ხელშეკრულება – მხარეთა შეთანხმება	86
3. ხელშეკრულების დადების მომენტი	89
II. წინარე ხელშეკრულება (327-ე მუხლის მე-3 ნაწილი)	96
1. ცნება და მნიშვნელობა	96
2. წინარე ხელშეკრულების ფორმა	97
3. წინარე ხელშეკრულების შეუსრულებლობის შედეგები	98
III. ძირითადი ხელშეკრულების მოსამზადებელი სხვა ინსტიტუტები	99
1. ოფცია	99
2. უპირატესი უფლებების მიმნიჭებელი ხელშეკრულებები	101
3. განზრახულობათა ოქმი (Letter of Intent)	101
4. შეთანხმება სახელშეკრულებო მოლაპარაკების პროცედურაზე (Instruction to Proceed)	102
მუხლი 328. ხელშეკრულების ფორმა	102
I. ზოგადი მიმოხილვა	103
1. კანონით დადგენილი ხელშეკრულების ფორმა	104
2. მხარეების მიერ განსაზღვრული ხელშეკრულების ფორმა	106

II. ფორმის მნიშვნელობა თანამედროვე სახელშეკრულებო სამართალში. შედარებით სამართლებრივი ანალიზი	107
1. ზოგადი მიმოხილვა	107
2. ფორმის მიზნები	110
3. ფორმის ტიპები	111
4. სანქციები ფორმის დარღვევისათვის	112
5. სხვა სანქციები	115
6. ფორმის დაუცველობის გამო ბათილი ხელშეკრულების ძალაში დატოვება	116
მუხლი 329. ოფერტის გაკეთება	118
I. ოფერტის ცნება	118
II. ოფერტის განსაზღვრადობა	120
III. ოფერენტის ნება იყოს შებოჭილი თავისი ოფერტით	121
IV. მოწვევა ოფერტზე – invitatio ad offerendum (329-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)	122
მუხლი 330. თანმყოფი და არათანმყოფი პირებისათვის გაკეთებული ოფერტი	126
I. აქცეპტის ფორმების მოკლე მიმოხილვა	126
II. პასუხი თანმყოფი პირისათვის გაკეთებულ ოფერტზე (330-ე მუხლის პირველი ნაწილი)	128
1. თანმყოფი პირის ცნება	128
2. პასუხის მიღება მაშინვე	130
III. პასუხი არათანმყოფი პირისათვის გაკეთებულ ოფერტზე (330-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)	131
მუხლი 331. აქცეპტი	134
I. ვადის განსაზღვრა	134
II. ვადის დარღვევის შედეგები	137
მუხლი 332. დაგვიანებული აქცეპტი	137
მუხლი 333. ახალი ოფერტი	139
I. ახალი ოფერტი (333-ე მუხლის პირველი ნაწილი)	140
II. მოდიფიცირებული აქცეპტი (333-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)	142
მუხლი 334. ოფერენტის თანხმობის გარაუდი	144
I. გამოყენების სფერო	144
II. ნორმის გამოყენების წინაპირობები	145
მუხლი 335. ღუმილი, როგორც აქცეპტის ფორმა	146
I. ღუმილის მნიშვნელობა ხელშეკრულების დადებისას	146
II. ღუმილი, როგორც ოფერტი საქმიან ურთიერთობებში	148

2. ხელშეკრულების შინაარსის განსაზღვრის თავისუფლების შეზღუდვა.....	65
მუხლი 320. მომავალ ქონებაზე დადებული ხელშეკრულების ბათილობა	66
მუხლი 321. ხელშეკრულება ქონების გადაცემის შესახებ	68
მუხლი 322. სამკვიდრო ქონების შესახებ დადებული ხელშეკრულების ბათილობა	70
მუხლი 323. უძრავი ნივთის გასხვინების წესი	73
მუხლი 324. ნივთის დატვირთვის შესახებ ხელშეკრულების ფარგლები	75
მუხლი 325. ვალდებულების პირობათა განსაზღვრა სამართლიანობის საფუძველზე	77
მუხლი 326. სახელშეკრულებო ვალდებულებათა შესახებ წესების გამოყენება არასახელშეკრულებო ვალდებულებათა მიმართ	81

თავი მეორე

საქმიანობის დაწყება

მუხლი 327. შეთანხმება ხელშეკრულების არსებით პირობებზე	83
I. ხელშეკრულების დადების ცნება და მნიშვნელობა	83
1. ზოგადი მიმოხილვა	83
2. ხელშეკრულება – მხარეთა შეთანხმება	86
3. ხელშეკრულების დადების მომენტი	89
II. წინარე ხელშეკრულება (327-ე მუხლის მე-3 ნაწილი)	96
1. ცნება და მნიშვნელობა	96
2. წინარე ხელშეკრულების ფორმა	97
3. წინარე ხელშეკრულების შეუსრულებლობის შედეგები	98
III. ძირითადი ხელშეკრულების მოსამზადებელი სხვა ინსტიტუტები	99
1. ოფცია	99
2. უპირატესი უფლებების მიმნიჭებელი ხელშეკრულებები	101
3. განზრახულობათა ოქმი (Letter of Intent)	101
4. შეთანხმება სახელშეკრულებო მოლაპარაკების პროცედურაზე (Instruction to Proceed)	102
მუხლი 328. ხელშეკრულების ფორმა	102
I. ზოგადი მიმოხილვა	103
1. კანონით დადგენილი ხელშეკრულების ფორმა	104
2. მხარეების მიერ განსაზღვრული ხელშეკრულების ფორმა	106

11. ფორმის მნიშვნელობა თანამედროვე სახელშეკრულებო სამართალში. შედარებით სამართლებრივი ანალიზი	107
1. ზოგადი მიმოხილვა	107
2. ფორმის მიზნები	110
3. ფორმის ტიპები	111
4. სანქციები ფორმის დარღვევისათვის	112
5. სხვა სანქციები	115
6. ფორმის დაუცველობის გამო ბათილი ხელშეკრულების ძალაში დატოვება	116
მუხლი 329. ოფერტის გაკეთება	118
I. ოფერტის ცნება	118
II. ოფერტის განსაზღვრადობა	120
III. ოფერენტის ნება იყოს შებოჭილი თავისი ოფერტით	121
IV. მოწვევა ოფერტზე – invitatio ad offerendum (329-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)	122
მუხლი 330. თანმყოფი და არათანმყოფი პირებისათვის გაკეთებული ოფერტი	126
I. აქცეპტის ფორმების მოკლე მიმოხილვა	126
II. პასუხი თანმყოფი პირისათვის გაკეთებულ ოფერტზე (330-ე მუხლის პირველი ნაწილი)	128
1. თანმყოფი პირის ცნება	128
2. პასუხის მიღება მშინვე	130
III. პასუხი არათანმყოფი პირისათვის გაკეთებულ ოფერტზე (330-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)	131
მუხლი 331. აქცეპტი	134
I. ვადის განსაზღვრა	134
II. ვადის დარღვევის შედეგები	137
მუხლი 332. დაგვიანებული აქცეპტი	137
მუხლი 333. ახალი ოფერტი	139
I. ახალი ოფერტი (333-ე მუხლის პირველი ნაწილი)	140
II. მოდიფიცირებული აქცეპტი (333-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)	142
მუხლი 334. ოფერენტის თანხმობის ვარაუდი	144
I. გამოყენების სფერო	144
II. ნორმის გამოყენების წინაპირობები	145
მუხლი 335. ღუმილი, როგორც აქცეპტის ფორმა	146
I. ღუმილის მნიშვნელობა ხელშეკრულების დადებისას	146
II. ღუმილი, როგორც ოფერტი საქმიან ურთიერთობებში	148

მუხლი 336. ქუჩაში დადებული ხელშეკრულება	149
I. ნორმის მიზანი	150
II. 336-ე მუხლის გამოყენების წინაპირობები	150
1. ქუჩაში დადებული ხელშეკრულება	151
2. სახლის წინ დადებული ხელშეკრულება	152
მუხლი 337. ხელშეკრულების ცალკეული გამონათქვამების განმარტება	154
I. ზოგადი მიმოხილვა და შედარებისას მართლებრივი ანალიზი	154
1. „ნების თეორია“ „გამოხატვის თეორიიდან“	155
2. ობიექტური განმარტება	157
3. განმარტების პრინციპი	159
4. ხელშეკრულების შევსებითი განმარტება	160
მუხლი 338. ურთიერთგამომრიცხველი და მრავალმნიშვნელოვანი გამონათქვამები ხელშეკრულებაში	163
მუხლი 339. სავაჭრო ჩვეულებები და ტრადიციები	166
მუხლი 340. შერეული ხელშეკრულებების განმარტება	170
I. შერეული ხელშეკრულების ცნება და მნიშვნელობა	171
II. შერეული ხელშეკრულებების განმარტება 340-ე მუხლის მიხედვით	173
მუხლი 341. ვალის არსებობის აღიარება	176
I. ვალის არსებობის აღიარების ხელშეკრულება, როგორც აბსტრაქტული და ცალმხრივი ვალდებულებითი ხელშეკრულება	176
II. ვალის არსებობის აღიარების ხელშეკრულების ნამდვილობა	178
1. აღიარების მიღება ადრესატის მიერ	178
2. ვალის არსებობის აღიარების ფორმა	179

თავი მესამე

საქონლის მფლობელის სტანდარტული პირობები

მუხლი 342. ცნება	180
I. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების მნიშვნელობა თანამედროვე ეკონომიკის პირობებში	180
II. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების ცნება	182
III. მხარეების მიერ დეტალურად განსაზღვრული სახელშეკრულებო პირობები	185

<i>მუხლი 343. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების</i>	
<i>გადაქცევა ხელშეკრულების შემადგენელ ნაწილად</i>	186
I. ხელშეკრულების შემადგენელ ნაწილად გადაქცევის წინაპირობები	187
II. სტანდარტული პირობების გადაქცევა ხელშეკრულების შემადგენელ ნაწილად მეწარმეებს შორის ურთიერთობისას	189
<i>მუხლი 344. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების უჩვეულო დებულებანი</i>	189
I. ცნება და ზოგადი მიმოხილვა	189
II. სტანდარტული პირობების უჩვეულო დებულებების სამართლებრივი შედეგი	192
<i>მუხლი 345. ბუნდოვანი ტექსტის განმარტება მეორე მხარის სასარგებლოდ</i>	192
<i>მუხლი 346. ნდობისა და კეთილსინდისიერების პრინციპების საწინააღმდეგო პირობათა ბათილობა</i>	193
<i>მუხლი 347. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების ბათილობა</i>	195
<i>მუხლი 348. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების ბათილობის სხვა საფუძვლები</i>	202

თავი მმოთხმ

მესამე პირთა სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულება

<i>მუხლი 349. ცნება</i>	213
I. მესამე პირთა სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულების ცნება და მნიშვნელობა	213
1. ხელშეკრულებები მესამე პირთა დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე	214
2. ხელშეკრულებები მესამე პირის დამოუკიდებელი მოთხოვნით	215
II. მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულების გამოყენების სფერო	217
III. მესამე პირის სასარგებლოდ შესრულების სამართლებრივი საფუძველი	218
IV. მესამე პირის საზიანოდ ხელშეკრულების დადების დაუშვებლობა	220
V. მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულების შესრულება	220
1. შესრულების მოთხოვნა კრედიტორის მიერ	221

2. შესრულების მოთხოვნა მესამე პირის მიერ	222
მუხლი 350. მესამე პირთა სასარგებლოდ დადებული	
ხელშეკრულების განმარტება	222
I. მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული	
ხელშეკრულების განმარტების აუცილებლობა	223
1. უფლების შეძენა მესამე პირის მიერ (350-ე მუხლის	
პირველი ნაწილის „ა“ პუნქტი)	224
2. მესამე პირისათვის უფლების წარმოშობის მომენტი (350-ე	
მუხლის პირველი ნაწილის „ბ“ პუნქტი)	225
3. ხელშეკრულების მხარეთა უფლება გააუქმონ ან შეცვალონ	
მესამე პირის უფლება (350-ე მუხლის პირველი ნაწილის	
„გ“ პუნქტი)	225
II. მესამე პირის შეცვლის უფლება (350-ე მუხლის	
მე-2 ნაწილი)	227
მუხლი 351. მესამე პირის უარი ხელშეკრულებით შეძენილ	
უფლებაზე	227
I. მესამე პირის უფლება უარი თქვას მისთვის	
მინიჭებულ უფლებაზე	227
II. მესამე პირის უარის სამართლებრივი შედეგი	228

თავი მესამე

საქმისპროცესში მონაწილე ბასკლა

მუხლი 352. ხელშეკრულებაზე უარის თქმის შედეგები	229
I. ხელშეკრულებიდან გასვლის ცნება და დახასიათება	230
II. ხელშეკრულებიდან გასვლის განსხვავება	
ხელშეკრულების მოშლისაგან (შეწყვეტისაგან)	233
III. ხელშეკრულებიდან გასვლის განსხვავება უსაფუძვლო	
გამდიდრებისაგან	234
IV. ხელშეკრულებიდან გასვლის საფუძვლები და მოტივები	235
1. ხელშეკრულებიდან გასვლის კანონისმიერი საფუძვლები	236
2. ხელშეკრულებიდან გასვლის სახელშეკრულებო საფუძვლები ..	240
V. ხელშეკრულებიდან გასვლის სამართლებრივი შედეგები	242
1. ნატურით დაბრუნება	242
2. ფულადი ანაზღაურება ნატურით დაბრუნების ნაცვლად	243
3. ფულადი ანაზღაურების ვალდებულების არარსებობა (352-ე	
მუხლის მე-4 ნაწილი)	248
VI. ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება	
(352-ე მუხლის მე-5 ნაწილი)	250

<i>მუხლი 353. მოვალის ვალდებულება საგნის სათანადო გამოყენების წესების დარღვევის გამო სარგებლის მიუღებლობისას</i>	250
I. საგნის სათანადო გამოყენების წესების დარღვევით მიუღებელი სარგებლის ანაზღაურება	251
II. აუცილებელი დანასარგების ანაზღაურების ვალდებულება (353-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)	252
<i>მუხლი 354. ხელშეკრულებიდან გასვლის შედეგად წარმოშობილ ვალდებულებათა შესრულება</i>	253
<i>მუხლი 355. შეტყობინების ვალდებულება ხელშეკრულებიდან გასვლისას</i>	255
<i>მუხლი 356. ხელშეკრულებიდან გასვლის ვადა</i>	256
<i>მუხლი 357. ხელშეკრულებიდან გასვლა რამდენიმე პირის მიერ</i>	258
<i>მუხლი 358. ხელშეკრულებიდან გასვლის დაუშვებლობა</i>	260
I. ნორმის მიზანი	260
II. ნორმის გამოყენების წინაპირობები	261
<i>მუხლი 359. კრედიტორის უარი ხელშეკრულებაზე</i>	261
<i>მუხლი 360. შეცდომა მორიგების საფუძვლებში</i>	263
I. მორიგების ცნება	263
II. 360-ე მუხლის მიზანი	265

პირი მმორი

ვალდებულების შესრულება

თავი პირველი

უცხოელი დებულებანი

<i>მუხლი 361. ვალდებულების არსებობის პრეზუმფცია</i>	267
I. ვალდებულების შესრულების ცნება	267
II. ვალდებულების კეთილსინდისიერად შესრულება	269
<i>მუხლი 362. ვალდებულების შესრულების ადგილი</i>	273
I. ვალდებულების შესრულების ადგილის ცნება	273
<i>მუხლი 363. მოვალის ან კრედიტორის ადგილსამყოფლის შეცვლა</i>	279
I. მოვალის საცხოვრებელი ადგილის შეცვლა	280
II. კრედიტორის მიერ საცხოვრებელი ადგილის შეცვლა	281
<i>მუხლი 364. ვალდებულების შესრულება ვადაზე</i>	282

<i>მუხლი 365. ვალდებულების შესრულება შესრულებისათვის</i>	
განსაზღვრული ვადის არარსებობისას	285
I. შესრულების კანონისმიერი ვადები	286
II. შესრულების გარიგებით განსაზღვრული ვადები	287
III. გარემოებებიდან გამომდინარე ვადები	289
IV. შესრულება გონივრულ ვადაში, დაუყოვნებლივ	290
V. ერთდროული შესრულება	292
<i>მუხლი 366. ვალდებულების ვადამდე შესრულების</i>	
მოთხოვნის დაუშვებლობა	292
<i>მუხლი 367. ვალდებულების შესრულების დაუყოვნებლივ</i>	
მოთხოვნის უფლება	293
<i>მუხლი 368. ვალდებულების შესრულება პირობითი</i>	
გარიგების არსებობისას	296
<i>მუხლი 369. უარი ვალდებულების შესრულებაზე</i>	298
<i>მუხლი 370. სამომხმარებლო კრედიტი</i>	300
<i>მუხლი 371. ვალდებულების შესრულება მესამე პირის მიერ</i>	302
<i>მუხლი 372. კრედიტორის დაკმაყოფილება მესამე პირის მიერ</i>	306
<i>მუხლი 373. ვალდებულების შესრულების მიღება</i>	
არაუფლებამოსილი პირის მიერ	308
I. ვალდებულების შესრულება უფლებამოსილი	
პირის წინაშე	308
II. შესრულების მიღება არაუფლებამოსილი პირის მიერ	310
<i>მუხლი 374. ალტერნატიული ვალდებულებანი</i>	311
I. ალტერნატიული ვალდებულების ცნება	311
II. კუმულატიური და ფაკულტატიური ვალდებულება	312
III. შესრულების არჩევის უფლება	313
<i>მუხლი 375. შესასრულებელ ვალდებულებათა არჩევა</i>	314
<i>მუხლი 376. ალტერნატიულ ვალდებულებათა არჩევის წესი</i>	316
<i>მუხლი 377. ორზე მეტი შესასრულებელი</i>	
ვალდებულების არჩევა	318
<i>მუხლი 378. ვალდებულების ნაწილობრივი შესრულება</i>	319
<i>მუხლი 379. კრედიტორის უფლება სხვა შესრულების</i>	
მიღებაზე	321
<i>მუხლი 380. ვალდებულების შესრულების ხარისხი</i>	323
<i>მუხლი 381. ვალდებულების შესრულება ინდივიდუალურად</i>	
განსაზღვრული საგნის არსებობისას	325
<i>მუხლი 382. ვალდებულების შესრულება</i>	
გვაროვნული ნივთის არსებობისას	327

თავი მეორე

ფულადი ვალდებულების უმსრულება

მუხლი 383. ცნება	330
მუხლი 384. წლიური პროცენტის განსაზღვრის წესი	332
I. პროცენტის ცნება	332
II. პროცენტის ოდენობა	333
მუხლი 385. ვალდებულების გარეშე გადახდილის გამოთხოვის წესი	337
მუხლი 386. ფულადი ვალდებულების შესრულების ადგილი	338
მუხლი 387. ფულადი ვალდებულების დაფარვის რეგითობა	340
მუხლი 388. სასამართლო ხარჯების დაფარვის პრიორიტეტი	343
მუხლი 389. ფულადი ვალდებულების გადახდა ფულადი ერთეულის კურსის შეცვლისას	345
I. ფულის კურსის შეცვლა და ნომინალიზმის პრინციპი	345
II. გადაცვლით ურთიერთობათა საფუძველი ვალუტის შეცვლისას	350

თავი მესამე

კრედიტორის მიერ ვადის ზაღაცდილება

მუხლი 390. ცნება	352
მუხლი 391. კრედიტორის მიერ ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება	356
მუხლი 392. მოვალის პასუხისმგებლობა კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილებისას	357
მუხლი 393. კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილების შედეგები	359

პირი მესამე

ვალდებულების დარღვევა

თავი პირველი

წლებადი დებულებანი

მუხლი 394. ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა ვალდებულების დარღვევისას	363
I. ვალდებულების დარღვევის ცნება	363
II. დაუძლეველი ძალა	371
III. შესრულების შეუძლებლობა	376

IV. დამატებითი ვადის განსაზღვრა ვალდებულების დარღვევისას	379
<i>მუხლი 395. ზიანის ანაზღაურების მოვალეობისაგან განთავისუფლების შესახებ წინასწარი შეთანხმების დაუშვებლობა</i>	381
I. განზარაზების ცნება	382
II. გაუფრთხილებლობის ცნება	384
III. ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობა	387
IV. წინასწარი შეთანხმება პასუხისმგებლობისაგან განთავისუფლებაზე	391
<i>მუხლი 396. მოვალის პასუხისმგებლობა მისი წარმომადგენლის მოქმედებისათვის</i>	392
<i>მუხლი 397. მოვალის პასუხისმგებლობა შესრულების საგნის სხვა პირისაგან მიღებისას</i>	396
<i>მუხლი 398. ხელშეკრულების მისადაგება შეცვლილი გარემოებებისადმი</i>	398
I. შეცვლილ გარემოებათა ცნება და მნიშვნელობა	399
II. ხელშეკრულების მისადაგება შეცვლილი გარემოებებისადმი	404
<i>მუხლი 399. უარი გრძელვადიან ვალდებულებით ურთიერთობაზე</i>	409
თავი მეორე	
მოვალის მიერ ვადის გადამცემი	
<i>მუხლი 400. ცნება</i>	416
I. შესრულებისათვის დადგენილ დროში ვალდებულების შეუსრულებლობა	417
II. ვადამოსული ვალდებულების შეუსრულებლობა გაფრთხილების მიუხედავად	419
<i>მუხლი 401. ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობა</i>	421
<i>მუხლი 402. მოვალის პასუხისმგებლობა</i>	424
<i>მუხლი 403. პროცენტიდან პროცენტის გადახდის დაუშვებლობა</i>	426
I. პროცენტი ვადის გადაცილებისათვის	427
II. პროცენტის პროცენტი	429
<i>მუხლი 404. კრედიტორის უფლება ზიანის ანაზღაურებაზე</i>	431
თავი მესამე	
ვალდებულების დარღვევა ორმხრივ ხელშეკრულების დროს	
<i>მუხლი 405. დამატებითი ვადის დაწესება ვალდებულების დარღვევისას</i>	432

I. დამატებითი ვადისა და გაფრთხილების ცნება ვალდებულების დარღვევისას	434
II. ხელშეკრულების მოშლა დამატებითი ვადისა და გაფრთხილების გარეშე	438
III. ხელშეკრულებაზე უარის დაუშვებლობა	440
IV. ხელშეკრულებაზე უარი შესრულების ვადის დადგომამდე	444
V. უარის თქმის გონივრული ვადების განსაზღვრა	446
მუხლი 406. საპასუხო შესრულების მიღების უფლება	446
მუხლი 407. ზიანის ანაზღაურება ხელშეკრულებიდან გასვლისას	449

პარი მემონსე

ზიანის ანაზღაურების მოვალეობა

მუხლი 408. პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენის მოვალეობა	451
I. ზიანის ანაზღაურების ცნება	451
II. ზიანის ანაზღაურება ჯანმრთელობისათვის ვნების მიყენებისას	454
მუხლი 409. პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენის შეუძლებლობა	455
მუხლი 410. ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნაზე წინასწარ უარის თქმის დაუშვებლობა	458
მუხლი 411. ზიანის ანაზღაურება მიუღებელი შემოსავლისათვის	461
I. დადებითი ზიანი	462
II. მიუღებელი შემოსავლები	463
მუხლი 412. ზიანი, რომელზედაც ვრცელდება ანაზღაურების მოვალეობა	464
მუხლი 413. ზიანის ანაზღაურება არაქონებრივი ზიანისათვის	467
I. მორალური (არაქონებრივი) ზიანის ცნება	468
II. მორალური ზიანის ანაზღაურების ნორმატიული ფარგლები	470
III. მორალური ზიანის ანაზღაურების საკითხი სახელშეკრულებო სამართალში	471
IV. მორალური ზიანის ოდენობის განსაზღვრის კრიტერიუმები	472
V. მორალური ზიანი სხეულის დაზიანებისა და ჯანმრთელობაზე ვნებისათვის	474
მუხლი 414. ზიანის ოდენობის განსაზღვრა	475

მუხლი 415. დაზარალებულის პრაღი ზიანის დადგომაში	480

პარი მმსუმი

მოთხოვნის უზრუნველყოფის დამატებითი საშუალებანი

მუხლი 416. ვალდებულების შესრულების უზრუნველყოფის დამატებით საშუალებათა სახეები	485

თავი პირველი

პირგასამტეხლო

მუხლი 417. ცნება	487
მუხლი 418. პირგასამტეხლოს განსაზღვრის ფორმა	490
მუხლი 419. პირგასამტეხლოს გადახდისა და ვალდებულების შესრუ- ლების ერთდროულად მოთხოვნის დაუშვებლობა	492
I. პირგასამტეხლოს გადახდისა და ვალდებულების შესრულების ურთიერთმიმართება	492
II. ზიანის ანაზღაურების უფლება	494
მუხლი 420. პირგასამტეხლოს შემცირება სასამართლოს მიერ	497

თავი მეორე

პი

მუხლი 421. ცნება	498
მუხლი 422. ბეს ჩათვლა გადასახადის ანგარიშში	500
მუხლი 423. ბეს ჩათვლა ზიანის ანაზღაურების ანგარიშში	502

თავი მესამე

მოგალის გარანტია

მუხლი 424. ცნება	505
მუხლი 425. გარანტიის ნამდვილობა	506
მუხლი 426. გარანტიის ფორმა	507

პარი მმმმმ

ვალდებულების შეწყვეტა

თავი პირველი

ვალდებულების შეწყვეტა უმსრულებით

მუხლი 427. ვალდებულების შეწყვეტა კრედიტორის სასარგებლოდ შესრულებით	508

I. შესრულების ცნება	508
II. ვალდებულების შესაბამისი შესრულება	512
III შესრულების მიმღები პირი	513
1. შესრულების მიღება კრედიტორის მიერ	513
2. შესრულების მიღება დამხმარე პირთა ან მესამე პირის მიერ	514
IV. შესრულების ცალკეული სახეების თავისებურებანი	515
1. წინასწარი გადახდა	515
2. ფულადი ვალდებულება	515
მუხლი 428. ვალდებულების შეწყვეტა ნოვაციით	517
I. ცნება და დახასიათება	517
II. სხვა შესრულების საგანი და მისი მიღების სამართლებრივი შედეგები	519
III. ახალი ვალდებულების წარმოშობა და მისი სამართლებრივი შედეგები	520
მუხლი 429. ვალდებულების შესრულების მიღება	522
I. მუხლის მიზანი	522
II. ვალდებულების მთლიანად შეწყვეტის პრეზუმფცია (429-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)	523
III. ვალის გადახდის დოკუმენტის მნიშვნელობა ვალის ნაწილ- ნაწილ გადახდისას (429-ე მუხლის მე-3 ნაწილი)	524
მუხლი 430. შესრულების მიღების დოკუმენტების რეკვიზიტები	525
მუხლი 431. სავალო საბუთის მოთხოვნის უფლება	526
I. სავალო საბუთის ცნება	526
II. 431-ე მუხლის მიზანი	526
III. სავალო საბუთის დაბრუნების მოთხოვნის წინაპირობები	527
მუხლი 432. შესრულების შესახებ დოკუმენტების გაცემის ხარჯების ანაზღაურება	528
მუხლი 433. უარი შესრულებაზე კრედიტორის მიერ თავის მოვალეობათა შეუსრულებლობის გამო	529

თავი მეორე

ვალდებულების შემოყვამა დეპონირებით

მუხლი 434. ცნება	530
I. დეპონირების ცნება და მნიშვნელობა	530
II. დეპონირების წინაპირობები	532
1. შესრულების მიღების დაყოვნება	533
2. კრედიტორის ადგილსამყოფელის არცოდნა	533
3. დეპონირების სხვა საფუძველი	534

4. ძივალის უფლება დეპონირებას გზით შეწყვეტის კალდებულება	534
III დეპონირების წესი	535
IV დეპონირების სამართლებრივი შედეგი (434-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)	536
მუხლი 435. დეპონირებული ქონების გადაცემა	
კრედიტორისათვის	537
მუხლი 436. დეპონირებაუნარიანი საგნები	538
მუხლი 437. შენახვის ადგილი	539
მუხლი 438. კრედიტორისაგან საგნის მიღების მოთხოვნა	540
მუხლი 439. შენახვასთან დაკავშირებული ხარჯების ანაზღაურება	540
მუხლი 440. შენახული საგნის უკან გამოთხოვა მოვალის მიერ	541
მუხლი 441. შესრულების საგნის შენახვის ვადა	543
თავი მესამე	
ვალდებულების შეაშუშება შრომითმოთხოვნათა გაქვითვით	
მუხლი 442. ვალდებულებათა გაქვითვის შესაძლებლობა	544
I. ვალდებულებათა გაქვითვის ცნება და მნიშვნელობა	544
II. ურთიერთმოთხოვნათა გაქვითვის წინაპირობები	546
1. საპასუხო მოთხოვნების არსებობა (ურთიერთმოთხოვნები)	546
2. მსგავსი მოთხოვნების არსებობა	547
3. გაქვითვის მოთხოვნის ნამდვილობა და მისი განხორციელებადობა	548
III. ვალდებულებათა გაქვითვის განხორციელება	549
მუხლი 443. გაქვითვის შესაძლებლობა მოთხოვნის ხანდაზმულობისას	550
მუხლი 444. გასაქვითი მოთხოვნები	551
მუხლი 445. რამდენიმე გასაქვითი მოთხოვნა	552
I. ვალდებულების შეწყვეტა რამდენიმე გასაქვითი მოთხოვნის არსებობისას (445-ე მუხლის პირველი ნაწილი)	552
II. ძირითად ვალდებულებასთან ერთად პროცენტებისა და სხვა ხარჯების გაქვითვა (445-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)	553
მუხლი 446. ვალდებულებათა გაქვითვა შესრულების სხვადასხვა ადგილის არსებობისას	554
მუხლი 447. მოთხოვნათა გაქვითვის დაუშვებლობა	555

თავი მესამე

გალღმგულგბის შმფმშტა გალღის პატმმმმ

მუხლი 448. ცნება	558
მუხლი 449. ვალღის პატმმმმმ შე.ეგებმ სზვა სოლიდარული მოვალეებმსათვის	560
მუხლი 450. ძირითადი მოვალღმსათვის ვალღის პატმმმმმ შედეგებმ	560
მუხლი 451. ორმზრღვ ზელშეკრულეებშმ მოთზონაზე უარის თქმის შედეგებმ	561

თავი მეს უთე

გალღმგულგბის შმფმშტმს სსზა საშუამშლმმ

მუხლი 452. ვალღებულეებმმ შეწვეეტა, როცა მოვალე და კრედიტორი ერთი და იგღვე პირი აღმოჩნდება	563
მუხლი 453. ვალღებულეებმმ შეწვეეტა მოვალღმმ გარდაცვალეებმმ გამო	564
მუხლი 454. ვალღებულეებმმ შეწვეეტა იურიდიული პირის ლიკვიდაციის გამო	565

პარმ მმშმღე

კრედიტორთა ან მოვალმთა სიმრავლე
გალღმგულგბაში

თავი კირველი

სოლიდარული კრედიტორმმ

მუხლი 455. სოლიდარული უფლებამოსილება	567
I. კრედიტორთა და მოვალეთა სიმრავლე ვალღებულეებაში	567
II. წილადი ვალღებულეება	568
III. სოლიდარული ვალღებულეებანი	569
IV. სოლიდარული კრედიტორებმ	571
მუხლი 456. სოლიდარული უფლებამოსილებმმ წარმოშობის საფუძვლებმ	572
მუხლი 457. ვალღებულეებმმ შესრულება ნებმსმიერი კრედიტორის წინაშე	573
მუხლი 458. ვალღებულეებმმ შესრულება ერთ-ერთი კრედიტორმსათვის	575
მუხლი 459. ერთ-ერთი სოლიდარული კრედიტორის უარის თქმის შედეგებმ	576

მუხლი 460. სხვა კრედიტორთან დაკავშირებული ფაქტების გამოყენების დაუშვებლობა	577
მუხლი 461. სოლიდარული კრედიტორის მემკვიდრეთა უფლებები	578
მუხლი 462. სოლიდარული კრედიტორის მოვალეობა დანარჩენი სოლიდარული კრედიტორების წინაშე	579

თავი მეორე

სოლიდარული მოვალეობები

მუხლი 463. სოლიდარული ვალდებულება	581
მუხლი 464. სოლიდარული ვალდებულების წარმოშობის საფუძვლები	583
მუხლი 465. კრედიტორის უფლება მოითხოვოს შესრულება ნებისმიერი მოვალისაგან	585
მუხლი 466. სოლიდარული მოვალის შესაგებელი კრედიტორის მიმართ	586
მუხლი 467. ერთ-ერთი მოვალის მიერ ვალდებულების მთლიანად შესრულების შედეგები	588
მუხლი 468. სხვა სოლიდარულ მოვალესთან დაკავშირებული ფაქტების გამოყენების დაუშვებლობა	589
მუხლი 469. სარჩელი ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის წინააღმდეგ	590
მუხლი 470. შესრულების მიღების დაყოვნების შედეგები	591
I. შესრულების მიღების დაკმაყოფილება	592
II. შესრულების დაყოვნება	592
მუხლი 471. სოლიდარული მოვალის მემკვიდრეთა უფლებები	594
მუხლი 472. კრედიტორის მოთხოვნის გაერთიანება ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის ვალთან	595
მუხლი 473. უკუმოთხოვნის უფლება ერთ-ერთი მოვალის მიერ ვალდებულების მთლიანად შესრულებისას	596
მუხლი 474. სოლიდარული მოვალის ვალაუვალობის შედეგები	598
მუხლი 475. სოლიდარული მოვალის კომპენსაცია	599
მუხლი 476. ხანდაზმულობის ვადის გასვლის შედეგები	600

წიგნი მესამე

პალდებულებითი სამართალი

ზოგადი ნაწილი

ზოგადი დებულებანი პალდებულებათა შესახებ

მუხლი 316. ცნება

1. ვალდებულების ძალით კრედიტორი უფლებამოსილია მოს-
თხოვოს მოვალეს რაიმე მოქმედების შესრულება. შესრულება
შეიძლება გამოიხატოს მოქმედებისაგან თავის შეკავებაშიც.

2. თავისი შინაარსისა და ხასიათის გათვალისწინებით ვალ-
დებულება შეიძლება ყოველ მხარეს აკისრებდეს მეორე მხარის
უფლებებისა და ქონებისადმი განსაკუთრებულ გულისხმიერებას.

1. პალდებულებათა ზოგადი ღაცასიათება

1. ცნება

ყოველდღიურ ცხოვრებაში ადამიანები ერთმანეთთან უამრავ
ურთიერთობას ამყარებენ ისე, რომ არც კი აცნობიერებენ ამ
ურთიერთობების სამართლებრივ ხასიათსა და ბუნებას. არც იმ
მოსალოდნელ სამართლებრივ შედეგებზე ფიქრობენ, რომლებიც
შეიძლება წარმოიშვას ამა თუ იმ ვალდებულების დარღვევით.
ეს სრულიად ბუნებრივია, ვინაიდან ადამიანები ერთმანეთთან
ურთიერთობენ არა სამართლებრივი ნორმების, კანონების შიშით,
არამედ იმის გამო, რომ ეს მათი ბუნებრივი მოთხოვნილება,
სასიცოცხლო აუცილებლობაა. ადამიანები არ არიან ვალდე-

ბულნი კანონის ნორმებზე იფიქრონ, როცა ისინი ყოველდღიურ რუტინულ საქმეებს აგვარებენ. მაგალითად, მეგობარი, რომელიც მეორე მეგობარს დაბადების დღეზე საათს ჩუქნის, არ ფიქრობს იმაზე, რომ მან ჩუქების ხელშეკრულება დადო; ქალი, რომელიც საპარიკმახეროში შედის და თმის ახალ ვარცხნილობას იკეთებს, არ ფიქრობს, რომ ნარდობის ხელშეკრულება დადო და ა.შ. ასეთი ურთიერთობები ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებაში მრავლადაა. მათი სამართლებრივი კვალიფიკაცია იურისტებისაა. კანონის ჩარევა ამ ურთიერთობებში მაშინ ხდება აუცილებელი, როცა რომელიმე მონაწილემ (მხარემ) არ შეასრულა ნაკისრი ვალდებულება და მეორე — უფლებამოსილი მხარე მოითხოვს მის შესრულებას იძულებით, სახელმწიფოს ზემოქმედებით.

სხვებთან ურთიერთობისას ჩვენ მრავალ ვალდებულებას ვკისრულობთ, რომელთაგან ზოგს ვიცავთ, ზოგს კი — არა. მაგალითად, როცა თქვენ მეგობარს პირდებით, რომ მას თეატრში დაპატიჟებთ, ამით მის წინაშე გარკვეულ ვალდებულებას კისრულობთ, მაგრამ ყოველგვარი ვალდებულების დარღვევას არ მოსდევს სამართლებრივი პასუხისმგებლობა. თუ თქვენ დანაპირებს არ შეასრულებთ და მეგობარს თეატრში არ წაიყვანთ, მას არ შეუძლია ამის გამო სასამართლოში გიჩივლოთ. მაგრამ თუ თქვენ მაღაზიაში განვადებით იყიდით ტელევიზორს და დააგვიანებთ ფასის გადახდას ან სრულად არ გადაიხდით მას, მაშინ გამყიდველს უფლება აქვს მიმართოს სასამართლოს და ამ გზით მოითხოვოს ფასის გადახდაც და ზიანის ანაზღაურებაც.

მაშასადამე, *ვალდებულებითი სამართალი აწესრიგებს ისეთ ვალდებულებებთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს, რომელთა დარღვევისათვის დამრღვევს სასამართლოს მეშვეობით შეიძლება დაეკისროს შესრულება ან ზიანის ანაზღაურება.* სწორედ ასეთ

ვალდებულებაზე საუბრობს 316-ე მუხლის პირველი წინადადება. ამგვარი და არა სხვაგვარი ვალდებულება აძლევს უფლებამოსილ პირს (კრედიტორს) უფლებას ვალდებული პირისაგან (მოვალისაგან) მოითხოვოს რაიმე მოქმედების შესრულება.

ვალდებულებითი ურთიერთობა კერძოსამართლებრივი ურთიერთობაა. იგი განსხვავდება საჯარო სამართალში არსებული ვალდებულებებისაგან. მაგალითად, პირი ვალდებულია, რომ ავტომანქანა მართოს მხოლოდ მართვის მოწმობით. ამ ვალდებულების დარღვევა იწვევს ადმინისტრაციულ პასუხისმგებლობას, მაგრამ არა კერძო სამართლებრივს. ამიტომ, ყოველი კონკრეტული შემთხვევის დახასიათებისას გადაწყდეს საკითხი იმის შესახებ, გამოყენებული უნდა იქნეს თუ არა ვალდებულებითი სამართლის ნორმები განსახილველი ვალდებულების მიმართ.

ვალდებულებითი ურთიერთობა კერძო სამართლის სუბიექტებს შორის წარმოშობილი ურთიერთობაა. *ამ ურთიერთობის ერთ მონაწილეს, რომელსაც მეორისაგან შესრულების მოთხოვნის უფლება აქვს, ეწოდება კრედიტორი, ხოლო მეორეს, რომელიც ვალდებულია კრედიტორის მოთხოვნისთანავე შეასრულოს ნაკისრი ვალდებულება – მოვალე.*

ვალდებულებითი ურთიერთობა ორ სუბიექტს – კრედიტორსა და მოვალეს შორის წარმოშობილი ურთიერთობაა. ამიტომ მას ფარდობითი (რელატიური) ურთიერთობა ეწოდება.

აბსოლუტური (სანივთო) უფლებებისაგან განსხვავებით, სადაც უფლებამოსილ პირს შეუძლია ნებისმიერი ხელმყოფელისაგან თავის დაცვა, ვალდებულებით ურთიერთობებში პირის მოთხოვნა შეზღუდულია მოვალით. კრედიტორს შეუძლია მხოლოდ მოვალისაგან მოითხოვოს აქტიური მოქმედება ან მოქმედებისაგან თავის შეკავება.

აბსოლუტური უფლების მაგალითი:

ნივთის მესაკუთრეს უფლება აქვს ნებისმიერ პირს აუკრძალოს თავისი ნივთის ხელყოფა ან თანხმობის გარეშე ამ ნივთის გამოყენება. ეს ნიშნავს, რომ მესაკუთრის უფლება დაცულია ყველას წინაშე – იგი აბსოლუტურია.

ფარდობითი უფლების მაგალითი:

კენჭაძემ ივანიძისაგან იყიდა ახალი ტელევიზორი „პანასონიკი“, რისთვისაც მას გადაუხადა საფასური 1000 ლარი. მაგრამ იმის გამო, რომ ტელევიზორი იმყოფებოდა ცეცხლადის საწყობში, ივანიძემ (გამყიდველმა) ფიზიკურად ვერ გადასცა ტელევიზორი კენჭაძეს (მყიდველს). მიუხედავად იმისა, რომ კენჭაძემ ტელევიზორის საფასური უკვე გადაიხადა, მას არა აქვს უფლება ცეცხლადისაგან მოითხოვოს ტელევიზორის მისთვის გადაცემა. იგი შეზღუდულია ვალდებულებით (ფარდობითი) ურთიერთობით, რის გამოც მას მოთხოვნა შეუძლია მხოლოდ მოვალისაგან (ივანიძისაგან).

ამრიგად, *ვალდებულებით ურთიერთობებში მონაწილეობენ მხოლოდ კრედიტორი და მოვალე*. ეს არ გამორიცხავს, რომ ან ერთ, ან მეორე მხარეს რამდენიმე პირი იყოს (პირთა სიმრავლე ვალდებულებებში).

მაგალითი:

შპს „სოფლმომარაგებამ“ 100 ტონა მინერალური სასუქი მიყიდა კონსორციუმ „თავთავს“, რომელიც არსებობდა ერთობლივი საქმიანობის ხელშეკრულების საფუძველზე (კონსორციუმი) და რომელშიც გაერთიანებული იყო სამი იურიდიული პირი. კონსორციუმმა ხელშეკრულებით განსაზღვრულ ვადაში ვერ გადაიხადა სასუქის საფასური. „სოფლმომარაგებამ“ მოითხოვა კონ-

სორციუმისაგან ფასის გადახდა და ზიანის ანაზღაურება. მიუხედავად იმისა, რომ კონსორციუმში გაერთიანებული იურიდიული პირები სოლიდარულ მოვალეებს წარმოადგენენ და სახეზეა პირთა სიმრავლე ვალდებულებაში, ისინი ამ ვალდებულებით ურთიერთობაში ერთ მხარედ – მოვალედ გვევლინებიან.

2. ვალდებულებითი ურთიერთობის შინაარსი

კრედიტორი ან მოვალე შეიძლება იყვნენ როგორც ფიზიკური და იურიდიული პირები, ისე პირთა გაერთიანებები, რომლებიც არ წარმოადგენენ იურიდიულ პირებს (მაგალითად, არარეგისტრირებული კავშირი ანდა არარეგისტრირებული შპს ან სს).

ვალდებულების ძალით კრედიტორი უფლებამოსილია მოსთხოვოს მოვალეს *შესრულება* (316-ე მუხლის პირველი ნაწილის პირველი წინადადება). ვინაიდან ჩვენ „შესრულებას“ კანონის ტექსტში ხშირად შევხვდებით, აუცილებელია მისი დაწვრილებით განხილვა.

შესრულება შეიძლება გამოიხატოს როგორც აქტიურ მოქმედებაში („მოქმედების შესრულება“), ისე უმოქმედობაშიც („მოქმედებისაგან თავის შეკავება“). როდესაც ნივთის გამყიდველი მყიდველისაგან მოითხოვს საფასურის გადახდას, ეს „მოქმედების შესრულების“ მაგალითია. როცა მეზობელი მეორე მეზობლისაგან ითხოვს მიწის ნაკვეთზე უნებართვო მშენებლობის შეჩერებას, ეს იქნება „მოქმედებისაგან თავის შეკავების“ მაგალითი.

როგორც წესი, *შესრულებაში გარკვეული შედეგი ივარაუდება* (ნივთის გადაცემა, ფულის გადახდა, ვალის დაბრუნება), მაგრამ *იგი ზოგ ურთიერთობაში საქმიანობასაც შეიძლება გულისხმობდეს* (მომსახურების ხელშეკრულებებში ან ერთობლივი საქმი-

ანობის დროს). არის შემთხვევები, როცა შესრულება, მისი შინაარსი არ შეიძლება შემოიფარგლოს მხოლოდ მარტივი აქტით (ნივთის გადაცემა მყიდველისათვის) და იგი სხვა მოქმედებებსაც ითვალისწინებდეს, რათა შესრულება განხორციელდეს უფრო ჩაითვალოს.

მაგალითი:

თორაძემ თავისი მიწის ნაკვეთი მიჰყიდა გერმანიის მოქალაქე მიულერს და ნასყიდობის სელშეკრულებით ივალდებულა, რომ ყველა აუცილებელ საკითხს, რომელიც საჭირო იყო უცხოელის მიერ მიწის ნაკვეთის შესაძენად, საჯარო რეესტრში რეგისტრაციისათვის საბუთების წარდგენის ჩათვლით, მოაგვარებდა. მიულერმა გადაიხადა ფული, თორაძემ დაუთმო თავისი ნაკვეთი, მაგრამ არაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ მიულერი მესაკუთრედ ყოფილიყო რეგისტრირებული საჯარო რეესტრში. ასეთი შემთხვევა უნდა დაკვალიფიცირდეს როგორც ნაკისრი ვალდებულების შეუსრულებლობა.

ბუნებრივია, რომ შესრულებას კრედიტორისათვის ყოველთვის მოაქვს ან უნდა მოჰქონდეს რაიმე სარგებელი, უპირატესობა. კანონი არ ამბობს, რომ ეს უპირატესობა ან სარგებელი ქონებრივი, მატერიალური ხასიათის უნდა იყოს. მაგრამ აუცილებელია, რომ შესრულება **განსაზღვრული ან განსაზღვრადი იყოს**, რათა შესაძლებელი გახდეს მისი აღიარება ვალდებულებითი ურთიერთობის საგნად. ე.ი. **შესრულება ყოველთვის კონკრეტული შინაარსის მატარებელი უნდა იყოს**. ეს იმიტომაცაა აუცილებელი, რომ კრედიტორს შეეძლოს სარჩელში კონკრეტული მოთხოვნის სახით ასახოს შესრულება.

3. ვალდებულებათა სახეები

მართალია, ვალდებულებითი ურთიერთობა კერძო სამართლებრივი ურთიერთობაა, მაგრამ იგი შეიძლება წარმოიშვას როგორც კერძო პირთა შეთანხმების (ხელშეკრულების), ისე კანონის საფუძველზე (მაგალითად, დელიქტური ვალდებულებები).

ვალდებულებათა უმრავლესობას საფუძველად უდევს ხელშეკრულება (ორმხრივი ან მრავალმხრივი გარიგება). ასეთ ვალდებულებით ურთიერთობებს *სახელშეკრულებო ვალდებულებითი ურთიერთობები ეწოდება*. მათი მაგალითია: ნასყიდობა, ჩუქება, ქირავნობა, იჯარა, სესხი და ა.შ.

ვალდებულებათა ერთი ნაწილი წარმოიშობა კანონის საფუძველზე და ამ დროს მხარეთა შეთანხმება სავალდებულო არ არის (მაგალითად, ზიანის მიყენების შედეგად წარმოშობილი ვალდებულებები).

ამრიგად, წარმოშობის საფუძვლის მიხედვით ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ *სახელშეკრულებო და კანონისმიერი (არასახელშეკრულებო) ვალდებულებები*. არცთუ იშვიათად კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებს აიგივებენ დელიქტურ ვალდებულებებთან. ეს არასწორია. როგორც შემდგომში ჩვენ დავინახავთ, კანონისმიერი ვალდებულებითი ურთიერთობა შეიძლება წარმოიშვას არა მხოლოდ ზიანის მიყენებიდან (დელიქტიდან), არამედ სხვა ურთიერთობებიდანაც (მაგალითად, უსაფუძვლო გამდიდრება და ა.შ.). ამ საკითხზე დაწვრილებით ვისაუბრებთ 317-ე მუხლის კომენტარისას.

ვალდებულებითი ურთიერთობები შეიძლება სხვა კრიტერიუმების მიხედვითაც დავახასიათოთ. ამ დახასიათებას არა აქვს მხოლოდ თეორიული მნიშვნელობა. იგი აუცილებელია მოთხოვ-

ნის ბუნების განსაზღვრისა და მისი მოცულობის დადგენისათვის. ვალდებულებითი ურთიერთობიდან წარმოშობილი დავების გადაწყვეტისათვის ამას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.

ვალდებულებითი ურთიერთობები შეიძლება იყოს *ცალმხრივი ან ორმხრივი (მრავალმხრივი)*.

ცალმხრივი ვალდებულებითი ურთიერთობის დროს ერთ მხარეს (კრედიტორს) უფლება აქვს მოვალისაგან მოითხოვოს შესრულება ეკვივალენტის, ე.ი. საპასუხო შესრულების გარეშე. მაგალითად, ზიანის მიყენების დროს დაზარალებულს უფლება აქვს ზიანის მიმყენებლისაგან მოითხოვოს მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, ხოლო ზიანის მიმყენებელი ვალდებულია აანაზღაუროს ეს ზიანი.

ორმხრივი (მრავალმხრივი) ვალდებულებითი ურთიერთობის შემთხვევაში მონაწილეები ერთდროულად კრედიტორებიც არიან და მოვალეებიც. მაგალითად, ნასყიდობის დროს მყიდველი (მოვალე) ვალდებულია გამყიდველს (კრედიტორი) გადაუხადოს ნივთის ფასი, ხოლო ამავე დროს მყიდველი (კრედიტორი) უფლებამოსილია მოსთხოვოს გამყიდველს (მოვალეს) ნივთის გადაცემა. სახელშეკრულებო ურთიერთობების უმრავლესობა ორმხრივ (მრავალმხრივ) ვალდებულებით ურთიერთობებს წარმოადგენს.

ორმხრივი (მრავალმხრივი) ვალდებულებითი ურთიერთობის დახასიათებისას იბადება კითხვა: თუ ერთმა მხარემ შეასრულა ნაკისრი ვალდებულება, მეორემ კი არა, ხოლო უფლებამოსილ პირს რომ აქვს მოთხოვნის უფლება მოვალისაგან, ეს ხომ არ უკარგავს ამ ვალდებულებას ორმხრივი ვალდებულების ბუნებას? ორმხრივი ვალდებულების ბუნებიდან გამომდინარეობს სწორედ ის, რომ ერთი მხარის მიერ შესრულება მას მეორე მხარისაგან მოთხოვნის უფლებას ანიჭებს.

ვალდებულებითი ურთიერთობებიდან გამომდინარე შესრულების მოვალებები შინაარსის მიხედვით ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან, ვინაიდან ისინი შესაძლოა სხვადასხვა პირობებიდან წარმოიშვან. ამის შესაბამისად შესრულების მოვალებები შეიძლება დაიყოს *პირველადი შესრულების მოვალებად და ნაწარმოები შესრულების მოვალებად*.

მაგალითი:

ვაჩნაძემ ბინის ქირავნობის ხელშეკრულება დასდო ვასაძესთან. ხელშეკრულების ძალით ვასაძეს ყოველთვიურად უნდა გადაეხადა ბინის ქირა 200 ლარი. ბინის ქირის გადაუხდელობისათვის ან ვადის გადაცილებისათვის ვასაძეს უნდა გადაეხადა პირგასამტეხლო და ანაზღაურებინა მიყენებული ზიანი.

ბინის ქირის გადახდა ამ შემთხვევაში *პირველადი შესრულება*, ხოლო პირგასამტეხლოს გადახდა და ზიანის ანაზღაურება – *ნაწარმოები შესრულება*, ვინაიდან იგი წარმოიშობა მხოლოდ პირველადი ვალდებულების შეუსრულებლობის შემთხვევაში.

ზიანის ანაზღაურება ყოველთვის არ არის ნაწარმოები ვალდებულება. მაგალითად, დელიქტურ ვალდებულებებში ზიანის ანაზღაურება პირველადი ვალდებულებაა, მაშინ როცა სახელშეკრულებო ვალდებულებებში ხელშეკრულების დარღვევით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურება ნაწარმოები ვალდებულებაა.

II. კონტრაქტის უფლებებისა და ქონებისადმი

განსაკუთრებული გულისხმიერების პაღღმუღმუბა (316-მ მუხლის მმ-2 ნაწილი)

სამოქალაქო კოდექსი შეესაბამება ვალდებულებითი სამართლის განვითარების თანამედროვე დონეს, სამოსამართლო სამართლით დამკვიდრებულ ახალ მოთხოვნებს და მოვალის ვალდებ-

ბულებას არ შემოფარგლავს მხოლოდ კონკრეტული ვალდებულების შინაარსით. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მოვალე ზოგ შემთხვევაში იმაზე მეტად აგებს პასუხს. ვიდრე ამას კონკრეტული ვალდებულება მოითხოვს. 316-ე მუხლის მეორე ნაწილი სწორედ ამგვარ ურთიერთობას განამტკიცებს: „თავისი შინაარსისა და ხასიათის გათვალისწინებით ვალდებულება შეიძლება ყოველ მხარეს აკისრებდეს მეორე მხარის უფლებებისა და ქონებისადმი განსაკუთრებულ გულისხმიერებას.“

316-ე მუხლის მე-2 ნაწილი მხარეებისაგან არ მოითხოვს რაიმე საგანგებო ზომების მიღებას, ისეთ მოქმედებებს, რომლებიც დამატებით ან დიდ ხარჯებთან იქნება დაკავშირებული. იგი უფრო მეტად მხარეებისათვის ურთიერთპატივისცემისა და გულისხმიერების მოვალეობაა, რათა უყურადღებობით ან უპასუხისმგებლობით არ შეილახოს კონტრაქტის უფლება, საფრთხე არ შეექმნას მის ქონებას და ა.შ.

როგორც წესი, გულისხმიერების პრინციპი ყველაზე მკაფიო გამოხატულებას პოულობს გრძელვადიან ვალდებულებით ურთიერთობებში, როგორიცაა: ქირავნობა, იჯარა, მომსახურება და ა.შ. ამ დროს მხარეები ერთმანეთთან ხანგრძლივად ურთიერთობენ, ურთიერთპატივისცემის, გულისხმიერების მოთხოვნა უფრო გამოკვეთილია ან გამოკვეთილი უნდა იყოს.

მაგალითი:

სივსივამძემ თავისი ოთხოთახიანი ბინის ერთი ოთახი მიაქირავა ჩიტიშვილს, რომელიც დროულად იხდიდა ბინის ქირას, უვლიდა ოთახს, მაგრამ სშირად მოჰყავდა ბინაში მსუბუქი ყოფაქცევის ქალები, რაც, ბუნებრივია, უარყოფით ზეგავლენას ახდენდა სივსივამძის ოჯახის წევრებზე, კერძოდ კი, მის არასრულწლოვან შვილებზე.

მაგალითი:

ქორიძემ თავისი სამოთხიანი ბინა მიაქირავა წიგნაძეს. ეს უკანასკნელი (დამქირავებელი) ბინის ქირას ღროულად, ყოველგვარი დავიანების გარეშე იხდიდა. მაგრამ დამქირავებელს თითქმის ყოველდღე მოჰყავდა მეგობრები სტუმრად, სვამდნენ, რაც ღრეობაში გადაიზრდებოდა და გვიან ღამემდე გრძელდებოდა, რითაც მეზობლებს ნორმალურად დასვენების შესაძლებლობას არ აძლევდნენ. ეს მეზობლების სამართლიან გულისწყრომას იწვევდა არა მხოლოდ დამქირავებლის, არამედ გამქირავებლის მისამართითაც.

მართალია, ქირავნობის ხელშეკრულება არც პირველ და არც მეორე მაგალითში არ უკრძალავდა დამქირავებელს სტუმრების მოყვანას, მაგრამ მან სწორედ განსაკუთრებული გულისხმიერების მოვალეობა დაარღვია, რაც გამოიხატა როგორც გამქირავებლის მიმართ უპატივცემულობაში, ისე მეზობლების ინტერესების ხელყოფაში.

თუმცა გულისხმიერების მოვალეობა ყველაზე მეტად გრძელვადიანი ვალდებულებითი ურთიერთობებისთვისაა დამახასიათებელი, არაა გამორიცხული, რომ მოკლევადიან გარიგებებშიც შეგვსვდეს ასეთი შემთხვევები.

მაგალითი:

თომაძემ პაპიძისაგან იყიდა 4 ტონა მანდარინი. მაგრამ იმის გამო, რომ თომაძეს ფულის გადახდის მომენტში არ ჰქონდა შესაძლებლობა მანდარინი წაეღო, სთხოვა გამყიდველს რამდენიმე დღე თავისთან დაეტოვებინა მანდარინი, ვიდრე იგი მანქანას გამოაგზავნიდა წასაღებად. პაპიძემ (გამყიდველმა) დაიგულა რა მანდარინი გაყიდულად და ფული მიღებულად, არაფერი იღონა იმისათვის, რომ ყუთებში ჩაწყობილი მანდარინი, რომელიც ეზოში

ელაგა, წვიმას არ გაეფუჭებინა, თუმცა დამატებითი ხარჯების გარეშე მას ამის შესაძლებლობა ჰქონდა. სამი დღის შემდეგ, როცა თომაძემ გამოავაზვნა მანქანა მანდარინის წასაღებად, მას ნაყიდი საქონელი წვიმისაგან გაფუჭებული დახვდა.

როგორც განხილული მაგალითებიდან ჩანს, წინასწარ განსაზღვრულ ურთიერთობებში შემოდის ზნეობრივი. ადამიანური ურთიერთპატივისცემის მოთხოვნები. 316-ე მუხლის მე-2 ნაწილი ამ შემთხვევებში ადამიანებისაგან მოითხოვს სხვების მიმართ ისეთივე მოპყრობას, როგორც ყველა ნორმალურ ადამიანს სურს სხვებისაგან. ამ ზნეობრივ მოვალეობას კანონი სავალდებულო ხასიათს ანიჭებს და თითქოს მშრალ სამართლებრივ ურთიერთობებს ამით უფრო „ადამიანურს“ ხდის.

გულისხმიერების მოვალეობის თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ, როგორც წესი, მისი შინაარსის განსაზღვრა ვალდებულების წარმოშობის მომენტში შეუძლებელია. იგი მხოლოდ ვალდებულების განხორციელების პროცესში შეიძლება გამოიკვეთოს. საიდან უნდა სცოდნოდა ბინის გამქირავებელს, რომ დამქირავებელი უზნეოდ გამოიყენებდა გაქირავებულ ოთახს? ეს განასხვავებს გულისხმიერების მოვალეობას ე.წ. *დამატებითი ვალდებულებისაგან*.

დამატებით ვალდებულებას ვალდებულების მონაწილეები ურთიერთობის დასაწყისშივე განსაზღვრავენ და იგი ყოველთვის *ძირითადი ვალდებულებიდან* გამომდინარეობს. ამიტომ დამატებითი ვალდებულების დარღვევა იმთავითვე შეიძლება გახდეს სარჩელის აღძვრის საფუძველი. ე.ი. *დამატებითი ვალდებულების შინაარსი თავიდანვე განისაზღვრება მხარეების მიერ, ხოლო გულისხმიერების მოვალეობისა კი არა*.

მაგალითი:

ბინის ქირავნობის ხელშეკრულებით მხარეებმა გაითვალისწინეს, რომ ბინის მიმდინარე რემონტს განახორციელებს დამქირავებელი, ასევე საჭიროებისამებრ შეაკეთებს ელექტრო და წყალგაყვანილობებს. ამ ვალდებულებით ურთიერთობებში ბინის ქირის გადახდა ძირითადი ვალდებულებაა. ხოლო – მიმდინარე რემონტის განხორციელება – დამატებითი ვალდებულება. ეს ვალდებულება თავიდანვე იყო განსაზღვრული და ამიტომ მისი დარღვევისათვის კრედიტორს (გამქირავებელს) შეუძლია მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება.

გულისხმიერების მოვალეობა შეიძლება ნებისმიერი ვალდებულებიდან გამომდინარეობდეს, მაშინ როცა დამატებითი ვალდებულებები, როგორც წესი, ვალდებულებათა კონკრეტულ სახეებს უკავშირდება ყოველთვის.

გულისხმიერების მოვალეობის ბრალეული დარღვევა იწვევს არა დამატებითი ვალდებულების წარმოშობას, არამედ ნაწარმოები შესრულების მოვალეობის წარმოშობას. საზოგადოდ ვალდებულებითი ურთიერთობის მონაწილეები ვალდებულნი არიან ისე მოიქცნენ, როგორც ამას კონკრეტული ვითარება, კონკრეტული სიტუაცია მოითხოვს იმის გათვალისწინებით, რომ უზრუნველყოფილი იყოს კრედიტორთა ინტერესების დაცვა: მათთვის ზიანის მიყენების თავიდან აცილება, ნაკისრი ვალდებულების შესრულება და ა.შ. ამიტომ, დაირღვა თუ არა გულისხმიერების მოვალეობა, ყოველი კონკრეტული ფაქტის შეფასების საკითხია. ასევე შეფასების საკითხია, უნდა დადგეს თუ არა პასუხისმგებლობა ამგვარი დარღვევისათვის.

გულისხმიერების მოვალეობის დარღვევისათვის მოვალეს შეიძლება დაეკისროს ზიანის ანაზღაურება ან კრედიტორს მიეცეს

ვალდებულებითი ურთიერთობის შეწყვეტის უფლება.

გულისხმიერების მოვალეობისა და დამატებითი ვალდებულების ურთიერთგამიჯვნას აქვს დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა: დამატებითი ვალდებულების დარღვევა (შეუსრულებლობა) უპირობოდ ანიჭებს კრედიტორს მოთხოვნის უფლებას. გულისხმიერების მოვალეობის დარღვევისას ჯერ უნდა შეფასდეს ამ დარღვევის ხასიათი და მერე გადაწყდეს, არის თუ არა საკმარისი საფუძველი ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნისათვის ან ვალდებულებითი ურთიერთობის შეწყვეტისათვის. მაშასადამე, კვალიფიკაციის დროს მოსამართლემ უნდა იმსჯელოს, თუ რასთან გვაქვს საქმე – დამატებითი ვალდებულების დარღვევასთან, თუ გულისხმიერების მოვალეობის შეუსრულებლობასთან.

ურთიერთპატივისცემის მოვალეობას ჩვენ სხვაგანაც ვხვდებით. კერძოდ, 174-ე მუხლის თანახმად, მეზობელი მიწის ნაკვეთის მესაკუთრეები, გარდა კანონით გათვალისწინებული უფლება-მოვალეობებისა, ვალდებული არიან პატივი სცენ ერთმანეთს.

თუ მხარეთა შორის შეთანხმებით წინასწარ არის განსაზღვრული რაიმე დამატებითი მოვალეობა, ის ყველა შემთხვევაში უნდა ჩაითვალოს დამატებით ვალდებულებად და არა გულისხმიერების მოვალეობად. *გულისხმიერების მოვალეობა მხარეების მიერ წინასწარ არ არის განსაზღვრული.* იგი თვით ვალდებულების შინაარსიდან და ხასიათიდან უნდა გამოდინარეობდეს. ის, რაც ერთმა მხარემ გულისხმიერების მოვალეობის დარღვევად შეიძლება მიიჩნიოს, მეორისათვის შეიძლება ნორმალური მოვლენა იყოს. ამიტომ ენიჭება ასეთ შემთხვევაში ფაქტის სასამართლოსეულ შეფასებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა.

III. შესრულების მოთხოვნა

316-ე მუხლის დახასიათებისას განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა *მოთხოვნის* ინსტიტუტი. მოთხოვნა ვალდებულებითი სამართლის ფუნდამენტს წარმოადგენს. იგი ვალდებულებითი ურთიერთობების უმნიშვნელოვანესი ელემენტია. ამიტომ არაა შემთხვევითი, რომ ვალდებულებითი სამართალი სამოქალაქო კოდექსში ამ სიტყვებით იწყება: „ვალდებულების ძალით კრედიტორი უფლებამოსილია *მოსთხოვოს* მოვალეს რაიმე მოქმედების შესრულება“.

მოსამართლემ, რომელმაც კონკრეტული დავა უნდა გადაწყვიტოს, ჯერ უნდა გაარკვიოს *მოთხოვნის საფუძველი*, კერძოდ ის, თუ რაზე დაყრდნობით, რა საფუძველით ითხოვს მოსარჩელე თავისი მოთხოვნის დაკმაყოფილებას. მოსამართლის ძირითადი ამოცანა მოთხოვნის სამართლებრივი საფუძვლის მოძებნაა. ამაზეა დამოკიდებული, დააკმაყოფილებს თუ არა იგი მოსარჩელის მოთხოვნას.

მოვალის მოვალეობას, შეასრულოს რაიმე მოქმედება ან თავი შეიკავოს რაიმე მოქმედებისაგან, შეესაბამება კრედიტორის მოთხოვნა, რომელიც მას 317-ე მუხლით გათვალისწინებული სამართლებრივი საფუძვლებით აქვს.

შესრულების მოთხოვნის უფლება რელატიური (ფარდობითი) უფლებაა, ვინაიდან კრედიტორს მისი გამოყენება შეუძლია მხოლოდ მოვალის მიმართ.

ვალდებულებითი ურთიერთობის ხასიათიდან გამომდინარე მოთხოვნის უფლება მეტად სპეციფიკურია. იგი კრედიტორს არ აძლევს თვითნებობის უფლებას. მას არ შეუძლია თვითნებურად წაართვას ან გაუყიდოს ნივთი მოვალეს, ანდა ფიზიკური ზემოქმედება განახორციელოს მასზე. მოთხოვნის უფლება მოვალის

მიმართ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მხოლოდ კანონით დადგენილი წესით სასამართლოს მეშვეობით.

მაგალითი:

ბოცვაძემ ჭილაშვილს მიჰყიდა ავტომანქანა „აუდი“. ჭილაშვილმა გადაიხადა საფასური, მაგრამ ბოცვაძემ დააყოვნა მანქანის გადაცემა ჭილაშვილისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ მყიდველმა გადაიხადა მანქანის საფასური, მას ნივთი ჯერ არ გადაცემია და იგი ჯერ არ არის მესაკუთრე. ამიტომ მას არ შეუძლია სანივთო მოთხოვნით – სავინდიკაციო სარჩელით მიმართოს სასამართლოს და ამ საფუძვლით მოითხოვოს სხვისი უკანონო მფლობელობიდან ნივთის გამოთხოვა. არც ნივთის ძალით წართმევის უფლება აქვს მას. მყიდველს მხოლოდ ვალდებულებით სამართლებრივი მოთხოვნით სასამართლოს მეშვეობით შეუძლია გამყიდველისაგან შესრულება – ნივთის გადაცემა მოითხოვოს.

მეორე მაგალითი:

კოჭლამაზაშვილმა ასესხა ფულაძეს 2000 ლარი, რომელიც ამ უკანასკნელს უნდა დაებრუნებინა 1 სექტემბერს. ფულაძემ ვალი ვერ დააბრუნა. კოჭლამაზაშვილმა ფულაძის სახლიდან გაიტაცა ფერადი ტელევიზორი „პანასონიკი“, გაყიდა იგი და ამ გზით დაიბრუნა თავისი ვალი.

კოჭლამაზაშვილის მოქმედება უკანონოა, ვინაიდან მას ამის უფლება არ ჰქონდა. მას შეეძლო ვალის დაბრუნება მხოლოდ სასამართლოს გზით მოეთხოვა. გარდა 118-120-ე მუხლებით გათვალისწინებული შემთხვევებისა, თვითდაზმარების ინსტიტუტს სამოქალაქო სამართალი არ იცნობს.

მართალია, ნასყიდობაც, სესხიც და სხვა მრავალი ხელშეკ-

რულება კერძო პირთა შეთანხმება და მათი პირადი საქმეა, მაგრამ მართლწესრიგი, სამართალი მხარეებს უწყურადღებოდ და ბედის ანაბარა არ ტოვებს. კრედიტორის ყოველი მოთხოვნის უკან დგას სახელმწიფო თავისი იძულებითი აპარატით – იძულებითი აღსრულების ინსტიტუტის მეშვეობით. წინააღმდეგ შემთხვევაში. როგორც ლარენცი წერს „კრედიტორი დამოკიდებული იქნებოდა მოვალის კეთილ ნებაზე“¹. *316-ე მუხლის სიტყვები, რომ კრედიტორს შეუძლია მოვალეს მოსთხოვოს შესრულება, ნიშნავს, რომ მას შეუძლია შესრულება მოითხოვოს და განაზოცელოს სასამართლოს მეშვეობით.*

მაშასადამე, ვალდებულების ძალით, თუ მოვალე ნებაყოფლობით არ შეასრულებს ნაკისრ ვალდებულებას, მოთხოვნა ექვემდებარება სასამართლო წესით დაკმაყოფილებას.

მართალია, კრედიტორს შეუძლია სასამართლოს გზით დაიკმაყოფილოს თავისი მოთხოვნა, მაგრამ კანონი არ ითვალისწინებს ყველა მოთხოვნის რეალურად დაკმაყოფილების შესაძლებლობას, თუმცა არაა გამორიცხული, რომ მოთხოვნა რეალურად არსებობდეს. *იმისათვის, რომ მოთხოვნა დაკმაყოფილდეს, აუცილებელია იგი იყოს ნამდვილი, ე.ი. იურიდიულად ვარგისი, ძალაში იყოს.*

არანამდვილი მოთხოვნების კატეგორიას განეკუთვნება ე.წ. *ხანდაზმული მოთხოვნები*. კანონი ვალდებულებითი ურთიერთობების მოწესრიგებისას ადგენს ვადას, რომლის განმავლობაშიც კრედიტორს შეუძლია მოვალისაგან სასამართლოს მეშვეობით შესრულების იძულებითი განხორციელება მოითხოვოს. ამ ვადის გასვლის შემდეგ მოთხოვნა ძალას კარგავს – კრედიტორს აღარ შეუძლია მოსთხოვოს მოვალეს შესრულება.

მოთხოვნის ხანდაზმულობასთან დაკავშირებით წამოიჭრება

¹ Larenz, Schuldrecht, AT. 14. Auflage, S.19

ერთი პრაქტიკული საკითხი, რომელზე პასუხის გაცემაც აუცილებელია: *თუ ხანდაზმული მოთხოვნა უზრუნველყოფილია გირაოთი რა ბედი ეწევა გირაოს?* შეუძლია თუ არა კრედიტორს გირაოს რეალიზაციის გზით დაიკმაყოფილოს მოთხოვნა? მოთხოვნის ხანდაზმულობა არ იწვევს სანივთო უზრუნველყოფის საშუალებების ხანდაზმულობას. მართალია, მოთხოვნის ხანდაზმულობით კრედიტორი მოვალისაგან შესრულების მოთხოვნის უფლებას კარგავს, მაგრამ მას შეუძლია ვალდებულების უზრუნველსაყოფად დაგირავებული ნივთის რეალიზაცია მოითხოვოს და ამ გზით დაიკმაყოფილოს მოთხოვნა. აღსანიშნავია, რომ სამოქალაქო კოდექსი ამ კითხვაზე პასუხს პირდაპირ არ იძლევა.

მაგალითი:

პეტრიაშვილმა 1997 წლის 10 იანვარს აიღო სესხი 2000 ლარი ტეფნადისაგან, რომელიც უნდა დაებრუნებინა 1997 წლის 15 მაისს. სესხის უზრუნველსაყოფად პეტრიაშვილმა ტეფნაძეს გირაოდ გადასცა ორი კომპიუტერი „პენტიუმ 3“. პეტრიაშვილმა ვალი დათქმულ დროს ვერ დააბრუნა, არც ტეფნაძეს მოუთხოვია მისი დაბრუნება 2000 წლის სექტემბრამდე. სასამართლომ უარი უთხრა მოთხოვნის დაკმაყოფილებაზე ხანდაზმულობის გამო (ვინაიდან გასული იყო სამი წელი). იმავდროულად ტეფნაძემ მოითხოვა კომპიუტერების რეალიზაცია აუქციონზე და ვალის დაფარვა ამ გზით. სასამართლომ მისი ეს მოთხოვნა დააკმაყოფილა.

არ უნდა დაკმაყოფილდეს მოთხოვნები, რომლებიც გამომდინარეობენ თამაშობიდან და სანაძლეოდან. კანონი პირდაპირ მიუთითებს, რომ თამაშობა და სანაძლეო არ წარმოშობს ვალდებულებას. ცხადია, რომ სანაძლეოს ან თამაშის დროს წაგებულ

მხარეს მოგებულის წინაშე გარკვეული ვალდებულება აკისრია და თამაშის წესების, ტრადიციის ძალით იგი ვალდებულია მოგებულს გადაუხადოს, მაგრამ ეს არ არის სამართლებრივი ვალდებულება. ამიტომ მოგებულის მოთხოვნა წაგებულის მიმართ არ უნდა დაკმაყოფილდეს სასამართლოს მიერ.

გარდა თამაშობისა და სანაძლეოსი, უამრავია ისეთი ვალდებულება, რომელიც მორალის, ტრადიციის ან ჩვეულებების ძალით არსებობს, მაგრამ ისინი არ წარმოშობენ ვალდებულებითი სამართლით გათვალისწინებული მოთხოვნის უფლებას. მაგალითად, საქმროს შეპირება საცოლის მიმართ, რომ იგი მას უეჭველად მოიყვანს ცოლად, მორალურ ვალდებულებას წარმოადგენს, მაგრამ არა სამართლებრივს: საცოლეს არ შეუძლია სასამართლოს გზით მოითხოვოს დაქორწინება.

IV. პასუხისმგებლობა ვალდებულების დარღვევისათვის

სასამართლო როლი კრედიტორის მოთხოვნის დაკმაყოფილებისას გამოიხატება იმაში, რომ იგი იღებს გადაწყვეტილებას *იძულებითი აღსრულების შესახებ*. თუ მოთხოვნა შეესება მოვალისაგან კონკრეტული ნივთის გადაცემას, ეს ნივთი სასამართლო აღმასრულებლის მიერ ამოიღება მოვალისაგან და გადაეცემა კრედიტორს. თუ კრედიტორი აყენებს ფულად მოთხოვნას ან მოითხოვს ზიანის ანაზღაურებას და მოვალეს ეს თანხა არ გააჩნია, მაშინ მოხდება მოვალის საკუთრებაში არსებული ქონების იძულებითი გასხვისება, თუ ეს აუცილებელია კრედიტორის მოთხოვნათა დასაკმაყოფილებლად. ამიტომ მოვალე თავიდანვე უნდა იყოს შეგუებული იმ აზრს, რომ ვალდებულების შეუსრულებლობისას შეიძლება მთელი მისი ქონება გაიყიდოს.

მაშასადამე, *მოვალე კრედიტორის წინაშე პასუხს აგებს*

მთელი თავისი ქონებით. ეს პასუხისმგებლობა, როგორც წესი, ქონებრივი ხასიათისაა. ამიტომ, როცა სამოქალაქო სამართლებრივ პასუხისმგებლობაზეა საუბარი, იგულისხმება, რომ ეს არ არის თავისუფლების აღკვეთა ან სხვაგვარი სასჯელი პიროვნების მიმართ. სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობა, უწინარეს ყოვლისა, გულისხმობს მოვალის ქონებაზე იძულებითი აღსრულების მიქცევის შესაძლებლობას.

კერძო სამართალში ერთმანეთისაგან განსხვავდება *შეუზღუდავი და შეზღუდული პასუხისმგებლობა.*

შეუზღუდავია პასუხისმგებლობა, როცა მოვალე კრედიტორის წინაშე პასუხს აგებს მთელი თავისი ქონებით. *შეზღუდულია პასუხისმგებლობა*, როცა მოვალე კრედიტორის წინაშე პასუხს აგებს წინასწარ განსაზღვრული სპეციალური ქონებით, მაგალითად შპს-ის ან სს-ის პასუხისმგებლობა შეზღუდულია მხოლოდ საზოგადოების ქონებით და არ შეიძლება პარტნიორების (აქციონერების) ქონებაზე გადახდევინების მიქცევა. ასევე შეზღუდულია კს-ის კომანდიტის პასუხისმგებლობა მისი საკომანდიტო შენატანით.

შეზღუდული ქონებრივი პასუხისმგებლობა გამონაკლისს წარმოადგენს და იგი კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში გამოიყენება. გარდა ამისა, მხარეებსაც შეუძლიათ შეთანხმდნენ პასუხისმგებლობის შეზღუდვაზე.

მართალია, მოვალე კრედიტორის წინაშე მთელი თავისი ქონებით აგებს პასუხს, მაგრამ ეს ხშირად არაფერი ნუგეშია კრედიტორისათვის – მოვალის ქონება შეიძლება გაცილებით მცირე იყოს, ვიდრე ვალი. პრაქტიკისათვის ასეთი შემთხვევები არც უცხოა და არც იშვიათი. მოვალის ქონების სიმცირის (ან შემცირების) მიზეზი შეიძლება მრავალი იყოს. მაგალითად, ვი-

დრე ვალდებულების შესრულების დრო დადგებოდა, მოვალემ ბევრი ძვირფასი ნივთი გაყიდა და ა.შ.

ამ რეალური საფრთხის თავიდან აცილების მიზნით კრედიტორები ხშირად მიმართავენ ვალდებულების უზრუნველყოფის სხვადასხვა საშუალებებს (თავდებობა, გარანტია და ა.შ.), მაგრამ ყველაზე გავრცელებული მაინც *სანივთო პასუხისმგებლობა*ა. ამ დროს კრედიტორი თავის მოთხოვნას წინასწარ უზრუნველყოფს მოვალის ამა თუ იმ ნივთის უფლებრივი დატვირთვით (გირაო ან იპოთეკა). გირაოთი ან იპოთეკით დატვირთულ ქონებას მოვალე კრედიტორის თანხმობის გარეშე ვერ გაყიდის. ამიტომ კრედიტორის მოთხოვნა ყოველთვის რეალურად არის უზრუნველყოფილი.

მუხლი 317. ვალდებულების წარმოშობის საფუძვლები

1. ვალდებულების წარმოშობისათვის აუცილებელია მონაწილეთა შორის ხელშეკრულება, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა ვალდებულება წარმოიშობა ზიანის მიყენების (დელიქტის), უსაფუძვლო გამდიდრების ან კანონით გათვალისწინებული სხვა საფუძვლებიდან.

2. 316-ე მუხლით გათვალისწინებული მოვალეობებით ვალდებულება შეიძლება ხელშეკრულების მომზადების საფუძველზეც წარმოიშვას.

3. მოლაპარაკების მონაწილეს შეუძლია მეორე მონაწილეს მოსთხოვოს იმ ხარჯების ანაზღაურება, რომლებიც მან გასწია ხელშეკრულების დასადავად, მაგრამ ეს ხელშეკრულება მეორე მონაწილის ბრალეული მოქმედების შედეგად არ დადებულა.

1. სახელმწიფო უფლებას ვაღიგებულებ

ვალდებულების წარმოშობის ყველაზე გავრცელებული საფუძველი არის *ხელშეკრულება*. სწორედ ხელშეკრულებაში ჩანს ყველაზე ნათლად კერძო სამართლის ბუნება — ურთიერთობის მონაწილეები თვითონვე აწესრიგებენ ურთიერთობებს ერთმანეთში. ისინი ნებაყოფილობით კისრულობენ ამა თუ იმ ვალდებულების შესრულებას.

როდესაც ჩვენ ხელშეკრულებებზე ვსაუბრობთ, არ უნდა წარმოვიდგინოთ ისე, თითქოს ლაპარაკი იყოს რაიმე წერილობით დოკუმენტზე, რომელიც ბეჭდვით არის დადასტურებული. *ხელშეკრულება კერძო პირთა ნებისმიერი შეთანხმებაა, რომლითაც მხარეებს წარმოეშობათ სამოქალაქო უფლებები და მოვალეობები*. მათ განეკუთვნება როგორც ყოველდღიური წერილმანი ხელშეკრულებები (ავტობუსით მგზავრობა, პურის ყიდვა, ფულის სესხება, ნივთის თხოვება და ა.შ.), ისე რთულ და დიდ ფინანსებთან დაკავშირებული ხელშეკრულებები (ლიზინგი, საბანკო გარანტია, ნასყიდობა, გადაზიდვები და ა.შ.).

ამ ხელშეკრულებათა ცალკეული სახეები ცნობილი იყო ჯერ კიდევ უძველეს დროში. ისეთი ხელშეკრულებები, როგორიცაა ნასყიდობა, გაცვლა, თხოვება, სესხი თანამედროვე სამართალში რომის სამართლიდან შემოვიდა. ბევრი ხელშეკრულება ახალი ეპოქის პირმოა (ლიზინგი, საბანკო მომსახურება, ფრენ-მაიზინგი და ა.შ.).

ბუნებრივია, რომ სამოქალაქო კოდექსი დაწვრილებით ვერ მოაწესრიგებს ყველა იმ ხელშეკრულებას, რომელთაც ადამიანები ცხოვრებაში დებენ. მაგრამ ვალდებულებითი სამართალი განსაზღვრავს იმ ძირითად წესებს, რომლებიც საერთოა ყველა სახელშეკრულებო ვალდებულებისათვის. ასეთია, მაგალითად, წესი, რომლის თანახმად, *თუ პირმა იკისრა ვალდებულება, უნდა*

შეასრულოს კიდევ — Pakta sunt servanda (ხელშეკრულება უნდა შესრულდეს).

სახელშეკრულებო აღდებულებები პირთა მიერ. ნებაყოფლობით ნაკისრი ვალდებულებებია. ამიტომ. როგორც წესი, მხარეებისათვის მათ უფრო დიდი წონა აქვთ, ვიდრე გარედან მოსვეულ ვალდებულებებს.

317-ე მუხლის პირველი ნაწილი ხელშეკრულების ცნებას ფართო გაგებით იყენებს. *როცა საუბარია სახელშეკრულებო ვალდებულებებზე, უნდა ვიგულისხმოთ არა მხოლოდ ხელშეკრულებიდან წარმოშობილი ვალდებულებები, არამედ საზოგადოდ გარიგებებიდან წარმოშობილი ვალდებულებები.* ამიტომ უფრო სწორი იქნებოდა გამოთქმა „გარიგებითი ვალდებულებები“ ან „გარიგებებიდან წარმოშობილი ვალდებულებები“. მაგრამ იმის გამო, რომ ამ გარიგებებიდან დომინირებული მდგომარეობა ვალდებულებით სამართალში სწორედ ხელშეკრულებებს (ორმხრივ ან მრავალმხრივ გარიგებებს) უკავია, ვალდებულებათა ამ ჯგუფს სახელშეკრულებო ვალდებულებები ეწოდება.

ამრიგად, *სახელშეკრულებო ვალდებულების წარმოშობის საფუძველი არის გარიგება, რომლის ყველაზე გავრცელებულ სახეს წარმოადგენს ხელშეკრულება.*

„გარიგების“ ცნება არ განეკუთვნება ვალდებულებითი სამართლის სფეროს. იგი ზოგადი ნაწილის კუთვნილებაა. მაგრამ გარიგების ცნება ვალდებულებით სამართალში ისევე გამოიყენება, როგორც კერძო სამართლის სხვა ნებისმიერ ნაწილში. გარიგებათა შესახებ ყველა ზოგადი ნორმა მთლიანად გამოიყენება ვალდებულებით სამართალში, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ სპეციფიკურ წესებს, რომლებიც სახელშეკრულებო სამართალში გამოიყენება და რომლებიც აკონკრეტებენ გარიგებების ზოგად ნორმებს.

II. კანონისმიერი პალდებულებები

გარიგებების (ხელშეკრულებების) გარდა, ვალდებულების წარმოშობის საფუძვლები ზოგ შემთხვევაში პირდაპირ კანონითაა გათვალისწინებული. ამიტომ მათ *კანონისმიერი ვალდებულებები* ეწოდება.

კანონისმიერი ვალდებულებებიდან 317-ე მუხლის პირველი ნაწილი პირდაპირ მიუთითებს *ზიანის მიყენების (დელიქტის) და უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილ ვალდებულებებზე*.

დელიქტური ვალდებულება ზიანის მიყენების შედეგად წარმოიშობა და ამ დროს მხარეთა წინასწარი შეთანხმება ზიანის ანაზღაურების შესახებ საჭირო არ არის. მართლსაწინააღმდეგოდ, ბრალეულად (ან ბრალის გარეშე) სხვისთვის ზიანის მიყენება კანონის ძალით წარმოშობს ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებას.

მაგალითი:

მრავალბინიან სახლში მეზობელს დარჩა წყლის ონკანი გადაუკეტავი. მოულოდნელად მოსულმა წყლის ჭავლმა დატბორა ბინა, ჩავიდა ქვედა სართულზე და მეზობელს დაუზიანა გარემონტებული ბინა.

ეს არის ზიანის მიყენების მაგალითი და დელიქტური ვალდებულების ძალით მეზობელი ვალდებულია მეორე მეზობელს აუნაზღაუროს მიყენებული ზიანი. ბუნებრივია, რომ ამ დროს მეზობლებს შორის არავითარი წინასწარი შეთანხმება ზიანის ანაზღაურების შესახებ არ ყოფილა და არც შეიძლებოდა ყოფილიყო. მაგრამ კანონი ასეთ შემთხვევაში ზიანის მიმყენებელს ავალდებულებს, რომ დაზარალებულს აუნაზღაუროს მიყენებუ-

ლი ზიანი, ვინაიდან იგი დადგა მეზობლის ბრალეული მოქმედების შედეგად.

დელიქტური სამართალი ბრალეული პასუხისმგებლობის გარდა ასევე იცნობს *ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობას*. ასეთი პასუხისმგებლობა დგება ე.წ. *საფრთხის დელიქტებში*, როცა ზიანი მიყენებულია მომეტებული საფრთხის წყაროს მიერ. ასეთად მიიჩნევა თანამედროვე ტექნიკა-დანადგარები. მოწყობილობები, კომუნიკაციის საშუალებები, რომლებიც შეიძლება ადამიანის ნებას არ დაემორჩილოს და ზიანი მიაყენოს სხვა პირს. ასეთად შეიძლება ჩაითვალოს გაზსადენები, ელექტროსადენები, რკინიგზა ან ტრანსპორტის სხვა სახეობა და ა.შ.

ამრიგად, *დელიქტურ სამართალში ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება შეიძლება წარმოიშვას როგორც ზიანის მიმყენებლის ბრალით, ისე მისი ბრალის გარეშე, თუკი ზიანი დადგა მომეტებული საფრთხის წყაროს მიერ.*

უსაფუძვლო გამდიდრება ანუ სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე სხვისი ქონებრივი სიკეთის დაუფლება ასევე შეიძლება გახდეს კანონისმიერი ვალდებულების წარმოშობის საფუძველი.

მაგალითი:

ხელფასის უწყისში შეტანილი იყო ორი მ. ცერცვაძე — მიხეილი და მამია. მიხეილს შეცდომით მოლარემ მისცა მამიას ხელფასი, რომელიც სამჯერ მეტი იყო მიხეილის ხელფასზე. ამ შემთხვევაში მამიას შეუძლია მიხეილისაგან მოითხოვოს ხელფასის მისთვის გადაცემა, ვინაიდან მიხეილმა სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე მიიღო სხვისი კუთვნილი ფული.

317-ე მუხლის პირველი ნაწილი არ შემოიფარგლება მხოლოდ დელიქტური და უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი

ვალდებულებებით და მიუთითებს „კანონით გათვალისწინებულ სხვა საფუძვლებზე“.

მათ განეკუთვნება:

ა) დავალების გარეშე სსვისი საქმეების წარმართვა (მუხლები 969-975);

ბ) მესაკუთრესა და უზუფრუქტუარს შორის არსებული სანივთო სამართლებრივი ურთიერთობები (მუხლები 242-246);

გ) მესაკუთრესა და მოგირაენეს (იპოთეკარს) შორის არსებული ურთიერთობები (მუხლები 254-285, 286-310);

დ) საზიარო უფლებებიდან წარმოშობილი ურთიერთობები (მუხლები 953-968).

კანონი შეიძლება სხვა ვალდებულებებსაც ითვალისწინებდეს, რომლებიც წარმოიშობა მხარეთა წინასწარი შეთანხმების გარეშე.

კანონისმიერი ვალდებულებების განმტკიცებით კანონმდებელი მიზნად ისახავს იმ პირთა (დაზარალებულების) უფლებების დაცვას, რომლებიც სსვისი მართლსაწინააღმდეგო მოქმედების ან მომეტებული საფრთხის წყაროს ექსპლოატაციის შედეგად დაზარალდნენ.

III. ხელშეკრულების მომზადების საფუძველზე

წარმოშობილი ვალდებულებები

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ზოგი ტიპის ხელშეკრულების დადება ხშირად ხანგრძლივ და საკმაოდ რთულ პროცედურებთან არის დაკავშირებული. ლიზინგის, სავაჭრო საზოგადოებების დაფუძნების, საბანკო კრედიტის, ფრენშიაზინგის და მათი მსგავსი ხელშეკრულებების დადებას წინ, როგორც წესი, მოსამზადებელი პერიოდი უძღვის. არცთუ იშვიათად ძირითადი ხელშეკრულების დადებამდე მხარეები წინასწარ ხელშეკრულებ-

ბას ე.წ. წინარე ხელშეკრულებას (327-ე მუხლის მე-3 ნაწილი) აფორმებენ. ხელშეკრულებით მხარეები ვალდებულებას კისრუ-
ფლობენ, რომ გარკვეული პირობ ზის დადგომისას ან განსაზღვრულ
ვალდებულებაში დადებენ ძირითად ხელშეკრულებას.

წინარე ხელშეკრულების დადების ეტაპს ძირითადი ხელშეკ-
რულების მომზადების პერიოდი ეწოდება. წინარე ხელშეკრულებაც
ჩვეულებრივი ხელშეკრულებაა იმ განსხვავებით, რომ ძირითადი
მიზანი გარიგებისა მხარეებს ჯერ ხელშეკრულების ფორმით არ
ჩამოუყალიბებიათ. მაგრამ ვალდებულება, კერძოდ, ხელშეკრულებ-
ის დადების ვალდებულება ამ ეტაპზე წარმოიშობა.

წინარე ხელშეკრულება შეიძლება მხარეებს აკისრებდეს ძირ-
ითადი ხელშეკრულების დასადავად აუცილებელი მასალების,
პროექტების, ბიზნესგეგმების მომზადების ვალდებულებას. ამ
ვალდებულების შეუსრულებლობამ შეიძლება ძირითადი ხელშეკ-
რულების არდადება და ზიანიც გამოიწვიოს. ამიტომ, წინარე
ხელშეკრულების ძალით მხარეებს შეუძლიათ ერთმანეთს მოსთხო-
ვონ ნაკისრი შესრულების განხორციელება, ე.ი. სახეზე გვექნება
ჩვეულებრივ კრედიტორი და მოვალე. სწორედ ამას გულისხ-
მობს 317-ე მუხლის მეორე ნაწილი, რომელშიც აღნიშნულია,
რომ რაიმე მოქმედების შესრულების ან შეუსრულებლობისაგან
თავის შეკავების მოთხოვნის უფლება შეიძლება ხელშეკრულებ-
ის მომზადების საფუძველზეც წარმოიშვას.

მაგალითი:

კომერციულ ბანკ „კომბანკსა“ და შპს „ავტოქარხანას“ შორის
დაიდო წინარე ხელშეკრულება 50 000 ლარის კრედიტის მი-
ცემის თაობაზე. საკრედიტო ხელშეკრულება დაიდებოდა მა-
შინვე, როცა „ავტოქარხანა“ წარმოადგენდა ბიზნესგეგმას და
კრედიტის უზრუნველყოფის საშუალებას 3 თვის ვადაში. „ავ-

ტოქარხანამ“ ნაკისრი ვალდებულება ორი თვის ვადაში შეასრულა. მიუხედავად ამისა, „კომბანკმა“ უარი თქვა ძირითადი ხელშეკრულების დადებაზე. 316-ე მუხლის მე-2 ნაწილის ძალით, „ავტოქარხანა“ უფლებამოსილია „კომბანკს“ მოსთხოვოს საკრედიტო ხელშეკრულების დადება, თუ რა თქმა უნდა, სახეზე არ იქნება 628-ე მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევა.

მაკალოთი:

„მაკდონალდსა“ და შპს „თუთარჩელას“ შორის დაიდო წინარე ხელშეკრულება „მაკდონალდსის“ რეცეპტურისა და მომსახურების სისტემების გამოყენების თაობაზე ხელშეკრულების დადების შესახებ. წინარე ხელშეკრულებით „თუთარჩელამ“ ივალდებულა, რომ ძირითადი ხელშეკრულების დადებაზე პერიოდს გამოიყენებდა რეცეპტურის და მომსახურების სისტემის ასათვისებლად და არ დაუშვებდა მათ გაშვებას მომსახურების ქსელში. მან ეს ვალდებულება დაარღვია და დაიწყო პროდუქტების დამზადება და სერიული გასაღება. 316-ე მუხლის მე-2 ნაწილის ძალით „მაკდონალდს“ უფლება აქვს მოითხოვოს „თუთარჩელასაგან“ ამ საქმიანობის შეჩერება (მოქმედებისაგან თავის შეკავება).

IV. წინასახელშეკრულებო ხარჯების ანაზღაურების მოვალეობა

თანამედროვე ეკონომიკის გლობალიზების პირობებში, როცა სახელმწიფოთა შორის საზღვრები პრაქტიკულად იშლება, მეწარმეებს სხვადასხვა გარიგებების დასადებად მრავალ ქვეყანაში უხდებათ მოგზაურობა. გარდა ამისა, ახალი ტიპის ხელშეკრულებების გასაფორმებლად ხშირად დიდი მოსამზადებელი სა-

მუშაოების ჩატარებაა აუცილებელი: ბაზრის შესწავლა, პარტნიორების გაცნობა, ბიზნეს-გეგმების დამუშავება, კონსულტაციებისა და მოლაპარაკებების გამართვა და ა.შ. ყველაფერი ეს წარმოუდგენლად დიდ ხარჯებთან არის დაკავშირებული. როგორც წესი, სახელშეკრულებო მოლაპარაკებების მონაწილე მხარეები ამ ხარჯებს თვითონ კისრულობენ.

პრაქტიკაში იყო შემთხვევები, როცა ყველა მოსამზადებელი სამუშაო შესრულდა, ყველაფერი მომზადდა ხელშეკრულების დასადებად, მაგრამ ერთ-ერთი მხარის ბრალით ხელშეკრულება არ დაიდო. რეალურად, ერთ მხარეს მოუწია ხარჯების გაწევა, რომლის ანაზღაურების ვალდებულებას კანონი მეორე მხარეს არ აკისრებდა. ამიტომ სასამართლო პრაქტიკამ ჩამოაყალიბა ნორმა, რომლის თანახმად, მოლაპარაკებების მონაწილეს შეუძლია მეორე მონაწილეს მოსთხოვოს იმ ხარჯების ანაზღაურება, რომლებიც მან გასწია ხელშეკრულების დასადებად, მაგრამ ეს ხელშეკრულება მეორე მონაწილის ბრალეული მოქმედების შედეგად არ დაიდო. თანამედროვე ვალდებულებითი სამართლის ეს უდავო მონაპოვარი გაიზიარა საქართველოს სამოქალაქო კოდექსმა და 317-ე მუხლის მე-3 ნაწილით სახელშეკრულებო მოლაპარაკებების არაკეთილსინდისიერ მონაწილეს ხარჯების ანაზღაურების მოვალეობა დააკისრა.

თუ რა უნდა ჩაითვალოს „მეორე მონაწილის ბრალეული მოქმედებად“, რომლის გამოც არ დაიდო დასადებად გამზადებული ხელშეკრულება, კონკრეტული ფაქტის შეფასების საკითხია და ეს შეფასება სასამართლო პრაქტიკამ უნდა განახორციელოს.

ვალდებულებიდან შეიძლება გამომდინარეობდეს ამა თუ იმ ინფორმაციას მიღების უფლება. ინფორმაციის გაცემა უზრუნველყოფილი უნდა იყოს მაშინ, როცა მას მნიშვნელობა აქვს ვალდებულების შინაარსის განსაზღვრისათვის და კონტრაქტს შეუძლია საკუთარი უფლების შელახვის გარეშე გასცეს ეს ინფორმაცია. ინფორმაციის გაცემის ხარჯები ვალდებულ პირს უნდა აუნაზღაუროს მისმა მიმღებმა.

ტექნოლოგიური და ტელეკომუნიკაციური რევოლუციების ეპოქაში ინფორმაციამ განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა. თანამედროვე ტექნიკა, კომპიუტერული და დიგიტალური (ციფრული) ტექნიკის ჩათვლით, სათანადო პროფესიული მომზადებისა და სიახლეების შესახებ უწყვეტად ინფორმირების გარეშე სრულიად გამოუსადეგარ ნივთებად შეიძლება გადაიქცნენ. ამიტომ, მაღალი ტექნოლოგიების მწარმოებელი კომპანიები მუდმივად მუშაობენ იმაზე, რომ მომხმარებელს მიაწოდონ ინფორმაცია ყოველი სიახლის ან სხვაგვარი ცვლილების შესახებ. ამის თვალსაჩინო დასტური იყო 2000 წლის დადგომასთან დაკავშირებით მოსალოდნელი კომპიუტერული ქაოსის თავიდან ასაცილებლად განხორციელებული ღონისძიებები. როგორც წესი, ტექნიკის დამამაზდებელი კომპანიები თავისი ნებით აწვდიან ინფორმაციას კონტრაქტებს. მაგრამ კანონი ასეთი ინფორმაციის მიღების მოთხოვნის უფლებას ხელშეკრულების მეორე მხარესაც აკისრებს (318-ე მუხლის პირველი წინადადება).

თავისი სამართლებრივი ბუნებით ინფორმაციის გაცემის ვალდებულება შეიძლება დამატებითი ვალდებულებების კატეგორიას მივაკუთვნოთ.

ინფორმაციის ხასიათი დამოკიდებულია ვალდებულების ში-

ნაარსზე, ვალდებულების საგანზე. ამიტომ წინასწარ იმის განსაზღვრა, თუ რა ინფორმაცია შეიძლება მოითხოვოს კონტრაქტმა, კანონით შეუძლებელია. პირობითად ეს ინფორმაცია შეიძლება რამდენიმე ჯგუფად დაიყოს:

ა. ტექნიკის ან ტექნოლოგიური სისტემების სწორი ექსპლუატაციისათვის აუცილებელი ინფორმაცია;

მაგალითი:

ავიაკომპანია „მიმინო“ ლიზინგით აიღო „აერობუსისაგან“ ახალი თვითმფრინავი. ხელშეკრულებით განისაზღვრა, რომ ორივე მხარე მიაწვდიდა ერთმანეთს ინფორმაციას: „მიმინო“ – თვითმფრინავის ექსპლუატაციისას გამოვლენილი ხარვეზების შესახებ, ხოლო „აერობუსი“ – სიახლეებისა და იმ ხარვეზების შესახებ, რომლებიც სხვა ავიაკომპანიების ანალოგიური თვითმფრინავების ექსპლუატაციისას აღმოჩნდა.

ბ. ბაზარზე ახალი პროდუქციის გასატანად საჭირო ინფორმაცია;

მაგალითი:

შპს „ეკრანი“ არის ტელევიზორების დისტრიბუტორი. ამ მიზნით მას დადებული აქვს ხელშეკრულება საგაჭრო ფირმებთან, რომლებიც მის მიერ მიწოდებულ ტელევიზორებს ყიდიან. „ეკრანს“ ტელევიზორების ქარხანასთან დადებული ხელშეკრულების თანახმად უფლება აქვს წინასწარ მიიღოს ინფორმაცია ბაზარზე გასატანი ტელევიზორების ახალი მოდელების შესახებ.

გ. ექსპლუატაციისას ან მოხმარებისას უსაფრთხოების უზრუნველყოფი ინფორმაცია;

მაგალითი:

გერმანიის სავაჭრო სახლებმა რეალიზაციიდან ამოიღეს სპორტული ტანსაცმლის მსოფლიოში ცნობილი მწარმოებლის „ნაიკის“ ერთ-ერთი სახეობის პროდუქცია. მათთვის ცნობილი გახდა, რომ „ნაიკის“ მიერ დორტმუნდის „ბორუსიისთვის“ დამზადებული სპორტული ტანსაცმელი შეიცავს ტოქსიკურ ნივთიერებას, რომელიც ადამიანში იწვევს იმუნური და ნერვული სისტემების მოშლას, სხვადასხვა დაავადებებს. გერმანულმა ფირმებმა „ნაიკისაგან“ მოითხოვეს ინფორმაცია ამ მონაცემების დადასტურების ან უარყოფის შესახებ.

დ. მომავალი კონტრაქტების შესახებ ინფორმაცია;

მაგალითი:

სამ სხვადასხვა ქვეყნის კომპანიას ერთმანეთთან გაფორმებული აქვთ ერთობლივი საქმიანობის ხელშეკრულება, რომლის საგანსაც შეადგენს კომპიუტერების წარმოება და რეალიზაცია. ერთ-ერთ კომპანიას თანამშრომლობის სურვილით მიმართა სხვა კომპანიამ, რომელიც მზად იყო კომპიუტერების დისტრიბუციის მიხედვით მონაწილეობა. ერთობლივი საქმიანობის ხელშეკრულების მონაწილე ამ კომპანიამ მიმართა მეორე მონაწილე კომპანიას, რომ მისთვის მიეწოდებინა საჭირო ინფორმაცია თანამშრომლობის სურვილის მქონე კომპანიის თაობაზე.

ე. სხვა სახის ინფორმაცია, რომელიც ვალდებულების შინაარსიდან გამომდინარე მხარეებისათვის აუცილებელია.

ინფორმაციის მიღების უფლებას შეესაბამება ინფორმაციის მფლობელის ვალდებულება გასცეს ეს ინფორმაცია, თუ მას აქვს მნიშვნელობა „ვალდებულების შინაარსის განსაზღვრისათვის და კონტრაქტს შეუძლია საკუთარი უფლების შელახვის გარეშე გასცეს ეს ინფორმაცია“ (318-ე მუხლის მე-2 წინადადება).

ინფორმაციის მფლობელი კონტრაქტის უფლებები შეიძლება შელახოს *კომერციული საიდუმლოების შემცველი* ანდა *შემოწმებელი ინფორმაციის გაცემამ*. ეს საკითხი ყოველი კონკრეტული ფაქტის შემოწმებისას ცალკე უნდა იქნეს განხილული.

თუ მხარეთა შეთანხმებით წინასწარ არ განისაზღვრა ინფორმაციის გაცემისათვის გაწეული ხარჯების ანაზღაურების წესი, მაშინ ამ ხარჯებს აანაზღაურებს ინფორმაციის მიმღები (318-ე მუხლის მე-3 წინადადება).

კარი პირველი

სახელშეკრულებას სამართალი

ნაწილი პირველი

თავი პირველი

ზოგადი დებულებანი

მუხლი 319. ხელშეკრულების თავისუფლება. ხელშეკრულების დებულების ვალდებულება

1. კერძო სამართლის სუბიექტებს შეუძლიათ კანონის ფარგლებში თავისუფლად დადონ ხელშეკრულებები და განსაზღვრონ ამ ხელშეკრულებათა შინაარსი. მათ შეუძლიათ დადონ ისეთი ხელშეკრულებებიც, რომლებიც კანონით გათვალისწინებული არ არის, მაგრამ არ ეწინააღმდეგება მას. თუ საზოგადოების ან პიროვნების არსებითი ინტერესების დაცვისათვის ხელშეკრულების ნამდვილობა დამოკიდებულია სახელმწიფოს ნებართვაზე, მაშინ ეს უნდა მოწესრიგდეს ცალკე კანონით.

2. თუ ხელშეკრულების ერთ-ერთ მხარეს უკავია დომინირებული მდგომარეობა ბაზარზე, მაშინ საქმიანობის ამ სფეროში მას ეკისრება ხელშეკრულების დადების ვალდებულება. მას არ შეუძლია კონტრაქტს უსაფუძვლოდ შესთავაზოს ხელშეკრულების არათანაბარი პირობები.

3. იმ პირებს, რომლებიც არასამეწარმეო მიზნებისათვის ან საარსებო მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად იძენენ ან სარგებლობენ ქონებითა და მომსახურებით, დაუსაბუთებლად არ შეიძლება ეთქვათ უარი ხელშეკრულების დადებაზე, თუკი ხელშეკრულების მეორე მხარე მოქმედებს თავისი სამეწარმეო საქმიანობის ფარგლებში.

1. სპელშეკრულების მთავისუფლების ცნება და
მნიშვნელობა

სამოქალაქო სამართლით განმტკიცებული მხარეთა ავტონომიურობის პრინციპი ყველაზე აშკარად ხელშეკრულების თავისუფლებაში გამოიხატება. ადამიანები და იურიდიული პირები თავიანთ ყოველდღიურ ცხოვრებაში უამრავ ხელშეკრულებას დებენ ისე, რომ არც კი აცნობიერებენ ამ ფაქტის იურიდიულ თუ პრაქტიკულ მნიშვნელობას.

ხელშეკრულების ძალით სამოქალაქო ურთიერთობის მონაწილეები. ნების თავისუფალი გამოვლენის საფუძველზე, კისრულობენ ვალდებულებას შეასრულონ ან არ შეასრულონ ესა თუ ის მოქმედება. საკითხავია ის, თუ რა აძლევს მხარეთა ამ თავისუფალ შეთანხმებას სავალდებულო ძალას? რით არის უზრუნველყოფილი პირთა ამ კერძო შეთანხმების სავალდებულობა? რის საფუძველზე შეუძლია ხელშეკრულების ერთ მხარეს მოსთხოვოს მეორე მხარეს ხელშეკრულების შესრულება ან ხელშეკრულების შეუსრულებლობით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურება? აღიარებული შეხედულების თანახმად, მოთხოვნები ხელშეკრულების შესრულებაზე ან მისი შეუსრულებლობით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურებაზე მხოლოდ მაშინ შეიძლება იყოს უზრუნველყოფილი, თუ მოცემული მართლწესრიგი მხარეთა სახელშეკრულებო შეთანხმებას „მბოჭავად“ მიიჩნევს.¹

ხელშეკრულების თავისუფლების უზრუნველყოფა თანამედროვე სახელმწიფოს კონსტიტუციურ მოვალეობას განეკუთვნება. ამავე დროს, სახელმწიფოს უფლება აქვს ეს თავისუფლება სხვადასხვა საფუძვლებიდან გამომდინარე შეზღუდოს. ამ შეზღუდვათა მიზანი შეიძლება იყოს ნაკლებად დაცულ პირთა ინტერე-

¹ Kötz Hein. Europäisches Vertragsrecht. Bd. I, S. 5 (შემდეგში – Kötz. Bd.I).

სების დაცვა. ეს რომ ასე არ იყოს, მაშინ მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდნენ ის პირები, რომლებთანაც გარიგება დაიდო მხოლოდ მოტყუების, მექარის ან ძალადობის შედეგად. პრაქტიკულად ეს იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფომ მხოლოდ მინიმალურ და აუცილებელ დონეზე უნდა შეზღუდოს ეს თავისუფლება. ხელშეკრულება უნდა უზრუნველყოფდეს მასში მონაწილეთა ინტერესების დაცვას. მათთვის უპირატესობების მიცემას. მხოლოდ ასეთ პირობებშია შესაძლებელი სიმდიდრის შექმნა და საყოველთაო კეთილდღეობის მიღწევა.

საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში საყოველთაოდაა დამკვიდრებული ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპი. მის გარეშე წარმოდგენელია ეკონომიკური წინსვლა და პროგრესი. რა არის ხელშეკრულებისადმი ასეთი ნდობის მიზეზი? კოეტცის აზრით, „შეიძლება უტილიტარიზმის ნიადაგზე დგომა და ვარაუდი, რომ ხელშეკრულება, როგორც თავისუფლად შეთანხმებული ურთიერთგაცვლა საქონლისა და მომსახურებისა, ყველგან იმიტომ დამკვიდრდა, რომ იგი ადამიანებს შესაძლებლობას აძლევს, მცირე რესურსების მქონე თანამედროვე მსოფლიოში მაქსიმალურად დაიკმაყოფილონ თავიანთი მოთხოვნილებები“.¹

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ხელშეკრულების მნიშვნელობაზე თვალნათლივ მიგვანიშნებს შემდეგი ციტატა: „ხელშეკრულებები დაიდება მხოლოდ მაშინ, თუ ყოველი მონაწილე მხარე მათგან სარგებელს მოეღოს. ვინც რაიმე საქონლისთვის ფულს გასცემს, აკეთებს ამას იმიტომ, რომ საქონელს იგი უფრო მეტ ღირებულებას ანიჭებს, ვიდრე ფულს, და პირიქით, გამყიდველი იმიტომ ყიდის საქონელს, რომ ფულს უფრო მეტ ღირებულებას ანიჭებს, ვიდრე ამ საქონელს. ხელშეკრულების შესრულების შემდეგ ორივე მხარე უფრო უკეთეს მდგომარე-

¹ Kötzt, Bd.I, S.7

ობაშია, ვიდრე უწინ: ორივემ შეიძინა რაღაც, არც ერთი არ გაღარიბებულა. თუ წარმოვიდგენთ, რომ ასეთი გაცვლითი ოპერაციები მილიონობით ხორციელდება, მაშინ ადვილი მისახვედრია, თუ როგორ იზრდება მონაწილეთა სარგებლის ოდენობა და მათი მეშვეობით კი მთელი საზოგადოებისა. ვიდრე საქონლისა და მომსახურების დეფიციტი არსებობს, ხოლო ადამიანების მოთხოვნილება უსაზღვროა, შედარებით უკეთესი შედეგების მიღწევა შეიძლება იმით, რომ ხელშეკრულების დადება ნებადართულია და ამით შესაძლებელია გაცვლითი ოპერაციები, რომელთა მეშვეობითაც დეფიციტური საქონელი და მომსახურება იმის ხელში აღმოჩნდება, ვისთვისაც მათ ყველაზე მეტი ღირებულება აქვთ. ადგილს, სადაც ეს გაცვლითი ოპერაციები ხორციელდება, ეწოდება ბაზარი, ხოლო ეკონომიკურ წყობილებას, რომელიც ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპს აღიარებს — საბაზრო ეკონომიკა“.¹

საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს პირობებში ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპი მნიშვნელოვნად იცვლება. დღითიდღე იზრდება ისეთი ხელშეკრულებების რაოდენობა, რომლებიც, პრაქტიკულად შეუძლებელია განეკუთვნოს კლასიკურ ხელშეკრულებებს. ძალიან ხშირად ხდება არა ხელშეკრულებათა დადება კლასიკური გაგებით, არამედ წინასწარ ჩამოყალიბებული სახელშეკრულებო პირობებისადმი მიერთება (მაგალითად, საზოგადოებრივი ტრანსპორტით მგზავრობისას ანდა გაზითა და ელექტროენერგიით ცენტრალიზებული მომარაგების დროს).

თანამედროვე ეპოქის განვითარებით გამოწვეულ სიახლეს წარმოადგენს ე.წ. *კონტრაქტების იძულების პრინციპი*, რომლის თანახმადაც ბაზარზე გაბატონებული მდგომარეობის მქონე პირი ვალდებულია დადოს ხელშეკრულება.

¹ Kötzt, Bd. I, S.7-8

მაშასადამე, კერძო საკუთრების პრინციპთან ერთად ხელშეკრულების თავისუფლება საბაზრო ეკონომიკის სამართლებრივ საფუძველს წარმოადგენს. ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპი ორი ნაწილისაგან შედგება. ერთი მხრივ, იგი მოიცავს *ხელშეკრულების დადების თავისუფლებას*, ხოლო მეორე მხრივ – *ხელშეკრულების შინაარსის თავისუფლად განსაზღვრის შესაძლებლობას* (319-ე მუხლის პირველი ნაწილის პირველი წინადადება).

ხელშეკრულების დადების თავისუფლება განამტკიცებს შესაძლებლობას პირმა დადოს ან არ დადოს ხელშეკრულება. ზოგი გამონაკლისის გარდა, რომელზეც ქვემოთ იქნება საუბარი, კანონი არ ითვალისწინებს ხელშეკრულების დადების ვალდებულებას. პირი უფლებამოსილია ასევე თავისუფლად აირჩიოს სახელშეკრულებო კონტრაქტის, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა არ არსებობს ალტერნატიული შესაძლებლობა, მაგალითად, ელექტრო ან გაზომომარაგების დროს.

ხელშეკრულების დადების თავისუფლება გულისხმობს იმასაც, რომ მხარეებს ასევე შეუძლიათ უარი თქვან ხელშეკრულების შესრულებაზე და შეწყვიტონ იგი.

ხელშეკრულების თავისუფლების მეორე მნიშვნელოვანი ელემენტია *ხელშეკრულების შინაარსის თავისუფალი განსაზღვრა*. ხელშეკრულების მხარეებს თვითონვე შეუძლიათ დამოუკიდებლად შეთანხმდნენ ხელშეკრულების ყველა საკითხზე. მათ უფლება აქვთ ერთმანეთს შორის ურთიერთობა ისე მოაწესრიგონ, როგორც მათ სურთ.

ხელშეკრულების შინაარსის თავისუფალი განსაზღვრა გულისხმობს იმასაც, რომ *მხარეებს შეუძლიათ დადონ ნებისმიერი ხელშეკრულება*, მათ შორის ისეთიც, რომელიც არ არის კანონით გათვალისწინებული, მაგრამ არ ეწინააღმდეგება მას

(319)-ე მუხლის პირველი ნაწილის მე-2 წინადადება). პრაქტიკულად ეს იმას ნიშნავს, რომ სამოქალაქო კოდექსით განმტკიცებული ხელშეკრულების სასხები არ არის ამომწურავი და არც საგაღდებლო ურთიერთობის მონაწილეებისათვის. ყოველდღიურ ცხოვრებაში უამრავი ისეთი ხელშეკრულება იდება, მხარეები უამრავ ისეთ შეთანხმებას აღწევენ, რომლებიც კანონებში არაა გათვალისწინებული. ეს რომ ასე არ იყოს, ადამიანის ნიჭი, მისი უნარი და ფანტაზია კანონის ვიწრო ჩარჩოებში მოექცეოდა და არ გვექნებოდა ის მრავალფეროვნება, რომლითაც ასე მდიდარია თანამედროვე მსოფლიო. ეს შეეხება ხელშეკრულებებსაც. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ხელშეკრულებათა ისეთი ტიპები გამოიყენება, რომლებიც მრავალი ქვეყნის კანონმდებლობაში საერთოდ არაა გათვალისწინებული. ასე წარმოიშვა თავის დროზე ლიზინგის, ფრენშაიზინგის, კონტოკორენტიის, ფაქტორინგის და ა.შ. ხელშეკრულებები. ბუნებრივია, რომ მომავალშიც გაჩნდება მრავალი ასეთი ხელშეკრულება.

მაშასადამე, ხელშეკრულების მხარეებს უფლება აქვთ დამოუკიდებლად აირჩიონ ხელშეკრულების ტიპიც და განსაზღვრონ ამ ხელშეკრულების შინაარსი. აქედან გამომდინარე, არ უნდა იწვევდეს იურისტების გაოცებას და ზოგჯერ დაბნევასაც კი, თუ მათ პრაქტიკაში ისეთი ხელშეკრულებები შეხვდებოდათ, რომლებიც პირდაპირ არაა კანონით გათვალისწინებული ან არ თავსდება არც ერთი ცნობილი ხელშეკრულების ფარგლებში.

II. ხელშეკრულების თავისუფლების ფარგლები

მიუხედავად იმისა, რომ ხელშეკრულების თავისუფლება სამოქალაქო სამართლის ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპია, იგი არასდროს ყოფილა შეუზღუდავი. ეს შეზღუდვები შეეხება როგორც

ხელშეკრულების დადების ისე მისი შინაარსის განსაზღვრის თავისუფლებას.

1. ხელშეკრულების დადების თავისუფლების შეზღუდვა

სამოქალაქო კოდექსი ხელშეკრულების დადების თავისუფლების შეზღუდვის რამდენიმე შემთხვევას განამტკიცებს:

ა. *სახელმწიფოს ნებართვის აუცილებლობა ხელშეკრულების დადებისას (319-ე მუხლის პირველი ნაწილის მე-3 წინადადება).*

თუმცა სამოქალაქო სამართალი კერძო პირთა სამართალია და ეს პირები დამოუკიდებლად წყვეტენ ერთმანეთთან ურთიერთობის საკითხებს, თანამედროვე მართლწესრიგი ითვალისწინებს შემთხვევებს, როცა სახელმწიფოს, საჯარო ხელისუფლების ჩარევა აუცილებელი ხდება ამ კერძო ხასიათის ურთიერთობებში. გარდა საკანონმდებლო მოწესრიგებისა, სახელმწიფოს მხრიდან ამგვარი ჩარევის ერთ-ერთი საშუალება არის სპეციალური ნებართვების დაწესება ამა თუ იმ ხელშეკრულების დადებისას. ასეთი ჩარევის შესაძლებლობას სამოქალაქო კოდექსი განამტკიცებს 319-ე მუხლის პირველი ნაწილის მე-3 წინადადებაში, რომლის თანახმად, თუ საზოგადოების ან პიროვნების არსებითი ინტერესების დაცვისათვის ხელშეკრულების ნამდვილობა დამოკიდებულია სახელმწიფოს ნებართვაზე, მაშინ ეს უნდა მოწესრიგდეს ცალკე კანონით. მაგალითად, იმ უძრავი და მოძრავი ძეგლების გასხვისებისათვის, რომლებიც განეკუთვნებიან კულტურული მემკვიდრეობის სფეროს, აუცილებელია წინასწარი შეტყობინება კულტურის სამინისტროსადმი (კანონი კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის შესახებ, 28-ე მუხლის მე-2 პუნქტი და 56-ე

¹ საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, I ნაწილი (სსმ, I), 1999 წ. №33, მუხ. 167

მუსლის პირველი პუნქტი).¹ ანალოგიური სახელმწიფოებრივი ნებართვაა სავალდებულო მცენარეთა ჯიშის გასაერცვლებლად დასაშვებად (კანონი სასოფლო-სამეურნეო კულტურების ჯიშების გასაერცვლებლად დაშვების, ხარისხიანი თესლისა და სარგავი მასალის შესახებ, მე-11 მუხლი).¹

ამრიგად, სამოქალაქო კოდექსი უშვებს იმის შესაძლებლობას, რომ ხელშეკრულების ნამდვილობა დამოკიდებული იყოს სახელმწიფოს ნებართვაზე, ოღონდ ასეთი ნებართვის აუცილებლობა მოწესრიგებული უნდა იყოს კანონით.

ბ. ხელშეკრულების დადების ვალდებულება, ე.წ. კონტრაქტების იძულება (319-ე მუხლის მე-2 და მე-3 ნაწილები).

კონტრაქტების იძულება თანამედროვე „საბაზრო ეკონომიკის კორექტივს“ წარმოადგენს² და მიზნად ისახავს იმ პირთა დაცვას, რომელთა უფლებებიც შეიძლება შეილახოს ბაზარზე გაბატონებული მდგომარეობის მქონე საწარმოების ზეგავლენით. როგორც წესი, ასეთი მდგომარეობა უკავიათ რკინიგზას, ფოსტას, ელექტრო და წყალმომარაგების ორგანიზაციებს და ა.შ. მომხმარებლებთან ურთიერთობაში მათ შეზღუდული აქვთ კონტრაქტების თავისუფლად არჩევის უფლება. ისინი ვალდებული არიან მომხმარებელთან დადონ ხელშეკრულება. მათ ამ ვალდებულებას შეესაბამება მეორე მხარის (მომხმარებლის) უფლება მოითხოვოს მათგან ხელშეკრულების დადება. მაშასადამე, *ხელშეკრულების დადების ვალდებულება გვაქვს იქ, სადაც ერთი მხარე უფლებამოსილია მოითხოვოს მეორე მხარისაგან ხელშეკრულების დადება.*

¹ სსმ, I, 1999, №29, მუხ. 157.

² Larenz, Schuldrecht, AT, 14. Auflage, S. 43

მაგალითი:

რკინიგზას უფლება არა აქვს უარი უთხრას მგზავრს გადაყვანის ხელშეკრულების დადებაზე. რკინიგზა ვალდებულია მკზავრთან დადოს ასეთი ხელშეკრულება. თავის მხრივ მგზავრზე სრულად ვრცელდება ხელშეკრულების დადების თავისუფლება. მას შეუძლია არ დადოს რკინიგზასთან ხელშეკრულება და მგზავრობის სხვა საშუალება აირჩიოს.

რკინიგზის ეს ვალდებულება გამომდინარეობს როგორც 319-ე მუხლის მე-2 ნაწილის პირველი წინადადებიდან, ისე მე-3 ნაწილიდან. ანალოგიური ვალდებულება ეკისრება ასევე ელექტრო- და წყალმომარაგების ორგანიზაციებს. ამ შემთხვევაში არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს იმას, ეს ორგანიზაციები კერძო სამართლის იურიდიულ პირებად არსებობენ, თუ საჯარო სამართლის იურიდიულ პირებად.

კონტრაქტების იძულება, მართალია, გულისხმობს ხელშეკრულების დადების ვალდებულებას, მაგრამ ამით არ შემოიფარგლება. დომინირებული მდგომარეობის მქონე პირს უფლება არა აქვს „კონტრაქტს უსაფუძვლოდ შესთავაზოს ხელშეკრულების არათანაბარი პირობები“. ამ უკანასკნელში, უწინარეს ყოვლისა, იგულისხმება ისეთი პირობები, რომლებიც კონტრაქტს კაბალურ მდგომარეობაში აყენებენ (მაგალითად, შეუსაბამოდ მაღალი ფასი). ამდენად, კონტრაქტების იძულება არ შემოიფარგლება მხოლოდ ხელშეკრულების დადების თავისუფლების შეზღუდვით. გარკვეულწილად იგი ხელშეკრულების შინაარსის განსაზღვრასაც უკავშირდება.

ხელშეკრულების დადების ვალდებულება გამოიყენება იმ საწარმოების მიმართაც, რომლებიც მომხმარებელს სთავაზობენ საქონელსა თუ მომსახურებას. ხელშეკრულების დადების მოთხ-

ოვნის საფუძველი არის ის, რომ კონტრაქტს საქონელი და მომსახურება უნდა სჭირდებოდეს არასამეწარმეო მიზნებისათვის ან საარსებო მოთხოვნათა დასაკმაყოფილებლად.

მაგალითი:

სუპერმარკეტს უფლება არა აქვს უარი უთხრას მომხმარებელს, რომელიც შემოსულია კვების პროდუქტების საყიდლად; ავიაკომპანიას არ შეუძლია უარი უთხრას მგზავრს ბილეთის მიყიდვაზე და ა.შ.

ხელშეკრულების დადების ვალდებულება წარმოიშობა იმ შემთხვევაში, თუ საწარმო საქმიანობს სამეწარმეო საქმიანობის ფარგლებში. მას არ შეუძლია დაუსაბუთებლად თქვას უარი ხელშეკრულების დადებაზე. თუ რა ჩაითვლება დასაბუთებულ უარად, ეს კონკრეტული ფაქტის შეფასების საკითხია. მოხმობილ მაგალითში უარის საფუძველი შეიძლება იყოს ბილეთების არარსებობა ან უხარისხო პროდუქტების არსებობა სუპერმარკეტში.

ხელშეკრულების დადების ვალდებულების დარღვევა მართლ-საწინააღმდეგო მოქმედებაა და მისი დამრღვევი შეიძლება სასამართლოს წესით იქნეს იძულებული დადოს ხელშეკრულება. ამ დროს შეიძლება წარმოიშვას ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებაც.

2. ხელშეკრულების შინაარსის განსაზღვრის თავისუფლების შეზღუდვა

ხელშეკრულების შინაარსის განსაზღვრის თავისუფლება, როგორც წესი, იმპერატიული ნორმების საფუძველზე იზღუდება. ეს შეზღუდვები შეიძლება ეხებოდეს ხელშეკრულების სხვა-

დასხვა ელემენტებს. ერთ შემთხვევაში შეიძლება კანონი ხელშეკრულების ნამდვილობისათვის მოითხოვდეს სპეციალური ფორმის დაცვას (მაგალითად, უძრავი ნივთის ნასყიდობის სანოტარო წესით გაფორმება). სხვა შემთხვევაში შეიძლება ხელშეკრულების შინაარსს აკონკრეტებდეს (მაგალითად, მხარეებს არა აქვთ უფლება გამოირიცხონ ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება. თუკი ერთ-ერთი მხარე განზრახ არ შეასრულებს ნაკისრ ვალდებულებას და ა.შ.).

თუ რამდენად ზღუდავს კანონი ხელშეკრულების შინაარსის თავისუფლად განსაზღვრის შესაძლებლობას, უნდა დადგინდეს კონკრეტული ნორმის და კონკრეტული ხელშეკრულების ურთიერთშედარებისა და განმარტების შედეგად. ამიტომ მათზე საუბარი სხვა მუხლების კომენტირებისას იქნება.

მუხლი 320. მომავალ ქონებაზე დადებული ხელშეკრულების ბათილობა

ბათილია ხელშეკრულება, რომლითაც ერთი მხარე კისრულობს ვალდებულებას, მთელი თავისი მომავალი ქონება ან ამ ქონების ნაწილი გადასცეს სხვას ანდა უზუფრუქტით დატვირთოს იგი, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა ხელშეკრულება დადებულია მომავალი ქონების ცალკეულ ნივთებზე.

320-ე მუხლში განმტკიცებული ნორმა იმ იმპერატიულ ნორმებს განეკუთვნება, რომლებიც ხელშეკრულების შინაარსის განსაზღვრის თავისუფლებას ზღუდავენ. მის ისტორიულ წინამორბედ ნორმებს ჩვენ სამოქალაქო სამართლის ფრანგულ და გერმანულ კოდიფიკაციებში ვხვდებით. კერძოდ, პირველად ფრანგულმა სამოქალაქო კოდექსმა აკრძალა მომავალი ქონების მთლიანად ან მისი განსაზღვრული კვოტის ჩუქება. ამგვარ აკრძა-

ლვას საფუძლად დაედო მოსაზრება, რომ „ხელშეკრულების თავისუფლება თვითონ არ შეიძლებოდა ხელშეკრულების საგანი ყოფილიყო“.¹ გერმანულმა სამოქალაქო კოდექსმა ეს აკრძალვა უფრო გააფართოვა და გაავრცელა მთლიანად მთელ მომავალ ქონებაზე დადებულ ხელშეკრულებებსა და, მათ შორის, უზუფრუქტზეც (§ 310). ქართული სამოქალაქო კოდექსის ეს ნორმა სწორედ გერმანული ნორმის საფუძველზე შეიქმნა. რაც შეეხება ამჟამინდელი ქონების გასხვისებას და მის საკანონმდებლო ფორმას, იგი მოწესრიგებულია 321-ე მუხლში.

320-ე მუხლით გათვალისწინებული შეზღუდვა შეეხება როგორც სასყიდლიან, ისე უსასყიდლო ხელშეკრულებებს. მაგალითად, დაუშვებელია მთელი მომავალი ქონების ჩუქება ან მისი იჯარით გაცემა. შეზღუდვა ვრცელდება როგორც ორმხრივ, ისე საკორპორაციო ხელშეკრულებებზე. მაგალითად, პარტნიორმა არ შეიძლება შპს-ის საწესდებო კაპიტალში შესატანის სახით ივალდებულოს მთელი მომავალი ქონების ჩადება.

აკრძალვა ეხება მხოლოდ მომავალ ქონებას ან მის ნაწილს. რაც შეეხება ამჟამინდელ ქონებას, მისი განკარგვა თავისუფალია და ამ სახის ხელშეკრულებებზე არ გავრცელდება 320-ე მუხლის შეზღუდვა.

კანონი, მართალია, კრძალავს მთელი მომავალი ქონების გასხვისების შესაძლებლობას, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ აკრძალულია ხელშეკრულებების დადება მომავალი ქონების ცალკეულ საგნებზე. მაგალითად, ნამდვილია ხელშეკრულება, რომლითაც ერთი მხარე მეორეს გადასცემს იჯარის ხელშეკრულებიდან მისაღები შემოსავლების მიღების უფლებას.

საინტერესოა, თუ რით აიხსნება ხელშეკრულების თავისუ-

¹ Hedemann, Die Fortschritte des Zivilrechts im 19. Jahrhundert, I. Teil, 1910, §2

ფლების ასეთი შეზღუდვა. გერმანულ სამართალში განმტკიცებული შეხედულების თანახმად, მთელი მომავალი ქონების სხვისთვის გადაცემის ვალდებულების დაკისრება მიგვიყვანდა პირის ქონებაუნარიანობის და შესაბამისად უფლებაუნარიანობის უარყოფამდე, რისი დაშვებაც თანამედროვე სამართალში შეუძლებელია.¹ ამის დაშვება პრაქტიკულად იმას ნიშნავს, რომ ადამიანს ერთმევა ქონების შეძენის უნარი და უფლება: ყველაფერი. რაც მისი შეიძლება გახდეს, ავტომატურად გადადის სხვის საკუთრებაში. ეკონომიკური თავისუფლების ასეთი შეზღუდვა მართლაც წარმოუდგენელია. ხელშეკრულების თავისუფლება არ ნიშნავს ყოველგვარი თავისუფლების წართმევის შესაძლებლობას.

320-ე მუხლის მოთხოვნათა დარღვევით დადებული ხელშეკრულება ბათილია. თუ მხარეებმა ასეთი ხელშეკრულების საფუძველზე რაიმე მიიღეს, მაშინ მათ ის ერთმანეთს უნდა დაუბრუნონ უსაფუძვლო გამდიდრების შესახებ წესების შესაბამისად.

თუ ხელშეკრულება შეესება ერთდროულად როგორც ამჟამინდელ, ისე მომავალ ქონებას, მაშინ ხელშეკრულება ნაწილობრივ იქნება ბათილი, კერძოდ, იმ ნაწილში, რომელიც მომავალი ქონების გადაცემას ეხება.

მუხლი 321. ხელშეკრულება ქონების გადაცემის შესახებ

ხელშეკრულება, რომლითაც ერთი მხარე კისრულობს ვალდებულებას, მთელი თავისი ამჟამინდელი ქონება ან ამ ქონების ნაწილი გადასცეს სხვას ანდა უზუფრუქტით დატვირთოს იგი, მოითხოვს სანოტარო წესით დამოწმებას, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა ხელშეკრულება დადებულია ამჟამინდელი ქონების ცალკეულ ნივთებზე.

¹ Larenz, Schuldrecht, AT. 14. Auflage, S. 54

თუ მთელი მომავალი ქონების გასხვისება 320-ე მუხლის თანახმად აკრძალულია, მთელი ამჟამინდელი ქონების ან მისი ნაწილის გასხვისება ანდა უზუფრუქტით დატვირთვა თავისუფალია. კანონი აქ შეზღუდვას მხოლოდ ფორმასთან დაკავშირებით ითვალისწინებს. კერძოდ, ხელშეკრულება, რომლითაც ერთი მხარე „*კისრულობს ვალდებულებას*“ გადასცეს სხვა პირს მთელი ამჟამინდელი ქონება ან მისი ნაწილი ანდა უზუფრუქტით დატვირთოს იგი, *მოითხოვს სანოტარო წესით დამოწმებას*.

რას ემსახურება კანონის მოთხოვნა ამგვარი ხელშეკრულებების მიმართ სანოტარო ფორმის დაწესების თაობაზე?

პირველი, რადგან ხელშეკრულება შეეხება მთელი ქონების შესაძლო გასხვისებას, აუცილებელია, რომ გამსხვისებელმა ეს გააკეთოს აუქჩარებლად და გააზრებულად. სანოტარო ფორმა იცავს მხარეებს ამგვარი აჩქარებისაგან;

მეორე, ვინაიდან ხელშეკრულება იდება მთელი ქონების გადაცემაზე, შინაარსით იგი უთანაბრდება ანდერძს. ამიტომ მისი ფორმა არ უნდა იყოს იმაზე ნაკლები, ვიდრე ანდერძისთვისაა გათვალისწინებული. ამით თავიდან ვიცილებთ იმ შესაძლო გაუგებრობებს, რომლებიც შეიძლება წარმოიშვას ფორმის გამო ქონების ანდერძით განკარგვასა და 321-ე მუხლით გათვალისწინებულ განკარგვას შორის;

მესამე, სანოტარო ფორმა უზრუნველყოს სამართლებრივ უსაფრთხოებასა და სტაბილურობას.

სანოტარო ფორმის დაუცველობა იწვევს ხელშეკრულების ბათილობას. სანოტარო ფორმა არ არის საგაღდებულო, როცა ქონების ცალკეული ნივთების განკარგვა ხდება. ამ დროს განკარგვის ფორმა თავისუფალია, თუ, რა თქმა უნდა, თვით ამ ნივთის გასხვისებისათვის არ არის დაწესებული სანოტარო ფორმა. მაგალითად, მიწის ნაკვეთის გასხვისებისათვის აუცი-

ლებელია სანოტარო წესით დამოწმებული გარიგება. სანოტარო ფორმა არც მაშინაა სავალდებულო, როცა ცალკეული ნივთების გასხვისებით ფაქტობრივად მთელი ქონების გასხვისება ხდება. არც ამ დროს გამოიყენება 321-ე მუხლის მოთხოვნა.

321-ე მუხლით გათვალისწინებული ქონების ცნებაში იგულისხმება აქტივები და არა პასივები.¹

მუხლი 322. სამკვიდრო ქონების შესახებ დადებული ხელშეკრულების ბათილობა

1. პირის სიცოცხლეში მისი სამკვიდროს თაობაზე სხვა პირების მიერ დადებული ხელშეკრულება ბათილია. იგივე წესი გამოიყენება პირის სიცოცხლეში მისი სამკვიდროდან გამომდინარე სავალდებულო წილის ან/და საანდერძო დანაკისრის შესახებ ხელშეკრულებათა მიმართ.

2. ამ მუხლის პირველი ნაწილის წესი არ გამოიყენება იმ ხელშეკრულების მიმართ, რომელიც იდება მომავალ კანონით მემკვიდრეებს შორის ერთ-ერთი მათგანის კანონით სამემკვიდრეო წილისა და სავალდებულო წილის თაობაზე.

მაგალითი:

პაატა ქორიძე და ვაჟა სიხარულიძე შეთანხმდნენ იმაზე, რომ ქორიძის პაპის გარდაცვალების შემთხვევაში სიხარულიძე იცხოვრებდა ქორიძის პაპის სამოთხიან ბინაში, რომელიც ანდერძით პაატა ქორიძეს უნდა მიეღო. მათი ეს შეთანხმება გაფორმდა წერილობით. პაპის გარდაცვალების შემდეგ აღმოჩნდა, რომ ანდერძით ეს ბინა გადაეცა პაატა ქორიძის ძმას. აქვს თუ არა სიხარულიძეს უფლება პაატა ქორიძისაგან მოითხოვოს ამ ნაკ-

¹ MünchKomm – Thode, 3. Aufl. § 311, Rn.5

ისრი ვალდებულების შესრულება? – არა აქვს, რადგან 322-ე მუხლის პირველი ნაწილის პირველი წინადადება კრძალავს „პირის სიცოცხლეში მისი სამკვიდროს თაობაზე სხვა პირების მიერ“ ხელშეკრულების დადებას.

322-ე მუხლის ისტორიულ წინამორბედს ჯერ კიდევ კლასიკური რომის სამართალი განამტკიცებდა, რომელიც ბათილად მიიჩნევდა პირის სიცოცხლეში მისი სამკვიდროს თაობაზე სხვა პირების მიერ დადებულ ხელშეკრულებებს. იუსტინიანემ თავის კოდიფიკაციაში ასეთი ხელშეკრულება დასაშვებად მიიჩნია მხოლოდ იმ პირობით, თუ სამკვიდროს დამტოვებელი განაცხადებდა თანხმობას, რომლის გაუქმების უფლება მას ყოველთვის ჰქონდა. XIX საუკუნეში ეს შეხედულება მეტად საკამათო იყო. ამიტომ ახალმა კოდიფიკაციებმა კლასიკური რომის სამართლის კონცეფციას დაუჭირეს მხარი და აკრძალეს ასეთი ხელშეკრულებები.¹

რა უდევს საფუძვლად პირის სიცოცხლეში მისი სამკვიდროს თაობაზე ხელშეკრულებების დადების აკრძალვას? – ა. ამ ტიპის ხელშეკრულებები ზნეობრივად გასაკიცხადაა მიჩნეული, რამეთუ ხელშეკრულების მხარეები ელოდებიან მამკვიდრებლის გარდაცვალებას და ამით სპეკულირებენ; ბ. მამკვიდრებელმა რომ იცოდეს ასეთი ხელშეკრულების არსებობის შესახებ, ბუნებრივია, იგი თავს შეზღუდულად იგრძნობდა ანდერძის თავისუფლებასთან მიმართებაში.² გარდა ამისა, პრაქტიკულად ეს ნიშნავს მესაკუთრის თანხმობისა და მისი ნების გარეშე მისი ქონების განკარგვას.

320-ე და 321-ე მუხლებისაგან განსხვავებით, რომლებიც მხოლოდ ქონების გადაცემის ხელშეკრულებებს ეხებიან, 322-ე

¹ MünchKomm – Thode, § 312, Rn.1

² MünchKomm – Thode, § 312, Rn.2

მუხლი კრძალავს ნებისმიერ ხელშეკრულებას დადებულს მამკვიდრებლის ქონების თაობაზე მისსავე სიცოცხლეში. არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს ხელშეკრულების სახეობასა და შინაარსს. ყველა ხელშეკრულება, რომელიც პირის სიცოცხლეში მისი სამკვიდროს თაობაზე იდება, ბათილია.

კანონი გამონაკლისს უშვებს კანონით მემკვიდრეების მიმართ, რომელთაც უფლება აქვთ დადონ 322-ე მუხლში გათვალისწინებული ხელშეკრულებები, ოღონდ ერთმანეთს შორის და ისიც მხოლოდ „ერთ-ერთი მათგანის სამემკვიდრეო წილისა და სავალდებულო წილის თაობაზე“ (322-ე მუხლის მე-2 ნაწილი). ამ შემთხვევაშიც კანონი მხოლოდ ისეთი ხელშეკრულებების დადებას უშვებს, რომლითაც მომავალი კანონით მემკვიდრეები კისრულობენ თავისი კუთვნილი ქონების განკარგვას (კისრების ვალდებულებები) და არა მის გადაცემას. ნაკისრი ვალდებულების შესრულება ამ დროსაც მხოლოდ მაშინ იქნება შესაძლებელი, როცა გაიხსნება სამკვიდრო და მემკვიდრეს რეალურად ექნება განკარგვის შესაძლებლობა.

ბათილობის წინაპირობაა ხელშეკრულების დადება ჯერ კიდევ ცოცხალი პირის სამკვიდროზე. გადამწყვეტია ის, იცოდნენ თუ არა მხარეებმა, რომ სამკვიდროს დამტოვებელი ამ ხელშეკრულების დადების მომენტიდან იყო ცოცხალი იყო. პრაქტიკული მნიშვნელობა არა აქვს, ეს პირი ქვეყნის შიგნით ცხოვრობდა თუ მის გარეთ. უფრო მეტიც, თვით მამკვიდრებლის თანხმობაც არ იწვევს ამგვარი ხელშეკრულებების ნამდვილობას.¹

¹ Larenz, Schuldrecht, AT. 14. Auflage, S.55

მუხლი 323. უძრავი ნივთის გასხვისების წესი

ხელშეკრულება, რომლითაც ერთი მხარე იღებს ვალდებულებას, უძრავ ნივთზე საკუთრება გადასცეს სხვას ან შეიძინოს იგი, უნდა დამოწმდეს სანოტარო წესით.

უძრავი ნივთების განკარგვასთან დაკავშირებული ხელშეკრულებები ყველაზე მნიშვნელოვან ქონებრივ გარიგებებს განეკუთვნება. ამიტომ სრულიად ბუნებრივია, რომ კანონი ამ ხელშეკრულებებს განსაკუთრებული სიფრთხილით ეკიდება და სპეციალურ ფორმასაც კი აწესებს. უძრავი ნივთების გასხვისებისა და მათი უფლებრივი დატვირთვის მომწესრიგებელი ნორმები სამოქალაქო კოდექსში რამდენიმე ადგილას გვხვდება. მათგან ყველაზე მნიშვნელოვანია 183-ე მუხლი, რომელიც უძრავ ნივთებზე საკუთრების შეძენის საკითხებს აწესრიგებს. კერძოდ, ამ მუხლის თანახმად „უძრავი ნივთის შესაძენად აუცილებელია სანოტარო წესით დამოწმებული საბუთი და შეძენის რეგისტრაცია საჯარო რეესტრში“.

323-ე მუხლი მხოლოდ სანოტარო ფორმით შემოიფარგლება და არაფერს ამბობს შეძენის რეგისტრაციაზე საჯარო რეესტრში. ხომ არ არის ამ ორ ნორმას შორის წინააღმდეგობა? რა განსხვავებაა მათ შორის?

323-ე მუხლი შეიცავს იმპერატიულ ნორმას, რომელიც უძრავ ქონებაზე საკუთრების გადასვლის ვალდებულებითსამართლებრივი ხელშეკრულების ფორმას განსაზღვრავს. ხოლო 183-ე მუხლი ამ ფორმასთან ერთად განამტკიცებს უძრავ ნივთზე საკუთრების გადასვლის აუცილებელ წინაპირობასა და საკუთრების გადასვლის მომენტს — რეგისტრაციას საჯარო რეესტრში.

323-ე მუხლით უნდა დაკვალიფიცირდეს ყველა ხელშეკრულება, რომლითაც უძრავი ნივთის გამსხვისებელს წარმოეშო-

ბა უძრავი ნივთის გასხვისების ვალდებულება ან უძრავი ნივთის შეძენის – შეძენის ვალდებულება. მათ, უწინარეს ყოვლისა, განეკუთვნება: ნასყიდობის, გაცვლის, ჩუქების დაპირების ხელშეკრულებები, ასევე საკორპორაციო ხელშეკრულებები. უძრავი ნივთის გასხვისების ან შეძენის ვალდებულება წარმოიშობა მხოლოდ სანოტარო წესით დამოწმებული ხელშეკრულების საფუძველზე. ასეთი ვალდებულება შეიძლება წინარე ხელშეკრულებითაც იყოს გათვალისწინებული.

მაგალითი:

სამშენებლო ორგანიზაცია შპს „მშენებელმა“ დადო ხელშეკრულება მშვიდობის ქუჩაზე მდებარე ხუთი სახლის მესაკუთრესთან, რომ ისინი საცხოვრებლად გადავიდოდნენ „მშენებლის“ მიერ შემოთავაზებულ ახალ საცხოვრებელ სახლებში. სანაცვლოდ მათ „მშენებლისათვის“ უნდა დაეთმოთ თავიანთი საცხოვრებელი სახლი, რადგან „მშენებელი“ იქ აპირებდა ახალი საცხოვრებელი სახლის აშენებას.

ვინაიდან ამ ხელშეკრულებით ორივე მხარე კისრულობს უძრავი ნივთების გადაცემის (გაცვლის) ვალდებულებას, ეს ხელშეკრულება უნდა გაფორმდეს 323-ე მუხლის მოთხოვნათა დაცვით.

ანალოგიურად უნდა გაფორმდეს ხელშეკრულება შპს-ის ან სს-ის დაფუძნების შესახებ, რომლითაც მომავალი პარტნიორი კისრულობს ვალდებულებას უძრავი ნივთი (მიწის ნაკვეთი ან სახლი) ჩადოს საწესდებო კაპიტალში. აქ ორი კანონის სხვადასხვა ნორმა მოითხოვს ამგვარი ვალდებულების სანოტარო წესით გაფორმებას – სამოქალაქო კოდექსის 323-ე მუხლი და მეწარმეთა შესახებ კანონის 2.7 მუხლი.

323-ე მუხლის მოთხოვნათა დარღვევით დადებული ხელშეკრულება ბათილია.

*მუხლი 224. ნივთის დატვირთვის შესახებ ხელშეკრულების
შარბლოები*

თუ პირი იღებს ვალდებულებას, გაასხვისოს ან დატვირთოს თავისი ნივთი, ეს ვალდებულება ვრცელდება ნივთის საკუთვნი-ბელზედაც, თუკი ხელშეკრულებაში სხვა რამ არ არის გათვა-ლისწინებული.

განსახილველი მუხლი შეეხება გასხვისების ან დატვირთვის ხელშეკრულებებში საკუთვნიბლის ბედს, როცა მხარეებს ხე-ლშეკრულებით ცალკე არა აქვთ განსაზღვრული ეს საკითხი ბედი. „თუ პირი იღებს ვალდებულებას, გაასხვისოს ან დატვირ-თოს თავისი ნივთი, ეს ვალდებულება ვრცელდება ნივთის საკუთვნიბელზედაც, თუკი ხელშეკრულებაში სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული“. ამ ნორმის ძირითადი მიზანი არის მთა-ვარი ნივთისა და საკუთვნიბლის სამეურნეო ერთიანობის უზრუნ-ველყოფა, რაც გამომდინარეობს 151-ე მუხლის შინაარსიდან.

საკუთვნიბლის ცნება და მისი ბუნება განმტკიცებულია 151-ე მუხლში. მის თანახმად, „საკუთვნიბელი არის მოძრავი ნივთი, რომელიც თუმცა არ არის მთავარი ნივთის შემადგენელი ნაწ-ილი, მაგრამ განკუთვნილია მთავარი ნივთის სამსახურისათვის, დაკავშირებულია მასთან საერთო სამეურნეო დანიშნულებით, რის გამოც იგი სივრცობრივ კავშირშია მთავარ ნივთთან და, დამკვიდრებული შეხედულების მიხედვით, ითვლება საკუთვნი-ბლად“.¹

ნივთის გასხვისების ან დატვირთვის (მაგალითად, დაგი-რაების) შემთხვევაში, თუ მხარეები სხვა რამეზე არ შეთანხმე-

¹ დაწვრილებით იხილეთ 151-ე მუხლის კომენტარი: საქართველოს სამოქალაქო კოდ-ექსის კომენტარი. წიგნი მეორე. თბ. „სამართალი“, 1999 წ. მუხ. 151, გვ. 29-31.

ბულან, შემძენზე გადადის ასევე საკუთვნებელიც. ამ დროს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს ნივთი მოძრავია თუ უძრავი.

მაგალითი:

კენჭაძემ ვარაზაშვილთან დადო ავტოსამრეცხაოს ნასყიდობის ხელშეკრულება. ავტოსამრეცხაოში დამონტაჟებული იყო იაპონური წარმოების სარეცხი დანადგარები. ამ დანადგარებზე, რომლებიც ავტოსამრეცხაოს საკუთვნებელს წარმოადგენს, მხარეებს რაიმე ცალკე შეთანხმება არ ჰქონიათ. ამიტომ 324-ე მუხლის ძალით ვარაზიშვილზე გადადის ამ დანადგარების საკუთრებაც.

მაგალითი:

სოხაძემ ბანკში აღებული სესხის უზრუნველსაყოფად დაავირავა თავისი ავტობუსი „მერსედესი“, რომელშიც დამონტაჟებული იყო იაპონური წარმოების ორი მაცივარი, ორი ტელევიზორი და ორი ვიდეომაგნიტოფონი. ამ შემთხვევაშიც საკუთვნებელი გადადის ბანკის მფლობელობაში და რეალიზაციისას ავტობუსი გაიყიდება საკუთვნებელთან ერთად.

სადავო შეიძლება გახდეს საკუთვნებელზე საკუთრების გადასვლის საკითხი იმ შემთხვევაში, როცა საკუთვნებელი არ არის მთავარი ნივთის მესაკუთრის საკუთრება. გადადის თუ არა შემძენზე საკუთვნებლის საკუთრება? ამ დროს გამოყენებული უნდა იქნეს 187-ე მუხლის ნორმები კეთილსინდისიერ შემძენასთან დაკავშირებით.

თუ წარმოიდგენთ რა ნივთები განეკუთვნება საკუთვნებელს და რა ფუნქციებს ასრულებენ ისინი, სრულიად ბუნებრივად მოგვეჩვენება 324-ე მუხლში გათვალისწინებული წესი. საკუთვნებლებად ჩაითვლება: კომპიუტერის ჩანთა მინიატურული

კომპიუტერისათვის, ბინის გასაღები, სათადარიგო საბურავი მანქანის საბარგულში, საქონელი საწყობში, სასოფლო-სამეურნეო ინვენტარი სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთისათვის და ა.შ.

მართალია, 324-ე მუხლი მხოლოდ გასხვისებისა და დატვირთვის ხელშეკრულებებს ეხება, მაგრამ შინაარსიდან გამომდინარე, ეს ნორმა შეიძლება გამოყენებული იქნეს სარგებლობის ხელშეკრულებებზეც, როგორიცაა ქირავნობა, იჯარა, თხოვება.

მუხლი 325. გალდებულების პირობათა განსაზღვრა საქართველოს საფუძველზე

1. თუ ვალდებულების შესრულების პირობები უნდა განისაზღვროს ხელშეკრულების ერთ-ერთი მხარის ან მესამე პირის მიერ, მაშინ საეჭვოობისას ივარაუდება, რომ ამგვარი განსაზღვრა უნდა მოხდეს სამართლიანობის საფუძველზე.

2. თუ მხარე პირობებს არ მიიჩნევს სამართლიანად, ან მათი განსაზღვრა ჭიანურდება, გადაწყვეტილებას იღებს სასამართლო.

ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპის შესაბამისად, ხელშეკრულების მონაწილეები ერთმანეთს შორის ურთიერთობებს თვითონ აწესრიგებენ ისე, რომ კანონის ჩარევა პრაქტიკულად საჭიროც აღარ ხდება. *კანონის ჩარევის* ორგვარი შესაძლებლობა არსებობს: *იმპერატიული ნორმებისა* და *დისპოზიციური ნორმების* მეშვეობით.

ხელშეკრულების დადებისას ბუნებრივია, რომ მხარეები ყველაფერზე ვერ შეთანხმდებიან, ურთიერთობის ყველა დეტალს ვერ გაითვალისწინებენ. ხშირად არც იმაზე ფიქრობენ, რომ რომელიმე მხარე ნაკისრ ვალდებულებას არ შეასრულებს ან

არაჯეროვნად შეასრულებს. ასეთ შემთხვევაში უფლებადარღვეული მხარის ინტერესებს იცავს *დისპოზიციური ნორმები*, რომლებიც მხარეთა მიერ ხელშეკრულების დადებისას გამორჩენილ საკითხებს აწესრიგებენ. მაგალითად, ბინის ქირავნობის ხელშეკრულების დადებისას მხარეებს არ გაუთვალისწინებიათ, თუ როდის შეუძლია გამქირავებელს ან დამქირავებელს ხელშეკრულების მოშლა. ეს არ ნიშნავს, რომ მხარეებს ამით ერთმევათ ხელშეკრულების მოშლის უფლება. თუ დამქირავებელმა მოისურვა ხელშეკრულების მოშლა ვადამდე, მას შეუძლია ეს გააკეთოს 555-ე მუხლში გათვალისწინებული პირობების დაცვით.

იმპერატიული ნორმების რაოდენობა და მნიშვნელობა ვალდებულებით სამართალში შედარებით მცირეა, მაგრამ მათი არსებობისას მხარეთა თავისუფლება მნიშვნელოვნად შეზღუდულია. მაგალითად, მიწის ნაკვეთის ნასყიდობა უნდა გაფორმდეს სანოტარო წესით და შემძენი რეგისტრირებული უნდა იყოს საჯარო რეესტრში. ამ ნორმის შეცვლა მხარეებს არ შეუძლიათ და ისინი ვალდებული არიან მას დაემორჩილონ.

325-ე მუხლი ისეთ შემთხვევებს აწესრიგებს, როცა მხარეები, მართალია, შეთანხმდნენ ხელშეკრულების პირობებზე, მაგრამ ზოგი პირობა ღიად დატოვეს და მისი განსაზღვრა მიანდეს ერთ-ერთ მხარეს – კრედიტორს ან მოვალეს.

მაგალითი:

კილურაძემ ტელევიზორების მაღაზიასთან დადო ახალი ტელევიზორ „პანასონიკის“ ნასყიდობის ხელშეკრულება. მაღაზიას ხელშეკრულების დადებისას არ ჰქონდა ტელევიზორი და კილურაძეს აუხსნა, რომ მას რამდენიმე კვირა დასჭირდებოდა, ვიდრე მაღაზია შეკვეთილ ტელევიზორებს მიიღებდა. ეს ის შემთხვევაა, როცა ხელშეკრულების ერთ-ერთ პირობას (შეს-

რულების ვადას) ამ შემთხვევაში განსაზღვრავს გამყიდველი, ვინაიდან მხარეები კონკრეტულ ვადაზე არ შეთანხმებულან.

მაგალითი:

პატარიძემ სამკერვალო ატელიეში მიიტანა ქსოვილი კოსტიუმის შესაკერად. მკერავს შეუთანხმდა ფასზე და კოსტიუმის მოდელზე. ასევე შეთანხმდნენ, რომ პატარიძე რამდენიმე დღეში გამოივლიდა და წაიღებდა შეკერილ კოსტიუმს, მაგრამ კონკრეტულ ვადაზე ისინი არ შეთანხმებულან. აქ ის შემთხვევაა, როცა შესრულების ვადას განსაზღვრავს შემკვეთი.

ორივე მაგალითში შესრულების ვადის განსაზღვრა დამოკიდებულია ერთ-ერთ მხარეზე. პირველ მაგალითში გამყიდველზე (როცა ის მიიღებს ტელევიზორს), ხოლო მეორე მაგალითში — შემკვეთზე (როცა ის შეივლის ატელიეში). არც ერთ შემთხვევაში შესრულების ვადა არ არის ზუსტად დადგენილი, მაგრამ ორივე შემთხვევაში მას ერთ-ერთი მხარე განსაზღვრავს.

როგორ უნდა გადაწყდეს საკითხი, თუ კილურაძე სამ დღეში მიაკითხავს მაღაზიას და ტელევიზორი არ დახვდება, ან თუ პატარიძე ორი დღის შემდეგ მიაკითხავს მკერავს და კოსტიუმი ჯერ არ იქნება შეკერილი? 325-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, ამ პირობის (ჩვენს შემთხვევებში — შესრულების ვადა) განსაზღვრა უნდა მოხდეს სამართლიანობის საფუძველზე.

სამართლიანობის კრიტერიუმებს კანონი არ განსაზღვრავს. ეს ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში დამოკიდებულია სასამართლოზე (325-ე მუხლის მე-2 ნაწილი). ჩვენი მაგალითებიდან გამომდინარე, სასამართლომ უნდა გაარკვიოს, თუ რა ვადაში ხდება საერთოდ ტელევიზორების შეკვეთა და მაღაზიის მიერ მისი მიღება, ან რა ვადაში კერავს საზოგადოდ ატელიე

კოსტიუმებს, რა ვადები ითვლება ჩვეულებრივ ვადებად ასეთ შემთხვევებში. ეს უნდა იყოს ძირითადი კრიტერიუმი ანალოგიური დავების გადაწყვეტისას.

მართალია, ხელშეკრულების თავისუფლებისას მხარეთა ნება გადამწყვეტია, მაგრამ თვითნებობის უფლებას კანონი მხარეებს არ აძლევს. ხელშეკრულების თავისუფლება მაინც *სახელშეკრულებო სამართლიანობის* ფარგლებში მოქმედებს. ამიტომ იცავს კანონი იმ პირებს, რომლებმაც მოტყუების, მუქარის, შეცდომის ან სხვაგვარი ზემოქმედების შედეგად დადეს ხელშეკრულებები. ასევე იმ შემთხვევებში, როცა ერთი მხარე მეორე მხარის აშკარა უპირატესობის გამო შეიძლება მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდეს. ამიტომ კანონი სამართლიანობის ცნებას კონკრეტულ სამართლებრივ შედეგებსაც უკავშირებს. 325-ე მუხლში ამ შედეგის განსაზღვრა პირდაპირ სასამართლოზეა დამოკიდებული.

მაგალითი:

იჯარის ხელშეკრულებით მეიჯარეს უფლება მიეცა, რომ ყოველი ექვსი თვის შემდეგ გადაეხედა საიჯარო ქირისათვის და საკუთარი შეხედულებით გაეზარდა იგი. აქაც გვაქვს ხელშეკრულების პირობის ცალმხრივად განსაზღვრის შემთხვევა. მეიჯარის თავისუფლება ამ შემთხვევაში შეზღუდულია 325-ე მუხლში განმტკიცებული სამართლიანობის პრინციპით.

325-ე მუხლის პირველი ნაწილი ხელშეკრულების პირობის განსაზღვრის ორ შემთხვევას ითვალისწინებს: ერთი, როცა თვით ხელშეკრულების ერთ-ერთი მხარე ცალმხრივად განსაზღვრავს ამ პირობას, მეორე, როცა მესამე პირსა აქვს ასეთი უფლება. ზემოთ მოხმობილი მაგალითები შეეხებოდა პირველ შემთხვევას. ახლა განვიხილოთ მეორე შემთხვევა.

მაგალითი:

ჭიებრიშვილი და ხელაძე შეთანხმდნენ იმაზე, რომ ჭიებრიშვილს ხელაძისაგან უნდა შეეძინა ანტიკვარული ავეჯი, რომლის ფასი უნდა განესაზღვრა დამოუკიდებელ ექსპერტ სიღამონიძეს. ამ შემთხვევაშიც დაცული უნდა იქნეს 325-ე მუხლის მოთხოვნა სამართლიანი განსაზღვრის თაობაზე.

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ პრაქტიკაში 325-ე მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევები არცთუ ისე იშვიათია, სასამართლოს როლი ამ საკითხების შეფასებაში უფრო გაიზრდება.

მუხლი 326. სახელშეკრულებო ვალდებულებათა შესახებ წესების გამოყენება არასახელშეკრულებო ვალდებულებათა მიმართ

წესები სახელშეკრულებო ვალდებულების შესახებ გამოიყენება ასევე სხვა არასახელშეკრულებო ვალდებულებათა მიმართ, თუკი ვალდებულების ხასიათიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს.

ვალდებულებითი სამართლის ზოგადი ნაწილი შეიცავს ნორმებს, რომლებიც ზოგადია ყველა სახის ვალდებულებათა მიმართ. ეს ნიშნავს, რომ ზოგადი ნაწილი ვრცელდება როგორც სახელშეკრულებო, ისე არასახელშეკრულებო ვალდებულებებზე. იმავდროულად, ვალდებულებითი სამართლის ზოგადი ნაწილი განამტკიცებს ცალკე კარს, რომელიც მხოლოდ სახელშეკრულებო სამართალს შეეხება. ამ კარში განმტკიცებული ნორმები სპეციფიკურია და ისინი ასახავენ ხელშეკრულების თავისუფლების, ხელშეკრულების დადების ვალდებულების, ხელშეკრულების სტანდარტული პირობებისა და ასევე ხელშეკ-

რულებიდან გასვლის თავისებურებებს. გარდა ამისა, ზოგად ნაწილში აგრეთვე გვხვდება ნორმები, რომლებიც სპეციალურად სახელშეკრულებო ურთიერთობებს აწესრიგებენ (მაგალითად, ხელშეკრულების მისაღება შეცვლილი გარემოებებისადმი — 398-ე მუხლი). მაგრამ ბუნებრივად იბადება კითხვა: რადგან ეს ნორმები ვალდებულებითი სამართლის ზოგად ნაწილშია განმტკიცებული. შემოიფარგლებიან ისინი მხოლოდ სახელშეკრულებო ვალდებულებებით, თუ ვრცელდებიან არასახელშეკრულებო ვალდებულებებზეც.

ამ კითხვაზე პასუხს იძლევა 326-ე მუხლი, რომლის მიხედვითაც, წესები სახელშეკრულებო ვალდებულების შესახებ გამოიყენება ასევე სხვა არასახელშეკრულებო ვალდებულებათა მიმართ, თუკი ვალდებულების ხასიათიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს. ასეთ წესებს განეკუთვნება: წესები ზიანის ანაზღაურების, ვალდებულებათა შესრულების, ფულადი ვალდებულების შესრულების შესახებ, ასევე მოვალის პასუხისმგებლობის შესახებ, მისი წარმომადგენლის მოქმედებისათვის და სხვ.

საკითხი იმის თაობაზე, თუ რომელი ნორმა უნდა იქნეს გამოყენებული არასახელშეკრულებო ვალდებულებათა მიმართ, სასამართლოს გადასაწყვეტია.

ხელშეკრულების დადება

მუხლი 327. შეთანხმება ხელშეკრულების არსებით პირობებზე

1. ხელშეკრულება დადებულად ითვლება, თუ მხარეები მის ყველა არსებით პირობაზე შეთანხმდნენ საამისოდ გათვალისწინებული ფორმით.

2. არსებითად ჩაითვლება ხელშეკრულების ის პირობები, რომლებზედაც ერთ-ერთი მხარის მოთხოვნით მიღწეულ უნდა იქნეს შეთანხმება, ანდა რომლებიც ასეთად მიჩნეულია კანონის მიერ.

3. ხელშეკრულებით შეიძლება წარმოიშვას მომავალი ხელშეკრულების დადების ვალდებულება. ხელშეკრულებისათვის გათვალისწინებული ფორმა ვრცელდება ასევე წინარე ხელშეკრულებაზედაც.

I. ხელშეკრულების დადების ცნება და მნიშვნელობა

1. ზოგადი მიმოხილვა

სამოქალაქო სამართალში დამკვიდრებული შეხედულების თანახმად, ხელშეკრულების დასადებად აუცილებელია ორი იურიდიული მნიშვნელობის აქტის განხორციელება – ოფერტი და აქცეპტი.¹ ეს თითქმის ერთხმად აღიარებული დებულება უდავო როდია. არსებობს მოსაზრებაც, რომლის თანახმად, არასწორია ხელშეკრულების დადების დაყვანა მხოლოდ ოფერტამდე და

¹ ზ. ახვლედიანი, ვალდებულებითი სამართალი. მეორე გამოცემა. 1999 წ. გვ. 14-22.

აქცეპტამდე. „ხელშეკრულების დასადებად გადამწყვეტია მხარეთა კონსენსუსი: იგი შეიძლება გამოიხატოს როგორც ოფერტის აქცეპტში, ისე მხარეთა სხვაგვარ მოქმედებაში, თუკი ამ მოქმედებიდან აშკარად ჩანს მხარეთა ნება შეასრულონ ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ვალდებულებები“.¹

ისტორიულად ხელშეკრულების დადების პროცესის დაყოფა ოფერტად და აქცეპტად წარმოიშვა მხოლოდ ე.წ. „დისტანციური ხელშეკრულებებიდან“, როცა ხელშეკრულება იდებოდა არათანმყოფ პირებს² შორის. მაშინ, როცა ხელშეკრულებას თანმყოფი პირები ღებენ, ეს სქემა საჭირო აღარ არის. მაგალითად, ძველი რომის სამართალი ითვალისწინებდა ხელშეკრულების დადებას მხოლოდ stipulatio-ს მეშვეობით, ე.ი. მხარეთა ერთდროული და პირადი თანდასწრების საშუალებით. ამიტომ, რომელ იურისტებს არ სჭირდებოდათ ხელშეკრულების დადების პროცესის დაყოფა ორ ეტაპად – ოფერტად და აქცეპტად.

პრინციპში, ოფერტისა და აქცეპტის მეშვეობით ხელშეკრულების დადების წესები თანამედროვე სამართლის კუთვნილებაა და არსებითად მხოლოდ მე-18 საუკუნეში ჩამოყალიბდა. ფრანგული კოდექსი არაფერს ამბობს იმის შესახებ, რომ ხელშეკრულება მხოლოდ ოფერტისა და აქცეპტის მეშვეობით უნდა დაიდოს. ბევრი სამოქალაქო კოდექსები კი ხელშეკრულების დასადებად აუცილებლად მიიჩნევენ ოფერტისა და აქცეპტის არსებობას (მაგალითად, გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის §145). ცხოვრებაში ხშირია შემთხვევები, როცა არავის ეპარება ეჭვი, რომ ხელშეკრულება დაიდო. ამავე დროს, „შეუძლებელი, უცხო და თვითნებური იქნებოდა, რომ ერთი მხარის მოქმედება ოფერ-

¹ Kötzt, Bd. I, S.23

² არათანმყოფი პირების ცნება დაწვრილებით ახილეთ 330-ე მუხლის კომენტარში.

ტად მიგვეჩნია, ხოლო მეორის კი – აქცეპტად“.¹ როცა, მაგალითად, მხარეები ნოტარიუსის მიერ შედგენილ მიწის ნაკვეთის ნასყიდობის ხელშეკრულებას აწერენ ხელს, შეუძლებელია იმის თქმა, რომელია აქ ოფერტი და რომელი აქცეპტი. ასევე სიგარეტის ყიდვის დროს მთავარია, რომ გამყიდველი და მყიდველი თანახმა არიან დადონ ხელშეკრულება და არა ის, რომ იგი დავყოთ ოფერტად და აქცეპტად. იგივე ითქმის კერძო სამართლის იურიდიული პირების დაფუძნების ხელშეკრულების დადებაზეც როცა ყველა დამფუძნებელი ერთდროულად აწერს ხელს ხელშეკრულებას.

ეს პრობლემა განსაკუთრებით აქტუალურია მაშინ, როცა მხარეები რთულ ხელშეკრულებებს დებენ და მრავალი სახელშეკრულებო საკითხის ურთიერთგაცვლა უწევთ, რადგან მოლაპარაკებების დროს მრავალი საკითხი წამოიჭრება. რომელი მათგანი უნდა ჩავთვალოთ ოფერტად და აქცეპტად? შედარებითი სამართლისმცოდნეობის სფეროში მომუშავე იურისტების მიერ წამოყენებული იყო წინადადება ხელშეკრულების დადების წესების ერთგვარი უნიფიკაციის შესახებ. ეს შეხედულება განმტკიცებულია კერძო სამართლის უნიფიკაციის საერთაშორისო ინსტიტუტის მიერ მომზადებულ საერთაშორისო კომერციული ხელშეკრულებების პრინციპებში². კერძოდ, პრინციპების 2.1 მუხლის თანახმად, ხელშეკრულება შეიძლება დაიდოს ოფერტის აქცეპტის მეშვეობით ან მხარეთა ისეთი მოქმედების შედეგად, რომელიც საკმარისად ადასტურებს შეთანხმების არსებობას.

მართალია, ოფერტი და აქცეპტი რჩება ხელშეკრულების დადების უმნიშვნელოვანეს ინსტრუმენტად, მაგრამ იგი არ შემოი-

¹ Kötz, Bd. I, S. 24-25

² შემდეგში – „პრინციპები“

ფარგლება მხოლოდ ამით. ხელშეკრულების დასადაბად აუცილებელია მხარეთა კონსენსუსი (ერთნებაობა), რომელიც შეიძლება მიღწეულ იქნეს როგორც აქცეპტისა და ოფერტის მეშვეობით, ისე სხვაგვარი მოქმედებითაც. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი სრულად ასახავს თანამედროვე სამართალში განმტკიცებულ ამ ახლებურ მიდგომას და ხელშეკრულების დადება არ დაჰყავს მხოლოდ ოფერტამდე და აქცეპტამდე. თუმცა ისინი კვლავ რჩება ხელშეკრულების დადების უმნიშვნელოვანეს და მეტად გავრცელებულ საშუალებად. 327-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, ხელშეკრულება დადებულად ითვლება, თუ მხარეები მის ყველა არსებით პირობაზე შეთანხმდნენ საამისოდ გათვალისწინებული ფორმით.

2. ხელშეკრულება – მხარეთა შეთანხმება

ხელშეკრულება ორმხრივი ან მრავალმხრივი გარიგების ყველაზე გავრცელებული და მნიშვნელოვანი ფორმაა. *ხელშეკრულება ორი ან რამდენიმე პირის შეთანხმებაა, რომლითაც ისინი კონკრეტული სამართლებრივი შედეგის მიღწევას ისახავენ მიზნად.* ხელშეკრულების დახასიათებისას უმთავრესია ის, რომ სამართლებრივი შედეგი, რომლის მიღწევას მხარეები ცდილობენ, შეიძლება მხოლოდ მათი ერთობლივი შეთანხმების შედეგად დადგეს. ამ მიზნის მისაღწევად ისინი მზად არიან დათმონ საკუთარი თავისუფლების ან ქონების ნაწილი, ე.ი. *ორმხრივად შეიბოჭონ თავი.* სახელშეკრულებო შებოჭვა არ ნიშნავს, რომ მხარეები უპირობოდ შეასრულებენ იმას, რაც მათ ხელშეკრულებით ივალდებულებს. მაგრამ სახელშეკრულებო შებოჭვა აუცილებლად იწვევს იმას, რომ ხელშეკრულების მხარეს ცალმხრივად, თავისუფლად არ შეუძლია ნაკისრი ვალდე-

ბულების უარყოფა, რადგან მეორე მხარეს შეუძლია იძულებით მოითხოვოს ნაკისრის შესრულება ან ზიანის ანაზღაურება.

მართალია, ხელშეკრულება მხარეთა შეთანხმებაა, მაგრამ არა ყოველი შეთანხმება წარმოადგენს ხელშეკრულებას. ხელშეკრულებად არ ჩაითვლება ე.წ. *ჯენტლმენური ან მეგობრული შეთანხმება*.

ჯენტლმენურია შეთანხმება, როცა მხარეები თანხმდებიან განსაზღვრული მოქმედების შესრულებაზე, მაგრამ მას სამართლებრივად სავალდებულო ხასიათს არ ანიჭებენ. ეს შეიძლება გამოწვეული იყოს იმით, რომ მხარეები ზედმეტად თვლიან ამ შეთანხმებისათვის იურიდიული ხასიათის მინიჭებას, ვინაიდან ისინი ამის გარეშეც შეასრულებენ ნაკისრ ვალდებულებას. ამის მიზეზი შეიძლება სხვა გარემოებაც იყოს. კერძოდ, მხარეებმა შესაძლოა იციან, რომ მათი შეთანხმება ეწინააღმდეგება კანონს. ჯენტლმენურ შეთანხმებასთან გვაქვს საქმე თუ ხელშეკრულებასთან, კონკრეტულ შემთხვევაში შეთანხმების შინაარსის განმარტების შედეგად უნდა დადგინდეს.

მეგობრულია შეთანხმება, რომლის ფარგლებშიც მხარეები ასრულებენ განსაზღვრულ მოქმედებებს არა სამართლებრივი შებოჭვის ძალით, არამედ მეგობრობის, კოლეგიალობის, მეზობლობის, ურთიერთპატივისცემის გრძნობებიდან გამომდინარე. მეგობრული ურთიერთობები უნდა გაიმიჯნოს უსასყიდლო სახელშეკრულებო ურთიერთობებისაგან (თხოვება, უპროცენტო სესხი, უსასყიდლო შენახვა და ა.შ.), რომლებშიც შესაძლოა ზემოჩამოთვლილი გრძნობები ფიგურირებდეს, მაგრამ მხოლოდ მოტივაციის სახით. მაგალითად, როცა შეებულებაში წასული მეზობლის ძვირფასი ნივთები მეორე მეზობელმა შესანახად ჩაიბარა, მათ შორის დაიდო მიბარების ხელშეკრულება, თუმცა მოტივი, რომელიც შემნახველ მეზობელს ამოძრავებს — მეზობლობაა.

მეგობრულ შეთანხმებასა და ხელშეკრულებას შორის გამ-
იჯენას დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ ეს გამ-
იჯენა ხშირად ძალიან რთულია. უპირველეს ყოვლისა, აქ აღ-
სანიშნავია პასუხისმგებლობის საკითხი: ხელშეკრულების დარ-
ღვევა იწვევს სამართლებრივ პასუხისმგებლობას, ხოლო მეგო-
ბრული შეთანხმებისა — არა. თუმცა გამიჯვნის მიზანი არ შეი-
ძლება მხოლოდ პასუხისმგებლობით შემოიფარგლოს. არანაკ-
ლებ მნიშვნელოვანია შესრულების მოთხოვნის საკითხიც —
შეუძლია თუ არა მხარეს მეორე მხარისაგან მოითხოვოს ნაკ-
ისრის შესრულება?

მხარეთა შეთანხმება მეგობრულია თუ სახელშეკრულებო,
კონკრეტული შეთანხმების განმარტების გზით უნდა შეფასდეს.
გასათვალისწინებელია მხარეთა ურთიერთდამოკიდებულების ხა-
სიათი, მისი საფუძველი და მიზნები. არ არის საკმარისი ყურა-
დლება გამახვილდეს მხოლოდ ამ ურთიერთობის უსასყიდლობა-
ზე და პირადი სარგებლის მიუღებლობაზე.¹ მაგალითად, მეგო-
ბრის წაყვანა მანქანით ჩაითვლება მეგობრულ ურთიერთობად
და არა გადაყვანის ხელშეკრულებად, ეზოში მეზობლის ბავშვე-
ბის მეთვალყურეობა მეგობრული შეთანხმებაა და არა დავალებ-
ის ხელშეკრულება და ა.შ.

*ჯენტლმენური ან მეგობრული შეთანხმებების დახასიათები-
სას უმთავრესია ის, რომ არ არსებობს სახელშეკრულებო მოთხო-
ვნის საფუძველი; მხარეს არა აქვს უფლება იძულებითი წესით
მოითხოვოს მეორე მხარისაგან შესრულება ან ზიანის ანაზღაურ-
ება.* თუ მეგობრული ან ჯენტლმენური ურთიერთობისას მეორე
მხარეს მიაღვა ზიანი, მან ზიანის ანაზღაურება შეიძლება მოით-
ხოვოს მხოლოდ დელიქტური სამართლის ნორმებიდან გამომ-
დინარე, თუკი ამის სამართლებრივი საფუძველი არსებობს.

¹ Staudinger/Bork (1996), Vorbem zu §145, Rn.81.

ხელშეკრულების დადებით ხელშეკრულების მხარეები არა მხოლოდ სამართლებრივ შედეგზე თანხმდებიან, არამედ იმ წესებზეც, რომლებსაც ისინი უნდა დაემორჩილონ ამ სამართლებრივი შედეგის მისაღწევად. ამიტომაც ამბობენ, რომ ხელშეკრულებას მხარეებისათვის კანონის ძალა აქვს – მისი დარღვევა იწვევს სამართლებრივ პასუხისმგებლობას. მაშასადამე. მხარეთა სახელშეკრულებო შეთანხმებას მათთვის სავალდებულო ძალა აქვს.

3. ხელშეკრულების დადების მომენტი

სახელშეკრულებო უფლებები და მოვალეობები წარმოიშობა მხოლოდ ხელშეკრულების დადების შემდეგ. ამიტომ დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობისაა საკითხი, თუ როდიდან ჩაითვლება ხელშეკრულება დადებულად, *ხელშეკრულება დადებულად რომ ჩაითვალოს, აუცილებელია მხარეები მის ყველა არსებით პირობაზე შეთანხმდნენ საამისოდ გათვალისწინებული ფორმით* (327-ე მუხლის პირველი ნაწილი). უწინარეს ყოვლისა, უნდა გაირკვეს, თუ რაზე უნდა შეთანხმდნენ მხარეები აუცილებლად, რა ჩაითვლება ხელშეკრულების არსებით პირობად.

ა. *ხელშეკრულების არსებითი პირობების (essentialia negotii) ცნება და დახასიათება*

327-ე მუხლის მე-2 ნაწილის მიხედვით, არსებითად ჩაითვლება ხელშეკრულების ის პირობები, რომლებზედაც ერთ-ერთი მხარის მოთხოვნით მიღწეულ უნდა იქნეს შეთანხმება, ანდა რომლებიც ასეთად მიჩნეულია კანონის მიერ.

ხელშეკრულების არსებითი პირობების ჩამონათვალს კანონი არ განსაზღვრავს. ამის გაკეთება შეუძლებელიცაა. მცირე გამონაკლისის გარდა, ამ პირობებს თვითონ მხარეები გან-

საზღვრავენ. ასეთად ხელშეკრულების მხოლოდ ის პირობები ჩაითვლება, რომლებზედაც მხარეები უნდა შეთანხმდნენ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ხელშეკრულება არ დაიდება. ასეთი მოწესრიგება სრულად შეესაბამება ვალდებულებითი სამართლის ნორმების დისპოზიციურ ბუნებას. მაგალითად, კანონს არ შეუძლია წინასწარ დაადგინოს, თუ რა იქნება სახელშეკრულებო ურთიერთობის საგანი: ავტომანქანა, მიწის ნაკვეთი. მომსახურება თუ სხვა, ან ეს ნივთები ხელშეკრულების მონაწილეს საკუთრებაში გადაეცემა თუ დროებით სარგებლობაში, ანდა რა ფასი უნდა გადაიხადოს მყიდველმა ამ ნივთებში¹. ყველა ამ საკითხზე მხარეები თვითონ უნდა შეთანხმდნენ. მაგალითად, ბინის ქირავნობის ხელშეკრულების დადებისას ხელშეკრულების არსებითი პირობა იქნება ბინის ქირა. თუ მხარეები მასზე ვერ შეთანხმდნენ, მაშინ ხელშეკრულება დადებულად არ ჩაითვლება, თუნდაც ყველა სხვა პირობა მხარეებისათვის მისაღები იყოს.

პრაქტიკაში მეტნაკლებად ჩამოყალიბებულია საკითხების ნუსხა, რომლებიც განეკუთვნება ხელშეკრულების არსებით პირობებს: ხელშეკრულების საგანი, ხელშეკრულების სახე, ხელშეკრულების მხარეები, მათ მიერ განსაზოცრციელებელი შესრულება და ა.შ. მაგალითად, გაეროს ნასყიდობის კონვენციის მე-14 მუხლის პირველი ნაწილის მეორე წინადადება ნასყიდობის ხელშეკრულების არსებით პირობად მიიჩნევს, თუ მასში მითითებულია საქონელი და პირდაპირ ან ირიბად დგინდება რაოდენობა და ფასი, ანდა გათვალისწინებულია მათი განსაზღვრის წესი. თუმცა 55-ე მუხლი ნასყიდობის ხელშეკრულების დადებისათვის ხელშემშლელ გარემოებად არ თვლის ფასის არმითითებასაც, თუკი მხარეებს შეეძლოთ ევარაუდათ ამ სახის საქონელზე მოქმედი ფასის გადახდა.

¹ Larenz/Wolf. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts. 8. Aufl. §34 Rn. 41.

ბ. შეთანხმება ხელშეკრულების არსებით პირობებზე და ხელშეკრულების დადება

როგორც წესი, ხელშეკრულების არსებითი პირობები ოფერტში განისაზღვრება (329-ე მუხლი). მაგრამ იმისათვის, რომ ეს პირობები შეთანხმებულად ჩაითვალოს, ხოლო ხელშეკრულება დადებულად, აუცილებელია მხარეთა ნების გამოვლინებები ამ პირობებზე ემთხვეოდეს ერთმანეთს. მაშასადამე, ხელშეკრულების დასადებად აუცილებელია, სულ ცოტა ორი პირის ნების გამოვლენა, რომლებიც ემთხვევა ერთმანეთს: ცალ-ცალკე არც ოფერტი, არც აქცეპტი არ იწვევს ხელშეკრულების დადებას. თუ ერთ-ერთი მხარის ნების გამოვლენა ბათილია, მაშინ მთლიანად ხელშეკრულება იქნება ბათილი და არ წარმოშობს სამართლებრივ შედეგებს. მაგალითად, ქმედუნარო პირის მიერ განხორციელებული აქცეპტი.

იმისათვის, რომ ხელშეკრულების არსებით პირობებზე მხარეთა შეთანხმებამ ხელშეკრულების დადება გამოიწვიოს, ეს შეთანხმება (ორმხრივი ნების გამოვლენა) უნდა მოხდეს „საამისოდ გათვალისწინებული ფორმით“ (327-ე მუხლის პირველი ნაწილი). ეს ფორმა ხელშეკრულებათა უმრავლესობაში თვით მხარეების მიერ განისაზღვრება. ზოგიერთ შემთხვევაში კი სავალდებულო ფორმას ადგენს კანონი (დაწვრილებით ამ საკითხს შევეხებით 328-ე მუხლის კომენტარში).

გ. ხელშეკრულების დადება ოფერტისა და აქცეპტის მეშვეობით

როგორც წესი, მხარეების მიერ ხელშეკრულების არსებით პირობებზე შეთანხმება ოფერტისა და აქცეპტის მეშვეობით ხორციელდება (დაწვრილებით იხ. 329-334-ე მუხლების კომენტარი). პრაქტიკული მნიშვნელობა ამ კონსტრუქციისა მდგო-

მარეობს იმაში, რომ ოფერტის (ხელშეკრულების დადების შესახებ წინადადების) მიღების (აქცეპტის) და ამის შესახებ ოფერენტისათვის შეტყობინების მომენტიდან ხელშეკრულება დადებულად ითვლება და მხარეები ვალდებული არიან შეასრულონ ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებები.

დ. ხელშეკრულების დადების სპეციალური ფორმები

ჩვეულებრივ, ხელშეკრულების დადების შესახებ წინადადების მიღება (აქცეპტი) ხორციელდება წინადადების მიმცემისათვის (ოფერენტისთვის) იმის შეტყობინებით, რომ აქცეპტანტი მზადაა მიიღოს ოფერტი შემოთავაზებული შინაარსით. აქცეპტის ეს ტრადიციული ფორმა სშირად არ გამოიყენება — მრავალფეროვანი ცხოვრებისეული ურთიერთობები არ იძლევა იმის შესაძლებლობას, რომ ვიწრო სამართლებრივ ჩარჩოებში მოექცნენ ისინი. ამიტომ აქცეპტი არცთუ იშვიათად სხვანაირად ხორციელდება, ვიდრე ოფერენტისთვის შეტყობინებით — ოფერტის მიღება (აქცეპტი) სხვა ფორმითაც შეიძლება მოხდეს. ამჯერად დავახასიათებთ ამ სპეციფიკურ ფორმებს:

— აქცეპტი შესრულების დაწყებით

ოფერტი მიღებულად და ხელშეკრულება დადებულად ჩაითვლება, თუ აქცეპტანტი ისეთ მოქმედებას განახორციელებს, რომელიც ადასტურებს ოფერტის მიღებას — აქცეპტანტი იწყებს ოფერტით გათვალისწინებული შესრულების განხორციელებას.

მაგალითი:

სვანაძემ კატალოგის მიხედვით გაუგზავნა შეკვეთა მაღაზიას ფერადი ტელევიზორ „ივერიის“ ყიდვის თაობაზე. მაღაზიამ ორ დღეში ადგილზე მიუტანა სვანაძეს შეკვეთილი ტელევიზორი, მაგრამ წინასწარ არ შეუტყობინებია მისთვის, რომ ის

ნასყიდობის ხელშეკრულებას დებდა და შემოთავაზებულ წინადადებას იღებდა. თავის მხრივ სვანაძე, ბუნებრივია, ელოდა ტელევიზორის მოტანას წინასწარი შეტყობინების გარეშეც, თუკი მაღაზიას ფიზიკურად ჰქონდა ტელევიზორი.

ამ მაგალითში აქცეპტი ხორციელდება შესრულების დაწყებით — შემკვეთისათვის შეკვეთილი ნივთის ადგილზე მიტანით. თუ შემკვეთი უარს იტყვის ნივთის მიღებაზე, მაშინ იგი ვალდებულია აანაზღაუროს ის ზიანი, რომელიც მაღაზიას მიაღება ხელშეკრულების შეუსრულებლობით.

აქცეპტად არ ჩაითვლება, თუ მაღაზია შემკვეთს სხვა ნივთს მიუტანს, ვიდრე ეს შემკვეთს სურდა. მაგალითად, მაღაზიამ სვანაძეს მიუტანა ტელევიზორი „სონი“. ე.ი. *შესრულება აქცეპტად რომ ჩაითვალოს, იგი ზუსტად უნდა შეესაბამებოდეს ოფერტის პირობებს.*

— *აქცეპტი ნივთის დაუფლებით (მითვისებით) ან ამ ნივთით სარგებლობის დაწყებით*

ხელშეკრულება დადებულად ჩაითვლება მაშინაც, როცა აქცეპტანტი ოფერტის პირობების შესაბამისად დაუფლება ნივთს ან იწყებს ამ ნივთით სარგებლობას.

მაგალითი:

კიკვიძემ თავის მეგობარს მჭედლიშვილს გაუგზავნა „პიერ კარდენის“ კოსტიუმი, რომელიც ღირდა 500 ლარი და შეუთვალა: „ნახე, დაათვალიერე, მოიზომე! თუ მოგეწონა, შემატყობინე!“ მჭედლიშვილს მოეწონა კოსტიუმი და მეორე დღეს მეგობრის ქორწილში ჩაიცვა კიდევ ისე, რომ ამის შესახებ კიკვიძისთვის არ უცნობებია. ამ შემთხვევაში ნივთის დაუფლება

და მისი სარგებლობა ნიშნავს, რომ ხელშეკრულება დაიდო — მჭედლიშვილმა მიიღო კიკვიძის მიერ შემოთავაზებული პირობები.

ნივთით სარგებლობის დაწყება ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში შეიძლება სრულიად სხვადასხვა ფორმით მოხდეს. მაგალითად, დასათვალიერებლად გაგზავნილი ქსოვილისაგან შეეკრიბა იქნა კაბა. ფქვილისაგან გამოცხვა პური და ა.შ. ასეთ შემთხვევებში პრაქტიკული მნიშვნელობა არა აქვს, მართლა სურდა თუ არა აქცეპტანტს ხელშეკრულების დადება ან ხომ არ შეცდა იგი. *გადაწყვეტია ის, რომ აქცეპტანტმა თავისი მოქმედებით გარეგნულად დაადასტურა ხელშეკრულების დადება.* აქცეპტანტის არგუმენტები, რომ მას კოსტიუმი არ მოეწონა ან ფქვილი უხარისხო ეჩვენა, მხედველობაში არ მიიღება. სხვა საკითხია, თუ გადაცემული ნივთი არ შეესაბამება შეთანხმებულ პირობებს ან იგი უხარისხო გამოდგება. ამ დროს გამოყენებული უნდა იქნეს ნორმები სახელშეკრულებო პასუხისმგებლობის შესახებ.

— *აქცეპტი ე.წ. სოციალურად ტიპური მოქმედებით თუ კონკლუდენტური მოქმედების გზით*

ხელშეკრულების დადების სპეციალურ შემთხვევებთან გვაქვს საქმე, როცა ხდება მოსახლეობის მიერ საზოგადოებრივი ტრანსპორტის გამოყენება, ელექტროენერგიით, გაზითა და წყლით სარგებლობა. ამ დროს, როგორც წესი, რაიმე სპეციალური ხელშეკრულებები შესაძლოა მხარეებს შორის არც დაიდოს. უფრო ზუსტად, ხელშეკრულებების დადება აქ საჯაროდ შემოთავაზებული პირობების მიღებით ხდება. პრობლემა აქ იმაში მდგომარეობს, რომ მართალია, მხარის ფაქტობრივი მოქმედება ადასტურებს ხელშეკრულების დადებას, მაგრამ გარეგნულად იგი უარს ამბობს შეასრულოს ნაკისრი ვალდებულება.

მაგალითი:

პირი ჯდება ტროლეიბუსში, მაგრამ კატეგორიულად ამბობს უარს მგზავრობის ღირებულების გადახდასე. ე.ი. მისი ნების გამოვლენა და ფაქტობრივი მოქმედება არ ემთხვევა ერთმანეთს. ამგვარ ურთიერთობებს ფაქტობრივ სახელშეკრულებო ურთიერთობებს უწოდებენ.¹ რადგანაც პირის ვალდებულება, რომ გადაიხადოს მგზავრობის ღირებულება, ემყარება არა ნების გამოვლენის პრინციპს, არამედ ე.წ. „სოციალურად ტიპურ მოქმედებას“, რომელიც ანალოგიური შემთხვევებისათვის სამართლებრივ შედეგებს ითვალისწინებს და ვარაუდობს, რომ თითქოს დაიდო ხელშეკრულება.

ფაქტობრივი სახელშეკრულებო ურთიერთობის შესახებ მოძღვრებას ბევრი კრიტიკოსი ჰყავს. მათი აზრით, აქ საქმე გვაქვს არა „სოციალურად ტიპური მოქმედებით“ ხელშეკრულების დადებასთან, არამედ აქცეპტის განხორციელებასთან კონკლუდენტური მოქმედების გზით.² მე ვიზიარებ ამ შეხედულებას და ვფიქრობ, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ხელშეკრულების დადებასთან კონკლუდენტური მოქმედების მეშვეობით.

— ხელშეკრულების დადების სხვა ფორმები

გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი ფორმებისა, ხელშეკრულებები შეიძლება დაიდოს ღუმლით ან სხვა კონკლუდენტური მოქმედებებით (335-ე მუხლის კომენტარი), აგრეთვე ელექტრონული მასმედიის საშუალებების გამოყენებით (330-ე მუხლის კომენტარი). ამ უკანასკნელ შემთხვევაში კომპიუტერული ქსელები

¹ დაწვრილებით იხ. ლ. ჭანტურია. შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, გვ. 344-346.

² Larenz/Wolf, AT, §30 Rn 26-32; Soergel/Wolf vor §145 Rn 116ff

და სხვა ტექნიკური საშუალებები მხოლოდ დამხმარე ტექნიკური საშუალებების როლს ასრულებენ და რაიმე ახალ ურთიერთობას ხელშეკრულების დადებისას არ წარმოშობენ.

II. წინარე ხელშეკრულება (327-ე მუხლის მე-3 ნაწილი)

1. ცნება და მნიშვნელობა

როგორც 317-ე მუხლის კომენტარში იყო აღნიშნული, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ხელშეკრულებების დადებას ხშირად წინ უძღვის რთული და სანგრძლივი სახელშეკრულებო მოლაპარაკებები. ამ მოლაპარაკებებს არცთუ იშვიათად შედეგად მოჰყვება *წინარე ხელშეკრულების* დადება, რომლითაც წარმოიშობა მომავალი (ძირითადი) ხელშეკრულების დადების ვალდებულება (327-ე მუხლის მე-3 ნაწილი).

წინარე ხელშეკრულება ვალდებულებითსამართლებრივი ხელშეკრულებაა, რომლითაც მხარეები კისრულობენ სხვა ხელშეკრულების დადების ვალდებულებას, რომელსაც, როგორც წესი, *ძირითად ხელშეკრულებას* უწოდებენ. მამასადამე, *წინარე ხელშეკრულება წარმოადგენს სახელშეკრულებო კონტრაქტების იძულების სამართლებრივ საფუძველს*.

გამიჯვნა წინარე ხელშეკრულებასა და ძირითად ხელშეკრულებას შორის არ არის იოლი. წინარე ხელშეკრულებაც ჩვეულებრივ ხელშეკრულებას წარმოადგენს და მასზე სახელშეკრულებო სამართლის ყველა ნორმა გამოიყენება. წინარე ხელშეკრულებად არ ჩაითვლება ხელშეკრულება, რომელსაც მხარეებმა კი უწოდეს „წინარე“, მაგრამ შეიტანეს ყველა პუნქტი და ყველა პირობა, რომელიც ძირითად ხელშეკრულებაში უნდა შესულიყო. ე.ი. წინარე ხელშეკრულების საგანი უნდა იყოს სხვა, ხოლო ძირითადი ხელშეკრულების – სხვა.

როგორცაა გაჩვენებული ე.წ. წინარე ხელშეკრულებებსა და პირობით ხელშეკრულებებს შორის. სირთულე იმაშია, რომ ნაკისრი ვალდებულებების შესრულება პირობის დადგომას უკავშირდება, რომელიც დროით წინ უნდა უსწრებდეს შესასრულებელ ვალდებულებას. ასეთი ურთიერთობა ხშირად ქმნის წინარე ხელშეკრულების არსებობის ილუზიას.

წინარე ხელშეკრულების შინაარსი, როგორც წესი, გამოძღინარეობს ძირითადი ხელშეკრულების საგნიდან, მაგრამ ყველა შემთხვევაში იგი უნდა შეიცავდეს ძირითადი ხელშეკრულების დადების ვალდებულებას. ამავე დროს, წინარე ხელშეკრულება უნდა განსაზღვრავდეს იმ წინაპირობებს, რომლებიც აუცილებელია ძირითადი ხელშეკრულების დასადავად. თუ წინარე ხელშეკრულება ამ პირობებს არ ადგენს, მაშინ იგი ჩაითვლება ბათილად.

მაგალითი:

სამმა პირმა დადო წინარე ხელშეკრულება, რომლითაც იკისრეს ვალდებულება ხელშეკრულებაზე ხელმოწერის დღიდან ექვსი თვის განმავლობაში დაეფუძნებინათ სამეწარმეო საზოგადოება. ასეთი ხელშეკრულება ბათილად უნდა ჩაითვალოს, რადგან მასში განსაზღვრული არ არის არც სამეწარმეო საზოგადოების ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმა, არც საქმიანობის საგანი, არც საწესდებო კაპიტალი, არც თითოეულის წილი ამ საწესდებო კაპიტალში და ა.შ.

2. წინარე ხელშეკრულების ფორმა

კანონი წინარე ხელშეკრულებისათვის სპეციალურ ფორმას მხოლოდ იმ შემთხვევებში ითვალისწინებს, როცა ასეთი ფორმა

ძირითადი ხელშეკრულებისთვის აუცილებელია (327-ე მუხლის მე-3 ნაწილის მე-2 წინადადება). მაგალითად, თუ მხარეები დებენ წინარე ხელშეკრულებას მიწის ნაკვეთის ნასყიდობის ხელშეკრულების დადების თაობაზე, ასეთი ხელშეკრულება უნდა დამოწმდეს სანოტარო წესით.

ყველა სხვა შემთხვევაში წინარე ხელშეკრულების ფორმა თავისუფალია და მხარეებს თვითონ შეუძლიათ განსაზღვრონ ეს ფორმა.

თუ წინარე ხელშეკრულება დაიდო ძირითადი ხელშეკრულებით სათვის კანონით გათვალისწინებული სავალდებულო ფორმის დაცვის გარეშე და ამის გამო ხელშეკრულება ბათილია, ეს არ იწვევს ძირითადი ხელშეკრულების ბათილობას, თუკი მხარეებმა იგი კანონის დაცვით გააფორმეს. მაგალითად, მიწის ნასყიდობის შესახებ წინარე ხელშეკრულება დაიდო სანოტარო დამოწმების გარეშე, ხოლო ძირითადი ხელშეკრულება – სანოტარო წესით დამოწმდა.

3. წინარე ხელშეკრულების შეუსრულებლობის შედეგები

როგორც აღინიშნა, წინარე ხელშეკრულება წარმოადგენს ჩვეულებრივ ხელშეკრულებას და მის მიმართ სრულად გამოიყენება არა მხოლოდ ნორმები ხელშეკრულების დადების შესახებ, არამედ წესები სახელშეკრულებო ვალდებულებების შესრულებისა და სახელშეკრულებო პასუხისმგებლობის შესახებაც. მაგალითად, თუ მხარე გააჭიანურებს ხელშეკრულების დადების ვალდებულების შესრულებას, მეორე მხარეს შეუძლია მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება ან ცალმხრივად შეწყვიტოს წინარე ხელშეკრულება, თუ ამისთვის არსებობს კანონით გათვალისწინებული საფუძველი.

წინარე ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ვალდებულება არ ამოიწურება მხოლოდ ზიანის ანაზღაურებით. ხელშეკრულების მხარეს მეორე მხარისაგან შეუძლია ნაკისრი ხელშეკრულების დადება მოითხოვოს.

III. ძირითადი ხელშეკრულების მოსამზადებელი სსპა ინსტიტუტები

ძირითადი ხელშეკრულების მოსამზადებლად წინარე ხელშეკრულების გარდა სამოქალაქო სამართალში სხვა ინსტიტუტებიც გამოიყენება, რომელთა მნიშვნელობა პრაქტიკაში მეტად დიდია და რომელთა ნაწილიც საქართველოს სამოქალაქო კოდექსშია განმტკიცებული. მათგან მნიშვნელოვანია: ოფცია, უპირატესი უფლებების მიმნიჭებელი ხელშეკრულებები, განზრახულობათა ოქმი და ა.შ.

1. ოფცია

ოფცია არის უფლებამოსილი პირის შესაძლებლობა ცალმხრივი ნების გამოვლენის მეშვეობით დადოს ხელშეკრულება ან გააგრძელოს არსებული ხელშეკრულების მოქმედება. ოფცია არის უფლება და არა ვალდებულება. უფლებამოსილ პირს შეუძლია გამოიყენოს ან არ გამოიყენოს იგი.

მაგალითი:

კოჭლამაზაშვილსა და ჩხაიძეს შორის დაიდო მიწის ნაკვეთის იჯარის ხელშეკრულება ხუთი წლის ვადით გამოსყიდვის უფლებით. თუ ორი წლის შემდეგ ჩხაიძე ერთბაშად შეძლებდა დარჩენილი სამი წლის საიჯარო ქირის გადახდას, იგი გახდებოდა მიწის ნაკვეთის მესაკუთრე (შესყიდვის ოფცია – 515-

მუხლის პირველი წინადადების პირველი ნაწილი). ეს ხელშეკრულება სანოტარო წესით იყო დამოწმებული. თუ ჩხაიძე შეასრულებს ნაკისრ ვალდებულებას და ორი წლის შემდეგ ერთბაშად გადაიხდის საიჯარო ქირას, მას ცალმხრივად შეუძლია მიწის ნაკვეთის მესაკუთრე გახდეს, მიუხედავად იმისა, კოჭლმაზიშვილს ამ დროისათვის ენდომება თუ არა მიწის ნაკვეთის გასხვისება.

განსხვავება ოფციასა და წინარე ხელშეკრულებას შორის იმაში მდგომარეობს, რომ ოფციის დროს ხელშეკრულების დასაღებად საკმარისია უფლებამოსილი პირის ცალმხრივი ნების გამოვლენა, მაშინ როცა წინარე ხელშეკრულების შემთხვევაში ხელშეკრულების დასაღებად საჭიროა ორივე მხარის შეთანხმება. სამოქალაქო კოდექსით გათვალისწინებული ოფციის ერთ-ერთი მაგალითია გამოსყიდვა (509-514-ე მუხლები).

ოფცია ყველა შემთხვევაში წარმოიშობა მხოლოდ მხარეთა შეთანხმების საფუძველზე. არსებითად ეს არის ერთი მხარის მიერ მეორისათვის უფლების შეთავაზება (ოფერტი), რომელიც ხორციელდება ამ უფლების გამოყენებით (აქცეპტით). ოფციის გავრცელებული შემთხვევები პირობით გარიგებებში გვხვდება, როცა ხელშეკრულებით განსაზღვრული პირობის დადგომა ერთ-ერთ მხარეს უფლებას ანიჭებს ცალმხრივად მოითხოვოს ხელშეკრულების დადება.

პრაქტიკული მნიშვნელობისაა საკითხი, სჭირდება თუ არა ოფციის წარმოშობას ან მის განხორციელებას რაიმე სპეციალური ფორმა? – ზოგადად არა, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა ოფციის გამოყენების გზით დასაღებ ხელშეკრულებაზე ვრცელდება სპეციალური ფორმა (მაგალითად, სანოტარო წესით დამოწმება).

2. უპირატესი უფლებების მიმნიჭებელი ხელშეკრულებები

უპირატესი უფლებების მიმნიჭებელ ხელშეკრულებებს განეკუთვნება ყველა ხელშეკრულება, რომლითაც ხელშეკრულების ერთ-ერთ მხარეს ენიჭება უპირატესი უფლება სხვებთან შედარებით. თუკი კონტრაქტის მოინდომებს სხვა ხელშეკრულების დადებას. უპირატესი უფლებები არ შემოიფარგლება მხოლოდ უპირატესი შესყიდვის უფლებით, იგი შეიძლება გულისხმობდეს უპირატესი სარგებლობის უფლებასაც.

უპირატესი უფლებების ზოგიერთი შემთხვევა გათვალისწინებულია კანონით. მაგალითად, 209-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, ბინის დამქირავებებს, რომლებმაც სამ წელზე მეტ ხანს იცხოვრეს ბინაში, აქვთ ბინის უპირატესი შესყიდვის უფლება.

3. განზრახულობათა ოქმი (Letter of Intent)

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მეწარმეებს შორის ურთიერთობებში ხშირად გამოიყენება ე.წ. **განზრახულობათა ოქმი (Letter of Intent)**. იგი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია რთული და ხანგრძლივვადიანი სახელშეკრულებო მოლაპარაკებების დროს. განზრახულობათა ოქმი გამოხატავს მოლაპარაკებების მონაწილეთა ცალმხრივად გამოთქმულ მზადყოფნას, რომ გარკვეული წინაპირობების არსებობისას დადებენ ხელშეკრულებას, მაგრამ ამასთან არ კისრულობენ ხელშეკრულების დადების სამართლებრივ ვალდებულებას. **ხელშეკრულების დადების ვალდებულების არარსებობით განსხვავდება განზრახულობათა ოქმი ოფციისა და წინარე ხელშეკრულებისაგან.**

განზრახულობათა ოქმის ძირითადი მიზანი არის სახელშეკრულებო მოლაპარაკებების მიმდინარეობისა და მდგომარეობის

თაობაზე ინფორმაციის დაფიქსირება, უკვე გარკვეული ან გასარკვევი საკითხების აღნუსხვა და მომავალში სამოქმედო გეგმის დასახვა.¹ ამდენად, მას მხარეებისთვის იურიდიულად მბოჭავი ხასიათი არა აქვს. თუმცა შესაძლოა მხარეები შეთანხმდნენ იმაზე, რომ უკვე მიღწეულ შეთანხმებას ისინი უსაფუძვლოდ არ უარყოფენ. თუ ეს მაინც მოხდა, მაშინ შესაძლოა დადგეს 317-ე მუხლის მე-3 ნაწილით გათვალისწინებული პასუხისმგებლობა.

4. შეთანხმება სახელშეკრულებო მოლაპარაკების პროცედურაზე (Instruction to Proceed)

განზრახულობათა ოქმისაგან განსხვავებით, რომელშიც მხარეები ცალმხრივად აფიქსირებენ სავარაუდო ხელშეკრულების შინაარსსა და მიღწეული შეთანხმებების მდგომარეობას, პროცედურაზე შეთანხმება მხოლოდ მომავალში სახელშეკრულებო მოლაპარაკების მიმდინარეობის საკითხებს შეეხება. კერძოდ, მხარეები შეიძლება შეთანხმდნენ მოლაპარაკების ადგილზე, დროზე, ინტენსივობაზე, წარმომადგენლებზე და ა.შ.

მოლაპარაკების პროცედურაზე შეთანხმება ასევე გამოიყენება რთული და გრძელვადიანი სახელშეკრულებო მოლაპარაკებების დროს. ამ შეთანხმებათა დარღვევა სახელშეკრულებო პასუხისმგებლობას არ იწვევს, მაგრამ არაა გამორიცხული ამ შემთხვევაშიც დადგეს 317-ე მუხლის მე-3 ნაწილით გათვალისწინებული შედეგი.

მუხლი 328. ხელშეკრულების შორება

1. თუ კანონით ხელშეკრულების ნამდვილობისათვის დად-

¹ Larenz/Wolf, AT, §23 Rn 106.

გენილია განსაზღვრული ფორმა, ან მხარეებმა ხელშეკრულები-სათვის გაითვალისწინეს ასეთი ფორმა, მაშინ ხელშეკრულება ძალაში შედის მხოლოდ ამ ფორმის შესახებ მოთხოვნის შეს-რულების შემდეგ.

2. თუ მხარეები შეთანხმდნენ წერილობით ფორმაზე, ხელ-შეკრულება შეიძლება დაიდოს მხარეთა მიერ ხელმოწერილი ერთი დოკუმენტის შედგენით; ფორმის უზრუნველსაყოფად ასე-ვე საკმარისია სატელეგრაფო შეტყობინება, ტელეასლი ან წე-რილების ურთიერთგაცვლა.

1. ზოგადი მიმოხილვა

ხელშეკრულება დადებულად ითვლება, თუ მხარეები მის ყველა არსებით პირობაზე შეთანხმდნენ *საამისოდ გათვალისწინებ-ული ფორმით* (327-ე მუხლის პირველი ნაწილი). ე.ი. ხელშეკ-რულების ნამდვილობისათვის აუცილებელია დადგენილი ფორმ-ის დაცვა. ეს ფორმა შეიძლება დადგენილი იყოს კანონით ან თვითონ მხარეების მიერ (328-ე მუხლის პირველი ნაწილი).

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი განამტკიცებს *სახელშეკ-რულებო ფორმის თავისუფლების პრინციპს*. კანონით ზუსტად განსაზღვრული შემთხვევების გარდა, მხარეებს დამოუკიდებლად შეუძლიათ შეთანხმდნენ ხელშეკრულების ფორმაზე. ხელშეკ-რულებათა აბსოლუტური უმრავლესობა ზეპირად იდება. ეს სრულიად შეესაბამება მხარეთა მოთხოვნილებას ერთმანეთთან ურთიერთობები მოაწესრიგონ ზედმეტი ფორმულობების გარეშე. მაგრამ იქ, სადაც აუცილებელია მეტი წინდახედულობა, სი-ფრთხილე და მხარეთა უსაფრთხოების დამატებითი გარანტიე-ბი, კანონი სავალდებულო წერილობით ფორმას ითვალისწინებს.

1. კანონით დადგენილი ხელშეკრულების ფორმა

კანონი ერთმანეთისაგან განასხვავებს *მარტივ წერილობით და რთულ (სანოტარო) ფორმას*. ის ხელშეკრულებები, რომელთა ნამდვილობისათვის აუცილებელია წერილობითი ფორმა (მარტივი თუ სანოტარო), კანონით ამომწურავადაა განსაზღვრული.

ა. რთული სანოტარო ფორმა

კანონით პირდაპირ გათვალისწინებულ შემთხვევებში ხელშეკრულების ნამდვილობისათვის აუცილებელია ხელშეკრულების დამოწმება ნოტარიუსის ან მასთან გათანაბრებული პირის მიერ. ამგვარი ხელშეკრულებების ჩამონათვალი ამომწურავია და მათ განეკუთვნება:

- ხელშეკრულებები, რომელთა საფუძველზეც იქმნება კერძო სამართლის იურიდიული პირები (სამოქალაქო კოდექსის 32-ე მუხლის მე-5 ნაწილი, 34-ე მუხლი; მეწარმეთა შესახებ კანონის 2.7, 5.2 და 5.6 მუხლები);

- ხელშეკრულებები, რომელთა საფუძველზეც ხდება უძრავ ქონებაზე საკუთრების შეძენა (183-ე, 210-ე, 323-ე მუხლები), უძრავი ქონების უფლებრივი დატვირთვა (234-ე, 243-ე, 289-ე მუხლები). ამ ხელშეკრულებებისათვის დამატებით აუცილებელია საჯარო რეესტრში რეგისტრაცია;

- ხელშეკრულებები, რომელთა საფუძველზეც ხდება სამეწარმეო საზოგადოებებში წილების გასხვისება ან უფლებრივი დატვირთვა (მეწარმეთა შესახებ კანონის 30-ე, 43.2, 46.3 მუხლები);

- საჩუქრის დაპირება ჩუქების ხელშეკრულებებში (525-ე მუხლის მე-3 ნაწილი);

- სამისდღეშიო რჩენის ხელშეკრულება უძრავი ქონების გადაცემით (942-ე მუხლი);

- საქორწინო ხელშეკრულება (1174-ე მუხლი).

სანოტარო წესით დამოწმება არ სჭირდება ავტომობილების გასხვისებას ან მინდობილობების გაცემას. თუმცა მხარეებს შეუძლიათ ამის თაობაზე შეთანხმდნენ. რაც ხდება კიდევაც პრაქტიკაში. მინდობილობას სანოტარო წესით დამოწმება სჭირდება მხოლოდ მაშინ. როცა იგი აუცილებელია ისეთი ხელშეკრულების დასადაბად, რომლისთვისაც აუცილებელია სანოტარო წესით დამოწმება.

ბ. მარტივი წერილობითი ფორმა

ხელშეკრულებათა უმეტესი ნაწილისათვის კანონი ითვალისწინებს მარტივ წერილობით ფორმას. ზოგ შემთხვევაში კანონი სპეციალური დოკუმენტის არსებობას მოითხოვს, მაგალითად, გადახიდვების ან დაზღვევის ხელშეკრულებებში. სამოქალაქო კოდექსით გათვალისწინებული მარტივი წერილობითი ფორმის გამოყენების შემთხვევებია:

- საცხოვრებელი სადგომის ქირავნობის ხელშეკრულების შეწყვეტა უნდა გაფორმდეს წერილობით (563-ე მუხლი);

- მიწის ნაკვეთის ქირავნობისა და იჯარის ხელშეკრულებები ერთ წელზე მეტი ვადით (569-ე და 581-ე მუხლის მე-2 ნაწილი), სასოფლო-სამეურნეო მიწის იჯარის ხელშეკრულება (593-ე მუხლი);

- ლიზინგის ხელშეკრულება (577-ე მუხლი);

- ფრენშაიზინგის ხელშეკრულება (611-ე მუხლი);

- სესხის შეპირება სესხის ხელშეკრულებაში (628-ე მუხლი);

- გადაზიდვის ხელშეკრულება ფორმდება ზედნადების (ან სხვა დოკუმენტის) სახით (672-ე მუხლი);
 - საკუთრების მინდობის ხელშეკრულება (727-ე მუხლი);
 - შუამავლობა სესხებისას (752-ე მუხლი);
 - მიბარება სასაქონლო საწყობში ფორმდება სასაწყობო მოწმობის გაცემით (788-ე მუხლი);
 - სადაზღვევო ხელშეკრულება ფორმდება სადაზღვევო მოწმობით (802-ე მუხლი);
 - საბანკო გარანტიის ხელშეკრულებაში ბენეფიციარის მოთხოვნა ფულადი თანხის გადახდის შესახებ უნდა წარედგინოს გარანტს წერილობითი ფორმით (885-ე მუხლის პირველი ნაწილი);
 - თავდებობის ხელშეკრულება (891-ე მუხლი);
 - სამისდღეშიო რჩენის ხელშეკრულება (942-ე მუხლი);
- შესაძლებელია, რომ სავალდებულო წერილობით ფორმას ითვალისწინებდეს სხვა კანონი, რომელიც სახელშეკრულებო ურთიერთობებს აწესრიგებს.

2. მხარეების მიერ განსაზღვრული ხელშეკრულების ფორმა

ხელშეკრულების მხარეებს თვითონაც შეუძლიათ შეთანხმდნენ ხელშეკრულების ფორმაზე. მაგრამ მათ უფლება არა აქვთ შეცვალონ კანონით დადგენილი ფორმა. თუმცა მათ უფლება აქვთ სანოტარო ფორმა ან მარტივი წერილობითი ფორმა გამოიყენონ იქ, სადაც კანონი ამას არ მოითხოვს.

როგორც წესი, მხარეები თანხმდებიან მარტივ წერილობით ფორმაზე. ამ დროს ხელშეკრულების დასადებად საკმარისია ხელმოწერა მათ მიერ შედგენილ დოკუმენტზე (328-ე მუხლის მე-2 ნაწილი). ხელმოწერა უნდა განხორციელდეს საკუთარი

ხელით და მითითებული უნდა იყოს ხელმოწერის სახელი და გვარი გარკვევით. დოკუმენტზე ხელმოწერა დაიშვება ასევე წარმომადგენლის მეშვეობით.¹

ამრიგად, ხელმოწერა გულისხმობს დოკუმენტის არსებობას. ამასთან, სამართლებრივი მნიშვნელობა არა აქვს იმას, თუ რა საშუალებების გამოყენებით არის ეს დოკუმენტი შედგენილი: იგი შეიძლება იყოს ხელით ნაწერი. დაბეჭდილი როგორც სტამბურად, ისე საბეჭდ მანქანაზე ან კომპიუტერზე. მთავარია, რომ ხელმოწერა შესრულებული იყოს საკუთარი ხელით. თანამედროვე სამართალში ყურადღებას აქცევენ იმას, რომ ხელმოწერა უნდა მოსდევდეს ტექსტს და არა პირიქით, ე.ი. ხელმოწერა უნდა მოთავსდეს ტექსტის ბოლოს.

სატელეგრაფო შეტყობინება (დეპეშა), ტელეასლი ან წერილების ურთიერთგაცვლა მხოლოდ მაშინ ჩაითვლება წერილობით ფორმად, თუ მხარეები ამაზე წინასწარ არიან შეთანხმებული.

II. ფორმის მნიშვნელობა თანამედროვე

სახელშეკრულებო სამართალში. შედარებით
სამართლებრივი ანალიზი

1. ზოგადი მიმოხილვა

ხელშეკრულების ფორმას თანამედროვე სამართალში დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს. ამიტომ ინტერესმოკლებული არ იქნება ამ საკითხის განხილვა შედარებითსამართლებრივი კუთხით.

ევროპის ყველა ქვეყნის სამართალი განამტკიცებს წესებს,

¹ დაწვრილებით იხ. ლ. ჯანტურია. შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, გვ. 349-351.

რომელთა მიხედვითაც ხელშეკრულების ნამდვილობა დამოკიდებულია იმაზე, დაიცვეს თუ არა მხარეებმა კანონით გათვალისწინებული ფორმა. ჩვეულებრივ, ეს წესები ყველგან განიხილება, როგორც გამონაკლისი, ვინაიდან ხელშეკრულებათა უმეტესობა ფორმათაგისუფალია.¹

ის, რომ ხელშეკრულება ზეპირადაც შეიძლება დაიდოს, დღეს სრულიად ბუნებრივ მოვლენას წარმოადგენს. ისტორიულად ეს ასე არ იყო. მაგალითად, ხელშეკრულების დადება ძველ რომში, მრავალ ფორმალობასთან იყო დაკავშირებული. მოწმეთა მონაწილეობით ხელშეკრულების დადების ადგილი დროთა განმავლობაში დაიკავა ღოკუმენტის შედგენით ხელშეკრულების დადებამ.

წერილობითი ფორმა ხელშეკრულების ნამდვილობის დამატებითი პირობაა და იმიტომ დამკვიდრდა სამართალში, რომ მტკიცების პროცესში ბოროტად არ გამოყენებულიყო მოწმეთა ჩვენებები. მოწმეთა ყალბი ჩვენებების საფუძველზე ხელშეკრულების არსებობის ფაქტის დადასტურების თავიდან აცილების მიზნით საფრანგეთში ჯერ კიდევ 1566 წელს მიღებულ იქნა ორდონანსი (დღევანდელი სამოქალაქო კოდექსის 1341-ე მუხლი), რომლითაც აიკრძალა მოწმეთა ჩვენებების გამოყენება ზეპირად დადებულ იმ ხელშეკრულებებთან დაკავშირებული დავების დროს, რომელთა ღირებულება 100 ფუნტს აღემატებოდა.² როგორც ჩანს, მისი გავლენით შეიქმნა საბჭოთა სამოქალაქო სამართლის ანალოგიური ნორმა, რომლის თანახმად,

¹ მაგალითად, შვეიცარიის ვალდებულებითი სამართლის მე-11 მუხლის თანახმად, ხელშეკრულებებს სჭირდებათ სპეციალური ფორმა მხოლოდ მაშინ, თუ კანონი ამას პირდაპირ ითვალისწინებს. ანალოგიურად ავსტრიის კოდექსის §883; გერმანიის კოდექსის § 125-ის პირველი წინადადება; საბერძნეთის კოდექსის 158-ე მუხლი; იტალიის კოდექსის 1325-ე მუხ. №4; პოლანდიის კოდექსის 3:39-ე მუხლი; ესპანეთის კოდექსის 1278-ე მუხ. პორტუგალიის კოდექსის 219-ე მუხ. უნგრეთის კოდექსის 216-ე მუხ; პოლონეთის კოდექსის 73-ე მუხ.

² Kötz. Bd. I. S.120

სესხის ხელშეკრულება 50 მანეთზე ზევით უნდა გაფორმებულიყო წერილობით. გადმონაშთის სახით მსგავსს წესს შეიცავს საქართველოს ამაჟამინდელი სამოქალაქო კოდექსი. კერძოდ, 624-ე მუხლის მეორე წინადადების თანახმად. ზეპირი ხელშეკრულების დროს სესხის ნამდვილობა არ შეიძლება დადგინდეს მხოლოდ მოწმეთა ჩვენებებით.

თუმცა იურისტებში გაბატონებულია მოსაზრება, რომ ხელშეკრულებები თავისუფალია და მათ რაიმე ფორმა არ სჭირდებათ. თანამედროვე პირობებში რეალურად წერილობითი ფორმა უდიდეს როლს ასრულებს. წვრილმანი საყოფაცხოვრებო გარიგებების გარდა, ხელშეკრულებათა უდიდესი ნაწილი წერილობით იდება. როგორც წესი, ეს ხდება წინასწარ მომზადებულ სახელშეკრულებო ფორმულარზე ხელის მოწერის გზით.

წერილობითი ფორმის ამგვარ ინტენსიურ გამოყენებას ორი ძირითადი მიზეზი აქვს: პირველი — გართულებული ეკონომიკური ურთიერთობების დროს საწარმოებს სურთ სისტემატიზებული, ჩამოყალიბებული ფორმით ჰქონდეთ ყველა ხელშეკრულება, რომლებიც მათი უფლებებისა და მოვალეობების ძირითად საფუძველს შეადგენს. ასეთი წერილობითი ფორმის გარეშე პრაქტიკულად შეუძლებელია ყველა დადებული ხელშეკრულების დამახსოვრება და მისი შესრულება; მეორე — ყველა საწარმო დაინტერესებულია ხელშეკრულებები დადოს მის მიერ წინასწარ მომზადებული პირობების შესაბამისად. ამის მიღწევა კი მას სახელშეკრულებო ფორმულარების წინასწარი მომზადების გზით შეუძლია. პრაქტიკულად დღეს სახელშეკრულებო ურთიერთობებში ბატონობს წერილობითი ფორმა.¹

¹ Kötz, Bd. I, S. 120-121

2. ფორმის მიზნები

ეინაიდან წერილობითი ხელშეკრულების მომზადება დროსა და ფინანსებს მოითხოვს, კანონმდებელი მხოლოდ ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში მოითხოვს სავალდებულო ფორმას. წერილობითი ფორმა კონკრეტულ მიზნებს ემსახურება, რომელთაგან უმნიშვნელოვანესია:

– *მტკიცების მიზანი*. წერილობითი ხელშეკრულება მტკიცების ყველაზე კარგი საშუალებაა იმ შემთხვევებში, როცა ხელშეკრულების მხარეებს შორის ამა თუ იმ საკითხის გამო დავა წარმოიშობა;

– *გაფრთხილების მიზანი*. სერიოზული ხელშეკრულების დამდებ პირს წერილობითი ფორმა კიდევ ერთხელ დაფიქრების საშუალებას აძლევს, რომ მან აწონ-დაწონოს ყველაფერი და ისე გადაწყვიტოს – მოაწეროს ხელი ხელშეკრულებას თუ არა;

– *გამიჯვნის მიზანი*. წერილობითი ფორმის ერთ-ერთი მიზანია ზუსტად გამიჯნოს სახელშეკრულებო მოლაპარაკების დროს წარმოშობილი საკითხები იმისაგან, რაც მხარეებმა ხელშეკრულებაში უკვე გაითვალისწინეს;

– *საინფორმაციო მიზანი*. წერილობით დადებული ხელშეკრულების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიზანი მომხმარებელთათვის სამართლებრივი ინფორმაციის მინიჭებაშიც გამოიხატება. კერძოდ, სახელშეკრულებო ფორმულარები მრავალ საკანონმდებლო ნორმას შეიცავენ ხელშეკრულების მონაწილეთა უფლებებისა და მოვალეობების გასამიჯნავად. ამიტომ, თანამედროვე კანონები მომხმარებელთა ინტერესების დაცვის მიზნით მრავალ ხელშეკრულებას ითვალისწინებენ, რომელთათვისაც სავალდებულოა წერილობითი ფორმა – სამომხმარებლო კრედიტი, ბინის ქირავნობა და ა.შ.¹

¹ Kötz, Bd. I, S. 121-123

3. ფორმის ტიპები

როცა სახელშეკრულებო ფორმაზეა საუბარი, როგორც წესი, იგულისხმება წერილობითი ფორმა. ზოგადად ეს ფორმა გამოიხატება იმაში, რომ მხარეები ადგენენ წერილობით დოკუმენტებს, რომელზეც ისინი ხელს აწერენ.¹

სხვა შემთხვევებში უფრო მეტის გაკეთებაა აუცილებელი. მაგალითად, ჩეკის ან თამასუქის ნამდვილობისთვის აუცილებელია, რომ ამ დოკუმენტს ეწეროს „ჩეკი“ ან „თამასუქი“;

ზოგჯერ ხელშეკრულების ტექსტი საკუთარი ხელით უნდა იყოს დაწერილი. მაგალითად, თავდებობის დროს ფრანგული კოდექსის 1325-ე მუხლის თანახმად, ხელშეკრულება საკუთარი ხელით უნდა გაფორმდეს.

არსებობს ე.წ. კვალიფიციური წერილობითი ფორმის რამდენიმე შესაძლო ვარიანტი:

1. ინგლისური სამართლით გათვალისწინებულია „deed“. ეს არის წერილობითი დოკუმენტი, რომელსაც ნების გამოძახებული აწერს ხელს და ხაზს უსვამს, რომ მას სურს იგი „deed“-ის ფორმით. გარდა ამისა, საჭიროა ასევე მოწმის ხელმოწერა. ადრე ხელშეკრულების ნამდვილობისთვის ბეჭდის დასმაც იყო სავალდებულო. მაგრამ ინგლისის პარლამენტმა 1989 წელს გააუქმა „deed“-ის ბეჭდით დამოწმების ვალდებულება, თუმცა იურიდიული პრაქტიკა ტრადიციის ძალით ჯერჯერობით ვერ ელევა ამ ძველ ინსტიტუტს.²

2. კვალიფიციური წერილობითი ფორმის მეორე მეტად გავრცელებულ შემთხვევას იცნობს კონტინენტური ევროპის სამარ-

¹ გერმანიის კოდექსის § 126; ვალდებულებითი სამართლის 13-15 მუხლები; საბერძნეთის კოდექსის 160 მუხ. საფრანგეთის კოდექსის 1325 მუხლი; იტალიის კოდექსის 2702 მუხ.

² Kötz, Bd. I, S. 125

თალი — ესაა ხელშეკრულების დამოწმება ნოტარიუსის მიერ. ნოტარიუსის ინსტიტუტს ინგლისი, ირლანდია და საერთო სამართლის სხვა ქვეყნები არ იცნობენ.¹

4. სანქციები ფორმის დარღვევისათვის

ა. მოწმის ჩვენების დაუშვებლობა

ფრანგული კოდექსის 1341-ე მუხლის თანახმად, ყველა გარეგება, რომლის ღირებულება 5000 ფრანგულ ფრანკს აღემატება, უნდა დაიდოს წერილობით ან სანოტარო ფორმის დაცვით. ამ წესის დარღვევის შემთხვევაში დავის განხილვისას მოწმეთა ჩვენებების გამოყენება დაუშვებელია. თუმცა ამ წესიდან არსებობს შეზღუდვები: ეს წესი გამოიყენება კერძო პირებს შორის ურთიერთობებში და არა კომერსანტებს შორის; მოწმის ჩვენება დაიშვება მაშინ, თუკი მხარეებს შორის რაიმე წერილობითი დოკუმენტი არსებობს, თუნდაც არასრულყოფილი სახით. ბოლო დროს საფრანგეთში ამ წესს საკმაოდ ჰყავს კრიტიკოსები. იგი პრაქტიკულად არც გამოიყენება.

ბ. ბათილობა

სულ სხვაა, როცა ნორმა ფორმის შესახებ მიზნად ისახავს მხარეთა დაცვას აჩქარებისაგან მნიშვნელოვანი ან საფრთხის შემცველი გარიგების დადებისას. ასეთ შემთხვევაში ის პირი, ვის დაცვასაც ნორმა ისახავდა მიზნად, დაცვის გარეშე რჩება, თუკი იგი ზეპირად დადებს გარიგებას. აქაც ორ გზას განასხვავებენ ერთმანეთისაგან:

პირველი — ფორმის შესახებ მოთხოვნის დარღვევის გამო

¹ Kötze, Bd. I. S. 126

ხელშეკრულება ჩაითვლება ბათილად. ამ გზას ადგას კონტინენტური ევროპის სამართალი. სამოქალაქო კოდექსებში განმტკიცებულია ზოგადი დებულება, რომ „გარიგება, რომელიც არ იცავს კანონით დადგენილ ფორმას, ბათილია“.¹ ფრანგული კოდექსი ასეთ ზოგად ნორმას არ იცნობს, მაგრამ კონკრეტული ხელშეკრულებები შეიცავენ ნორმებს ფორმის დაუცველობის შედეგების შესახებ.

მეორე – სხვა გზას ირჩევს ინგლისური სამართალი. Statute of Frauds-ის მე-4 პუნქტი განსაზღვრავს, რომ იმ პირის წინააღმდეგ, რომელმაც დაპირება დადგენილი ფორმის შესაბამისად არ გააკეთა, არ დაიშვება სარჩელის აღძვრა. ამ ფორმულირებიდან გამომდინარეობს, რომ დაპირების განხორციელება შეუძლებელია (განუხორციელებადია), მაგრამ ნამდვილია. აქედან შეიძლება შემდეგი დასკვნის გაკეთება: ფორმის დაუცველად გაკეთებული დაპირებით განხორციელებული შესრულება არ შეიძლება უკან იქნეს გამოთხოვილი. მაგალითად, თუ თავდება თავდებობის შესახებ განცხადება არ გააკეთა დადგენილი ფორმით, მაგრამ თანხა გადაიხადა, მას არ შეუძლია გადახდილი თანხის უკან დაბრუნება: ინგლისში ამის სამართლებრივი მიზეზი ისაა, რომ თავდება თავისი გადახდით შეასრულა ნამდვილი შეპირება. არც გერმანიაში დაიშვება ამ თანხის უკან გამოთხოვა, მაგრამ სხვა საფუძველით – თუმცა თავდების განცხადება ბათილია, მაგრამ ბათილობა სწორდება ვალდებულების შესრულებით.²

შესრულების გზით ბათილობის გასწორება პრაქტიკაში ხშირია და ამიტომ საჭიროა მასზე შეჩერება გავრცელებულ შემთხვევებთან დაკავშირებით.

¹ გერმანიის კოდექსის § 125; შვეიცარიის ვალდებულებითი სამართლის მე-11 მუხლი; პოლანდიის კოდექსის 3:39 მუხლი; საბერძნეთის კოდექსის 159 I მუხლი; იტალიის კოდექსის მუხლი 1325 №4; პორტუგალიის კოდექსის მუხ. 220 და ა.შ.

² Kötz, Bd. I, S. 131

ა. ჩუქების დაპირებები

ინგლისის სამართალში ჩუქების დაპირება დამპირებლისთვის მხოლოდ მაშინაა მბოჭავი, თუ იგი იცავს deed-ის ფორმას ან შეესაბამება consideration-Doktrin-ას. კონტინენტურ სამართალში ჩუქების დაპირება ყველგან მოითხოვს სანოტარო წესით დამოწმებას, მათ შორის, ქართულ სამოქალაქო სამართალშიც.

ბ. თავდებობის განცხადებები

თავდებობაც პრაქტიკაში მეტად გავრცელებული უსასყიდლო გარიგებაა, რომელიც ხშირად ურთიერთნდობის პრინციპებს ემყარება ნათესაური, მეგობრული ან სხვა ახლო ურთიერთობიდან გამომდინარე. ამიტომ, როგორც გამოცდილება გვაჩვენებს, ბევრი თავდები გადაჭარბებულად აფასებს მესამე პირთა გადახდისუნარიანობას და დარწმუნებულია, რომ ისინი დროულად დააბრუნებენ თანხას, მაგრამ პრაქტიკაში ხშირად ეს ასე არ ხდება.¹

თავდებთა ეს უხერხული მდგომარეობა თავიდან რომ იქნეს აცილებული, თითქმის ყველა ქვეყნის სამართალი ითვალისწინებს სპეციალურ ფორმებს თავდებობის გასაფორმებლად. ქვეყნების ერთი ჯგუფი თავდებობის ნამდვილობისთვის საკმარისად მიიჩნევს თავდებობის წერილობითი ფორმით არსებობას და თავდების საკუთარ ხელმოწერას მასზე. კრედიტორის თანხმობა კი შეიძლება ზეპირი იყოს.² ფრანგული კოდექსი, გარდა ამისა, მოითხოვს, რომ თავდებობის განცხადებაში, როგორც ციფრებით, ასევე სიტყვიერად უნდა ჩაიწეროს თანხა, რომელიც თავდებმა უნდა გადაიხადოს იმ შემთხვევაში, როცა მესამე პირი ვალს არ დააბრუნებს (მუხლი 1326).

¹ Kötz, Bd. I. S.132-133

² Statute of Frauds S. 4; გერმანიის კოდექსის § 766; საბერძნეთის კოდექსის 849-ე მუხლის პირველი წინადადება; პოლანდიის კოდექსის 7:859 I მუხლი

ზოგ ქვეყანაში თავდებობისთვის წერილობითი ფორმა არაა საჭირო, თუ თავდები მეწარმეთა წრეს განეკუთვნება (მაგალითად, საფრანგეთი, გერმანია, ავსტრია) ანდა იურიდიული პირია (მაგალითად, პოლანდია). შვეიცარიაში, პირიქით, თავდებობის განცხადება ფიზიკური პირებისა სანოტარო წესით უნდა გაფორმდეს.

ვ. მიწის ნაკვეთის ნასყიდობა

მიწის ნაკვეთის ნასყიდობა, როგორც წესი, ყველგან წერილობითია. ზოგ ქვეყანაში სავალდებულოა სანოტარო წესით დამოწმება და საადგილმამულო წიგნში რეგისტრაცია.

5. სხვა სანქციები

თუ ზოგ შემთხვევაში ხელშეკრულების დადებისას დაცული არ არის ესა თუ ის ფორმა, არასწორი იქნებოდა ამის გამო მთლიანად ხელშეკრულების ბათილად მიჩნევა. ამიტომ, კანონმდებელი ასეთი შემთხვევებისათვის, ბათილობის გარდა, სხვადასხვა სანქციებს ითვალისწინებს.

მაგალითი:

გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით ბინის ქირავნობის ხელშეკრულების მოშლა წერილობით უნდა გაფორმდეს და მასში უნდა მიეთითოს მოშლის საფუძველი. თუ გამქირავებელი ამას არ გააკეთებს, მართალია, მოშლა ბათილი არ იქნება, მაგრამ გამქირავებელს შემდგომში, თუ სასამართლოში პროცესი გაიმართა, უფლება არ ექნება დაეყრდნოს ხელშეკრულების მოშლის იმ საფუძველს, რომლებიც მას წერილობით უნდა მიეთითებინა და არ მიუთითებია.

6. ფორმის დაუცველობის გამო ბათილი ხელშეკრულების ძალაში დატოვება

ზოგადი წესის მიხედვით, კანონით გათვალისწინებული ფორმის დაუცველად დადებული ხელშეკრულება ბათილია. განსაკუთრებით ეს ეხება უძრავ ქონებასთან დაკავშირებულ გარიგებებს. მიუხედავად ამისა, დასავლეთის ქვეყნების სასამართლო პრაქტიკა იცნობს შემთხვევებს, როცა მიუხედავად ფორმის შესახებ მოთხოვნის დარღვევისა, ხელშეკრულება ძალაში დაუტოვებით:

— გერმანიის სასამართლო პრაქტიკაში აღიარებულია, რომ გამყიდველს არ შეუძლია მიუთითოს ფორმის დაუცველობის გამო ხელშეკრულების ბათილობაზე, თუ იგი წინასწარი შეცნობით აკეთებდა ამას და მიზნად ისახავდა შემდეგში ნაკვეთის მყიდველისაგან ამ ნაკვეთის უკან მოთხოვნას, თუკი ნაკვეთზე ფასი გაიზრდებოდა.¹

— ხშირია შემთხვევები, როცა ხელშეკრულების დადებისას მხარეები გულწრფელად ცდებოდნენ და არ იცოდნენ ფორმის დარღვევის მოსალოდნელი შედეგები ან იცოდნენ, მაგრამ სარგებლობდნენ ერთმანეთის ნდობით და შეგნებულად მიდიოდნენ ამ ნაბიჯზე. გერმანიის სასამართლო პრაქტიკა ასეთ შემთხვევებში მხარეთა ურთიერთდამოკიდებულებას აქცევს ყურადღებას და ხელშეკრულებას ძალაში ტოვებს. კერძოდ, 1958 წლის 3 დეკემბრის ზემოთ აღნიშნულ გადაწყვეტილებაში ჩაიწერა: ხელშეკრულება ძალაში რჩება, „თუკი სახელშეკრულებო იგნორირება ფორმის ნაკლის გამო შეუთავსებელი იქნება მხარეებს

¹ ცნობილია ამ საკითხზე გერმანიის საიმპერიო სასამართლოს 1919 წლის 4 ოქტომბრის გადაწყვეტილება (RGZ 96, 313, 315) და ფედერალური სასამართლოს 1958 წლის 3 დეკემბრის გადაწყვეტილება (BGHZ 12, 6)

შორის არსებულ ურთიერთობებთან და, საქმის გარემოებებიდან გამომდინარე ნდობასა თუ რწმენასთან“. გადამწყვეტ მნიშვნელობას ამ შემთხვევაში სასამართლოები ანიჭებენ მხარეებს შორის ნდობით ურთიერთობას, ე.ი. იმას, თუ რამდენად ენდობოდა დაპირების მიმღები დამპირებელს.

ინგლისური სასამართლო პრაქტიკაც ამ გზას ადგას:

– მოსარჩელემ 1973 წელს თავის მეუღლეს განუცხადა, რომ მას (მეუღლეს) შეუძლია სახლი, რომელშიც ისინი 1965 წლიდან ცხოვრობდნენ თავის საკუთრებად ჩათვალოს. მას შემდეგ, რაც მოსარჩელემ სხვა ქალი შეირთო, 1976 წელს მოსთხოვა მოპასუხეს (ყოფილ მეუღლეს) სახლის დაცლა. სასამართლომ სარჩელი არ დააკმაყოფილა და მიუთითა, რომ მან (მოსარჩელემ) სახლი უკვე გადასცა მოპასუხეს. აქ გადამწყვეტი მნიშვნელობის იყო სწორედ ნდობა, რომელიც მოპასუხესა და მოსარჩელეს შორის არსებობდა სახლის ჩუქების დაპირების მომენტში და ის ხარჯები, რომლებიც მოპასუხემ გასწია სახლის გასარემონტებლად.¹

ანალოგიურ არგუმენტებს მიმართავს გერმანული სასამართლოც:

– გლეხი ვაჟიშვილს შეპირდა, რომ თავის მეურნეობას მას გადასცემდა საკუთრებაში. ამ იმედით ვაჟიშვილმა მთელი თავისი ენერგია მოახმარა ამ მეურნეობას და უარიც კი თქვა სწავლის გაგრძელებაზე, რომელსაც იგი აპირებდა. „გლეხს არა აქვს უფლება უარი თქვას ამ დაპირების შესრულებაზე იმ მოტივით, რომ დაპირების ფორმა არაა დაცული, და ნაკვეთი აჩუქოს ქალიშვილს“ – ასე გადაწყვიტა ეს საქმე გერმანიის ფედერალურმა სასამართლომ 1954 წლის 16 თებერვალს² და 1957 წლის 5 თებერვალს³.

¹ Kötzt, Bd. I, S. 143

² BGHZ 12, 286

³ BGHZ, 23, 249

ასეთივე გადაწყვეტილებებს იღებს შვეიცარიის სასამართლო, თუკი ფორმის გამო ბათილი ხელშეკრულება მხარეებმა შეასრულეს ან მისი დიდი ნაწილი შეასრულეს.¹

ზემოთ განხილულ შემთხვევებში სასამართლოთა გადაწყვეტილებები სხვადასხვანაირია: ერთ შემთხვევაში სასამართლო იღებს გადაწყვეტილებას, რომ საკუთრება გადავიდეს შემძენზე; მეორე შემთხვევაში იღებს გადაწყვეტილებას ნაკვეთზე სარგებლობის სამისდღეშიო უფლების მინიჭების შესახებ, მესამე შემთხვევაში კი — აკისრებს კომპენსაციას და ზიანის ანაზღაურებას. გერმანიაში ეს ხდება, მაგალითად, უსაფუძვლო გამდიდრების ნორმებიდან გამომდინარე.

მუხლი 329. ოფერტის გაკეთება

1. ხელშეკრულების დადების შესახებ წინადადება (ოფერტი) ითვლება შეთავაზებულად, თუ ამ წინადადებაში, რომელიც მიმართულია ერთი ან რამდენიმე პირისადმი, გამოხატულია, რომ წინადადების მიმცემი (ოფერენტი) თანხმობის (აქცეპტის) შემთხვევაში მზადაა შეასრულოს თავისი წინადადება.

2. წინადადება, რომელიც მიმართულია პირთა განუსაზღვრელი წრისადმი, წარმოადგენს მოწვევას ოფერტზე, თუ ამ წინადადებაში სხვა რამ არ არის პირდაპირ მითითებული.

1. ოფერტის ცნება

329-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, ოფერტი არის ხელშეკრულების დადების შესახებ წინადადების შეთავაზება ერთი ან რამდენიმე პირისათვის, ხოლო აქცეპტი — პირის ან პირთა თანხმობა, მიიღონ წინადადება და ამ გზით დადონ ხელშეკ-

¹ Merz. Vertrag und Vertragsschluß, 2. Aufl. 1992, S. 227 ff

რულება. ხელშეკრულების დადების შესახებ წინადადების მიმცემ პირს ეწოდება **ოფერენტი**, ხოლო წინადადების (ოფერტის) მიმღებ პირს – **აქცეპტანტი**.

ოფერტი არის ცალმხრივი ნების გამოვლენა, რომელიც მოითხოვს მეორე მხარისაგან მის მიღებას. მაგრამ ოფერტი თავისთავად გარიგებას არ წარმოადგენს, რადგან მხოლოდ ის სამართლებრივ შედეგს ვერ წარმოშობს. იგი არის ნების გამოვლენა გარიგების (ამ შემთხვევაში ხელშეკრულების) დასადებად და სამართლებრივ შედეგს გამოიწვევს მხოლოდ მაშინ, როცა მეორე მხარე – აქცეპტანტი ამ ნებას მიიღებს და დათანხმდება ხელშეკრულების დადებაზე. ამიტომ ნორმები ცალმხრივი გარიგებების შესახებ აქ არ უნდა იყოს გამოყენებული.¹

ოფერტად შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ ისეთი წინადადება, რომლის მიღებას (აქცეპტს) შედეგად ხელშეკრულების დადება მოჰყვება. აქედან გამომდინარე, ნამდვილი ოფერტი არსებობს მხოლოდ მაშინ, როცა მისი „შინაარსი საკმარისად არის განსაზღვრული“ (გაეროს ნასყიდობის კონვენცია, მუხლი 14 I) და ამავე დროს, „გამოხატავს ოფერენტის ნებას, რომ ამ წინადადების აქცეპტის შემთხვევაში იგი დაემორჩილება ამ ხელშეკრულებას“, ე.ი. შეიბოჭება ამ ხელშეკრულებით“. სწორედ ამას გულისხმობს სამოქალაქო კოდექსის 329-ე მუხლის პირველი ნაწილის სიტყვები „ოფერენტი თანხმობის (აქცეპტის) შემთხვევაში მზადაა შეასრულოს თავისი წინადადება“.

მნიშვნელოვანია, თუ რა მომენტიდან ჩაითვლება ოფერტი ნამდვილად და რა პირობებში ქარწყდება იგი.

¹ Flume. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, 2. Bd. Rechtsgeschäfte, 3. Aufl. S. 635

II. ოფერტის განსაზღვრადობა

წინადადება ხელშეკრულების დადების თაობაზე (ოფერტი) ისე მკაფიოდ უნდა იყოს განსაზღვრული, რომ ხელშეკრულების დასადებად საკმარისი იყოს მხოლოდ თანხმობა წინადადების მიმღებისა (აქცეპტანტისა). ოფერტი ასევე უნდა შეიცავდეს მონაცემებს იმ პირობებზე, რომლებიც არსებითია ხელშეკრულების დასადებად. ეს, რა თქმა უნდა, არ გამორიცხავს იმის შესაძლებლობას, რომ აქცეპტანტს მიეცეს არჩევანის შესაძლებლობა (მაგალითად, მისაწოდებელი საქონლის რაოდენობა, ხარისხი, ფასი და ა.შ.).

თუ ერთი პირი მეორეს ეუბნება, რომ იგი მზადაა დადოს ხელშეკრულება ან ამის თაობაზე აწარმოოს მოლაპარაკებები, ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ მან მისცა ოფერტი. ოფერტი უნდა იყოს „განსაზღვრული“, ე.ი. ზუსტად უნდა აღნიშნავდეს მომავალი გარიგების არსებით პუნქტებს ისე, რომ ადრესატის მიერ თანხმობის (აქცეპტის) გამოთქმით დაიდოს ხელშეკრულება¹ და თუ ხელშეკრულების შინაარსის თაობაზე მხარეებს შორის დავა წარმოიშობა, მოსამართლეს შეეძლოს ამ შინაარსის დადგენა.

მაშასადამე, ოფერტი, უპირველეს ყოვლისა, უნდა შეიცავდეს ხელშეკრულების მთავარ, არსებით პირობებს (ე.წ. *essentialia negotii*-ს), რომელთაც განეკუთვნება: ხელშეკრულების საგანი, ხელშეკრულების სახე, ხელშეკრულების მხარეები, ასევე მეორე მხარის მიერ განსაზღვრული საპასუხო შესრულება.² მაგალითად, ოფერტი ნასყიდობის ხელშეკრულების დასადებად მხოლოდ მაშინ ჩაითვლება „განსაზღვრულად“, თუ მას-

¹ Larenz, Karl, *Allgemeines deutsches bürgerliches Rechts*. 7. Aufl. S.517 ff.

² Staudinger/Bork (1996). §145. Rn.17.

ში დასახელებულია ნასყიდობის საგანი და ფასი (გაეროს კონვენციის 14 I 2 მუხლი).

ნასყიდობის ხელშეკრულება შეიძლება ნამდვილად ჩაითვალოს მაშინაც, როცა მასში არ არის ფასი განსაზღვრული და არც გარემოებებიდან არ შეიძლება მისი განსაზღვრა (გაეროს კონვენციის 55-ე მუხლი). მთავარია, რომ ხელშეკრულების მთელი შინაარსიდან იკვეთებოდეს ნება, რომ მხარეებს სურთ ხელშეკრულების დადება. თუმცა შესაძლოა რომ ამ შინაარსს ხელშეკრულების ფასი აკლდეს, რამეთუ „ხელშეკრულების დასადებად გადამწყვეტია მხარეთა კონსენსუსი; ეს კონსენსუსი კი შეიძლება სულ სხვა გარემოებებიდან გამომდინარეობდეს, ვიდრე „ოფერტი“ და „აქცეპტი“.¹

თუ ოფერტი მიმართულია ატიპიური ხელშეკრულების დადებისაკენ, იგი საკმარისად განსაზღვრულად ჩაითვლება მხოლოდ მაშინ, თუ ოფერტი შეიცავს გონივრულ, ამომწურავ და გასაგებ წესებს.² რაც შეეხება ხელშეკრულების არაარსებით, დამატებით პირობებს, მათი განსაზღვრის უფლება შეიძლება აქცეპტანტსაც მიენიჭოს.

III. ოფერენტის ნება იქონს შემოქმდი თაჰისი ოფერტით

ყოველი ხელშეკრულება გულისხმობს, რომ მის მხარეებს სურდათ სახელშეკრულებო შებოჭვა (ე.ი. დამორჩილებოდნენ მათ მიერ დადებული ხელშეკრულების პირობებს) და გარეგნულადაც გამოხატეს ეს ნება.

ოფერტის ყველაზე დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა სწორედ იმაშია, რომ იგი ავალდებულებს წინადადების მიმცემს (ოფერ-

¹ Kötz, Bd. I, S.27

² MünchKomm-Kramer §145 Rn. 3.

რენტს) შეასრულოს მის მიერ შეთავაზებული პირობები, თუკი აქცეპტანტი მიიღებს წინადადებას. ამიტომ ოფერტის ამ ელემენტის დახასიათება უაღრესად აქტუალურია.

ყველა ხელშეკრულებაში, რომელიც ოფერტითა და აქცეპტით იდება, ივარაუდება, რომ ოფერენტი დაემორჩილება ხელშეკრულებას, თუ მისი ოფერტი მეორე მხარის მიერ მიღებული იქნება. თუ ოფერენტის წინადადებაში არ არის ასეთი ნება გამოხატული, მაშინ ეს წინადადება იქნება არა ოფერტი, არამედ მოწვევა სახელშეკრულებო მოლაპარაკებისაკენ, მოწვევა ოფერტზე (*invitatio ad offerendum*).¹

IV. მოწვევა ოფერტზე – INVITATIO AD OFFERENDUM (329-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)

ოფერტის განსაზღვრადობის შინაარსს განეკუთვნება ისიც, რომ წინადადება ხელშეკრულების დადების შესახებ მიმართული უნდა იყოს პირთა განსაზღვრული წრისადმი.

329-ე მუხლის მე-2 ნაწილი ისეთ შემთხვევებს აწესრიგებს, როცა ნება, მართალია, გამოხატულია, მაგრამ მას აკლია განსაზღვრულობა ან სამართლებრივად ამ ნებისადმი დამორჩილების სურვილი, თუ მეორე მხარე ოფერტს მიიღებს. ამიტომ ოფერტზე მოწვევა გვექნება მაშინ, როცა პირი თვითონ არ აკეთებს ოფერტს, არამედ სხვებს მოუწოდებს, რომ წარმოადგინონ ოფერტი.

გამიჯვნა ოფერტსა და ოფერტზე მოწვევას შორის უნდა დადგინდეს განმარტების გზით. ყველა წინადადება, რომელიც არ შეიცავს მისი გამცემის ნებას დაემორჩილოს ამ წინადადებას მას შემდეგ, რაც იგი აქცეპტანტის მიერ მიღებული იქნება, განიხილება მოწვევად ოფერტზე. ამიტომ, პირთა განუსაზღვრე-

¹ Kötz, Bd. I, S. 27

ლი წრისადმი გაკეთებული ამგვარი წინადადებები იქნება არა ოფერტი, არამედ მოწვევა ოფერტზე მაგალითად, გაზეთში გამოქვეყნება. ასორტიმენტის გაგზავნა დ. ა.შ. — (გაეროს კონვენცია 14 II მუხლი).

კონკრეტული მაგალითების მოშველიება თვალსაჩინოს გახდის ამ განსხვავებას.

— საჯარო გამოცხადება წარმოადგენს არა ოფერტს, არამედ მოწვევას ოფერტზე

თეატრის მიერ გამოქვეყნებული თეატრალური აფიშა, რომლის თანახმად სპექტაკლის პრემიერა გაიმართება 15 სექტემბერს, წარმოადგენს არა ოფერტს, არამედ მოწვევას ოფერტზე. ოფერტი იქნება სპექტაკლზე დასწრების სურვილის მქონე პირის მიერ სალაროსთან გაკეთებული განცხადება, რომ მას სურს იყიდოს ბილეთი. თუ მოლარე თანხმობას განაცხადებს (აქცეპტი), ბილეთის მყიდველი (ოფერენტი) ვალდებულია გადაიხადოს ბილეთის ფასი.

თუ აფიშის გამოქვეყნება თეატრის მხრიდან ჩაითვლებოდა ოფერტად, მაშინ თეატრს ყველა მსურველისათვის უნდა მიეყიდა ბილეთი მიუხედავად იმისა, ჰქონდა თუ არა თეატრს ამის შესაძლებლობა. ამ შემთხვევაში ოფერტი მხოლოდ მყიდველის მიერ გაკეთებული წინადადებაა შეიძინოს ბილეთი.

— საქონლის ან მომსახურების რეკლამა არ წარმოადგენს ოფერტს. იგი არის მოწვევა ოფერტზე

ავეჯის მაღაზია „სამოთხემ“ მასმედიით გაავრცელა რეკლამა, რომ იგი იაფად ყიდის ინგლისური წარმოების კაკლის ზისაგან დამზადებულ საძინებლებს. იგივე ინფორმაციას შეიცავდა მის მიერ გავრცელებული კატალოგები და პროსპექტები. მყიდველმა

თავადემ ამ რეკლამაზე დაყრდნობით მოითხოვა „სამოთხისაგან“ კატალოგში მითითებული ავეჯის მიყიდვა გამოცხადებულ ფასად. მაღაზიამ უარი განუცხადა. ვინაიდან ავეჯი გაიყიდა და მას მეტი არ ჰქონდა. თუ რეკლამას ოფერტად ჩავთვლიდით, მაშინ „სამოთხე“ ვალდებული იქნებოდა მყიდველისათვის მიეყიდა იგივე ავეჯი, რაც გამოქვეყნებული იყო კატალოგში. ამიტომ, ამ შემთხვევაშიც ოფერტი იქნება მყიდველის წინადადება, რომ იგი იყიდის ავეჯს. თუ გამყიდველს არა აქვს ავეჯი, ცხადია, იგი უარს ეტყვის მყიდველს და ხელშეკრულებაც არ დაიდება, რადგან ოფერტს არ მოჰყვა აქცეპტი.

– მაღაზიის ვიტრინაში საქონლის გამოფენა არის მოწვევა ოფერტზე და არა ოფერტი

ტანსაცმლის მაღაზია „მოლაში“ ვიტრინაზე გამოფენილია ფრანგული წარმოების საშემოდგომო პალტო, რომლის ღირებულებაა 1500 ლარი. ერთ-ერთი მყიდველი შევიდა მაღაზიაში, შესთავაზა გამყიდველს 1500 ლარი და მოითხოვა მისგან ვიტრინაში დაკიდებული პალტოს გადაცემა. გამყიდველმა უარი უთხრა პალტოს გადაცემაზე, რადგანაც ვიტრინაში დაკიდებული პალტო იყო უკანასკნელი ეგზემპლარი, რომელიც ეს-ესაა გაიყიდა. თუ ვიტრინაში გამოფენილ პალტოს, მიუხედავად იმისა, რომ მასზე ფასიც იყო აღნიშნული, ჩავთვლიდით ოფერტად, გამყიდველს ყველა შემთხვევაში უნდა გადაეცა პალტო მყიდველისათვის, ვინაიდან ოფერენტის ნების გამოვლენა მბოჭავია (სავალდებულოა) მისთვის, თუკი ხელშეკრულების მეორე მხარე (აქცეპტანტი) თანხმობას განაცხადებს. ამ შემთხვევაშიც ოფერტად უნდა ჩაითვალოს მყიდველის წინადადება.

– სატელეფონო ან მომსახურების სხვა ავტომატების მეშვეობით საქონლის ან მომსახურების შემოთავაზებაც წარმოადგენს ოფერტზე მოწვევას

მჭედლიშვილმა მოინდომა ავტომატიდან „კოკა-კოლას“ ყიდვა ამ მიზნით მან ჩააგდო ფული ავტომატში. მაგრამ ავტომატი ცარიელი აღმოჩნდა და მყიდველმა „კოკა-კოლა“ ვერ მიიღო. ამ შემთხვევაშიც ოფერტი იქნება მჭედლიშვილის მიერ ფულის ჩაგდება ავტომატში. რადგან მას თანხმობა (აქცეპტი) არ მოჰყვა, ხელშეკრულება დადებულად არ ჩაითვლება.

— სატელევიზიო ვაჭრობის დროს ოფერტი იქნება პოტენციური მყიდველის სატელეფონო ზარი და არა ტელევიზიით გამოცხადება, რომ იყიდება ესა თუ ის საქონელი

საქართველოში თანდათანობით მკვიდრდება ე.წ. „ტელეშოპინგი“. ამ დროს ტელეგადაცემის წამყვანი საზოგადოებას სთავაზობს სხვადასხვა საქონელს სხვადასხვა ფასში. ეს შეთავაზება არ არის ოფერტი, ვინაიდან იმ დროისთვის, როცა მყიდველი დარეკავს, ტელემაღაზიას შეიძლება უკვე აღარც ჰქონდეს ეს საქონელი. ამიტომ ოფერტი იქნება მყიდველის მიერ ტელეფონზე დარეკვა და წინადადების მიცემა, რომ ის ყიდულობს მოცემულ ნივთს.

ბუნებრივად დაიბადება კითხვა, რატომ არ უნდა ჩაითვალოს ოფერტად ჩვენს მაგალითებში განხილული შემთხვევები. ფორმალური ნიშნით ყველა შემთხვევა მეტ-ნაკლები ინტენსივობით წარმოადგენს წინადადებას ხელშეკრულების დასადებად. მაშ, რა არის მიზეზი იმისა, რომ ამგვარი წინადადებები არ წარმოადგენს ოფერტს?

პირველი — ოფერტი — წინადადება ხელშეკრულების დადების შესახებ მიმართული უნდა იყოს კონკრეტული პირებისადმი. ზემოთ განხილულ შემთხვევებში ყველა წინადადება მიმართულია პირთა განუსაზღვრელი წრისადმი;

მეორე — წინადადების მიმცემი — ოფერენტი ვალდებულია დადოს ხელშეკრულება, თუ მეორე მხარე — აქცეპტანტი გამოთ-

ქვამს თანხმობას. განხილულ მაგალითებში მაღაზიას, ტელევიზიას, თეატრსა და ა.შ. ყოველთვის შეუძლიათ უარი თქვან ხელშეკრულების დადებაზე.

განსხვავებული გზით წავიდა ფრანგული სასამართლო პრაქტიკა: გაზეთში გამოქვეყნების მეშვეობით საქონლის გაყიდვის წინადადებას იგი მიიჩნევს ოფერტად. თუკი ამ წინადადებას გამოეხმაურება დაინტერესებული პირი. ე.ი. დაინტერესებული პირის მხრიდან რეაგირების მომენტიდან გაზეთში გამოქვეყნებული წინადადება გადაიქცევა ოფერტად.¹

მესლი ვპო. თანამყოფი და არათანამყოფი პირებისათვის გაკეთებული ოფერტი

1. თანამყოფი პირისათვის გაკეთებულ ოფერტზე პასუხი მაშინვე უნდა იქნეს მიღებული.

2. არათანამყოფი პირისათვის გაკეთებული ოფერტი შეიძლება მხოლოდ იმ დრომდე იქნეს მიღებული, რა დროშიც ოფერტის მიმცემს, ჩვეულებრივ, შეუძლია დაელოდოს პასუხს.

I. აქცეპტის ფორმების მოკლე მიმოხილვა

ხელშეკრულება ოფერტისა და აქცეპტის მეშვეობით დადებაზე ღიაა ჩაითვლება მხოლოდ მაშინ, როცა ოფერტი მიღებული იქნება აქცეპტანტის მიერ. ოფერტის მიღება აქცეპტანტის მიერ შეიძლება სხვადასხვა ფორმით განხორციელდეს. მათგან ყველაზე გავრცელებულ შემთხვევებს სამოქალაქო კოდექსი განამტკიცებს:

1. აქცეპტანტის განცხადებით, რომ ის იღებს ოფერტს (330-331-ე მუხლები);

¹ Kötz, Bd. I, S.28-29

2. დაგვიანებული აქცეპტით (332-ე მუხლი);
3. მოდიფიცირებული აქცეპტით (333-ე მუხლი);
4. განსაზღვრული მოქმედებით ან უმოქმედობითაც, შესაძლოა დუმილითაც (334-335-ე მუხლები).

წინადადებაზე (ოფერტზე) თანხმობის (აქცეპტის) შესახებ ნების გამოვლენა აქცეპტანტის განცხადებად შეიძლება ჩაითვალოს, თუ აქცეპტანტი თანახმაა დაემორჩილოს ოფერტის პირობებს, ე.ი. იყოს ხელშეკრულებით შებოჭილი და შეასრულოს მისი პირობები. მხოლოდ იმის აღნიშვნა, რომ აქცეპტანტს მიუვიდა ოფერტი, არ ჩაითვლება ოფერტის მიღებად.

უმრავლესი ქვეყნების სამართალი და გაეროს კონვენცია¹ გამოდიან იქიდან, რომ „აქცეპტის შესახებ ნების გამოხატვა ნამდვილია მაშინ, როცა იგი ოფერენტს მიუვა, ე.ი. მოექცევა მისი გაგლების სფეროში იმდაგვარად, რომ მას შეეძლოს აქცეპტის შესახებ ინფორმაციის მიღება“.² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი ამ შეხედულებას იზიარებს.

პრაქტიკული მნიშვნელობისაა საკითხი, თუ რა ვადაში უნდა მიიღოს აქცეპტანტმა ოფერტი. რამდენ ხანს აქვს ოფერტს ოფერენტისათვის სავალდებულო (მბოჭავი) ხასიათი? აქცეპტანტის დაუდევრობამ ან სხვაგვარმა უპასუხისმგებლო მოქმედებამ ხომ არ შეიძლება გაურკვეველ მდგომარეობაში ამყოფოს ოფერ-

¹ გერმანიის კოდექსის §130; ბერძნული კოდექსის მუხ. 167, 192; პოლანდიის კოდექსის მუხ. 3:37 III; პოლონეთის კოდექსის მუხ. 61; უნგრეთის კოდექსის მუხ. 213; გაეროს კონვენციის მუხ. 18 II 1, 24.

² Kötz, Bd. I, S. 37-38. ინგლისური სამართლის მიხედვით ხელშეკრულება დადებულიად ითვლება უკვე მაშინ, როცა აქცეპტის შესახებ განცხადება (წერილობით ან ტელეგრაფით) ფოსტას ჩაბარდება. პრაქტიკული მნიშვნელობა ამგვარი გადაწყვეტისა ძალიან ცოტაა. საფრანგეთში ეს პრობლემა მეტად სადავოა: საკასაციო სასამართლოს ბევრი ძველი გადაწყვეტილება აქცეპტის განცხადების გაგზავნის მომენტს ეყრდნობოდა, ახალი გადაწყვეტილებები – აქცეპტის მისვლის მომენტს. სწორი გადაწყვეტა არის მოცემული გაეროს კონვენციის მე-18 II 1 მუხლში.

ენტი? როდემდე შეუძლია აქცეპტანტს პასუხი არ გასცეს ოფერენტის წინადადებას? პრაქტიკისათვის მნიშვნელოვან ყველა ამ კითხვაზე პასუხს იძლევა 330-ე მუხლი. რომელიც ოფერტის მიღების დროს ერთმანეთისაგან განასხვავებს ოფერტის მიღების წესებს თანმყოფი და არათანმყოფი პირებისათვის.

II. პასუხი იანმყოფი პირისათვის გაკეთებულ ოფერტზე (330-მ მუხლის პირველი ნაწილი)

1. თანმყოფი პირის ცნება

ყოველდღიურ ცხოვრებაში ხელშეკრულებათა უმრავლესობა ფიზიკურად ერთმანეთის გვერდით მყოფ პირებს შორის იდება. მაგალითად, როცა მყიდველი მაღაზიაში ნივთს იღებს და მოლარესთან მიდის ფულის გადასახდელად, ან როცა მგზავრი საზოგადოებრივ ტრანსპორტში ადის, ანდა მესაკუთრეს სახელოსნოში ტელეფონით მიაქვს შესაკეთებლად და ა.შ. მაგრამ 330-ე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული ურთიერთობები მხოლოდ ამით არ ამოიწურება.

თანმყოფ პირებში იგულისხმება არა მხოლოდ ფიზიკურად ერთმანეთის გვერდით მყოფი პირები. თანმყოფებად ითვლებიან პირები, რომელთაც ერთმანეთთან სასაუბრო კონტაქტის დამყარება შეუძლიათ. ამიტომ, თუნდაც სხვადასხვა ქალაქში მყოფი პირების სატელეფონო საუბარი ერთმანეთთან უნდა ჩაითვალოს თანმყოფ პირებს შორის ურთიერთობად. ეს იმას ნიშნავს, რომ ტელეფონის მეშვეობით მეორე პირისათვის განხორციელებულ ოფერტზე უნდა გავრცელდეს 330-ე მუხლის პირველი ნაწილის ნორმა: ასეთ ოფერტზე „პასუხი მაშინვე უნდა იქნეს მიღებული“.

გარკვეული დიფერენციაციაა საჭირო, როცა როგორც ოფ-

ერტი, ისე აქცეპტი წარმომადგენლის ან კურიერის მეშვეობით ხორციელდება. ჩაითვლება თუ არა ასეთ შემთხვევებში ნების გამოვლენათა ურთიერთგაცვლა თანმყოფ პირებს შორის გაკეთებულ ნების გამოვლენად, დამოკიდებულია იმაზე, აქვთ თუ არა დამხმარე პირებს (წარმომადგენელს ან კურიერს) უფლება განაცხადონ თანხმობა ოფერტზე, ე.ი. მოახდინონ აქცეპტი. თუ მათ ამის უფლება არა აქვთ და მათი უფლებამოსილება შემოიფარგლება მხოლოდ წინადადების მიღება-დაფიქსირებით და არა მიღება-თანხმობით, საქმე გვექნება არათანმყოფ პირებს შორის არსებულ ურთიერთობასთან.

მაგალითი:

ლუდის ქარხნის დირექტორი ტელეფონზე ესაუბრება იმ რესტორნის საწყობის გამგეს, რომელსაც უნდა გაუგზავნოს 2000 ცალი ბოთლი ლუდი. საწყობის გამგე, მართალია, არის რესტორნის დირექტორის წარმომადგენელი, მაგრამ მას კონკრეტულად არა აქვს უფლება მინიჭებული განუცხადოს თანხმობა ოფერენტს – ლუდის ქარხნის დირექტორს. მისი უფლება მხოლოდ წინადადების დაფიქსირებით და შემდგომ დირექტორისათვის მოხსენებით შემოიფარგლება.

ანალოგიურად უნდა გადაწყდეს საკითხი, როცა სატელეფონო საუბარს წარმართავს მდივანი ან სხვა ტექნიკური პერსონალი, რომელიც დამხმარე ფუნქციებს ასრულებს.

ტელეკომუნიკაციური რეგოლაციის ეპოქაში, როცა ადამიანებს შორის კონტაქტის სრულიად ახალი საშუალებები ჩნდება, ბუნებრივად იბადება კითხვა: როგორ უნდა შეფასდეს ფაქსით, ელექტრონული ფოსტით, ინტერნეტით ადრესატისთვის გაგზავნილი ოფერტი, თუ გავითვალისწინებთ, რომ, მაგალითად, ფაქსით

დაუყოვნებლივ შეიძლება პასუხის გაცემა? ლიტერატურასა და სასამართლო პრაქტიკაში დამკვიდრებული შეხედულების თანახმად. წერილობით გაკეთებული ოფერტი მხოლოდ მაშინ ჩაითვლება თანმყოფ პირებს შორის განხორციელებულ ოფერტად, თუ ოფერენტი მაშინვე ელოდება პასუხს აქცეპტანტისაგან.¹ ყველა სხვა შემთხვევაში საკომუნიკაციო საშუალებების მეშვეობით წერილობით განხორციელებული ოფერტი უნდა ჩაითვალოს არათანმყოფი პირისათვის გაკეთებულ ოფერტად და დაკვალიფიცირდეს 330-ე მუხლის მე-2 ნაწილით.

ამრიგად, 330-ე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული ურთიერთობისათვის მნიშვნელოვანია ოფერენტსა და აქცეპტანტს შორის სიტყვიერი (სასაუბრო) კონტაქტის არსებობა. ამიტომაც არის, რომ, თუ სატელეფონო საუბრის დროს კავშირი შეწყდა, ასეთი ურთიერთობა კვალიფიცირდება არათანმყოფ პირებს შორის განხორციელებულ ოფერტად.²

2. პასუხის მიღება მაშინვე

თანმყოფი პირისათვის გაკეთებული ოფერტის თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ აქცეპტანტმა მაშინვე უნდა გასცეს პასუხი. არა აქვს მნიშვნელობა, ეს პასუხი დადებითია თუ უარყოფითი. მაგრამ ხელშეკრულების დასადებად აუცილებელია, რომ პასუხი იყოს დადებითი, ე.ი. იყოს აქცეპტი – თანხმობა.

“მაშინვე პასუხის გაცემა“ არ ნიშნავს, რომ აქცეპტანტი რაღაც წუთებით ან წამებითაა შეზღუდული. ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ეს უნდა შეფასდეს ინდივიდუალურად. რა თქმა უნდა, აქ არ იგულისხმება 331-ე მუხლით გათვალისწინებ-

¹ Staudinger/Bork, § 147 Rn 2, 4.

² Soergel/Wolf, § 147. Rn. 5.

ული შემთხვევა, როცა ოფერენტი აქცეპტისათვის განსაზღვრავს ვადას. აქცეპტანტს ოფერტის მიღებისათვის უნდა ჰქონდეს აუცილებელი მოქმედებების განხორციელების შესაძლებლობა და დრო. მაგალითად, როცა პირს სურს ავიაბილეთის შეძენა, მოლარეს უნდა ჰქონდეს შესაძლებლობა დაუკავშირდეს ცენტრალურ სადისპეტჩეროს და მიიღოს ინფორმაცია მგზავრისათვის სასურველი ბილეთის თაობაზე და ა.შ. „მაშინვე“ ამ შემთხვევაში ნიშნავს, რომ წინადადება (ოფერტი) რაც შეიძლება სწრაფად უნდა იქნეს მიღებული რეალური შესაძლებლობის გათვალისწინებით.

III. პასუხი არათანმყოფი პირისათვის გაკმთმებულ ოფერტზე (330-ე მუხლის მმ-2 ნაწილი)

თანმყოფი პირისათვის გაკეთებული ოფერტისაგან განსხვავებით არათანმყოფი პირისათვის გაკეთებულ ოფერტზე პასუხი მაშინვე არ მიიღება. ამას ამ ურთიერთობის თავისებურება განაპირობებს: წინადადების მისვლას ადრესატამდე დრო სჭირდება. ასევე სჭირდება დრო მისგან პასუხის მიღებას. ეს ბუნებრივია და წინადადების მიმცემიც იძულებულია დაელოდოს პასუხს.

მაგალითი:

ქუთაისელი ჯინჯარაძე, რომელიც 10 დღეში მივლინებით მიემგზავრება თბილისში, ფაქსს უგზავნის სასტუმრო „მერანს“ და სთხოვს, რომ სამი დღით დაუჯავშნონ სასტუმროს ნომერი. ცხადია, ის დაელოდება პასუხს. მაგრამ ასევე ცხადია, რომ მან ეს პასუხი მანამდე უნდა მიიღოს, ვიდრე იგი თბილისში გამოემგზავრება. ამიტომ, თუ იგი მისთვის სასურველ ვადაში არ მიიღებს პასუხს, შეეცდება ნომერი სხვა სასტუმროში დაჯავშნოს.

კანონით გათვალისწინებული შემთხვევების გარდა (მაგალითად, როცა საუბარია ხელშეკრულების დადების ვალდებულებაზე). ოფერტის ადრესატი არ არის ვალდებული მიიღოს ოფერენტის წინადადება. იმავედროულად, არც ოფერენტი ვალდებული უსასრულოდ ელოდოს პასუხს და ამის გამო დაზარალდეს. ამიტომ მას უნდა ჰქონდეს თავისუფალი მოქმედების შესაძლებლობა. თუკი წინადადების ადრესატი დროულად არ გამოეხმაურება. ამდენად, 330-ე მუხლის მე-2 ნაწილის მიზანი ოფერენტის ინტერესების დაცვაა. თუ რამდენ ხანს უნდა ელოდოს ოფერენტი ოფერტის ადრესატის პასუხს, კანონი პირდაპირ არ განსაზღვრავს და ვერც განსაზღვრავს. ეს გასაგებიცაა, რამეთუ საქმიანი ურთიერთობები იმდენად ინდივიდუალურია, რომ ერთიანი ქარგის გამოჭრა პრაქტიკულად შეუძლებელია. ასეთ შემთხვევაში კანონი გადამწყვეტად მიიჩნევს ოფერენტის ხედვას, თუ რამდენ ხანს შეუძლია მას „ჩვეულებრივ დაელოდოს პასუხს“.

თუ ჯინჯარაძე „მერანს“ პასუხისათვის ვადას დაუთქვამდა და ამ ვადაში პასუხს არ მიიღებდა, მაშინ დადგებოდა 331-ე მუხლით გათვალისწინებული შედეგი.

თუ „ჩვეულებრივ“ რამდენ ხანს შეუძლია ოფერენტს დაელოდოს პასუხს, კონკრეტული ურთიერთობის შეფასების სფეროს განეკუთვნება და დავის შემთხვევაში სასამართლომ უნდა გადაწყვიტოს. აქ გასათვალისწინებელია, თუ რა დრო დასჭირდებოდა წინადადებას, რომ ის ადრესატამდე მისულიყო (გაიგზავნა იგი ფოსტით, ტელეგრაფით, კურიერის მეშვეობით თუ სხვა გზით), რა დრო დასჭირდებოდა ადრესატს პასუხის მოსაფიქრებლად და რა დრო დასჭირდება პასუხის მიღებას. გარდა ამისა, ყურადღება უნდა მიექცეს ოფერენტის მიერ გამოთქმულ სურვილს: „სასწრაფოდ მჭირდება“, „მეჩქარება“, „რაც შეიძლება სწრაფად“ და ა.შ. არ არის გამორიცხული, რომ წინადადების

მისვლას ადრესატამდე უფრო მეტი დრო დასჭირდეს, ვიდრე პასუხის გამოგზავნას.

განსახილველი ნორმის პრაქტიკული მნიშვნელობა მეტად დიდია. ამიტომ ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში მოსამართლემ ყურადღებით უნდა გამოიკვლიოს ყველა გარემოება. ჩვენს მაგალითში ჯინჭარაძეს თბილისში გამგზავრებამდე ხუთი დღით ადრე ჯერ კიდევ არ ჰქონდა „მერნისაგან“ პასუხი მიღებული. მას შეეშინდა, რომ არ დარჩენილიყო სასტუმროს გარეშე. ამიტომ ნომრის აღება სხვა სასტუმროში გადაწყვიტა, საიდანაც სწრაფად მიიღო პასუხი. ამასობაში მიიღო თანხმობა „მერნისაგან“. აქვს თუ არა ამ დროს ჯინჭარაძეს უფლება უარი უთხრას „მერნის“? შესაძლოა „მერნის“ პასუხი ჩაითვალოს ახალ ოფერტად და მის მიმართ გამოყენებული იქნეს 333-ე მუხლის პირველი ნაწილი. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ასეთი შემთხვევები ცხოვრებაში მრავლადაა, კიდევ უფრო აშკარა გახდება ამ ნორმის მნიშვნელობა და სასამართლო პრაქტიკის როლი ამასთან დაკავშირებით.

პასუხის მოლოდინში ოფერენტი ვალდებულია ანგარიში გაუწიოს როგორც ამ ურთიერთობებისათვის გამოყენებულ სავაჭრო ჩვეულებებსა და ტრადიციებს, ისე გაუთვალისწინებელ გარემოებებს, რომლებმაც შეიძლება ხელი შეუშალოს პასუხის დროულ მიღებას (სტიქიური უბედურებები, ადრესატის ყოფნა მივლინებაში და ა.შ.). თუმცა ეს გარემოებებიც კონკრეტულ შემთხვევასთან კავშირში უნდა იქნეს შეფასებული.

იმ შემთხვევებში, როცა ოფერენტი ბრალეულად აჭიანურებს აქცეპტის მიღებას, მალავს ან სხვაგვარად არ აძლევს მას მსვლელობას და ამის შედეგად აქცეპტანტს ზიანი ადგება, ოფერენტი ვალდებულია აქცეპტანტს აუნაზღაუროს ამ მოქმედებით მიყენებული ზიანი. ეს გამომდინარეობს 317-ე მუხლის მე-3 ნაწილიდან.

მაგალითი:

ჯინჭარაძემ დროულად მიიღო პასუხი „მერნისაგან“, მაგრამ როცა თბილისში ჩამოვიდა, მეგობართან დარჩა და არა სასტუმროში, თუმცა სასტუმროს მისთვის ნომერი დაჯავშნული ჰქონდა. ჯინჭარაძე ვალდებულია „მერანს“ გადაუხადოს ნომრის ღირებულება, მაგრამ არა 317-ე მუხლის მე-3 ნაწილის საფუძველზე, არამედ 316-ე მუხლის პირველი ნაწილისა და 327-ე მუხლის პირველი ნაწილის საფუძველზე, რადგან ოფერტზე აქცეპტის მიღებით მათ შორის დაიდო ხელშეკრულება და წარმოიშვა ვალდებულება.

მუხლი 331. აქცეპტი

თუ ოფერენტმა აქცეპტისათვის განსაზღვრა ვადა, მაშინ აქცეპტი შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ ამ ვადაში.

1. ვადის განსაზღვრა

331-ე მუხლიც იმ საკითხს აწესრიგებს, თუ რამდენ ხანს არის ოფერენტი ვალდებული დაელოდოს აქცეპტანტის პასუხს. 330-ე მუხლისაგან განსხვავებით, ამ შემთხვევაში აქცეპტის მიღების ვადას განსაზღვრავს ოფერენტი. კერძო ავტონომიის პრინციპიდან გამომდინარე, ოფერენტს აქვს უფლება აქცეპტანტს – წინადადების მიმღებს განუსაზღვროს პასუხის მიღების ვადა. თუ წინადადების მიცემის დროს ოფერენტი პასუხის მიღების ვადას არ განსაზღვრავს, მაშინ გამოყენებული უნდა იქნეს 330-ე მუხლის მე-2 ნაწილით დადგენილი წესი. ოფერენტის მიერ აქცეპტის მიღების ვადის განსაზღვრა ცალმხრივი გარიგებაა და მის მიმართ სრულად გამოიყენება გარიგების ნამდვილობის პირობები.

ოფერენტმა ვადა შეიძლება განსაზღვროს, როგორც კონკრეტული თარიღის აღნიშვნით, ისე დროის განსაზღვრული მონაკვეთის მითითებით (მაგალითად: „15 ნოემბრამდე“ ან „ერთი კვირის განმავლობაში“). ვადის გამოთვლისას გამოიყენება სამოქალაქო კოდექსის 122-127-ე მუხლები.

მაგალითი:

სამშენებლო ფირმა „მშენებელმა“ გაუგზავნა წინადადება სს „რუსთავეცემენტს“ 10 ტონა ცემენტის ყიდვის თაობაზე და სთხოვა, რომ 10 დღის ვადაში ეცნობებინა მისთვის პასუხი. მეათე დღე დაემთხვა სადღესასწაულო დღეს – 26 მაისს. ასეთ შემთხვევაში, 127-ე მუხლის თანახმად, მეათე დღედ უნდა ჩაითვალოს სადღესასწაულო დღის მომდევნო სამუშაო დღე, ე.ი. 27 მაისი. მაგრამ, თუ 27 და 28 მაისი დაემთხვა არასამუშაო დღეებს – შაბათ-კვირას, მაშინ მეათე დღედ უნდა ჩაითვალოს 29 მაისი – „მომდევნო სამუშაო დღე“.

აქცეპტის მიღების ვადა შეიძლება განისაზღვროს დღის კონკრეტული მონაკვეთის მითითებით: „დილით ადრე“, „სამუშაო დღის ბოლომდე“, „სამუშაო დღის განმავლობაში“ და ა.შ.

პრაქტიკული მნიშვნელობისაა საკითხი, თუ როდიდან უნდა დაიწყოს ვადის ათვლა. კანონი ამაზე პირდაპირ პასუხს არ იძლევა. ლიტერატურაში გაბატონებული შეხედულების თანახმად, საეჭვოობისას ვადის ათვლა იწყება ოფერენტის მიერ ნების გამოხატვის მომენტიდან, რომელიც, როგორც წესი, განცხადების ტექსტში მითითებული ვადიდან აითვლება, და არა იმ მომენტიდან, თუ როდის მიუვიდა ეს წინადადება ადრესატს.¹ ვფიქრობ, რომ ამგვარი ინტერპრეტაცია ოფერენტის ინტერესე-

¹ Staudinger/Bork, § 148, Rn 3. MünchKomm – Kramer, § 148, Rn 3.

ბის დაცვიდან გამომდინარეობს.

აქცეპტის მიღების ვადა შეიძლება განისაზღვროს როგორც თვით განცხადებაში (ოფერტში), ისე ცალკე. მაგალითად, ოფერენტმა ოფერტის გაგზავნის შემდეგ შეიძლება ტელეფონით შეათანხმოს პასუხის მიღების ვადა. ვადის განსაზღვრის სპეციალური ფორმა შეიძლება მხოლოდ მაშინ იქნეს გამოყენებული, როცა ხელშეკრულების დადების შესახებ წინადადებისათვის გათვალისწინებულია წერილობითი ფორმა. მაგალითად, საბანკო გარანტიით ბენეფიციარის მოთხოვნა ფულადი თანხის გადახდის შესახებ უნდა წარედგინოს გარანტს წერილობითი ფორმით (885-ე მუხლის პირველი ნაწილის პირველი წინადადება). ამ შემთხვევაში ვადაც აუცილებლად წერილობით უნდა განისაზღვროს. გარდა ამისა, არა აქვს მნიშვნელობა ვადა თვით განცხადების ტექსტში იქნება მითითებული თუ ცალკე.

იმისათვის, რომ ვადის განსაზღვრა ნამდვილად ჩაითვალოს, იგი უნდა იყოს რეალური, ისეთი, რომ ობიექტურად იყოს შესაძლებელი მისი დაცვა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ვადის განსაზღვრა ბათილად ჩაითვლება. მაგალითად, 348-ე მუხლის „ა“ პუნქტის თანახმად, ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობებში ბათილად მიიჩნევა დებულება, რომელიც ითვალისწინებს ფასის მომატებას გაუმართლებლად მოკლე ვადებში.

აქცეპტანტს სრულად შეუძლია გამოიყენოს ოფერენტის მიერ პასუხის გასაცემად განსაზღვრული ვადა. მას, რა თქმა უნდა, ვადაზე ადრეც შეუძლია უპასუხოს ოფერენტს, მაგრამ იგი არ არის ვალდებული ეს გააკეთოს და არც ოფერენტსა აქვს ამის მოთხოვნის უფლება. თუ ოფერენტის წინადადება მიღებულია აქცეპტანტის წარმომადგენლის მიერ, რომელსაც თანხმობის უფლება არა აქვს, აქცეპტანტის პასუხიც გაცემული უნდა იქნეს განსაზღვრულ ვადაში.

II. ვადის დარღვევის შედეგები

თუ ოფერენტის მიერ განსაზღვრულ ვადაში აქცეპტანტის მიერ ოფერტი არ იქნება მიღებული, ოფერტი ქარწყლდება. ეს იმას ნიშნავს, რომ ოფერენტს აღარ ეკისრება თავისი ოფერტისადმი დამორჩილების ვალდებულება. ვადის გასვლის შემდეგ მიღებული პასუხი ჩაითვლება ახალ ოფერტად და მის მიმართ გამოიყენება 332-ე ან 333-ე მუხლებით გათვალისწინებული წესები.

მუხლი 332. დაგვიანებული აქცეპტი

თუ ოფერენტს აქცეპტი დაგვიანებით მიუვა, აქცეპტიდან კი ირკვევა, რომ იგი დროულად არის გამოგზავნილი, აქცეპტი მხოლოდ მაშინ ჩაითვლება დაგვიანებულად, თუ ოფერენტმა მეორე მხარეს დაუყოვნებლივ აცნობა ამის შესახებ.

განსხვავებით 331-ე მუხლისაგან, 332-ე მუხლის მიზანი მდგომარეობს იმ აქცეპტანტის ინტერესების დაცვაში, რომელმაც პასუხი დროულად გამოაგზავნა, მაგრამ ფოსტის ან ტრანსპორტირების (ნების გადაცემის) ტექნიკური საშუალებების ბრალით ოფერენტს დროზე არ მიუვიდა. ცხადია, ასეთ შემთხვევაში აქცეპტანტმა არ იცის, რომ მისი პასუხი ოფერენტს დაგვიანებით მიუვიდა. მას კეთილსინდისიერად სჯერა, რომ ხელშეკრულება დაიდო. ამიტომაც ავალდებულებს კანონი ოფერენტს, რომ აქცეპტის (პასუხის) დაგვიანებით მიღების შესახებ მან დაუყოვნებლივ უნდა აცნობოს ოფერენტს. თუ მან ეს არ გააკეთა, მაშინ ხელშეკრულება დადებულად ჩაითვლება და იგი ვალდებული იქნება შეასრულოს ის, რაც მას ხელშეკრულებით უნდა შეესრულებინა. თუ ოფერენტი დაუყოვნებლივ აცნობებს

აქცეპტანტს იმის შესახებ, რომ აქცეპტი დაგვიანებით მოვიდა, ხელშეკრულება დადებულად არ ჩაითვლება.

მაგალითი:

სამშენებლო ფირმა „მშენებელმა“ განსაზღვრულ ვადაში, ე.ი. 10 ნოემბრამდე არ მიიღო პასუხი სს „რუსთავცემენტისაგან“ 10 ტონა ცემენტის ყიდვის თაობაზე. ამიტომ „მშენებელმა“ ცემენტი შეიძინა „კასპიცემენტისაგან“. აღმოჩნდა, რომ „რუსთავცემენტს“ პასუხი (აქცეპტი) ღრუილად გამოუგზავნია, მაგრამ ფოსტის გაუმართავი მუშაობის გამო „მშენებელმა“ იგი მხოლოდ 15 ნოემბერს მიიღო. თუ „მშენებელი“ დაუყოვნებლივ არ აცნობებს „რუსთავცემენტს“, რომ მან პასუხი გვიან მიიღო, ხელშეკრულება დადებულად ჩაითვლება და „მშენებელი“ ვალდებულია გადაუხადოს „რუსთავცემენტს“ ცემენტის ღირებულება, ხოლო ამ უკანასკნელმა უნდა მიაწოდოს ცემენტი.

ოფერენტს შეუძლია, რომ ვადის შესაძლო გასვლის თაობაზე წინასწარ შეატყობინოს აქცეპტანტს. თუ ამას არ გამოეხმაურება აქცეპტანტი, ასეთი შეტყობინება შეიძლება ჩაითვალოს დაუყოვნებლივ შეტყობინებად და პასუხის დაგვიანებით მიღების შემდეგ სავალდებულო არ არის ხელახალი შეტყობინება.

პრაქტიკაში საინტერესოა საკითხი, სავალდებულოა თუ არა აქცეპტის დაგვიანების შესახებ ოფერენტის შეტყობინების მიღება აქცეპტანტის მიერ. ვფიქრობ, რომ ამ შემთხვევაში საკმარისია პასუხი გაიგზავნოს იმავე საშუალებით, რითაც გამოაგზავნა აქცეპტანტმა. ოფერენტის მხრიდან აქცეპტის დაგვიანებით გაგზავნის თვით ფაქტი, საკმარისია იმისათვის, რომ ოფერტი გაქარწყლდეს და ოფერენტს არ დაეკისროს ხელშეკრულების შესრულების ვალდებულება.

როგორც წესი, დაგვიანებით მიღებული აქცეპტი ჩაითვლება ახალ ოფერტად (333-ე მუხლის პირველი ნაწილი). მაგრამ ეს ხდება მაშინ, როცა აქცეპტის დაგვიანება აქცეპტანტის ბრალი იყო. იმ შემთხვევაში კი, როცა აქცეპტანტი დროულად აგზავნის პასუხს, მაგრამ პასუხის მიღება ყოვნდება ტრანსპორტირების (ფოსტა, კურიერი და ა.შ.) გამო, გამოყენებულ უნდა იქნეს 332-ე მუხლში გათვალისწინებული წესი. ცხადია, რომ ეს წესი გამოიყენება მხოლოდ არათანმიოფ პირებს შორის ურთიერთობისას. ლიტერატურაში გაბატონებულია შეხედულება, რომ პასუხის დაგვიანება გამოწვეული უნდა იყოს ტრანსპორტირების ჩვეულებრივი საშუალებებით (ფოსტით, ტელეგრაფით, ტელეფაქსით, კურიერით, ავიაფოსტით და ა.შ.), მაგრამ არა პასუხის გადაცემის მიზნით შემთხვევით გამოყენებული პირების ბრალით (ნაცნობები, ბავშვები და ა.შ.).¹

მუხლი 333. ახალი ოფერტი

1. ოფერტზე დაგვიანებით გაკეთებული აქცეპტი მიიჩნევა ახალ ოფერტად.

2. როცა პასუხში გამოთქმულია თანხმობა ხელშეკრულების დადებაზე, ოღონდ სხვა პირობებით, ვიდრე ამას ოფერტი ითვალისწინებდა, ასეთი პასუხი ჩაითვლება უარად ოფერტზე და, ამავე დროს, — ახალ წინადადებად.

ხელშეკრულება დადებულად არ ჩაითვლება, თუ აქცეპტანტმა დააგვიანა პასუხის გაცემა ან შემოთავაზებული აქცეპტი არ ემთხვევა ოფერტის პირობებს. პირველ შემთხვევაში ხელშეკრულება იმიტომ არ ითვლება დადებულად, რომ ვადის გასვლით ოფერტი ქარწყლდება, ხოლო ოფერტის გარეშე ხელშეკ-

¹ Soergel/Wolf, §149, Rn. 3.

რულება შეუძლებელია დაიდოს. ხოლო მეორე შემთხვევაში იმიტომ, რომ ოფერტისა და აქცეპტის პირობები არ ემთხვევა ერთმანეთს და სახეზე გვაქვს არა კონსენსუსი, რაც აუცილებელია ხელშეკრულების დასადაბად, არამედ დისენსუსი. მიუხედავად იმისა, რომ ხელშეკრულება დადებულად არ ითვლება, კანონი აქცეპტანტს და ოფერენტს არ უსპობს იმის შესაძლებლობას. რომ მათ მაინც დადონ ხელშეკრულება. ამ ვარიანტებს ითვალისწინებს 333-ე მუხლი.

1. ახალი ოფერტი (333-მ მუხლის პირველი ნაწილი)

ოფერტზე დაგვიანებით გაკეთებული აქცეპტი აღარ იწვევს ხელშეკრულების დადებას, ვინაიდან უკვე აღარ არსებობს ნამდვილი ოფერტი. არა აქვს მნიშვნელობა დაგვიანება მნიშვნელოვანია თუ უმნიშვნელო. მთავარია, რომ გავიდა ის ვადა, რომლის განმავლობაშიც ოფერენტი ელოდებოდა პასუსს. ეს არ ნიშნავს, რომ ოფერენტს არა აქვს უფლება მიიღოს დაგვიანებული აქცეპტი და დადოს ხელშეკრულება. მაგრამ ასეთ შემთხვევაში დაგვიანებით მოსული პასუხი (აქცეპტი) ჩაითვლება ახალ ოფერტად (33-ე მუხლის პირველი წინადადება).

ამ ნორმის პრაქტიკული დანიშნულება ორი ასპექტით შეიძლება განვიხილოთ. პირველი, იგი იცავს ოფერენტს: აქცეპტანტს, პასუხის დაგვიანების გამო არ შეუძლია ოფერენტისაგან მოითხოვოს ხელშეკრულების დადება, შესაბამისად, ხელშეკრულების არდადებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურება; მეორე, იგი ოფერენტს უფლებას აძლევს ხელშეკრულება მაინც დადოს, ოღონდ ამ შემთხვევაში თვითონ ოფერენტი გამოვა აქცეპტანტის როლში.

მაგალითი:

“მშენებელმა“ წინადადება გაუგზავნა „რუსთავცემენტს“ და შესთავაზა 20 ტონა ცემენტის შეძენა „რუსთავცემენტის“ მიერ განსაზღვრულ ფასად. თან სთხოვა, რომ პასუხის თაობაზე ეცნობებინა 10 სექტემბრამდე. „რუსთავცემენტმა“ პასუხი მხოლოდ 20 სექტემბერს გაუგზავნა, რომელშიც იგი თანხმობას გამოთქვამდა შემოთავაზებულ პირობებზე. 333-ე მუხლის პირველი წინადადების თანახმად ეს თანხმობა არ იწვევს ხელშეკრულების დადებას, მაგრამ განიხილება ახალ ოფერტად. ეს ნიშნავს, რომ ამ შემთხვევაში უკვე ოფერენტად გამოდის „რუსთავცემენტი“ – იგი სთავაზობს წინადადებას 20 ტონა ცემენტის მიყიდვის თაობაზე. ცხადია, „მშენებელს“ უფლება აქვს მიიღოს ეს წინადადება და დადოს ხელშეკრულება.

როგორც წესი, აქცეპტი, იქნება ის დროული თუ დაგვიანებული, შეიცავს მხოლოდ მარტივ თანხმობას. თუ დაგვიანებულ აქცეპტს ოფერტად განვიხილავთ, ბუნებრივია, წამოიჭრება პრობლემა – აკმაყოფილებს თუ არა იგი ოფერტისათვის წაყენებულ მოთხოვნებს: არის თუ არა ის იმდენად განსაზღვრული, რომ საკმარისი იყოს ოფერენტის მხოლოდ თანხმობა. პრაქტიკული მოსაზრებიდან გამომდინარე, ასეთ შემთხვევაში თავდაპირველი ოფერტი უნდა განვიხილოთ ახალი ოფერტის (დაგვიანებული აქცეპტის) შინაარსის ელემენტად. თუ მიგუბრუნდებით ჩვენს მაგალითს, „რუსთავცემენტის“ დაგვიანებული აქცეპტი უნდა განვიხილოთ ახალ ოფერტად, რომლითაც „მშენებლისათვის“ შესაძენად შეთავაზებულია 20 ტონა ცემენტი დადგენილ ფასად. ამ დროს მთავარია, რომ ახალი ოფერტი არ განსხვავდებოდეს თავდაპირველი ოფერტისაგან. თუ მათ შორის არის განსხვავება, მაშინ ასეთი პასუხი ჩაითვლება მოდიფიცირებულ აქცეპტად და მის მიმართ გამოიყენება 333-ე მუხლის მე-2 ნაწილი.

თავდაპირველი ოფერენტი არ არის ვალდებული მიიღოს ახალი ოფერტი. მაგრამ თუ ის თანახმაა მიიღოს იგი, მაშინ ამ აქცეპტის მიმართ გამოიყენება იგივე წესები. რაც ჩვეულებრივ აქცეპტის მიმართ: ისიც უნდა განხორციელდეს დროულად და მხარეების მიერ შეთანხმებული ფორმით.

II. მოდიფიცირებული აქცეპტი (333-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)

333-ე მუხლის პირველი ნაწილისაგან განსხვავებით, სადაც საუბარია დაგვიანებით გაკეთებულ აქცეპტზე, მეორე ნაწილი ისეთ ურთიერთობებს აწესრიგებს, როცა აქცეპტანტი თანახმაა დადოს ხელშეკრულება, მაგრამ არა იმ პირობებით, რასაც ოფერტი ითვალისწინებს, ე.ი. ცვლის შემოთავაზებულ პირობებს.

ხელშეკრულება აქცეპტის მეშვეობით მხოლოდ მაშინ ჩაითვლება დადებულად, როცა ორივე მხარეს სურს გათვალისწინებული შედეგის დადგომა. პრაქტიკულად ეს იმას ნიშნავს, რომ აქცეპტანტმა უპირობოდ უნდა განაცხადოს თანხმობა შემოთავაზებულ პირობებზე. თუ აქცეპტანტი ამას არ გააკეთებს და ცდილობს დადოს ხელშეკრულება აქცეპტისაგან განსხვავებული პირობებით, ოფერტი არ ჩაითვლება მიღებულად, შესაბამისად ხელშეკრულება — დადებულად. თუმცა აქცეპტი, რომელიც ოფერტისაგან განსხვავებულ პირობებს შეიცავს, განიხილება ახალ ოფერტად.

მაგალითი:

„რუსთავეცემენტმა“ „მშენებელს“ გამოუგზავნა პასუხი, რომ იგი მზადაა დადოს ნასყიდობის ხელშეკრულება, მაგრამ არა 20 ტონა ცემენტზე, როგორც ამას „მშენებელი“ სთავაზობს, არამედ 40 ტონაზე ოდონდ უფრო დაბალ ფასში, ვიდრე ეს „მშენებ-

ლის“ წინადადებაშია მითითებული. 333-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, ეს ნიშნავს, რომ აქცეპტანტმა – „რუსთავეცემენტმა“ უარყო ოფერენტის – „მშენებლის“ წინადადება, ე.ი. შემოთავაზებული პირობებით ხელშეკრულება არ დაიდება. „რუსთავეცემენტის“ წინადადება წარმოადგენს ახალ ოფერტს და მისი მიღების შესახებ გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს „მშენებელმა“.

ხელშეკრულების პირობები, რომელთაც აქცეპტანტი ცვლილების სახით სთავაზობს ოფერენტს, შეიძლება სრულიად სხვადასხვა შინაარსის იყოს. ისინი შეიძლება შეეხებოდნენ ხელშეკრულების საგანს, მისაწოდებელი საქონლის ან შესასრულებელი სამუშაოს მოცულობასა და ფასს, შესრულების დროსა და ადგილს, ზიანის ანაზღაურების წესსა და პირობებს, უზრუნველყოფის საშუალებებსა და ა.შ.

აქცეპტანტის მიერ შემოთავაზებული პირობები ოფერტის პირობებისაგან განსხვავდება თუ არა, უნდა დადგინდეს განმარტების გზით, თუმცა მნიშვნელოვანია, თუ რას ფიქრობს თვითონ ოფერენტი ამ ცვლილებების თაობაზე. მოდიფიცირებული აქცეპტი არ გვექნება მაშინ, როცა აქცეპტანტმა წინასწარ შეუთანხმა პირობები ოფერენტს.

მოდიფიცირებული აქცეპტი ნიშნავს, რომ აქცეპტანტმა უარი თქვა შემოთავაზებულ ოფერტზე, რაც ოფერტის გაქარწყლებას იწვევს. იმავედროულად, მოდიფიცირებული აქცეპტი წარმოადგენს ახალ წინადადებას – ახალ ოფერტს და მასზე ვრცელდება ოფერტის მიღებისათვის დადგენილი ყველა წესი. იგი უნდა იყოს განსაზღვრული, მიმართული კონკრეტულ პირზე და საკმარისი უნდა იყოს მხოლოდ თანხმობა აქცეპტანტის მხრიდან.

მუხლი 334. ოფერენტის მანქანის გარეშე

თუ საქმიან ურთიერთობებში აქცეპტი ზორციელდება შეცვლილი პირობებით, ხელშეკრულება ჩაითვლება დადებულად, თუკი აქცეპტანტს უფლება ჰქონდა ევარაუდა ოფერენტის თანხმობა და ეს უკანასკნელი მაშინათვე არ განაცხადებს უარს.

I. გაეოყენების სფერო

334-ე მუხლი გამოიყენება მხოლოდ ურთიერთობათა შეზღუდული წრის მიმართ და იგი მოდიფიცირებული აქცეპტის გამოყენების სპეციალურ წესს განამტკიცებს. ამ თვალსაზრისით შეიძლება ვისაუბროთ, რომ იგი 333-ე მუხლის მე-2 ნაწილში განმტკიცებული ზოგადი წესიდან გამონაკლისს წარმოადგენს.

334-ე მუხლი გამოიყენება მხოლოდ საქმიან ურთიერთობებში, იქ, სადაც საქმიანი კონტაქტები მხარეებს შორის დამკვიდრებულია და გარკვეულწილად საქმიან კომერციულ ტრადიციებს ემყარება. ამ დროს შესაძლებელია, რომ აქცეპტი განსხვავდებოდეს ოფერტში შემოთავაზებული პირობებისაგან და მაინც დაიდოს ხელშეკრულება.

მაგალითი:

ლუდის რესტორანსა და ლუდის ქარხანას შორის არსებობს შეთანხმება, რომლის თანახმად ქარხანა რესტორანს მიწოდის ლუდს. ლუდის მიწოდება ხდება რესტორნის მიერ გაკეთებული განაცხადის საფუძველზე, რომელშიც მითითებულია ლუდის სახეობა, ფასი და მიწოდების თარიღი. რესტორანმა ქარხანას გაუკეთა განაცხადი 2000 ბოთლ ლუდზე, ცალი 50 თეთრად, როგორც ეს მიღებული იყო მათ შორის. ქარხანამ განაცხადა თანხმობა, მაგრამ არა 50 თეთრად, არამედ 60 თეთრად. თუ ლუდის რესტორანი უარს არ განაცხადებს ამ პირობის

მიღებაზე, 334-ე მუხლის მიხედვით ხელშეკრულება დადებულიად ჩაითვლება.

11. ნორმის გამომყენების წინაპირობები

ა. აღნიშნული ნორმა გამოიყენება მხოლოდ საქმიან ურთიერთობებში და ის გამონაკლისს წარმოადგენს ზოგადი წესიდან. მისი მიზანია საქმიანი ურთიერთობების გამარტივება მხარეების დაცვა ზედმეტი ფორმალობებისაგან.

ბ. აუცილებელია, რომ აქცეპტი სორციელდებოდეს შეცვლილი პირობებით. იგი უნდა შეიცავდეს ოფერტისაგან განსხვავებულ წესებს. მაგალითად, აქცეპტანტი სთავაზობს სხვა ფასს ან საქონლის უფრო მეტ რაოდენობას. ეს ცვლილებები არსებითია თუ უმნიშვნელო, ამას პრაქტიკულად მნიშვნელობა არა აქვს.

გ. აქცეპტანტი უნდა ვარაუდობდეს, რომ ოფერენტი არ იქნება წინააღმდეგი მიიღოს ოფერტი შეცვლილი პირობებით. პრაქტიკულად მნიშვნელოვანია საკითხი, თუ რა საფუძველი უნდა ჰქონდეს აქცეპტანტს ასეთი ვარაუდისათვის, რას ეყრდნობა მისი მოსაზრება, რომ ოფერენტი მიიღებს მის პირობას. აქაც შეიძლება რამდენიმე წინაპირობაზე საუბარი: პირველი, მათ შორის დიდი სწის მანძილზე არსებული ურთიერთობა აძლევს იმის ვარაუდის საფუძველს, რომ ოფერენტი მიიღებს ამ პირობას. მაგალითად, ხშირად ყოფილა ამგვარი ცვლილებები, რაც ოფერენტს ყოველგვარი გართულების გარეშე მიუღია; მეორე, ცვლილება უმნიშვნელოა და მას კონტრაქტისათვის რაიმე მატერიალური ზიანის ან სხვაგვარი გართულების გამოწვევა არ შეუძლია; მესამე, ცვლილება ემყარება ობიექტურ წინაპირობებს, რომლებიც ოფერენტისათვის ცნობილია. მაგალითად, მოიმატა ნედლეულზე ფასმა.

დ. ოფერენტი არ უნდა იყოს წინააღმდეგი დადოს ხელშეკრულება შეცვლილი პირობებით. კანონი ოფერენტს აძლევს უფლებას, რომ არ დაეთანხმოს აქცეპტანტს და არ მიიღოს შეცვლილი პირობები. ოლონდ აუცილებელია, რომ მან ამის შესახებ მაშინათვე განუცხადოს აქცეპტანტს.

მუხლი 335. დუმილი, როგორც აქცეპტის ფორმა

1. თუ მეწარმე, რომელსაც უნდება სხვა პირთა საქმიანი ოპერაციების შესრულება, მიიღებს ოფერტს ამგვარი საქმეების შესრულებაზე იმ პირისაგან, რომელთანაც იმყოფება საქმიან კავშირში, მაშინ იგი ვალდებულია გონივრულ ვადაში უპასუხოს ამ წინადადებას; მისი დუმილი ჩაითვლება აქცეპტად. იგივე წესი მოქმედებს იმ შემთხვევაშიც, როცა მეწარმე იღებს ასეთ ოფერტს იმ პირისაგან, რომლისგანაც იგი ითხოვდა შეკვეთებს ამგვარი საქმეების შესასრულებლად.

2. იმ შემთხვევაშიც, თუ მეწარმე ოფერტს უარყოფს, ხოლო საქონელი უკვე გამოგზავნილია, იგი ვალდებულია ზიანის თავიდან ასაცილებლად ოფერენტის ხარჯზე დროებით შეინახოს საქონელი ისე, რომ ამით მას ზიანი არ მიაღგეს.

1. დუმილის მნიშვნელობა ხელშეკრულების დადებისას

„დუმილი თანხმობის ნიშანია“ — ეს ცნობილი გაბოთქმა სამართალში ნაკლებად გამოიყენება. ზოგადი და დამკვიდრებული წესის მიხედვით დუმილი ნების გამოვლენას არ წარმოადგენს. ამიტომ იგი არ შეიძლება შეფასდეს როგორც თანხმობა (წინადადების მიღება — აქცეპტი). უფრო მეტიც, ოფერტზე პასუხის გაუცემლობა უფრო მის უარყოფას ნიშნავს (330-ე მუხლის მე-2 ნაწილი, 331-ე მუხლი), ვიდრე მის მიღებას.

თუმცა ეს არ გამოირიცხავს, რომ საქმიანი ურთიერთობების ხასიათიდან გამომდინარე დუმილიც გამოყენებული იქნეს აქცეპტის ერთ-ერთ ფორმად.

იმისათვის, რომ დუმილი გამოყენებულ იქნეს აქცეპტად, აუცილებელია გარკვეული წინაპირობების არსებობა. არ არის საკმარისი, რომ ოფერენტმა თავის წინადადებაში ჩაწეროს: აქცეპტანტის დუმილს იგი ჩათვლის თანხმობად და მის მიერ შეთავაზებული პირობები ჩაითვლება აქცეპტანტის მიერ მიღებულად. ოფერენტის მიერ გაგზავნილ წინადადებაში ამგვარი ჩანაწერის გაკეთება არ გამოიწვევს ხელშეკრულების დადებას, ისევე როგორც არ დაავალდებულებს აქცეპტანტს აუცილებლად გასცეს პასუხი ოფერტზე.¹

სხვა ვითარებასთან გვექნება საქმე, როცა მხარეები წინასწარ შეთანხმდნენ იმაზე, რომ დუმილი გამოყენებულ იქნება მათ შორის ურთიერთობებში თანხმობის ნიშნად.

გარდა დუმილის შესახებ მხარეებს შორის სპეციალური შეთანხმებისა, იგი შეიძლება მეწარმეებს შორის ურთიერთობებშიც გამოიყენებოდეს, როგორც ერთმანეთის წინადადებების მიღების ერთ-ერთი საშუალება. ამისთვის აუცილებელია, რომ მხარეები იყვნენ მეწარმეები. ოღონდ აქაც საგაღდებულოა, რომ მხარეები წინასწარ იყვნენ შეთანხმებული ხელშეკრულების პირობებზე, რომელიც შემდგომში წერილობით უნდა გაფორმდეს და ერთ-ერთმა მხარემ უნდა გაუგზავნოს მეორეს ისე, რომ მისგან ამ ტექსტის მიღების შესახებ დამატებითი თანხმობა საჭირო არ არის.

დუმილი, როგორც აქცეპტის ერთ-ერთი ფორმა, შეიძლება განისაზღვროს მხარეების მიერ, მაგრამ ასევე კანონითაც. მა-

¹ Staudinger/Bork, § 146, Rn 5.

გალითად, სამოქალაქო კოდექსის 605-ე მუხლის თანახმად, სამ წელზე მეტი ვადით დადებული ხელშეკრულება შეიძლება გაგრძელდეს განუსაზღვრელი ვადით, თუ ერთი მხარის წინადადებაზე – გაგრძელდეს საიჯარო ურთიერთობა – მეორე მხარე უარს არ იტყვის სამი თვის განმავლობაში.

11. ღუმილი, როგორც (ოპერატიული) სამშენებლო ურთიერთობაში

ღუმილის, როგორც კანონით გათვალისწინებული აქცენტის ფორმის ერთ-ერთი (მაგრამ არა ერთადერთი) შემთხვევა განმტკიცებულია 335-ე მუხლში. იგი საქმიან კავშირში მყოფ მეწარმეებს შორის ურთიერთობას აწესრიგებს, ოღონდ მხოლოდ იმ მეწარმეებისა, რომელთაც სხვა პირთა საქმიანი ოპერაციების შესრულება უხდებათ, მაგალითად, ტურისტული ბიურო, რომელიც ერთ-ერთი ავიაკომპანიის ბილეთებს ყიდის.

მაგალითი:

თუ ტურისტული ბიურო, რომელიც ყიდის ავიაკომპანია „მიმინოს“ ბილეთებს, მიიღებს შეკვეთას თვითმფრინავის ბილეთზე იმ პირისაგან, რომელსაც იგი ემსახურება, ვალდებულია გონივრულ ვადაში უპასუხოს მას. ღუმილის შემთხვევაში, 335-ე მუხლის პირველი ნაწილის პირველი წინადადების თანახმად, ხელშეკრულება დადებულია ჩაითვლება.

ანალოგიური წესი გამოიყენება იმ შემთხვევებშიც, როცა მეწარმე იღებს ოფერტს იმ პირისაგან, რომლისგანაც ითხოვდა შეკვეთებს ამგვარი საქმეების შესასრულებლად.

მაგალითი:

საექსპედიციო ფირმა „ექსპედიტორსა“ და საავტომობილო გადამზიდავ ორგანიზაცია „ავტოტვირთვადაზიდვას“ შორის დადებულია ხელშეკრულება, რომლითაც „ექსპედიტორი“ კისრულობს ვალდებულებას „ავტოტვირთვადაზიდვის“ წინაშე, რომ საავტომობილო გადაზიდვების შესახებ ხელშეკრულებები გააფორმოს მასთან. „ექსპედიტორმა“ მიიღო წინადადება 100 ტონა ბენზინის გადაზიდვის თაობაზე. მან გაუგზავნა ოფერტი „ავტოტვირთვადაზიდვას“ 100 ტონა ბენზინის გადაზიდვის შესახებ ხელშეკრულებაზე. „ავტოტვირთვადაზიდვა“ ვალდებულია გონივრულ ვადაში უპასუხოს ამ წინადადებას. დუმილი ამ შემთხვევაშიც ჩაითვლება თანხმობად (335-ე მუხლის პირველი ნაწილის მესამე წინადადება პირველ და მეორე წინადადებასთან კავშირში).

335-ე მუხლის მე-2 ნაწილი ისეთ შემთხვევას ითვალისწინებს, როცა „ავტოტვირთვადაზიდვა“ ოფერტს უარყოფს, მაგრამ ტვირთი გამოგზავნილია, იგი ვალდებულია ეს ტვირთი ღროებით შეინახოს ოფერენტის („ექსპედიტორის“) ხარჯზე ისე, რომ ამით ზიანი არ მიაღდეს თვითონ მას.

მუხლი 336. ქუჩაში დადებული ხელშეკრულება

მომხმარებელსა და საკუთარი სარეწის ფარგლებში მოვაჭრე პირს შორის ქუჩაში, სახლის წინ და მსგავს ადგილებში დადებული ხელშეკრულება ძალაშია მხოლოდ მაშინ, თუ მომხმარებელი ერთი კვირის ვადაში ხელშეკრულებას წერილობით არ უარყოფს, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა ხელშეკრულების შესრულება ხდება მისი დადებისთანავე.

I. ნორმის მიზანი

336-ე მუხლში განმტკიცებული ნორმის მიზანია იმ მომხმარებელთა უფლებების დაცვა, რომელთაც უჩვეულო ვითარებაში უწევთ ხელშეკრულების დადება, რამაც მათ მდგომარეობას შეუძლია საფრთხე შეუქმნას. საფრთხე გამოიხატება იმაში, რომ ამგვარი ხელშეკრულებები, როგორც წესი, შემთხვევით იდება ისე, რომ მომხმარებელი წინასწარ არ არის მზად მათთვის; მას არა აქვს სრული წარმოდგენა დასადავებ ხელშეკრულებაზე, ინფორმაცია საბაზრო ფასების თაობაზე. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მისთვის ეს ხელშეკრულება შემთხვევითია და ამის გამო ხელშეკრულების მეორე მხარემ შესაძლოა თავს მოახვიოს ხელშეკრულების გაუმართლებელი პირობები. ამიტომ კანონი ასეთი შემთხვევებისათვის მომხმარებელს დამატებით უფლებას ანიჭებს: *ხელშეკრულება დადებულად ჩაითვლება მხოლოდ მაშინ, თუ მომხმარებელი ერთი კვირის განმავლობაში არ უარყოფს მას წერილობით*. ამრიგად, ქუჩაში დადებული ხელშეკრულებები განეკუთვნება მერყევად ბათილ გარიგებებს, რომელთა ნამდვილობა დამოკიდებულია ერთ-ერთი მხარის მიერ შეცილების უფლების გამოუყენებლობაზე. ხელშეკრულების ძალაში შესვლა დამოკიდებულია არა ოფერტის აქტებზე, როგორც ეს ჩვეულებრივ ხდება, არამედ მომხმარებლის მიერ შეცილების უფლების გამოუყენებლობაზე.¹ ეს ამგვარი ხელშეკრულებების მნიშვნელოვან თავისებურებას წარმოადგენს.

II. 336-ე მუხლის გამოყენების წინაპირობები

რომელი ხელშეკრულებები ჩაითვლება ქუჩაში დადებულ ხელშეკრულებებად? რა უნდა ჩაითვალოს ქუჩად? ამ პრაქ-

¹ Soergel/Wolf, Einl HwiG. Rn 2.

ტიკულ კითხვებზე პასუხი ნაწილობრივ 336-ე მუხლში არის მოცემული, მაგრამ იგი განმარტებას მოითხოვს, რადგანაც ქუჩის პირდაპირი მნიშვნელობით გაგება შეიძლება ბევრი გაუგებრობა გამოიწვიოს. მაგალითად, ბაზრობაზე, ან ქუჩაში გამართულ სახელდახელოდ მოწყობილ სავაჭრო ობიექტზე ნივთების ყიდვა ფორმალურად კი არის ქუჩაში დადებული ხელშეკრულება. მაგრამ მისი დაკვალიფიცირება 336-ე მუხლით არასწორია. ეს აიხსნება იმით, რომ ყველა ეს ადგილი გამიზნულია ხელშეკრულებების დასადებად და იქ მისული მომხმარებელი წინასწარ არის განწყობილი იმისთვის, რომ იყიდოს რაიმე ნივთი.

336-ე მუხლი ისეთ შემთხვევებს აწესრიგებს, როცა მომხმარებელს „ქუჩაში, სახლის წინ და მსგავს ადგილებში“ სთავაზობენ ხელშეკრულების დადებას, რომელზეც მას წინასწარ არ უფიქრია, მისთვის მოულოდნელია ასეთი შემოთავაზება და ამიტომ მისი თანხმობა არ ასახავს მის ობიექტურ განწყობას მოცემული გარიგებისადმი. კონკრეტული მაგალითები უფრო თვალსაჩინოს გახდის ამ მუხლის პრაქტიკულ მნიშვნელობას.

1. ქუჩაში დადებული ხელშეკრულება

მაგალითი:

სამსახურიდან სახლში მიმავალ ლალი ქორიძეს შემოხვდა ორი ახალგაზრდა, რომელსაც კატალოგები ეჭირათ ხელში ახალგაზრდებმა ქორიძეს განუმარტეს, რომ მათი ფირმა ყიდის სარეცხ მანქანებს იაფად, სახლში მიტანით, დამონტაჟებითა და ერთწლიანი გარანტიით. მათ ქორიძეს შესთავაზეს ხელშეკრულების მომზადებული ფორმულარი სარეცხი მანქანის მარკისა და ფასის მითითებით და სთხოვეს, თუ იგი თანახმა იყო, მოეწერა

მასზე ხელი და მიეთითებინა მისამართი, რათა სამი დღის განმავლობაში სახლში მიეტანათ სარეცხი მანქანა. ფასი უნდა გადაეხადა მხოლოდ სახლში მიტანის შემდეგ. ქორიძეს ძალიან მოეწონა პირობები და ხელი მოუწერა ხელშეკრულებაზე, რომლის ერთი ეგზემპლარიც მას მისცეს. როცა ქორიძე სახლში მივიდა, ეს ამბავი მოუყვა ქმარს. ამ უკანასკნელმა გადარეკა ნაცნობებთან და გაიგო, რომ შემოთავაზებული სარეცხი მანქანა მას გაცილებით უფრო იაფად შეეძლო ეყიდა სხვა ადგილას, ვიდრე ეს მის ცოლს შესთავაზეს.

მიუხედავად იმისა, რომ ხელშეკრულება მხარეების მიერ დადებულია და იგი უნდა შესრულდეს, 336-ე მუხლი ქორიძეს უფლებას აძლევს ერთი კვირის ვადაში უარყოს წერილობით ეს ხელშეკრულება, რისთვისაც საკმარისია, რომ ამის შესახებ წერილობით შეატყობინოს ხელშეკრულების მეორე მხარეს.

2. სახლის წინ დადებული ხელშეკრულება

მაგალითი:

თევზაძეს ბინაში მოაკითხა ორმა ახალგაზრდამ, რომელთაც მას შესთავაზეს სატელევიზიო კაბელის დამონტაჟება, რომელიც შესაძლებელს ხდის 30 არხის მიღებას და რომლის ფასი თვეში იქნება 30 ლარი. თევზაძეს მოეწონა წინადადება და მოუწერა ხელი ხელშეკრულებაზე. კაბელი უნდა დაემონტაჟებინათ 3 დღეში. ორი დღის შემდეგ თევზაძემ შეიტყო, რომ სხვა ფირმა უფრო იაფ და უფრო მრავალარხიან საკაბელო ტელევიზიას სთავაზობს. ამიტომ მან მოინდომა დადებული ხელშეკრულების შეწყვეტა. ხელშეკრულების დადებიდან ერთი კვირის განმავლობაში მას ამის უფლება, 336-ე მუხლის თანახმად, აქვს.

336-ე მუხლით გათვალისწინებულ „მსგავს ადგილებად“ შეიძლება ჩაითვალოს საზოგადოებრივი ტრანსპორტი (მაგალითად, მატარებელი, ავტობუსი, თვითმფრინავი), მოედნები, პარკები, აეროპორტები, ვაგზლები, კინოთეატრები და ნებისმიერი სხვა ადგილი და დაწესებულება, სადაც მომხმარებელი მისთვის მოულოდნელად იღებს წინადადებას ხელშეკრულების დადების თაობაზე. გადამწყვეტი ამ დროს ის არის, რომ მომხმარებლისათვის მოულოდნელი უნდა იყოს ხელშეკრულების შემოთავაზება. პირიქით, ყველა ადგილი, სადაც წინასწარ ხდება რაიმეს შეთავაზება (ე.ი. იქმნება ხელშეკრულების დადებისათვის შესაბამისი გარემო) არ ჩაითვლება 336-ე მუხლით გათვალისწინებულ ადგილად. ამიტომ ქუჩაში, გზებზე, მოედნებზე, აეროპორტებში, ვაგზლებზე და ა.შ. გამართულ სავაჭრო ან სხვაგვარი სარეწის ფარგლებში დადებული ხელშეკრულებები არ დაკვალიფიცირდება 336-ე მუხლით.

336-ე მუხლით გათვალისწინებული ურთიერთობისათვის აუცილებელია, რომ ხელშეკრულების შემომთავაზებელი „საკუთარი სარეწის ფარგლებში“ მოქმედებდეს, ე.ი. ის მასზე დაკისრებული მოვალეობის განხორციელების პროცესში იმყოფებოდეს, ხოლო მომხმარებლისათვის მოულოდნელი იყოს შემოთავაზება.

არსებითი 336-ე მუხლის დახასიათებისას ისაა, რომ მომხმარებელს ცალმხრივად შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულების ძალაში შესვლაზე. ამრიგად, მას ოფციის უფლება აქვს.

336-ე მუხლით გათვალისწინებული ხელშეკრულების უარყოფის უფლება არ გამოიყენება იმ შემთხვევაში, როცა ხელშეკრულების შესრულება ხდება მისი დადებისთანავე. მაგალითად, მომხმარებელი მაშინვე იღებს შემოთავაზებულ ნივთს ან მომსახურებას.

*მუხლი 337. ხელშეკრულების ცალკეული გამონათქვამების
განმარტება*

თუ ხელშეკრულების ცალკეული გამონათქვამები შეიძლება გავებულ იქნეს სხვადასხვანაირად, მაშინ უპირატესობა უნდა მიენიჭოს იმას, რომელიც, ჩვეულებრივ, მიღებულია ხელშეკრულების დამდები მხარეების საცხოვრებელ ადგილზე. თუკი მხარეებს სხვადასხვა საცხოვრებელი ადგილი აქვთ, გადამწყვეტია აქცეპტანტის საცხოვრებელი ადგილი.

**1. ზოგადი მიმოხილვა და შედარებითსამართლებრივი
ანალიზი**

¹ ხელშეკრულებათა განმარტება გარიგებათა განმარტების კონკრეტულ ნაირსახეობას წარმოადგენს. ამიტომ მასზე სრულად ვრცელდება სამოქალაქო კოდექსი 52-ე მუხლში განმტკიცებული დებულება.¹ გარდა ამისა, მიზანშეწონილად მიიჩნევა სხვა ქვეყნების სამართლის გამოცდილების მიმოხილვა.

ხელშეკრულებათა განმარტების დროს მოსამართლე ორი ამოცანის წინაშე დგას: ჯერ ერთი, მან უნდა დააზუსტოს გამოთქმული სიტყვის არსი და, მეორე, შეაფასოს ხელშეკრულებაში ღიად დარჩენილი ადგილები. არ არსებობს ხელშეკრულება, რომელშიც არ იყოს ტერმინოლოგიური თუ იურიდიული უზუსტობა და ხარვეზი. „გამოცდილება აჩვენებს, რომ ხელშეკრულება მაშინაც კი, როცა მხარეებმა და მათმა მრჩეველმა იურისტებმა მათ შემუშავებას უმაღლესი მონდომება და ყურადღება მოახმარეს, ბუნდოვან ადგილებსა და ხარვეზებს მაინც შეიცავს, რომლებიც მოსამართლემ უნდა აღმოფხვრას. ეს ხდე-

¹ იხ. სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი. წიგნი პირველი, 52-ე მუხლის კომენტარი; ლ. ჭანტურია. შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში. თბ. 1997 წ. გვ. 333-346.

ბა ხელშეკრულების განმარტებით ან მოსამართლის მიერ ხარვეზის აღმოსაფხვრელად დაშვებული მეთოდების გამოყენებით“.¹

1. „ნების თეორია“ „გამოხატვის თეორიიდან“

როგორც წესი, ხელშეკრულების განმარტების აუცილებლობა წარმოიშობა მაშინ, როცა მხარეები ღაგობენ ხელშეკრულების ცალკეულ გამონათქვამებზე, კერძოდ იმაზე, თუ რა აზრი ჩააქსოვეს მათ ამ გამონათქვამებში.

ხელშეკრულების განმარტება ასეთ შემთხვევებში შესაძლოა ორი გზით განხორციელდეს:

პირველი თვალსაზრისი უპირატესობას ანიჭებს მხარეების ნებას და ამას ასაბუთებს იმით, რომ მხარეთა ავტონომიურობის პრინციპის შესაბამისად სამართლებრივი ბოჭვა მოჭყეება მხოლოდ თავისუფლად გამოხატულ ნებას²;

მეორე შეხედულება უპირატესობას ანიჭებს ნების გარეგნულ გამოხატულებას, ე.ი. გამოხატვას და ამას იმით ხსნის, რომ ქონებრივი ურთიერთობების სტაბილურობა სხვაგვარად წარმოდგენელია, თუკი ის მხოლოდ მხარეთა სურვილს დაემყარება.³

ისტორიულად უპირატესობა სწორედ გარეგნულ გამოხატულებას ენიჭებოდა (მოქმედება, სიტყვები, ფორმულები). სხვაგვარად წარმოდგენელიც იყო ხელშეკრულების დადება. მოგვიანებით მხარეთა ნებამაც დაიწყო გარკვეული როლის თამაში ხელშეკრულების განსამარტავად.

კონფლიქტი განმარტების წმინდა „სუბიექტურ“ (ანუ ნების) თეორიებსა და წმინდა „ობიექტურ“ (ანუ გამოხატვის)

¹ Kötz, Bd. I, S. 164

² Savigny, System des heutigen römischen Rechts III. 1840, S. 258

³ Kötz, Bd. I, S. 164

თეორიებს შორის დასავლეთ ევროპის სამართლის მთელი ისტორიის მანძილზე არსებობს.¹ მე-19 საუკუნის დასასრულამდე ლიტერატურასა და პრაქტიკაში ბატონობდა „სუბიექტური“ განმარტება. მართალია, ახალმა სამოქალაქო კოდექსებმა ეს წესი განამტკიცეს,² მაგრამ იქვე მიუთითეს, რომ „ხელშეკრულება ისე უნდა განიმარტოს. როგორც ამას მოითხოვს კეთილსინდისიერება და ურთიერთნდობა დამკვიდრებული ტრადიციის შესაბამისად“ (იმავე კოდექსის §157).

ავსტრიის სამოქალაქო კოდექსი ერთ ნორმაში ანალოგიურ პრინციპს განამტკიცებს: §914-ის შესაბამისად „პასუხისმგებლობა არ უნდა დადგეს გამოთქმის სიტყვა-სიტყვითი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, არამედ უნდა დადგინდეს მხარეთა განზრახვა“. მეორეს მხრივ, ხელშეკრულება ისე უნდა იქნეს გაგებული, როგორც ეს კეთილსინდისიერ ურთიერთობებს შეესაბამება“.³

აზრთა ერთიანობაა იმ შემთხვევათა განმარტების დროს, როცა მხარეებმა გამოხატვებს სხვა მნიშვნელობა მიანიჭეს, ვიდრე მათ საყოველთაოდ აქვს. ამ დროს განმარტებისთვის გადამწყვეტია სწორედ მხარეთა ნება, მათი სურვილი. ინგლისის სასამართლო პრაქტიკა ამას ადასტურებს: ორმა პირმა დადო გემის ქირავნობის ხელშეკრულება, რომელშიც მიუთითეს, რომ მხარეთა პასუხისმგებლობის მიმართ გამოყენებული იქნებოდა სხვა კანონი. სინამდვილეში ეს კანონი საერთოდ არ ეხებოდა გემის ქირავნობას. მაგრამ იმის გამო, რომ მხარეებმა სწორედ ეს კანონი ისურვეს მათი ურთიერთობების

¹ Kötz, Bd. I, S. 165

² მაგალითად, გერმანიის კოდექსის § 133-ის მიხედვით, ნების გამოვლენის განმარტების დროს „უნდა დადგინდეს ნამდვილი ნება და პირმა პასუხი არ უნდა აგოს გამოხატვის სიტყვა-სიტყვითი მნიშვნელობისათვის“.

³ Kötz, Bd. I, S. 165-166

მოსაწესრიგებლად, ლორდთა პალატამ მათ შეთანხმებას იურიდიული ძალა მიანიჭა.¹

ყველა ანალოგიურ შემთხვევაში მხარეთა ნებას აქვს უპირატესობა, ვიდრე იმ მნიშვნელობას, რომელიც გამონათქვამს საზოგადოდ აქვს. ეს აიხსნება იმით, რომ სწორედ ეს ნება შეესაბამება მხარეთა სურვილს და იგი მოითხოვს სამართლებრივ დაცვას.²

2. ობიექტური განმარტება

ის ხელშეკრულებები, რომლებშიც მხარეებმა თავიანთ გამონათქვამებს სხვა მნიშვნელობა მიანიჭეს, ვიდრე საზოგადოდ მათ აქვთ, როგორც წესი, სასამართლომდე არ მიდის. ეს აიხსნება იმით, რომ მხარეები შეთანხმდნენ ამაზე და მათ ასევე სურთ მისი განხორციელება.

უფრო რთულია შემთხვევები, როცა მხარეებმა ხელშეკრულების დადებისას კი განსაზღვრეს გარკვეული ფორმულა, მაგრამ თითოეულმა მათგანმა მასში განსხვავებული აზრი ჩააქსოვა ანდა ერთ-ერთს მოგვიანებით შეეპარა ეჭვი ან შეეცვალა აზრი ამ ფორმულაში ნაგულისხმევზე. როგორ უნდა გადაწყდეს ასეთი შემთხვევები?

ცხადია, ამ შემთხვევაში შეუძლებელია ლაპარაკი მხარეთა „საერთო ნებაზე“, ვინაიდან იგი არ არსებობს. შეუძლებელია ხელშეკრულების განმარტება ასევე იმის მიხედვით, თუ რას ფიქრობდა ნების გამომვლენი ან რას ფიქრობდა ნების მიმღები. „გადამწყვეტი ამ შემთხვევაში არის ის მნიშვნელობა, რომელსაც გონიერი ადამიანი მოცემულ გამონათქვამს მიანიჭებდა და

¹ Kötz, Bd. I, S. 166

² Kötz, Bd. I, S. 166

უნდა წარმოვიდგინოთ, თუ რა მნიშვნელობას მიანიჭებდა იგი გამოთქმულ სიტყვებს გარემოებათა გათვალისწინებით“.¹ ანალოგიურად წყვეტს ამ საკითხს გაეროს კონვენცია (მუხლი 8). ასეთი ან ანალოგიური წესები განმტკიცებულია თითქმის ყველა ქვეყნის სამოქალაქო კოდექსებში (უნგრეთის კოდექსის მუხ. 207, ავსტრიის კოდექსის § 914 და ა.შ.).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ „ნების თეორიას“ და „გამოხატვის თეორიას“ დღეს ხელშეკრულებების განმარტების დროს რაიმე პრაქტიკული მნიშვნელობა არა აქვს“.²

გამონათქვამები არის სოციალური კომუნიკაციის აქტი, რომლისთვისაც მათი ავტორი პასუხისმგებლობას კისრულობს, რადგანაც მან უნდა იცოდეს, რომ გამონათქვამის ადრესატი ამ გამონათქვამს განსაზღვრულ აზრს ანიჭებს და მასზე დაყრდნობით გარკვეულ ქმედებებს ახორციელებს. ამიტომ ყოველმა პირმა თავის გამონათქვამს ისეთივე მნიშვნელობა უნდა მიანიჭოს, რასაც გამონათქვამის ადრესატის მდგომარეობაში მყოფი გონიერი ადამიანი ამ გამოხატვას მიანიჭებდა გარემოებათაგან გამომდინარე. იმ შემთხვევებში, როცა მხარეები განსაზღვრულ საქმიან წრეებს მიეკუთვნებიან, მაშინ მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ისიც, თუ რა მნიშვნელობა ენიჭება მოცემულ გამონათქვამებს ამ წრეში.³

მაგალითი:

მხარეები შეთანხმდნენ შესრულების გადახდაზე ფრანკებში. მაგრამ ერთმა იგულისხმა ფრანგული ფრანკი, ხოლო მეორემ – შვეიცარიული. ამ ნების გამოხატვის განმარტების დროს მხედ-

¹ Kötz, Bd. I, S. 167

² Kötz, Bd. I, S. 171

³ Kötz, Bd. I, S. 171-172

ველობაში უნდა იქნეს მიღებული გადახდის ადგილი, ბანკი, რომლის მეშვეობითაც ხდება გადახდა, ფულის კურსი და ა.შ.

3. განმარტების პრინციპი

ყველა ქვეყნის სამართალმა შეიმუშავა განსაზღვრული პრინციპები. რომლებიც მოსამართლეებს უთითებენ, თუ როგორ უნდა განმარტონ ხელშეკრულებები. პრაქტიკული მნიშვნელობა ამგვარი პრინციპებისა ძალიან მცირეა, ვინაიდან მოსამართლე ადამიანია და იგი ისევე განსჯის, როგორც ყველა ნორმალური ადამიანი.

ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის ავტორებმა უარი თქვეს ამ წესების კოდიფიკაციაზე სწორედ იმიტომ, რომ მას რაიმე სამართლებრივი მნიშვნელობა არა აქვს და მიზნად მხოლოდ „პრაქტიკული ლოგიკის“ გაკვეთილების მიცემას ისახავსო.¹

სხვა გზა აირჩია საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსმა და რომანული სამართლის ქვეყნებმა. ეს კოდექსები შეიცავენ მთელ რიგ წესებს, თუ როგორ უნდა განიმარტოს ბუნდოვანი ადგილები ხელშეკრულებებში (მაგალითად, ფრანგული კოდექსის 1157-ე მუხლი; იტალიის კოდექსის 1367-ე მუხლი; ესპანეთის კოდექსის 1284-ე მუხლი და ა.შ.). ანალოგიურ მითითებებს შეიცავს საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი (მუხ. 337-ე, 338-ე, 340-ე მუხლები), თუმცა მათი პრაქტიკული მნიშვნელობა, საეჭვოა, დიდი იყოს. ამიტომ უნდა დავეთანხმო მოსაზრებას, რომ პრაქტიკაში ასეთი მითითებები დიდ როლს არ თამაშობენ.²

ზემოთ აღნიშნული წესებისაგან უნდა განვასხვაოთ განმარტების ის წესები, რომლებიც გარკვეულ სამართლებრივ

¹ Kötz. Bd. I, S. 173

² Kötz. Bd. I, S. 174

შეფასებას ემყარებიან და ამიტომ უპირატესობას ერთ-ერთ მხარეს ანიჭებენ. მაგალითად, საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით, ხელშეკრულება სავაჭროობისას უნდა განიმარტოს კრედიტორის საწინააღმდეგოდ და მოვალის სასარგებლოდ (1162-ე მუხლი), ხოლო ნასყიდობის ხელშეკრულება – მყიდველის სასარგებლოდ და გამყიდველის საწინააღმდეგოდ. კოეტცი აკრიტიკებს ასეთ მიდგომას და ამბობს, რომ ამგვარი წესი ემყარება ძველ, ჯერ კიდევ რომის სამართლიდან მომდინარე შეხედულებას, რომ კრედიტორი და გამყიდველი ყოველთვის უფრო ძლიერები არიან, ვიდრე მოვალე და მყიდველი. მისი აზრით, უფრო სწორი იქნებოდა, რომ ეს რისკი გაეწია იმას, ვინც უფრო ნაკლები ხარჯებით შეძლებდა ამის გამოსწორებას. როგორც წესი, ესაა ტექსტის შემდგენი. რაც შეეხება ხელშეკრულებათა სტანდარტულ პირობებს, აქ ზოგადი პრინციპი ყველგან განმტკიცებულია, რომ განმარტება უნდა მოხდეს ამ სტანდარტული პირობების შემომთავაზებლის საწინააღმდეგოდ.¹

4. ხელშეკრულების შევსებითი განმარტება

ზემოთ აღნიშნულისაგან უნდა განვასხვაოთ შემთხვევები, როცა ხელშეკრულება არა მხოლოდ უბრალოდ განმარტებას მოითხოვს, არამედ შეიცავს ხარვეზს, ე.ი. მხარეებმა ხელშეკრულებაში რაღაც ვერ გაითვალისწინეს. დადგება საკითხი, თუ როგორ უნდა იქნეს ეს ხარვეზი შევსებული.

ა. ხელშეკრულების შევსება დისპოზიციური სამართლით

კონტინენტური ევროპის ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოშიც, მოსამართლე შევსებითი განმარტებისას მიმართავს კანონის

¹ Kötz, Bd. I. S. 175

ნორმებს, რომლებიც სამოქალაქო, სავაჭრო კოდექსებში ან სპეციალურ კანონებშია მოცემული. კონტინენტური ევროპის სამართალში მას დისპოზიციური სამართლის ნორმები ეწოდება. ამ უკანასკნელს განეკუთვნება არა მხოლოდ კანონში მოცემული ნორმები, არამედ სასამართლო პრაქტიკის მიერ განვითარებული და ჩამოყალიბებული ნორმებიც. მაგალითად, თუ ხელშეკრულებაში მხარეებმა არ გაითვალისწინეს გამყიდველის პასუხისმგებლობა გაყიდული ნივთის ფარული ნაკლის გამო, მაშინ ამ ხარვეზს ავსებს არა მხოლოდ ფრანგული კოდექსის 1645-ე მუხლი, რომლის მიხედვითაც გამყიდველმა უნდა აანაზღაუროს იმ ნაკლით გამოწვეული ზიანი, რომლის არსებობის შესახებ მან იცოდა, არამედ აქ გამოიყენება სასამართლო პრაქტიკის მიერ ჩამოყალიბებული წესები იმის შესახებ, რომ ამ ნივთის მწარმოებელმაც უნდა აგოს პასუხი.¹ იგივე გზას მიმართავს ქართველი მოსამართლეც, როცა იგი ხელშეკრულებაში ხარვეზს აღმოაჩენს.

შედარებით ადვილია იმ საკითხის გადაწყვეტა, როცა ლაპარაკია კლასიკურ ხელშეკრულებებზე, ე.ი. იმ ხელშეკრულებებზე, რომლებიც კოდექსებსა და სხვა მოქმედ კანონებშია განმტკიცებული. უფრო რთულია საკითხი, როცა იდება ე.წ. შერეული ხელშეკრულებები. ხელშეკრულების თავისუფლების ბატონობის პირობებში ეს ძალიან ხშირად ხდება. სასამართლო პრაქტიკა ამ დროს ხარვეზს იმით ავსებს, რომ იგი იყენებს ამ კონკრეტულ საკითხთან ყველაზე მიახლოებულ ხელშეკრულების ტიპს.² ეს განამტკიცა საქართველოს სამოქალაქო კოდექსმაც 340-ე მუხლში (340-ე მუხლის კომენტარი).

¹ Kötz, Bd. I, S. 177

² Kötz, Bd. I, S. 177

ბ. ხელშეკრულების შემესები განმარტება

ტიპიურ ხელშეკრულებებში დისპოზიციური სამართლის ნორმებით ხარკების შევსება გაცილებით ადვილია, ვიდრე არაორდინალურ ხელშეკრულებებში, სადაც მხარეებმა ხელშეკრულების მნიშვნელოვანი პუნქტები გამოტოვეს.

ასეო შემოსევებში სასამართლოები მიმართავენ ხარკების აღმოფხვრას შემესები განმარტების მეშვეობით. ამ დროს გამოიყენება ფორმულა: „მოსამართლემ უნდა დაადგინოს და გაითვალისწინოს ის, რაც მხარეებს, მართალია, არ გამოუხატავთ, მაგრამ ხელშეკრულების საერთო მიზნიდან გამომდინარე გამოსატავდნენ, თუკი ღიად დატოვებული პუნქტები მათ შეთანხმებაში მათ მიერვე მოწესრიგებული იქნებოდა და ამასთან გათვალისწინებული იქნებოდა ნდობისა და რწმენის პრინციპები და ურთიერთობებში გამოყენებული ჩვევები“.¹ ესაა სასამართლო პრაქტიკის მიერ ჩამოყალიბებული ფორმულა, რომელსაც იმეორებს ასევე პრინციპების 4.8 მუხლი.

ანალოგიურად წყვეტენ საკითხს საფრანგეთისა და ინგლისის სასამართლოები.

მაგალითი:

საწარმოს გაყიდვის ხელშეკრულებები სასამართლოს შეუვსია ისეთი განმარტებით, რომლითაც საწარმოს გამყიდველი დაუვალდებულებია, რომ მან ხელი არ შეუშალოს მყიდველს არსებული საქმიანი კავშირების გამოყენებაში, თუკი იგი ახალ საწარმოს შექმნის.²

¹ Kötz, Bd. I, S. 180

² Kötz, Bd. I, S. 181

გ. სახელშეკრულებო დამატებითი ვალდებულებები

ანალოგიურად ხდება ხელშეკრულების განმარტება, როცა მხარეებს მისი ვალდების დროს გამორჩათ აეთი დამატებითი ვალდებულებების გათვალისწინება, რომლებიც შემდგომში წარმოიშვა. მაგალითად, ინფორმაციის მიცემა, კონტრაქტისთვის ზიანის თავიდან აცილების ვალდებულების დაკისრება ან სხვა.

მუხლი 338. ურთიერთგამომრიცხველი და მრავალმნიშვნელოვანი გამონათქვამები ხელშეკრულებაში

ხელშეკრულებაში ურთიერთგამომრიცხველი ან მრავალმნიშვნელოვანი გამონათქვამების დროს უპირატესობა უნდა მიენიჭოს იმ გამონათქვამს, რომელიც ყველაზე მეტად შეესატყვისება ხელშეკრულების შინაარსს.

როგორც უკვე აღნიშნული იყო, ხელშეკრულების განმარტების აუცილებლობა წარმოიშობა ყოველთვის, როცა მხარეთა გამონათქვამები ბუნდოვანია ან მათ შეიძლება სხვადასხვა მნიშვნელობა მიენიჭოთ. ამგვარი რამ ცხოვრებაში არცთუ იშვიათად ხდება. ამიტომ მოსამართლემ განმარტებისას უპირატესობა უნდა მიანიჭოს იმ გამონათქვამს, რომელიც ყველაზე მეტად შეესატყვისება ხელშეკრულების შინაარსს (338-ე მუხლი). კონკრეტული მაგალითი თვალსაჩინოს გახდის ამგვარი მიდგომის პრაქტიკულ მნიშვნელობას.

მაგალითი პირველი:

ორი მეგობარი სტუდენტი ვასაძე და კილურაძე წიგნის მაღაზიაში შევიდა. ვასაძემ გამყიდველს სთხოვა ვალდებულებითი სამართლის სახელმძღვანელო, რომლის ყიდვასაც აპირებდა.

კილურაძემ გადააფიქრებინა მას ყიდვა და უთხრა: „მე მაქვს ორი ცალი და ერთს შენ *მოგცემ*“. მეორე დღეს კილურაძემ მართლაც მისცა ვასაძეს იგივე სახელმძღვანელო, რომელიც მას მაღაზიაში უნდა ეყიდა. სემესტრის დამთავრების შემდეგ, როცა ორივემ გამოცდა ჩააბარა, კილურაძემ ვასაძეს წიგნის უკან დაბრუნება მოსთხოვა. ვინაიდან, მისი აზრით, მან წიგნი ათხოვა და არა აჩუქა მას. ვასაძემ უარი განაცხადა წიგნის დაბრუნებაზე, რადგან მას იგი თავისი საკუთრება ეგონა.

მაგალითი მეორე:

იგივე მეგობრები ვასაძე და კილურაძე შევიდნენ ბიბლიოთეკაში. ვასაძემ ბიბლიოთეკარს სთხოვა ვალდებულებითი სამართლის სახელმძღვანელო სემესტრის ბოლომდე, ვიდრე იგი გამოცდას ჩააბარებდა. კილურაძემ მას გადააფიქრებინა წიგნის გამოტანა ბიბლიოთეკიდან და უთხრა: „მე მაქვს ორი ცალი და ერთს შენ *მოგცემ*“. მეორე დღეს კილურაძემ მართლაც მისცა ვასაძეს ვალდებულებითი სამართლის სახელმძღვანელოს ის გამოცემა, რომელიც მას ბიბლიოთეკიდან უნდა გამოეტანა. სემესტრის ბოლოს, როცა ორივემ გამოცდა ჩააბარა, კილურაძემ ვასაძეს წიგნის უკან დაბრუნება მოსთხოვა, ვინაიდან, მისი აზრით, მან წიგნი ათხოვა და არა აჩუქა ვასაძეს. ამ უკანასკნელმა უარი განაცხადა წიგნის დაბრუნებაზე, რადგან მას იგი თავისი საკუთრება ეგონა.

როგორც ვხედავთ, ორივე შემთხვევაში (ორივე ხელშეკრულებაში) გვაქვს სიტყვა „მიცემა“ და რეალური შედეგი – ნივთის გადაცემა. მაგრამ ორივე შემთხვევაში მხარეებს გამონათქვამი „მიცემა“ სხვადასხვანაირად ესმით. როგორ უნდა განმარტოს მოსამართლემ ეს გამონათქვამი? 338-ე მუხლის თანახმად, უპირატესობა უნდა მიენიჭოს იმ გამონათქვამს, რომელიც ყვე-

ლაზე მეტად შეესატყვისება ხელშეკრულების შინაარსს.

პირველ მაგალითში ვასაძეს სურდა წიგნის შეძენა. ე.ი. მისი მიზანი იყო წიგნზე, საკუთრების მოპოვება. ამიტომაც დებდა ნასყიდობის ხელშეკრულებას გამყიდველთან. კილურადის ნათქვამი „მე მოგცემ“, გარემოებების გათვალისწინებით ამ შემთხვევაში უნდა გავიგოთ, როგორც საკუთრებაში ნივთის გადაცემა. ვინაიდან ისინი მეგობრები არიან და წიგნის ღირებულებაც დიდი არ არის, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ დაიღო ჩუქების ხელშეკრულება, რომელიც ნივთის გადაცემით შესრულდა კიდევ (525-ე მუხლის პირველი ნაწილი). ამიტომ პირველ მაგალითში ვასაძე გახდა ნივთის მესაკუთრე და კილურაძეს ამ ნივთის გამოთხოვის უფლება არა აქვს.

მეორე მაგალითში ვასაძეს სურდა ბიბლიოთეკიდან წიგნის მიღება დროებით სარგებლობაში, ვინაიდან ბიბლიოთეკა წიგნებს არ ყიდის. ე.ი. მისი მიზანი იყო თხოვების ხელშეკრულების დადება. კილურადის ნათქვამი „მე მოგცემ“, გარემოებების გათვალისწინებით ამ შემთხვევაში უნდა გავიგოთ, როგორც წიგნის თხოვება, რადგან ვასაძის ნება მიმართული იყო არა წიგნის შესაძენად, არამედ სათხოვნელად. მაშასადამე, მეორე მაგალითში „წიგნის მიცემა“ შეიძლება გავიგოთ როგორც თხოვების ხელშეკრულების დადება და იმ ვადის გასვლის შემდეგ, რა ვადითაც სურდა ვასაძეს ბიბლიოთეკიდან წიგნის გამოტანა, კილურაძეს შეუძლია წიგნის დაბრუნება მოითხოვოს (621-ე მუხლის მე-2 ნაწილი).

ამრიგად, 338-ე მუხლს პრაქტიკაში შეიძლება დიდი მნიშვნელობა ჰქონდეს, რადგანაც ხშირია შემთხვევები, როცა გამონათქვამები მხარეებს არაერთაზროვნად ესმით და სხვადასხვა სამართლებრივ შედეგებსაც ელოდებიან.

მუხლი 339. საგაჭრო ჩვეულებები და ტრადიციები

ხელშეკრულების მხარეთა უფლებებისა და მოვალეობების განსაზღვრისას შეიძლება მხედველობაში იქნეს მიღებული სავაჭრო ჩვეულებები და ტრადიციები.

ხელშეკრულებების განმარტებისას თანამედროვე სამართალში სავაჭრო ჩვეულებები და ტრადიციებიც გამოიყენება.¹ ამის შესაძლებლობას 339-ე მუხლიც ითვალისწინებს. სავაჭრო ჩვეულებები და ტრადიციები წარმოიშობა ამა თუ იმ სამეწარმეო საქმიანობის წარმომადგენელთა მიერ ურთიერთშეთანხმებული და ხანგრძლივი გამოყენების შედეგად.

იმისათვის, რომ ესა თუ ის წესი სავაჭრო ჩვეულებად და ტრადიციად ჩაითვალოს, აუცილებელია, რომ იგი გამოიყენებოდეს დროის განსაზღვრულ პერიოდში, აღიარებული უნდა იყოს ყველა მონაწილის მიერ და ფაქტობრივად ხორციელდებოდეს კიდევ.² აუცილებელია მოცემული დარგის წარმომადგენელი ყველა პირისა თუ საქმიანი წრის თანხმობა იმაზე, რომ ესა თუ ის წესი მათ მიერ უპირობოდ იქნება დაცული და გამოყენებული. ამ პირთა მხოლოდ თანხმობა არ არის საკმარისი: შეთანხმებული წესი რეალურადაც უნდა გამოიყენებოდეს მოცემული საქმიანი წრის წარმომადგენლების მიერ.

სავაჭრო ჩვეულებისა თუ ტრადიციის მოქმედება შეიძლება პირთა კონკრეტული წრით შემოიფარგლებოდეს. სიტყვა „სავაჭრო“ არ ნიშნავს, რომ იგი მხოლოდ ვაჭრობის სფეროში შეიძლება არსებობდეს. სავაჭრო ჩვეულებები და ტრადიციები თანაბრად გამოიყენება როგორც ვაჭრობაში, ისე მშენებლობაში,

¹ ლ. ჯანტურია, შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში. გვ. 337-338.

² Soergel/Wolf, § 157, Rn. 63.

მომსახურების სხვადასხვა სფეროებში, გადაზიდვებში ა.შ.

როგორც წესი, სავაჭრო ჩვეულებებსა და ტრადიციებს სავალდებულო ხასიათი მხოლოდ მოცემული დარგის წარმომადგენლებისთვის აქვს. თუ ხელშეკრულების კონტრაქტენტი სხვა საქმიანი წრის წარმომადგენელია ან საერთოდ არ არის მეწარმე. მაშინ სავაჭრო ჩვეულება არ შეიძლება მისი ინტერესების საწინააღმდეგოდ იქნეს გამოყენებული.¹ თუმცა ეს არ გამორიცხავს იმის შესაძლებლობას, რომ ასეთი ჩვეულებები არამეწარმეებთან ურთიერთობებშიც იქნეს გამოყენებული.

სავაჭრო ჩვეულებები და ტრადიციები შეიძლება გარკვეული ტერიტორიითაც იყოს შემოფარგლული და მხოლოდ ამ ტერიტორიაზე მყოფი პირების მიმართ ატარებდეს სავალდებულო ხასიათს. (მაგალითად, ფასიანი ქაღალდების ბირჟებზე, ბაზრობებზე ან აუქციონებზე მოქმედი ჩვეულებები).

სავაჭრო ჩვეულებები და ტრადიციები სამართლის ნორმას არ წარმოადგენენ. შესაბამისად ისინი არც სამართლის წყაროს წარმოადგენენ. მათ მხოლოდ ხელშეკრულების შინაარსის განსაზღვრისას ენიჭებათ დამატებითი მნიშვნელობა და „ხელშეკრულების მხარეთა უფლებებისა და მოვალეობების განსაზღვრისას შეიძლება მხედველობაში იქნეს მიღებული“ (339-ე მუხლი).

სავაჭრო ჩვეულება მაშინაც უნდა იქნეს გამოყენებული, როცა ერთ-ერთმა მხარემ ამის შესახებ არაფერი იცის ან მხარეები არ შეთანხმებულან მის გამოყენებაზე. მაგრამ თუ მხარეებმა ხელშეკრულებაში გააკეთეს დათქმა, რომ ისინი არ გამოიყენებენ სავაჭრო ჩვეულებას, მაშინ ამ უკანასკნელს მათთვის არ ექნება სავალდებულო ძალა.

როგორც ითქვა, სავაჭრო ჩვეულება არ წარმოადგენს სამართლის ნორმას. მას არ შეუძლია შეცვალოს კანონის

¹ Flume, AllgT II, § 16, 3d.

იმპერატიული ნორმა ან გვერდი აუაროს მის გამოყენებას. მაგრამ რაც შეეხება კანონის დისპოზიციურ ნორმებს, მათთან შედარებით სავაჭრო ჩვეულებასა და ტრადიციას უპირატესობა აქვს. რას ნიშნავს პრაქტიკულად ეს? თუ მხარეებმა ისე დადეს ხელშეკრულება, რომ გამორჩათ რაიმე საკითხის მოწესრიგება, დავის შემთხვევაში ჯერ გამოყენებული იქნება სავაჭრო ჩვეულება ან ტრადიცია, ხოლო შემდგომ – კანონის დისპოზიციური ნორმა.

არსებობს თუ არა სავაჭრო ჩვეულება ან ტრადიცია საერთოდ, უნდა დაადგინოს საქმის არსებითად განმხილველმა სასამართლომ. ხოლო სწორად გამოიყენა თუ არა ეს ჩვეულება სასამართლომ კონკრეტული ხელშეკრულების განმარტებისას, შეიძლება საკასაციო სასამართლომ კასაციის წესით შეამოწმოს.

სავაჭრო ჩვეულებებისა და ტრადიციების მნიშვნელობა უაღრესად დიდია საერთაშორისო ვაჭრობის სფეროში. ზოგიერთმა ცნებამ და შემოკლებამ სავაჭრო ხელშეკრულებათა შინაარსში მყარად დაიმკვიდრა ადგილი. პარიზის საერთაშორისო სავაჭრო პალატის მიერ ჩამოყალიბებულ იქნა ამ სავაჭრო ცნებების სანიმუშო განმარტებები, რომელთაც დიდი პრაქტიკული გამოყენება აქვთ. მათ საერთაშორისო სავაჭრო ცნებები (International Commercial Terms – Incoterms) ეწოდებათ. მათგან ყველაზე მნიშვნელოვანია:

- ex works (ab Werk) – საგარეო ვაჭრობის ხელშეკრულების პირობა, რომლის თანახმად მყიდველს ეკისრება ტრანსპორტირების რისკი, მაგრამ გამყიდველის პასუხისმგებლობა ძალაშია, თუ ზიანი დადგა არასწორი დატვირთვისას. გამყიდველი ასევე უნდა დაეხმაროს მყიდველს საექსპორტო ფორმალობების განხორციელებისას, თუკი ტვირთის ექსპორტი იყო ნავარაუდევი;

- FOR/FOT (free on rail, free on truck/ frei Waggon, frei LKW) – ნიშნავს, რომ გაგზავნის ადგილი და რისკის გადასვლის

ადგილი არის ტვირთის გაგზავნის რკინიგზის სადგური (სატვირთო მანქანა);

• FAS (free alongside ship/frei Längsseite Schiff) – „ფრანკო გემის გასწვრივ“ – საგარეო ვაჭრობის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული საქონლის მიწოდების პირობა, რომელიც განსაზღვრავს ნასყიდობის ფასს ექსპორტიორსა და იმპორტიორს შორის. ამ პირობის თანახმად, ექსპორტიორი ვალდებულია საკუთარი ხარჯებით შეუთოს საქონელი ტრანსპორტირების პირობების გათვალისწინებით, გადაიტანოს საზღვაო პორტში და მოათავსოს მისადგომზე გემის გასწვრივ (ეს ხარჯები შედის საქონლის გაყიდვის ფასში). საქონლის დაზიანების ან დაკარგვის რისკი და საკუთრების უფლება ამ მომენტიდან გადადის იმპორტიორზე, რომელსაც ეკისრება გადაზიდვის დანარჩენი ხარჯები (გემის დაფრახტვა, ტვირთის დაზღვევა, გემზე დატვირთვა და სხვ.).²

• FOB (free on board/frei an Bord) – „ფრანკო გემის ბორტზე“ – საგარეო ვაჭრობის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული საქონლის მიწოდების ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული პირობა, რომლის მიხედვით გამყიდველი (ექსპორტიორი) იხდის ყველა სატრანსპორტო, სადაზღვევო და საბაჟო დანახარჯებს გემის ბორტზე ტვირთის დადებაამდე. დატვირთვის ხარჯებს ანაზღაურებს მყიდველი (იმპორტიორი), ან შეთანხმების საფუძველზე ეს ხარჯები შეიძლება განაწილდეს მყიდველსა და გამყიდველს შორის. საქონლის დაზიანების (გაფუჭების) ან დაკარგვის რისკი და

¹ იტალიურად *franko* – თავისუფალი, ინგლისურად – *free* – ნიშნავს პროდუქციის მომხმარებელამდე მიტანისას სატრანსპორტო ხარჯების ანაზღაურების წესს. მის შესაბამისად ტვირთის მოძრაობის გარკვეულ რეოლამდე მყიდველი თავისუფლდება საქონლის დატვირთვისა და ტრანსპორტირების (ზოგ შემთხვევაში დაზღვევის) ხარჯებისაგან, ვინაიდან ეს ხარჯები შესულია საქონლის ფასში. (იხ. საბაზრო ეკონომიკა. ლექსიკონ-ცნობარი, თბ. 1993 წ. 173).

² გ. ღავარაშვილი, საბაზრო ეკონომიკის ლექსიკონი. 1991, გვ. 139

საკუთრების უფლება გადადის ექსპორტიორიდან იმპორტიორზე იმ მომენტიდან, როგორც კი ტვირთი გადაკვეთავს გემის ბორტს.¹

- C&F (cost and freight/Kosten und Fracht) – „ღირებულება და დაფრახტვა“ – საქონლის მიწოდების პირობა, რომლის დროსაც საქონლის მიწოდების ფასი შეიცავს გაგზავნის ხარჯებს. მაგრამ არა სატრანსპორტო დაზღვევის ხარჯებს.²

- CIF (cost, insurance, freight/Kosten, Versicherung, Fracht) – „ღირებულება, დაზღვევა, დაფრახტვა“ – საქონლის მიწოდების პირობა, რომლის მიხედვითაც საქონლის ფასები ასახავენ არა მარტო მათ ღირებულებას, არამედ დაზღვევისა და დანიშნულების ადგილამდე ტრანსპორტირების ხარჯებსაც. ამ პირობით მიწოდებისას გამყიდველი ვალდებულია: საკუთარი ხარჯებით გადაიტანოს საქონელი დასატვირთ პორტში, დაფრახტოს საჭირო ხომალდი ან ადგილი გემზე, მოათავსოს მასზე გადასაგზავნი ტვირთი. ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობების შესაბამისად, გადაიხადოს ტვირთის გადატანისათვის აუცილებელი საბაჟო და სხვა გადასახადები, დააზღვიოს საქონელი, გადასცეს მყიდველს ან მის აგენტს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული კონოსამენტი, დაზღვევის პოლისი ან სადაზღვევო სერტიფიკატი, ანგარიში და საქონლის წარმოშობის მოწმობა.³

მუხლი 340. შერეული ხელშეკრულებების განმარტება

შერეული ხელშეკრულებების განმარტებისას მხედველობაში მიიღება ნორმები იმ ხელშეკრულებათა შესახებ, რომლებიც შესრულების არსთან ყველაზე ახლოს დგანან და მას შეესაბამებან.

¹ იქვე, გვ. 141.

² Romain/Bader/Byrd. Dictionary of Legal and Commercial Terms. 5th edition.

1 english-german, S. 185.

³ იქვე, გვ. 129.

1. შერეული ხელშეკრულების ცნება და მნიშვნელობა

მხარეთა კერძო ავტონომიისა და ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპიდან გამომდინარე, სამოქალაქო ურთიერთობის მონაწილეებს შეუძლიათ დადონ ისეთი ხელშეკრულებებიც, რომლებიც არაა კანონმდებლობით გათვალისწინებული. ამიტომ იურისტების, განსაკუთრებით მოსამართლეების გაცეხას არ უნდა იწვევდეს, თუ მათ პრაქტიკაში ისეთი ხელშეკრულებები შეხვდებოდათ, რომელთა ანალოგსაც ისინი სამოქალაქო კოდექსში ვერ ნახავენ. თავის დროზე ასე წარმოიშვა ლიზინგის, ფრენ-შაიზინგის, საბანკო გარანტიისა და სხვა მრავალი ხელშეკრულება. ამგვარ ხელშეკრულებებს არატიპური, არაკლასიკური ხელშეკრულებები ეწოდება და მათი პრაქტიკული მნიშვნელობა მეტად დიდია.

პრაქტიკაში ხშირია ხელშეკრულებები, რომლებიც არ განეკუთვნებიან ხელშეკრულების ერთ რომელიმე სახეს, მაგრამ შეიცავენ რამდენიმე ხელშეკრულების ელემენტებს. ამრიგად, მათი კვალიფიკაცია ერთი ხელშეკრულების ქვეშ თითქმის შეუძლებელია. ასეთი ხელშეკრულებები თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკის პირობებში დიდ როლს თამაშობენ. მათ *შერეული ხელშეკრულებები* ეწოდებათ.

მაგალითი:

პირი მალაზიასთან დებს ხელშეკრულებას საძინებელი გარნიტურის შეძენის თაობაზე, რომლითაც ავეჯის მიტანას და აწყობას კისრულობს მალაზია. ამ შემთხვევაში, მართალია, დადებულია ერთი ხელშეკრულება, მაგრამ იგი შეიცავს ნასყიდობის, გადაზიდვის და ნარდობის ხელშეკრულებების ელემენტებს. მაშასადამე, შერეულ ხელშეკრულებებში ვხვდებით ხელშეკრულებათა სხვადასხვა ტიპის კომბინაციას ერთიან ხელშეკრულებად.

ხელშეკრულებათა ამგვარი კომბინირების შესაძლებლობა აიოლებს ხელშეკრულების მონაწილეების მიერ დასახული მიზნის მიღწევას ზედმეტი ფორმალობების გარეშე.

მაგალითი:

კომპიუტერული ტექნიკით მოვაჭრე ფირმა ხელშეკრულებას დებს კომპანია „ფილიპსთან“ 100 კომპიუტერის დაშვადებისა და შეძენის თაობაზე, რომლითაც „ფილიპსი“ კისრულობს კომპიუტერების დაშვადებას, მის გაგზავნას, დაზღვევას ტრანსპორტირებისას და დამონტაჟებას. არსებითად ეს ხელშეკრულება რამდენიმე ხელშეკრულების ელემენტებს შეიცავს: ნასყიდობის, ნარდობის, დაზღვევის, გადაზიდვის.

რა პრაქტიკული პრობლემები შეიძლება ამ და მათი მსგავსი ხელშეკრულებებიდან წარმოიშვას? რატომ თვლის კანონმდებელი აუცილებლად ამ ხელშეკრულებათა განმარტებისა და კვალიფიკაციისათვის ცალკე ნორმის შექმნას? ამ კითხვებზე პასუხის გაცემა აუცილებელია, თუ გადავხედავთ პრობლემათა იმ ჩამონათვალს, რომელიც ამ დროს შეიძლება წარმოიშვას. კანონი განსხვავებულ წესებს ითვალისწინებს ცალკეული ხელშეკრულებების მიმართ. ეს შეეხება როგორც ზიანის ანაზღაურების საკითხებს, ისე ზანდაზმულობის ვადებს, ადგენს ხელშეკრულებათა მოშლის განსხვავებულ ვადებსა და წესებს და ა.შ. ცხადია, ცალკე აღებული თითოეული ხელშეკრულება მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. მაგრამ ისინი ერთ ხელშეკრულებაშია თავმოყრილი. როგორ უნდა გადაწყდეს საკითხი, თუ ხელშეკრულების მხარემ არ შეასრულა ერთ-ერთი ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულება, მაგალითად, ადგილზე მიიტანა ნივთი, მაგრამ არ დაამონტაჟა იგი, ანდა გამოავხაზა ნივთი, მაგრამ არ დააზღვია იგი და ა.შ.?

სამართლის მეცნიერებასა და სასამართლო პრაქტიკაში ამ კითხვებზე პასუხის გაცემის რამდენიმე შესაძლებლობა არის შემუშავებული. პირველის თანახმად, შერეული ხელშეკრულება უნდა დაიყოს ცალკეულ ხელშეკრულებად და თითოეულის მიმართ გამოყენებულ იქნეს შესაბამისი ხელშეკრულების მომწესრიგებელი ნორმები. მაგალითად, ნასყიდობის მიმართ – ნასყიდობის ხელშეკრულების ნორმები, ნარდობის მიმართ – ნარდობის და ა.შ. მეორის მიხედვით, პირიქით, მთლიანი ხელშეკრულების მიმართ გამოყენებული უნდა იქნეს მხოლოდ ერთი ხელშეკრულების ტიპი, რომელიც დომინირებს ამ ხელშეკრულებაში.¹ ერთმნიშვნელოვნად ძნელია იმის თქმა, თუ რომელი შეხედულებაა უფრო სწორი ან უფრო პრაქტიკული. უფრო სწორი იქნებოდა იმის თქმა, რომ შერეული ხელშეკრულებების განმარტებისას და მათი კვალიფიკაციისას ორივე მეთოდის გამოყენებაა აუცილებელი, თუმცა პირველის უპირატესობა, ჩემი აზრით, აშკარაა. ამიტომ, ვფიქრობ, რომ სწორია 340-ე მუხლში მოცემული ვარიანტი, რომელიც სწორედ ცალკეული ხელშეკრულებების თავისებურებათა გათვალისწინებას უჭერს მხარს.

II. შერეული ხელშეკრულებების განმარტება 340-მ მუხლის მიხედვით

შერეული ხელშეკრულებების დახასიათებისას მნიშვნელოვანია იმის დაზუსტება, რომ საქმე გვაქვს რამდენიმე ხელშეკრულების კომბინაციასთან თუ დამატებით ვალდებულებებთან. ეს აუცილებელია, რათა ზუსტად განისაზღვროს როგორც მხარეთა მოთხოვნის საფუძველი, ისე საკითხი, საჭიროა თუ არა 340-ე მუხლის გამოყენება. მაგალითად, თუ ავეჯის მაღაზია თვითონ კისრულობს, რომ ავეჯს მიუტანს მყიდველს სახლში,

¹ Larenz/Canaris, Lehrbuch des Schuldrechts. Bd. II/2, 13. Aufl. S.44.

აუწყობს მას და ამისთვის დამატებით საზღაურს არ მოითხოვს, ეს იქნება დამატებითი ვალდებულება და იგი უნდა მოწესრიგდეს მხოლოდ ნასყიდობის ხელშეკრულებით. მაგრამ თუ მაღაზია სახლში მიტანისა და აწყობისათვის ცალკე საზღაურს მოითხოვს, მაშინ საქმე გვექნება შერეულ ხელშეკრულებასთან და შესაბამისად თითოეული ვალდებულების შესრულების განმარტებისას გამოყენებულ უნდა იქნეს 340-ე მუხლით გათვალისწინებული წესი. კერძოდ, უნდა დადგინდეს დადებული ხელშეკრულებებიდან რომლის განმარტების აუცილებლობა წარმოიშობა — ნასყიდობის, გადაზიდვის თუ ნარდობის. სწორედ ამას განამტკიცებს 340-ე მუხლი, რომლის თანახმად, „მხედველობაში მიიღება ნორმები იმ ხელშეკრულებათა შესახებ, რომლებიც შესრულების არსთან ყველაზე ახლოს დგანან და მას შეესაბამებიან“.

თუ ჩვენს მაგალითში მაღაზიამ უხარისხოდ ააწყო ავეჯი ან აწყობის დროს დააზიანა იგი, მაშინ გამოყენებულ უნდა იქნეს ნორმები ნარდობის ხელშეკრულების შესახებ, ხოლო თუ ავეჯი დაზიანდა ტრანსპორტირების დროს, მაშინ — ნორმები გადაზიდვის ხელშეკრულების თაობაზე. პრაქტიკული მნიშვნელობა ამგვარ დიფერენცირებას აქვს იმდენად, რამდენადაც თითოეული ხელშეკრულებიდან განსხვავებული სამართლებრივი შედეგები გამოდინარეობს. მაგალითად, გადაზიდვებიდან გამომდინარე უფლებების ხანდაზმულობის ვადა არის ერთი წელი (699-ე მუხლი), ხოლო მოძრავი ნივთის ნასყიდობის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე მოთხოვნების ხანდაზმულობის ვადა — სამი წელი.

ხელშეკრულებათა კომბინირება შესაძლოა ერთი ტიპის ხელშეკრულებების შიგნითაც. მაგალითად, გადაზიდვების დროს ერთი და იმავე ხელშეკრულებით შეიძლება გათვალისწინებული იყოს გადაზიდვა ჯერ გემით, შემდეგ — თვითმფრინავით, ხოლო

ბოლოს – სატვირთო მანქანით. თითოეული მათგანისათვის გადა-
ზიდვისა და პასუხისმგებლობის განსხვავებული წესები შეი-
ძლება იყოს დადგენილი.

საინტერესოა საკითხი, თუ როგორ უნდა გადაწყდეს, როცა
ხელშეკრულების მხარემ არ შეასრულა შერეული ხელშეკრულებ-
ის ერთ-ერთი ნაწილი (მაგალითად, არ ააწყო ავეჯი). აქვს თუ
არა კონტრაქტს მთლიანად ხელშეკრულების მოშლის უფლე-
ბა? ამ შემთხვევაში უნდა ვიხელმძღვანელოთ ხელშეკრულების
შეწყვეტის (მოშლის) საერთო საფუძვლებით. მაგრამ მათი
გარკვეული მოდიფიკაცია შერეულ ხელშეკრულებებთან მიმა-
რთებაში შესაძლებელია. ერთ შემთხვევაში ეს შეიძლება დამოკ-
იდებული იყოს იმაზე, თუ ხელშეკრულების რამდენად მნიშ-
ვნელოვანი ნაწილი არ შეასრულა კონტრაქტმა ან იმაზე,
დაკარგა თუ არა ამ შეუსრულებლობით კონტრაქტმა ინტერ-
ესი საერთოდ ხელშეკრულების მიმართ (405-ე მუხლის პირვე-
ლი ნაწილის მე-3 წინადადება). შესაბამისად, მას შეუძლია
მოითხოვოს როგორც ზიანის ანაზღაურება შეუსრულებელი
ნაწილის გამო ან საერთოდ უარი თქვას მთლიანად ხელშეკ-
რულებაზე და მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება მთლიანად ხე-
ლშეკრულების შეუსრულებლობისათვის.

ამრიგად, შერეული ხელშეკრულებები პრაქტიკაში მეტად
ხშირია და მათგან გამომდინარე საკითხების გადაწყვეტაც არ
არის იოლი. ამიტომ მათი განმარტების დროს სწორედ ის
ნორმები უნდა იქნეს გამოყენებული, რომლებიც „შესრულების
არსთან ყველაზე ახლოს დგანან“.

მუხლი 34. პალის არსებობის აღიარება

1. იმ ხელშეკრულების ნამდვილობისათვის, რომლითაც აღიარებულ იქნა ვალდებულებითი ურთიერთობის არსებობა (ვალის არსებობის აღიარება), აუცილებელია წერილობითი აღიარება. თუ სხვა ფორმაა გათვალისწინებული იმ ვალდებულებითი ურთიერთობის წარმოშობისათვის, რომლის არსებობაც აღიარებულ იქნა, მაშინ აღიარებაც მოითხოვს ამ ფორმას.

2. თუ ვალის არსებობა აღიარებულია ანგარიშსწორების (გადახდის) საფუძველზე ან მორიგების გზით, მაშინ ფორმის დაცვა არ არის აუცილებელი.

1. პალის არსებობის აღიარების ხელშეკრულება,
როგორც აბსტრაქტული და ცალმხრივი
ვალდებულებითი ხელშეკრულება

ვალის არსებობის აღიარება არის ცალმხრივი და აბსტრაქტული ხელშეკრულება, რომლის თანახმად ერთი მხარე მეორე მხარის სასარგებლოდ დამოუკიდებლად კისრულობს გარკვეულ შესრულებას.

ვალის არსებობის აღიარება არის ცალმხრივი ხელშეკრულება, ვინაიდან ამ ხელშეკრულებით იმ პირს, ვინც აღიარა ვალის არსებობა, წარმოეშობა შესრულების ვალდებულება, ხოლო იმ პირს, რომლის სასარგებლოდაც განხორციელდა ვალის არსებობის აღიარება, უფლება აქვს მოითხოვოს შესრულება.

ვალის არსებობის აღიარება არის აბსტრაქტული ხელშეკრულება. იგი დამოუკიდებელია ძირითადი ვალდებულებითი ურთიერთობისაგან, რომლის არსებობა მხარეებისათვის შეიძლება სადავოც კი იყოს. ვალის არსებობის აღიარება ქმნის ახალ დამოუკიდებელ მოთხოვნას, რომლის მიზანი არ არის ძირითადი ვალდებულებიდან გამომდინარე შესრულების მოთხოვნა.

მაგალითი:

ავტოავარიის დროს სადავოა, თუ ვისი ბრალით მოხდა მანქანების შეჯახება. ვიდრე გაირკვეოდეს მხარეთა ბრალეულობა, ერთ-ერთმა მხარემ დამოუკიდებლად იჭისრა მეორე მხარისათვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურება. ეს დაასაბუთა იმით, მას არ აინტერესებს, თუ ვინ არის დამნაშავე, მისთვის მთავარია, რომ მას პოლიციასთან არ ჰქონდეს საქმე და დავა სხვისი ჩარევის გარეშე დამთავრდეს. არ არის გამორიცხული, რომ ავარიაში ბრალი მეორე მხარეს მიუძღოდეს.

თუ არსებული ვალდებულებითი ურთიერთობის ფარგლებში ურთიერთობის ერთ-ერთი მონაწილე ადასტურებს თავისი ვალდებულების ნაწილის შესრულების დეტალებს (მაგალითად, ვადებს, ადგილს, საქონლის მიწოდების პერიოდულობას და ა.შ.), ეს არ იქნება ვალის არსებობის აღიარება 341-ე მუხლის თანახმად. ასევე არ იქნება ვალის არსებობის აღიარება, თუ ვალდებულებითი ურთიერთობის მონაწილე ამ ვალდებულების შესასრულებლად ახალი ვალდებულების შესრულებას კისრულობს (მაგალითად, დაბალი ხარისხის ფქვილის მიწოდების ნაცვლად კისრულობს უფრო მაღალი ხარისხის ფქვილის მიწოდებას). ამგვარ აღიარებებს **კაუზალური აღიარებები** ეწოდება, ვინაიდან ისინი უკვე არსებული ვალდებულებითი ურთიერთობის შინაარსიდან გამომდინარეობენ.

ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში განმარტების გზით უნდა დადგინდეს, აღიარება კაუზალურია თუ აბსტრაქტული.

ვალის არსებობის აღიარება არის ახალი დამოუკიდებელი მოთხოვნის წარმოშობის საფუძველი. განხილულ მაგალითში ერთ-ერთი მხარის მიერ ვალის არსებობის აღიარება თვითონვე ხდება ახალი მოთხოვნის საფუძველი, რაც მეორე მხარეს უფლებას აძლევს მოითხოვოს აღიარებულის შესრულება.

მაგალითი:

ჭრელაშვილს ქინქლაძისათვის უნდა გადაეხადა ხუთი თვის ბინის ქირა, რომლის გადაუხდელობის გამო ქინქლაძემ შეწყვიტა ბინის ქირავნობის ხელშეკრულება. ქინქლაძემ გაუშვა სასამართლოში მიმართვის ხანდაზმულობის ვადა, რამაც მას მოუხპო შესაძლებლობა ჭრელაშვილისაგან მოეთხოვა ბინის ქირის გადახდა. მიუხედავად ამისა, ჭრელაშვილმა მისწერა წერილი ქინქლაძეს, რომლითაც მან ივალდებულა სამი თვის ბინის ქირის გადახდა. ჭრელაშვილის ამ აღიარებით წარმოიშვა ახალი მოთხოვნა, რომლის ხანდაზმულობის ვადის დენა დაიწყება თავიდან – ახალი მოთხოვნის წარმოშობის დღიდან.

II. პალის არსებობის აღიარების ხელშეკრულების ნამდვილობა

1. აღიარების მიღება ადრესატის მიერ

მართალია, ვალის არსებობის აღიარების ხელშეკრულება ცალმხრივი ხელშეკრულებაა, მაგრამ მისი ნამდვილობისათვის არ არის საკმარისი მხოლოდ ერთი მხარის მიერ ნების გამოვლენა. ვალის აღიარების შესახებ განცხადება უნდა მიიღოს მეორე მხარემ, რათა ხელშეკრულება დადებულად ჩაითვალოს. თუ მეორე მხარე წინააღმდეგია ცნოს ვალის აღიარება, მაშინ ხელშეკრულება დადებულად არ ჩაითვლება.

მაგალითი:

თუ ქინქლაძე უარს იტყვის ჭრელაშვილის მიერ შემოთავაზებულ წინადადებაზე გადაიხადოს სამი თვის ქირა, ხელშეკრულება ვალის არსებობის აღიარების შესახებ არ დაიდება და არც ახალი ვალდებულება არ წარმოიშობა.

2. ვალის არსებობის აღიარების ფორმა

ვალის არსებობის აღიარების ხელშეკრულება უნდა დაიდოს წერილობით. ამ ნორმის მიზანი უსაფრთხოების უზრუნველყოფაა, რადგანაც ამგვარი აღიარება ახალი ვალდებულების წარმოშობის საფუძველია და მასში საეჭვო არ უნდა იყოს არაფერი. უფრო მეტიც, თუ სხვა ფორმაა გათვალისწინებული იმ ვალდებულებითი ურთიერთობის წარმოშობისათვის, რომლის არსებობაც აღიარებულ იქნა, მაშინ აღიარებაც მოითხოვს ამ ფორმას (341-ე მუხლის პირველი ნაწილის პირველი წინადადება). მაგალითად, თუ პირმა აღიარა მიწის ნაკვეთის გადაცემის ვალდებულება, მაშინ ასეთი აღიარება სანოტარო წესით უნდა დამოწმდეს.

წერილობითი ფორმის დაცვა არ არის აუცილებელი, როცა ვალის არსებობის აღიარება ხდება ანგარიშსწორების (გადახდის) საფუძველზე ან მორიგების გზით (341-ე მუხლის მე-2 ნაწილი).

ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები

მუხლი 342. ცნება

1. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები არის წინასწარ ჩამოყალიბებული, მრავალჯერადი გამოყენებისათვის გამოიზნული პირობები, რომელთაც ერთი მხარე (შემთავაზებელი) უდგენს მეორე მხარეს და რომელთა მეშვეობითაც უნდა მოხდეს კანონით დადგენილი ნორმებისაგან განსხვავებული ან მათი შემცვესები წესების დადგენა.

2. თუ ხელშეკრულების პირობები მხარეების მიერ დეტალურად არის განსაზღვრული, მაშინ ეს არ მიიჩნევა ხელშეკრულებათა სტანდარტულ პირობად.

3. უშუალოდ მხარეთა მიერ შეთანხმებულ პირობებს უპირატესობა ენიჭება სტანდარტულ პირობებთან შედარებით.

1. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების

მნიშვნელობა თანამედროვე ეკონომიკის პირობებში

თანამედროვე ეკონომიკის პირობებში, როცა ყოველდღიურად მილიონობით ხელშეკრულება იდება მომხმარებლებთან, წარმოუდგენელია, რომ ყოველ მათგანთან გაიმართოს ცალკე სახელშეკრულებო მოლაპარაკება და მხოლოდ ამის შემდეგ გაფორმდეს ხელშეკრულება. ერთი წუთით წარმოვიდგინოთ, რომ ელექტროენერგიით მომმარაგებელი ორგანიზაციები ყველა მომხმარებელთან ცალკე მოლაპარაკებებს მართავენ და თითოეულთან დებენ ინდივიდუალური შინაარსის მქონე ხელშეკრულებებს; ანდა როგორი უხერხულობა შეიქმნება, თუ რკინიგზა

ყველა მგზავრისთვის სათითაოდ შეიმუშავებდა ხელშეკრულების ტექსტს, რომელზეც ორივე მხარეს უნდა მოეწერა ხელი. თუ ამას რეალურად დაუშვებდით, ეს გამოიწვევდა ეკონომიკური ურთიერთობების კოლაპსს.

ამ კოლაპსის თავიდან აცილებისა და ურთიერთობათა გაიოლების მიზნით ცხოვრებაში დამკვიდრდა ე.წ. ხელშეკრულებათა სტანდარტული პირობები, რომლებსაც წინასწარ გამზადებული სახელშეკრულებო ფორმულარების ფორმით ხელშეკრულების ერთი მხარე სთავაზობს მომხმარებლებს. ეს უკანასკნელნი ყოველგვარი ინდივიდუალური მოლაპარაკებების გარეშე უერთდებიან ამ პირობებს და ისე დებენ ხელშეკრულებებს. ამიტომ არ არის შემთხვევითი, რომ რუსეთის ფედერაციის სამოქალაქო კოდექსი ხელშეკრულებათა სტანდარტული პირობების გამოყენებით დადებულ ხელშეკრულებებს მიერთების ხელშეკრულებებს უწოდებს.

ხელშეკრულებათა სტანდარტული პირობები გამოიყენება ყველგან, სადაც არსებობს მრავალრიცხოვან მომხმარებელთან საქმიანი ურთიერთობა: ხდება საქონლის შეძენა ან მომსახურების გაწევა. ამიტომ დასავლეთის ქვეყნებში ამ პირობათა გამოყენების წესი ცალკე კანონებითაა მოწესრიგებული. უფრო მეტიც, ევროპის კავშირში შემავალი ქვეყნებისათვის ევროპის კავშირის შემუშავებული აქვს სპეციალური დირექტივები.

ყველა ამ კანონისა თუ დირექტივის მიზანი არის მომხმარებელთა ინტერესების დაცვა ძლიერი ეკონომიკური ძალაუფლების მქონე სუბიექტებისაგან. ეს ბუნებრივიცაა: მომხმარებლისათვის თავს მოხვეულმა სახელშეკრულებო პირობებმა იგი შესაძლოა მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენოს; ამიტომ მას სათანადო დაცვა სჭირდება. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 342-348-ე მუხლებიც ამ მიზანს ემსახურება. ეს ნორმები სიახლეს

წარმოადგენს ქართული სამართლისათვის. მათი შინაარსის ზუსტად გაგება აუცილებელია იმისათვის, რომ ისინი სასამართლო პრაქტიკაში სწორად იქნეს გამოყენებული და შესაძლებელი გახდეს სასამართლო კონტროლის განხორციელება ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების შესაბამისობაზე კანონთან.

II. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების ცნება

342-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები არის წინასწარ ჩამოყალიბებული, მრავალჯერადი გამოყენებისათვის გამოიზნული პირობები, რომელთაც ერთი მხარე (შემთავაზებელი) უდგენს მეორე მხარეს და რომელთა მეშვეობითაც უნდა მოხდეს კანონით დადგენილი ნორმებისაგან განსხვავებული ან მათი შემცვენი წესების დადგენა.

1. **სტანდარტული პირობები არის სახელშეკრულებო პირობები.** ესაა დებულებები და განსაზღვრებები, რომლებიც ხელშეკრულების შინაარსის შემადგენელი ნაწილი უნდა გახდეს, ე.ი. რომელზეც მხარეები ხელშეკრულების დადებისას თანხმდებიან. არავითარი პრაქტიკული მნიშვნელობა არა აქვს, ხელშეკრულების თუ რომელ ნაწილს ეხება ეს პირობები: ფასს, შესრულების ადგილს, შესრულების დროს თუ სხვა რამეს. ის, თუ რამდენად შეესაბამება ეს პირობები კანონის მოთხოვნებს, უნდა გადაწყდეს 344-348-ე მუხლების შესაბამისად.

2. **სტანდარტული პირობები არის წინასწარ ჩამოყალიბებული პირობები.** ეს ნიშნავს, რომ სტანდარტული პირობები არ არის სახელშეკრულებო მოლაპარაკების შედეგად ჩამოყალიბებული პირობები. უფრო ზუსტად, იგი არის გამოყენების (შემთავაზების) მიერ წინასწარ მომზადებული პირობები, რომლებიც ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში წარედგინება კონტრაქტს.

ეს პირობები, როგორც წესი, სახელშეკრულებო ფორმულარების ფორმით არსებობს. მასში აღნიშნულია დასადები ხელშეკრულების თითქმის ყველა პირობა, გარდა კონტრაქტის ვინაობისა. ასეთი სახელშეკრულებო ფორმულარები წინასწარ მზადდება. მაგალითად, ელექტროენერგიით მომარაგების ხელშეკრულების ფორმულარები ყველა მომხმარებლისთვის ერთნაირია. მათში შემდგომ ჩაიწერება ყოველი მომხმარებლის გვარი, სახელი, მისამართი. პრაქტიკაში ამ ფორმულარებს **ტიპობრივ სახელშეკრულებო ფორმულარებსაც** უწოდებენ.

მართალია, სტანდარტული პირობები, როგორც წესი, ხელშეკრულების ტექსტში აისახება, მაგრამ ეს არ არის ერთადერთი ფორმა სტანდარტული პირობების გამოყენებისა. ხშირია შემთხვევები, როცა ეს პირობები მაღაზიის ან სხვა დაწესებულების კედელზე ან სხვა თვალსაჩინო ადგილას გამოიკვრება. საჭაერო გადაზიდვების დროს გავრცელებულია ასევე ამ პირობების აღნიშვნა ავიაბილეთში და ა.შ. ეს ნიშნავს, რომ სტანდარტული პირობები შეიძლება ჩართული იყოს როგორც ხელშეკრულების ტექსტში, ისე არსებობდეს დანართის სახით, ან კონტრაქტისათვის სხვა ხელმისაწვდომი ფორმით.

3. სტანდარტული პირობები არის მრავალჯერადი გამოყენებისათვის გამიზნული პირობები. ეს მიუთითებს იმაზე, რომ სტანდარტული პირობები არ იქმნება მხოლოდ ერთი კონკრეტული ხელშეკრულების დადების მიზნით. იგი გამიზნულია მრავალ კონტრაქტთან ხელშეკრულების დასადებად. პრაქტიკული მნიშვნელობა არა აქვს იმას, თუ რამდენჯერ დაიღო რეალურად ხელშეკრულება. მთავარია, რომ იყოს განზრახვა, რათა ეს პირობები გამოყენებულ იქნეს მრავალჯერადად. მაგალითად, მობილური კავშირის სატელეფონო კომპანიებს წინასწარ აქვთ მომზადებული სახელშეკრულებო ფორმულარები, რომლებსაც ისინი

თავიანთ კლიენტებს სთავაზობენ ხელმოსაწერად. ბუნებრივია, რომ კლიენტების რაოდენობა საკმაოდ დიდია და, შესაბამისად, ეს პირობებიც მრავალჯერადი გამოყენებისთვისაა გამიზნული.

4. *სტანდარტულ პირობებს ერთი მხარე (შემთავაზებელი) უდგენს მეორე მხარეს.* წინასწარ მომზადებული ფორმულარები და მათში ჩამოყალიბებული პირობები მხოლოდ მაშინ ჩაითვლება ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობებად. თუკი ხელშეკრულების ერთი მხარე (შემთავაზებელი) ხელშეკრულების დადების მიზნით წარუდგენს მეორე მხარეს და მოითხოვს, რომ ხელშეკრულება ამ პირობების დაცვით დაიდოს. შემთავაზებელი ცალმხრივად სთავაზობს მეორე მხარეს ამ პირობებს ისე, რომ ისინი არ უნდა გახდეს სახელშეკრულებო მოლაპარაკების საგანი. არ არის აუცილებელი, რომ შემთავაზებელს ბაზარზე გაბატონებული მდგომარეობა ეკავოს. სტანდარტული პირობების შემთავაზებელი შეიძლება იყოს ნებისმიერი პირი, რომელსაც ერთი და იმავე პირობებით უხდება ხელშეკრულებების დადება მრავალ კონტრაქტთან.

5. *სტანდარტული პირობებით უნდა მოხდეს კანონით დადგენილი ნორმებისაგან განსხვავებული ან მათი შემცხები წესების დადგენა.* ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები, ჩვეულებრივ, ისეთ წესებს შეიცავენ, რომლებიც ზშირად არ არის კანონში გათვალისწინებული და შემთავაზებლის საქმიანობის სპეციფიკას გამოხატავენ. მაგალითად, მობილური კავშირის სატელეფონო კომპანია თავის სტანდარტულ პირობებში აღნიშნავს, რომ თუ დაიხარჯება დეპოზიტზე არსებული ფული, მაშინ აბონენტს შეუწყდება ტელეფონით სარგებლობის შესაძლებლობა, მაგრამ მას შეეძლება მიიღოს შემომავალი ზარები. ანდა სუპერმარკეტი თავისი სტანდარტული პირობებით მომხმარებელს აფრთხილებს, რომ „შეძენილი კვების პროდუქტების დაბრუნება დაუშვებელია“. ამგ-

ვარ წესებს კანონი პირდაპირ არ შეიცავს, მაგრამ მხარეს შეუძლია ისინი შეიტანოს სტანდარტულ პირობებში.

როცა საუბარია კანონის ნორმებისაგან განსხვავებული წესების დადგენაზე, უწინარეს ყოვლისა, იგულისხმება კანონის დისპოზიციური ნორმები. რაც შეეხება იმპერატიულ ნორმებს, ხელშეკრულების მონაწილეებს მათი შეცვლა არ შეუძლიათ და, ბუნებრივია, რომ ასეთი პირობა იქნება ბათილი. ამიტომ, სტანდარტული პირობების სასამართლო კონტროლის დროს უნდა შემოწმდეს, თუ რამდენად შეესაბამება ეს პირობები კანონის იმპერატიულ ნორმებს.

მართალია, სტანდარტული პირობები მხარეთა შორის ურთიერთობის წესებს ადგენენ, მაგრამ ისინი არ წარმოადგენენ სამართლის ნორმებს, ვინაიდან მათი მიზანი მხოლოდ კონკრეტულ პირთა შორის ურთიერთობის მოწესრიგებაა, მიუხედავად იმისა, რომ მრავალი პირის მიმართ გამოიყენებიან.

III. მხარეების მიერ დეტალურად განსაზღვრული სახელშეკრულებო პირობები

342-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, თუ ხელშეკრულების პირობები მხარეების მიერ დეტალურად არის განსაზღვრული, მაშინ ეს არ მიიჩნევა ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობად. თუ ხელშეკრულების პირობები მხარეების მიერ მოლაპარაკების შედეგად დეტალურად არის განსაზღვრული, მაშინ აღარ არსებობს სტანდარტული პირობების ერთი აუცილებელი ნიშანი, კერძოდ ის, რომ ეს პირობები არ არის მრავალჯერადი გამოყენებისათვის გამიზნული. გარდა ამისა, სტანდარტული პირობის მიმღებ მხარეს არა აქვს ამ პირობის განხილვის, მისი აკარგვიანობის შემოწმების შესაძლებლობა. იგი პრაქტიკულად ავტომატურად იღებს ამ პირობებს. ინდივიდუალური მოლაპარ-

აკების შედეგად კი მხარეები მხოლოდ მათთვის მისაღებ პირობებზე თანხმდებიან. ამიტომ ამ შემთხვევაში ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების მომწესრიგებელი ნორმები არ უნდა იქნეს გამოყენებული.

ინდივიდუალურად განსაზღვრული პირობების ამ თავისებურებიდან გამომდინარეობს ისიც, რომ მხარეთა მიერ შეთანხმებულ პირობებს უპირატესობა ენიჭება სტანდარტულ პირობებთან შედარებით (342-ე მუხლის მე-3 ნაწილი). პრაქტიკულად ეს იმას ნიშნავს, რომ დავის შემთხვევაში მხარეთა შორის ურთიერთობების მოსაწესრიგებლად გამოყენებული უნდა იქნეს არა სტანდარტული პირობების წესები, არამედ ის წესები, რომლებზეც მხარეები ხელშეკრულებაში შეთანხმდნენ.

მუხლი 343. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების გააქცევა ხელშეკრულების შემადგენელ ნაწილად

1. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები მხოლოდ მაშინ იქცევა მათ შემთავაზებელსა და ხელშეკრულების მეორე მხარეს შორის დადებული ხელშეკრულების შემადგენელ ნაწილად, როცა:

ა. შემთავაზებელი ხელშეკრულების დადების ადგილას თვალსაჩინო წარწერას გააკეთებს და მიუთითებს ამ პირობებზე

და

ბ. ხელშეკრულების მეორე მხარეს შესაძლებლობა აქვს გაეცნოს ამ პირობების შინაარსს და, თუ თანახმაა, მიიღოს ეს პირობები.

2. თუ ხელშეკრულების მეორე მხარე არის მეწარმე, ხელშეკრულებათა სტანდარტული პირობები ხელშეკრულების შემადგენელ ნაწილად იქცევა მაშინ, როცა მას საქმიან ურთიერ-

თობებში აუცილებელი გულისხმიერების გამოჩენისას ეს უნდა გაეთვალისწინებინა.

1. ხელშეკრულების შემადგენელ ნაწილად გადაქცევის წინაპირობები

სტანდარტული პირობების შემუშავების ძირითადი მიზანი იმაში მდგომარეობს, რომ ეს პირობები შემდგომში ხელშეკრულების შემადგენელი ნაწილი გახდეს, რათა მხარეებმა ურთიერთობა ამ პირობების შესაბამისად მოაწესრიგონ. იმის გამო, რომ სტანდარტული პირობების შემუშავებით მათი შემთავაზებული გაცილებით უკეთეს მდგომარეობაში იმყოფება, ვიდრე მომხმარებელი, კანონი აქ მისთვის განსაზღვრულ შეზღუდვებს ითვალისწინებს. კერძოდ, შემთავაზებლის მიერ შემუშავებული სტანდარტული პირობები ხელშეკრულების შემადგენელი ნაწილი გახდება მხოლოდ მაშინ, თუ *„შემთავაზებელი ხელშეკრულების დადების ადგილას თვალსაჩინო წარწერას გააკეთებს და მიუთითებს ამ პირობებზე“* (343-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ პუნქტი) და *„ხელშეკრულების მეორე მხარეს შესაძლებლობა აქვს გაეცნოს ამ პირობების შინაარსს და, თუ თანახმაა, მიიღოს ეს პირობები“* (343-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ბ“ პუნქტი).

მაგალითი:

სუპერმარკეტში თვალსაჩინო ადგილას არის გამოკრული წარწერა: „ჩვენთან მოქმედებს ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები: გაყიდული საქონელი უკან არ მიიღება, გადახდა მხოლოდ ნაღდი ფულით ლარებში და ა.შ.“; კინოთეატრში გამოკრულია წარწერა: „გაყიდული ბილეთი უკან არ დაბრუნდება“.

მხოლოდ იმის მითითება, რომ „ჩვენთან მოქმედებს ხელშეკრ-

რულების სტანდარტული პირობები“, არ არის საკმარისი. მხარისათვის თვალსაჩინო და ხელმისაწვდომი უნდა იყოს თვით ამ პირობების შინაარსი და ტექსტი.

წარწერა ან მითითება ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობებზე ისეთ ადგილას და ისეთი ასოებით უნდა იყოს გაკეთებული, რომ ნებისმიერ პირს შეეძლოს მისი წაკითხვა და მისი გაცნობა, რომ მიიღოს გადაწყვეტილება, დადოს თუ არა ამ პირობებით ხელშეკრულება. თუ შემთავაზებელს სტანდარტული პირობები მხოლოდ თანამშრომლებისთვის აქვს დარიგებული სამსახურებრივი სარგებლობისათვის ან კანცელარიაშია შენახული, ეს პირობები ვერ ჩაითვლება ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობებად და არც ხელშეკრულების შემადგენელ ნაწილად. თუ რა ჩაითვლება ხელშეკრულების დადების ადგილად, ეს დამოკიდებულია კონკრეტულ ხელშეკრულებაზე. მაგალითად, მეტროში ხელშეკრულების დადების ადგილად ჩაითვლება მეტროს სადგური, მაღაზიაში — სალარო და ა.შ.

343-ე მუხლის პირველი ნაწილით განსაზღვრული პირობა არის კუმულატიური: მომხმარებელს უნდა ჰქონდეს როგორც ამ წარწერის დანახვის, ისე მისი გაცნობის შესაძლებლობა. არ არის საკმარისი, რომ სტანდარტული პირობები ამობეჭდილი იყოს იმ ფორმულარის მეორე გვერდზე, რომელსაც მხარეები ხელს აწერენ. აუცილებელია, რომ ფორმულარის პირველ გვერდზე მოთავსებულ ტექსტში პირდაპირ იყოს მითითება იმაზე, რომ სტანდარტული პირობები მოთავსებულია ამ ხელშეკრულების მეორე გვერდზე.

343-ე მუხლი ეხება ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების გარეგნულ ფორმას და არა მის შინაარსს. თუ რამდენად შეესაბამება კანონის მოთხოვნებს შემოთავაზებული პირობები, უნდა გადაწყდეს კანონის სხვა მუხლების შესაბამისად.

II. სტანდარტული პირობების გადაქცევა

ხელშეკრულების შემადგენელ ნაწილად მემარაგებს
შორის ურთიერთობისას

ჩვეულებრივი მომხმარებლისაგან განსხვავებით, მეწარმეებს უფრო მეტი წინდახედულება მართებთ გარიგებების დადებისას. ამიტომ კანონი მათგან უფრო მეტ ყურადღებას მოითხოვს სტანდარტული პირობების გამოყენებით ხელშეკრულების დადებისას. როგორც წესი, მეწარმეები სხვასთან ურთიერთობაში თვითონ იყენებენ სტანდარტულ პირობებს. ამიტომ, კანონმდებლის აზრით, ისინი უფრო უნდა იყვნენ გარკვეული შემოძაგაზების მიერ შემუშავებულ სტანდარტულ პირობებში. თუმცა ამ სტანდარტული პირობების გაცნობის შესაძლებლობა მათაც უნდა ჰქონდეთ.

მაგალითი:

ელექტროენერგიის მომხმარებელი საწარმოები უფრო მეტად უნდა ერკვეოდნენ ენერგიის მიწოდების პირობებში, ვიდრე რიგითი მომხმარებელი.

მუხლი 344. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების უჩვეულო დებულებანი

ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების ის დებულებანი, რომლებიც ფორმის მიხედვით იმდენად უჩვეულოა, რომ მეორე მხარეს არ შეეძლო მათი გათვალისწინება, არ იქცევიან ხელშეკრულების შემადგენელ ნაწილად.

I. ცნება და ზოგადი მიმოხილვა

შეიძლება სტანდარტული პირობები მომხმარებელს 343-ე მუხლის მოთხოვნათა შესაბამისად წარედგინოს, მაგრამ ისინი მაინც არ

განდეს ხელშეკრულების შემადგენელი ნაწილი, თუკი ამ პირობების დებულებები იმდენად უჩვეულოა, რომ მეორე მხარეს არ შეეძლო მათი გათვალისწინება (344-ე მუხლი). ამ ნორმის მიზანი იმ მომხმარებლის ინტერესების დაცვაში მდგომარეობს, რომელიც საკმარისად არ არის გაცნობიერებული შემოთავაზებულ პირობებში.

უჩვეულოდ ჩაითვლება სტანდარტული პირობების ის დებულებები, რომლებიც მომხმარებელს მისთვის მოულოდნელად დამატებით ვალდებულებებს აკისრებენ ანდა შეთანხმებულ შესრულებას არსებითად ცვლიან.

სტანდარტული პირობების დებულება უჩვეულო უნდა იყოს სწორედ ამ ტიპის ხელშეკრულებისათვის. ის, რაც სხვა ტიპის ხელშეკრულებებისათვის ჩვეულებრივ დებულებას წარმოადგენს, არაა გამორიცხული, რომ ამ ტიპის ხელშეკრულებისათვის უჩვეულო იყოს. მაგალითად, უჩვეულო დებულებად უნდა ჩაითვალოს ახალი ტელევიზორის გამყიდველი მაღაზიის მიერ სტანდარტულ პირობებში ჩადებული დებულება, რომ, თუ საგარანტიო ვადის განმავლობაში ტელევიზორს აღმოაჩნდა დეფექტი, იგი უნდა აღმოიფხვრას მყიდველის ხარჯზე. ასევე უჩვეულო დებულებად უნდა ჩაითვალოს ბანკთან გაფორმებული იპოთეკის ის დებულება, რომლითაც იპოთეკით დატვირთული უძრავი ქონება გამოიყენება არა მხოლოდ ამ კონკრეტული მოთხოვნის, არამედ მოვალის მხრიდან არსებული ყველა სხვა მოთხოვნის უზრუნველსაყოფად.

სტანდარტული პირობის დებულება რომ უჩვეულოდ ჩაითვალოს, იგი უჩვეულო უნდა იყოს არა მხოლოდ ამ კონკრეტული მომხმარებლისათვის, არამედ საშუალო დონის მომხმარებლისთვის, რომელიც ანალოგიურ ხელშეკრულებებს დებს.

წესები სტანდარტული პირობების უჩვეულო დებულებების შესახებ თანაბრად ვრცელდება როგორც რიგით მომხმარებელზე,

ისე მეწარმეებზეც. მაგალითად, კომპიუტერების ფირმა ყიდულობს 10 კომპიუტერს. ნასყიდობის ხელშეკრულებაში შემთხვევით აღმოაჩენს, რომ მაღაზიასთან მას გაუფორმებია მომსახურების ხელშეკრულებაც, რომლის თანახმად მან ყოველთვიურად უნდა უზადოს გარკვეული თანხა მაღაზიას. ნასყიდობის ხელშეკრულება ნამდვილია, მაგრამ მომსახურების ნაწილში იგი ბათილია. რადგანაც საქმე გვაქვს 344-ე მუხლით გათვალისწინებულ უჩვეულო დებულებასთან.

სტანდარტული პირობების უჩვეულო დებულებებად უნდა ჩაითვალოს ჩანაწერები შემდეგ შემთხვევებში:

მაგალითი:

თბილისი-ფოთის სახაზო ავტობუსის კარებზე გაკეთებულია წარწერა: „ავტობუსი წავა მხოლოდ მაშინ, თუ შეგროვდება არანაკლებ ოცდახუთი მგზავრისა“. სალაროში ბილეთის შეძენისას მგზავრისათვის ამგვარი რამ მოლარეს არ განუცხადებია. ამიტომ მგზავრი ავტობუსის მძღოლისაგან ასეთ რამეს არ ელოდება და იგი არც შეიძლება ხელშეკრულების შემადგენელ ნაწილად ჩაითვალოს.

მაგალითი:

ბინის მაკლერის მიერ მომზადებული ხელშეკრულების ფორმულარში არის ასეთი ჩანაწერი: „ბინის შემძენი, რომელმაც მაკლერის მეშვეობით შეიძინა ბინა, ვალდებულია მაკლერს ყოველთვე გადაუხადოს 30 ლარი“. ასეთი ჩანაწერი იმდენად უჩვეულო და მოულოდნელია ბინის შემძენისათვის, რომ იგი არ შეიძლება ხელშეკრულების შინაარსის შემადგენელ ნაწილად ჩაითვალოს.

II. სტანდარტული პირობების უჩვეულო დებულებების სამართლებრივი შედეგი

პრაქტიკისათვის საინტერესოა როგორი სამართლებრივი შედეგი დადგება, თუ ხელშეკრულება დაიდება უჩვეულო დებულების გამოყენებით. ხელშეკრულება დადებულად უნდა ჩაითვალოს, ოღონდ ამ უჩვეულო დებულებების გარეშე. თუ უჩვეულო დებულება ხელშეკრულების რამდენიმე ნაწილს ეხება, მაშინ ეს ნაწილები არ ჩაითვლებიან ხელშეკრულების შემადგენელ ნაწილებად.

თუკი სტანდარტული პირობების უჩვეულო დებულებების ხელშეკრულებაში არ შეტანის გამო ხელშეკრულებაში წარმოიშობა ხარვეზი, იგი უნდა შეივსოს კანონის დისპოზიციური ნორმებითა და ხელშეკრულების განმარტების გზით.

მუხლი 345. ბუნდოვანი ტექსტის განმარტება მეორე მხარის სასარგებლოდ.

თუ ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების ტექსტი ბუნდოვანია, მაშინ იგი განიმარტება მეორე მხარის სასარგებლოდ.

ამ ნორმის მიზანია სტანდარტული პირობების შემთავაზებელი აიძულოს, რომ მან ნათელი და არაორაზროვანი დებულებები შეიტანოს სტანდარტულ პირობებში, ისეთი პირობები, რომლებიც გასაგები იქნება საშუალო დონის მომხმარებლისათვის.

მას შემდეგ, რაც სტანდარტული პირობები ხელშეკრულების შემადგენელი ნაწილი გახდება, მათი განმარტების მიმართ იგივე წესები გამოიყენება, რაც გარიგებათა განმარტების მიმართ. მაგრამ იმის გამო, რომ სტანდარტული პირობების გამოყენებით მასობრივი ხელშეკრულებების დადება ხდება, აუცილებელია გავითვალისწინოთ საშუალო მომხმარებლის გონებრივი და ინტელექტუალური შესაძლებლობები. გასათვალისწინებე-

ღია ისიც, რომ მომხმარებელი მოკლებულია იმის შესაძლებლობას, რომ დაწვრილებით გაეცნოს სტანდარტულ პირობებს. ამიტომ კანონი ამ პირობათა ბუნდოვანი დებულებების განმარტებისას მომხმარებლის ინტერესებს იცავს და მოითხოვს, რომ სტანდარტული პირობების ბუნდოვანი ტექსტი მეორე მხარის (მომხმარებლის) სასარგებლოდ განიმარტოს.

თუ რა უნდა ჩაითვალოს მომხმარებლის სასარგებლოდ განმარტებად, კონკრეტული ფაქტის შეფასებისას უნდა დადგინდეს. არ არის გამორიცხული, რომ განმარტებისას მომხმარებლისათვის საზიანო შინაარსი დადგინდეს. ასეთ შემთხვევაში სასურველია გამოყენებულ იქნეს კანონის დისპოზიციური ნორმები.

განმარტების აუცილებლობა წარმოიშობა მაშინ, როცა სტანდარტული პირობების ტექსტი ბუნდოვანია, როცა იგი მრავალგვარი გაგების საფუძველს იძლევა. როგორც წესი, ეს ფაქტი მხარეთა შორის დავისას წარმოჩინდება.

მუხლი 346. ნდობისა და კეთილსინდისიერების პრინციპების საწინააღმდეგო პირობათა გათიშობა

ბათილია ხელშეკრულებათა სტანდარტული პირობა, მიუხედავად ხელშეკრულებაში მისი ჩართვისა, თუ იგი ნდობისა და კეთილსინდისიერების პრინციპების საწინააღმდეგოდ საზიანოა ხელშეკრულების მეორე მხარისათვის. ამასთან, მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ის გარემოებები, რომელთა არსებობისას იქნა ეს პირობები ხელშეკრულებაში შეტანილი, მხარეთა ორმხრივი ინტერესები და სხვა.

სამოქალაქო კოდექსით განმტკიცებულ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პრინციპს წარმოადგენს სამოქალაქო უფლებათა განხორციელება კეთილსინდისიერად, ურთიერთობის მონაწილეთა ნდობაზე

დაყრდნობით (მე-8 მუსლის მე-3 ნაწილი). ეს პრინციპი პრაქტიკულ გამოხატულებას პოულობს ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების გამოყენებისას. მართალია, 347-ე და 348-ე მუსლები კონკრეტულად განსაზღვრავენ იმ დებულებებს, რომლებიც სტანდარტულ პირობებში ჩართვის შემთხვევაშიც კი ბათილია, მაგრამ, ბუნებრივია, კანონმდებელი ყველა შემთხვევას ვერ გაითვალისწინებს. ამიტომ 346-ე მუსლში განმტკიცებულია ზოგადი ნორმა, რომელიც მოსამართლეს უფლებას აძლევს ბათილად მიიჩნიოს სტანდარტული პირობების ის დებულებები, რომლებიც ნდობისა და კეთილსინდისიერების პრინციპების საწინააღმდეგოდ საზიანოა ხელშეკრულების მეორე მხარისათვის.

მაგალითები:

ტელევიზორის გამყიდველი მაღაზიის სტანდარტულ პირობებში აღნიშნულია, რომ „გაყიდული საქონლის გამო პრეტენზიები მიიღება მხოლოდ წერილობით“.

სამშენებლო ორგანიზაციის მიერ მომზადებულ სტანდარტულ პირობებში მითითებულია, რომ „შემკვეთთან შეთანხმებები იურიდიული ძალის მქონეა მხოლოდ წერილობითი გაფორმების შემდეგ“.

მრავალი სახელშეკრულებო ფორმულარი შეიცავს ამგვარ ჩანაწერებს. მათი მიზანი მდგომარეობს იმაში, რომ შეამცირონ ზეპირი შეთანხმებების მნიშვნელობა და უზრუნველყონ წერილობითი მტკიცებულებების არსებობა კონკრეტულ შეთანხმებასთან დაკავშირებით. ასევე მნიშვნელოვანია სურვილი გააკონტროლონ დადებული ხელშეკრულებების შესრულება თანამშრომლების მხრიდან. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ სამოქალაქო ურთიერთობებში კეთილსინდისიერებისა და ნდობის პრინციპის მნიშვნელობას, მხარეებს შორის დავის შემთხვევაში სტანდარტ-

ული პირობების ეს დებულებები შეიძლება ჩაითვალოს 346-ე მუხლთან შეუსაბამოდ და ბათილად. სტანდარტული პირობების შემთავაზებელს არა აქვს უფლება ხელი შეუშალოს მომხმარებლის ინტერესების დაცვას, თუკი ეს უკანასკნელი კეთილსინდისიერებისა და ნდობის პრინციპების დაცვით მოქმედებს. კერძოსამართლებრივი შეთანხმებების უმრავლესობა ზეპირად იდება და სრულდება. კანონით პირდაპირ გათვალისწინებული შემთხვევების გარდა, ხელშეკრულების ფორმა ზეპირია. ამიტომ სტანდარტული პირობების შემთავაზებელს არა აქვს უფლება ცალმხრივად წაართვას მხარეს თავდაცვის უფლება იმ შემთხვევაში, თუ მან ნების გამოვლენა ზეპირად განახორციელა.

მუხლი 347. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების გათიღობა

ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობებში, რომლებსაც შემთავაზებელი იყენებს იმ ფიზიკური პირების მიმართ, რომლებიც არ მისდევნენ სამეწარმეო საქმიანობას, მიიჩნევა ბათილად:

ა. დებულება, რომლითაც შემთავაზებელი აწესებს შეთავაზებული წინადადების მიღების ან უარყოფის, ანდა ამა თუ იმ სამუშაოს შესრულების შეუსაბამოდ ხანგრძლივ ან აშკარად მცირე ვადებს (წინადადების მიღებისა და შესრულების ვადები);

ბ. დებულება, რომლითაც შემთავაზებელი აწესებს მისივე ვალდებულებათა შესასრულებლად კანონით დადგენილი ნორმებისაგან განსხვავებულ, შეუსაბამოდ ხანგრძლივ ან არასაკმარისად განსაზღვრულ ვადებს (ვადები ვალდებულების დარღვევისას);

გ. დებულება, რომელიც შემთავაზებელს უფლებას აძლევს გაუმართლებლად და ხელშეკრულებაში მითითებული საფუძვლის გარეშე უარი თქვას თავისი ვალდებულების შესრულებაზე (ხელშეკრულებაზე უარის თქმის პირობა);

დ. დებულება, რომელიც შემთავაზებელს უფლებას აძლევს შეცვალოს შეპირებული სამუშაო ან გადაუხვიოს მას, თუ ამის შესახებ შეთანხმება მიუღებელია ხელშეკრულების მეორე მხარისათვის (ცვლილების შეტანის პირობა);

ე. დებულება, რომელიც შემთავაზებელს უფლებას აძლევს ხელშეკრულების მეორე მხარეს მოსთხოვოს გაწეული ხარჯების შეუსაბამოდ მაღალი ანაზღაურება (გაწეული ხარჯების შეუსაბამოდ მაღალი ანაზღაურება).

347-ე და 348-ე მუხლები შეეხება სტანდარტული პირობების ცალკეულ დებულებათა ნამდვილობის საკითხებს. მათში კონკრეტულად არის მოცემული ის დებულებები, რომლებიც სტანდარტულ პირობებში ჩართვის მიუხედავად, ბათილად უნდა ჩაითვალოს. ამ ნორმათა მიზანი მომხმარებელთა ინტერესების დაცვაა. ისინი არამეწარმე ფიზიკური პირების უფლებათა დაცვისკენაა მიმართული. კონკრეტული მაგალითები თვალსაჩინოს გახდის ამ ნორმების პრაქტიკულ მნიშვნელობას.

ა. წინადადების მიღებისა და შესრულების ვადები

ბათილია სტანდარტული პირობის დებულება, რომლითაც შემთავაზებელი აწესებს შეთავაზებული წინადადების მიღების ან უარყოფის, ანდა ამა თუ იმ სამუშაოს შესრულების შეუსაბამოდ ხანგრძლივ ან აშკარად მცირე ვადებს (347-ე მუხლის „ა“ პუნქტი)

მაგალითი:

ცემენტის ქარხანასა და გაბეღიას შორის დაიდო ხელშეკრულება ერთი წლის განმავლობაში ყოველთვიურად ერთი ტონა ცემენტის მიწოდების თაობაზე, რომელიც გაბეღიას სახლის ასაშენებლად სჭირდებოდა. ცემენტის ქარხნის მიერ შეთავაზე-

ბულ სტანდარტულ პირობებში აღნიშნულია: „მიწოდების სირთულეების შემთხვევაში მიწოდების ვადა გადაიწევს 60 დღით“.

სტანდარტული პირობების ეს დებულება ეწინააღმდეგება 347-ე მუხლის „ა“ პუნქტს და ბათილია, რადგანაც სტანდარტულ პირობებში არ უნდა ჩაიწეროს ისეთი დებულება, რომლითაც შემთავაზებელი აწესებს სამუშაოს შესრულების „შეუსაბამოდ ხანგრძლივ ვადებს“. ამ მაგალითში შეუსაბამობა მდგომარეობს იმაში, რომ ცემენტის ქარხანა აკეთებს დათქმას მიწოდების სირთულეების თაობაზე და ამით გამოწვეულ მიწოდების გაჭიანურებაზე. არ არის დაკონკრეტებული, თუ რა სახის სირთულემ შეიძლება გამოიწვიოს მიწოდების გაჭიანურება: ეს შეიძლება ცემენტის ქარხნის ბრალითაც მოხდეს. ასეთ შემთხვევაში პასუხისმგებლობა ეკისრება გამყიდველს და მისი გადაკისრება მყიდველისათვის დაუშვებელია. გარდა ამისა, დებულება ეწინააღმდეგება 347-ე მუხლის „ბ“ პუნქტსაც და ბათილია იმის გამოც, რომ ზუსტად არ არის განსაზღვრული მიწოდების ვადები. მყიდველისათვის პრაქტიკულად შეუძლებელია იმის დადგენა, თუ როდიდან უნდა აითვალოს მან ვადის გაჭიანურება.

ბ. ვადები ვალდებულების დარღვევისას

დებულება, რომლითაც შემთავაზებელი აწესებს მისივე ვალდებულებათა შესასრულებლად კანონით დადგენილი ნორმებისაგან განსხვავებულ, შეუსაბამოდ ხანგრძლივ ან არასაკმარისად განსაზღვრულ ვადებს (347-ე მუხლის „ბ“ პუნქტი)

მაგალითი:

სადაზღვევო კომპანია „ნატურის ზესა“ და ტოკვაძეს შორის დაიდო ჯანმრთელობის დაზღვევის ხელშეკრულება. სადაზღვევო კომპანიის მიერ მომზადებულ სტანდარტულ პირობებში აღნიშ-

ნულია დებულება, რომ „სადაზღვევო კომპანია დამზღვევს აუნაზღაურებს ზიანს სადაზღვევო შემთხვევის დადგენისა და საზღაურის ოდენობის განსაზღვრის წლის სამეურნეო შედეგების დამტკიცების შემდეგ“.

ეს დებულება ეწინააღმდეგება 347-ე მუხლის „ბ“ პუნქტს და ბათილია, რადგანაც სადაზღვევო კომპანიამ განსაზღვრა თავისი მოვალეობის შესრულების „შეუსაბამოდ ხანგრძლივი“ და, ამავე დროს, „არასაკმარისად განსაზღვრული“ ვადა, რომელიც ეწინააღმდეგება სამოქალაქო კოდექსის 814-ე მუხლის მე-4 ნაწილით დადგენილ მოთხოვნას, რომლის თანახმად, მზღვეველმა თავისი მოვალეობა უნდა შეასრულოს სადაზღვევო შემთხვევის დადგენისა და საზღაურის ოდენობის განსაზღვრის შემდეგ. სადაზღვევო კომპანიის შიდაორგანიზაციულ საკითხებს (მაგალითად, თუ როდის დამტკიცდება წლიური ანგარიში) დამზღვევისათვის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვთ.

გ. ხელშეკრულებაზე უარის თქმის პირობა

დებულება, რომელიც შემთავაზებელს უფლებას აძლევს გაუმართლებლად და ხელშეკრულებაში მითითებული საფუძვლის გარეშე უარი თქვას თავისი ვალდებულების შესრულებაზე (347-ე მუხლის „გ“ პუნქტი)

მაგალითი:

თოხაძესა და კომპიუტერების მაღაზიას შორის დაიდო 2 ცალი კომპიუტერის ნასყიდობის ხელშეკრულება. ხელშეკრულების თანახმად, მაღაზიას ერთ თვეში უნდა მიეწოდებინა კომპიუტერები თოხაძისათვის. მაღაზიის მიერ მომზადებულ სტანდარტულ პირობებში, რომლებიც ხელშეკრულების ნაწილია, აღნიშნულია:

„მაღაზიას ზიანის ანაზღაურების გარეშე შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულების შესრულებაზე, თუ საქონლის მიწოდების ვადების დარღვევა გამოწვეულია კომპიუტერების მწარმოებელი ორგანიზაციის ბრალით“.

სტანდარტული პირობების ეს დებულება ეწინააღმდეგება 347-ე მუხლის „გ“ პუნქტს და ბათილია, რადგან იგი მაღაზიას (შემთავაზებელს) უფლებას აძლევს „გაუმართლებლად“ უარი თქვას თავისი ვალდებულების შესრულებაზე“, თანაც ზიანის ანაზღაურების გარეშე. ის, რომ კომპიუტერების მიწოდების შეფერხება დამამზადებლის მიზეზით მოხდა, არ უნდა გახდეს მყიდველისათვის პასუხისმგებლობის დაკისრების საფუძველი. გარდა ამისა, დებულება ეწინააღმდეგება სამოქალაქო კოდექსის 397-ე მუხლსაც, რომლის თანახმად, მოვალე პასუხისმგებელია შესრულებისთვისაც მაშინაც, როცა შესრულების საგანი სხვა პირისაგან უნდა მიეღო და ვერ მიიღო, თუკი ხელშეკრულებიდან ან სხვა გარემოებებიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს.

სულ სხვაა, როცა მხარეები შეთანხმდნენ იმაზე, რომ მაღაზიას უფლება აქვს უარი თქვას ხელშეკრულების შესრულებაზე, თუკი საქონლის დამამზადებელი დროზე ვერ მიაწვდის პროდუქციას. ამ შეთანხმებას 342-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, უპირატესობა ექნება ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობასთან შედარებით.

დ. ცვლილების შეტანის პირობა

დებულება, რომელიც შემთავაზებელს უფლებას აძლევს შეცვალოს შეპირებული სამუშაო ან გადაუხვიოს მას, თუ ამის შესახებ შეთანხმება მიუღებელია ხელშეკრულების მეორე მხარისათვის (347-ე მუხლის „დ“ პუნქტი)

მაგალითი:

ვაშალომიძესა და „მშენებელს“ შორის დაიდო ნარდობის ხელშეკრულება, რომლის თანახმად „მშენებელს“ უნდა ჩაეტარებინა ვაშალომიძის სახლის რემონტი ე.წ. „ევრორემონტის“ სტანდარტების შესაბამისად. „მშენებლის“ მიერ მომზადებული სტანდარტული პირობები შეიცავს შემდეგ დებულებას: „მშენებელს“ შეუძლია შემკვეთთან წინასწარი თანხმობის გარეშე განახორციელოს ისეთი სამუშაოებიც, რომლებიც აუცილებელია და რომელთა ღირებულება არ აღემატება მთლიანი თანხის 20%-ს, თუკი ამ სამუშაოების ჩატარების მომენტი სათვით შეუძლებელია შემკვეთთან დაკავშირება“.

ეს ჩანაწერი ეწინააღმდეგება 347-ე მუხლის „დ“ პუნქტს და ბათილია, ვინაიდან შეთანხმებული სამუშაოს შეცვლის უფლება შემთავაზებელს აქვს მხოლოდ მეორე მხარის ინტერესების გათვალისწინებით და მისი თანხმობით. ვინაიდან ამ შემთხვევაში შემკვეთის თანხმობა არ არსებობს, ხოლო პირობის შეცვლის გამო ფასი მთელი ოცი პროცენტით იზრდება, სტანდარტული პირობის ეს დებულებაც უნდა ჩაითვალოს ბათილად.

ე. გაწეული ხარჯების შეუსაბამოდ მაღალი ანაზღაურების პირობა

დებულება, რომელიც შემთავაზებელს უფლებას აძლევს ხელშეკრულების მეორე მხარეს მოსთხოვოს გაწეული ხარჯების შეუსაბამოდ მაღალი ანაზღაურება (347-ე მუხლის „ე“ პუნქტი)

მაგალითი:

ადვოკატმა თავის მანდანტთან (კლიენტთან) გააფორმა იურიდიული მომსახურების ხელშეკრულება, რომლის თანახმად მანდანტს გაწეული მომსახურების ყოველი საათისათვის უნდა გადაეხადა 100 ლარი. ადვოკატის მიერ მომზადებულ სტან-

დართულ პირობებში აღნიშნული იყო: „შეთანხმებული ჰონორარის გარდა, მანდანტს (კლიენტს) ეკისრება მთლიანი თანხის 40%-მდე დამატებითი თანხის გადახდა ოფისის ხარჯებისათვის, რომელიც ადვოკატმა გასწია შეთანხმებული დავალების შესასრულებლად“.

სტანდარტული პირობის ეს დებულება ეწინააღმდეგება 347-ე მუხლის „ე“. პუნქტს და ბათილია, ვინაიდან იგი მანდანტისათვის ითვალისწინებს გაწეული ხარჯების შეუსაბამოდ მაღალ ანაზღაურებას. „შესაბამისობის“ საზომი ამ კონკრეტულ შემთხვევაში უნდა იყოს შეთანხმებული ჰონორარი, რომელშიც, როგორც წესი, შედის ასევე ის ხარჯები, (გარდა მგზავრობისა), რომლებიც ადვოკატის ოფისმა უნდა გასწიოს. შეთანხმებულ თანხაზე დამატებით 40%-ის გადახდევინება უდავოდ აყენებს მომხმარებელს მძიმე მდგომარეობაში. ამიტომ ასეთი დებულება ბათილად უნდა იქნეს მიჩნეული.

ცხადია, რომ აქ ჩამოთვლილი მაგალითები არ ამოწურავენ სტანდარტულ პირობებში ბათილად ჩასათვლედი დებულებების ჩამონათვალს, მაგრამ ისინი ნათელ წარმოდგენას ქმნიან, თუ რა მიზანს ისახავდა კანონმდებელი ამ ნორმების შემუშავებისას. შეესაბამება თუ არა ხელშეკრულების სტანდარტული დებულებების პირობები კანონის მოთხოვნებს, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში სასამართლომ უნდა შეამოწმოს. ამიტომ, ბუნებრივია, სასამართლო პრაქტიკა უფრო მეტ შემთხვევებს შექმნის მომავალ კომენტარებში გასათვალისწინებლად.

347-ე მუხლში გათვალისწინებული დებულებების შეტანა ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობებში, მართალია, იწვევს ამ დებულებათა ბათილობას ხელშეკრულების დადების მომენტიდან, მაგრამ არა ხელშეკრულების ბათილობას. ხელშეკრულება მთლიანად ძალაშია, მაგრამ მისი ამ ბათილი ნაწილების გარეშე.

*მუხლი 348. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების
გათიწობის სხვა საფუძველები*

ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობებში, რომლებსაც შემთავაზებული იყენებს იმ ფიზიკური პირების მიმართ, რომლებიც არ მისდევნენ სამეწარმეო საქმიანობას, აგრეთვე მიიჩნევა ბათილად:

ა. დებულება, რომელიც ითვალისწინებს ფასის მომატებას გაუმართლებლად მოკლე ვადებში (ფასების მოკლევადიანი მომატება);

ბ. დებულება, რომლითაც იზღუდება ან გამოირიცხება:

შესრულებაზე უარის უფლება, რომელიც ხელშეკრულების მხარეს ამ კანონის თანახმად აქვს,

ან

ხელშეკრულების მხარის უფლება, უარი თქვას შესრულებაზე, ვიდრე მეორე მხარეს არ შეუსრულებია დაკისრებული ვალდებულება (შესრულებაზე უარის თქმის უფლება);

გ. დებულება, რომლითაც ხელშეკრულების მხარეს ერთმევა უფლება, გაქვითოს უდავო ან სასამართლო გადაწყვეტილებით დადგენილი მოთხოვნა (ურთიერთმოთხოვნათა ჩათვლის აკრძალვა);

დ. დებულება, რომლითაც შემთავაზებული თავისუფლდება კანონით გათვალისწინებული იმ მოვალეობისაგან, რომ ხელშეკრულების მხარე გააფრთხილოს ან დაუნიშნოს მას ვადა ვალდებულების შესასრულებლად (გაფრთხილება ვალდებულების შესრულების შესახებ; ვადის დანიშვნა);

ე. შეთანხმება ზიანის ოდენობაზე მეტი თანხის მოთხოვნის შესახებ (ზიანის ანაზღაურების გადამეტებული მოთხოვნა);

ვ. დებულება, რომელიც გამორიცხავს ან ზღუდავს პასუხისმგებლობას იმ ზიანისათვის, რაც გამოწვეულია შემთავაზების ან მისი წარმომადგენლის მიერ უხეში გაუფრთხილებლო-

ბით ვალდებულების დარღვევის გამო (პასუხისმგებლობა გაუფრთხილებლობის გამო);

ზ. დებულება, რომლითაც შემთავაზებლის მიერ ძირითადი ვალდებულების დარღვევისას;

ხელშეკრულების მეორე მხარეს ერთმევა ან ეზღუდება უფლება, უარი თქვას ხელშეკრულებაზე,

ან

ხელშეკრულების მეორე მხარეს ერთმევა ან „ე“ ქვეპუნქტის საწინააღმდეგოდ ეზღუდება ხელშეკრულების შეუსრულებლობისათვის ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება (ძირითადი ვალდებულების შესრულების დარღვევა);

თ. დებულება, რომელიც შემთავაზებლის მიერ ვალდებულების ნაწილობრივ შესრულების შემთხვევებში ხელშეკრულების მეორე მხარეს ართმევს უფლებას, მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება მთლიანი ხელშეკრულების შეუსრულებლობისათვის ან უარი თქვას ხელშეკრულებაზე, თუკი მას დაეკარგა ინტერესი ნაწილობრივი შესრულებისადმი (ინტერესის დაკარგვა ვალდებულების ნაწილობრივ შესრულებისას);

ი. დებულებები, რომლებიც, კანონით გათვალისწინებული წესებისაგან განსხვავებით, ზღუდავენ ახალწარმოებული საქონლის მიწოდებისა და სამუშაოების შესრულებისას შემთავაზებლის პასუხისმგებლობას ნივთის ნაკლის გამო.

348-ე მუხლი ავსებს 347-ე მუხლით განსაზღვრული ბათილი დებულებების კატალოგს. იგი უფრო აკონკრეტებს და განაერცობს შემთხვევებს, თუ როდის ჩაითვლება სტანდარტული დებულების ჩანაწერი ბათილად. კონკრეტული მაგალითების მოხმობა აქაც უფრო თვალსაჩინოს გახდის ამ მუხლის პრაქტიკულ ღირებულებას.

ა. ფასების მოკლევადიანი მომატება

დებულება, რომელიც ითვალისწინებს ფასის მომატებას გაუმართლებლად მოკლე ვადებში (348-ე მუხლის „ა“ პუნქტი)

მაგალითი:

სახელშეკრულებო ფორმულარით, რომლითაც „ქალაქგაზი“ აფორმებს ხელშეკრულებებს გაზის მიწოდების თაობაზე მომხმარებელთან, გათვალისწინებულია, რომ „ქალაქგაზს“ უფლება აქვს სამ თვეში ერთხელ გაზარდოს გაზის საფასური.

სტანდარტული პირობის ეს დებულება შეიცავს პირობას, რომელიც „გაუმართლებლად მოკლე ვადებში“ ითვალისწინებს ფასის მომატებას. ამიტომ იგი უნდა ჩაითვალოს 348-ე მუხლის „ა“ პუნქტის საწინააღმდეგო დებულებად და შესაბამისად ბათილად. თუ შემთავაზებელს მიეცემოდა იმის შესაძლებლობა, რომ მომხმარებელთან შეთანხმების გარეშე ამგვარ მოკლე ვადებში გაეზარდა საქონლის ან მომსახურების ფასი, ეს მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენებდა მომხმარებელს. ამიტომ კანონმდებელი ვალდებულია დაიცვას მომხმარებლის ინტერესები.

ბ. შესრულებაზე უარის თქმის უფლება

დებულება, რომლითაც იზღუდება ან გამოირიცხება: შესრულებაზე უარის უფლება, რომელიც ხელშეკრულების მხარეს ამ კანონის თანახმად აქვს, ან ხელშეკრულების მხარის უფლება, უარი თქვას შესრულებაზე, ვიდრე მეორე მხარეს არ შეუსრულებია დაკისრებული ვალდებულება.

მაგალითი:

ავტომალაზიასა და მჭედლიშვილს შორის დაიდო ავტომან-

ქანის ნასყიდობის ხელშეკრულება ავტომობილის საფასურის გადახდის განვადებით. ამ ხელშეკრულების თანახმად, მჭედლიშვილს ერთი წლის განმავლობაში (ყოველთვიურად განსაზღვრული თანხის გადახდით) უნდა დაეფარა ავტომანქანის საფასური, რომლის შემდეგაც იგი შეიძენდა საკუთრებას ავტომანქანაზე (188-ე მუხლი). ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობაში, რომელიც ავტომალაზიის მიერ იყო მომზადებული, ჩადებული იყო ასეთი დებულება: „ავტომალაზიის მოთხოვნისთანავე მყიდველი ვალდებულია სრულად გადაიხადოს მანქანის საფასური. წინააღმდეგ შემთხვევაში მყიდველი კარგავს მანქანის მფლობელობის უფლებას და ავტომალაზია უფლებამოსილია დაუყოვნებლივ მოითხოვოს მანქანის დაბრუნება მყიდველისათვის თანხის დაბრუნების გარეშე“.

ეს დებულება ეწინააღმდეგება 348-ე მუხლის „ბ“ პუნქტის მეორე წინადადებას, რომლის თანახმად, ხელშეკრულების მხარეს უფლება აქვს უარი თქვას შესრულებაზე, ვიდრე მეორე მხარეს არ შეუსრულებია თავისი მოვალეობა. მჭედლიშვილს უფლება აქვს უარი თქვას ამ მოთხოვნის შესრულებაზე, ვინაიდან ჯერ არ გასულა ხელშეკრულებით მისთვის მინიჭებული ვადა საფასურის გადახდისა. ხოლო გამყიდველს აღნიშნული დებულება უფლებას აძლევს ვადაზე ადრე მოსთხოვოს მყიდველს საფასურის გადახდა. ეს, რა თქმა უნდა, შეუსაბამოდ არახელსაყრელ მდგომარეობაში აყენებს მომხმარებელს. ამიტომ ამგვარი დებულება უნდა ჩაითვალოს ბათილად.

გ. ურთიერთმოთხოვნათა ჩათვლის აკრძალვა

დებულება, რომლითაც ხელშეკრულების მხარეს ერთმევა უფლება, გაქვითოს უდავო ან სასამართლო გადაწყვეტილებით დადგენილი მოთხოვნა (348-ე მუხლის „გ“ პუნქტი)

მაგალითი:

„ქალაქენერგოს“ მიერ მომზადებული სახელშეკრულებო ფორმულარი შეიცავს შემდეგ სტანდარტულ პირობას: „ელექტროენერგიის მომხმარებლების დავალიანება, რომელიც გამოიხატება ელექტროენერგიის საფასურის გადაუხდელობაში არ შეიძლება გაიქვითოს სხვა მოთხოვნით, რომელიც მომხმარებელს შეიძლება ჰქონდეს „ქალაქენერგოს“ მიმართ“. მაღალი ძაბვის გამო გადაიწვა ელექტროენერგიის მომხმარებელ კოჭლამაზიშვილის მაცივარი, ტელევიზორი, სარეცხი მანქანა და კონდიციონერი. მიყენებულმა ზიანმა შეადგინა 2000 ლარი, რომლის გადახდაც სასამართლოს გადაწყვეტილებით დაეკისრა „ქალაქენერგოს“. კოჭლამაზიშვილმა „ქალაქენერგოსაგან“ მოითხოვა ამ დავალიანების გაქვითვა გადაუხდელი დენის საფასურში. „ქალაქენერგომ“ უარი განაცხადა და დაეყრდნო მის მიერ მომზადებულ ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობებს.

სტანდარტული პირობების ეს დებულება ეწინააღმდეგება 348-ე მუხლის „გ“ პუნქტს და ამიტომ ბათილია. კანონის ამ ნორმის მიზანია დაიცვას მომხმარებელი და მას სრულად მისცეს კონტრაქტის მიმართ საპასუხო შესაგებლის გამოყენების უფლება. კანონი მთლიანად არ უკრძალავს სტანდარტული პირობების შემთავაზებელს გაქვითვის მოთხოვნაზე უარის თქმის შესაძლებლობას. მაგრამ იგი ზღუდავს ამ უფლების გამოყენებას სასამართლო გადაწყვეტილებით დადგენილი მოთხოვნების მიმართ.

დ. გაფრთხილება ვალდებულების შესრულების შესახებ; ვადის დანიშვნა

დებულება, რომლითაც შემთავაზებული თავისუფლდება კანონით გათვალისწინებული იმ მოვალეობისაგან, რომ ხელშეკრულების მხარე გააფრთხილოს ან დაუნიშნოს მას ვადა ვალ-

დებულების შესასრულებლად (348-ე მუხლის „დ“ პუნქტი)

მაგალითი:

სამკერვალო ატელიეს შესასვლელში გამოკრულია სტანდარტული პირობა, რომლის თანახმად, „ატელიე პასუხს არ აგებს, თუ შეკერილი ტანსაცმლის დაბალი ხარისხი გამოწვეულია შემკვეთის მიერ მოტანილი ნაჭრის დაბალი ხარისხით“.

სტანდარტული პირობის ეს დებულება უნდა ჩაითვალოს ბათილად, ვინაიდან 647-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ პუნქტის თანახმად, მენარდე ვალდებულია დროულად გააფრთხილოს შემკვეთი, რომ შემკვეთისაგან მიღებული მასალა უხარისხოა. გაფრთხილების ეს ვალდებულება, რომელიც კანონითაა გათვალისწინებული, არ შეიძლება შეიცვალოს ხელშეკრულების სტანდარტული პირობით.

უაღრესად მნიშვნელოვანია ვალდებულების შესასრულებლად დამატებითი ვადის დანიშვნის შესახებ გაფრთხილების ინსტიტუტი, რომელიც გათვალისწინებულია 394-ე მუხლის მე-2 ნაწილში. ამ ნორმის თანახმად, კრედიტორს ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა შეუძლია მხოლოდ მას შემდეგ, რაც იგი მოვალეს ვალდებულების შესრულებისათვის დამატებით ვადას დაუნიშნავს. დამატებითი ვადის დაუნიშნავად მას შეუძლია მოითხოვოს ვალდებულების შესრულება, მაგრამ არა ზიანის ანაზღაურება. ამიტომ დამატებითი ვადის დანიშვნის მოვალეობის გამორიცხვა ხელშეკრულების სტანდარტული პირობებიდან უნდა ჩაითვალოს ბათილად როგორც 394-ე მუხლის, ისე 348-ე მუხლის „დ“ პუნქტის თანახმად.

ე. ზიანის ანაზღაურების გადაშეტებული მოთხოვნა

შეთანხმება ზიანის ოდენობაზე მეტი თანხის მოთხოვნის შესახებ (348-ე მუხლის „ე“ პუნქტი)

მაგალითი:

ავეჯის მალაზიასა და ჭრელაშვილს შორის დაიდო ნასყიდობის ხელშეკრულება რუმინული წარმოების საძინებელ გარნიტურზე. ჭრელაშვილმა ავეჯის საფასური 5000 ლარი უკვე გადაიხადა. ავეჯი მას უნდა წაეღო ერთი კვირის შემდეგ. მალაზიის შესასვლელში გამოკრულ სტანდარტულ პირობებში იყო ასეთი პუნქტი: „თუ მყიდველი დააგვიანებს ნაყიდი ავეჯის წაღებას, ყოველ გადაგადაცილებულ დღეზე მალაზიისთვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურებლად მან უნდა გადაიხადოს ავეჯის ფასის 5%“.

პრაქტიკაში ხშირია შემთხვევები, როცა სტანდარტული პირობების გამოყენებები მათ წინაშე ნაკისრი ვალდებულების შესრულების უზრუნველსაყოფად აწესებენ ზიანის ანაზღაურების შეუსაბამოდ მაღალ განაკვეთებს, რაც 348-ე მუხლის „ვ“ პუნქტის საწინააღმდეგო დებულებად უნდა შეფასდეს. ამიტომ, მალაზიის სტანდარტული პირობა ჭრელაშვილთან დადებულ ხელშეკრულებაში უნდა ჩაითვალოს ბათილად. აქედან გამომდინარე, ჭრელაშვილს არ უნდა გადახდეს ავეჯის ღირებულების 5% ყოველ გადაგადაცილებულ დღეზე, თუ იგი დააგვიანებს ავეჯის წაღებას.

მეტად გავრცელებულია ამგვარი დებულებები ბანკების მიერ მომზადებულ სტანდარტულ პირობებში, რომლითაც ბანკები აწესებენ შეუსაბამოდ მაღალ პროცენტებს ზიანის ანაზღაურების სახით იმ შემთხვევებისათვის, როცა მოვალე დროულად ვერ დააბრუნებს ბანკისაგან აღებულ კრედიტს.

ვ. პასუხისმგებლობა გაუფრთხილებლობის გამო

დებულება, რომელიც გამორიცხავს ან ზღუდავს პასუხისმგებლობას იმ ზიანისათვის, რაც გამოწვეულია შემთავაზებლის ან მისი წარმომადგენლის მიერ უხეში გაუფრთხილებლობით ვალდებულების დარღვევის გამო (348-ე მუხლის „ვ“ პუნქტი)

მაგალითი:

აეროპორტის შემნახველი საკნის კარებზე არის წარწერა: „საკანში შესანახად ჩაბარებულ საგნებზე შემნახველი საკნის ადმინისტრაცია პასუხს არ აგებს“.

ავტომანქანების ავტომატური სამრეცხაოს შესასვლელთან გამოკრულია სტანდარტული პირობა: „ავტომატური რეცხვისას ავტომანქანის ცალკეული ნაწილების დაზიანებისათვის ავტოსამრეცხო პასუხს არ აგებს“.

ელექტროტექნიკის მაღაზიის საღაროსთან მოთავსებულია სტანდარტული პირობა: „გაყიდული საქონლის ხარისხზე და მის საქარხნო დეფექტებზე მაღაზია პასუხს არ აგებს“.

ყველა ჩამოთვლილი მაგალითი იმის ნიმუშია, თუ როგორ სურს შემთავაზებელს თავისი სტანდარტული პირობებით გამორიცხოს მომხმარებლის წინაშე თავისი პასუხისმგებლობა. ასეთი დებულებები ყველა სტანდარტულ პირობაში უნდა ჩაითვალოს ბათილად და შემთავაზებელს ზიანის დადგომისას მაინც უნდა დაეკისროს პასუხისმგებლობა. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ასეთი დებულებები ცხოვრებაში მეტად ხშირია, თვალსაჩინო გახდება ამ ნორმის პრაქტიკული მნიშვნელობაც.

ზ. ძირითადი ვალდებულების შესრულების დარღვევა

დებულება, რომლითაც შემთავაზებლის მიერ ძირითადი ვალდებულების დარღვევისას: ხელშეკრულების მეორე მხარეს ერთმევა ან ეზღუდება უფლება, უარი თქვას ხელშეკრულებაზე, ან ხელშეკრულების მეორე მხარეს ერთმევა ან „ვ“ ქვეპუნქტის საწინააღმდეგოდ ეზღუდება ხელშეკრულების შეუსრულებლობისათვის ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება.

მაგალითი:

ბანკსა და თეთრადეს შორის 15 მაისს დაიდო სესხის ხელშეკრულება, რომლითაც ბანკს 15 სექტემბერს თეთრადესათვის უნდა მიეცა 10 000 ლარი. ბანკის მიერ მომზადებული ხელშეკრულების სტანდარტული ფორმულარის თანახმად: „სესხის ხელშეკრულების დადების შემდეგ მსესხებელს არა აქვს უფლება ცალმხრივად თქვას უარი ხელშეკრულებაზე იმ შემთხვევაშიც, თუ ბანკი მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო დააგვიანებს სესხის გაცემას“.

სტანდარტული პირობების ეს დებულება ბათილია, ვინაიდან იგი ეწინააღმდეგება კანონის ნორმას, რომლის თანახმადაც ხელშეკრულების მხარეს უფლება აქვს უარი თქვას ხელშეკრულებაზე, თუ მოვალე არ ასრულებს მასზე დაკისრებულ მოვალეობას (405-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ პუნქტი). გარდა ამისა, ეს დებულება აშკარად კაბალურ მდგომარეობაში აყენებს კლიენტს იმით, რომ მას უსაძბს კანონით მინიჭებულ შესაძლებლობას უარი თქვას ხელშეკრულებაზე, თუკი მოვალე არ ასრულებს ხელშეკრულებით ნაკისრ ვალდებულებას.

თ. ინტერესის დაკარგვა ვალდებულების ნაწილობრივ შესრულებისას

დებულება, რომელიც შემთავაზებლის მიერ ვალდებულების ნაწილობრივ შესრულების შემთხვევებში ხელშეკრულების მეორე მხარეს ართმევს უფლებას, მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება მთლიანი ხელშეკრულების შეუსრულებლობისათვის ან უარი თქვას ხელშეკრულებაზე, თუკი მას დაეკარგა ინტერესი ნაწილობრივი შესრულებისადმი (348-ე მუხლის „თ“ პუნქტი)

მაგალითი:

ტურისტულ ბიუროსა და თავაძეს შორის დაიდო ხელშეკრულება, რომლის თანახმად ტურისტული ბიურო კისრულობდა ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებში გემით მოგზაურობის ვალდებულებას. პროგრამის თანახმად, ჯგუფი თვითმფრინავით უნდა ჩაფრენილიყო სტამბულში, საიდანაც მოგზაურობა უნდა დაწყებულიყო გემით. მოგზაურობის დაწყებამდე რამდენიმე დღით ადრე თავაძემ შეიტყო, რომ სტამბულამდე თვითმფრინავით მგზავრობა შეიცვალა ავტობუსით მგზავრობით. ამის გამო მან დაკარგა ინტერესი მოგზაურობისადმი, რადგან ავტობუსით ასეთი დიდი მანძილის გავლა მას დამძლეულად და უინტერესოდ მოეჩვენა. ამიტომ მოითხოვა ხელშეკრულების შეწყვეტა და ფულის უკან დაბრუნება. ტურისტულმა ბიურომ მას უარი უთხრა ამაზე, რადგანაც მათი სტანდარტული პირობის თანახმად: „მოგზაურობის გეგმის ნაწილობრივ შეცვლის შემთხვევაში ტურისტს არა აქვს ხელშეკრულებაზე უარის უფლება“.

ეს დებულება ეწინააღმდეგება როგორც სამოქალაქო კოდექსის 405-ე მუხლის პირველი ნაწილის მე-3 წინადადებას, ისე 661-ე და 665-ე მუხლების მოთხოვნებს და აშკარად ზღუდავს კლიენტის უფლებებს. ამიტომ სტანდარტული დებულების ასეთი ჩანაწერიც მიჩნეულ უნდა იქნეს ბათილად: თავაძეს უფლება აქვს უარი თქვას ხელშეკრულებაზე.

ი. დებულებები, რომლებიც, კანონით გათვალისწინებული წესებისაგან განსხვავებით, ზღუდავენ ახალწარმოებული საქონლის მიწოდებისა და სამუშაოების შესრულებისას შემთავაზების პასუხისმგებლობას ნივთის ნაკლის გამო.

მაგალითი:

კომპიუტერული ტექნიკის მალაზია, რომელიც ვაჭრობს ახალ კომპიუტერული ტექნიკით, თავის სტანდარტულ პირობებში აფიქსირებს, რომ „გაყიდული ტექნიკის ხარისხზე და ექსპლუატაციის დროს გამოვლენილ ნაკლზე მალაზია მყიდველების წინაშე პასუხს არ აგებს. ტექნიკის მყიდველებს შეუძლიათ პრეტენზია წაუყენონ პირდაპირ მწარმოებელს“.

სტანდარტული პირობის ეს დებულება ბათილია, ვინაიდან იგი მომხმარებელს უფლებას ართმევს ნაყიდი ნივთის ნაკლის გამო პრეტენზია წაუყენოს პირდაპირ გამყიდველს. ამიტომ, მიუხედავად ამ ჩანაწერისა, მყიდველს უფლება აქვს პრეტენზიები წაუყენოს მალაზიას.

ხელშეკრულებების სტანდარტულ პირობებთან დაკავშირებით მოხმობილი ერთეული მაგალითებიც თვალნათლივ ადასტურებენ, თუ როგორი დიდი მნიშვნელობა შეიძლება შეიძინონ ამ ნორმებმა ჩვენს საზოგადოებაში. ამ ნორმათა შინაარსის სწორი გაგება სასამართლოების მხრიდან აუცილებელი წინაპირობაა იმისათვის, რომ მათ რეალურად დაიმკვიდრონ აღვლილი მომხმარებელთა უფლებების დაცვის საქმეში.

მესამე პირთა სასარგებლოდ დადებული
ხელშეკრულება

მუხლი 349. ცნება

მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულების შესრულება შეიძლება მოითხოვოს როგორც კრედიტორმა, ასევე მესამე პირმა, თუ კანონით ან ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული, ანდა თვით ვალდებულების არსიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს.

1. მესამე პირთა სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულებ-
ის ცნება და მნიშვნელობა

ჩვეულებრივ, ხელშეკრულება ორ მხარეს შორის იდება და მათ შორის ურთიერთობებს აწესრიგებს. ხელშეკრულებით, როგორც წესი, სახელშეკრულებო უფლებები და მოვალეობები წარმოეშობათ მხოლოდ ამ ხელშეკრულების მონაწილეებს. მხოლოდ მათ აქვთ უფლება ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ერთმანეთს წაუყენონ პრეტენზიები და შესაგებლები. ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ შესრულებასაც, ბუნებრივია, მხოლოდ ისინი იღებენ.

ცხოვრებაში ხშირია შემთხვევები, როცა მხარეები ღებენ ხელშეკრულებას, მაგრამ ამ ხელშეკრულებით გათვალისწინებული სიკეთე, სარგებელი, შესრულება სხვა პირს ხმარდება. მაგალითად, მამას სურს შვილს დაბადების დღეზე უყიდოს ახალი კომპიუტერი. იგი მიდის მაღაზიაში, ყიდულობს კომპიუტერს, მაგრამ იქვე უთანხმდება გამყიდველს, რომ მაღაზიამ ეს კომპიუტერი შვილს უნდა მიუტანოს. ამ შემთხვევაში ხე-

ლშეკრულება დადებულია მაღაზიასა და მამას შორის, მაგრამ ხელშეკრულების შედეგი უნდა დადგეს შვილისთვის (ე.ი. მესამე პირისათვის). ასეთ ხელშეკრულებებს *მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულებები ეწოდება*.

მაშასადამე, *მესამე პირის სასარგებლოდ დადებულად ჩითვლება ხელშეკრულება, რომლითაც ხელშეკრულებით გათვალისწინებული შედეგი დგება იმ პირის მიმართ, რომელიც არ არის ხელშეკრულების მონაწილე (მესამე პირი)*.

მესამე პირი შეიძლება იყოს ნებისმიერი ფიზიკური ან იურიდიული პირი. ფიზიკური პირის შემთხვევაში არაა აუცილებელი, რომ იგი იყოს ქმედუნარიანი. ხელშეკრულების დადების მომენტში შეიძლება იგი არათუ დაბადებული, არამედ ჩასახულიც კი არ იყოს.

იმის მიხედვით, თუ რა უფლებრივი დამოკიდებულება აქვს მესამე პირს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული შესრულების მიმართ, მესამე პირთა სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულებები შეიძლება ორ ღიდ ჯგუფად დაიყოს: 1. ხელშეკრულებები მესამე პირთა დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე და 2. ხელშეკრულებები მესამე პირთა დამოუკიდებელი მოთხოვნით.

1. ხელშეკრულებები მესამე პირთა დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე

ხელშეკრულებათა ერთი ნაწილი, მართალია, იდება მესამე პირის სასარგებლოდ, მაგრამ ისე, რომ მესამე პირს არა აქვს უფლება კრედიტორისაგან მოითხოვოს შესრულება. როცა მამამ მაღაზიაში შვილს საჩუქრად უყიდა კომპიუტერი და მაღაზიამ იკისრა ამ კომპიუტერის მიტანა შვილისათვის, ამით შვილს არ

წარმოშობა უფლება, რომ მოეთხოვა მაღაზიისაგან ნაკისრი ვალდებულების შესრულება. მაღაზიამ ვალდებულება იკისრა მყიდველის (მამის) წინაშე. ამიტომ ვალდებულების შესრულებლობისას გამყიდველმა (მაღაზიამ) პასუხი უნდა აგოს მყიდველის წინაშე, თუმცა ხელშეკრულება მესამე პირის (შვილის) სასარგებლოდ დაიდო.

ამ ჯგუფის ხელშეკრულებათა დახასიათებისას მთავარია ის, რომ მესამე პირი, რომლის სასარგებლოდაც დაიდო ხელშეკრულება, არ არის უფლებამოსილი თვითონ მოითხოვოს ვალდებულების შესრულება. ის უფრო სარგებლის მიღების მომლოდინე პირია და არა კრედიტორი. ე.ი. ხელშეკრულება არ აფუძნებს მისთვის დამოუკიდებელ მოთხოვნას.

2. ხელშეკრულებები მესამე პირის დამოუკიდებელი მოთხოვნით

ხელშეკრულებათა მეორე ჯგუფისათვის დამახასიათებელია ის, რომ მესამე პირი არა მხოლოდ პასიური მომლოდინეა ხელშეკრულებით გათვალისწინებული შედეგის დადგომისა, არამედ მას წარმოეშობა უფლება მოვალისაგან მოითხოვოს კიდევ შესრულება. ე.ი. მესამე პირი ამ ხელშეკრულებებში იკავებს კრედიტორის ადგილს.

მაგალითი:

საწარმომ სადაზღვევო კომპანიასთან დადო თანამშრომელთა (მესამე პირთა) სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაზღვევის ხელშეკრულება. თუ დადგება ხელშეკრულებით გათვალისწინებული სადაზღვევო შემთხვევა (მაგალითად, ერთ-ერთ თანამშრომელს ესაჭიროება ოპერაცია), თანამშრომელს უფლება აქვს სადაზღვევო

კომპანიისაგან უშუალოდ მოითხოვოს მკურნალობის ხარჯების ანაზღაურება.

ამრიგად, ამ ჯგუფის ხელშეკრულებებში მესამე პირი დამოუკიდებელი მოთხოვნის უფლების მქონეა და მას, როგორც კრედიტორს, შეუძლია მოვალისაგან მოითხოვოს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულების შესრულება. ხელშეკრულებათა თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ მესამე პირი არ არის ხელშეკრულების მხარე, მას მონაწილეობა არ მიუღია ხელშეკრულების დადებაში, არც ნება გამოუვლენია ხელშეკრულების დასადავად, მაგრამ იგი იკავებს ხელშეკრულების კრედიტორის ადგილს. მისი მოთხოვნის საფუძველს შეადგენს ორ სხვა პირს შორის დადებული ხელშეკრულება, რომელიც მას აღჭურავს სათანადო მოთხოვნის უფლებამოსილებით.

მესამე პირთა სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულებების პრაქტიკული მნიშვნელობა მეტად დიდია. ცხოვრებაში ხშირია შემთხვევები, როცა ხელშეკრულების დადებით მხარეები სხვა პირთათვის სასურველი შედეგის დადგომას ითვალისწინებენ. სამართლებრივად ამ დროს ყველაზე მნიშვნელოვანი იმის გარკვევაა, აქვს თუ არა მესამე პირს დამოუკიდებელი მოთხოვნის უფლება, შეუძლია თუ არა მას პირდაპირ მოითხოვოს მოვალისაგან შესრულება. სწორედ ამ შესაძლებლობაზე მიუთითებს 349-ე მუხლი: „მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულების შესრულება შეიძლება მოითხოვოს როგორც კრედიტორმა, ასევე მესამე პირმა, თუ კანონით ან ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული, ანდა თვით ვალდებულების არსიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს“.

უნდა ჰქონდეს თუ არა მესამე პირს დამოუკიდებელი მოთხოვნის უფლება, როგორც წესი, დამოკიდებულია თვით ხელშეკ-

რულების მონაწილე მხარეების ნებაზე და ეს სრულად თავსდება ხელშეკრულების თავისუფლების ფარგლებში. მაგრამ ხელშეკრულების მონაწილეთა ნებაზე არ არის და არც შეიძლება იყოს დამოკიდებული ის, გამოიყენებს თუ არა მესამე პირი მისთვის მინიჭებულ უფლებას.

II. მესამე პირის სასარგებლოდ დადგენილი ხელშეკრულებების გამოყენების სფერო

მესამე პირის სასარგებლოდ დადგენილი ხელშეკრულება ხელშეკრულების ცალკე ტიპს არ წარმოადგენს. იგი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ნებისმიერ ხელშეკრულებასთან დაკავშირებით და კერძო სამართლის ნებისმიერ სფეროში.

მაგალითი:

შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების წესდებით გათვალისწინებულია, რომ პარტნიორ ა-ს გარდაცვალების შემდეგ მისი წილი გადავა, უფროს შვილზე, რომელიც უნდა იყოს დირექტორატის წევრი.

ეს მაგალითი საკორპორაციო სამართლიდანაა. მის თანახმად, მემკვიდრე (მესამე პირი) უფლებებს იძენს არა მემკვიდრეობითი სამართლის ნორმების საფუძველზე, არამედ საზოგადოების წესდების საფუძველზე, რომელიც საკორპორაციო ხელშეკრულებას წარმოადგენს.

მესამე პირის სასარგებლოდ შეიძლება დაიდოს ნებისმიერი ვალდებულებითსამართლებრივი ხელშეკრულება (ნასყიდობა, ქირავნობა, იჯარა, ნარდობა და ა.შ.). ყველაზე მეტად იგი მაინც სადაზღვევო ურთიერთობების სფეროში გამოიყენება.

III. მესამე პირის სასარგებლოდ შესრულების სამართლებრივი საფუძველი

როგორც აღინიშნა, მესამე პირის სასარგებლოდ შესრულების სამართლებრივი საფუძველი არის ხელშეკრულება, რომლის მხარესაც მესამე პირი არ წარმოადგენს. ვინაიდან ამ ხელშეკრულების დადებისთვის მესამე პირის ნების გამოვლენა არ არის სავალდებულო, არც ის არის აუცილებელი, რომ მესამე პირი ქმედუნარიანი იყოს.

მესამე პირი მოთხოვნის უფლებას მოიპოვებს ხელშეკრულების დადების მომენტიდან, მაგრამ მისი განხორციელება შეიძლება დამოკიდებული იყოს განსაზღვრულ პირობებზე ან გათვალისწინებული იყოს მისი ნაწილ-ნაწილ განხორციელება, მაგალითად, სადაზღვევო ხელშეკრულება, რომელიც ითვალისწინებს მარჩენალის დაკარგვის გამო ყოველთვიური სარჩოს გადახდას.

მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულების ფორმა დამოკიდებულია იმაზე, აუცილებელია თუ არა მესამე პირის უფლების განხორციელებისთვის სპეციალური ფორმა. მაგალითად, თუ მესამე პირის სასარგებლოდ დაიდო ხელშეკრულება, რომლითაც მას მიწის ნაკვეთის შეძენის უფლება ეძლევა, მაშინ ეს ხელშეკრულება სანოტარო წესით უნდა დამოწმდეს.

მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულებების მნიშვნელოვანი თავისებურება ისიცაა, რომ მესამე პირს უფლებები წარმოეშობა მისი აქტიური მონაწილეობისა და დაინტერესების გარეშე. ამის აღნიშვნა აუცილებელია, ვინაიდან სამოქალაქო კოდექსი ითვალისწინებს ხელშეკრულებებს, რომლებშიც მესამე პირები მონაწილეობენ და ამან შეიძლება არასწორი კვალიფიკაციის პროვოცირება გამოიწვიოს. მაგალითად, საგარანტიო ხელშეკრულებით გარანტი კისრულობს მოვალის (მესამე პირის) ვალდებულების შესრულებას, თუკი იგი (მოვალე)

დროულად არ შეასრულებს კრედიტორის წინაშე ნაკისრ ვალდებულებას. გარეგნულად აქ თითქოს სახეზეა მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულება: გარანტი კისრულობს ვალდებულებას შეასრულოს მოვალის (მესამე პირის) ნაკისრი ვალდებულება. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ მოვალეს (მესამე პირს) არ შეუძლია გარანტისაგან მოითხოვოს შესრულება. ამის უფლება აქვს კრედიტს (ბენეფიციარს) გარანტის მიმართ. თავის მხრივ გარანტის ვალდებულებას საფუძვლად შეიძლება ედოს შეთანხმება მესამე პირთან (მოვალესთან).

მესამე პირის სასარგებლოდ დადებულ ხელშეკრულებას გარეგნულად ემსგავსება წარმომადგენლის მეშვეობით დადებული ხელშეკრულებაც, რადგან წარმომადგენლის მიერ დადებული ხელშეკრულებიდან უფლებები და მოვალეობები წარმოეშობა იმ პირს, რომელიც უშუალოდ არ მონაწილეობს ხელშეკრულების დადებაში (რწმუნებულს). მაგრამ რადგანაც წარმომადგენელი ხელშეკრულებაში მონაწილეობს რწმუნებულის მიერ მინიჭებული უფლებამოსილებით, აქ არ გვექნება მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულება.

მესამე პირის სასარგებლოდ დადებულ ხელშეკრულებად არ ჩაითვლება ასევე მოთხოვნის დათმობა, თუმცა ამ დროს მოთხოვნის კრედიტორი თავისი მოთხოვნის გამოყენების უფლებას გადასცემს მესამე პირს. ამის მიზეზი არის ის, რომ მოთხოვნის წარმოშობის დროს არ ჩანს, რომ ამ მოთხოვნის განხორციელება მესამე პირმა უნდა მოითხოვოს. იგი მხოლოდ შემდგომში დაიკავებს კრედიტორის ადგილს.

IV. მესამე პირის საზიანოდ ხელშეკრულების დადების დაუშვებლობა

სამოქალაქო კოდექსი არ ითვალისწინებს იმის შესაძლებლობას, რომ ხელშეკრულება დაიდოს მესამე პირის საზიანოდ. კერძოდ, ხელშეკრულების მხარეებს არა აქვთ უფლება დადონ ისეთი შეთანხმება, რომელიც რაიმე ვალდებულებას დააკისრებს მესამე პირს ამ უკანასკნელის თანხმობის გარეშე.

ხელშეკრულების ერთ-ერთმა მხარემ შეიძლება იკისროს, რომ მისი ვალდებულება მესამე პირის მიერ შესრულდება (მაგალითად, როცა მენარდე კისრულობს, რომ მისი ვალდებულება შესრულდება ქვემენარდის მიერ), მაგრამ ამისთვის აუცილებელია, რომ მენარდე და ქვემენარდე შეთანხმდნენ ამაზე. სხვაგვარად დაუშვებელია, რომ ხელშეკრულების მხარეებმა მესამე პირს დააკისრონ რაიმე ვალდებულება მისი თანხმობის გარეშე.

V. მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულების შესრულება

349-ე მუხლის თანახმად, მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულების შესრულება შეიძლება მოითხოვოს როგორც კრედიტორმა, ისე მესამე პირმაც.

მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულების საგანი შეიძლება იყოს ნებისმიერი შესრულება, რაც საზოგადოდ შეიძლება იყოს ნებისმიერი ხელშეკრულების საგანი და შესაბამისად შესაძლოა მასზე არსებობდეს მოთხოვნა.

მესამე პირთა სასარგებლოდ შესრულება შეიძლება გამოიხატებოდეს როგორც მოქმედებაში, ისე უმოქმედობაში.

უმოქმედობის მაგალითი:

ბინის დამქირავებელმა შეიძლება ბინის გამქირავებლის წინაშე სხვა დამქირავებელთა სასარგებლოდ იკისროს, რომ საღამოს ცხრა საათიდან დილის ცხრა საათამდე არ დაუკრავს ვიოლინოზე, რათა არ შეაწუხოს მეზობლები.

არაა სავალდებულო, რომ შესრულება, რომელიც მესამე პირის სასარგებლოდ უნდა განხორციელდეს, მოიცავდეს მთლიანად ძირითად ვალდებულებას. რომლის შესახებაც ხელშეკრულების მონაწილეები შეთანხმდნენ, არამედ იგი შესაძლოა მოიცავდეს მხოლოდ ძირითადი ვალდებულების ნაწილს ან ნაწილებს.

მაგალითი:

ამყოლაქმე მალაზიაში იყიდა 5 კომპიუტერი. მათგან 2 ამყოლაქმის დავალებით მალაზიას უნდა გაეგზავნა ბაქრაქმისთვის.

ამ მაგალითში მესამე პირის სასარგებლოდ იდება არა მთლიანად ხელშეკრულება, არამედ მისი ნაწილი.

1. შესრულების მოთხოვნა კრედიტორის მიერ

მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულების შესრულების მოთხოვნა კრედიტორს შეუძლია მაშინაც, როცა მესამე პირს არა აქვს დამოუკიდებელი მოთხოვნა, და მაშინაც, როცა მესამე პირს აქვს დამოუკიდებელი მოთხოვნა. ამ უკანასკნელის მიზეზი შეიძლება იყოს ის, რომ მესამე პირი უარს ამბობს თავისი მოთხოვნის გამოყენებაზე (ამას ითვალისწინებს სამოქალაქო კოდექსის 351-ე მუხლი) ანდა მესამე პირსა და კრედიტორს უფლება აქვთ თანაბრად მოითხოვონ ვალდებულების შესრულება.

2. შესრულების მოთხოვნა მესამე პირის მიერ

დადებული ხელშეკრულების შესრულება მესამე პირმა შეიძლება მოითხოვოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა მას ამის უფლება ხელშეკრულების საფუძველზე აქვს.

მართალია, კანონი არ ითვალისწინებს მესამე პირის საზიანოდ ხელშეკრულების დადებას და შესაბამისად მისთვის რაიმე ვალდებულების დაკისრებას, მაგრამ შესაძლოა, რომ მესამე პირის მიერ სარგებლის მიღება დამოკიდებული იყოს მის მიერ ამა თუ იმ მოვალეობის შესრულებაზე. ასეთ შემთხვევაში მას მოთხოვნის უფლება წარმოეშობა მხოლოდ ამ მოვალეობის შესრულების შემდეგ.

მაგალითი:

საწარმოს მიერ თანამშრომლის სასარგებლოდ დადებული დაზღვევის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ანაზღაურების უფლება დაზღვეულს (თანამშრომელს) მხოლოდ მაშინ აქვს, როცა ის 814-ე მუხლის თანახმად წარადგენს სადაზღვევო შემთხვევის არსებობის დამადასტურებელ ცნობას.

ვალდებულების შესრულების უზრუნველსაყოფად მესამე პირს შეუძლია გამოიყენოს ნებისმიერი სამართლებრივი საშუალება, რომლის უფლებაც ჩვეულებრივ კრედიტორს აქვს.

მუხლი 350. მესამე პირმა სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულების განმარტება

1. სპეციალური დათქმის არარსებობისას საქმის გარემოებებიდან, კერძოდ, ხელშეკრულების მიზნიდან უნდა დადგინდეს:

ა. უფლება მესამე პირმა უნდა შეიძინოს თუ არა;

ბ. ეს უფლება მას მაშინათვე წარმოეშობა, თუ განსაზღვრული წინაპირობების არსებობისას;

გ. ხელშეკრულების მხარეები უფლებამოსილნი არიან თუ არა, მესამე პირის უფლება გააუქმონ ან შეცვალონ მისი თანხმობის გარეშე.

2. მხარე, რომელმაც ხელშეკრულებაში გააკეთა დათქმა მესამე პირის სასარგებლოდ, ინარჩუნებს უფლებას, შეცვალოს ხელშეკრულებაში მითითებული მესამე პირი, მიუხედავად კონტრაქტის თანხმობისა.

1. მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული

ხელშეკრულების განმარტების აუცილებლობა

როგორც წესი, მესამე პირის სასარგებლოდ დადებულ ხელშეკრულებაში მხარეები უთითებენ ყველა იმ საკითხზე, რომელიც მნიშვნელოვანია მესამე პირის მიერ თავისი უფლების განსახორციელებლად. მაგრამ არის შემთხვევები, როცა მხარეები ასეთ პირდაპირ დათქმას არ აკეთებენ. ამ დროს დგება ხელშეკრულების განმარტების აუცილებლობა. განმარტების გზით უნდა დადგინდეს მესამე პირის სასარგებლოდ დადებული ხელშეკრულებისათვის მნიშვნელოვანი საკითხები, რომელთა ჩამონათვალი მოცემულია 350-ე მუხლში, კერძოდ: უფლება მესამე პირმა უნდა შეიძინოს თუ არა, ეს უფლება მას მაშინათვე წარმოეშობა თუ განსაზღვრული წინაპირობების არსებობისას, ხელშეკრულების მხარეები უფლებამოსილნი არიან თუ არა მესამე პირის უფლება გააუქმონ ან შეცვალონ მისი თანხმობის გარეშე.

ყველა ამ საკითხის დასადგენად მნიშვნელოვანია *ხელშეკრულების მიზანი*, კერძოდ, ის თუ რა მიზანს ისახავდნენ მხარეები ხელშეკრულების დადებისას.

1. უფლების შეძენა მესამე პირის მიერ (350-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ პუნქტი)

ერთ-ერთი არსებითი საკითხი, რომელიც ხელშეკრულების განმარტების გზით უნდა გაირკვეს, არის ის, რომ უფლება მესამე პირმა უნდა შეიძინოს თუ არა. ეს აუცილებელია იმისათვის, რომ დადგინდეს, აქვს თუ არა მესამე პირს უშუალოდ მოვალისაგან ვალდებულების შესრულების მოთხოვნის უფლება. ყველაზე მნიშვნელოვანი ამ საკითხის გარკვევისას არის ხელშეკრულების მიზანი, უფრო ზუსტად *მოცემული ტიპის ხელშეკრულებათა მიზანი*. მაგალითად, საწარმოს მიერ მოსამსახურეთა დაზღვევის ხელშეკრულების მიზანი არის მოსამსახურეთა სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაზღვევა. ამიტომ, მიუხედავად იმისა, ხელშეკრულებაში აღნიშნულია თუ არა პირდაპირ მოსამსახურეთა უფლების შესახებ, უნდა ვივარაუდოთ, რომ სადაზღვევო შემთხვევის დადგომისას მათ აქვთ უფლება სადაზღვევო კომპანიისაგან უშუალოდ მოითხოვონ ანაზღაურება.

მესამე პირის სახელით გარკვეული ხელშეკრულების დადება, შესაძლოა უცილობლად არ იწვევდეს მისი უფლების წარმოშობას. მაგალითად, პაპამ შვილიშვილის სახელზე ბანკში გახსნა ანაბარი. ეს არ ნიშნავს, რომ შვილიშვილს მაშინათვე წარმოეშობა ამ ანაბრის განკარგვის უფლება. სავარაუდოა, რომ მას ეს უფლება მხოლოდ პაპის გარდაცვალების შემდეგ წარმოეშვას, თუმცა ანაბრის ხელშეკრულება უდავოდ დაიდო მესამე პირის (შვილიშვილის) სასარგებლოდ.

მესამე პირი იძენს თუ არა უფლებას დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე, ყოველი კონკრეტული ხელშეკრულების, კონკრეტული ფაქტის შეფასების შედეგად უნდა დადგინდეს და რაიმე მზა რეცეპტის შემუშავება შეუძლებელია.

2. მესამე პირისათვის უფლების წარმოშობის მომენტი (350-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ბ“ პუნქტი)

პაპის მიერ შვილიშვილის სახელზე ანაბრის გახსნა იმის მაგალითია, რომ უფლება მესამე პირს კი წარმოეშობა, მაგრამ გარკვეული წინაპირობების არსებობისას. იმის გარკვევა, თუ როდის წარმოეშობა მესამე პირს უფლება, პრაქტიკისათვის მეტად მნიშვნელოვანია, რადგანაც სწორედ მას უკავშირდება მესამე პირის მიერ მისთვის მინიჭებული უფლების პრაქტიკული განხორციელების შესაძლებლობა.

ჩვეულებრივ, მესამე პირი უფლებას იძენს ხელშეკრულების დადების მომენტიდან. მაგრამ ამ წესიდან გამონაკლისი არსებობს მაშინ, როცა ხელშეკრულების მხარეები ამ უფლების წარმოშობას *გარკვეული ვადის ან პირობის დადგომას* უკავშირებენ. თუ ხელშეკრულებაში ამის შესახებ პირდაპირ არ არის მითითება, მაშინ ეს უნდა დადგინდეს განმარტების საფუძველზე. მაგალითად, პაპამ არასრულწლოვანი შვილიშვილის სახელზე იყიდა ავტომანქანა და გადასცა ბავშვის მამას შესანახად. აქ შეიძლება განიმარტოს, რომ ბავშვს მანქანის მოთხოვნის უფლება აქვს მხოლოდ მას შემდეგ, რაც იგი გახდება სრულწლოვანი და მიიღებს მართვის მოწმობას.

3. ხელშეკრულების მხარეთა უფლება გააუქმონ ან შეცვალონ მესამე პირის უფლება (350-ე მუხლის პირველი ნაწილის „გ“ პუნქტი)

მესამე პირის უფლება მის სასარგებლოდ დადებულ ხელშეკრულებებში მხარეთა შეთანხმებიდან გამომდინარეობს და მათ ნებაზეა დამოკიდებული. ამიტომ, ლოგიკურად მათ ყოველთვის

უნდა ჰქონდეთ უფლება მესამე პირს ჩამოართვან სარგებლის მიღების უფლება. მხარეებს ხელშეკრულებით შეუძლიათ განსაზღვრონ, უფლების ჩამოსართმევად მესამე პირის თანხმობა აუცილებელია თუ არა. მაგრამ თუ მხარეებს ასეთი დათქმა და განსაზღვრება წინასწარ არა აქვთ გაკეთებული, მაშინ დგება განმარტების საკითხი.

ამ საკითხის გარკვევისას აუცილებელია იმის დადგენა, თუ რა ხასიათის უფლებას იძენს მესამე პირი, განეკუთვნება თუ არა ეს უფლება იმ უფლებათა ჯგუფს, რომლის ჩამორთმევა მხარეებს დამოუკიდებლად შეუძლიათ. მაგალითად, განქორწინებულ მშობლებს შორის შეთანხმების თანახმად არასრულწლოვანი შვილი იღებს მათგან ალიმენტს. სრულწლოვანების მიღწევამდე მას უფლება აქვს მშობლებისაგან მოითხოვოს ალიმენტის გადახდა. ამიტომ აქ მშობლებს არა აქვთ უფლება შვილს ჩამოართვან ალიმენტის მიღების უფლება. ასევე მოსამსახურეთა სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაზღვევის ხელშეკრულებით ხელშეკრულების მხარეებს არა აქვთ უფლება მოსამსახურეს ჩამოართვან სადაზღვევო თანხის მიღების მოთხოვნის უფლება. პაპას, პირიქით, აქვს უფლება უარი თქვას შვილიშვილის სახელზე გახსნილ ანაბარზე და იგი სხვა პირის სახელზე გააფორმოს.

შეთანხმების განმარტებისას აქაც ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, მესამე პირის უფლება გაუქმებადი და შეცვლადი უფლება არის თუ არა. ეს კი კონკრეტული ფაქტის შეფასების შედეგად უნდა მოხდეს.

II. მესამე პირის უფლება (350-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)

ის, რომ ხელშეკრულება მესამე პირის სასარგებლოდ იდება, ხელშეკრულების მხარეთა ნებიდან გამომდინარეობს. მესამე პირის ვინაობასაც ხელშეკრულების მხარეები (ან, როგორც წესი, ერთ-ერთი მხარე) განსაზღვრავენ. ამიტომ სრულიად ბუნებრივია 350-ე მუხლის მე-2 ნაწილის ნორმა, რომელიც ხელშეკრულების მხარეს, რომელმაც გააკეთა დათქმა მესამე პირის სასარგებლოდ, უფლებას აძლევს შეცვალოს ხელშეკრულებაში მითითებული მესამე პირი. ამ დროს ხელშეკრულების კონტრაქტენტის თანხმობა სავალდებულო არ არის. მაგალითად, საწარმოს შეუძლია შეცვალოს სადაზღვევო ხელშეკრულებაში დაზღვეული თანამშრომლის ვინაობა, თუკი იგი აღარ მუშაობს ამ საწარმოში.

მუხლი 351. მესამე პირის უარი ხელშეკრულებით შეძენილ უფლებაზე

თუ მესამე პირი უარს ამბობს ხელშეკრულებით შეძენილ უფლებაზე, მაშინ კრედიტორს შეუძლია თვითონ მოითხოვოს ვალდებულების შესრულება, თუ ხელშეკრულებიდან ან ვალდებულების არსიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს.

I. მესამე პირის უფლება უარი თქვას მისთვის მინიჭებულ უფლებაზე

კერძო სამართლის იმ პრინციპიდან გამომდინარე, რომ პირს არ შეიძლება მისი ნების საწინააღმდეგოდ დაეკისროს უფლება, მესამე პირს უფლება აქვს უარი თქვას მისთვის ხელშეკრულებით მინიჭებული უფლების გამოყენებაზე. მოტივს, თუ რატომ ამ-

ბობს მესამე პირი უარს ამ უფლების გამოყენებაზე, მნიშვნელობა არა აქვს.

მესამე პირის უარი უფლებაზე არის ცალმხრივი ნების გამოვლენა, რომლის ნამდვილობისათვის აუცილებელია ამ ნების გამოვლენის მიღება ადრესატის მიერ (51-ე მუხლის პირველი ნაწილი). უარისათვის კანონი რაიმე ფორმას არ განსაზღვრავს. უნდა ვივარაუდოთ, რომ თუ უფლების შეძენისათვის აუცილებელი იყო რაიმე ფორმის დაცვა, მაშინ ეს ფორმა დაცული უნდა იქნეს უარის თქმის შემთხვევაშიც (მაგალითად, მიწის ნაკვეთის შეძენისას).

უარის შესახებ განცხადება მესამე პირმა, როგორც წესი, უნდა გააკეთოს მოვალის მიმართ, რადგან სწორედ მოვალემ უნდა შეასრულოს მის სასარგებლოდ, თუმცა კანონი ამის შესახებ პირდაპირ არაფერს ამბობს. კანონი ასევე არ განსაზღვრავს, თუ რა ვადაში შეუძლია მესამე პირს უარი თქვას თავის უფლებაზე. ეს საკითხი ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში უნდა გადაწყდეს ურთიერთობის ხასიათიდან გამომდინარე.

II. მესამე პირის უარის სამართლებრივი შედეგი

თუ მესამე პირი უარს იტყვის მისთვის მინიჭებული უფლების განხორციელებაზე, მაშინ 351-ე მუხლის თანახმად, კრედიტორს თვითონ შეუძლია მოითხოვოს ვალდებულების შესრულება. მაგალითად, თუ შვილი უარს იტყვის მამის მიერ ნაყიდი კომპიუტერის მიღებაზე მაღაზიისაგან, მაშინ მამას თვითონ შეუძლია მაღაზიისაგან მოითხოვოს კომპიუტერის მისთვის გადაცემა.

ეს წესი არ გამოიყენება მაშინ, როცა ხელშეკრულებიდან ან ვალდებულების არსიდან სხვა რამე გამომდინარეობს, ე.ი. შეუძლებელია ვალდებულების შესრულების მოთხოვნა კრედიტორის მხრიდან.

მაგალითი:

კოლექტიური ხელშეკრულებით, რომელიც საწარმოს პროფკავშირმა საწარმოს ადმინისტრაციასთან დადო, საწარმოს მოსამსახურეებს უფლება აქვთ ყოველწლიურად ისარგებლონ ერთთვიანი ანაზღაურებადი შვებულებით. ერთ-ერთმა თანამშრომელმა უარი თქვა ამ უფლების გამოყენებაზე. ამ შემთხვევაში საწარმოს პროფკავშირს (კრედიტორს) არა აქვს უფლება ეს უფლება თვითონ გამოიყენოს, რადგან ვალდებულების არსიდან ასეთი რამ არ გამომდინარეობს.

თავი მესამე

ხელშეკრულებიდან გამომდინარე

მუხლი 352. ხელშეკრულებიდან უარის მიქმის შედეგები

1. თუ ხელშეკრულების ერთ-ერთი მხარე 405-ე მუხლით გათვალისწინებული პირობების არსებობისას უარს იტყვის ხელშეკრულებაზე, მაშინ მიღებული შესრულება და სარგებელი მხარეებს უბრუნდებათ (ნატურით დაბრუნება).

2. ნატურით დაბრუნების ნაცვლად მოვალეს ეკისრება ფულადი ანაზღაურება, თუ:

ა. *შეძენილის ხასიათიდან გამომდინარე, გამორიცხულია მისი დაბრუნება;*

ბ. *მიღებულ საგანს მხარე გამოიყენებს, გაასხვისებს, უფლებრივად დატვირთავს, გადაამუშავებს ან გადააკეთებს;*

გ. *მიღებული საგანი გაფუჭდა ან დაიღუპა; სათანადო გა-*

მოყენებით გამოწვეული ცვეთა მხედველობაში არ მიიღება.

3. თუ ხელშეკრულებაში გათვალისწინებული იყო სამაგიერო შესრულება, მაშინ ფულადი ანაზღაურება შეიცვლება ამ შესრულებით.

4. ფულადი ანაზღაურების ვალდებულება არ წარმოიშობა, თუ:

ა. საგნის ის ნაკლი, რომელიც ხელშეკრულებაზე უარის თქმის უფლებას იძლევა, ამ საგნის გადამუშავების ან გარდაქმნის დროს აღმოჩნდა;

ბ. საგნის გაფუჭება ან დაღუპვა კრედიტორის ბრალით მოხდა;

გ. საგანი გაფუჭდა ან დაიღუპა უფლებამოსილ პირთან, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ისეთივე მზრუნველობით ექცეოდა მას, როგორც საკუთარ ნივთს; ხოლო ის, რაც დარჩა, უკან უნდა დაბრუნდეს.

5. ამ მუხლის პირველი ნაწილიდან გამომდინარე ვალდებულებათა დარღვევისათვის 394-ე მუხლის მიხედვით კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება.

1. ხელშეკრულებიდან გასვლის ცნება და დასასრულებლობა

ხელშეკრულების დადების მომენტიდან მხარეები ვალდებული არიან შეუდგნენ ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებების შესრულებას. მათ არ შეუძლიათ ცალმხრივად თქვან უარი ნაკისრი ვალდებულებების შესრულებაზე. მაგრამ *კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევაში ხელშეკრულების მხარეს უფლება აქვს გავიდეს ხელშეკრულებიდან და უარი თქვას ნაკისრი ვალდებულების შესრულებაზე*. ხელშეკრულების ერთ-ერთი მონაწილის შესაძლებლობას კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებ-

ში უარი თქვას ხელშეკრულების გაგრძელებაზე *ხელშეკრულებიდან გასვლა* ეწოდება და გამოიყენება მხოლოდ კანონით ან მხარეთა შეთანხმებით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში.

ხელშეკრულებიდან გასვლა ხორციელდება ხელშეკრულების ერთ-ერთი მხარის მიერ კონტრაქტისათვის ნების გამოვლენით იმის თაობაზე, რომ ხელშეკრულება აღარ უნდა გაგრძელდეს. ხელშეკრულებიდან გასვლის მიზანი არის იმ status quo-ს აღდგენა, რომელიც ხელშეკრულების დადების გარეშე არსებობდა.

ხელშეკრულებიდან გასვლა ცალმხრივი ნების გამოვლენის საშუალებით ხორციელდება. მისთვის არ არის აუცილებელი ხელშეკრულების მეორე მხარის თანხმობა. ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლება კანონის მიერ ხელშეკრულების ერთ-ერთი მხარისათვის მინიჭებული უფლებაა. მისი ერთ-ერთი თავისებურება იმაშიცაა, რომ ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლების გამოყენება იწვევს ახალი ვალდებულების წარმოშობას: ხელშეკრულების შედეგად მიღებული შესრულება და სარგებელი მხარეებმა ერთმანეთს უნდა დაუბრუნონ (352-ე მუხლის პირველი ნაწილი).

ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლება კანონით გათვალისწინებული უფლებაა. ამიტომ კანონი ამომწურავად განსაზღვრავს ხელშეკრულებიდან გასვლის საფუძვლებსა და წესს, კერძოდ, იმას, თუ როდის შეუძლია ხელშეკრულების მხარეს მოითხოვოს ხელშეკრულებიდან გასვლა (405-ე, 352-359-ე მუხლები). თუმცა ეს არ გამორიცხავს, რომ მხარეები შეთანხმდნენ ხელშეკრულებიდან გასვლის დამატებით პირობებზე.

ხელშეკრულებიდან გასვლის შესახებ განცხადების გაკეთებით ქარწყლდება ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ორმხრივი ვალდებულებები და წარმოიშობა უკვე შესრულებულის უკან

დაბრუნების ვალდებულება. ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლების მქონეს შეუძლია არ გავიდეს ხელშეკრულებიდან და კვლავინდებურად გააგრძელოს ამ ხელშეკრულების შესრულება. მას აქვს თავისუფალი არჩევანის შესაძლებლობა.

ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლება არის აღმჭურველი უფლება და მოთხოვნის უფლებებისაგან განსხვავებით მასზე ხანდაზმულობა არ ვრცელდება. იგი შეიძლება ნებისმიერ დროს იქნეს გამოყენებული, თუკი არსებობს კანონით გათვალისწინებული საფუძველი და წინაპირობა.

მართალია, ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლების გამოყენებისას საყურადღებოა ხელშეკრულების მეორე მხარის ინტერესები, მაგრამ უფრო მნიშვნელოვანია იმ *მესამე პირთა უფლებების დაცვა*, რომელთაც შეიძლება შეეხოთ ხელშეკრულებიდან გასვლის შედეგები. როგორ უნდა მოვიქცეთ, თუკი ხელშეკრულების მხარემ მესამე პირს მიყიდა ის ნივთი, რომელიც მან ხელშეკრულებით მიიღო? კანონის თანახმად, მესამე პირი არ არის ვალდებული ეს ნივთი დაუბრუნოს გამსხვისებელს (352-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ პუნქტი). როგორ უნდა გადაწყდეს იმ მაკლერის საკითხი, რომლის მეშვეობითაც დადეს მხარეებმა ხელშეკრულება, შემდეგ უარი თქვეს მასზე, მაგრამ მაკლერს არ მიუღია თავისი გასამრჯელო? ხელშეკრულებიდან გასვლა არ ათავისუფლებს მხარეებს ამ ხელშეკრულებიდან გამომდინარე მესამე პირთა წინაშე ნაკისრი ვალდებულებებისაგან, რადგან ამ ვალდებულებებს ცალკე შეთანხმება უდევთ საფუძვლად.

სამოქალაქო კოდექსი არ ითვალისწინებს ხელშეკრულებიდან ნაწილობრივ გასვლის უფლებას. თუ ამას დაუშვებდით, ეს იქნებოდა არა ხელშეკრულებიდან გასვლა, არამედ ხელშეკრულების შეცვლა, რადგან მისი ნაწილი კვლავ ძალაში დარჩე-

ბოდა და მხარეები ვალდებული იქნებოდნენ შეესრულებინათ იგი. ამიტომ კანონი უშვებს ხელშეკრულებიდან მხოლოდ მთლიანად გასვლას.

II. ხელშეკრულებიდან გასვლის განსხვავება ხელშეკრულების მოშლისაგან (შეწყვეტისაგან)

გარეგნულად ხელშეკრულებიდან გასვლა და ხელშეკრულების მოშლა (შეწყვეტა) ძალიან ემსგავსება ერთმანეთს. ორივე შემთხვევაში ხდება სახელშეკრულებო ურთიერთობის შეწყვეტა. მაგრამ მათ შორის განსხვავებაც მნიშვნელოვანია და მასზე შეჩერება აუცილებელია.

ხელშეკრულებათა ტექსტებში ხშირად ეს ცნებები არეულია. ხელშეკრულების მონაწილეები არასწორად იყენებენ ამ ტერმინებს. მოსამართლის ამოცანაა ხელშეკრულებათა განმარტების შედეგად დაადგინოს ხელშეკრულების მოშლასთან (შეწყვეტასთან) გვაქვს საქმე, თუ ხელშეკრულებიდან გასვლასთან (უარი ხელშეკრულებაზე). ამის დაზუსტება მნიშვნელოვანია, რადგან ეს ინსტიტუტები სხვადასხვა სამართლებრივ შედეგებს იწვევენ.

მართალია, ხელშეკრულების შეწყვეტა (მოშლა), მიუხედავად მისი საფუძვლისა, იწვევს სახელშეკრულებო უფლებებისა და მოვალეობების შეწყვეტას, მაგრამ სამოძავლოდ, და არ იწვევს მხარეების მიერ უკვე მიღებულის უკან დაბრუნებას, ე.ი. პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენას. ამიტომ მის მიმართ 352-359-ე მუხლების ნორმები არ გამოიყენება.

გრძელვადიანი ვალდებულებითი ურთიერთობების დროს ხელშეკრულების მოშლა (შეწყვეტა) ასრულებს ხელშეკრულებიდან გასვლის ფუნქციას, თუკი მოვალე არ ასრულებს მასზე დაკისრებულ მოვალეობებს, მაგრამ ეს იწვევს არა პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენას, არამედ სახელშეკრულებო ურთიერ-

თობის დამთავრებას. მაგალითად, ბინის ქირავნობის ხელშეკრულების მოშლა გამქირავებლის ინიციატივით 557 და 558-ე მუხლებით გათვალისწინებულ შემთხვევებში, არ იწვევს გადახდილი ბინის ქირის უკან დაბრუნების ვალდებულებას.

გრძელვადიანი ვალდებულებითი ურთიერთობების დროს შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ხელშეკრულებიდან გასვლა, მაგრამ მხოლოდ მომავალში მისაწოდებელ საქონელთან მიმართებაში. ამიტომ აქაც პრაქტიკულად დგება ის შედეგი, რაც ხელშეკრულების მოშლით არის გათვალისწინებული. შეიძლება პირიქითაც მოხდეს: ხელშეკრულების მოშლამ, კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში, შეიძლება ერთი მხარის მიერ მიღებული შესრულების დაბრუნება გამოიწვიოს. მაგალითად, 661-ე მუხლის მიხედვით, ტურისტს უფლება აქვს შეწყვიტოს ხელშეკრულება და მოითხოვოს შეთანხმებული ანაზღაურების დაბრუნება.

მაშასადამე, ყოველი კონკრეტული შემთხვევის განხილვისას სასამართლომ უნდა შეამოწმოს რასთან გვაქვს საქმე: ხელშეკრულების მოშლასთან (შეწყვეტასთან) თუ ხელშეკრულებიდან გასვლასთან (უარი ხელშეკრულებაზე).

III. ხელშეკრულებიდან გასვლის განსხვავება უსაფუძვლო გამდიდრებისაგან

დამდგარი სამართლებრივი შედეგის მიხედვით, ხელშეკრულებიდან გასვლა ჰგავს უსაფუძვლო გამდიდრებას: ორივე შემთხვევაში მხარეებმა უნდა აღადგინონ პირვანდელი მდგომარეობა და ერთმანეთს დაუბრუნონ ის, რაც მათ ამ გარიგებით მიიღეს. მიუხედავად ამისა, განსხვავება მათ შორის მნიშვნელოვანია.

ხელშეკრულებიდან გასვლის შემთხვევაში ვალდებულებითი ურთიერთობის სამართლებრივი საფუძველი (ხელშეკრულება)

ძალაში რჩება, საუბარია მხოლოდ მისი შესრულების დარღვევაზე. ხელშეკრულებიდან გასვლა ამ შემთხვევაში არ იწვევს პირვანდელი ხელშეკრულების ბათილობას.¹

უსაფუძვლო გამდიდრების დროს კი პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენას იწვევს ვალდებულებითი ურთიერთობის სამართლებრივი საფუძვლის ბათილობა. 976-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეუბნქტის თანახმად, ვითომ-კრედიტორი ვალდებულია უკან დააბრუნოს მიღებული, თუკი „ვალდებულება გარეგნის ბათილობის ან სხვა საფუძვლის გამო არ არსებობს, არ წარმოიშობა ან შეწყდა შემდგომში“.

ამ ორ ინსტიტუტს შორის განსხვავება უფრო მნიშვნელოვანია პასუხისმგებლობის განსაზღვრის საკითხში. ხელშეკრულებიდან გასვლისას მოვალეს შეიძლება დაეკისროს მიყენებული ზიანის ანაზღაურებაც. უსაფუძვლო გამდიდრების დროს ურთიერთობა, როგორც წესი, შემოიფარგლება მხარეთათვის მიღებული უკან დაბრუნებით.²

IV. ხელშეკრულებიდან გასვლის საფუძვლები და მოტივები

ხელშეკრულებიდან გასვლის საფუძვლები და მოტივები შეიძლება განისაზღვროს როგორც კანონით, ისე ხელშეკრულებით.

¹ ლ. შატბერაშვილი. უსაფუძვლო გამდიდრება: სამართლიანი სამართალი? ჟურნ. „სამართალი“, №6-7, 2000 წ. გვ. 41.

² უფრო დაწვრილებით იხილეთ ლ. შატბერაშვილის ზემოთ დასახელებული სტატია.

1. ხელშეკრულებიდან გასვლის კანონისმიერი საფუძვლები

352-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, 405-ე მუხლით გათვალისწინებული პირობების არსებობისას, ხელშეკრულების ერთ-ერთ მხარეს უფლება აქვს უარი თქვას ხელშეკრულებაზე, ე.ი. გავიდეს ხელშეკრულებიდან.

405-ე მუხლის პირველი და მე-2 ნაწილები განამტკიცებენ ხელშეკრულების ერთ-ერთი მხარის უფლებას უარი თქვას ხელშეკრულებაზე, თუ მეორე მხარე არღვევს ხელშეკრულებით ნაკისრ ვალდებულებას. აქვე განსაზღვრულია ის პირობები, რომელთა არსებობისას მხარეს შეუძლია ამ უფლების გამოყენება. მათ განეკუთვნება: ა. ვალდებულების შესასრულებლად მიცემული დამატებითი ვადის გასვლა; ბ. ინტერესის დაკარგვა ვალდებულების დარჩენილი ნაწილის მიმართ.

ა. ვალდებულების შესასრულებლად მიცემული დამატებითი ვადის გასვლა (405-ე მუხლის პირველი ნაწილი)

ხელშეკრულებიდან გასვლის ყველაზე გავრცელებულ საფუძველს წარმოადგენს მოვალის მიერ ვალდებულების შესრულების ვადის დარღვევა და მისთვის მიცემული დამატებითი ვადის უშედეგოდ გასვლა. ხელშეკრულების მხარეს ხელშეკრულებაზე უარის თქმა შეუძლია მხოლოდ მაშინ, თუ იგი კონტრაქტს მისცემს დამატებით ვადას ნაკისრი ვალდებულების შესასრულებლად.

მაგალითი:

კონდიციონერების მაღაზიას საწარმოსათვის კონდიციონერები უნდა მიეწოდებინა 15 აპრილამდე, რისი შესრულებაც მაღაზიამ ვერ უზრუნველყო. საწარმომ მას განუსაზღვრა დამატებითი ვადა 15 მაისამდე. ვერც ამ დროისთვის შეძლო მაღაზიამ კონდიციონერების მიწოდება. საწარმოს შეუძლია უარი თქვას ხელშეკ-

რულებაზე და მოითხოვოს გადახდილი თანხის უკან დაბრუნება.

ვალდებულების დარღვევის ხასიათიდან გამომდინარე ზოგჯერ შეუძლებელია დამატებითი ვადის მიცემა მოვალისათვის. ასეთ შემთხვევაში დამატებითი ვადის განსაზღვრას უთანაბრდება გაფრთხილება, რომელსაც კრედიტორი უკეთებს მოვალეს.

მაგალითი:

„მშენებელსა“ და ფულაძეს შორის დადებული ნარდობის ხელშეკრულებით „მშენებელს“ ფულაძისათვის უნდა აეშენებინა აგურის ორსართულიანი სახლი. მშენებლობის დაწყებიდან რამდენიმე თვის გასვლის შემდეგ ფულაძემ დაათვალიერა მშენებარე სახლი, რომელიც აგურით კი არ შენდებოდა, არამედ სამშენებლო ბლოკებით. მან გააფრთხილა „მშენებელი“, რომ დაენგრია აშენებული ნაწილი და სახლი აეშენებინა აგურით, როგორც ეს ხელშეკრულებაში იყო აღნიშნული. „მშენებელმა“ იმის მომიზეზებით, რომ ვერ იშოვა სათანადო ხარისხის აგური, მშენებლობა კვლავ ბლოკებით გააგრძელა.

ამ მაგალითში ხელშეკრულების მხარეს (ფულაძეს) დამატებითი ვადა არ მიუცია მოვალისათვის, მაგრამ ეს ის შემთხვევაა, როცა გაფრთხილება უთანაბრდება დამატებითი ვადის მიცემას. ეს კი კრედიტორს (ფულაძეს) უფლებას აძლევს უარი თქვას ხელშეკრულების გაგრძელებაზე.

405-ე მუხლის პირველი ნაწილის პირველი და მეორე წინადადებების მიხედვით ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლების გამოსაყენებლად აუცილებელია, რომ კრედიტორმა მოვალეს დაუნიშნოს დამატებითი ვადა ან გააფრთხილოს იგი. თუ დამატებით ვადას ან გაფრთხილებას არ მოჰყვა შედეგი, მხოლოდ

ამის შემდეგ შეუძლია მას უარი თქვას ხელშეკრულებაზე. ამ ზოგადი წესიდან გამონაკლისის ითვალისწინებს 405-ე მუხლის მე-2 ნაწილი, რომლის თანახმად არ არის აუცილებელი დამატებითი ვადის დაწესება ან გაფრთხილება, თუკი

– *ასეარაა, რომ მას არავითარი შედეგი არ მოჰყვება (405-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ა“ პუნქტი);*

მაგალითი:

დულაშვილმა დადო მსუბუქი ავტომანქანის ნასყიდობის ხელშეკრულება ავტომალაზია „ტოიოტასთან“. მალაზიას მყიდველისათვის მანქანა ორ კვირაში უნდა ჩაებარებინა, რადგან გამყიდველის სიტყვებით, „მანქანების ახალი პარტია უკვე გამოგზავნილია და გზაშია“. დულაშვილმა ორი კვირის შემდეგ შეიტყო, რომ მიმწოდებლისაგან მანქანები არათუ გამოგზავნილი არ არის, არამედ უახლოეს მომავალში არც არის დაგეგმილი მათი გამოგზავნა. ეს ის შემთხვევაა, როცა დამატებითი ვადის დაწესებას არ ექნება არავითარი შედეგი, თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ დულაშვილს სწორედ ამჟამად სჭირდება ეს მანქანა. ამ შემთხვევაში მას უფლება აქვს არც დააწესოს დამატებითი ვადა და ისე თქვას უარი ხელშეკრულებაზე.

– *ვალდებულება არ შესრულდა ხელშეკრულებით განსაზღვრულ ვადაში, ხოლო კრედიტორმა ურთიერთობის გაგრძელება ხელშეკრულებით დაუკავშირა ვალდებულების დროულ შესრულებას (405-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ პუნქტი);*

მაგალითი:

აგურის ქარხანას „მშენებლისათვის“ ყოველი თვის 15 რიცხვისათვის უნდა მიეწოდებინა 20 000 ცალი წითელი აგური. „მშენებლის“ მოთხოვნით ქარხანას ეს ვადა ზუსტად უნდა დაეცვა,

ვინაიდან მას თავის მხრივ შემკვეთებთან ჰქონდა დადებული ხელშეკრულება და ისინი მოთხოვნიერ დადგენილი ვადების ზუსტად დაცვას. აგურის ქარხანამ ვალდებულება ვერ შეასრულა დადგენილ ვადაში. „მშენებლისათვის“ კი ამ ვადის დაცვა აუცილებელი იყო. ასეთ შემთხვევაში კრედიტორს („მშენებელს“) უფლება აქვს დამატებითი ვადის მიცემის გარეშე უარი თქვას ხელშეკრულებაზე.

— *განსაკუთრებული საფუძვლებიდან გამომდინარე, ორმხრივი ინტერესების გათვალისწინებით, გამართლებულია ხელშეკრულების დაუყოვნებლივ მოშლა (405-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „გ“ პუნქტი)*

მაგალითი:

ბურკაძემ სამკერვალო ატელიეში კოსტიუმის შესაკერად მიიტანა ქსოვილი. მკერავს კოსტიუმი უნდა შეეკერა ერთი თვის ვადაში. აღმოჩნდა, რომ ატელიეში დაზიანდა წყალგაყვანილობის მილი, რამაც მთელი ატელიე დააზიანა და აუცილებელი გახდა ატელიეს სასწრაფო რემონტი. იმის გამო, რომ მკერავი დათქმულ ვადაში ვერ შეასრულებდა შეკვეთას, რაც ბურკადისთვისაც ამკარა იყო, მათ გადაწყვიტეს, რომ ორმხრივად ეთქვათ უარი ხელშეკრულებაზე.

ბ. ინტერესის დაკარგვა ვალდებულების დარღვენილი ნაწილის მიმართ.

ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულების არა მხოლოდ მთლიანად, არამედ მისი ნაწილობრივ დარღვევის შემთხვევაშიც აქვს კრედიტორს უფლება უარი თქვას ხელშეკრულებაზე. მაგრამ კანონი აქ შეზღუდვას ითვალისწინებს. ხელშეკრულებაზე უარი დაიშვება მხოლოდ მაშინ, თუკი ვალდებულების დარღვენილი ნაწილის შესრულებამ კრედიტორისათვის დაკარგა ინტერესი (405-ე მუხლის პირველი ნაწილის მე-3 წინადადება).

მაგალითი:

ტურისტულ ბიუროსთან დადებული ხელშეკრულების თანახმად ტურისტს უნდა ემოგზაურა ესპანეთში, იტალიასა და საფრანგეთში. შემდგომ გაირკვა, რომ გეგმიდან ამოვარდა იტალიაში მოგზაურობა. ტურისტს უფლება აქვს უარი თქვას დანარჩენ ხელშეკრულებაზე, თუ მისთვის მთავარი იყო იტალიაში მოგზაურობა და იმის გამო, რომ იტალია ამოვარდა მარშრუტიდან. მოგზაურობამ მისთვის დაკარგა ინტერესი.

გ. უარი ხელშეკრულებაზე შესრულების ვადის დადგომამდე (405-ე მუხლის მე-4 ნაწილი)

კრედიტორს ხელშეკრულებაზე უარის თქმა შეუძლია ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულების შესრულების დაწყებამდეც, თუკი აშკარაა, რომ დადგება ხელშეკრულებაზე უარის თქმის საფუძვლები.

მაგალითი:

მიმინოშვილმა ხელშეკრულება დადო ბინის გარემონტებაზე ქვათაძესთან, რომელსაც ერთი თვის განმავლობაში უნდა დაემთავრებინა რემონტი. აღმოჩნდა, რომ ქვათაძე გახდა ავად და იგი დათქმულ ვადაში რემონტს ვერ დაამთავრებდა. ეს გარემოება საფუძველს აძლევს მიმინოშვილს უარი თქვას ხელშეკრულებაზე მანამდე, ვიდრე ქვათაძე დაიწყებდეს ვალდებულების შესრულებას.

2. ხელშეკრულებიდან გასვლის სახელშეკრულებო საფუძვლები

კანონით გათვალისწინებული პირობების გარდა, ხელშეკრულების მხარეებს უფლება აქვთ თვითონაც განსაზღვრონ ხელშეკრულებიდან გასვლის პირობები. როგორც წესი, ეს პირობები

ავსებენ კანონით გათვალისწინებულ პირობებს. პრაქტიკაში ყველაზე გავრცელებულ შემთხვევებს წარმოადგენს: მყიდველის მიერ ნაყიდი ნივთის ფასის დროულად გადაუხდელობა; ნაყიდი ნივთის დროზე წაუღებლობა; საქონლის მიწოდების ვადების დარღვევა და ა.შ. არსებითად ყველა ეს პირობა დაკავშირებულია მოვალის მიერ ნაკისრი ვალდებულების შეუსრულებლობასთან.

არ არის გამორიცხული, რომ ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლება მოვალესაც ჰქონდეს. ასეთი შემთხვევები იშვიათია და მის ყველაზე გავრცელებულ მაგალითს წარმოადგენს დაუძლეველი ძალა, ე.წ. *force-majeure*, როცა მოვალეს მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო არ შეუძლია შეასრულოს ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულება.

ხელშეკრულების მხარეებს შეუძლიათ ხელშეკრულებიდან გასვლა არ დაუკავშირონ რაიმე კონკრეტულ პირობებს და მისი განხორციელება მხარეთა ნებაზე დამოკიდებული გახადონ. როგორც წესი, ეს ხდება მაშინ, როცა ხელშეკრულების განხორციელებისას არ მართლდება ერთ-ერთი მხარის მოლოდინი. მაგალითად, მაღაზია ვერ ყიდის მწარმოებლისაგან მიღებულ საქონელს ანდა მხარეს უფლება აქვს გასაყიდად მიღებული საქონელი უკან დაუბრუნოს მიმწოდებელს, თუკი იგი სეზონის ბოლომდე არ გაიყიდება და ა.შ.

ყველა ამ შემთხვევაში აუცილებელია, რომ მხარეები წინასწარ შეთანხმდნენ ხელშეკრულებიდან გასვლის პირობებზე. არაა საკმარისი, რომ მხოლოდ ერთმა მხარემ გამოთქვას სურვილი ხელშეკრულებიდან გასვლის შესახებ დათქმაზე. რა თქმა უნდა, აქ არაა საუბარი კანონით გათვალისწინებულ წინაპირობებზე. ისინი გამოიყენება მიუხედავად იმისა, მხარეები შეთანხმდნენ თუ არა ხელშეკრულებიდან გასვლის პირობებზე.

ხელშეკრულებიდან გასვლის პირობებზე მხარეები შეიძლე-

ბა შეთანხმდნენ ხელშეკრულების დადების შემდეგაც. ოღონდ, ამ შემთხვევაში აუცილებელია იმ მესამე პირთა უფლებების უზრუნველყოფა, რომელთა მდგომარეობაც შეიძლება ხელშეკრულებიდან გასვლით შეილახოს.

ხელშეკრულებიდან გასვლის შესახებ პირობებზე შეთანხმებისათვის კანონი რაიმე სპეციალურ ფორმას არ ითვალისწინებს. იმ ხელშეკრულებიდან გასვლის საკითხზეც, რომლის ნამდვილობისთვისაც აუცილებელია წერილობითი ფორმა, მხარეები შეიძლება ზეპირად შეთანხმდნენ. ოღონდ ხელშეკრულებიდან გასვლა უნდა გაფორმდეს იმავე წესით, რაც დადგენილია ამ ხელშეკრულებისათვის.

V. ხელშეკრულებიდან გასვლის სამართლებრივი შედეგები

ხელშეკრულებიდან გასვლას შედეგად მოჰყვება ის, რომ მხარეებს აღუდგებათ ის მდგომარეობა, რაც არსებობდა ხელშეკრულების დადებამდე. ამ მიზნის მიღწევას კანონი ორი საშუალებით ცდილობს: ნატურით დაბრუნებით ან ფულადი ანაზღაურებით.

1. ნატურით დაბრუნება

ხელშეკრულებიდან გასვლა, 352-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, იწვევს იმას, რომ ხელშეკრულების მხარეები ვალდებული არიან ერთმანეთს დაუბრუნონ „მიღებული შესრულება და სარგებელი“. *ამ დროს ხდება ვალდებულების შესრულება ნატურით.* ე.ი. მხარეები ფიზიკურად უბრუნებენ ერთმანეთს იმას, რაც მათ ხელშეკრულებით მიიღეს. როგორც წესი, ნატურით დაბრუნების ვალდებულება ყველაზე მეტად გავრცელებულია იმ შემთხვევებში, როცა ხელშეკრულების საფუძველზე ხდება ნივთების გადაცემა შემძენზე.

მაგალითი:

თუ ავტომანქანის მყიდველი ამბობს უარს ხელშეკრულებაზე, მაშინ მან ავტომანქანა უნდა დაუბრუნოს გამყიდველს, ხოლო გამყიდველმა ფული – მყიდველს.

თუ ნასყიდობის საგანი არის უძრავი ნივთი, მაშინ გამყიდველისათვის ნივთის დაბრუნება უნდა მოხდეს საჯარო რეესტრში სათანადო ჩანაწერის შესრულების გზით. თუ ხელშეკრულების საგანი არის ფასიანი ქალაქი, მაშინ მოვალემ კრედიტორს უნდა დაუბრუნოს ეს ფასიანი ქალაქი.

2. ფულადი ანაზღაურება ნატურით დაბრუნების ნაცვლად

არის შემთხვევები, როცა ნატურით დაბრუნება არ არის შესაძლებელი. ამიტომ კანონი ასეთი შემთხვევებისათვის ითვალისწინებს *ფულადი ანაზღაურების ვალდებულებას*. 352-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, ნატურით დაბრუნების ნაცვლად მოვალეს ეკისრება ფულადი ანაზღაურება, თუ:

ა. შეძენილის ხასიათიდან გამომდინარე, გამორიცხულია მისი დაბრუნება

ეს პუნქტი, როგორც წესი, ეხება მომსახურების სფეროში დადებულ ხელშეკრულებებს. ამ ხელშეკრულების შედეგად მიღებული შესრულების (მომსახურების) უკან დაბრუნება ფიზიკურად შეუძლებელია. მაგრამ რთულია იმ ანაზღაურების განსაზღვრა, რომელიც კრედიტორმა შესრულების სანაცვლოდ უნდა დაუბრუნოს მოვალეს.

მაგალითი:

ატელიეში შესაკერად მიტანილი ქსოვილის ნაჭერი მკერავს გაუფუჭდა და მისი დაბრუნება იმ სახით, როგორიც მან ჩაიბარა,

შეუძლებელია. ამიტომ მკერავმა შემკვეთს ნაჭრის უკან დაბრუნების სანაცვლოდ ფულადი ანაზღაურება უნდა მისცეს.

ბ. მიღებულ საგანს მხარე გამოიყენებს, გაასხვისებს, უფლებრივად დატვირთავს, გადაამუშავებს ან გადააკეთებს

ნატურით დაბრუნება შეუძლებელია მაშინაც, როცა ხელშეკრულების საფუძველზე მიღებულ საგანს მხარე გამოიყენებს, გაასხვისებს, უფლებრივად დატვირთავს, გადაამუშავებს ან გადააკეთებს. სირთულე იმაში მდგომარეობს, რომ ამ შემთხვევაში საგანი ფიზიკურად აღარ არსებობს. ამიტომ, ბუნებრივია, ვერც ვერაფერი დაბრუნდება.

საგნის გამოყენების მაგალითი:

პეტრიაშვილმა ქიმიური კომბინატისაგან იყიდა მინერალური სასუქი თავისი სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთისათვის. მან ყანაში შეიტანა სასუქი, მაგრამ იგი გამოდგა უხარისხო, რის გამოც მოითხოვა ხელშეკრულების შეწყვეტა. ვინაიდან პეტრიაშვილმა გამოიყენა სასუქი, ცხადია, იგი გამყიდველს მას ვერ დაუბრუნებს. ამიტომ წარმოიშობა ფულადი ანაზღაურების ვალდებულება.

საგნის გასხვისების მაგალითი:

ქორიძემ იყიდა საცხოვრებელი ბინა მჭედლიშვილისგან. მხარეები შეთანხმდნენ, რომ ბინის საფასურის ნახევარს ქორიძე გადაიხდიდა ბინის გადაფორმებისთანავე, ხოლო მეორე ნახევარს 20 დეკემბრამდე. ქორიძემ 20 დეკემბრისთვის ვერ გადაიხადა ბინის დარჩენილი საფასური, რის გამოც მჭედლიშვილმა მოითხოვა ხელშეკრულებიდან გასვლა და ბინის დაბრუნება. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ქორიძეს ბინა მესამე პირზე (კვარაცხე-

ლიაზე) გაუყიდა. კვარაცხელია არის კეთილსინდისიერი შემძენი. ის მესაკუთრედ. არის რეგისტრირებული საჯარო რეესტრში. ამიტომ მას ბინის დაბრუნების ვალდებულება არ დაეკისრება. ქორიძეს მჭედლიშვილის მიმართ დაეკისრება ფულადი ანაზღაურება და არა ნატურით დაბრუნება.

უფლებრივად დატვირთვის მაგალითი:

ავტომალაზიამ კოტრიკაძეს განვადებით მიყიდა ახალი ავტომანქანა „ტოიოტა“. კოტრიკაძემ, მიუხედავად ავტომალაზიის არაერთგზის გაფრთხილებისა, დათქმულ ვადაში მანქანის საფასური ვერ გადაიხდა, რის გამოც მალაზიამ ხელშეკრულებიდან გასვლა მოითხოვა. ამასობაში, კოტრიკაძეს ბანკში აუღია სესხი და მის უზრუნველსაყოფად დაუგირავებია ავტომანქანა. მართალია, მანქანა ფიზიკურად ჯერ კიდევ კოტრიკაძის საკუთრებაა, მაგრამ მალაზიას სრული უფლება აქვს უარი თქვას ამ მანქანის დაბრუნებაზე, ვინაიდან იგი უფლებრივად დატვირთულია სხვა პირის სასარგებლოდ. გარდა ამისა, შეუძლებელია ავტომანქანის დაბრუნება პირვანდელ მდგომარეობაში, რადგან იგი უფლებრივად დატვირთულია.

გადამუშავების მაგალითი:

პურის საცხობს წისქვილკომბინატის შეკვეთით უნდა გამოეცხო 2000 ცალი პური, რომლისთვისაც შემკვეთმა მას გადასცა საჭირო რაოდენობის ფქვილი. გამომცხვარი პური გამოდგა უხარისხო, რის გამოც წისქვილკომბინატმა მოითხოვა ხელშეკრულებიდან გასვლა და ფქვილის დაბრუნება. მაგრამ იმის გამო, რომ ფქვილი უკვე გადამუშავებულია (მისგან გამოცხვა პური), მისი ნატურით დაბრუნება შეუძლებელია. ამიტომ, პურის საცხობს წარმოეშობა ფულადი ანაზღაურების ვალდებულება.

გადაკეთების მაგალითი:

სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივს იჯარით ჰქონდა აღებული ჩაის საკრეფი მანქანა „საქსოფლტექნიკისაგან“. საიჯარო თანხის გადაუხდელობის გამო „საქსოფლტექნიკამ“ მოითხოვა ხელშეკრულებიდან გასვლა და მანქანის უკან დაბრუნება. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ კოოპერატივს ჩაის საკრეფი მანქანა გადაუკეთებია სახნავ და სატვირთო ტრაქტორად ისე, რომ მისი კვლავ გადმოკეთება ჩაის საკრეფ მანქანად ფიზიკურად შეუძლებელია. „საქსოფლტექნიკას“ შეუძლია ნატურით დაბრუნების სანაცვლოდ ფულადი კომპენსაცია მოითხოვოს.

შესრულების საგნის გადამუშავება და გადაკეთება ნატურით დაბრუნებაზე უარის საფუძველი რომ გახდეს, გადამუშავებისა და გადაკეთების შედეგად უნდა შეიქმნას ახალი ნივთი. ამავე დროს, გადამუშავებული ან გადაკეთებული ნივთი ახალი ნივთის არსებითი შემადგენელი ნაწილი უნდა გახდეს ისე, რომ მისი მოშორება მთავარი ნივთისაგან სამეურნეო დანიშნულების მოშლის გარეშე შეუძლებელი იყოს. ნივთის მხოლოდ შეკეთება არ იძლევა ნატურით დაბრუნებაზე უარის თქმის საფუძველს.

გ. მიღებული საგანი გაფუჭდა ან დაიღუპა

მაგალითი:

ქორიძემ შპს „ავტოსაგან“ იქირავა ავტომანქანა „ნისანი“. იმის გამო, რომ მან მანქანის ქირა დროზე ვერ გადაიხადა, „ავტომ“ მოითხოვა ხელშეკრულებიდან გასვლა და მანქანის უკან დაბრუნება. მაგრამ ვინაიდან ქორიძეს მოუვიდა მძიმე ავტოავარია, მანქანის უკან დაბრუნება ფიზიკურად შეუძლებელი გახდა. ასეთ შემთხვევაში ქორიძეს დაეკისრება ფულადი ანაზღაურება.

ეს პუნქტი ისეთ შემთხვევებს ეხება, როცა შესრულების

საგნის დაბრუნება შეუძლებელია მისი არსებითად გაფუჭების ან დაღუპვის გამო. ამ გაფუჭებასა ან დაღუპვაში ბრალი უნდა მიუძღოდეს მოვალეს. ნივთის როგორმა „გაფუჭებამ“ შეიძლება გამოიწვიოს ფულადი ანაზღაურების ვალდებულების წარმოშობა, ყოველი კონკრეტული ფაქტის შეფასების შედეგად უნდა დადგინდეს. 352-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „გ“ პუნქტის მე-2 წინადადების თანახმად, „სათანადო გამოყენებით გამოწვეული ცვეთა მხედველობაში არ მიიღება“. ეს იმას ნიშნავს, რომ მხოლოდ საგნის ცვეთა არ შეიძლება გახდეს საფუძველი ნივთის უკან დაბრუნებაზე უარისათვის.

დ. სამაგიერო შესრულება ფულადი ანაზღაურების ნაცვლად (352-ე მუხლის მე-3 ნაწილი)

მაგალითი:

ნავთობის კომპანიამ ერთ-ერთ სამონტაჟო ორგანიზაციას (მენარდეს) შეუკვეთა ჭაბურღილების მომზადება ნავთობის მოპოვების მიზნით. მენარდეს ხელშეკრულებით დადგენილ ვადაში და ფასად უნდა მოემზადებინა ჭაბურღილი, მაგრამ შემკვეთი უკმაყოფილო დარჩა საბურღი სამუშაოებით და სურს ხელშეკრულებიდან გასვლა. იმის გამო, რომ გაწეული სამუშაოს უკან დაბრუნება შეუძლებელია, მან უნდა აუნაზღაუროს მენარდეს გაწეული სამუშაო. ეს იქნება არა ფულადი ანაზღაურების ვალდებულება 352-ე მუხლის მე-2 ნაწილის გაგებით, არამედ სამაგიერო შესრულება, რომელიც კრედიტორს ხელშეკრულების თანახმად, ისედაც უნდა განეხორციელებინა.

აქ მნიშვნელოვანია ის, რომ ხელშეკრულებიდან გასვლა ხდება იმის გამო, რომ შემკვეთი სუბიექტურად არის უკმაყოფი-

ლო სამუშაოებით, მაგრამ ეს არ ათავისუფლებს მას გაწეული სამუშაოების ანაზღაურების ვალდებულებისაგან (ე.ი. სამაგიერო შესრულებისაგან). საკითხავია, თუ რა ოდენობით უნდა აანაზღაუროს მან გაწეული სამუშაო? როგორც წესი, ასეთი შემთხვევებისათვის გამოიყენება ის ღირებულება, რომელიც განსაზღვრულია ხელშეკრულებით, ოღონდ გაწეული სამუშაოს პროპორციულად.

მართალია, ამ მაგალითში ფულადი გადახდა ფიგურირებს, მაგრამ ეს არის ხელშეკრულებით ნაკისრი სამაგიერო შესრულება და არა ფულადი ანაზღაურება შესრულების საგნის დაბრუნების სანაცვლოდ.

3. ფულადი ანაზღაურების ვალდებულების არარსებობა (352-ე მუხლის მე-4 ნაწილი)

პრაქტიკაში არის შემთხვევები, როცა ხელშეკრულებიდან გასვლის მიუხედავად, ფულადი ანაზღაურების ვალდებულება არ წარმოიშობა. ასეთი შემთხვევები მოწესრიგებულია 352-ე მუხლის მე-4 ნაწილში. კერძოდ, ფულადი ანაზღაურების ვალდებულება არ წარმოიშობა, თუ:

ა. საგნის ის ნაკლი, რომელიც ხელშეკრულებაზე უარის თქმის საფუძველს იძლევა, ამ საგნის გადამუშავების ან გარდაქმნის დროს აღმოჩნდა („ა“ პუნქტი)

მაგალითი:

პურის საცხობმა წისქვილკომბინატისაგან შეიძინა ათი ტონა ფქვილი. პურის ცხობის დროს აღმოჩნდა, რომ ფქვილი უხარისხო იყო, ხოლო მისგან გამომცხვარი პური — უვარგისი. ამის გამო პურის საცხობმა ხელშეკრულებაზე უარი განაცხადა

და მოითხოვა გადახდილი თანხის დაბრუნება. თავის მხრივ წისქვილკომბინატმაც მოითხოვა მიწოდებული ფქვილის დაბრუნება. წისქვილკომბინატს უფლება აქვს დაიბრუნოს დარჩენილი ფქვილი, მაგრამ გახარჯული ფქვილის დაბრუნების სანაცვლოდ ფულად ანაზღაურებას ვერ მოითხოვს, რადგან საგნის ნაკლი. რომელიც ხელშეკრულებაზე უარის საფუძველი გახდა, გამოვლინდა სწორედ ფქვილის გადამუშავების დროს.

ბ. საგნის გაფუჭება ან დაღუპვა კრედიტორის ბრალით მოხდა („ბ“ პუნქტი)

მაგალითი:

რესტორანმა „ოდამ“ მაღაზიისგან შეიძინა ორი გენერატორი, რომლებიც დაამონტაჟა და გამოყენების ინსტრუქტაჟი ჩაატარა მაღაზიის წარმომადგენელმა. სამი დღის ექსპლუატაციის შემდეგ ორივე გენერატორი გადაიწვა. ამის მიზეზი აღმოჩნდა არასწორი დამონტაჟება და შეცდომითი ინსტრუქტაჟი, რაც გამყიდველის ბრალით იყო გამოწვეული. რესტორანმა უარი თქვა გენერატორებზე და მოითხოვა გადახდილი თანხის დაბრუნება. მაღაზიას შეუძლია დაიბრუნოს გადამწვარი გენერატორები, მაგრამ არა აქვს უფლება მოითხოვოს ფულადი კომპენსაცია, ვინაიდან გენერატორების გაფუჭება მისი ბრალით მოხდა.

გ. საგანი გაფუჭდა ან დაზიანდა უფლებამოსილ პირთან, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ისეთივე მზრუნველობით ექცეოდა მას, როგორც საკუთარ ნივთს („გ“ პუნქტი)

უფლებამოსილი პირის ცნებაში იგულისხმება ის პირი, ვისაც უფლება აქვს უარი თქვას ხელშეკრულებაზე. მნიშვნელოვანი ამ ნორმის ანალიზისას ორი გარემოებაა: პირველი, საგანი იმყო-

ფება უფლებამოსილ პირთან და იქ ხდება მისი გაფუჭება ან დაზიანება; მეორე, საგნის გაფუჭება ან დაზიანება არ ხდება ამ პირის ბრალით, პირიქით, იგი ისეთივე მზრუნველობით ექცეოდა ნივთს, როგორც საკუთარს. სწორედ ეს გარემოება ათავისუფლებს უფლებამოსილ პირს ფულადი ანაზღაურების ვალდებულებისაგან.

VI. ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება (352-მ მუხლის მმ-5 ნაწილი)

ხელშეკრულებიდან გასვლა მხარეებს ათავისუფლებს ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებების შესრულებისაგან. შესაბამისად ქარწყლდება შესრულების მოთხოვნაც. მაგრამ თუ ხელშეკრულებიდან გასვლა ხდება მოვალის ბრალით და ამ დროს კრედიტორს მიაღება ზიანი, მას უფლება აქვს მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება. ზიანის ანაზღაურების მიმართ გამოიყენება 394-ე მუხლით გათვალისწინებული წესი.

ამრიგად, ხელშეკრულებიდან გასვლა და ამის შედეგად „შესრულებისა და სარგებლის მხარეებისათვის დაბრუნება“ არ ათავისუფლებს მოვალეს ხელშეკრულების დარღვევით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურებისაგან.

მუხლი 353. მოვალის ვალდებულება საგნის სათანადო გამოყენების წესების დარღვევის გამო, თუმცა მას სარგებლის მიღების შესაძლებლობა ჰქონდა, მაშინ იგი ვალდებულია კრედიტორს აუნაზღაუროს სარგებლის მიუღებლობით გამოწვეული ზიანი.

1. თუ მოვალე არ იღებს სარგებელს საგნის სათანადო გამოყენების წესების დარღვევის გამო, თუმცა მას სარგებლის მიღების შესაძლებლობა ჰქონდა, მაშინ იგი ვალდებულია კრედიტორს აუნაზღაუროს სარგებლის მიუღებლობით გამოწვეული ზიანი.

2. თუ მოვალე საგანს უკან აბრუნებს, ანაზღაურებს ფუ-

ლით ან, თუ 352-ე მუხლის მე-4 ნაწილის „ა“ და „ბ“ ქვეპუნქტების მიხედვით დაუშვებელია ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა, მაშინ მას უნდა აუნაზღაურდეს აუცილებელი დანახარჯები. სხვა დანახარჯები უნდა ანაზღაურდეს მხოლოდ მაშინ, თუ კრედიტორმა მათ საფუძველზე სარგებელი მიიღო.

1. საბნის სათანადო გამოყენების წესების დარღვევით მიუღებელი სარგებლის ანაზღაურება

მიუღებელი შემოსავალი და სარგებელი, როგორც წესი, არ ანაზღაურდება. ამ ზოგადი წესიდან გამონაკლისს ითვალისწინებს 353-ე მუხლის პირველი ნაწილი, რომლის თანახმად, თუ სარგებლის მიუღებლობა გამოწვეულია „საბნის სათანადო გამოყენების წესების დარღვევის გამო, თუმცა მოვალეს სარგებლის მიღების შესაძლებლობა ჰქონდა“, მაშინ მოვალე ვალდებულია კრედიტორს აუნაზღაუროს სარგებლის მიუღებლობით გამოწვეული ზიანი.

მაგალითი:

ჭრელაშვილს იჯარით ჰქონდა აღებული ტაქსოპარკის კუთვნილი ტაქსი. ხელშეკრულების თანახმად მოიჯარეს (ჭრელაშვილს) ყოველდღიურად უნდა გადაეხადა მეიჯარისათვის (ტაქსოპარკისათვის) 100 ლარი. ჭრელაშვილმა ორი თვის განმავლობაში მანქანა სახლში დააყენა და არ იყენებდა მას. ამის შედეგად მან ვერ გადაიხადა საიჯარო თანხა. სათანადო გაფრთხილების შემდეგ ტაქსოპარკმა მოითხოვა ხელშეკრულების შეწყვეტა და მანქანის დაბრუნება. ჭრელაშვილმა მანქანა დააბრუნა, მაგრამ უარი თქვა იმ თანხის გადახდაზე, რომელიც მას მანქანის სამეურნეო გამოყენების შედეგად უნდა მიეღო და გადაეხადა ტაქსოპარკისათვის. 353-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახ-

მად, ტაქსოპარკს უფლება აქვს მოითხოვოს სარგებლის მიუღებლობით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურება.

აუცილებელი წინაპირობა 353-ე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული შედეგის დადგომისათვის ისაა, რომ სარგებლის მიუღებლობა გამოწვეული უნდა იყოს მოვალის ბრალეული მოქმედებით, როგორც ეს განხილულ მაგალითშია.

II. აუცილებელი დანახარჯების ანაზღაურების კალღებულება (353-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)

თუ ხელშეკრულებიდან გასვლის შედეგად მოვალე უკან აბრუნებს მიღებულ საგანს ან საგნის დაბრუნების ნაცვლად ზდება ფულადი ანაზღაურება, ანდა დაუშვებელია ფულადი ანაზღაურების მოთხოვნა (352-ე მუხლის მე-4 ნაწილის „ა“ და „ბ“ პუნქტებით გათვალისწინებული გარემოებების გამო) მოვალეს უფლება აქვს მოითხოვოს *აუცილებელი დანახარჯები*. აუცილებელი დანახარჯების ცნებას კანონი არ იძლევა. ამიტომ ამგვარ დანახარჯად უნდა ჩაითვალოს ის ხარჯი, რაც მოვალემ გასწია მიღებული საგნის შესანახად ან მისი ნორმალური ექსპლუატაციისათვის.

მაგალითი:

სტომატოლოგიურმა კლინიკამ შეიძინა გამყიდველისაგან სტომატოლოგიური კაბინეტის მოწყობილობა, რომელიც მან დაამონტაჟა ნაქირავებ ფართში. იმის გამო, რომ კაბინეტის მოწყობილობა უხარისხო აღმოჩნდა, მან მოითხოვა ხელშეკრულებიდან გასვლა. ამის შედეგად სტომატოლოგიურმა კლინიკამ უნდა დააბრუნოს ნაყიდი კაბინეტი, ხოლო გამყიდველმა უნდა დააბრუნოს ფული. ამ შემთხვევაში აუცილებელ დანახარ-

ჯად უნდა ჩაითვალოს ფართის ქირა, რომელსაც კლინიკა უზ-
დის ფართის მესაკუთრეს. ეს დანახარჯი გამყიდველმა უნდა
აუნაზღაუროს კლინიკას (მყიდველს).

აუცილებელი დანახარჯების განსაზღვრისას გადამწყვეტია
ის, თუ რამდენად საჭირო იყო ეს დანახარჯები საგნის ნორ-
მალური სარგებლობისათვის. აუცილებლად არ უნდა ჩაითვა-
ლოს ის დანახარჯები, რომლებიც ემსახურება საგნის გადა-
კეთებას, მისი ცალკეული თვისებების გაუმჯობესებას. მაგალი-
თად, აუცილებელ დანახარჯად ჩაითვლება ბენზინი, რომელიც
საჭიროა შეძენილი ავტომანქანის ექსპლუატაციისათვის.

აუცილებელ დანახარჯებად უნდა ჩაითვალოს დანახარჯები,
რომლებიც საჭიროა საგნის ხელშეკრულებით განსაზღვრული
ექსპლუატაციისათვის. მნიშვნელოვანია, რომ ეს დანახარჯები
წარმოშობილი იყოს ხელშეკრულებიდან გასვლამდე. აქედან გა-
ომოდინარე, აუცილებელ დანახარჯად უნდა იქნეს მიჩნეული
ასევე საგნის რემონტისათვის გაწეული ხარჯებიც, თუკი ისინი
ამ საგნის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მიზნით გამოყ-
ენებისათვისაა საჭირო.

353-ე მუხლის მე-2 ნაწილი *სხვა დანახარჯების* ანაზღაურე-
ბასაც ითვალისწინებს, ოღონდ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი
კრედიტორმა მათ საფუძველზე სარგებელი მიიღო. მაგალითად,
თუ საგანს დაემატა ისეთი ნაწილები, რომლებიც ამ საგნის
თვისებებს აუმჯობესებენ და ეს საგანი კრედიტორთან რჩება.

**მუხლი 354. ხელშეკრულებიდან გასვლის შედეგად წარმო-
შობილ გარდამავალ უფლებას**

ხელშეკრულებიდან გასვლის შედეგად წარმოშობილი ვალ-
დებულებები მხარეებმა უნდა შეასრულონ ერთდროულად.

ხელშეკრულებიდან გასვლის მიზანი სახელშეკრულებო ურთიერთობის შეწყვეტაა. ხელშეკრულებიდან გასვლის შედეგად ახალი ვალდებულება წარმოეშობათ მხარეებს: მათ ერთმანეთს უნდა დაუბრუნონ ის, რაც ხელშეკრულებით მიიღეს (352-ე მუხლის პირველი ნაწილი). 354-ე მუხლი განსაზღვრავს, თუ როგორ უნდა შეასრულონ მხარეებმა ეს ვალდებულება: ხელშეკრულებიდან გასვლის შედეგად წარმოშობილი ვალდებულებები მხარეებმა *ერთდროულად უნდა შეასრულონ*.

ერთდროულად შესრულება ნიშნავს, რომ მხარეებმა ერთმანეთს ფიზიკურად უნდა გადასცენ ის, რაც მათ მიიღეს. მაგალითად, თუ მყიდველი აბრუნებს ნაყიდ ნივთს, გამყიდველმა ნივთის გადაცემის მომენტში უნდა დაუბრუნოს მყიდველს ფული. თუ ერთ-ერთი მხარე არ ასრულებს ამ ვალდებულებას, მეორე მხარეს მე-500 მუხლის თანახმად, შეუძლია დააყოვნოს ნივთის გადაცემა (ან ფულის დაბრუნება). მაგალითად, ნასყიდობის ხელშეკრულების შეწყვეტა სურს მყიდველს, რადგან ნივთი უხარისხო გამოდგა. ამის შესახებ მან აცნობა გამყიდველს, რომელმაც მისგან მოითხოვა ნაყიდი ნივთის დაბრუნება და შეპირდა, რომ რამდენიმე კვირაში დაუბრუნებს ფულს. მყიდველს უფლება აქვს შეაჩეროს ნივთის დაბრუნება მანამ, სანამ გამყიდველი არ დაუბრუნებს ფულს.

ნივთის დაკავების უფლება გამოიყენება მხოლოდ იმ ვალდებულებების მიმართ, რომლებიც ხელშეკრულებიდან გასვლის საფუძველზე წარმოიშვა და უკავშირდება მიღებული შესრულების დაბრუნებას.

თუ დაბრუნების ვალდებულების საგანი არის ფულადი შესრულება, მაშინ ნივთის დაკავების უფლება შეიძლება სხვა მოთხოვნებით გაიქვითოს, მაგალითად, ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნით ანდა აუცილებელი დანახარჯების ანაზღაურებით.

ხელშეკრულების მხარეებს შეუძლიათ უკან დაბრუნების ურ-

თიერთობები განსხვავებულად მოაწესრიგონ, ვიდრე ამას 354-ე მუხლი ითვალისწინებს. ამდენად, განსახილველი მუხლის შინაარსი დისპოზიციურია. თუ მხარეთა შორის რაიმე სხვაგვარი შეთანხმება არ არსებობს, მაშინ გამოიყენება 354-ე მუხლის წესი.

*მუხლი 355. შერთმობინების გაღმავლება ხელშეკრულებით
დან გახსნისას*

ხელშეკრულებიდან გასვლა ხდება ხელშეკრულების მეორე მხარისათვის შეტყობინებით.

ხელშეკრულებიდან გასვლა ხორციელდება ცალმხრივი ნების გამოვლენის გზით, რომლის მიღებაც მეორე მხარის მიერ აუცილებელია. მიღება ამ შემთხვევაში არ ნიშნავს ამ მხარის თანხმობას. ნების გამოვლენა ნამდვილია იმ მომენტიდან, რაც იგი ხელშეკრულების მეორე მხარეს მიუვა.

ხელშეკრულებიდან გასვლა ხორციელდება იმ პირის მიერ, რომელსაც აქვს კანონით გათვალისწინებული საფუძველი ხელშეკრულებაზე უარის თქმისათვის. სავალდებულოა, რომ ეს პირი იყოს სრული ქმედუნარიანი. ქმედუნარო ან შეზღუდული ქმედუნარიანობის მქონე პირთა მხრიდან ხელშეკრულებიდან გასვლას ახორციელებენ მათი კანონიერი წარმომადგენლები.

ხელშეკრულებიდან გასვლის შესახებ ნების გამოვლენის ადრესატი არის ხელშეკრულების მეორე მხარე. არ არის საკმარისი, რომ ნების გამოვლენა განხორციელდეს ნოტარიუსის წინაშე.

ხელშეკრულებიდან გასვლისათვის კანონი რაიმე სპეციალურ ფორმას არ აწესებს. იმ შემთხვევებში, როცა ხელშეკრულების დადებისათვის აუცილებელია კანონით დადგენილი ფორმის დაცვა (მაგალითად, სანოტარო წესით დამოწმება),

უარისათვის ასეთი ფორმა სავალდებულო არ არის. თუმცა ხელშეკრულებაზე უარის თქმის შედეგები უნდა გაფორმდეს კანონით გათვალისწინებული ფორმის დაცვით. მხარეებს შეუძლიათ ხელშეკრულების დადებისას შეთანხმდნენ ხელშეკრულებაზე უარის თქმის სპეციალურ ფორმაზე.

ნების გამოვლენის ნამდვილობისათვის აუცილებელია, რომ იგი პირდაპირ შეიცავდეს ნების გამოვლენის სურვილს შეწყვიტოს ხელშეკრულება. არ არის აუცილებელი შეწყვეტის საფუძვლის მითითება. ხელშეკრულებიდან გასვლის შესახებ წინასწარი განცხადების ან გაფრთხილების გაკეთების ვალდებულებას კანონი არ აკისრებს მხარეს. თუმცა კეთილსინდისიერების პრინციპიდან გამომდინარე პრაქტიკაში ასეთი რამ ჩვეულებრივ ამბავს წარმოადგენს.

მუხლი 35ნ. ხელშეკრულებიდან გასვლის ვადა

თუ ხელშეკრულებიდან გასვლის ვადა არ არის დადგენილი, მაშინ შეიძლება გამსვლელ პირს ხელშეკრულების მეორე მხარისაგან განესაზღვროს ასეთი ვადა. ვადა უნდა იყოს გონივრული. ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლება ქარწყლდება, თუ უარი ვადის გასვლამდე არ იქნება გაცხადებული.

ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლება არის აღმჭურველი უფლება, ამიტომ მასზე ხანდაზმულობა არ ვრცელდება, მაგრამ მისი განხორციელებისათვის შეიძლება განისაზღვროს გარკვეული ვადა. მაგალითად, მხარეები შეიძლება შეთანხმდნენ, რომ ხელშეკრულების დადებიდან სამი თვის განმავლობაში მათ უფლება აქვთ მოითხოვონ ხელშეკრულებაზე უარი.

ხელშეკრულებიდან გასვლამ შესაძლოა მძიმე შედეგები მოუტანოს ხელშეკრულების მეორე მხარეს. ამიტომ კანონი ითვალისწინებს იმის შესაძლებლობას, რომ ხელშეკრულების მეორე

მხარემ გამსვლელ მხარეს დაუწესოს გასვლისათვის აუცილებელი ვადა. კანონი მოითხოვს, რომ ეს *ვადა იყოს გონივრული*. თუ როგორი ვადა ჩაითვლება გონივრულად, ეს ყოველი კონკრეტული ფაქტის შეფასების შედეგად უნდა დადგინდეს.

მაგალითი:

ბინის დამქირავებელმა რამდენიმე თვის განმავლობაში არ გადაიხადა ბინის ქირა, რის გამოც ბინის დამქირავებელმა ხელშეკრულებიდან გასვლის შესახებ განცხადება გაუკეთა დამქირავებელს. 356-ე მუხლის პირველი წინადადების მიხედვით ბინის დამქირავებელს უფლება აქვს ბინის დამქირავებელს (ე.ი. ხელშეკრულებიდან გასვლის მსურველ მხარეს) განუსაზღვროს ხელშეკრულებიდან გასვლის ვადა.

ხელშეკრულებიდან გასვლის ვადა უნდა იყოს გონივრული. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ეს ვადა უნდა იძლეოდეს შესაძლებლობას, რომ დამქირავებელმა დაიქირავოს ახალი ბინა და გადაიტანოს თავისი ბარგი.

იმ შემთხვევაში, როცა განსაზღვრულია ხელშეკრულებიდან გასვლის ვადა, განცხადება ხელშეკრულებიდან გასვლის შესახებ უნდა გაკეთდეს ამ ვადაში. თუ განცხადება გასვლის შესახებ ამ ვადაში არ გაკეთდა, მაშინ ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლება ქარწყლდება.

მაგალითი:

კომპიუტერების ნასყიდობის ხელშეკრულებით მხარეები შეთანხმდნენ იმაზე, რომ, თუ მყიდველი კომპიუტერების გადაცემიდან ორი თვის განმავლობაში არ განაცხადებს ხელშეკრულებაზე უარს, შემდგომ მას არ შეუძლია ხელშეკრულებიდან გასვ-

ლა მოითხოვოს. მაშასადამე, მყიდველმა განცხადება ნასყიდობაზე უარის შესახებ უნდა გააკეთოს ამ ვადაში. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი ხელშეკრულებაზე უარის უფლებას კარგავს.

მუხლი 357. ხელშეკრულებიდან გამგეობა რამდენიმე პირის მიერ

თუ ხელშეკრულების ერთ ან მეორე მხარეზე მონაწილეობს რამდენიმე პირი, მაშინ ხელშეკრულებაზე უარის თქმის უფლება შეიძლება განხორციელდეს იმ მხარის ყველა მონაწილის მიერ ერთად, რომელიც ხელშეკრულებიდან გადის, მეორე მხარის ყველა მონაწილისათვის შეტყობინებით. თუ ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლება გაქარწყლდება ერთ-ერთი უფლებამოსილი პირისათვის, მაშინ ეს უფლება ქარწყლდება ყველასათვის.

357-ე მუხლის მიზანი არის ხელშეკრულების ერთიანობის უზრუნველყოფა იმ შემთხვევებშიც, როცა მასში რამდენიმე პირი მონაწილეობს როგორც ერთ, ისე მეორე მხარეზე. ამიტომაც ამბობს 357-ე მუხლის პირველი წინადადება, რომ „ხელშეკრულებაზე უარის თქმის უფლება შეიძლება განხორციელდეს“ ხელშეკრულებიდან გამსვლელი მხარის „ყველა მონაწილის მიერ ერთად მეორე მხარის ყველა მონაწილისათვის შეტყობინებით“. ეს არ ნიშნავს, რომ პირთა სიმრავლის შემთხვევაში სათითაოდ ყველას მიმართ უნდა გაკეთდეს განცხადება გასვლის შესახებ. თუ მათ საერთო წარმომადგენელი ჰყავთ, საკმარისია განცხადების გაკეთება ამ წარმომადგენლის მიმართ.

თუ ხელშეკრულების ერთ-ერთ მხარეზე რამდენიმე პირი მონაწილეობს, მაშინ ისინი იქნებიან ან სოლიდარული კრედიტორები ანდა სოლიდარული მოვალეები (პირთა სიმრავლე ვალდე-

ბულებებში). შესაძლოა პირთა სიმრავლე გვექონდეს ამხანაგობის ტიპის ხელშეკრულებებში. 357-ე მუხლის მიზანი არის ყველა იმ პირის უფლებების დაცვა და უზრუნველყოფა, რომლებიც მონაწილეობენ ხელშეკრულებაში და რომელთა უფლებებიც შეიძლება შეილახოს, თუკი ხელშეკრულების ერთ-ერთი მონაწილე გავა ხელშეკრულებიდან.

ხელშეკრულების ერთიანობის უზრუნველყოფაა 357-ე მუხლის მე-2 წინადადების მიზანიც, რომლის თანახმად, „თუ ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლება გაქარწყლდება ერთ-ერთი უფლებამოსილი პირისათვის, მაშინ ეს უფლება გაქარწყლდება ყველასათვის“. ეს ნორმა სრულად შეესაბამება სოლიდარული პასუხისმგებლობისა და სოლიდარული მოთხოვნის სამართლებრივ ბუნებას.

357-ე მუხლი შეეხება ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლების განხორციელებას და არა თვით ამ უფლების წარმოშობას. პრაქტიკულად მნიშვნელოვანი შეიძლება იყოს ხელშეკრულებიდან გასვლის შემდეგ შესრულების უკან დაბრუნების საკითხი. როგორ უნდა დააბრუნოს რამდენიმე პირმა ის, რაც მათ ხელშეკრულებით მიიღეს?

მაგალითი:

ცოლ-ქმარმა იყიდეს საცხოვრებელი სახლი. იმის გამო, რომ მათ დროულად ვერ გადაიხადეს ბინის ქირა, გამყიდველმა მოითხოვა ხელშეკრულებიდან გასვლა. მეუღლეები ამ შემთხვევაში სახლის თანამესაკუთრები არიან და წარმოადგენენ სოლიდარულ მოვალეებს. ამიტომ მათ ორივემ უნდა დააბრუნონ თავიანთი კუთვნილი წილი.

დასაშვებია, რომ ხელშეკრულების მხარეები განსხვავებულ წესზე შეთანხმდნენ, კიდრე ეს 357-ე მუხლითაა გათვალისწინებული.

მუხლი 358. ხელშეკრულებიდან გასვლის დაუშვებლობა

დაუშვებელია ხელშეკრულებიდან გასვლა ვალდებულების შეუსრულებლობის გამო, თუ მოვალეს შეეძლო გაქვითვის გზით შეესრულებინა ვალდებულება და გასვლის შემდეგ დაუყოვნებლივ განაცხადებს ვალდებულების გაქვითვის შესახებ.

1. ნორმის მიზანი

არის შემთხვევები, როცა მოვალეს შეუძლია გაქვითოს კრედიტორის მოთხოვნა თავისი დამოუკიდებელი შესაგებლით და ამის გამო არ თვლის თავს ვალდებულად შეასრულოს კრედიტორის წინაშე ნაკისრი ვალდებულება. ამ დროს კრედიტორს არა აქვს უფლება მოითხოვოს ხელშეკრულებიდან გასვლა ვალდებულების შეუსრულებლობის მოტივით. 358-ე მუხლი იცავს მოვალეს და მას უფლებას აძლევს ვალდებულების გაქვითვის მოთხოვნა დაუპირისპიროს კრედიტორს. ეს ის შემთხვევაა, როცა ვალდებულების გაქვითვის უფლებას უპირატესობა აქვს ხელშეკრულებაზე უარის თქმის უფლებასთან შედარებით.

მაგალითი:

ბანკი ითხოვს სესხის ხელშეკრულებიდან გასვლას იმის გამო, რომ მსესხებელი დროულად ვერ იხდის სესხის პროცენტებს. მსესხებელი არის სამშენებლო ორგანიზაცია, რომელმაც სამუშაოები შეუსრულა ბანკს და მისგან ანაზღაურება არ მიუღია. ამ შემთხვევაში, 358-ე მუხლის თანახმად, ბანკს არა აქვს უფლება მოვალის მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობის საბაბით მოითხოვოს ხელშეკრულებიდან გასვლა. ამის მიზეზი ისაა, რომ მოვალეს (მსესხებელს) ბანკის მიმართ არსებული მოთხოვნით შეუძლია თავისი ვალის გაქვითვა.

II. ნორმის გამოყენების წინაპირობები

358-ე მუხლით გათვალისწინებული ურთიერთობა წარმოიშობა მაშინ, როცა კრედიტორს სურს ხელშეკრულებიდან გასვლა იმის გამო, რომ მოვალე არ ასრულებს ნაკისრ ვალდებულებას. ნაკისრი ვალდებულების შეუსრულებლობაში იგულისხმება მოვალის მიერ ვალდებულების შესრულების ვადის გადაცილება, ვალდებულების არაჯეროვანი ან უხარისხო შესრულება. პრაქტიკული მნიშვნელობა არა აქვს იმას, მიუძღვის თუ არა მოვალეს შეუსრულებლობაში ბრალი. მთავარია ის, რომ მოვალეს აქვს საპასუხო შესრულების მოთხოვნის უფლება, რომლითაც შესაძლოა გაიქვითოს კრედიტორის მოთხოვნა.

358-ე მუხლის გამოყენების მეორე წინაპირობა არის ის, რომ ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლების წარმოშობის მომენტისათვის რეალურად უნდა არსებობდეს გაქვითვის შესაძლებლობა.

თუ, მიუხედავად ვალდებულების გაქვითვის შესაძლებლობის არსებობისა, კრედიტორი მაინც გავა ხელშეკრულებიდან, 358-ე მუხლის მე-2 წინადადების თანახმად, მოვალეს უფლება აქვს დაუყოვნებლივ განაცხადოს ვალდებულების გაქვითვის შესახებ. ამ განცხადების გაკეთება შედეგად იწვევს გასვლის შესახებ განცხადების ბათილობას.

მუხლი 359. კრედიტორის შარი ხელშეკრულებაზე

თუ ხელშეკრულება დადებულია იმ დათქმით, რომ მოვალემ, ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, უნდა დაკარგოს თავისი უფლებები, თუკი იგი თავის ვალდებულებებს არ შეასრულებს, მაშინ კრედიტორს ამ შემთხვევის დადგომისას შეუძლია გავიდეს ხელშეკრულებიდან.

359-ე მუხლით გათვალისწინებული ნორმა ერთ კონკრეტულ შემთხვევას ეხება. კერძოდ, იგი გამოიყენება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა მხარეები შეთანხმდნენ იმაზე, რომ მოვალე კარგავს ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ყველა უფლებას, თუკი იგი ნაკისრ ვალდებულებას არ შეასრულებს. თუ მოვალე არ შეასრულებს ნაკისრ ვალდებულებას, ეს კრედიტორს უფლებას აძლევს უარი თქვას ხელშეკრულებაზე. რაში მდგომარეობს ამ ნორმის თავისებურება და რითი განსხვავდება იგი ჩვეულებრივ ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლებისაგან?

პირველი, მოვალის მიერ ნაკისრი ვალდებულების შესრულებას შედეგად მოჰყვება ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ყველა უფლების დაკარგვა. მაგრამ თუ კრედიტორი გამოიყენებს ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლებას, მაშინ მოვალეს სულ ცოტა იმის უფლება მაინც უნარჩუნდება, რომ მიიღოს ის, რაც მან ვალდებულების შესასრულებლად გადასცა კრედიტორს. ე.ი. ნორმა ამ თვალსაზრისით იცავს მოვალეს ყველა უფლების დაკარგვისაგან;

მეორე, იგი კრედიტორს არჩევანის შესაძლებლობას აძლევს: ან მოითხოვოს ხელშეკრულების გაგრძელება, რასაც შედეგად შეიძლება მოჰყვეს მოვალის მიერ ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ყველა უფლების დაკარგვა ან მოითხოვოს ხელშეკრულებიდან გასვლა.

მაგალითი:

თუ დაზღვეული სადაზღვევო შემთხვევის დადგომიდან ხელშეკრულებით განსაზღვრულ ვადაში არ წარადგენს სადაზღვევო თანხის მიღებისათვის აუცილებელ საბუთებს, იგი კარგავს ამ თანხის მიღების უფლებას.

360-ე მუხლი არ გამოიყენება ყველა შემთხვევისათვის, როცა მოვალე მასზე დაკისრებულ ვალდებულებას არღვევს. იგი მხოლოდ იმ შემთხვევაში გამოიყენება, როცა მხარეები შეთანხმდნენ იმაზე, რომ მოვალე კარგავს ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ყველა უფლებას, თუკი იგი ვალდებულებას არ შეასრულებს. გვაქვს თუ არა საქმე ასეთ შეთანხმებასთან და ასეთ შემთხვევასთან, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში სასამართლომ უნდა გადაწყვიტოს განმარტების გზით.

მუხლი 360. შეცდომა მორიგების საფუძვლებში

1. ბათილია ხელშეკრულება, რომლითაც მხარეთა შორის დავა ან დაურწმუნებლობა აღმოიფხვრება ურთიერთდამოების (მორიგების) გზით, თუ, ხელშეკრულების შინაარსიდან გამომდინარე, ეს მორიგება ემყარება სინამდვილის შეუსაბამო გარემოებებს, და დავა ან დაურწმუნებლობა არ წარმოიშობოდა, მხარეებს რომ საქმის ნამდვილი მდგომარეობა სცოდნოდათ.

2. დაურწმუნებლობას უთანაბრდება, როცა რაიმე მოთხოვნის განხორციელება საეჭვოა.

I. მორიგების ცნება

მხარეთა შორის არსებული ვალდებულებითი ურთიერთობა შეიძლება მორიგებითაც დამთავრდეს. *მორიგება არის ხელშეკრულება, რომლითაც მხარეთა შორის დავა ან დაურწმუნებლობა ორმხრივი დამოებების გზით გვარდება.* მორიგების აუცილებლობა წარმოიშობა მაშინ, როცა მხარეებს შორის არსებობს დავა ან ბუნდოვნობა (დაურწმუნებლობა) უფლებრივ საკითხებზე. სადავო ურთიერთობა შეიძლება იყოს ვალდებულებით სამართლებრივი, სანიეტო, საოჯახო სამართლებრივი და ა.შ. ამას

პრაქტიკული მნიშვნელობა არა აქვს. მორიგება შეიძლება გამოყენებული იქნეს ნებისმიერი ვალდებულებით სამართლებრივი ურთიერთობის მიმართ, თუკი ამ ურთიერთობიდან დავა ან დაუწმუნებლობა წარმოიშობა. სულ ერთია, იქნება ეს სახელშეკრულებო თუ არასახელშეკრულებო ვალდებულებები.

ვინაიდან მორიგება მხარეებისათვის ახალი ვალდებულებების წარმოშობას იწვევს, იგი *ახალი სასარჩელო მოთხოვნის წარმოშობის საფუძველიცაა*. ამიტომ მორიგება არ იწვევს არსებული ვალდებულებითი ურთიერთობის შეწყვეტას ან ახლით მის შეცვლას, არამედ ახლებურად აწესრიგებს მას. მორიგების მიზანი არ არის ნოვაცია, არამედ ვალდებულებითი ურთიერთობის შეცვლა და ახლებურად განსაზღვრა, რომელზეც მხარეებს სურთ მორიგება.¹

მორიგების გზით მხარეები შეთანხმებას აღწევენ სადავო საკითხებზე. მაგალითად, მოვალე აღიარებს უფრო ნაკლებ ვალს, ვიდრე ამას კრედიტორი ფიქრობს და, თავის მხრივ, კრედიტორიც ეთანხმება მოვალეს შემცირებული ვალის გადახდაზე. ანდა კრედიტორი უარს ამბობს პროცენტების გადახდაზე და ა.შ. მორიგება, გარკვეულწილად შეიცავს ერთ-ერთი ან ორივე მხარის მიერ ვალის აღიარების ელემენტებს, მაგრამ ეს აღიარება განსხვავდება 341-ე მუხლში განმტკიცებული ვალის აბსტრაქტული აღიარებისაგან. მორიგების დროს მხარე აღიარებს სადავო ვალდებულებას, რაც აბსტრაქტული ვალის აღიარების დროს არა გვაქვს.

ვინაიდან მორიგება მხარეთა ორმხრივ დათმობებს ემყარება, აუცილებელია ხელშეკრულების ორივე მხარის მიერ ნების გამოვლენა. კანონი მორიგებისათვის რაიმე სპეციალურ ფორმას არ

¹ Larenz, Schuldrecht, AT, 14. Aufl. S. 94

ითვალისწინებს, მაგრამ იმის მიხედვით, თუ რომელ ვალდებულებასთან დაკავშირებით გამოიყენება მორიგება, გამოყენებულ უნდა იქნეს კანონით ამ ვალდებულებისათვის განსაზღვრული ფორმა.

მორიგების თაობაზე მხარეთა შეთანხმების შემდეგ მათი უფლებები და მოვალეობები სწორედ ამ მორიგებაში განსაზღვრული პირობების მიხედვით განისაზღვრება და არა მორიგებამდე არსებული ვალდებულების მიხედვით.

II. 360-ე მუხლის მიზანი

360-ე მუხლი ისეთ შემთხვევებს აწესრიგებს, როცა მორიგება „სინამდვილის შეუსაბამო გარემოებებს“ ემყარება და „დავა ან დაურწმუნებლობა არ წარმოიშობოდა, მხარეებს რომ საქმის ნამდვილი მდგომარეობა სცოდნოდათ“. არის შემთხვევები, როცა მხარეები მათ შორის ურთიერთობაში არსებულ სადავო საკითხს მორიგებით ამთავრებენ, ხოლო შემდეგ აღმოჩნდება, რომ მათი შეთანხმება სადავო საკითხზე არასწორ მონაცემებს ეყრდნობა, რომ ეს დავა არ შეესაბამება სინამდვილეს და მხოლოდ იმის გამო წარმოიშვა, რომ მხარეებს არ ჰქონდათ სწორი ინფორმაცია საქმის ნამდვილი ვითარების თაობაზე.

მაგალითი:

ქორიძის მემკვიდრე და საბაშვილის მემკვიდრე მორიგდნენ იმ ვალის დაბრუნების საკითხზე, რომელიც თურმე ქორიძეს საბაშვილისაგან აუღია და დაბრუნება ვერ მოუხსრია. ამ მორიგების თანახმად, ქორიძის მემკვიდრეს მამის ვალი უნდა დაებრუნებინა ექვსი თვის განმავლობაში. მამის საოჯახო არქივის დათვალიერებისას ქორიძის მემკვიდრემ შემთხვევით იპოვა ხელწერილი, რომლითაც დასტურდებოდა მამის მიერ საბაშვილ-

ისტვის კალის დაბრუნების ფაქტი. 360-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, ქორიძის მემკვიდრესა და საბაშვილის მემკვიდრეს შორის დადებული მორიგება კალის დაბრუნების თაობაზე ბათილია და იგი მხარეთა ვალდებულებას არ წარმოშობს.

განხილულ მაგალითში არ არსებობს *მორიგების საფუძველი*. ვინაიდან ორივე მხარე ცდებოდა თითქოს არსებული ვალდებულების თაობაზე, რომელმაც მორიგების შესახებ შეთანხმების წარმოშობა გამოიწვია. მორიგების საფუძვლის არარსებობა საგნის გარეშე ტოვებს შეთანხმებას, რაც შედეგად იწვევს მორიგების ბათილობას.

კარი მეორე

ვალდებულების შესრულება

თავი პირველი

ზოგადი დებულებანი

მუხლი 361. ვალდებულების არსებობის პრეზუმპცია

1. ყოველი შესრულება გულისხმობს ვალდებულების არსებობას.

2. ვალდებულება უნდა შესრულდეს ჯეროვნად, კეთილსინდისიერად, დათქმულ დროსა და ადგილას.

1. ვალდებულების შესრულების ცნება

ვალდებულების ძალით კრედიტორი უფლებამოსილია მოსთხოვოს მოვალეს რაიმე მოქმედების შესრულება. შესრულება შეიძლება გამოიხატოს მოქმედებისაგან თავის შეკავებაშიც (316-ე მუხლის პირველი ნაწილი). თუ არ არსებობს ვალდებულება, მაშინ არც შესრულება იქნება. ასე მაგალითად, თუკი ა-ს შეცდომით ჰგონია, რომ მართებს ბ-ს ვალი და მისი გადახდის მიზნით კიდევ გადასცემს გარკვეულ თანხას, ეს ვერ იქნება ვალდებულების შესრულება, ვინაიდან არ არსებობს თვით ვალდებულება. სამაგიეროდ, ამ შემთხვევაში წარმოიშობა უსაფუძვლოდ შეძენილის უკან დაბრუნების ვალდებულება და 361-ე მუხლის პირველ ნაწილთან ერთად სამოქალაქო კოდექსის 976-991-ე მუხლებში განმტკიცებული წესებიც უნდა იქნეს გამოყენებული.

ვალდებულების *ჯეროვანი შესრულება* გულისხმობს მოვალის მიერ იმ მოთხოვნათა (მოქმედებათა) განუხრელად დაცვას,

რომლებიც დაკავშირებულია თვით შესრულების საგანთან. ასე მაგალითად, თუკი მოვალე ვალდებულია კრედიტორს გადასცეს ესა თუ ის ნივთი, ვთქვათ, ინდივიდუალურად განსაზღვრული, ჯეროვან შესრულებად ჩაითვლება სწორედ ამ ნივთის გადაცემა კრედიტორისათვის. ასეთ შესრულებას დოქტრინაში **რეალურ (ნატურით) შესრულებასაც** უწოდებენ. ან კიდევ, თუკი, მოვალე ვალდებული იყო გარკვეული ხარისხის ნივთი მიეწოდებინა კრედიტორისათვის, სწორედ შესაბამისი ხარისხის ნივთის გადაცემა იქნება ჯეროვანი შესრულება. **ჯეროვანი შესრულების მოთხოვნა შესაძლებელია ვალდებულების დარღვევის შემდეგაც.** ასე მაგალითად, მყიდველს შეუძლია მოითხოვოს გამყიდველისაგან ნაკლის მქონე ნივთის უნაკლო ნივთით შეცვლა (490-ე მუხლი).

მართალია, ჯეროვანი შესრულება ზედმიწევნით შესაფერისის სახელშეკრულებო ვალდებულებისათვის, იგი არასახელშეკრულებო ვალდებულებებშიაც გამოიყენება. მაგალითად, ზიანის მიმყენებლის მიერ ზიანის სრული ანაზღაურება დელიქტური ვალდებულების ჯეროვანი შესრულება იქნება. იგივე შეიძლება ითქვას რეალურ (ნატურით) შესრულებაზე. ასე მაგალითად, თუკი დაზიანებულია ავტომობილი, მოვალეს (ზიანის მიმყენებელს) შეიძლება დაეკისროს მისი სათანადოდ შეკეთება და დაზარალებულისათვის ნორმალურ მდგომარეობაში გადაცემა.

ჯეროვანი და რეალური (ნატურით) შესრულების ურთიერთდამოკიდებულება თანამედროვე სამართალში საკამათოა. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ჯეროვანი შესრულება მოიცავს რეალურ (ნატურით) შესრულებას.

II. ვალდებულების კეთილსინდისიერად შესრულება

საბაზრო ეკონომიკაზე მორგებული კერძო სამართლის ჩამოყალიბების პროცესში განსაკუთრებით გამოიკვეთა „კეთილსინდისიერების“ კატეგორიის მნიშვნელობა. განვითარებული ქვეყნების სამართალში იგი წარმოადგენს მთელი სამოქალაქო ბრუნვის პრინციპს. ქართულ სამოქალაქო სამართალშიაც იგივე მიზანს ემსახურება კეთილსინდისიერების ფასეულობის შემოღება. სამოქალაქო ბრუნვის სიმყარე და სტაბილურობა მისი მონაწილის კეთილსინდისიერებაზეა დამოკიდებული. კეთილსინდისიერება ვალდებულების შესრულების დროს პოზიტიური გაგებით გამოიყენება და არა ნეგატიურით. კეთილსინდისიერება პოზიტიური გაგებით იგი ვალდებულებას წარმოშობს, მაშინ როცა ნეგატიური გაგებით იგი, ვალდებულებას წყვეტს. პირველ შემთხვევაში ბრუნვის მონაწილის ვალდებულება ემყარება იმ სინამდვილეს, რომელიც მისთვის ცნობილია. ამ სინამდვილისადმი კეთილსინდისიერი დამოკიდებულება ევალება მას. ამიტომაცაა, რომ კონტრაქტენტი არ უნდა იყენებდეს ბოროტად პარტნიორის უკიდურესად გაჭირვებულ მდგომარეობას. მეორე შემთხვევაში კეთილსინდისიერება სინამდვილის არცოდნაში გამოიხატება, მაგალითად, როცა პირმა არ იცოდა ნაყიდი ნივთი ნაქურდალი რომ იყო.

კეთილსინდისიერად ქცევის ვალდებულება ემყარება სამართალში საზოგადოდ მოქმედ კეთილსინდისიერების ვარაუდს. ეს ვარაუდი განსაზღვრავს სამართლებრივი ურთიერთობის განვითარების საერთო მიმართულებასაც. სამართლის სუბიექტის უფლებრივი ხედვაც კეთილსინდისიერებაზე იგება, რაც ნაკლებად გილს ტოვებს ამკრძალავი ნორმებისათვის. იმ სამართალში, სადაც კეთილსინდისიერებას არ ენიჭება ეს მნიშვნელობა, ურთ-

იერთობაც ზოგჯერ არაკეთილსინდისიერების თარგზეა გამოჭრილი. ასე მაგალითად, საბჭოთა სამართალი, რომელიც ავიწროებდა დასაჩუქრებულ პირთა წრეს, ამით მჩუქებელს არაკეთილსინდისიერი სუბიექტის დაღს ასვამდა. კეთილსინდისიერების ვარაუდი ბრუნვის მონაწილეთა კეთილსინდისიერად ქცევის გამოხატულებაა. კეთილსინდისიერად ქცევა უპირატესად სუბიექტის შინაგანი იძულების გამოვლინებაა. მან იცის, რომ პარტნიორთან ურთიერთობაში სწორედ ასეთი დამოკიდებულებით შეიძლება მისი უფლებების რეალიზაცია. *ურთიერთობის მონაწილეთა ინტერესების დაპირისპირება კი არა, არამედ მათი სოლიდარობაა ნორმალური სამოქალაქო ბრუნვის საფუძველი.*

ამიტომაცაა, რომ *კეთილსინდისიერება არამართო უფლების არსებობის, არამედ მოვალეობის შესრულების ვარაუდიცაა.* ივარაუდება არამართო ის, რომ ნივთის მფლობელი მისი მესაკუთრეა, არამედ ისიც, რომ მოვალე თავის ვალდებულებას შეასრულებს.

კეთილსინდისიერების დეფინიციას სამოქალაქო კოდექსი არ იძლევა. კეთილსინდისიერი ქცევა არაა სამართლებრივი ქცევის ტოლფასი. ყოველგვარი არამართლზომიერი მოქმედება არაა იმავდროულად არაკეთილსინდისიერი მოქმედება და პირიქით, არაკეთილსინდისიერი ქცევა ყოველთვის არ არის არამართლზომიერი ქცევა. კეთილსინდისიერება გულისხმობს სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეთა მოქმედებას გულისხმიერებითა და პასუხისმგებლობით, ერთმანეთის უფლებებისადმი პატივისცემით მოპყრობას.

ქართული სამოქალაქო კოდექსი კეთილსინდისიერებას აღიარებს არა მხოლოდ ვალდებულებითი სამართლის, არამედ მთელი სამოქალაქო სამართლის პრინციპად. კოდექსის მე-8 მუხლის მეორე ნაწილი და 361-ე მუხლის მეორე ნაწილი წარ-

მოადგენს იმ ნორმებს, რომლებითაც კეთილსინდისიერების საერთო პრინციპები მკვიდრდება სამოქალაქო სამართალში. მარტოოდენ მე-8 მუხლიც საკმარისი იქნებოდა საიმისოდ, რომ ნებისმიერი ურთიერთობა კეთილსინდისიერების კუთხით შეგვეფასებინა. ეს მუხლები სამოქალაქო კოდექსის მართლაც „მეფურ მუხლებს“ წარმოადგენენ, რომელთა რეალიზაციაზე ბევრადაა დამოკიდებული სამოქალაქო ურთიერთობათა მშვიდობიანი განხორციელება. ამიტომაცაა, რომ აღნიშნული ნორმები სამოქალაქო კოდექსის „ღია ნორმებს“ მიეკუთვნებიან, რომელთა დეტალიზაციაც ზოგჯერ კერძო ურთიერთობათა მომწესრიგებელ ნორმებშიაც გვხვდება.

კეთილსინდისიერება როგორც ნორმატიული, ისე სუბიექტური ნების განმარტების ინსტრუმენტია. მის საფუძველზე აღმოიფხვრება როგორც კანონის, ისე ხელშეკრულების ხარვეზი.¹ ნორმის განმარტების საფუძველზე კეთილსინდისიერება სამართალგანვითარების ინსტრუმენტიც ხდება. კოდექსის მე-5 მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, სამართლის ანალოგიის გამოყენება ხდება არა მხოლოდ სამართლის ზოგადი პრინციპების საფუძველზე, არამედ სამართლიანობის, კეთილსინდისიერებისა და ზნეობის მოთხოვნების შესაბამისადაც. ამდენად, კეთილსინდისიერება სამოსამართლო სამართლის ჩამოყალიბების მნიშვნელოვანი საფუძველია. კანონმდებლის მიერ დაშვებულ ხარვეზს მოსამართლე ისევე გამოასწორებს, როგორც ამას თვით კანონმდებელი გააკეთებდა. როგორც ერთისთვის, ისე მეორისათვის კეთილსინდისიერება წარმოადგენს სინამდვილის შეფასების ერთ-ერთ სერიოზულ კრიტერიუმს.

კეთილსინდისიერების ზასიათი და მნიშვნელობა განსხვავებულია სხვადასხვა ურთიერთობებში. არის ურთიერთობები, რომ-

¹ Larenz, Schuldrecht, AT, 14. Aufl. S. 94

ლებშიაც განსაკუთრებით გამოკვეთილია ნდობისა და კეთილ-
სინდისიერების როლი. ასე მაგალითად, სამეწარმეო სამართალი
მეწარმეთაგან, კერძოდ, საზოგადოებათა ხელმძღვანელობისაგან
მოითხოვს „ნამდვილი კომერსანტის გულისხმიერებითა და
კეთილსინდისიერებით მოქმედებას“ (9.7-ე მუხლი); სატრანს-
პორტო ექსპედიციის შემთხვევაში ექსპედიტორს ევალება
„კეთილსინდისიერი ექსპედიტორის გულისხმიერებით მოქმედ-
ება“ (731-ე მუხლი).

კეთილსინდისიერება განუყრელი ელემენტია სამოქალაქო
ურთიერთობისა მაშინაც, როდესაც ეს ურთიერთობა უსასყიდ-
ლო ხასიათს ატარებს. უსასყიდლობა არ ნიშნავს იმას, რომ
უფლების სუბიექტი არაფრით არაა შეზღუდული. თუ ხელი
მოჰკიდე სხვისი საქმეების დავალების გარეშე შესრულებას,
კეთილსინდისიერადც უნდა შეასრულო იგი (969-ე მუხლი); ან
კიდევ, ავიღოთ ნაჩუქრობის ურთიერთობა: საჩუქარი არ შეი-
ძლება გახდეს ვინმესთვის ზიანის მიყენების საშუალება (527-ე
მუხლი). ყველა შემთხვევაში სამოქალაქო ურთიერთობის მონაწი-
ლის ქცევა კეთილსინდისიერების მოთხოვნითაა დატვირთული.

რიგ ურთიერთობებში გამოკვეთილია ნდობის ფაქტორის გან-
საკუთრებული მნიშვნელობა. სამოქალაქო კოდექსი ბათილად
მიიჩნევს გარიგებას, რომელიც ნდობის ბოროტად გამოყენებით
იდება. წარმომადგენლობის ინსტიტუტისათვის ნდობას გან-
საკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. *წარმომადგენელი ზომ წარ-
მომადგენლის „ორეულია“ ნებადართულ ურთიერთობებში.* სწორედ
ასე უნდა გავიგოთ ვალდებულების კეთილსინდისიერად შეს-
რულება 361-ე მუხლის მე-2 ნაწილში მოცემული.

მუხლი 362. ვალდებულების შესრულების აღბილი

თუ შესრულების ადგილი არ არის განსაზღვრული და არც ვალდებულებითი ურთიერთობის არსიდან გამომდინარეობს, მაშინ საგნის მიწოდება შემდეგნაირად უნდა მოხდეს:

ა. ინდივიდუალურად განსაზღვრული საგნის შემთხვევაში — იმ ადგილას, სადაც იგი ვალდებულების წარმოშობის მომენტისათვის იმყოფებოდა;

ბ. გვარობით განსაზღვრული საგნის შემთხვევაში — იმ ადგილას, სადაც იმყოფება მოვალის საწარმო; თუ ასეთი არ არის, მაშინ — მისი საცხოვრებელი ადგილის (იურიდიული მისამართის) მიხედვით.

I. ვალდებულების შესრულების აღბილის ცნება

ტერმინი „ვალდებულების შესრულება“ გულისხმობს, როგორც „ვალდებულების შესასრულებელ მოქმედებას“, ისე „ვალდებულების შესრულების შედეგს“. 362-ე მუხლის მიხედვით შესრულებაში იგულისხმება მხოლოდ „ვალდებულების შესასრულებელი მოქმედება“. ამდენად, *ვალდებულების შესრულების ადგილია ის ადგილი, სადაც მოვალე ახორციელებს ვალდებულების შესასრულებელ ბოლო მოქმედებას*. ეს ადგილი განსხვავდება იმ ადგილისაგან, სადაც შესრულების შედეგი („შედეგის ადგილი“) დგება. ამასთან, ხშირია შემთხვევები, როდესაც „ვალდებულების შესრულების ადგილი“ და „შედეგის ადგილი“ ერთმანეთს ემთხვევა. ასე მაგალითად, როცა ვინმე მაღაზიაში პროდუქტებს ყიდულობს, აქ როგორც შესრულების ადგ-

ილი, ისე შედეგის ადგილი იქნება მალაზიის ადგილსამყოფელი.¹
შესრულების ადგილი მრავალგვარია:²

1. მოვალის საცხოვრებელი ადგილი

ამ შემთხვევაში ვალდებულება სრულდება მოვალის საცხოვრებელ ადგილას ან მისი საწარმოს მდებარეობის ადგილას. სამოქალაქო კოდექსის 362-ე მუხლი ამას ითვალისწინებს გვაროვნულად განსაზღვრული ნიუთის მიწოდების შემთხვევაში და ადგენს, რომ საგნის მიწოდება უნდა მოხდეს „იმ ადგილას, სადაც მდებარეობს მოვალის საწარმო; თუ ასეთი არ არის, მაშინ – მისი საცხოვრებელი ადგილის (იურიდიული მისამართი) მიხედვით“.

მაგალითი:

მალაზია „ლუდს“ და შპს „ბეგს“ შორის დაიდო ხელშეკრულება 1000 ბოთლი ლუდის შესყიდვის თაობაზე. თუ სხვა რამ არაა მხარეთა მიერ გათვალისწინებული, შესრულების ადგილი იქნება ის ადგილი, სადაც იმყოფება შპს „ბეგი“. ამდენად, შპს „ბეგი“ ვალდებულია განახორციელოს ვალდებულების შესრულებისათვის საჭირო მოქმედებანი თავის ადგილსამყოფელზე.

სხვა მაგალითი:

შპს „კარტოფილმა“ 10 ტონა კარტოფილი შესანახად ჩააბარა შპს „საწყობს“. მას შემდეგ, რაც დადგება აღნიშნული კარტოფილის წაღების დრო, შპს „საწყობი“ ვალდებული იქნება თავის ადგილსამყოფელზე განახორციელოს შესრულება – პატრონისთვის კარტოფილის ჩაბარების მოქმედება.

¹ MünchKomm-Keller, §269, Rn.2.

² იხ. Fikentscher Wolfgang, Schuldrecht, 8. Auflage, Berlin, New York, 1992, gv. 167-170.

2. მიტანის ადგილი

ამ შემთხვევაში ვალდებულების შესრულების ადგილი იქნება კრედიტორის საცხოვრებელი ანდა სამუშაო ადგილი. ამ დროს ვალდებულების შესასრულებელი მოქმედების ადგილი და შესრულების ადგილი ერთმანეთს ემთხვევა.

მაგალითი:

თბილისში მდებარე შპს „კოკა-კოლასა“ და ბათუმში არსებული მაღაზია „გამაგრებელ წყლებს“ შორის დაიდო 100000 ბოთლი „კოკა-კოლას“ მიწოდების (ნასყიდობის) ხელშეკრულება ადგილზე მიტანით. შპს-ის მიერ ნაკისრი ვალდებულება შესრულებულად ჩაითვლება მას შემდეგ, რაც სატრანსპორტო ორგანიზაცია, რომელთანაც გამგზავნმა დადო აღნიშნული ტვირთის გადაზიდვის ხელშეკრულება მას მიიტანს შპს „გამაგრებელი წყლების“ ადგილსამყოფელამდე.

3. გაგზავნის ადგილი

აქ შესრულებული მოქმედების ადგილი და შედეგის ადგილი არ ემთხვევა ერთმანეთს. ამ დროს მოვალე კისრულობს გარკვეულ ადგილზე ნივთის გაგზავნის ვალდებულებას. მოვალის საცხოვრებელი ადგილი ითვლება შესრულების ადგილად. სწორედ ამ ადგილიდან უნდა გააგზავნოს მან ნივთი დათქმულ ადგილას. შედეგი ამ უკანასკნელ ადგილას დგება. ასეა ნასყიდობისას, 482-ე მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებულ შემთხვევაში.

მაგალითი:

შპს „კოკა-კოლა“ ხელშეკრულების საფუძველზე ვალდებული იყო შეთანხმებული კოკა-კოლა გაეგზავნა ბათუმში შპს „მინერალური წყლებისათვის“, მაგრამ ვიდრე ეს მოხდებოდა, მყიდველმა მიმწოდებელს მოსთხოვა აღნიშნული საქონელი გაეგზავნა ქუთაისში. ამ შემთხვევაში გამყიდველის მხრიდან ვალდებულების შესრულების ადგილი იქნება შპს „კოკა-კოლას“ ადგილსამყოფელი. მას შემდეგ, რაც იგი გააგზავნის ტვირთს ქუთაისში, ნივთის შემთხვევითი დაღუპვისა თუ გაფუჭების რისკი გადადის მყიდველზე, იმ მომენტიდან, როცა გამყიდველმა იგი ჩააბარა გადამზიდველს ან სხვა ვალდებულ პირს.

4. კანონით განსაზღვრული შესრულების ადგილი

ამ შემთხვევაში შესრულების ადგილი კანონის ობიექტური ნებით განისაზღვრება და იგი სავალდებულოა მხარეთათვის. სამოქალაქო კოდექსში საკმაოდ ხშირია ასეთი შემთხვევები. მაგალითად, თუ კრედიტორი აყვონებს შესრულების მიღებას, ან უცნობია მისი ადგილსამყოფელი, მოვალე უფლებამოსილია შესრულების საგანი შეინახოს სასამართლოში ან ნოტარიატში, ხოლო ფული ან ფასიანი ქაღალდები შეიტანოს ნოტარიუსის სადებოზიტო ანგარიშზე (434-ე მუხლის პირველი ნაწილი). შენახვა უნდა მოხდეს შესრულების ადგილის მიხედვით (437-ე მუხლი); სავარაუდოა, რომ თუკი მოვალე შესრულების საგანს სხვა ადგილას შეინახავს, იგი ვალდებული იქნება კრედიტორს აუნაზღაუროს ზიანი. ან კიდევ, მიბარებული ნივთის უკან დაბრუნება, როგორც წესი, ხდება შენახვის ადგილას (772-ე მუხლი).

5. შეთანხმებით განსაზღვრული შესრულების ადგილი

ამ შემთხვევაში შესრულების ადგილი განისაზღვრება მხარეთა შეთანხმების საფუძველზე. შეთანხმება უნდა იყოს აშკარა (მაგალითად, ზეპირი ან წერილობითი ფორმით) ანდა ღუმილთი გამოხატული (მაგალითად, განმეორებითი გარიგებისას გრძელვადიან ურთიერთობებში, შესრულების ადგილი სავაჭრო ჩვეულებების გამოყენებისას).

შესრულების ადგილის თაობაზე შეთანხმებით ასევე დგინდება სასამართლო ქვემდებარეობა და გამოსაყენებელი სამართალი.

შესრულების ადგილს შეიძლება შეიცავდეს ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები. თუმცა მხარეთა მიერ შეთანხმებულ ადგილს უპირატესობა მიეცემა სტანდარტული პირობებით განსაზღვრულ ადგილთან შედარებით.

6. საგულისხმო შესრულების ადგილი

ამას ადგილი აქვს იმ შემთხვევაში, როდესაც განსაკუთრებულ გარემოებათა და ვალდებულებით ურთიერთობათა ბუნებიდან გამომდინარე ხდება ცხადი შესრულების ადგილი. მხედველობაში მიიღება ყველა გარემოება, რომელიც საყოველთაოდ მიღებული ჩვეულებებით, ბრუნვის ტრადიციებით, კეთილსინდისიერების გათვალისწინებით, შეიძლება მივიჩნიოთ ასეთად. პირველ რიგში, ასეთი გარემოებაა თვით ვალდებულების ბუნება. ასე მაგალითად, როცა ვალდებულება ეხება გარკვეული შენობის რემონტს, მისი შესრულების ადგილიც, ცხადია, იქნება შენობის ადგილსამყოფელი. ნაყიდი საქონლის უკან დაბრუნების ადგილი იქნება გამყიდველის საცხოვრებელი ადგილი; ავტომობილის უხარისხო ნაწილებისათვის პასუხისმგებლობისას – ქარხ-

ნის ადგილსამყოფელი; მკურნალობის თაობაზე ხელშეკრულების გაფორმებისას – კლინიკის ადგილსამყოფელი. ზიანის ანაზღაურებისას დელიქტურ ვალდებულებებში შესრულების ადგილი იქნება ის ადგილი, სადაც მოხდა დაზიანება (მაგალითად, სადაც დაზიანებული ნივთი იმყოფება). ის ფაქტი, რომ დაზიანებული ნივთი სხვა ადგილას იმყოფება, არ ნიშნავს იმას, რომ მოცემული ადგილი იქნება შესრულების ადგილი. ასე მაგალითად, თუკი ავტოსაგზაო შემთხვევის შედეგად დაზიანდება ავეჯი, რომელიც დაზარალებულს თავის საცხოვრებელ ადგილას ქალაქ თბილისში მიჰქონდა – შესრულების ადგილი იქნება ავეჯის დაზიანების ადგილი.

იპოთეკიდან გამომდინარე პასუხისმგებლობისათვის შესრულების ადგილი იქნება საჯარო რეესტრის სამსახურის ადგილი; საბანკო სესხიდან გამომდინარე ვალდებულებისათვის – ბანკის ადგილსამყოფელი სესხის გაცემის მომენტისათვის; გრძელვადიან ვალდებულებით ურთიერთობებში – ამ ურთიერთობის წარმოშობისას არსებული მოვალის საცხოვრებელი ადგილი; დავალების ხელშეკრულებისას – დავალების შესრულების ადგილი; როცა საქმე ეხება მიწის ქირავნობასა თუ იჯარას, სარგებლის (საფასურის) გადახდის ადგილი ირკვევა არა ვალდებულებითი ურთიერთობის ბუნებიდან, არამედ მიწის ადგილმდებარეობიდან გამომდინარე; სამაკლერო ხელშეკრულებისას შესრულების ადგილია ის ადგილი, სადაც მოვალეს ხელშეკრულების დადების მომენტში აქვს საცხოვრებელი ადგილი; უსაფუძვლო გამდიდრებიდან გამომდინარე ვალდებულებებში შესრულების ადგილი იქნება მოვალის საცხოვრებელი ადგილი, რომელსაც ევალება საგნის გადაცემა.

7. შესრულების ადგილის შეცვლა

მხარეებს შეუძლიათ ერთხელ განსაზღვრული შესრულების ადგილი შეთანხმების საფუძველზე სხვა ადგილით შეცვალონ. შესრულების ადგილი არ იცვლება იმით, რომ მოვალე იცვლის თავის საცხოვრებელ ადგილს. იგივე ითქმის საწარმოთა ადგილსამყოფელის შეცვლაზე. შეცვლის საფუძველი შეიძლება იყოს ის, რომ გარემოებათა შეცვლის გამო შეუძლებელი ხდება თავდაპირველ ადგილას ვალდებულების შესრულება. ვალის გადაკისრება არ ცვლის ვალდებულების შესრულების ადგილს. კუმულატიური ვალის გადაკისრებისას შესრულების ადგილი იქნება მიერთებულის საცხოვრებელი ადგილი.

შეიძლება ვალდებულებითი ურთიერთობა ერთიანი იყოს, მაგრამ მხარეები თავიანთ ვალდებულებას სხვადასხვა ადგილას ასრულებდნენ, ანდა ერთ-ერთი მხარე რამდენიმე შესრულებას სხვადასხვა ადგილას აწარმოებდა. ამას ადგილი აქვს სოლიდარული ვალდებულების დროს, ან კიდევ ავილოთ შემხვედრი შესრულების შემთხვევა, როცა შესრულების ადგილია ის ადგილი, სადაც ნაკისრი ურთიერთმხრივი მოვალეობანი უნდა შესრულდეს.

მოვალეობის შეუსრულებლობის შემთხვევაშიაც გამოიყენება 362-ე მუხლის წესები. ამას მაშინ აქვს ადგილი, როცა შეუსრულებლობა ხდება შეთანხმების საფუძველზე, კერძოდ, როცა შეუსრულებლობა ვალდებულების ბუნებიდან გამომდინარეობს.

მუხლი 363. მოვალის ან კრედიტორის ადგილსამყოფლის შეცვლა

1. თუ ვალდებულების შესრულების წინ იცვლება მოვალის საცხოვრებელი ადგილი ან საწარმოს ადგილსამყოფელი და

კრედიტორს ამის გამო წარმოეშობა დამატებითი ხარჯები, მოვალემ ეს ხარჯები უნდა აუნაზღაუროს კრედიტორს.

2. თუ ვალდებულების შესრულებამდე იცვლება კრედიტორის საცხოვრებელი ადგილი ან იურიდიული მისამართი და ამის გამო იზრდება ხარჯები ან საფრთხე ექმნება შესრულებას, მაშინ კრედიტორს ეკისრება როგორც გაზრდილი ხარჯების ანაზღაურება, ასევე საგნის გადაცემის მოსალოდნელი საფრთხის რისკიც.

1. მოვალის საცხოვრებელი ადგილის შეცვლა

მოცემული მუხლიდან გამომდინარე საერთო წესია ის, რომ შესრულების ადგილის შეცვლით გამოწვეული უარყოფითი შედეგების რისკის მატარებელია ყოველი მხარე, რომლის საცხოვრებელი ადგილის ან საწარმოს ადგილსამყოფელის შეცვლამ გამოიწვია ეს უარყოფითი შედეგები. „ვალდებულების შესრულების წინ“ მოვალის მიერ საცხოვრებელი ადგილის ან საწარმოს ადგილსამყოფელის შეცვლა გულისხმობს მის შეცვლას ხელშეკრულების დადებიდან შესრულების მომენტამდე შუალედში. მთელი რიგი ქვეყნების სამოქალაქო კოდექსები პირდაპირ უთითებენ, რომ აღნიშნულს ადგილი აქვს ხელშეკრულების დადების შემდეგ. მოვალის მიერ საცხოვრებელი ადგილის ან საწარმოს ადგილსამყოფელის შეცვლით გამოწვეული ხარჯები ყველა შემთხვევაში მასვე ეკისრება, იმის მიუხედავად, ეს კრედიტორმა მისგან გაიგო, თუ დამოუკიდებლად. საერთოდ კი, მხარეთა კეთილსინდისიერებისა და საერთაშორისო პრაქტიკაში დამკვიდრებული ურთიერთთანამშრომლობის პრინციპიდან გამომდინარე, ადგილმონაცვლე მხარე ვალდებულია აცნობოს ამის შესახებ მეორე მხარეს, რათა ამ უკანასკნელს შესაძლებლობა ჰქონდეს მიიღოს შესაბამისი ზომები. მათ შორის ხელშეკრულებიდანაც კი გავიდეს.

მაგალითი:

მათემატიკოსმა, პროფესორმა მიქელაძემ, რომელიც ცხოვრობდა დაბა კრწანისში, ვალდებულება იკისრა მათემატიკაში მოემზადებინა აჭარიდან ჩამოსული აბიტურიენტები თავის ბინაში. აბიტურიენტებს უნდა ეცხოვრათ დაბა კრწანისის ერთ-ერთ იაფფასიან სასტუმროში. პროფესორი მიქელაძე საცხოვრებლად გადავიდა თბილისში, რის გამოც აბიტურიენტები იძულებულნი გახდნენ გადასულიყვნენ თბილისში და უფრო ძვირადღირებულ სასტუმროში ეცხოვრათ. ასეთ შემთხვევაში გაზრდილი ხარჯების ანაზღაურება ეკისრება პროფესორ მიქელაძეს.

II. კრედიტორის მიერ საცხოვრებელი ადგილის შეცვლა

არსებიდან ანალოგიური შედეგები დგება კრედიტორის მიმართ, როცა იგი ვალდებულების შესრულებამდე იცვლის საცხოვრებელ ადგილს, ან იურიდიული მისამართს. კრედიტორი ვალდებულია აანაზღაუროს როგორც ამით გამოწვეული შესრულების, გაზრდილი ხარჯები, ისე თავის თავზე აიღოს ის რისკიც, რაც შეიძლება დაკავშირებული იყოს საგნის გადაცემის მოსალოდნელ საფრთხესთან.

ხარჯების გაზრდა შეიძლება გამოიწვიოს მრავალმა გარემოებამ, უმეტესწილად ეს დაკავშირებულია საგნის ტრანსპორტირებასთან.

მაგალითი:

თბილისში მდებარე შპს „კოკა-კოლასა“ და ქუთაისში მდებარე შპს „მინერალურ წყლებს“ შორის დაიდო 10000 ბოთლი კოკა-კოლას მიწოდების ხელშეკრულება ადგილზე მიტანით. ვიდრე „კოკა-კოლა“ ტვირთის გადაზიდვას დაიწყებდა დათქმულ ადგილას, შპს „მინერალურმა წყლებმა“ შეიცვალა იურიდიული

მისამართი და გადავიდა ბათუმში. ამით გამოწვეული ტრანსპორტირების გაზრდილი ხარჯები ეკისრება შპს „მინერალურ წყლებს“. ამას შეიძლება დაემატოს ტვირთის შენახვის ხარჯები, თუკი შპს „კოკა-კოლა“ ქუთაისში ჩაიტანდა ტვირთს და ბათუმში გადატანამდე საწყობში შეინახავდა.

შესრულებას საფრთხე შეიძლება შეექმნას მაშინ, თუკი შესრულების საგანს წარმოადგენს მალფუჭებადი ნივთები.

მაგალითი:

თუკი შესრულების საგანი იქნება ერთი ტონა პომიდორი და კრედიტორის მიერ საცხოვრებელი ადგილის შეცვლის გამო საჭირო გახდება მისი უფრო შორ მანძილზე ტრანსპორტირება, როგორც ტრანსპორტირების გაზრდილი ხარჯების, ისე პომიდვრის გაფუჭებისა და შესრულების ვადის გადაცილების რისკის მატარებელი იქნება კრედიტორი.

მუხლი 364. ვალდებულების შესრულება ვადავდე

მოვალეს უფლება აქვს ვადავდე შეასრულოს ვალდებულება, თუკი პატივსადები მიზეზით კრედიტორი უარს არ იტყვის შესრულების მიღებაზე.

მოცემული მუხლიდან ჩანს, რომ მოვალეს უფლება აქვს ვადავდე შეასრულოს ვალდებულება; ამასთან, კრედიტორიც უფლებამოსილია უარი თქვას შესრულების მიღებაზე. პირველის უფლება ვერ განხორციელდება, თუკი სახეზეა მეორის უფლებამოსილების საფუძველი. ამდენად, თუკი კრედიტორს მოვალისთვის უარის სათქმელად აქვს პატივსადები ინტერესი, ამ უკანასკნელს არა აქვს უფლება ვალდებულება ვადავდე ადრე შეასრულოს.

ვალდებულების ვადამდე შესრულებამ შეიძლება კრედიტორს ზიანი მიაყენოს. ასეთ შემთხვევაში მას ექნება კანონიერი ინტერესი უარი თქვას ვადამდე შესრულების მიღებაზე. თუკი სახეზეა უარის თქმის დასაბუთებული საფუძველი, მაგრამ მოვალე მაინც ასრულებს ვალდებულებას, ეს მისი შეუსრულებლობის ტოლფასი იქნება.¹

თუკი კრედიტორი მაინც მიიღებს შესრულებას, მიუხედავად იმისა, რომ მას უარის სათქმელად პატივსადები საფუძველი აქვს, ვადამდე შესრულება აღარ შეიძლება განვიხილოთ ვალდებულების შეუსრულებლობად. ეს უკანასკნელი ვითარება არსებობს მაშინ, როდესაც კრედიტორის ნების საწინააღმდეგოდ, მოვალე მაინც შეეცდება ვადამდე შეასრულოს ვალდებულება.

მაგალითი:

შპს „ლიფტმა“ ვალდებულება იკისრა ტექნიკური მომსახურება გაეწია პარლამენტის შენობის ყველა ლიფტისათვის 2000 წლის 15 თებერვლიდან. შპს-ის თანამშრომლები პარლამენტის შენობაში გამოცხადდნენ 14 თებერვალს, როცა მიმდინარეობდა პარლამენტის სხდომები. ყოველივე ამის გამო მათ სამართლიანად ეთქვათ უარი ვალდებულების ვადამდე შესრულებაზე. მაგრამ, თუ განსხვავება არ იქნება 14 და 15 თებერვლის სამუშაო რეჟიმებს შორის, მაშინ ვადამდე შესრულებაზე უარის თქმის საფუძველიც ისპობა.

სხვა მაგალითი:

ცალკეულ შემთხვევებში შეიძლება თვით ვალდებულებითი ურთიერთობის ბუნებიდან ჩანდეს ვადამდე შესრულების მიუღე-

¹ Принципы Международных коммерческих договоров, М, 1996, ст. 137

ბლობა. როგორც წესი, სესხის ვადამდე დაბრუნებისას კრედიტორი არაა უფლებამოსილი უარი თქვას მის მიღებაზე. მაგრამ თუკი სესხი პროცენტია, მაშინ კრედიტორი დაინტერესებული არ იქნება ვადამდე მიიღოს იგი და უარის თქმის სამართლიანი საფუძველიც იარსებებს. ან კიდევ, ვთქვათ, ერთმა საწარმომ 10 იენის დადო ხელშეკრულება მეორესთან პირველი დეკემბრიდან ზამთრის ფესხსაცმელების მიწოდებაზე. თუკი ეს ვალდებულება ზაფხულშივე შესრულდება, კრედიტორს ექნება სამართლიანი საფუძველი მასზე უარის სათქმელად.

ვადამდე შესრულების საკითხი შეიძლება დადგეს ორმხრივ ხელშეკრულებებში. საკითხავია ის, თუ რა გავლენას ახდენს ერთის მიერ თავისი ვალდებულების ვადამდე შესრულება მეორე მხარის ვალდებულების შესრულების ვადაზე. საერთაშორისო კომერციულ ხელშეკრულებებში მიღებული პრაქტიკიდან ირკვევა, რომ თუკი ერთ-ერთი მხარე ღებულობს ვადამდე შესრულებას, ეს არ ახდენს გავლენას მისი შემხვედრი შესრულების ვადაზე, თუკი ეს ვადა დადგენილია მეორე მხარის ვალდებულებისაგან დამოუკიდებლად. სხვა საქმეა, როცა მეორე მხარის მხრიდან შესრულება დროში ურთიერთდამოკიდებულია. ამ შემთხვევაში შეიძლება კრედიტორი არც კი დაინტერესდეს ვადამდე შესრულების მიღებით.¹

მაგალითი:

ა. კისრულობს ვალდებულებას ბ-ს მიაწოდოს საქონელი 10 იენის, სამაგიეროდ ბ. ვალდებულია გადაიხადოს საქონლის შეთანხმებული ფასი 20 იენის. ა-ს სურს მიაწოდოს საქონელი 5 იენის, ბ-ს კი არა აქვს პატივსადები ინტერესი ამაზე

¹ Принципы, ст. 138

უარის სათქმელად. ამასთან, ეს გავლენას ვერ მოახდენს ფასის გადახდის ვადაზე, ვინაიდან იგი დადგინდა მიწოდების ვადისაგან დამოუკიდებლად.

შეიძლება, რომ ორმხრივი შესრულება ვადის თვალსაზრისითაც ერთმანეთთან იყოს დაკავშირებული.

მაგალითი:

ა. ვალდებულებას კისრულობს მიაწოდოს საქონელი 10 ივნისს, ხოლო ბ. ვალდებულია გადაიხადოს საქონლის ფასი „მისი მიწოდებისთანავე“. თუკი ა. საქონელს შესთავაზებს 5 ივნისისათვის, ბ-მ შეიძლება არც კი მიიღოს შესრულება, თუკი ამ დროისათვის მას არ ექნება ფასის გადახდის შესაძლებლობა. შეიძლება მან მიიღოს საქონელი იმ დათქმით, რომ ფასს გადაიხდის საქონლის მიწოდების თავდაპირველად შეთანხმებულ ვადაში, ე.ი. 10 ივნისს.

დამატებითი სარჯები, რომლებიც დაკავშირებულია ვადადგე შესრულებასთან, გაიღება იმ მხარის მიერ, რომელიც ახდენს შესრულებას.

მაგალითი:

თუკი ზემოთ განხილულ მაგალითში ბ-ს არა აქვს პატივსაღები ინტერესი უარი თქვას ვადადგე შესრულების მიღებაზე, და 10 ივნისის მაგივრად მას მიიღებს 5 ივნისს, მაშინ საქონლის შენახვის 5 დღის სარჯები უნდა აანაზღაუროს ა-მ.

მუხლი 365. ვალდებულების შესრულება შესრულებისათვის განსაზღვრული ვადის პარასპეობისას

თუ ვალდებულების შესრულებისათვის არ არის განსაზღვრული დრო და იგი სხვა გარემოებებიდანაც არ ირკვევა,

მაშინ კრედიტორს ნებისმიერ დროს შეუძლია მოითხოვოს მისი შესრულება, ხოლო მოვალეს შეუძლია იგი დაუყოვნებლივ შეასრულოს.

ვალდებულების შესრულების დროს შესრულების ადგილთან მიმართებაში „დომინირებული მდგომარეობა“ უჭირავს. თუკი ადგილთან მიმართებაში შესრულების ნაკლი გამოსწორებადია, ვადის მიმართ ეს მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი, როცა სახეზე არაა დაუყოვნებლივი შესრულების მოთხოვნა. 365-ე მუხლით განსაზღვრული შესრულების დრო გამოიყენება ასევე სანივთო, საოჯახო და მემკვიდრეობის სამართალშიაც. იგი ასევე გამოყენებადია საჯარო-სამართლებრივ ურთიერთობებშიც.

შესრულების დროს ორგვარი მნიშვნელობა აქვს: კრედიტორისათვის იგი მნიშვნელოვანია იმ აზრით, თუ როდიდანაა იგი უფლებამოსილი მოითხოვოს შესრულება, ხოლო მოვალისათვის იგი საინტერესოა იმ აზრით, თუ როდიდან ხდება იგი ვალდებული განახორციელოს შესრულება.

შესრულების დრო განისაზღვრება კანონით, მხარეთა შეთანხმებით, ანდა გამონაკლის შემთხვევაში ერთ-ერთი მხარის *ცალმხრივი ნების გამოვლენით*, შეიძლება იგი გამომდინარეობდეს სხვა გარემოებათაგანაც.

I. შესრულების კანონისმიერი ვადები

ამ შემთხვევაში ვალდებულების შესრულების ვადა უშუალოდ კანონიდან გამომდინარეობს, და ნორმატიული ნებით განისაზღვრება. ასე მაგალითად, ქირავნობისას ქირა გადახდილ უნდა იქნეს ხელშეკრულების ვადის დამთავრებისას, ხოლო თუ ქირის გადახდა დროის მონაკვეთებით განისაზღვრება, მაშინ იგი გადახდილ უნდა იქნეს დროის ამ მონაკვეთების გასვლის

შემდეგ (553-ე მუხლის პირველი ნაწილი); ან კიდევ, სესხის შემთხვევაში თუ ვალის დაბრუნების ვადა განსაზღვრული არ არის, მაშინ ვალი დაბრუნებული უნდა იქნეს კრედიტორის ან მოვალის მიერ ხელშეკრულების შეწყვეტისას (626-ე მუხლის პირველი ნაწილი); ნარდობის შემთხვევაში საზღაურის გადახდის ვალდებულება სრულდება სამუშაოს შესრულების შემდეგ, თუკი ხელშეკრულებით ნაწილ-ნაწილ გადახდა არ არის გათვალისწინებული (648-ე მუხლი); ან კიდევ, თუკი შენახვის ვადა არაა განსაზღვრული, შემნახველს ნებისმიერ დროს შეუძლია მოსთხოვოს მიმბარებელს შესანახად მიბარებული ნივთის უკან წაღება (771-ე მუხლის პირველი ნაწილი); ***ხშირ შემთხვევებში კანონისმიერ ვადებს თან ახლავს ალტერნატივა შეთანხმებული ვადების სახით.*** ამ დროს კანონისმიერი ვადები მოქმედებს მხოლოდ მაშინ, თუკი ხელშეკრულებით სხვა რამ არ იქნება განსაზღვრული. უფრო იშვიათია შემთხვევები, როცა კანონისმიერი ვადები უალტერნატივოა.

II. შმსრულმბის გარბმბბბბთ განსაზღვრული ვადმბბ

ამ შემთხვევაში შესრულების დროის შესახებ შეთანხმება შეიძლება აშკარად გამოხატული ან ღუმილით ნაგულისხმევი იყოს. შესრულების ვადა შეიძლება დადგინდეს როგორც ორმხრივი, ისე ცალმხრივი ნების გამოვლენის საფუძველზე. ცალკეულ შემთხვევებში ვადა შეიძლება განისაზღვროს გარკვეულ პირობასთან დაკავშირებით.

ხშირია შემთხვევები, როდესაც ***ვადა განისაზღვრება კრედიტორის მიერ.*** ამ შემთხვევაში კანონის ერთ-ერთი არსებითი მოთხოვნა ის არის, რომ ვადა უნდა განისაზღვროს სამართლიანობის საფუძველზე. ასე მაგალითად, თუ ვალდებულების შესრულების პირობები უნდა განისაზღვროს ხელშეკრულების ერთ-

ერთი მხარის ან მესამე პირის მიერ. მაშინ საეჭვოობისას ივარაუდება, რომ ამგვარი განსაზღვრა უნდა მოხდეს სამართლიანობის საფუძველზე. დავის შემთხვევაში საკითხს წყვეტს სასამართლო (325-ე მუხლი). ამდენად, *ერთი მხარის მიერ ცალმხრივად დაწესებული ვადა მეორე მხარის ინტერესებსაც უნდა ეხმებოდეს*. ეს იდეა იკვეთება ხელშეკრულების სტანდარტული პირობებიდანაც. შემთავაზებლის ნების გამოვლენა ბათილად მიიჩნევა, თუკი შემთავაზებელი აწესებს შეთავაზებული წინადადების მიღების ან უარყოფის, ანდა ამა თუ იმ სამუშაოს შესრულების შეუსაბამოდ ხანგრძლივ ან აშკარად მცირე ვადებს. ასევე ბათილია მისი ნების გამოვლენა, თუკი იგი მისივე ვალდებულებათა შესასრულებლად აწესებს კანონით დადგენილი ნორმებისაგან განსხვავებულ შეუსაბამოდ ხანგრძლივ ან არასაკმარისად განსაზღვრულ ვადებს (347-ე მუხლი). ვადის განსაზღვრისას კრედიტორზე დაკისრებული ვალდებულება ჩანს გამოსყიდვის უფლების რეალიზაციისას. ასე მაგალითად, გაყიდული ნივთის გამოსყიდვის უფლება მან შეიძლება განახორციელოს მხოლოდ განსაზღვრულ დროში (513-ე მუხლი). მოგზაურობაში არსებული ხარვეზების აღმოფხვრის ვადას მოგზაურობის მომწყობს განუსაზღვრავს ტურისტი (659-ე მუხლის პირველი ნაწილის მე-3 პუნქტი).

ვადა *შეიძლება ცალმხრივად განისაზღვროს მოვალის მიერაც*. ასეთი შემთხვევები პრაქტიკაში იშვიათია. უმეტესწილად, მოვალე თავის ინტერესებს ვადების შეთანხმების შემთხვევებში იცავს. ამ გამონაკლისის სანიმუშოდ გამოდგება 517-ე მუხლის დანაწესი, რომელიც იუწყება, რომ უპირატესი შესყიდვის უფლების მქონე პირს ამ მუხლის პირველ და მეორე ნაწილში გათვალისწინებული უფლება შეუძლია განახორციელოს მხოლოდ ვალდებული პირის მიერ დადგენილ ვადაში. შესრულების ვადა შეი-

ძლება განისაზღვროს მესამე პირის მიერაც. ამის ნიმუშს წარმოადგენს უკვე ზემოთ მითითებული 325-ე მუხლი. ამ შემთხვევაშიაც ვადა უნდა განისაზღვროს სამართლიანობის საფუძველზე. მაგალითად, თუკი მყიდველი შეიძენს უხარისხო ნივთს გამყიდველისაგან, ეს უკანასკნელი ვალდებული იქნება დეფექტის გამოსასწორებლად იგი გადასცეს მესამე პირს. ცხადია, რომ გამოსწორების ვადის განსაზღვრაც მასზევე იქნება დამოკიდებული. იგივე შემთხვევასთან გვექნება საქმე, როცა დაზიანებული ავტომობილის შეკეთებას ახდენს სპეციალური დაწესებულება. მესამე პირად ვერ ჩაითვლება სასამართლო, რომელიც ვადის შემთხვევაში განსაზღვრავს ვადას.

III. ბარემომბებიდან ბამომდინარე ვადები

გარემოებებიდან განსაზღვრული დრო უმეტესწილად ვალდებულებითი ურთიერთობის ბუნებიდან გამომდინარეობს. ასე მაგალითად, დაზღვევის შემთხვევაში მზღვეველი ვალდებული იქნება შეასრულოს თავისი ვალდებულება სადაზღვევო შემთხვევის დადგომის დროიდან. ან კიდევ, თხოვების ხელშეკრულებაში, როცა ვადა არაა განსაზღვრული, გამნათხოვრებელს შეუძლია ნივთი დაიბრუნოს გამიზნული სარგებლობისათვის საჭირო დროის გასვლის შემდეგ (621-ე მუხლის პირველი ნაწილი). მაგალითად, თუკი მოხდება საქორწინო კაბის განათხოვრება ვადის განუსაზღვრელად, ივარაუდება, რომ ქორწილის შემდეგ, იგი უნდა დაუბრუნდეს პატრონს. ან კიდევ, თუ გლეხი მეზობელს მიაქირავებს გამწევ პირუტყვს ყანის მოსახნავად, ივარაუდება, რომ სამუშაოს შესრულების შემდეგ მეზობელმა იგი პატრონს უნდა დაუბრუნოს. ნარდობის ხელშეკრულების თანახმად, შემკვეთი მოვალეა გადაუხადოს მენარდეს საზღაური სამუშაოს შესრულების შემდეგ, თუ ხელშეკრულება არ ითვალისწინებს ნაწ-

ილ-ნაწილ გადახდას (648-ე მუხლი). სწორედ სამუშაოს შესრულებაა ის გარემოება, რასაც უკავშირდება საზღაურის გადახდის დრო.

IV. შესრულება გონივრულ ვადაში, დაუყოვნებლივ

ვალდებულების გონივრულ ვადაში შესრულება შეიძლება ზოგჯერ დაუყოვნებლივ შესრულებას გულისხმობდეს, ზოგჯერ კი არა¹.

“გონივრული ვადა” წარმოადგენს შეფასებით კატეგორიას. ყველა შემთხვევაში, მისი ფარგლები მოიაზრება შესრულების თავისებურებით. გონივრულია ისეთი ვადა, რომელიც ასეთად შეიძლება ჩათვლილიყო, როგორც კანონის ობიექტური ნების, ისე მხარეთა ნების გამოვლინების საფუძველზე. ეს გარემოება მხარეს, რომელსაც ევალება შესრულება, უადვილებს მის შეფასებას. შეიძლება იგი გამომდინარეობდეს სამოქალაქო ბრუნვის ტრადიციებიდანაც. ცუდი შედარება რომ მოვიტანოთ, აქ დაახლოებით ისეთი ვითარება გვაქვს, როცა ნასყიდობის ფასის განსაზღვრა შეიძლება მოხდეს „ფასი სრულითა“ და „გულის შემაჯერებელი ფასით“, რაც უმეტესად ბრუნვაში დამკვიდრებულ ფასს გულისხმობს. 659-ე მუხლის თანახმად, მოგზაურობის მომწყობი ვალდებულია აღმოფხვრას მოგზაურობის ხარვეზები ტურისტის მიერ განსაზღვრულ გონივრულ ვადაში. მოგზაურობის გონივრული ვადა ხარვეზთა სპეციფიკიდან გამომდინარე განისაზღვრება. შესრულების ვადის განსაზღვრის ამდაგვარი წესი არცთუ ისე გავრცელებულია პრაქტიკაში.

¹ იხ. ამ საკითხზე: თ. ზარანდია, ვალდებულების „დაუყოვნებლივ“ შესრულება კერძო და საჯარო სამართალში. – „ადამიანი და კონსტიტუცია“, №3, 2000წ. გვ. 62-67.

მაგალითი:

მენარდე – შპს „XXI საუკუნის სახლები“ მშენებლობის პროცესში შენობის საძირკვლის სამუშაოთა წარმოებისას აწყდება სიძნელეებს, რომლის დაძლევაც მხოლოდ სპეციალური მოწყობილობის მეშვეობითაა შესაძლებელი, რაც მას არ გააჩნია. მენარდეს სხვა სამშენებლო ორგანიზაცია შეპირდა, რომ მიაწოდებდა ამ მოწყობილობას, თუმცა სიტყვა არ დაძრულა იმის შესახებ, თუ როდის მოხდებოდა მისი მიწოდება. ასეთ შემთხვევაში შესრულება უნდა მოხდეს „გონივრულ ვადაში“. ვინაიდანაც აღნიშნული მიზეზით სამუშაოები შეჩერებულია და სასწრაფოდ სჭირდება იგი მენარდეს, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ასეთი შესრულება დაუყოვნებლივ უნდა განხორციელდეს.

დაუყოვნებელი შესრულება გულისხმობს მოვალის უშუალო რეაქციას. მან იმდენად ჩქარა უნდა იმოქმედოს, რამდენადაც ეს შესაძლებელია ობიექტური მასშტაბების მიხედვით, კერძოდ საჭიროა, რომ მოვალე საამისოდ მოემზადოს, რათა შესრულება განხორციელდეს. **დაუყოვნებლივ მოქმედებს მხოლოდ ის, ვინც გარკვეული, ობიექტურად საჭირო დროის ფარგლებში მოქმედებს ნაკისრი ვალდებულების შესასრულებლად.** „დაუყოვნებლივი“ შესრულება გულისხმობს გარკვეულ დღეს ან დღის გარკვეულ მონაკვეთში მოქმედებას. აღნიშნული ვადა ხელმისაწვდომი უნდა იყოს შესრულების განსახორციელებლად.

365-ე მუხლის მიხედვით კრედიტორი უფლებამოსილია ნებისმიერ დროს მოითხოვოს შესრულება.

მაგალითი:

ა-მ ათხოვა ბ-ს სამოქალაქო კოდექსი ისე, რომ თხოვნების ვადა არ განუსაზღვრავთ და არც გარემოებებიდან ხდება ნათელი. ასეთ შემთხვევაში, გამნათხოვებელს შეუძლია ნებისმიერ

დროს მოითხოვოს მისი შესრულება. მოვალეს კი, შეუძლია იგი დაუყოვნებლივ შეასრულოს (365-ე მუხლი).

V. ერთდროული შესრულება

ერთდროული შესრულება შესაძლებელია იქ, სადაც გარემოებანი სხვა რამეზე არ მიგვანიშნებენ. უმეტესწილად, ერთდროული შესრულება ორმხრივ ვალდებულებით ურთიერთობებში გვხვდება. ერთ შემთხვევაში მხარეთა შესრულება შეიძლება დროში არ ემთხვეოდეს ერთმანეთს. მაგალითად, ნარდობისას ფასის გადახდა ხდება ან სამუშაოს დამთავრების შემდეგ, ან კიდევ ნაწილ-ნაწილ. სადაზღვევო პრემია ავანსად გაიცემა, სხვა დროს კი, შეიძლება ერთდროული შესრულება გვქონდეს. ამ უკანასკნელს ადგილი აქვს რეალურ ხელშეკრულებებში, მაგალითად, ბაზარში პროდუქტის ნასყიდობისას, ფასის გადახდა და საქონლის გადაცემა ერთდროულად ხდება. ან კიდევ, როდესაც მხარეები შეთანხმდებიან ნივთების ურთიერთგაცვლაზე, თუკი გარემოებანი სხვა რამეზე არ მიუთითებენ, ორივე შესრულება ერთდროულად უნდა მოხდეს.

მუხლი 366. ვალდებულების ვადამდე შესრულების მოთხოვნის დაუშვებლობა

თუ განსაზღვრულია დრო, მაშინ საეჭვოობისას ივარაუდება, რომ კრედიტორს არ შეუძლია შესრულების მოთხოვნა ამ ვადამდე, ხოლო მოვალეს შეუძლია ვალდებულების შესრულება ვადაზე ადრე.

ამ შემთხვევაში შესრულების დრო მოვალის სასარგებლოდ განიმარტება. იგი უფლებამოსილია შესრულება მოახდინოს ვადის დადგომამდე. კრედიტორი, რომელიც არ მიიღებს ასეთ

შესრულებას. შეიძლება ჩაითვალოს ვადის გადამცილებლად.

366-ე მუხლის დანაწესი ერთგვარი გამოჩაქვითა იმ საერთო წესიდან, როცა შესრულება უნდა მოხდეს კანონით, ან ხელშეკრულებით განსაზღვრულ დროში, ანდა გარემოებათაგან საგულისხმო დროში.

საეჭვოობა გულისხმობს ისეთ მდგომარეობას, როდესაც განსაზღვრული ვადის დაცვა ეჭვის ქვეშ დგება მხარეთა ინტერესებიდან გამომდინარე. ასეთ ვითარებაში უპირატესობა ენიჭება მოვალის ინტერესებს.

მაგალითი:

მოქალაქე სესხაძემ ვალაძეს 10 იანვარს ასესხა 1000 ლარი პროცენტით. მხარეები შეთანხმდნენ, რომ ვალაძე ვალს დააბრუნებდა 10 მარტს. ვალაძეს შესაძლებლობა მიეცა ვადამდე დაებრუნებინა ფული და კიდევ შესთავაზა სესხაძეს. თუკი მხარეთა შორის სადავო შეიქმნება ვალის დაბრუნების ვადა, ასეთ საეჭვო ვითარებაში, მიუხედავად იმისა, რომ პროცენტიანი სესხი უნდა დაბრუნდეს 626-ე მუხლის მეორე ნაწილის მეორე წინადადების საფუძველზე, მოვალეს მაინც აქვს უფლება „ვადამდე“ დააბრუნოს ვალი, ხოლო სესხაძე, რომელიც ამ შემთხვევაში კრედიტორია, ვალის მიუღებლობისათვის ჩაითვლება ვადის გადამცილებლად.

მუხლი 367. ვალდებულების შესრულების დაუყოვნებლივ მოთხოვნის უფლება

თუ ვალდებულების შესრულებისათვის მოვალის სასარგებლოდ დადგენილია რაიმე ვადა, კრედიტორს შეუძლია დაუყოვნებლივ მოითხოვოს შესრულება, თუკი მოვალე გადახდისუნარიო გახდა, ან შეპირებული უზრუნველყოფა შეამცირა, ანდა იგი საერთოდ ვერ წარმოადგინა.

ერთხელ დადგენილი ვადა არ შეიძლება მხარისათვის ბორკილად იქცეს, თუკი მას გააჩნია სამართლიანი საფუძველი მოითხოვოს შესრულება უფრო ადრე ან მისი გადავადება. ვადის დანიშნულება შესრულების უზრუნველყოფაშიცაა. თუკი ვადის დაცვა ამ შესრულებას საფრთხეს შეუქმნის, ვადამდე შესრულების მოთხოვნა მართლზომიერი იქნება. ვადა არ შეიძლება იქცეს შესრულების დაბრკოლებად.

მოცემული მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, მართალია, ვადა მოვალის სასარგებლოდ დგინდება, კრედიტორს მაინც შეუძლია შესრულება დაუყოვნებლივ მოითხოვოს. მოვალის სასარგებლოდ ვადის დადგენა გულისხმობს იმას, რომ კრედიტორს არა აქვს უფლება ვადამდე მოითხოვოს შესრულება, ხოლო მოვალე უფლებამოსილია ვადამდეც შეასრულოს.

კრედიტორს დაუყოვნებლივი შესრულების მოთხოვნა მაშინ წარმოეშობა, თუკი მოვალე გადახდისუუნარო გახდება, ან შეპირებული უზრუნველყოფა შემცირდება, ანდა იგი საერთოდ ვერ წარმოადგენს მას 627-ე მუხლის მიხედვით. კრედიტორს უფლება აქვს დაუყოვნებლივ მოითხოვოს ვალის დაბრუნება, თუ მსესხებლის ქონებრივი მდგომარეობა არსებითად გაუარესდება, რითაც საფრთხე შეექმნება სესხის დაბრუნების მოთხოვნას. ეს უფლება მაშინაც არსებობს, როცა მსესხებლის ქონებრივი მდგომარეობის გაუარესება სესხის მიცემამდე მოხდა, მაგრამ გამსესხებელმა ეს სესხების შემდეგ გაიგო. იგივე წესი მოქმედებს სესხის შეპირების შემთხვევაშიც. დამპირებელს უფლება აქვს უარი თქვას შეპირებულ სესხზე, თუკი მეორე მხარის ქონებრივი მდგომარეობა იმდენად გაუარესდა, რომ შეიძლება საფრთხე შეექმნას ვალის დაბრუნებას.

ქონებრივი მდგომარეობის გაუარესება იქნება, თუკი მოვალე ვალაუვალი გახდება, გაკოტრდება.

შეპირებული უზრუნველყოფის შემცირებას ექნება ადგილი, თუკი მოვალის ქონებაზე გამოცხადდება კონკურსი, გარდაიცვლება თავდები, ან თვით მოვალე.

როცა მხარეები იმ პირობით ამყარებენ ურთიერთობას, რომ მოვალე მის შესრულებას უზრუნველყოფს, ვთქვათ, გირაოთი, მაშინ კრედიტორს უფლება აქვს ვადაძლე შესრულება მოითხოვოს, თუკი მოვალე ვერ უზრუნველყოფს მას გირაოთი.

მაგალითი:

სესხადემ 10 იანვარს ვალაძეს ასესხა 10000 ლარი, რომელიც ამ უკანასკნელს უნდა დაებრუნებინა 10 ივნისს. 10 აპრილს სესხადისათვის ცნობილი გახდა, რომ ვალაძე გაკოტრდა. ამ შემთხვევაში სესხადეს შეუძლია დაუყოვნებლივ მოითხოვოს ვალის დაბრუნება.

მაგალითი:

სესხადემ ვალაძეს 10 იანვარს ასესხა 10000 ლარი, რომელიც ამ უკანასკნელს უნდა დაებრუნებინა 10 ივნისს. 10 აპრილისათვის გახდა ცნობილი, რომ გარდაიცვალა პიროვნება, რომელიც თავდებად დაუდგა ვალაძეს. კრედიტორს უფლება აქვს დაუყოვნებლივ მოითხოვოს ვალის დაბრუნება.

მაგალითი:

სესხადემ ვალაძეს 10 იანვარს ასესხა 10000 ლარი, რომელიც ამ უკანასკნელს უნდა დაებრუნებინა 10 ივნისს. ამასთან, ვალაძე შეპირდა, რომ ვალის უზრუნველსაყოფად დააგირავებდა ავტომობილს. ვიდრე გირავნობის ურთიერთობა სათანადო წესით გაფორმდებოდა, ვალაძემ ავტომობილი გაყიდა (ანდა, განადგურდა). ამ შემთხვევაშიც სესხადეს უფლება აქვს დაუყოვნებლივ მოითხოვოს შესრულება.

367-ე მუხლის სიტყვასიტყვითი განმარტებით, მეორე და მესამე მაგალითის შემთხვევაში, კრედიტორს შეუძლია აღნიშნული უფლება გამოიყენოს ისე, რომ იგი არაა ვალდებული მოვალეს მისცეს შესაძლებლობა უზრუნველყოფის ახალი საშუალება შესთავაზოს მას. გონივრული განმარტებით კი, დაუყოვნებლივი შესრულება შესაძლებელია, როცა კრედიტორის მოთხოვნას აუცილებელი უზრუნველყოფის შესახებ არ მოჰყვება ჯეროვანი შედეგი.

მუხლი 368. ვალდებულების შესრულება პირობითი გარემოების არსებობისას

თუ გარიგების ნამდვილობა დამოკიდებულია რაიმე პირობის დადგომაზე, მაშინ ვალდებულება შესასრულებელია იმ დღიდან, როდესაც ეს პირობა დგება.

ხშირია შემთხვევები, როდესაც ვალდებულების შესრულების დრო ამა თუ იმ პირობის დადგომით განისაზღვრება. ამას ადგილი აქვს მაშინ, როცა გარიგების ნამდვილობა დამოკიდებულია რაიმე პირობაზე. სამოქალაქო კოდექსი დეტალურად აწესრიგებს პირობითი გარიგების საკითხს და დოქტრინაშიც საფუძვლიანადაა იგი შესწავლილი.¹ უმეტესად პირობის დათქმა მხარეთა შეთანხმებით ხდება. ამასთან, სამოქალაქო კოდექსი იცნობს კანონით განსაზღვრულ პირობებსაც. პირობითი გარიგების არსი მდგომარეობს იმაში, რომ იგი დამოკიდებულია სამომავლო და უცნობ მოვლენაზე იმით, რომ ან გარიგების შესრულების გადავადება ხდება მის დადგომამდე, ანდა გარიგების შეწყვეტა – ამ მოვლენის დადგომისთანავე (90-ე მუხლი).

¹ დაწვრილებით: ლ. ჭანტურია, შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, თბ; 1997, გვ. 307-422; საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი პირველი, თბ; 1999, გვ. 253-265.

მაგალითი:

შპს „ყაზბეგი“ და რესტორანი „არაგვი“ შეთანხმდნენ იმაზე, რომ ეს უკანასკნელი თავისი რესტორნისათვის შეისყიდოდა 3 000 ბოთლ ლუდს, იმ შემთხვევაში თუ შპს „ყაზბეგი“ გაიმარჯვებდა ლუდის საერთაშორისო კონკურსში. რომელიც უნდა გამართულიყო თბილისში 2000 წლის პირველ დეკემბერს.

სწორედ ის შემთხვევაა, როდესაც გარიგების ნამდვილობა დამოკიდებულია კონკურსის შედეგებზე. თუკი „ყაზბეგი“ გაიმარჯვებს, მაშინ იგი გამარჯვების დღიდან ხდება ვალდებული მიაწოდოს ლუდის შეთანხმებული რაოდენობა რესტორანს. ამასთან, მხარეები მიწოდების ვადებზეც თუ შეთანხმდებიან, მაშინ სწორედ შეთანხმებული ვადიდან მოხდებოდა შესრულება და არა პირობის დადგომის დღიდან.

პირობის დადგომის დღიდან ყოველთვის შეიძლება არ მოხერხდეს შესრულების განხორციელება. ესეც ჰქონდა მხედველობაში კანონმდებელს, როცა ადგენდა, რომ, „თუ ვადის დასაწყისად აღიარებულია ესა თუ ის მოვლენა ან დღის რომელიმე მონაკვეთი, მაშინ ვადის გამოთვლისას არ მიეთვლება ის დღე, რომელშიც დგება ეს მოვლენა ან დღის ზემოაღნიშნული დრო“ (122-ე მუხლი).

ამდენად, მართალია, ვალდებულება პირობის დადგომის დღიდანაა შესასრულებელი, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ იგი აუცილებლად ამ დღეს უნდა შესრულდეს. მთავარია, რომ ვალდებულება პირობის დადგომის დღიდან შესრულდეს დაუყოვნებლივ, ანდა გონივრულ ვადაში.

მხელი ვნე. შარი პალდებულების შესრულებაზე

იმ პირს, რომელსაც ვალდებულება აკისრია ორმხრივი ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, შეუძლია უარი თქვას ვალდებულების შესრულებაზე საპასუხო მოქმედების განხორციელებამდე, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა იგი ვალდებული იყო თავისი ვალდებულება წინასწარ შესრულებინა.

ხელშეკრულებათა ყველაზე გავრცელებული სახეა ორმხრივი ხელშეკრულება. ვინაიდან, ხელშეკრულების თითოეულ მხარეზეა უფლებებიცა და მოვალეობებიც, ე.ი. თითოეული მხარე კრედიტორიცაა და მოვალეც, აქედან გამომდინარე, შესრულების დროის მიმართ მათი პრეტენზიებიც არსებითად არ განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ხშირად¹ ორივე მხარე ვალდებულია შესრულება განახორციელოს ერთდროულად. ამიტომაცაა, რომ ვალდებულ პირს შეუძლია უარი თქვას ვალდებულების შესრულებაზე საპასუხო მოქმედების განხორციელებამდე. შესრულების ერთდროულობა, ცხადია, არ ნიშნავს იმას, რომ შესრულების გამომხატველი მოქმედება ყოველთვის ერთდროულად განხორციელდება. შესრულება ვერ იქნება იდენტური იმ მდგომარეობისა, როცა შეჯიბრებისას სპორტსმენები ნიშნის მიცემიდან ერთდროულად დაიძვრებიან ადგილიდან. თუ რომელმა მხარემ უნდა გადადგას პირველი ნაბიჯი, ეს გარემოებათაგან, ურთიერთობათა ბუნებიდან და ბრუნვის ტრადიციებიდან შეიძლება გახდეს ცნობილი. მაგალითად, როცა ვინმე ბაზარში პროდუქტს ყიდულობს, შესრულების ერთდროულობა არ იცვლება იმით, რომ ჯერ გამყიდველი გადასცემს ნივთს და შემდეგ მყიდველი გადაიხდის საფასურს. ერთდროულობა შესრულების ვალდებულების ერთდროულობაა და მას არ აუქმებს ის ფაქტი, რომ ერთ-ერთი მხარე საპასუხო შესრულებას ცოტა მოგვიანებით ასრულებს.

მაგალითი:

ა. და ბ. შეთანხმდნენ, რომ მოახდენდნენ გარკვეული რაოდენობის ნავთობისა და სასმელი წყლის ურთიერთგაცვლას. თუ გარემოებანი სხვაზე არ მიგვანიშნებენ, ივარაუდება, რომ გაცვლა უნდა მოხდეს ერთდროულად.

ზოგჯერ სხვადასხვა გარემოებათა გამო, კერძოდ, ვალდებულებითი ურთიერთობის ხასიათიდან გამომდინარე, შეუძლებელია ორმხრივი ხელშეკრულების ერთდროული შესრულება. შესრულება ჯერ ერთმა მხარემ უნდა განახორციელოს და მხოლოდ ამის შემდეგ გახდება შესრულებაზე ვალდებული მეორე მხარე. 553-ე მუხლის პირველი წინადადების ძალით „ქირა გადახდილი უნდა იქნეს ქირავნობის ხელშეკრულების ვადის დამთავრებისას“. ან კიდევ, დაზღვევის ხელშეკრულებისას დაზღვევი ვალდებულია შეიტანოს სადაზღვევო შესატანი და ასე განახორციელოს მისი მხრიდან შესრულება, სამაგიეროდ მზღვეველი შესრულებას ახდენს მხოლოდ მას შემდეგ, როცა დადგება სადაზღვევო შემთხვევა (799-ე მუხლი).

ამდენად, შესრულების არაერთდროულობა ორმხრივ ვალდებულებებში შეიძლება გამომდინარეობდეს კანონიდან, თვით ხელშეკრულებიდან და ასევე სხვა გარემოებათაგანაც.

მაგალითი:

პროფესორი მიქელაძე და სტუდენტი მაკარაძე შეთანხმდნენ, რომ პროფესორი მას საგამოცდოდ მოამზადებდა სამ თვეში, ხოლო სტუდენტი გადაიხდიდა შეთანხმებულ საზღაურს გამოცდის დღეს. ძნელი არაა იმის მიხვედრა, თუ ვის აწევს ტვირთად შესრულება განახორციელოს პირველმა.

ერთდროული შესრულებისას, თუკი ერთ-ერთი მხარე დააყოვნებს შესრულებას, მხარე, რომელმაც დაიწყო შესრულება, უფლებამოსილია განახორციელოს დაკავების უფლება. ასე მაგალითად, „გამყიდველს უფლება აქვს დაიტოვოს ნივთი ან დააკავოს გზაში ვიდრე მყიდველი არ აუნაზღაურებს შესაბამის ხარჯებს“ (500-ე მუხლის მეორე წინადადება).

მუხლი 370. სამომხმარებლო კრედიტი

1. სამომხმარებლო კრედიტის დროს კრედიტის მიმღებს შეუძლია უარი თქვას კრედიტის დაბრუნებაზე, თუ ამ კრედიტთან დაკავშირებული სასყიდლიანი ხელშეკრულებიდან გამომდინარე შესაგებელი გამყიდველის მიმართ მას მიანიჭებდა თავისი ვალდებულების შესრულებაზე უარის თქმის უფლებას.

2. ნასყიდობის ხელშეკრულება საკრედიტო ხელშეკრულებასთან ერთად ქმნის ურთიერთდაკავშირებულ გარიგებას, თუ კრედიტი ემსახურება შესასყიდი ფასის დაფინანსებას და ორივე ხელშეკრულება განიხილება როგორც ეკონომიკური ერთიანობა. ეკონომიკურ ერთიანობად ჩაითვლება, როცა კრედიტის მიმცემი საკრედიტო ხელშეკრულების მომზადების ან დადების დროს გამყიდველის მონაწილეობას იყენებდა.

სამომხმარებლო კრედიტის ხელშეკრულება არის, საკრედიტო ხელშეკრულება, რომელიც იდება მეწარმე ან პროფესიონალ კრედიტის მიმცემსა და მომხმარებელს შორის. ეს უკანასკნელი შეიძლება იყოს ნებისმიერი ადამიანი, მეწარმე ან დამოუკიდებელი პირი, რომელსაც კრედიტი არსებობისათვის სჭირდება. კრედიტია არა მარტო სესხი, არამედ ყველა სხვა გადახდის გადავადება და ფინანსური დახმარება.¹

¹ Kurt Schellhammer, Zivilrecht nach Anspruchsgrundlagen: BGB Allgemeiner Teil und gesamtes Schuldrecht mit Nebengesetzen - Heidelberg, 1994, S.130.

სამომხმარებლო კრედიტის თვისება ისაა, რომ საკრედიტო ხელშეკრულების დადებისას გამოკვეთილი უნდა იყოს მისი გამოყენების მიზანმიმართულება. შეიძლება ითქვას, იგი მიზნობრივი კრედიტია, უმეტესწილად გამოიყენება ხანგრძლივმომხმარებელი საგნების შესაძენად, როგორიცაა: ავტომობილები, მაცივრები, ტელევიზორები, ავეჯი და ა.შ.

საკრედიტო ხელშეკრულება დამოუკიდებელი გარიგებაა. რომელიც უნდა დაიდოს წერილობითი ფორმით, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი ჩაითვლება ბათილად. მისი გაუქმება დასაშვებია მომხმარებლის ცალმხრივი ნების გამოვლენითაც.

საკრედიტო ხელშეკრულების დადებას აზრი არა აქვს, თუკი არაა სხვა ხელშეკრულება, რომლის რეალიზაციასაც ემსახურება საკრედიტო ხელშეკრულება. ასეთია ნასყიდობის ხელშეკრულება, რომელიც ასევე წარმოადგენს დამოუკიდებელ ხელშეკრულებას. როგორც ერთი, ისე მეორე დამოუკიდებელია სამართლებრივად, ეკონომიკურად კი ერთიანია. *ნასყიდობის ხელშეკრულება საკრედიტო ხელშეკრულებასთან ერთად ქმნის ურთიერთდაკავშირებულ გარიგებას, თუ კრედიტი ემსახურება შესასყიდი ფასის დაფინანსებას და ორივე ხელშეკრულება განიხილება როგორც ეკონომიკური ერთიანობა.* ასეთივე ერთიანობა გვექნება მაშინაც, როდესაც კრედიტის გამცემი საკრედიტო ხელშეკრულების მომზადების ან დადების დროს გამყიდველის მონაწილეობას იყენებდა.

მაგალითი:

ინდივიდუალურმა მეწარმე „სოლომონმა“ საკრედიტო ხელშეკრულება გააფორმა „კრედიტბანკთან“ და აიღო 1000 ლარი, რომელიც მას სჭირდებოდა ტელევიზორების ქარხნიდან შესასყიდი ტელევიზორის ფასის გადასახდელად. კრედიტის მიმცემი საკრედიტო ხელშეკრულების მომზადებისას აღნიშნულის თაობაზე მო-

ლაპარაკებას აწარმოებდა გამყიდველთან. ეს ორი ხელშეკრულება, მართალია, დამოუკიდებელი ხელშეკრულებებია, მაგრამ ისინი ურთიერთდაკავშირებული არიან და კრედიტის მიმცემის უფლებრივი მდგომარეობა ბევრადაა დამოკიდებული ამ კავშირზე. ამის გამოხატულებაა 370-ე მუხლის პირველი ნაწილი, რომელიც კრედიტის მიმღებს უფლებას აძლევს უარი თქვას კრედიტის დაბრუნებაზე. თუკი ამ კრედიტთან დაკავშირებული სასყიდლიანი ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, შესაგებელი გამყიდველის მიმართ მას მიანიჭებდა თავისი ვალდებულების შესრულებაზე უარის თქმის უფლებას. ამდენად, კრედიტის გამცემის უფლებები მომხმარებლის მიმართ, იმაზეც ყოფილა დამოკიდებული, თუ როგორ ასრულებს გამყიდველი თავის მოვალეობებს.

მაგალითი:

თუკი ზემოთ მოტანილ შემთხვევაში, მომხმარებლის მიერ შეძენილი ტელევიზორი აღმოჩნდება უხარისხო, და ამ შესაგებლის გამო იგი უარს იტყვის ხელშეკრულებაზე, მას შეუძლია ასევე უარი თქვას სესხის დაბრუნებაზეც. ბანკს კი ისლა დარჩენია, უსაფუძვლო გამდიდრების ნორმებით გამყიდველისაგან მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება.

მუხლი 371. ვალდებულების შესრულება მესამე პირის მიერ

1. თუ კანონიდან, ხელშეკრულებიდან ან ვალდებულების ბუნებიდან არ გამომდინარეობს, რომ მოვალემ პირადად უნდა შეასრულოს ვალდებულება, მაშინ ეს ვალდებულება შეიძლება შეასრულოს მესამე პირმაც.

2. კრედიტორს შეუძლია არ მიიღოს მესამე პირისაგან შემოთავაზებული შესრულება, თუ მოვალე ამის წინააღმდეგია.

ვალდებულების შესრულებას, როგორც წესი, ახდენს მოვალე. ცალკეულ შემთხვევებში „მესამე პირებსაც“ აქვთ უფლება მოვალის მაგივრად იტვირთონ შესრულება. ასეთი შესრულება სამ კომპონენტს მოიცავს: ჯერ-ერთი, შესრულების მოქმედებას უნდა ახორციელებდეს მესამე პირი და არა მოვალე; მეორე, ეს შესრულება უნდა ემსახურობდეს მოვალის პასუხისმგებლობას, ე.ი. სხვის ვალდებულებას; მესამე, შესრულების შედეგს უნდა წარმოადგენდეს კრედიტორის დაკმაყოფილება.

მესამე პირის მიერ შესრულება გამოიყენება ყველა ვალდებულებით ურთიერთობაში, აგრეთვე სანივთო სამართალსა და საჯარო-სამართლებრივ ურთიერთობებშიაც.¹

მესამე პირის მიერ შესრულება მხოლოდ მაშინაა დასაშვები, თუ კანონიდან, ხელშეკრულებიდან ან ვალდებულების ბუნებიდან არ გამომდინარეობს, რომ მოვალემ პირადად უნდა შეასრულოს ვალდებულება. ასე მაგალითად, რწმუნებულმა დავალება პირადად უნდა შეასრულოს, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა მას ნება დართეს გადაენდო იგი მესამე პირისათვის, ანდა იძულებულია ასე მოიქცეს შექმნილი გარემოებების გამო (711-ე მუხლის პირველი ნაწილის პირველი წინადადება); შემნახველს მხოლოდ მიმბარებლის თანხმობით შეუძლია მესამე პირს გადასცეს ნივთი შესანახად (766-ე მუხლი); ამხანაგობის შემთხვევაში პირი, რომელსაც დაკისრებული აქვს საქმეების მართვა, ცალკეულ შემთხვევებში უფლებამოსილი იქნება მესამე პირებს გადაანდოს თავისი მოვალეობის შესრულება (934-ე მუხლის მეხუთე ნაწილი; 711-ე მუხლი); როცა ხელშეკრულებაში იქნება საგანგებოდ დათქმული, რომ მხოლოდ მოვალემ უნდა შეასრულოს ვალდებულება, ასეთ შემთხვევაში, მოტივებს მნიშვნელო-

¹ MünchKomm – Keller §267 Rn.2,3.

ბა არა აქვს, შესრულება პირადად მან უნდა განახორციელოს; შეიძლება ხელშეკრულებაში ასეთი დათქმა არც კი იყოს, მაგრამ თვით ვალდებულებითი ურთიერთობის ბუნება მეტყველებდეს იმაზე, რომ შესრულება მხოლოდ მოვალემ უნდა მოახდინოს. ასეთ შემთხვევაში მოვალის პირადი თვისებებია მთავარი. თუკი კონცერტი ლუჩიანო პავაროტიმ უნდა გამართოს, ნახატი გია ბულაძემ უნდა დახატოს. კრედიტორს შეუძლია სხვისგან შესრულება არ მიიღოს. შეიძლება მოვალეს პირადად ეკისრებოდეს ვალდებულების შესრულება, მაგრამ დასაშვები იყოს ხელშემწყობ პირთა ჩართვა. ასე მაგალითად, მართალია რწმუნებულმა პირადად უნდა შეასრულოს ვალდებულება, მაგრამ დაშვებულია დამხმარე პირთა ჩართვა (711-ე მუხლის პირველი ნაწილის პირველი წინადადება).

ფულად ჯარიმებთან დაკავშირებულ საჯარო-სამართლებრივ ურთიერთობებში 371-ე მუხლის წესები არ გამოიყენება, ვინაიდან ჯარიმის მიზანია ის, რომ დამრღვევმა იგი თავისი ქონებიდან პირადად გადაიხადოს; სხვა საქმეა საგადასახადო-სამართლებრივი ურთიერთობანი. საფინანსო დაწესებულებას მესამე პირთა მხრიდან შესრულებაც შეუძლია მიიღოს.¹

მესამე პირს წარმოადგენს ის პირი, რომლის ნებითაც ხდება სხვისი ვალდებულების შესრულება. თუკი სახეზე არაა ასეთი ნება, ვთქვათ, შეცდომით იხდის სხვის ვალს, მაშინ 371-ე მუხლი მაინც გამოიყენება, თუკი შემსრულებლის მოქმედებიდან, მისი ნების გამოვლენიდან, კრედიტორს შეეძლო ევარაუდა, რომ იგი სხვის ვალდებულებას ასრულებს.

არ ჩაითვლება შესრულება მესამე პირის მხრიდან შესრულებად, თუკი იგი ასრულებს საკუთარ ვალდებულებას. მაგალითად,

¹ MünchKomm – Keller §267 Rn.5.

ამხანაგობისას, როცა სრულდება საერთო (სოლიდარული) ვალდებულება, ივარაუდება, რომ პირი ასრულებს საკუთარ ვალდებულებას.

მართალია, 371-ე მუხლიდან გამოკვეთილად არ ჩანს, მაგრამ უნდა ვივარაუდოთ, რომ მესამე პირი შეიძლება ერთ შემთხვევაში მოქმედებდეს სრულიად დამოუკიდებლად, მოვალის დავალების გარეშე, სხვა დროს კი დავალებით.

მესამე პირის მიერ შესრულება განსხვავდება ვალის გადაკისრებისაგან. ეს უკანასკნელი წარმოადგენს სანიეტო-სამართლებრივ გარიგებას, რომელიც აბსოლუტურად ცვლის ურთიერთობის სუბიექტებს.

მას შემდეგ, რაც მესამე პირი შეასრულებს მოვალის ვალდებულებას, ამ უკანასკნელსა და კრედიტორს შორის ურთიერთობა წყდება. ამასთან, უქმდება კრედიტორის სასარგებლოდ დადგენილი უზრუნველყოფაც.

თუ მოვალესა და მესამე პირს შორის არ არის რაიმე სამართლებრივი ურთიერთობა ან იგი ბათილია, მაშინ მესამე პირს შეუძლია მოვალის მიმართ წარადგინოს მოთხოვნა უსაფუძვლო გამდიდრებიდან გამომდინარე. მესამე პირი ვერ დაიბრუნებს კრედიტორისაგან შესრულებას (976-ე მუხლის მე-2 ნაწილი).

თუკი მესამე პირი მოვალის ნების საწინააღმდეგოდ ასრულებს ვალდებულებას, მაშინ კრედიტორს შეუძლია არ მიიღოს მესამე პირისაგან შემოთავაზებული შესრულება. თუ მაინც მიიღებს მას, მაშინ კრედიტორის პრეტენზიები მოვალის მიმართ არ დაკმაყოფილდება. სხვა საქმეა, როცა მესამე პირის მოქმედება შეესაბამება მოვალის ნებას. ამ შემთხვევაში მის მიმართ კრედიტორის პრეტენზიები ძალაში დარჩება.

მუხლი 372. კრედიტორის დაკმაყოფილება მესამე პირის მიერ

თუ კრედიტორი მიმართავს იძულებით აღსრულებას მოვალის კუთვნილ ნივთზე, მაშინ ყოველი პირი, რომელსაც ექმნება საფრთხე, რომ იძულებითი აღსრულებით შეიძლება დაკარგოს უფლება ამ ნივთზე, უფლებამოსილია დააკმაყოფილოს კრედიტორი. როცა მესამე პირი დააკმაყოფილებს კრედიტორს, მაშინ მოთხოვნის უფლება გადადის ამ პირზე.

მოცემული მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევა 371-ე მუხლთან მიმართებაში წარმოადგენს Lex specialis. იგი გამოიყენება ყველა ვალდებულებით ურთიერთობაში, თუკი რაიმე სპეციალურ მოწესრიგებასთან არა გვაქვს საქმე. ასევე გამოიყენება იგი საჯარო სამართალშიაც. 371-ე მუხლისაგან 372-ე მუხლში მოცემული წესი იმითაც განსხვავდება, რომ თუ პირველში მესამე პირის ინტერესების საგანს შეადგენს მოვალის ვალდებულებისაგან გათავისუფლება, ამ შემთხვევაში მესამე პირს დამოუკიდებელი ინტერესი გააჩნია.

მესამე პირთა უფლებები დააკმაყოფილონ კრედიტორი, წარმოიშობა *მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა კრედიტორი იძულებით აღსრულებას მიმართავს*. უნდა ვიფიქროთ, რომ სანამ მოვალეს აქვს შესაძლებლობა მოახდინოს შესრულება, მანამ 372-ე მუხლის საფუძველზე, მესამე პირის უფლება არ წარმოიშობა, ხოლო 371-ე მუხლის საფუძველზე კი წარმოიშობა. მესამე პირის ნების მიზანმიმართულება ამ გამიჯვნის ერთ-ერთი მთავარი საფუძველია.

მესამე პირთა უფლებებით დატვირთული ნივთი ის ნივთია, რომელიც მოვალის კუთვნილებას წარმოადგენს. ცალკეულ შემთხვევებში იგი შეიძლება სხვა პირის საკუთრებაც იყოს. არსები-

თია ის, რომ ამ ნივთზე მესაკუთრეს აქვს იძულებითი აღსრულების უფლება.

სამოქალაქო კოდექსი სპეციალურად ითვალისწინებს 372-ე მუხლის გამოყენების შემთხვევებს. 267-ე მუხლის მე-2 ნაწილის მიხედვით, ყოველი მესამე პირი, რომლის უფლებრივი მდგომარეობა გირაოს გასხვისების შედეგად შეიძლება გაუარესდეს, უფლებამოსილია დაფაროს მოთხოვნა და ამ გზით გირავნობა თავის თავზე აიღოს. იგივეს იუწყება 298-ე მუხლის პირველი ნაწილიც. ამ შემთხვევაშიც ყოველი მესამე პირი, რომლის მდგომარეობაც იპოთეკის რეალიზაციის შედეგად გაუარესდა, უფლებამოსილია თვითონ დაფაროს მოთხოვნა და ამ გზით იპოთეკა თავის თავზე გადმოიტანოს.

მაგალითი:

ივანიძეს დაქირავებული ჰქონდა თხელიძის ორსართულიანი სახლი. ამ უკანასკნელმა „ინტელექტბანკიდან“ აიღო სესხი, რომლის უზრუნველსაყოფადაც დაიტვირთა აღნიშნულ სახლზე საკუთრების უფლება. თხელიძემ ვერ შეძლო ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვადაში სესხის დაბრუნება, რის გამოც შეიქმნა სახლის აუქციონით გაყიდვის საშიშროება. ასეთ შემთხვევაში, ივანიძე, რომლის მდგომარეობაც შეიძლება გაუარესდეს ახალი მესაკუთრის ხელში, უფლებამოსილია თვითონ გადაიხადოს თხელიძის ვალი და ამ გზით მიაღწიოს ძველი მდგომარეობის შენარჩუნებას.

მესამე პირის მხრიდან კრედიტორის დაკმაყოფილების შედეგი იქნება ის, რომ შეწყდება მოვალესა და კრედიტორს შორის არსებული სამართლებრივი ურთიერთობა. სამაგიეროდ, კანონის ძალით, კრედიტორის მოთხოვნის უფლება მესამე პირზე გადადის. მოვალე კი არ თავისუფლდება, არამედ ახალი კრედიტორის

წინაშე აღმოჩნდება ვალდებული. ამიტომაცაა, რომ „კანონი ლაპარაკობს „კრედიტორის დაკმაყოფილებაზე“ და არა ვალის გადახდის მიზნით შესრულებაზე“. მესამე პირი, იგივე ახალი კრედიტორი, ძირითად მოთხოვნასთან ერთად იძენს იმ უფლებებსაც, რისი რეალიზაციის შიშიც მას ჰქონდა. ამიტომაც, აწესებს 298-ე მუხლი, რომ იპოთეკაც მესამე პირზე გადადის.

მუხლი 373. ვალდებულების შესრულების მიღება პრაქტიკულად მოსილი პირის მიერ

1. მოვალე ვალდებულია შეუსრულოს ვალდებულება კრედიტორს ან იმ პირს, რომელიც კანონით ან სასამართლოს გადაწყვეტილებით უფლებამოსილია მიიღოს შესრულება.

2. თუ ვალდებულების შესრულება მიიღო იმ პირმა, რომელიც არ იყო უფლებამოსილი, ვალდებულება ჩაითვლება შესრულებულად მაშინ, როცა კრედიტორმა მისცა ამის თანხმობა ან ამ შესრულებისგან მიიღო სარგებელი.

1. ვალდებულების შესრულება უფლებამოსილი პირის წინაშე

373-ე მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევაში მხედველობაშია ის, თუ ვის მიმართ უნდა განხორციელდეს შესრულების მოქმედება. ასეთად პირველ რიგში ითვლება უშუალოდ კრედიტორი. ერთდერითი საკითხი, რაც ამ შემთხვევაში შეიძლება წამოიჭრას, არის კრედიტორის ქმედუნარიანობის საკითხი. როგორც წესი, შესრულება უნდა მოხდეს შესრულების მომენტში ქმედუნარიანი კრედიტორის წინაშე. შესრულებით სინამდვილედ იქცევა ვალდებულების შინაარსი და ამდენად კრედიტორის უფლებაც. კრედიტორს, რომელმაც მიიღო შესრულება,

ესპობა შესაძლებლობა მოითხოვოს ახალი და სხვაგვარი შესრულება. გარდა ამისა, კრედიტორი ზოგჯერ ვალდებულია შესრულების დასტურად მოვალეს მისცეს ქვითარი, რაც ნების გამოვლენას წარმოადგენს და საჭიროებს მის ქმედუნარიანობას. ცალკეულ შემთხვევებში ქმედუნარიანობას არა აქვს მნიშვნელობა შესრულებისათვის, მაგალითად, როცა სახეზეა გარკვეული მოქმედებისაგან თავის შეკავების ვალდებულება, კრედიტორის სასარგებლოდ რაიმე სამუშაოს შესრულება, რომელიც არ საჭიროებს მის მონაწილეობას და ა. შ.

კრედიტორი არაა ერთადერთი პირი, რომლის მიმართაც უნდა მოხდეს შესრულება. ასეთი შეიძლება იყოს სახელშეკრულებო ან კანონისმიერი წარმომადგენელი, როგორიცაა არასრულწლოვანის მშობელი, მეურვე. შესრულების მიღებაზე უფლებამოსილი პირი სასამართლო გადაწყვეტილებითაც შეიძლება განისაზღვროს. ასე მაგალითად, უგზო-უკვლოდ დაკარგული პირის ქონებასთან დაკავშირებით სასამართლო იღებს გადაწყვეტილებას მისი მინდობილი საკუთრების სახით კანონისმიერ მემკვიდრეებზე სამართავად გადაცემის შესახებ. ამ აქტის საფუძველზე მოცემული პირები უფლებამოსილი ხდებიან მიიღონ მოვალის მიერ შემოთავაზებული შესრულება.

შესრულების მიღების სპეციალურ შემთხვევად უნდა მივიჩნიოთ ის ვითარება, როცა კრედიტორი აყოვნებს მიღებას. ამ დროს შესრულების საგნის სასამართლოს ან ნოტარიუსში დეპონირება გულისხმობს იმას, რომ მოვალემ შესრულება განახორციელა (434-ე მუხლი).

II. შმსრულებიშ მიღება არაუფლებამოსილი პირის მიმარ

შესრულება შეიძლება მიიღოს არაუფლებამოსილმა პირმაც, ოღონდ სამისოდ აუცილებელია კრედიტორის თანხმობა. თანხმობა შეიძლება იყოს წინასწარი, ან შემდგომი (102-ე მუხლი). თანხმობით სწორდება არაუფლებამოსილების ნაკლი.

მაგალითი:

ვალაძეს სესხადისათვის 10 მარტს უნდა დაებრუნებინა ვალი. ვინაიდან სესხადე ამ დროისათვის არ იქნებოდა სახლში, თავისი მეზობელი დაითანხმა მიედო შესრულება, რაზედაც აცნობა მოვალეს. ამ შემთხვევაში მეზობლისათვის ფულის გადაცემა, მართალია, არაუფლებამოსილი პირისათვის გადაცემაა (ვინაიდანაც მეზობელი არ წარმოადგენს სესხადის წარმომადგენელს), მაგრამ, რადგანაც ეს მოხდა წინასწარი ნებართვით (თანხმობით), ასეთი ნებართვა ნამდვილია.

თუკი იგივე შემთხვევაში არავითარ წინასწარ შეთანხმებას არ ექნება ადგილი მეზობელთან და ეს უკანასკნელი ვალადისაგან თვითნებურად დაითოვებს სესხადისათვის გადასაცემად ვალს ამ ვითარებაში შესრულება ნამდვილად ჩაითვლება, თუკი სესხადე მოიწონებს ამ ფაქტს. ამ შემთხვევაშიც არაუფლებამოსილი პირის მიმართ განხორციელებული შესრულება ნამდვილად იქცევა.

შეიძლება არც კი იყოს კრედიტორის თანხმობა, მაგრამ შესრულება ნამდვილად ჩაითვალოს. ამას მაშინ აქვს ადგილი, როცა კრედიტორი სარგებელს იღებს. ამ შემთხვევაში არაუფლებამოსილების დეფექტს სარგებლის მიღება ასწორებს.

მაგალითი:

მამკვიდრებლის გარდაცვალების გამო ვალაძემ ვალი დაუბრუნა ორი მემკვიდრიდან ერთ-ერთს. რადგანაც მემკვიდრე, რომელსაც უნდა მიეღო თავისი წილი ვალი, იმ ოდენობით თავად იყო მეორე მემკვიდრის მოვალე, ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ მან, როგორც კრედიტორმა ამ შესრულებით სარგებელი ნახა, ვინაიდან ეს მას ათავისუფლებს მეორე მემკვიდრის წინაშე შესრულებისაგან.

მუხლი 374. ალტერნატიული ვალდებულებანი

თუ რამდენიმე ვალდებულებიდან უნდა შესრულდეს ერთ-ერთი (ალტერნატიული ვალდებულებანი), არჩევის უფლება აქვს მოვალეს, თუკი ხელშეკრულებიდან, კანონიდან ან ვალდებულების არსიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს.

I. ალტერნატიული ვალდებულების ცნება

ალტერნატიულ ვალდებულებას კოდექსი საკმაოდ დეტალურად აწესრიგებს და არსებითად იმეორებს გერმანული სამოქალაქო კოდექსის ნორმებს (იხ. § 262-265).¹

უმეტესწილად ვალდებულებით ურთიერთობებში შესრულების საგანი ინდივიდუალიზებულია და მხარეები მოკლებულნი არიან არჩევანის თავისუფლებას. ასე მაგალითად, თუკი რწმუნებულს დაევალა რაიმე კონკრეტული მოქმედების შესრულება, მან სწორედ ეს მოქმედება უნდა შეასრულოს; ან კიდევ, როცა გამყიდველი ვალდებულია მყიდველს მიაწოდოს ესა თუ ის კონკრეტული ნივთი, მან სწორედ რომ ეს ნივთი უნდა მიაწოდოს და არა სხვა. ალტერნატიულ ვალდებულებებში, როგორც თავად მისი

¹ Palandt, Bürgerliches Gesetzbuch (Kommentar), 49. Auflage, München, 1990, S. 297-298

სახელწოდება გვიჩვენებს, ერთი შესრულების გვერდით არსებობის მისი ალტერნატიული შესრულება, რომელთაგანაც რეალურად შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ ერთ-ერთი. თუ რომელი შესრულება იქცევა სინამდვილედ, სხვა სიტყვებით, თუ რომელი საგნით შესრულდება ვალდებულება, ეს დამოკიდებულია იმაზე, თუ ხელშეკრულების მხარე რომელ მათგანს აირჩევს. რამდენიც არ უნდა იყოს ვალდებულების საგანი, არჩევის საგანს წარმოადგენს მხოლოდ ერთ-ერთი მათგანი. ასე მაგალითად, გამყიდველმა მყიდველის წინაშე იკისრა ვალდებულება, რომ ხელშეკრულების დადებიდან ერთ თვეში მიაწოდებდა მას მამაკაცის 1000 წყვილ ფეხსაცმელს ან იმავე რაოდენობით ქალის ფეხსაცმელს. შესრულების საგანი იქნება ის ვალდებულება, რომელსაც აირჩევს გამყიდველი. ჩანს, რომ მოვალის ერთ ვალდებულებას შეესაბამება კრედიტორის ერთი მოთხოვნის უფლება. თუ კონკრეტულად, რომელი იქნება ეს მოთხოვნა, ეს დამოკიდებულია მოვალის არჩევანზე.

II. კუმულატიური და ფაკულტატიური ვალდებულება

ალტერნატიული ვალდებულებისაგან უნდა განვასხვავოთ კუმულატიური ვალდებულებანი, რომლის საგანსაც შეადგენს მოვალის რამდენიმე მოქმედება, რომელთაგანაც თითოეული წარმოადგენს შესრულების საგანს და რომელიმე მათგანის არჩევა გამორიცხულია. თუკი ზემოთ მოტანილ მაგალითს გადავაკეთებდით, კუმულატიური ვალდებულება გვექნებოდა, როცა გამყიდველი ვალდებული იქნებოდა მიეწოდებინა მყიდველისათვის მამაკაცის 1000 წყვილი ფეხსაცმელი და ქალის 1000 წყვილი ფეხსაცმელი.¹

¹ В.М. Гордон, Юридическая природа альтернативных обязательств - „Журнал Министерства Юстиции“, 1900, № 9, ст. 91.

ასევე განსხვავდება ალტერნატიული ვალდებულებანი *ფაქულტატური* ვალდებულებისაგან, როცა, მართალია, მოვალე ვალდებულია შეასრულოს ერთი კონკრეტული მოქმედება, მაგრამ შეუძლია მის ნაცვლად შეასრულოს სხვა მოქმედება. უკვე მოტანილ მაგალითში ეს შეიძლება ასე გამოიყურებოდეს: მხარეები თანხმდებიან, რომ გამყიდველი მყიდველს მიაწვდის მამაკაცის 1000 წყვილ ფენსაცმელს, მაგრამ, თუ შეუძლებელი აღმოჩნდება მისი შესრულება, გამყიდველი უფლებამოსილი ხდება მიაწოდოს მას ქალის 1000 წყვილი ფენსაცმელი.

III. შესრულების არჩევის უფლება

374-ე მუხლის თანახმად, მოვალეს არჩევის უფლება მხოლოდ მაშინ აქვს, თუკი ხელშეკრულებიდან, კანონიდან ან ვალდებულების არსიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს. ამდენად, არჩევის უფლება შეიძლება ეკუთვნოდეს კრედიტორსაც. მაგალითად, სხეულის დაზიანების, ან ჯანმრთელობისათვის ვნების მიყენებისას „სარჩოს ნაცვლად დაზარალებულს შეუძლია მოითხოვოს კომპენსაციის მიღება, თუ არსებობს საამისო მნიშვნელოვანი საფუძველი“ (408-ე მუხლის მეოთხე ნაწილი). ამდენად, არჩევის უფლება ან მოვალეს ეკუთვნის, ანდა კრედიტორს. მაგრამ არის შემთხვევები, როდესაც არ ჩანს გამოკვეთილად ამ უფლების სუბიექტი, სხვა სიტყვებით, ადგილი აქვს საეჭვოობას. ზოგადსამართლებრივი პრინციპიდან თუ ამოვალთ, მაშინ *საეჭვოობისას არჩევის უფლება ეკუთვნის მოვალეს*. ეს დებულება ემყარება ჯერ ერთი იმას, რომ შესრულების საგანს კრედიტორი განსაზღვრავს და მასზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად ზუსტად იქნება იგი ფორმულირებული. *რისი განსაზღვრაც არაა მოვალის ვალდებულება და რაშიც მოვალე თავისუფალია, იქ*

საეჭვო გარემოებანი მის სასარგებლოდ უნდა განიმარტოს.¹
ასეთი განმარტება გამომდინარეობს ვალდებულების არსიდან, რაშიაც მოვალის საქმიანობაა განმსაზღვრელი.

მუხლი 375. შესასრულებელ ვალდებულებათა არჩევა

თუ აღმოჩნდა, რომ მოვალეს ორი შესასრულებელიდან შეუძლია უარი თქვას ერთ-ერთზე, მაშინ ძალაში რჩება მეორე მოქმედების შესრულების ვალდებულება.

ერთი შეხედვით 375-ე მუხლი 374-ე მუხლის შინაარსს უნდა აზუსტებდეს, სინამდვილეში კი იგი შეიცავს სრულიად განსხვავებული შინაარსის მქონე ნორმას და ბევრად ემსგავსება გერმანული სამოქალაქო კოდექსის 265-ე მუხლს, რომელიც განსაზღვრავს ალტერნატიული ვალდებულების ბედ-იღბალს შესრულების შეუძლებლობის შემთხვევაში. მართალია, გამოკვეთილად ეს არ ჩანს, მაგრამ 375-ე მუხლში სწორედ რომ შესრულების შეუძლებლობის მდგომარეობაზეა საუბარი. როგორც წესი, მოვალე ვალდებულია ორი შესასრულებელი მოქმედებიდან ერთ-ერთი აირჩიოს. მისი უფლებაა, თუ რომელ მოქმედებას აირჩევს. 375-ე მუხლის თანახმად, მოვალეს გარემოებანი უკარნახებენ, თუ რომელ შესრულებაზე თქვას უარი.

შესრულების შეუძლებლობა შეიძლება იყოს შემთხვევითი, როცა მხარეთა ბრალეული მოქმედება გამორიცხულია. ასე მაგალითად, გამყიდველს მყიდველისათვის უნდა მიეწოდებინა ტელევიზორი „პანასონიკი“ ან ტელევიზორი „ივერია“. თუკი შემთხვევით განადგურდება ტელევიზორი „პანასონიკი“, მოვალე ვალდებული რჩება მხოლოდ ტელევიზორ „ივერიის“ მი-

¹ В.М. Гордон, Юридическая природа альтернативных обязательств - „Журнал Министерства Юстиции“, 1900, № 9, ст. 91.

წოდებაზე. ის აღარაა ვალდებული განადგურებული ნივთი შეცვალოს სხვა ნივთით. სწორედ ამ აზრითაა ნათქვამი 375-ე მუხლში, რომ მას შეუძლია ორი შესასრულებელიდან უარი თქვას ერთ-ერთზე. როცა ერთ-ერთი შეპირებული მოქმედების შესრულება შემთხვევით შეუძლებელი აღმოჩნდება, მაშინ ყურადღების კონცენტრაცია გადადის „უვნებლად“ დარჩენილ მოქმედებაზე. თუკი დადგება ამ მოქმედების შესრულების შეუძლებლობაც, მაშინ ვალდებულება შეწყდება.

შესრულების შეუძლებლობა შეიძლება დადგეს მოვალის ბრალით. ზემოთ მოტანილ მაგალითს თუ მოვიხმობთ, ამას მაშინ ექნება ადგილი, როდესაც ტელევიზორი „პანასონიკი“ განადგურდება მოვალის ბრალით. ვფიქრობთ, ვერც ამ შემთხვევაში მოვთხოვთ მას დაღუპული საგნის ახლით შეცვლას. ვალდებულება უნდა შესრულდეს დარჩენილი საგნით. ამდენად, ვალდებულების ალტერნატიულობაც ქარწყლდება. სხვა საქმეა, ამ შემთხვევაში არჩევის უფლება კრედიტორის მხარეზე რომ ყოფილიყო. კრედიტორს უფლება აქვს მოითხოვოს დარჩენილი შესრულება ან განადგურებული საგნით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურება.

თუკი არჩევის უფლება მოვალეს ეკუთვნის, მაგრამ მოვალის მიერ ასარჩევი საგნიდან ერთ-ერთი ნადგურდება, ვთქვათ ტელევიზორი „პანასონიკი“ ნადგურდება კრედიტორის ბრალით, მაშინ მოვალე ვალდებულია შეასრულოს დარჩენილი მოქმედება და მოითხოვოს კრედიტორისაგან ზიანის ანაზღაურება. როცა არჩევის უფლება კრედიტორს ეკუთვნის და მისი ბრალით ნადგურდება აღნიშნული საგანი, ასეთ შემთხვევაში, მას ისღა დარჩენია მოითხოვოს დარჩენილი შესრულება.

374-ე მუხლის მიხედვით არჩევა ზორციელდება ხელშეკრულების მეორე მხარის წინაშე განცხადებით ან შესრულების განხორციელებით. არჩეული ვალდებულება მიიჩნევა დასაწყისიდანვე შესასრულებელ ვალდებულებად.

უფლებამოსილი პირის მხრიდან ერთ-ერთი მოქმედების (ვალდებულების) არჩევა ხდება მეორე მხარის წინაშე განცხადებით ან შესრულების განხორციელებით. *განცხადების გაკეთება ცალმხრივი გარიგებაა*. იგი საჭიროებს მეორე მხარის მიერ მის მიღებას და ამდენად ნამდვილად ჩაითვლება იმ მომენტიდან, როცა იგი მიუვა მეორე მხარეს (51-ე მუხლის პირველი ნაწილი). სხვანაირად რომ ვთქვათ, ის მოქმედება ჩაითვლება არჩეულად, რომლის შესახებაც განუცხადებს უფლებამოსილი პირი მეორე მხარეს. მას შემდეგ, რაც ამ გზით აირჩევა ერთ-ერთი ვალდებულება, უნდა შესრულდეს ეს ვალდებულება. დაუშვებელია მის შესრულებამდე ცალმხრივად, სხვა ვალდებულების არჩევა. უფლებამოსილი პირის ცალმხრივი ნება აქარწყლებს ვალდებულების ალტერნატიულობას. ამიტომაცაა, რომ თუკი მოვალე ვალდებული იყო მყიდველისათვის გადაეცა ტელევიზორი „პანასონიკი“ ან ტელევიზორი „ივერია“, და მყიდველს შეატყობინებს, რომ უგზავნის ტელევიზორ „ივერიას“, მას მხოლოდ ამ ვალდებულების შესრულება შეუძლია. ცხადია, მხარეთა შემდგომი შეთანხმებით შეიძლება შეიცვალოს შესრულების საგანი, მაგრამ მას არაფერი საერთო არა აქვს ალტერნატიულობასთან. ამდენად, *არ არსებობს არჩევანის შეცვლის უფლება*. არჩევანის შეცვლა ვალდებულების დარღვევა იქნება. ანალოგიურადაა მოწესრიგებული არჩევანის

საკითხი გერმანულ სამოქალაქო კოდექსში (§263).¹

კონკრეტული ვალდებულების არჩევა ასევე ხორციელდება შესრულებით. არჩევის ეს გზა ისტორიულად ყველაზე ნაკლებ საკამათოა როგორც დოქტრინაში, ისე პრაქტიკაში. ასეთი არჩევანი შეუქცევადია. რომის სამართალი მხოლოდ რეალურ შესრულებას მიიჩნევდა არჩევანის უფლების განხორციელებად. მანამდე, უფლებამოსილ პირს შეეძლო შეეცვალა თავისი არჩევანი. ამდენად, თუკი გამყიდველი მყიდველს ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვადაში მიაწვდის აღნიშნული ორი ნივთიდან ერთ-ერთს, არჩევანის უფლებაც განხორციელებულად ჩაითვლება. *შესრულებით ქარწყლდება ალტერნატიულობა. არჩეული ვალდებულება ჩაითვლება დასაწყისიდანვე შესასრულებელ ვალდებულებად, რასაც განაპირობებს ის, რომ ალტერნატიული ვალდებულება არჩევანის უფლების განხორციელებამდე წარმოიშობა.*

როგორ მოვიქცეთ, როცა მოვალე ან კრედიტორი არ გამოიყენებს არჩევის უფლებას. ამ საკითხს ქართული სამოქალაქო კოდექსი სპეციალურად არ აწესრიგებს. ასეთ შემთხვევაში შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მოვალე არ ასრულებს ვალდებულებას და კრედიტორი უფლებამოსილია ვალდებულების შეუსრულებლობასთან დაკავშირებული სანქციები გამოიყენოს. იგივე შეიძლება ვივარაუდოთ კრედიტორის მიმართაც, იგი ჩაითვლება ვადის გადამცილებლად და მოვალე უფლებამოსილი იქნება ამასთან დაკავშირებული უფლებები გამოიყენოს. სამწუხაროდ, ასეთი გადაწყვეტილების საშუალებას არ იძლევა ვალდებულების ალტერნატიულობა. რომელი ვალდებულება ჩავთვალოთ შეუსრულებლად და კრედიტორის რომელი მოთხოვნა – ვადაგადაცილებულად? ვფიქრობთ, რომ სასამართლო პრაქტიკამ მხედველობაში

¹ იხ. MünchKomm – Keller §267, Rn.1-12.

უნდა მიიღოს გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის 264-ე მუხლით დადგენილი ნორმები.¹ ამ მუხლის თანახმად, თუ მოვალე, რომელსაც აქვს არჩევის უფლება, არ გამოიყენებს მას იძულებითი აღსრულების დაწყებამდე, მაშინ კრედიტორს უფლება ეძლევა თავად გამოიყენოს ეს უფლება და მოითხოვოს ამა თუ იმ შესრულების განხორციელება. თუ კრედიტორი, რომელსაც აქვს არჩევის უფლება, გააჭიანურებს მის გამოყენებას. მაშინ მოვალეს შეუძლია მოსთხოვოს მას არჩევანის გაკეთება და საამისოდ დაუნიშნოს ნორმალური დრო. თუკი კრედიტორი ამ ვადაშიაც არ გამოიყენებს არჩევის უფლებას, მაშინ ეს უფლება გადადის მოვალეზე.

აქედან ცხადი ხდება ის ფაქტი, რომ *არჩევის უფლება ალტერნატიულ ვალდებულებაში მხოლოდ კონკრეტული შესრულების არჩევის თავისუფლებაა და არა საერთოდ არჩევანის თავისუფლება.*

მუხლი 377. ორზე მეტი შესასრულებელი ვალდებულების არჩევა

374–376-ე მუხლების წესები გამოიყენება იმ შემთხვევებშიც, როცა ვალდებულების არჩევის საგანს შეადგენს ორზე მეტი შესრულება.

მოცემული მუხლის დანაწესი არ იძლევა რაიმე თვისობრივად არსებით სიახლეს. იგი უფრო მხარეთა არჩევანის რაოდენობრივ მაჩვენებლებზე მეტყველებს. ალტერნატიული ვალდებულების დროს სომ რამდენიმე ვალდებულებიდან ერთ-ერთი უნდა შესრულებულიყო. 377-ე მუხლი კი, იძლევა ასევე რამ-

¹ Palandt. BGB-Kommentar. S.298.

დენიშე შესრულების არჩევის შესაძლებლობას. ვთქვათ, თუ ვალდებულების საგანია ოთხი ან ხუთი შესრულება, მათგან არჩევის ობიექტს შეიძლება წარმოადგენდეს ორზე მეტი შესრულება. სწორედ ამ შემთხვევაზე ამბობს კანონმდებელი, რომ გამოიყენება 374-376-ე მუხლების წესები.

მუხლი 378. გალდებულების ნაწილობრივი შესრულება

მოვალეს უფლება აქვს ვალდებულება შეასრულოს ნაწილ-ნაწილ (ვალდებულების ნაწილობრივი შესრულება), თუკი კრედიტორი ამაზე თანახმაა.

ვალდებულება ერთბაშად სრულად შესრულდება თუ ნაწილ-ნაწილ, ეს მრავალ გარემოებაზეა დამოკიდებული. პირველ რიგში ასეთია თვით შესრულების საგნის თავისებურებანი. თუ შესრულების საგანი გაუყოფადია, ცხადია, მხარეთა ნება აქ არაფერ შუაშია და შესრულებაც ერთბაშად უნდა განხორციელდეს. როცა გამყიდველი ვალდებულია მიაწოდოს მყიდველს ავტომანქანა „მერსედესი“, ცხადია, მისი ნაწილობრივი შესრულება გამორიცხულია. სხვა საქმეა, როცა ვალდებულების საგანს წარმოადგენს ვთქვათ 10 ცალი ავტომობილი „მერსედესი“. ეს ვალდებულება შეიძლება შესრულდეს სრულად და ნაწილ-ნაწილადაც. თუ როგორ შესრულდება ეს, დამოკიდებულია იმაზე, თუ რაზე შეთანხმდნენ მხარეები. თუკი ხელშეკრულებაში ამის შესახებ არაფერია ნათქვამი, და არც გარემოებანი იუწყებიან რაიმეს, უნდა ვიფიქროთ, რომ ნაწილ-ნაწილ შესრულების „მართლზომიერება“ დამოკიდებული იქნება კრედიტორის ნებაზე. ამდენად, კრედიტორს შეუძლია მიიღოს ნაწილ-ნაწილ შესრულება და შეუძლია არ მიიღოს იგი. ე.ი. მოვალემ, როგორც წესი, ვალდებულების შესრულება მთლიანად უნდა განახორციელოს.

მაგალითი:

სესხადემ ვალადეს ასესხა 1000 დოლარი, რომელიც ამ უკანასკნელს მარტის თვეში უნდა დაებრუნებინა. დადგა თუ არა ვალის გადახდის დრო, ვალადემ 500 დოლარი შესთავაზა სესხადეს, დანარჩენის გადახდას კი შეპირდა თვის ბოლოს. სესხადეს უფლება აქვს არ მიიღოს ნაწილ-ნაწილ შესრულება.

როცა შესრულებისათვის განსაზღვრულია დრო, შესრულებაც უნდა განხორციელდეს ამ დროში სრულად. კრედიტორს უფლება აქვს უარი თქვას ნაწილობრივ შესრულებაზე, თუნდაც, რომ მოვალემ იკისროს დანარჩენი ნაწილის შემდგომში შესრულება. ნაწილობრივი შესრულება, ჩვეულებისამებრ, გულისხმობს ხელშეკრულების დარღვევას. მხარე, რომელმაც ვერ მიიღო მთლიანი შესრულება, უფლებამოსილია მიმართოს სამართლებრივი დაცვის გზებს.

ვფიქრობთ, კრედიტორის უფლება უარი თქვას ნაწილ-ნაწილ შესრულებაზე, არ უნდა იყოს უპირობო. საერთაშორისო კომერციულ პრაქტიკაში მიღებული წესით, ზოგჯერ გარემოებანი „აიძულებენ“ კრედიტორს უარი თქვას აღნიშნულ უფლებაზე.¹ ასეთ შემთხვევაში ნაწილობრივი შესრულება არ იქნება ვალდებულების შეუსრულებლობა, კრედიტორის უფლებრივ სფეროში ასეთი „შეჭრა“ ემყარება სამოქალაქო ბრუნვაში დამკვიდრებულ კეთილსინდისიერების პრინციპს, კერძოდ, სამოქალაქო კოდექსის მე-8 მუხლის მე-3 ნაწილის მოთხოვნას, რომელიც იუწყება, რომ „სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილენი ვალდებულნი არიან კეთილსინდისიერად განახორციელონ თავიანთი უფლებები და მოვალეობები“.

¹ Принципы, гл. 133

მაგალითი:

ავიაკომპანია „ორბმა“ ვალდებულება იკისრა მხარეთა მიერ შეთანხმებულ ვადაში გერმანიიდან საქართველოში ერთი რეისით ჩამოეტანა 5 ავტომობილი. როცა დადგა შესრულების ვადა, ავიაკომპანია გარკვეული სიძნელეების წინაშე აღმოჩნდა, რის გამოც მოითხოვა კრედიტორისაგან ერთი კვირის განმავლობაში ორ ნაწილად მოეხდინა ავტომობილების მიწოდება. ამასთან. გაირკვა, რომ ასეთი შესრულება კრედიტორს არავითარ ზიანს არ აყენებდა, ვინაიდან ამ ხნის მანძილზე მას არ სჭირდებოდა ავტომობილები. ასეთ შემთხვევაში კრედიტორს არა აქვს ნაწილობრივ შესრულებაზე უარის თქმის კანონიერი საფუძველი.

თუკი ნაწილობრივი შესრულება კრედიტორს დამატებით ხარჯებს აკისრებს, ყველა შემთხვევაში, ასეთი ხარჯები უნდა აანაზღაუროს მოვალემ.¹

მუხლი 379. კრედიტორის უფლება სხვა შესრულების მიღებაზე

კრედიტორი არ არის ვალდებული მიიღოს სხვა შესრულება, გარდა იმისა, რაც ხელშეკრულებით იყო გათვალისწინებული. ეს წესი მოქმედებს მაშინაც, როცა შესრულება დიდი ღირებულების მქონეა.

მოცემული მუხლის ნორმა იმპერატიულ დანაწესს შეიცავს მოვალისათვის, დისპოზიციურს კი – კრედიტორისათვის. მოვალე ვალდებულია შეასრულოს ის მოქმედება, რომელიც ხელშეკრულებითაა განსაზღვრული. მას არა აქვს უფლება დამოუკიდებლად შეცვალოს შესრულების საგანი. სხვა საქმეა, როცა სახ-

¹ Приоритеты, გვ.133

ეზეა ალტერნატიული ან ფაკულტატური ვალდებულებანი. თუკი მოვალე ხელშეკრულებით ვალდებული იყო კრედიტორისათვის გადაეცა ავტომობილი, მას არა აქვს უფლება მოცემული საგანი შეცვალოს და მიაწოდოს მაგალითად, ტრაქტორი. ამდენად, კრედიტორი უფლებამოსილია მოითხოვოს ის შესრულება, რომელიც ხელშეკრულებითაა განსაზღვრული. კრედიტორის ეს უფლებამოსილება გამომდინარეობს იქიდან, რომ ყოველგვარი შესრულება დგინდება მის სასარგებლოდ. ვალდებულების ცნებაც ამასვე იუწყება. აკი ვალდებულების ძალით, კრედიტორი უფლებამოსილია მოითხოვოს მოვალეს რაიმე მოქმედების შესრულება, ანდა იმავე მიზნით მოქმედებისაგან თავის შეკავება (316-ე მუხლის პირველი ნაწილი). საკმარისია ეჭვქვეშ დავაყენოთ კრედიტორის ეს უფლება, რომ მთელი სამოქალაქო ბრუნვა თავდაყირა დადგება. 379-ე მუხლის მოთხოვნა სავალდებულოა ვალდებულებითი ურთიერთობის განვითარების ნებისმიერ ეტაპზე, მაშინაც კი, როცა მოთხოვნის დაკმაყოფილება ხდება იძულებით. სასამართლოს არა აქვს უფლება, კრედიტორის ნების საწინააღმდეგოდ შეცვალოს შესრულების საგანი. იძულებით აღსრულება სულაც არ გულისხმობს შესრულების საგნის შეცვლას. როცა შესრულება შეუძლებელია, ცხადია, ზიანის ანაზღაურება ფულადი კომპენსაციით მოხდება. ამდენად, *მოვალის მზრიდან შეთანხმებული მოქმედების ნაცვლად სხვა მოქმედების განხორციელება, უნდა განვიხილოთ როგორც ვალდებულების შეუსრულებლობა*. თუკი კრედიტორი თანახმაა მოვალის წინადადებაზე შეასრულოს სხვა მოქმედება, მაშინ მოვალეც უფლებამოსილი ხდება ამ მოქმედების შესრულებაზე. კრედიტორს აღნიშნული უფლება აქვს ყველა შემთხვევაში, მაშინაც, როცა სხვა შესრულება ტოლფასია შეთანხმებული შესრულებისა და მაშინაც, როცა სხვა შესრულება უფრო მეტი ღირებულების მქონეა.

ამიტომაც, თუკი ხელშეკრულების საგანი იქნება კომპიუტერი და მოვალე კრედიტორს შესთავაზებს გაცილებით მეტი ღირებულების ტელევიზორს, ამ უკანასკნელს უფლება აქვს არ მიიღოს შესრულება. ვფიქრობთ, კრედიტორის ამ უფლების წყარო არ უნდა იყოს ძნელად შესაცნობი, რადგანაც შესრულება კრედიტორის ინტერესებს ემსახურება და სრულიად შესაძლებელია, რომ მოვალის მიერ შეთავაზებული უფრო მაღალი ღირებულების შესრულება კრედიტორისათვის არ იყოს ფასეული.

თუნდაც რომ გაირკვეს კრედიტორისათვის მისი განსაკუთრებული მნიშვნელობა, ჩვენ მაინც ვერ ვაიძულებთ „ჟინიან“ კრედიტორს მიიღოს ეს შესრულება კეთილსინდისიერი ქცევის პრინციპიდან გამომდინარე. ეს გამონაკლისი იმდენად საშიში იქნებოდა, რომ იგი სერიოზულად დააზარალებდა მხარეთა ნების ავტონომიას. აღნიშნული პრინციპით ნების ზომიერ შებოჭვას ბევრგან იცნობს სამოქალაქო კოდექსი, მაგრამ შესრულების საგნის მიმართ მისი გამოყენება დაუშვებლად უნდა მივიჩნიოთ ისევ ვალდებულების არსიდან გამომდინარე.

ანალოგიურად წყდება აღნიშნული საკითხი ევროპული კანონმდებლობითაც. ქართული სამოქალაქო კოდექსის აღნიშნული ნორმა ფრანგული სამოქალაქო კოდექსის 1243-ე მუხლის რეცეფციის ნიმუშად უნდა მივიჩნიოთ.

მუხლი 380. პალდებულების შესრულების ხარისხი

თუ შესრულების ხარისხი დაწვრილებით არ არის ხელშეკრულებაში განსაზღვრული, მაშინ მოვალე ვალდებულია შეასრულოს, სულ ცოტა, საშუალო ხარისხის სამუშაო და გადასცეს საშუალო ხარისხის ნივთი.

მოვალის მიერ განხორციელებული შესრულება უნდა პა-

სულ ბოლოს ხარისხის მოთხოვნას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, შერეულად უნდა იყოს ნივთობრივად უნაკლო, სულ ერთია, ვადგენებულების საგანი ინდივიდუალური ნივთი იქნება თუ გვაროვნული. მომხმარებელთა უფლებების დაცვის შესახებ კანონის მე-3 მუხლის თანახმად, „გამყიდველი (დამამზადებელი, შემსრულებელი) ვალდებულია მიჰყიდოს მომხმარებელს სტანდარტით გათვალისწინებული მოთხოვნების. ხელშეკრულების პირობების. აგრეთვე პროდუქციის შესახებ გამყიდველის (დამამზადებლის, შემსრულებლის) ინფორმაციის შესაბამისი ხარისხის პროდუქცია.“ უმეტესწილად, ხარისხი სტანდარტითაა განსაზღვრული და მომხმარებელს ისლა დარჩენია პროდუქციის ვარგისიანობა სტანდარტით გათვალისწინებული პირობების შესაბამისად შეამოწმოს. ხშირად, ნივთის ხარისხი მხარეთა შეთანხმებით განისაზღვრება. შესრულებაც შეთანხმებული ხარისხის უნდა იყოს. 380-ე მუხლის წესები უნდა გამოვიყენოთ იმ შემთხვევაშიც, როცა შესრულების საგანია ესა თუ ის მომსახურება.

როცა ხარისხი აღნიშნული საშუალებებით არ არის განსაზღვრული, მაშინ „მოვალე ვალდებულია შეასრულოს სულ ცოტა, საშუალო ხარისხის სამუშაო და გადასცეს საშუალო ხარისხის ნივთი.“ ამდენად, კრედიტორი ვერ მოითხოვს მაღალი ხარისხის ნივთის გადაცემას და შესაბამისად მოვალეც ვერ იქნება უფლებამოსილი მოახდინოს საშუალო ხარისხზე დაბალი შესრულება. თუ რა უნდა იგულისხმებოდეს საშუალო ხარისხის სამუშაოსა და ნივთის ქვეშ, ამაზე პასუხს კოდექსის ცალკეული ნორმები იძლევა. ასე მაგალითად, ნასყიდობისას, „თუ ხარისხი არ არის წინასწარ შეთანხმებული, მაშინ ნივთი უნაკლოდ ჩაითვლება, თუკი იგი ვარგისია ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ან ჩვეულებრივი სარგებლობისათვის“ (488-ე მუხლის

პირველი ნაწილის მეორე წინადადება): ქირავნობისას. „გაქირავე-
ბული ნივთი მიიხნევა უნაკლოდ, თუ იგი ვარგისია ხელშეკ-
რულებით გათვალისწინებული საქსიასობისათვის ან ჩვეულებრივი
გამოყენებისათვის“ (535-ე მუხლი). იგივეს იმეორებს ნარდობასთან
დაკავშირებით 641-ე მუხლი.

1010-ე მუხლიდან გამომდინარე, საშუალო ხარისხის ნივთი
სწორედ ის ნივთია, რომელიც ყველა გარემოებათა გათვალ-
ისწინებით უზრუნველყოფს მოსალოდნელ საიმედოობას.

380-ე მუხლი პრაქტიკულად გვაროვნული ნივთების მიმართ
გამოიყენება. ამაზე მეტყველებს ევროპული სამართლის დანაწესები.
მაგალითად: გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის 243-ე მუხლის
პირველი ნაწილი პირდაპირ იუწყება, რომ „თუ ვალდებულების
საგანი მხოლოდ გვართია განსაზღვრული, მაშინ მოვალე ვალდე-
ბულია გადასცეს საშუალო ხარისხის და ღირსების საგანი.“
შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონიც იმას იტყობინება, რომ,
როცა ვალდებულების საგანი გვაროვნული ნივთია, „სულერთია,
მოვალეს არ შეუძლია ვალდებულების შესრულების სანაცვ-
ლოდ შესთავაზოს საშუალო ხარისხზე დაბალი ხარისხის ნივ-
თი“ (71-ე მუხლი)., არსებითად იგივეს იმეორებს ფრანგული
სამოქალაქო კოდექსი, „როცა გვაროვნული ნივთია ვალის სა-
განი, მაშინ მოვალე არაა ვალდებული მისცეს საუკეთესო ხარისხ-
ის ნივთი, ამასთან მას არ შეუძლია შესთავაზოს უარესი ხარისხის
ნივთი“ (1246-ე მუხლი).

მუხლი 381. გალდებულების შესრულება ინდივიდუალურად განსაზღვრული საგნის არსებობისას

თუ ხელშეკრულების საგანია ინდივიდუალურად განსაზ-
ღვრული ნივთი, კრედიტორი არ არის ვალდებული მიიღოს
სხვა ნივთი, თუნდაც უფრო მაღალი ღირებულების მქონე.

სამოქალაქო სამართალი ისტორიულად ერთმანეთისაგან განსხვავებს ინდივიდუალურ და გვაროვნულ ნივთებს. სამოქალაქო კოდექსის ის წიგნი, რომელიც სანივთო სამართალს ეხება, მათ შესახებ არაფერს არ იტყობინება. შეიძლება ეს ერთგვარ ხარვეზადაც მიგვეჩნია სამოქალაქო კოდექსისა, მაგრამ ვინაიდანაც ასეთი დაყოფა ვალდებულებითი სამართლისთვისაა მნიშვნელოვანი. შეიძლება გამართლებული იყოს მათი კოდექსის ამ ნაწილით მოწესრიგება. ვალდებულების შესრულების ბედ-იღბალი ბევრადაა დამოკიდებული იმაზე, შესრულების საგანი ინდივიდუალური ნივთი იქნება თუ გვაროვნული.

როცა გარიგების საგანია ინდივიდუალური ნივთი, შესრულების საგანსაც მხოლოდ ეს ნივთი წარმოადგენს. ამიტომაცაა, რომ როცა ისპობა ეს ნივთი, შესრულების შეუძლებლობაც სახეზეა. ვთქვათ, გლენმა გაყიდა ცხენი, რომელიც დაიკარგება მყიდველისათვის მის გადაცემამდე. რადგანაც შესრულება საგნობრივად მკაცრად ინდივიდუალიზებულია, ამიტომაცაა, რომ შესრულებაც მხოლოდ ამ საგნით უნდა მოხდეს. ახალი საგნით მისი შესრულება, შესრულების საგნის შეცვლა იქნება. მოცემულ კერძო შემთხვევაში ამას ადგილი ექნება მაშინ, როცა გამყიდველი სხვისგან შეიძენდა ცხენს მყიდველზე გადასაცემად. აქ უკვე სხვა საკითხი გაჩნდება: ვალდებულია კი მყიდველი, მიიღოს ასეთი შესრულება? უნდა ვიფიქროთ, რომ მყიდველი არაა ვალდებული სხვა შესრულება მიიღოს. მყიდველზე გადასაცემი ახალი ნივთი უფრო მაღალი ღირებულებისაა, რომ იყოს, იგი არაა ვალდებული მიიღოს ასეთი შესრულება. აღნიშნულ შემთხვევაში, თუკი გამყიდველი ცხენის მაგივრად შესთავაზებს ახალ ავტომობილს, როგორ დაუჯერებლადაც არ უნდა მოგვეჩვენოს ეს შემთხვევა, მყიდველს შეუძლია უარი თქვას მასზე. მყიდველისათვის ნივთის ფასეულობა განისაზღვრება არა მისი საბა-

ზრო ფასებით, არამედ ამ ნივთის დანიშნულებითა და მყიდველის ინტერესებით. აქ სწორედ მყიდველს ძოტივებია განმსაზღვრელი. მსგავს დანაწესს შეიცავს უკვე განხილული 379-ე მუხლი, რომელიც საზოგადოდ აწესრიგებს ამ საკითხს.

მუხლი 382. ვალდებულების შესრულება გვაროვნული ნივთის არსებობისას

თუ შესრულების საგანია ნივთი, რომლის შეცვლაც შეიძლება (გვაროვნული ნივთი), მოვალემ ვალდებულება ყოველთვის უნდა შეასრულოს.

გვაროვნული ნივთი გვაროვნული ნიშნებით განსაზღვრული ნივთია, კერძოდ რაოდენობით, წონით, ზომით და ა.შ. ინდივიდუალური ნივთები ინდივიდუალური ნიშნებით განსაზღვრული ნივთებია. ამ თვისებათა გამო გვაროვნული ნივთები შეცვლადი ნივთებია, ინდივიდუალური კი — არა. ამიტომაცაა, რომ როცა შესრულების საგანია გვაროვნული ნივთი, შესრულების სივრცე (ფარგლები) მოიაზრება მოცემული გვარის ყველა ნივთით. მოვალეს შეუძლია ნებისმიერი ნივთი შესთავაზოს კრედიტორს მოცემული გვარიდან. აქ არა გვაქვს კონკრეტული ნივთი, რომელსაც შემცვლელი არ მოეპოვება. ასე, მაგალითად, თუ პირი ვალდებულია მყიდველს მიაწოდოს ერთი ტონა კარტოფილი, ეს ვალდებულება მას მაკისრია, ვიდრე მოცემული გვარის ნივთი საერთოდ არსებობს სამოქალაქო ბრუნვაში. სხვაგვარადაა საქმე ინდივიდუალური ნივთის შემთხვევაში. აქ შესრულების საგანი კონკრეტული ნივთია, რომელიც საერთო გვარიდან გამოყოფილია, ან კიდევ ერთადერთია და არ არსებობს მისი შემცვლელი ნივთები. ამ შემთხვევაში, ვალდებულების შესრულების მოვალეობა არსებობს მანამ, ვიდრე სახეზეა მოცემული ნივთი.

მაგალითად, თუ პირი ვალდებული იყო მყიდველისათვის გადაეცა მისი კუთვნილი ავტომობილი, მას ეს ვალდებულება აკისრია მანამ, სანამ სახეზეა მოცემული ავტომობილი. ამდენად, ამ შემთხვევაში შესრულების საგანი თავიდანვე ინდივიდუალიზებულია.¹ თავისებური ინდივიდუალიზაცია გვაროვნული ნივთის შემთხვევაშიაც გვაქვს. შეუძლებელია მთელი გვარი წარმოადგენდეს შესრულების საგანს. აქ ინდივიდუალიზაცია სწორედ რომ საგნის ზემოთ დასახელებული ნიშნებით ხდება. პირველ შემთხვევაში პირი ვალდებულია მყიდველს მიაწოდოს არა საერთოდ კარტოფილი, არამედ ერთი ტონა კარტოფილი. აქ გაურკვეველია მხოლოდ ის, თუ საერთო მასიდან კონკრეტულად რომელი კარტოფილია მისაწოდებელი. რადგან ეს ასეა, ივარაუდება, რომ ნებისმიერი ერთი ტონა კარტოფილია შესრულების საგანი.

გვაროვნული ვალდებულების ეს გაურკვეველობა გაქარწყლებული იქნება, თუკი გვაროვნულ ნივთთა საერთო მასიდან მოხდება, ვთქვათ, აღნიშნული ერთი ტონა კარტოფილის ისე გამოყოფა, რომ შეიძლებოდეს მისი ინდივიდუალიზაცია. ასე მაგალითად, თუკი გამყიდველი საწყობში შენახული კარტოფილის საერთო მასიდან აწონის ერთ ტონა კარტოფილს, ჩაყრის მას ტომარაში და მყიდველთან შეთანხმებით ცალკე შეინახავს, ამ შემთხვევაში, სახეზე გვექნება ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთი. თუ შემთხვევით განადგურდება ეს ნივთი, მოვალე არ იქნება ვალდებული შეცვალოს მსგავსი ნივთით.

აღნიშნულ კლასიფიკაციას ის მნიშვნელობა აქვს, რომ რიგი ვალდებულების საგანი მხოლოდ ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთია, სხვებისა კი – გვაროვნულად განსაზღვრული ნივთები. ასე მაგალითად, ქირავნობის, იჯარის, თხოვების საგანი შეუ-

¹ Н. Б. Новицкий, Л. А. Тунц, Общее учение об обязательстве, М., 1950, гл. IIб.

ძლებელია იყოს გვაროვნული ნივთი, ისევე, როგორც სესხის საგანი შეუძლებელია იყოს ინდივიდუალური ნივთი; ცალკე ვალდებულებებში. მაგალითად ნასყიდობისას, გაცვლისას და ა.შ. შესრულების საგანი შეიძლება იყოს როგორც ერთი, ისე მეორე. ამ დაყოფას მნიშვნელობა აქვს სანივთო გარიგებებშიაც.

გვაროვნული ვალდებულება მოვალეს შესრულების მეტ შესაძლებლობას აძლევს. ვიდრე მოცემული გვარის ნივთები სამოქალაქო ბრუნვაშია, მანამ არსებობს მისი შეძენის ობიექტური შესაძლებლობა. თუ პირმა მყიდველს უნდა მიაწოდოს ერთი ტონა კარტოფილი, რომელიც შესრულების დრომდე გაფუჭდება (განადგურდება). იგი ვალდებული იქნება ვინმესგან შეიძინოს და მიაწოდოს იგივე რაოდენობის კარტოფილი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, პირმა ვალდებულება ყოველთვის უნდა შეასრულოს. მისი ეს ვალდებულება მაშინ ქარწყლდება, როდესაც მოცემული გვარის ნივთები სამოქალაქო ბრუნვიდან საერთოდ გაქრება, ანდა მათი შეძენა დაკავშირებული იქნება უზომოდ დიდ დანახარჯებთან, რაც სამართლიანობის პრინციპიდან გამომდინარე მიუღებელი იქნება. ზემოთ მოტანილ შემთხვევას თუ მივმართავთ, იგივე კარტოფილის მიწოდების ვალდებულება შეწყდება, თუკი გამყიდველს მისი შეძენა არათანაზომიერად დიდი დანახარჯები დაუჯდება. ასე, მაგალითად, როცა ნასყიდობის საგანი გვაროვნული ნივთია და იგი ნაკლის მქონეა, გამყიდველს შეუძლია უარი თქვას მის შეცვლაზე, თუ ეს მოითხოვს შეუსაბამოდ დიდ ხარჯებს (490-ე მუხლი). ასე რომ, ზოგჯერ შესრულების სუბიექტური შეუძლებლობა მოვალეს ათავისუფლებს ნივთის შეცვლის ვალდებულებისაგან.

ფულადი ვალდებულების შესრულება

მუხლი 383. ცნება

ფულადი ვალდებულება გამოიხატება ეროვნულ ვალუტაში. მხარეებს შეუძლიათ ფულადი ვალდებულება დაადგინონ უცხოურ ვალუტაშიც, თუ კანონით ეს აკრძალული არ არის.

ფულადია ისეთი ვალდებულება, რომლის ობიექტია განსაზღვრული ფულადი თანხის გადახდა. ფულადი ვალდებულება გამოიხატება ეროვნულ ვალუტაში. ვალუტა ამა თუ იმ ქვეყნის ფულადი ერთეულია, რომელიც საფუძვლად უდევს ქვეყნის ფულად სისტემას. საქართველოში ასეთ ვალუტას წარმოადგენს „ლარი“. იგი ერთადერთი საგადამხდელო საშუალებაა ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე. უცხოური ვალუტა საზღვარგარეთის ქვეყნების ფულადი ნიშნებია, როგორიცაა „დოლარი“, „მარკა“, „ფრანკი“ და ა.შ. იგი არ ასრულებს საქართველოში მიმოქცევის საყოველთაო საშუალების ფუნქციას და არ წარმოადგენს საგადამხდელო საშუალებას. თუმცა, სამოქალაქო კოდექსი მხარეებს აძლევს შესაძლებლობას ფულადი ვალდებულება დაადგინონ უცხოურ ვალუტაშიც. შეიძლება ამა თუ იმ საქონლის ფასი დადგინდეს დოლარებში, მაგრამ გადახდა აუცილებლად უნდა მოხდეს შესაბამისი კურსით ქართულ ვალუტაში. სხვათა შორის რომ ვთქვათ, ამ შემთხვევაში დოლარი იქნება ვალის ვალუტა, ხოლო ლარი – გადახდის ვალუტა. ვინაიდანაც დოლარი

¹ Луиц А.А. Денежное обязательство в гражданском и коллизийном праве капиталистических стран, М., 1948., ლოპენიძე, ფულის კურსი ფულად ვალდებულებებში. – „ადამიანი და კონსტიტუცია“, 2000წ. №3, გვ. 68-75.

გაცილებით მყარი ვალუტაა, ვიდრე ლარი, ბრუნვის მონაწილენი ხშირად ამ გზით იზღვევენ თავს ლარის კურსის არასასურველი ცვლილებისაგან. ამდენად, *ვალის ვალუტაა ის ფულადი ერთეული, რომელშიაც გამოიხატება (გამოითვლება) ფულადი ვალდებულების თანხა, ხოლო გადახდის ვალუტაა ის ფულადი ნიშნები, რომელიც ითვლება ფულადი ვალდებულებების შესრულების საშუალებად.* სწორედ იმის გამო, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე ერთადერთი საგადამხდელო საშუალება ლარია, დაუშვებელია გადახდის ვალუტას წარმოადგენდეს არაეროვნული ვალუტა.

საერთაშორისო კომერციულ ბრუნვაში დამკვიდრებული პრაქტიკით, ფულადი ვალდებულება შეიძლება გამოხატული იყოს ერთი ქვეყნის ვალუტით, გადახდა კი მოხდეს სხვა ქვეყნის ვალუტით – გადახდის ადგილის ვალუტით.

მაგალითი:

ქართული ფირმა „ბორჯომი“ შეკვეთას იღებს გერმანელი მყიდველისაგან. საქონლის ფასად ნაჩვენებია გერმანული მარკა. გადახდა უნდა მოხდეს კრედიტორის – ფირმა „ბორჯომის“ ადგილსამყოფელის მიხედვით, ე.ი. საქართველოში. თუკი გერმანელი მყიდველი მიიჩნევს, რომ მისთვის ხელსაყრელია ლარებში გადახდა, შეუძლია ასეც მოიქცეს.

მაგალითი:

იგივე ფირმა „ბორჯომი“ საჭიროებს გარკვეული მასალების შეძენას რუსეთში და ხელშეკრულებაში მიუთითებს, რომ გერმანელი მყიდველი ვალდებულია გადახდა მოახდინოს მხოლოდ რუსული რუბლებით. ასეთ შემთხვევაში გადახდა უნდა მოხდეს მხოლოდ რუსული რუბლებით.

მუხლი 384. წლიური პროცენტის განსაზღვრის წესი

თუ კანონით ან ხელშეკრულებით ვალდებულია პროცენტიანია, წლიური პროცენტის ზღვრული ოდენობა განისაზღვრება სპეციალური ნორმატიული აქტით.

1. პროცენტის ცნება

სამოქალაქო კოდექსი არ იძლევა პროცენტის რაიმე განმარტებას. 384-ე მუხლში საუბარია მხოლოდ პროცენტის ზღვრული ოდენობის განსაზღვრის ნორმატიულ საფუძველზე. ეს მუხლი უნდა იქნეს გამოყენებული ყველა შემთხვევაში, პროცენტი სახელშეკრულებო იქნება თუ კანონისმიერი.

ევროპულ სასამართლო პრაქტიკასა და დოქტრინაში მიღებული განმარტებით, პროცენტი ესაა პერიოდული საზღაური კაპიტალის სარგებლობისათვის, რომლის სიდიდეც განისაზღვრება ამ კაპიტალში არსებული წილით.¹

სამოქალაქო სამართალი მრავალი სახის პროცენტს იცნობს. მოცემული მუხლის მოწესრიგების საგანია მხოლოდ ვალდებულებებიდან გამომდინარე პროცენტი, როგორიცაა სასესხო და საკრედიტო ურთიერთობებთან დაკავშირებული პროცენტი. კაპიტალს ამ შემთხვევაში წარმოადგენს ფული ან მისი შემცველი ნივთი. მოცემული ნორმის წესები არ ვრცელდება პროცენტზე ქირავნობისას (552-ე მუხლის მეორე ნაწილი), ტვირთის გადაზიდვისას (695-ე მუხლის პირველი ნაწილი) და ა. შ. ამ შემთხვევებში პროცენტის საკითხი სპეციალური მოწესრიგების განსაზღვრის საგანს წარმოადგენს.

პროცენტისაგან უნდა განვასხვაოთ დივიდენდი.² *დივიდენდი*

¹ MünchKomm – Maydell §246, Rn.1-4.

² Георгий Дернбург, Обязательственное право, М., 1911, ст. 81; Schellhammer, Zivilrecht nach Anspruchsgrundlagen. S.465.

მოგებიდან მიღებული წილია. მისი მოთხოვნა შეიძლება მხოლოდ მაშინ, თუკი მოგებას ნამდვილად ექნება ადგილი. პროცენტის გადახდა არაა დამოკიდებული შემოსავალზე. საამისოდ საკმარისია კაპიტალით სარგებლობა. პროცენტი ხომ საზღაურია კაპიტალით სარგებლობისათვის, იმის მიუხედავად, თუ როგორი იქნება ამ სარგებლობის შედეგები. აღნიშნული ნიშანი პროცენტის კონსტიტუციურ ელემენტს წარმოადგენს.

საპროცენტო ვალდებულება დამატებითი ვალდებულებაა და იგი ეფუძნება მთავარ ვალდებულებას, როგორიცაა კაპიტალთან დაკავშირებული ვალდებულება (Kapitalschuld). თუ არ წარმოიშობა მთავარი ვალდებულება ანდა მისი საფუძველი იქნება ბათილი, არც საპროცენტო ვალდებულება წარმოიშობა. ამიტომაც, საპროცენტო ვალდებულება აქცესორული ხასიათისაა წარმოშობის თვალსაზრისით. მთავარი ვალდებულების გაქარწყლება იწვევს პროცენტის გადახდის ვალდებულების შეწყვეტას; ასევე, მთავარი მოთხოვნის ხანდაზმულობა იწვევს პროცენტზე მოთხოვნის ხანდაზმულობასაც (145-ე მუხლი). მას შემდეგ, რაც წარმოიშობა საპროცენტო ვალდებულება, შეიძლება მისი როგორც დათმობა, ისე დაგირავება.¹

II. პროცენტის ოდენობა

როგორც 384-ე მუხლიდან ჩანს, საპროცენტო ვალდებულება შეიძლება წარმოიშვას ხელშეკრულების ან კანონის საფუძველზე. სამოქალაქო კოდექსი იცნობს კანონისმიერი საპროცენტო ვალდებულების რამდენიმე სპეციალურ შემთხვევას. მაგალითად, რწმუნებული თუ თავისთვის იყენებს ფულს, რომელიც მას უნდა დაებრუნებინა მარწმუნებლისათვის ან გამოეყენებინა

¹ MünchKomm – Maydell §246, Rn.15-17.

მის სასარგებლოდ, ვალდებულია დააბრუნოს ფული პროცენტთან ერთად (715-ე მუხლის მე-2 ნაწილი); ან კიდევ: მოვალე, რომელიც თანხის გადახდის ვალდებულების ვადას გადააცილებს, მოვალეა გადაცილებული დროისათვის გადაიხადოს კანონით განსაზღვრული პროცენტი. თუ კრედიტორს სხვა საფუძვლიდან გამოძინარე, უფრო მეტის მოთხოვნა არ შეუძლია (403-ე მუხლის პირველი ნაწილი): თუკი საცხოვრებელი სადგომის ქირავნობისას ადგილი აქვს წინასწარ გადახდილ უზრუნველყოფას, მაშინ მას უნდა დაერიცხოს კანონით დადგენილი პროცენტები და ქირავნობის ურთიერთობის დამთავრების შემდეგ დაუბრუნდეს დამქირავებელს პროცენტებთან ერთად (552-ე მუხლის მე-2 ნაწილი). კანონისმიერი საპროცენტო ვალდებულება შეიძლება განისაზღვროს საჯარო სამართლითაც. როცა კანონით არაა საპროცენტო ვალდებულება განსაზღვრული, იგი შეიძლება დადგინდეს ხელშეკრულებითაც. თუკი ხელშეკრულებაში არ არის მითითებული პროცენტის გადახდის ვადა და არც მისი ხასიათიდან გამოძინარეობს, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ გადახდა მოხდება ყოველწლიურად, მთავარი ვალდებულების წარმოშობის დღეს. სამოქალაქო კოდექსში გაცილებით მეტი შესაძლებლობაა სახელშეკრულებო პროცენტისათვის უფრო წმინდა ფულადი ვალდებულებებისათვის, მაგალითად, სესხისათვის მხარეებმა შეიძლება გაითვალისწინონ პროცენტი (625-ე მუხლი).

სამოქალაქო კოდექსის აღნიშნული ნორმა არ ადგენს კონკრეტულად პროცენტის ფარგლებს. კოდექსის მიღების პროცესში ეს საკითხი სერიოზული დისკუსიის საგანი იყო. *სამოქალაქო კოდექსი ნორმალური, სამართლიანი საპროცენტო განაკვეთის მხარეზეა*. სამოქალაქო ურთიერთობის მონაწილენი ამით არიან შეზღუდული პროცენტის განსაზღვრის თავისუფლებაში. სუ-

ლერითა, პროცენტი სახელშეკრულებო იქნება თუ კანონით დადგენილი, მისი ზღვრული ოდენობა განისაზღვრება სპეციალური ნორმატიული აქტით. სამწუსაროდ, ჯერჯერობით ასეთი ნორმატიული აქტი არ არსებობს, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ეროვნული ბანკის შესახებ არსებულ კანონს, რომელშიც ასევე არასრულყოფილადაა ეს საკითხი მოწესრიგებული. სამოქალაქო კოდექსი სესხის შემთხვევაში მხარეთა მიერ პროცენტის განსაზღვრისას, მოითხოვს, რომ ეს პროცენტი გონივრულ შესაბამისობაში იყოს ეროვნული ბანკის ან ბანკთაშორისი საკრედიტო აუქციონის მიერ დადგენილ ზღვრულ ოდენობასთან. სხვაგვარი შეთანხმებები ბათილია (625-ე მუხლი). *უნდა ვიფიქროთ, რომ პროცენტი, რომლითაც დაირღვევა გონივრული შესაბამისობის მოთხოვნა, შეიძლება ბათილად გამოცხადდეს, როგორც ზნეობის, ისე საჯარო წესრიგისადმი წინააღმდეგობის საფუძველით.* მსგავსი მოთხოვნა არსებობს საბანკო კრედიტის საპროცენტო განაკვეთისადმი. თუ შეთანხმებით გათვალისწინებული ცვალებადი საპროცენტო განაკვეთისა და მისი სიდიდის განსაზღვრა შეეძლო კრედიტის გამცემს, იგი ვალდებულია ეს განსაზღვროს სამართლიანობის საფუძველზე. იგი ასევე მოვალეა საბაზრო საპროცენტო განაკვეთის გაზრდას ან შემცირებას შეუსაბამოს თავისი საპროცენტო განაკვეთი (868-ე მუხლის მეორე და მესამე ნაწილები). კოდექსი ასევე მოითხოვს, რომ საკრედიტო ხელშეკრულების დადებისას, განისაზღვროს საპროცენტო განაკვეთის ზრდისა და შემცირების ზღვარი და ცვლილებათა მინიმალური შუალედი (868-ე მუხლის მეოთხე ნაწილი). ამრიგად, პროცენტი მხარეთა ორმხრივი ნების გამოვლენით დგინდება თუ ცალმხრივი ნების გამოვლენით, ყველა შემთხვევაში მისი ზღვრული ოდენობა განსაზღვრულია. მხარეს შეუძლია გადალახოს ეს ზღვარი მხოლოდ იმ ზომამდე, რაც

სამართლიანობისა და სამოქალაქო ბრუნვის სიმყარის აზრით იქნება დასაშვები. წინააღმდეგ შემთხვევაში „ლაგამშიშვებულმა“ პროცენტმა შეიძლება საფრთხე შეუქმნას მხარეთა თანასწორობას და მათ ქონებრივ თავისუფლებას. ამიტომაცაა, რომ საპროცენტო ვალდებულებებში „სახელშეკრულებო თავისუფლების“ პრინციპი შეცვლილია „სახელშეკრულებო სამართლიანობის“ პრინციპით. თუ კონკრეტულად რა ჩაითვლება ზღვრულ ოდენობად საპროცენტო ურთიერთობებში, ეს, როგორც ითქვა, განისაზღვრება საკრედიტო აუქციონით. საპროცენტო განაკვეთების კონტროლი ეროვნული ბანკის სადისკონტო განაკვეთით ან ბანკთაშორის საკრედიტო აუქციონის შესაბამისი პერიოდისათვის ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთით ეროვნული ბანკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფუნქციაა ეროვნული ბანკის შესახებ კანონის მიხედვით (35-ე მუხლი).

სამოქალაქო კოდექსის მიერ პროცენტის განსაზღვრის აღნიშნული წესი ხელს უწყობს სამართლიან სამოქალაქო ბრუნვას და შეუძლებელს ხდის არც თუ ისე „შორეული წარსულის“ განმეორებას, როცა მოუწესრიგებელმა საპროცენტო განაკვეთმა, ათიათასობით ადამიანი კაბალურ მდგომარეობაში ჩააყენა.

საბანკო კრედიტისას, თუ ეს განაკვეთი კრედიტორის მიერ არაა მითითებული, მაშინ გამოიყენება კანონით გათვალისწინებული წლიური საპროცენტო განაკვეთი (888-ე მუხლის მეექვსე ნაწილი). სესხის ხელშეკრულების შემთხვევაშიაც პროცენტი გადახდილ უნდა იქნეს ყოველი წლის გასვლის შემდეგ. ხოლო თუ სესხი წინასწარ არის ვადით განსაზღვრული, ვალიცა და პროცენტიც გადახდილ უნდა იქნეს ვადის დადგომისას (626-ე მუხლის მესამე ნაწილი).

მუხლი 385. ვალდებულების გარეშე გადახდილის გამართ- ლების წესი

ის, რაც ვალდებულების გარეშე გადახდილი, შეიძლება
უსაფუძვლო გამდიდრების შესახებ წესების მიხედვით უკან იქ-
ნეს მოთხოვნილი.

მოცემულ შემთხვევაში გამოყენებულ უნდა იქნეს უსაფუძვ-
ლო გამდიდრების შესაბამისი წესები. როგორც 976-ე მუხლი
იუწყება, „პირს, რომელმაც სხვას ვალდებულების შესასრულე-
ბლად რაიმე გადასცა, შეუძლია მოსთხოვოს ვითომ-კრედიტორს
(მიმღებს) მისი უკან დაბრუნება, თუ: ა. ვალდებულება გარიგე-
ბის ბათილობის ან სხვა საფუძველის გამო არ არსებობს, არ
წარმოიშობა, ან შეწყდა შემდგომში,“ **მოკლედ, ის, რაც ვალდე-
ბულების გარეშე გადახდილი, შეიძლება უკან იქნეს გამოთხ-
ოვილი.** იგარაუდება, რომ მიმღები მოკლებულია სამართლებრივ
საფუძველს საკუთრად მიიჩნიოს ის, რაც ვალდებულების გარეშე
შესრულდა. 385-ე მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევაში შეი-
ძლება, რომ მხარეთა შორის საერთოდ არ არსებობდეს ვალდე-
ბულებითი ურთიერთობა, ანდა არსებობს, მაგრამ შემძენის სასარგე-
ბლოდ გადახდილი სცილდებოდეს მოცემული ვალდებულების
ფარგლებს. ყველა შემთხვევაში გადახდა მაინც ვალდებულების
გარეშე ხდება. პრაქტიკაში ამის შემთხვევები საკმაოდ ხშირია.

მაგალითი:

სამართლისა და ეკონომიკის სასწავლო ინსტიტუტის მიერ
ელექტროენერგიის სარგებლობისათვის გადახდილი თანხები შეც-
დომით ირიცხებოდა ანალოგიური სახელწოდების სამეცნიერო-
კვლევითი ინსტიტუტის ანგარიშზე. ამ შემთხვევაში სახეზეა
ვალდებულების გარეშე გადახდა, რაც იწვევს ერთი ინსტიტუ-

ტის ხარჯზე მეორის უსაფუძვლო გამდიდრებას. გადახდილი უნდა დაუბრუნდეს გადამხდელს.

შესაძლებელია, რომ აღნიშნულმა სასწავლო ინსტიტუტმა შეგნებულად, მეორე ინსტიტუტის ანგარიშზე ჩარიცხოს თანხები, შეცდომით, უკვე გადახდილი ვალის ანგარიშში. ამ შემთხვევაშიც გადახდილი უკან უნდა დაბრუნდეს.

385-ე მუხლის წესები უნდა გამოვიყენოთ საჯარო სამართლებრივ ურთიერთობებშიაც. პრაქტიკაში ხშირია შემთხვევები, როცა საჯარო-სამართლებრივი ვალდებულების გარეშე გადახდილი გადასახადი უბრუნდება გადამხდელს.

მუხლი 386. ფულადი ვალდებულების შესრულების ადგილი

1. შესრულების ადგილის საეჭვოობისას ფულადი ვალდებულება უნდა შესრულდეს კრედიტორის ადგილსამყოფლის (საცხოვრებელი ადგილი ან იურიდიული მისამართი) მიხედვით.

2. თუ კრედიტორს აქვს ფულის ჩარიცხვისათვის გამიზნული საბანკო ანგარიში იმ ადგილას ან იმ ქვეყანაში, სადაც გადახდა უნდა მოხდეს, მაშინ მოვალეს შეუძლია ამ ანგარიშზე ჩარიცხვით შეასრულოს თავისი ფულადი ვალდებულება, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა კრედიტორი ამის წინააღმდეგია.

ფულადი ვალდებულების შესრულების ადგილი განსზვავებულია არაფულადი ვალდებულების შესრულების ადგილისაგან. თუ ამ უკანასკნელ შემთხვევაში მოვალის საცხოვრებელი ადგილია შესრულების ადგილი (362-ე მუხლის „ბ“ ქვეპუნქტი) ფულად ვალდებულებებში კრედიტორის საცხოვრებელი ადგილია შესრულების ადგილი. ეს გვაქვს მაშინ, როდესაც შესრულების ადგილი საეჭვოა, ე.ი. როდესაც ეს ადგილი არაა

კანონით ან ხელშეკრულებით განსაზღვრული და არც გარემოებათაგან გამომდინარეობს. 386-ე მუხლით გათვალისწინებული გამონაკლისი არ ვრცელდება ჩეკიდან გამომდინარე ფულად ვალდებულებებზე. იგივე უნდა ითქვას თამასუქისა და ობლიგაციების შესახებ.

მაგალითი:

თბილისში მცხოვრები ადვოკატი ბუაძე ქუთაისის საოლქო სასამართლოში იცავდა მოქალაქე მინდაძეს. თუ ისინი სხვა რამეზე არ შეთანხმებულან, დაცვის საფასურის გადახდა უნდა მოხდეს ადვოკატის საცხოვრებელ ადგილას.

386-ე მუხლის მეორე ნაწილი ფულადი ვალდებულების შესრულების კიდევ ერთ გამონაკლისს ითვალისწინებს. ეს ის შემთხვევაა, როცა შესრულების ადგილი შეიძლება არ ემთხვეოდეს კრედიტორის საცხოვრებელ ადგილს. თუკი კრედიტორს აქვს ფულის ჩარიცხვისათვის გამიზნული საბანკო ანგარიში იმ ადგილას ან იმ ქვეყანაში, სადაც გადახდა უნდა მოხდეს, მაშინ მოვალეს შეუძლია ამ ანგარიშზე ჩარიცხვით შეასრულოს ფულადი ვალდებულება. გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა კრედიტორი ამის წინააღმდეგია.

მაგალითი:

ზემოთ მოტანილი მაგალითის შემთხვევაში, თუკი ადვოკატს ქუთაისში ექნებოდა საბანკო ანგარიში, მაშინ ამ ანგარიშზე ფულის ჩარიცხვით ვალდებულებაც შესრულებულად ჩაითვლებოდა. მაგრამ თუ ეს უკანასკნელი წინააღმდეგი იქნებოდა ქუთაისში არსებულ საბანკო ანგარიშზე მომხდარიყო ფულის ჩარიცხვა, მაშინ ასეთი ჩარიცხვა ვერ ჩაითვლებოდა შესრულებულად.

თუკი კრედიტორს რამდენიმე ადგილას აქვს გახსნილი საბანკო ანგარიში, მოვალემ შესრულება უნდა მოახდინოს იმ ანგარიშზე, რომელსაც კრედიტორი მიუთითებს. თუკი კრედიტორისათვის სულერთია, რომელ ანგარიშზე ჩაირიცხება ფული, მაშინ ნებისმიერ მათგანზე ჩაირიცხვა უნდა ჩაითვალოს ფულადი ვალდებულების შესრულებად.

საერთაშორისო კომერციულ ბრუნვაში ხშირად წამოიჭრება საკითხი შესრულების მომენტის თაობაზე ფულადი გზავნილების შემთხვევაში. მიღებული პრაქტიკით, ასეთ მომენტად ითვლება ის დრო, როდესაც მოხდა ფულადი გზავნილის კრედიტორის საბანკო დაწესებულებაში გადარიცხვა. მოვალე ვალდებულია, რომ ფული შესრულების ადგილას თავის ხარჯზე და თავისი რისკით გადარიცხოს. მას პასუხისმგებლობა ეხსნება არა ფულის გაგზავნის მომენტიდან, არამედ მხოლოდ კრედიტორის საბანკო ანგარიშზე ჩარიცხვის დროიდან. თუკი ამ მომენტამდე ფული დაიკარგება, მოვალე ვალდებულია ხელმეორედ გადაიხადოს.¹

მუხლი 387. ფულადი ვალდებულების დაფარვის რიგითობა

1. თუ მოვალეს ეკისრება კრედიტორისათვის სხვადასხვა ვალდებულებებიდან გამომდინარე ერთმანეთის მსგავსი რამდენიმე შესრულება, და ის, რაც შესრულდა, არ არის საკმარისი ყველა ვალის დასაფარავად, მაშინ დაიფარება ის ვალდებულება, რომელსაც მოვალე შესრულების დროს ამოირჩევს; ზოლო, თუ მოვალე არ ამოირჩევს, მაშინ დაიფარება ის ვალი, რომლის გადახდის ვადაც პირველად დადგა.

2. თუ მოთხოვნათა შესრულების ვადა ერთდროულად დადგა, მაშინ თავდაპირველად უნდა შესრულდეს ის მოთხოვნა,

¹ MünchKomm – Keller, §270, Rn.12-15.

რომელიც მოვალისათვის შესასრულებლად ყველაზე მძიმეა.

3. თუ მოთხოვნები თანაბრად მძიმეა, თავდაპირველად უნდა შესრულდეს ის, რომელიც ყველაზე ნაკლებად არის უზრუნველყოფილი.

მოცემულ მუხლში გათვალისწინებული საკითხი ანალოგიურად წესრიგდება ევროპისა თუ საერთო სამართლის რიგი ქვეყნების კანონმდებლობაში. ქართული სამართლის აღნიშნული ნორმა არსებითად იმეორებს გერმანული სამოქალაქო კოდექსის 366-ე მუხლის შინაარსს.¹ 387-ე მუხლის გამოყენებისათვის ამოსავალი დებულებაა ის, რომ მოვალეზე დაკისრებული რამდენიმე ვალდებულება ერთმანეთის მსგავსი იყოს. არსებითად აქ საუბარია ისეთ მოთხოვნებზე, რომლებიც 442-ე მუხლის ვითარებაში გაქვითული იქნებოდა, როგორიცაა სესხი და ქირავნობა, სესხი და ნასყიდობა, ქირავნობა და ნასყიდობა და ა.შ. *შესრულების ერთგვაროვნება გულისხმობს შესრულების საგნის ერთგვაროვნებას.*

მაგალითი:

მოვალეს კრედიტორისათვის უნდა გადაეხადა 100 ლარი სესხის ვალი და 200 ლარი ბინის ქირა. მოვალის ეს ორი შესრულება ერთმანეთის მსგავსი შესრულებაა და 387-ე მუხლის საფუძველზე უნდა გადაწყდეს მათი შესრულების თანმიმდევრობა.

სამოქალაქო კოდექსი შესრულების არჩევანის *პრიორიტეტს ანიჭებს მოვალეს*. ასეთი მიდგომა ემყარება იმ გარემოებას, რომ მოვალემ ყველაზე უკეთ იცის რომელი ვალია მისთვის ყველაზე

¹ Jauerling, Schlechtriën, Stürner, Bürgerliches Gesetzbuch (Kommentar), 8. Auflage. München, 1997, S.359-360.

მძიმე და რომელი მათგანის გასტუმრების შემთხვევაში იქნება იგი დაზღვეული დამატებითი ხარჯებისაგან. ამ პრიორიტეტის საიდუმლო იმ დებულებაშია, რომელიც იუწყება, რომ *საეჭვო გარემოებისას უპირატესობა ენიჭება სამართლებრივი ტვირთის მატარებელ მხარეს*. ამიტომაცაა, რომ მოვალეს ეძლევა შესაძლებლობა თვითონ გადაწყვიტოს ჯერ რომელი ტვირთი მოიხსნას. შეიძლება ეს არ შედიოდეს კრედიტორის ინტერესებში. მაგრამ მისი მოთხოვნის უფლება შეუძლებელია წინ დავაყენოთ მოვალის არჩევანის უფლებაზე სწორედ აღნიშნულ გარემოებათა გამო. მოვალე არჩევანში არამარტო უფლებამოსილია, არამედ ხშირად კრედიტორის მხრიდან თანხმობასაც არ საჭიროებს. ქართული სამოქალაქო კოდექსისაგან განსხვავებით, რიგი ქვეყნების კანონმდებლობა 387-ე მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევებში კრედიტორს ანიჭებს უპირატეს უფლებას.

ა) 387-ე მუხლი ფულადი ვალდებულების დაფარვის რიგითობის სხვადასხვა შემთხვევებს აფიქსირებს. აქ ის შემთხვევა გვაქვს, როდესაც რამდენიმე მსგავსი შესრულებიდან ის, რაც შესრულდა, არ არის საკმარისი ყველა ვალის დასაფარავად, მაშინ დაიფარება ის ვალდებულება, რომელსაც მოვალე შესრულების დროს ამოირჩევს. ხშირად მოვალე უფლებამოსილია ვადამდე შეასრულოს ვალდებულება (364-ე მუხლი). ზემოაღნიშნულ შემთხვევაში, შეიძლება არც სესხის დაბრუნების ვადა არ იყოს დამდგარი და არც ბინის ქირის გადახდისა, მაგრამ მოვალემ მოახდინოს შესრულება. ასეთ ვითარებაში, როდესაც შესრულება არ არის საკმარისი ყველა ვალის დასაფარავად, დაიფარება ის ვალდებულება, რომელსაც მოვალე შესრულების დროს ამოირჩევს, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, რომელზედაც მოვალე შეაჩერებს არჩევანს.

ბ) თუკი მოვალე არ გამოიყენებს 387-ე მუხლის პირველი ნაწილის პირველი წინადადებით მინიჭებულ უფლებას, მაშინ

შესრულების რიგითობა განისაზღვრება კანონის ობიექტური ნებით, კერძოდ, დაიფარება ის ვალი, რომლის გადახდის ვადაც პირველად დადგა. ამდენად, თუ ბინის ქირის გადახდის ვალდებულება წინ უსწრებს სასესიო ვალდებულებას, მაშინ პირველად დაიფარება ბინის ქირა.

387-ე მუხლის მეორე ნაწილი შესრულების რიგითობის იმ შემთხვევას აკანონებს, როცა მოთხოვნათა შესრულების ვადა ერთდროულად დგება. ვთქვათ, ერთ დღესაა დასაფარარი როგორც სესხიდან გამომდინარე ვალი, ისე ბინის ქირა. ამ შემთხვევაში თავდაპირველად უნდა შესრულდეს ის მოთხოვნა, რომელიც მოვალისათვის შესასრულებლად ყველაზე მძიმეა. ბუნებრივია, 200 ლარი ბინის ქირის გადახდა შესასრულებლად უფრო მძიმეა მოვალისათვის და ამდენად პირველად ეს მოთხოვნა უნდა შესრულდეს. სიმძიმე, ცხადია, მარტო ფულადი ნიშნების რაოდენობაში როდი გამოიხატება. მის დაუფარაობას შეიძლება მოჰყვეს სხვა არასასურველი შედეგები მოვალისათვის.

თუ მოთხოვნები თანაბრად მძიმეა მოვალისათვის, მაშინ 387-ე მუხლის მესამე ნაწილის ძალით, თავდაპირველად უნდა შესრულდეს ის მოთხოვნა, რომელიც ყველაზე ნაკლებად არის უზრუნველყოფილი. ეს ერთადერთი შემთხვევაა 387-ე მუხლში, როცა კრედიტორის ინტერესები არის გათვალისწინებული. თანაბრად მძიმე მოთხოვნები მაშინ გვექნებოდა, თუკი როგორც სესხიდან გამომდინარე ვალი, ისე ბინის ქირა 100-100 ლარი იქნებოდა. თუკი სესხი გირაოთი იქნებოდა უზრუნველყოფილი, მაშინ პირველად უნდა დაკმაყოფილებულიყო ბინის ქირაზე მოთხოვნა.

მუხლი 388. სასამართლო ხარჯების დაფარვის პრიორიტეტი

მოვალის იმ გადასახდელიდან, რომელიც არ არის საკმარისი მთელი ვადამოსული ვალის დასაფარავად, თავდაპირველად

იფარება სასამართლოს ხარჯები, შემდეგ — ძირითადი შესრულება (ვალი) და ბოლოს — პროცენტები.

მოცემული მუხლი აწესრიგებს ორი სახის ვალდებულებას: პირველი, ესაა საჯარო სამართლებრივი ვალდებულება, როგორცაა სასამართლო ხარჯების ანაზღაურება. მეორე კი, კერძო სამართლებრივი ხასიათის ვალდებულებაა, როგორიცაა ძირითადი ვალდებულებისა და დამატებითი საპროცენტო ვალდებულების შესრულება. როცა საკმარისი არაა მოვალის მიერ განხორციელებული შესრულება მთელი ვადამოსული ვალის დასაფარავად, ჯერ დაიფარება სასამართლო ხარჯები, შემდგომ ძირითადი შესრულება (ვალი) და ბოლოს პროცენტები. რადგანაც სასამართლო ხარჯებზეა საუბარი, ივარაუდება, რომ 388-ე მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევა ეხება ვალდებულების დარღვევის შემდგომ განხორციელებულ შესრულებას. სასამართლო ხარჯებში იგულისხმება აღსრულების ხარჯები, რომელიც სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ კანონის საფუძველზე ეკისრება მოვალეს და მათი ამოღება ხდება აღსასრულებელ პრეტენზიასთან ერთად (38-ე მუხლი). საჯარო-სამართლებრივი ვალდებულების უპირატესი დაფარვის არსებითი საფუძველი ისაა, რომ მისი წარმოშობა დაკავშირებულია დასახელებული კერძო სამართლებრივი ვალდებულების შესრულებასთან და ამდენად, ამ უკანასკნელის მიზნებს ემსახურება. რაც შეეხება ძირითადი ვალის დაფარვას, აქ მხედველობაშია ფულადი ვალდებულების მთელი თანხა. პროცენტებში იგულისხმება, როგორც ძირითად ვალზე ვალდებულების შესრულების დასარიცხი პროცენტები, ისე მისი ვალის გადაცილების გამო წარმოშობილი პროცენტები.

მაგალითი:

შპს „კოკა-კოლას“ მართებდა სს „პირველი ბანკის“ სესხი ძირითადი ვალის სახით 10000 ლარი და პროცენტის სახით 1000 ლარის ოდენობით. სასამართლო ხარჯებმა შეადგინა 500 ლარი. თუკი გადახდის (აღსრულების) დროს გაირკვევა, რომ შპს-ს, შეუძლია რეალურად გადაიხადოს 9000 ლარი, ასეთ ვითარებაში ამ თანხიდან ჯერ გაიღება 500 ლარი სასამართლო ხარჯებისათვის, დანარჩენი თანხა 8500 ლარი კი – ძირითადი ვალის გასასტუმრებლად.

მუხლი 389. ფულადი ვალდებულების გადახდა ფულადი კრთეულის კურსის შეცვლისას

თუ გადახდის ვალის დადგომამდე გაიზარდა ან შემცირდა ფულის ერთეული (კურსი), ან შეიცვალა ვალუტა, მოვალე ვალდებულია გადაიხადოს იმ კურსით, რომელიც შეესაბამება ვალდებულების წარმოშობის დროს. ვალუტის შეცვლისას გადაცვლით ურთიერთობებს საფუძვლად უნდა დაედოს ის კურსი, რომელიც ვალუტის შეცვლის დღეს არსებობდა ფულის ამ ერთეულებს შორის.

1. ნომინალიზმის პრინციპი

სასამართლოების პრაქტიკაში 389-ე მუხლის შინაარსი განსხვავებული პრეცედენტების წყარო გახდა და ამისი ერთ-ერთი მიზეზი ისაა, რომ მასში არც ისე ნათლად და ცალსახადაა გამოკვეთილი ფულადი ვალდებულების შესრულების მსოფლიო პრაქტიკაში აღიარებული ფუძემდებლური პრინციპი, რომელსაც ნომინალიზმის პრინციპი ჰქვია. საკითხავია, რა უნდა ვიგულისხმოთ 389-ე მუხლის პირველი წინადადების შინაარსში, კერძოდ,

ფულის ერთეულის გაზრდის ან შემცირების, ანდა ვალუტის შეცვლის ქვეშ და რა შედეგებს იწვევს იგი მხარეთა ურთიერთობაში? ამ კითხვაზე საინტერესო პასუხს იძლევა საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება სააქციო საზოგადოება „ქართული ჩაის“ საკასაციო საჩივართან დაკავშირებით. გადაწყვეტილებაში ნათქვამია, რომ „...ფულის ერთეულის გაზრდა ან შემცირება თავისთავად გულისხმობს ფულის რეფორმას, რაც ფულის სისტემის განმტკიცებისათვის გატარებული სახელმწიფო საკანონმდებლო აქტია, რომლის შედეგად ქვეყანაში ფულის მოქმედი სისტემიდან სხვა სისტემაზე გადასვლა ხდება. ამ დროს მიმოქცევიდან ამოიღება გაუფასურებული ფული და მის ადგილს იკავებს ახალი ფული, იცვლება ფულის ერთეული, ან მისი ოქროს შემცველობა, რის შემდეგ დგინდება ფულადი ერთეულის, ფულის ნიშნის ფორმა და ეროვნული ვალუტის კურსი. ფულის კურსი კი ნიშნავს ერთი ქვეყნის ფულის ერთეულის ღირებულებას გამოხატულს სხვა ქვეყნის ფულის ერთეულით. ფულის კურსის დადგენა გაიგივებულია მის კოტირებასთან, რაც უცხოური ვალუტის საბირჟო ფასების დადგენას ნიშნავს. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ვალუტის შეცვლა გულისხმობს ქვეყანაში არსებული ფულის ნიშნის შეცვლას“¹. ფულის კურსის შეცვლისას მოსალოდნელია ფულადი ერთეულის მსყიდველობითუნარიანობის სხვადასხვა დონით შეცვლა. უმარტივესად ეს ასე შეიძლება წარმოვიდგინოთ: თუკი მე სესხად გაცემული 100 ლარით ვალდებული ვიქნები წარმოშობის მომენტში შემდეგლ მყიდია 100 ლიტრი ნავთი, სესხის დაბრუნების მომენტისათვის მისი გაუფასურების გამო, შემძღია ვიყიდო ვთქვათ, 10 ლიტრი ნავთი: ასეთ შემთხვევაში მსესხებელმა 100 ლარი უნდა დაიმბრუნოს, თუ უფრო

¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება, №3კ/428. 2000 წ. 5 აპრილი.

მეტი? საერთოდ საკითხავია, ფულის მსყიდველობითუნარიანობაში მომხდარი ცვლილება თუ იწვევს პარალელურად გადასახდელი ფულადი ნიშნების რაოდენობაში ცვლილებებს? უნდა ითქვას, რომ აღნიშნულ შემთხვევაში *მოვალე ვალდებულია ვალი დააბრუნოს ფულადი ნიშნების იმავე რაოდენობით, რომელიც შეესაბამება ვალდებულების წარმოშობის დროს*. ე.ი. მოვალე ვალდებულია დააბრუნოს ისევ 100 ლარი, მიუხედავად იმისა, რომ ვალის გადახდის მომენტში ამ 100 ლარის მსყიდველობითი უნარი შემცირებულია. *ფულადი ვალდებულების შესრულების ამ პრინციპის ნომინალიზმის პრინციპი ეწოდება და იგი მსოფლიო პრაქტიკაში ძველთაგანვე აღიარებული პრინციპია*. ნომინალი გულისხმობს ფულზე აღნიშნული ფულადი ერთეულის რაოდენობას და ამდენად ვალიც ამ ერთეულით უნდა დაბრუნდეს. სწორედ ამ აზრით უნდა გავიგოთ უცხოურ სასამართლო პრაქტიკაში დამკვიდრებული გამოთქმები: „ფრანკი ტოლია ფრანკისა“; „მარკა ტოლია მარკისა“ და ა.შ. ამდენად, ვალდებულების საგანი ფულადი ერთეულის ესა თუ ის რაოდენობა და არა ამ ერთეულთა მსყიდველობითუნარიანობა.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ზემოთ მოყვანილ გადაწყვეტილებაში ნათქვამია, რომ „ფულადი ვალდებულებების შესრულების დროს სამოქალაქო კოდექსის 389-ე მუხლის გამოყენება შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ადგილი აქვს დენომინაციას ანუ ფულის ერთეულის (კურსის) გაზრდას ან შემცირებას. ასევე, ვალუტის შეცვლას და ეროვნული ვალუტის ჰიპერინფლაციას. მაგალითად, დენომინაცია განიცადა საბჭოთა კავშირის დროს მანეთმა, როდესაც 10 მანეთის ნომინალი შეიცვალა 1 მანეთის ნომინალით. ვალუტის შეცვლას ადგილი ჰქონდა მაშინ, როდესაც რუსული რუბლი შეიცვალა კუპონით, ხოლო შემდეგ კუპონი – ლარით.

რაც შეეხება ჰიპერინფლაციას, აღნიშნული თავისთავად ნიშნავს საქონლის ფასებისა და მიმოქცევაში არსებული ფულის მასის უაღრესად სწრაფ ზრდას, რომელიც იწვევს ფულადი ერთეულის მკვეთრ გაუფასურებას, საგადამხდელო ბალანსის მოშლას და ნორმალური სამეურნეო კავშირების დარღვევას. ამ დროს მიმოქცევის სფეროში სახელმწიფო უშვებს დიდი რაოდენობის ფულს, რომელიც რეალური საქონელბრუნვის საჭიროებას აღემატება, რასაც მოსდევს ფულის კურსის მკვეთრი გაუარესება, ოქროს საბაზრო ფასების ზრდა¹. ლოგიკურად ივარაუდება, რომ თუკი აღნიშნულ მოვლენებს არ ექნება ადგილი, მაშინ არც 389-ე მუხლის გამოყენების საჭიროება იქნება; ამ აზრით უნდა იყოს გადაწყვეტილებაში ნათქვამი, რომ „ვინაიდან ქართული ეროვნული ვალუტის – ლარის მიმართ ზემოთ მითითებულ პროცესებს არ ჰქონია ადგილი, ფულადი ვალდებულებების შესრულების დროს დაუშვებელია სამოქალაქო კოდექსის 389-ე მუხლის გამოყენება. ამ მუხლის გამოყენება დაუშვებელია, ასევე, ფულის კურსის ნორმალური გაუარესების დროს, რადგანაც აღნიშნული პროცესი ყველა ქვეყანაში აღინიშნება“².

ნომინალიზმის პრინციპი შეიძლება ჩავთვალოთ სამოქალაქო ბრუნვაში საჯარო წესრიგის გამოხატულებად. თუკი მხარეები ითვალისწინებენ ფულის კურსის შესაძლო ცვლილებებს, მათ შეუძლიათ ამ ცვლილებათა უარყოფითი შედეგებისაგან თავი დაიზღვიონ სხვადასხვა დათქმებით. თუ ამას არ ექნება ადგილი, ნომინალიზმი სამართლის ობიექტური ნებით სავარაუდო პირობა იქნება და უნდა ვიფიქროთ, რომ მხარეები თავიანთ თავზე იღებენ მისგან მოსალოდნელი უარყოფითი შედეგების რისკსაც.

¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება, 3კ/428, 2000 წ. 5 აპრილი.

² იქვე.

ვალის გადახდის მომენტში თუკი გაზრდილია ფულის მსყიდველობითი უნარი, ეს კრედიტორის სასარგებლოდ მეტყველებს და მოვალეს არავითარი უფლება არა აქვს ვალის დაბრუნებისას თავის სასარგებლოდ დაეყრდნოს ამ გარემოებას. თუ ამ მომენტისათვის შემცირებულია ფულის მსყიდველობითი უნარი, მაშინ ამ რისკის მატარებელი ავტომატურად ხდება კრედიტორი და მასაც არა აქვს უფლება ეს გარემოება გამოიყენოს მოვალის საწინააღმდეგოდ.

ნომინალიზმის პრინციპი ხშირად მძიმე მდგომარეობაში აყენებს კრედიტორს და ერთგვარ შეღავათებს უქმნის მოვალეს.

მართალია, კრედიტორი აღნიშნული რისკის სამართლიანი „მსხვერპლია,“ მაგრამ რისკსაც ხომ აქვს თავისი საზღვრები. სამწუხაროდ, სამოქალაქო კოდექსი ამის შესახებ არაფერს იუწყება. სამაგიეროდ, საერთაშორისო სამოქალაქო ბრუნვაში შეინიშნება მის მიმართ ყურადღება. საერთაშორისო სამართლის ასოციაციამ შეიმუშავა რეკომენდაციები, რომლის მიხედვითაც, მოცემული პრინციპის გამოყენება დამოკიდებულია ფულის დეველუაციის სიდიდეზე და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის დამოწმებაზე. და მაინც, უცხოურ სასამართლო პრაქტიკაში, იშვიათი გამონაკლისების გარდა, ნომინალიზმის პრინციპზე მაშინაც კი არ უთქვამთ უარი, როდესაც ფულის კურსის კატასტროფულ გაუარესებას ჰქონია ადგილი. ასეთ შემთხვევაში აშკარად არაეკვივალენტური და უსამართლო გაცვლითი ურთიერთობებიდან გამოსავლად სასამართლოებს შეცვლილი გარემოებისა თუ შესრულების ეკონომიკური შეუძლებლობის კატეგორიები გამოუყენებიათ.

II. გადაცვლით ურთიერთობათა საფუძველი ვალუტის შეცვლისას

ვალუტის შეცვლა, როგორც ითქვა, გულისხმობს ძველი ფულადი ერთეულის ახალი ფულადი ერთეულით შეცვლას. ვალუტის შეცვლისას გადაცვლით ურთიერთობებს საფუძველად ედება ის კურსი, რომელიც ვალუტის შეცვლის დღეს არსებობდა ფულის ამ ერთეულებს შორის. ფულის კურსის განსაზღვრა საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეროგატივაა. ივარაუდება, რომ ვალუტათა გადაცვლის მომენტში ცნობილია თითოეული ვალუტის კურსი. *ვალუტის კურსი კი ესაა ერთი ქვეყნის ფულადი ერთეულის ფასი გამოხატული მეორე ქვეყნის ფულად ერთეულში.*

მაგალითი:

ვთქვათ, ვალუტის შეცვლის დროს 100 კუპონის კურსი 1 დოლარის ტოლი იყო, ხოლო 1 ლარისა კი – 1 დოლარი. ასეთ ვითარებაში კუპონისა და ლარის კურსებს შორის სხვაობა ტოლი იქნებოდა 100-სა. ამდენად, თუკი მე მექნებოდა 1 მილიონი კუპონი, მისი ლარზე გადაცვლისას, მივიღებდი 10 000 ლარს.

ეროვნული ბანკი ადგენს და არეგულირებს ლარის გადაცვლით კურსს უცხოური ვალუტის მიმართ. თუ ეროვნული ბანკი არ გამოიყენებს ამ უფლებამოსილებას, მაშინ კურსი განისაზღვრება ბაზარზე თავისუფალი მოთხოვნისა და მიწოდების საფუძველზე (საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ კანონის 36-ე მუხლი).

ფულადი ვალდებულების ვადის გადაცილებისას წამოიჭრება პროცენტისა და ზიანის ანაზღაურების საკითხი. პროცენტი ამ შემთხვევაში წარმოადგენს სხვისი ფულადი სახსრების უკანონო სარგებლობის შედეგს, რომლის ოდენობაც განისაზღვრება კანონით

ან ხელშეკრულებით. მისი ოდენობა არაა დამოკიდებული კაპიტალით სარგებლობის შედეგებზე არც ვადის გადაცილებამდე და არც მის შემდეგ. მისი გადახდის ვალდებულება დგება ყველა შემთხვევაში, მოვალემ ისარგებლა კაპიტალით თუ არა, ანდა მიიღო მისგან სარგებელი თუ არა. რაც შეეხება ზიანის ანაზღაურებას, კრედიტორს მისი მოთხოვნის უფლება მხოლოდ მაშინ აქვს, როცა ზიანი შესრულების ვადის გადაცილების პირდაპირი შედეგი იქნება. ზიანი შეიძლება დადგეს და შეიძლება არც დადგეს. პროცენტის გადახდის ვალდებულება ყველა შემთხვევაში დგება. პროცენტი არ შეიძლება ჩაითვალოს ზიანის ანაზღაურების ფორმად, ვინაიდანაც იგი კრედიტორს ზიანის დადგომის გარეშეც ეკუთვნის.

პროცენტის გადახდა შეიძლება ჩაითვალოს ზიანის ანაზღაურების ანგარიშში, რაც გულისხმობს იმას, რომ ზიანი მხოლოდ მაშინ ანაზღაურდება, როცა იგი აღემატება პროცენტის ოდენობას. ანდა, შეიძლება, რომ პროცენტის გადახდა მოხდეს ზიანის ანაზღაურების მაგივრად. ამ უკანასკნელ პოზიციაზე დგას ფრანგული სამოქალაქო კოდექსი და შესაბამისად სასამართლო პრაქტიკა. ვადის გადაცილებისათვის მხოლოდ პროცენტის გადახდაა გათვალისწინებული და მხოლოდ ის წარმოადგენს ზიანის ანაზღაურების ფორმას. გერმანული, შვეიცარიული და ნაწილობრივ-ავსტრიული სამართალი პირველ პოზიციაზე დგას. მართალია, ქართულ სამოქალაქო კოდექსში პირდაპირი მითითება აღნიშნულის თაობაზე არა გვაქვს, მაგრამ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ჩვენშიაც, ალბათ, ამ უკანასკნელის ანალოგიურად უნდა განვითარდეს პრაქტიკა. სხვანაირად, მოვალის პასუხისმგებლობა მეტიმეტად გაიზრდებოდა, რაც კრედიტორის უსაფუძვლო გამდიდრების წყაროც შეიძლება გამხდარიყო.

პროცენტის დარიცხვა კრედიტორის სასარგებლოდ ხდება

ფულადი ვალდებულების შესრულების მომენტის დადგომიდან მისი გადახდის მომენტამდე.

მაგალითი:

მოვალეს ვადის გადაცილებისათვის დაეკისრა პროცენტი 10000 ლარის ოდენობით. ამასთან, კრედიტორმა განიცადა 5000 ლარის ოდენობის ზიანი. ასეთ ვითარებაში ზიანი არ ანაზღაურდება. თუკი კრედიტორი განიცდიდა 10100 ლარის ოდენობის ზიანს, მაშინ ანაზღაურდება ზიანი 100 ლარის ოდენობით.

თავი მესამე

კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილება

მუხლი 390. ცნება

1. კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილებად ითვლება, თუ იგი არ იღებს მისთვის შემოთავაზებულ შესრულებას, რომლის ვადაც დამდგარია.

2. თუ ვალდებულების შესასრულებლად საჭიროა კრედიტორის ესა თუ ის მოქმედება, ვადის გადაცილებად ჩაითვლება, თუ იგი ამ მოქმედებას არ ასრულებს.

ქართული სამოქალაქო კოდექსის სიასლედ უნდა ჩაითვალოს ის, რომ კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილებას ვალდებულების შესრულების კარში აქვს მიჩენილი ადგილი, მაშინ როცა მოვალის მიერ ვადის გადაცილება ვალდებულების დარღვევის კარშია მოცემული. რიგი პოსტსაბჭოური კოდექსები

როგორც ერთს, ისე მეორეს ვალდებულების დარღვევისათვის პასუხისმგებლობის წრილში განიხილავენ.

თუკი მოვალის მიერ ვადის გადაცილება წარმოადგენს შესრულების ვადის გადაცილებას, კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილება შესრულების მიღების ვადის გადაცილებაა; თუ ვალდებულების შესრულება მოვალის მოვალეობაა, შესრულების მიღება არ წარმოადგენს კრედიტორის მოვალეობას. ამდენად, მოვალის მიერ შესრულების ვადის გადაცილება მოსდევს ვალდებულებით გათვალისწინებული მოვალეობის შეუსრულებლობას, მის დარღვევას. კრედიტორის მიერ მიღების ვადის გადაცილება უფლების გამოუყენებლობის შედეგია, კრედიტორი არაა ვალდებული მიიღოს შესრულება, ისევე, როგორც, მოვალე არაა უფლებამოსილი უარი თქვას შესრულებაზე. სხვა საქმეა, თუკი კრედიტორი ხელშეკრულებით ივალდებულებს შესრულების მიღებას. აქ უკვე უფლება მოვალეობად იქცევა. კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, ზოგჯერ მოვალეც ხდება უფლებამოსილი უარი თქვას შესრულებაზე. ამას ადგილი აქვს ორმხრივ სახელშეკრულებო ურთიერთობებში.

390-ე და 393-ე მუხლთა შინაარსიდან გამომდინარე, *შესრულების მიღების ვადის გადაცილებას ადგილი აქვს არამართო მაშინ, როდესაც ეს ხდება კრედიტორის ბრალით, არამედ მაშინაც, როცა მას ამაში ბრალი არ მიუძღვის.* შესაბამისად, ვადის გადაცილების შედეგებიც შეიძლება განსხვავებული იყოს. მოვალის მიერ ვადის გადაცილება ყოველთვის მოვალის ბრალეულ მოქმედებასთანაა დაკავშირებული. *კრედიტორი ვადის გადამცილებლად ჩაითვლება, თუნდაც რომ ეს მოხდეს შემთხვევით გარემოებათა შედეგად.* რადგანაც შესრულების მიღება კრედიტორის უფლებაა, ერთი შეხედვით, სუბიექტთა, ვადის გადაცილება ბრალეულად მოხდება თუ ბრალის გარეშე. მაგრამ, რადგანაც ეს უფლება

კავშირშია მოვალის ვალდებულებასთან, სწორედ ამ კუთხითაა იგი საინტერესო. *არავინ არ შეიძლება იყოს ბრალეული საკუთარი თავის წინაშე*. ამ შემთხვევაში ბრალი მოვალის უფლებებთან და მოვალეობებთან მიმართებით უნდა გაცნობიერდეს (391-ე მუხლი). ამდენად, მიღების ვადის გადაცილება იმ ფაქტის შედეგია, რომელშიაც ბრალეულობას ისეთივე მნიშვნელობა აქვს მოვალისათვის, როგორი მნიშვნელობაც, მოვალის ბრალსა აქვს კრედიტორისათვის შესრულების ვადის გადაცილებისას.

შესრულების მიღების ვადის გადაცილებას მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც სახეზეა შესრულება, რომელიც აკმაყოფილებს კანონით დადგენილ მოთხოვნებს. ეს ნიშნავს იმას, რომ შესრულება უნდა შეესაბამებოდეს ხელშეკრულების შინაარსს, ე.ი. სახეზე უნდა იყოს ჯეროვანი, კეთილსინდისიერი, დათქმული ღრისა და ადგილის შესატყვისი შესრულება (361-ე მუხლის მეორე ნაწილი). სხვა სიტყვებით, მოვალის მხრიდან ადგილი უნდა ჰქონდეს სამოქალაქო ბრუნვის, კერძოდ ვალდებულების შესატყვის შესრულებას, თორემ საერთო წესების თანახმად, კრედიტორი უფლებამოსილია არ მიიღოს ხელშეკრულების შინაარსის შეუსაბამო შესრულება. *დეფექტიანი შესრულება არ გამოდგება კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილების საფუძვლად*. საჭიროა, რომ შესრულების მიმღები პირი მასზე უფლებამოსილ პირს წარმოადგენდეს. შესაძლებელია, რომ ცალკეულ შემთხვევებში შესრულების თაობაზე საჭირო იყოს კრედიტორისათვის მოვალის მხრიდან წინადადებით მიმართვა. მას, მართალია, ქართული სამოქალაქო კოდექსი სპეციალურად არ ითვალისწინებს, მაგრამ ევროპული სამართლის, კერძოდ, გერმანული პრაქტიკიდან ჩანს, რომ იგი ანგარიშგასაწევია, 390-ე მუხლის მეორე ნაწილით გათვალისწინებულ შემთხვევებში, როცა კრედიტორის მხრიდან საჭიროა რაიმე მოქმედების შესრულება, მოვალის მხრიდან საკ-

მარისია ამის თაობაზე მისდამი მიმართვა. მოვალის წინადადება და შესაბამისად კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილება მოვალეს შესრულებისაგან კი არ ათავისუფლებს, არამედ შეუსრულებლობის შემთხვევაში – პასუხისმგებლობისაგან იხსნის მას. შესრულებისაგან მოვალე თავისუფლდება მას შემდეგ, რაც შესრულების საგნის დეპონირებას მოახდენს კანონმდებლობით დადგენილი წესით.

როცა სახეზეა შესრულების ორმხრივი ვალდებულება, კრედიტორი მაშინ ჩაითვლება ვადის გადამცილებლად, როცა იგი, მართალია, მზადაა მიიღოს შემოთავაზებული შესრულება, მაგრამ თავის მხრივ არ ახორციელებს შემხვედრ შესრულებას. თუ ვალდებულების შესასრულებლად საჭიროა კრედიტორის ესა თუ ის მოქმედება, ვადის გადაცილებად ჩაითვლება, თუ იგი ამ მოქმედებას არ შეასრულებს (390-ე მუხლის მეორე ნაწილი). ეს გარემოება ფაქტობრივად შესრულების ვადის გადაცილებასაც იწვევს, მაგრამ იგი ასეთად არ ითვლება, ვინაიდანაც მოვალეს ბრალი არ მიუძღვის მის დადგომაში. კრედიტორის მხრიდან სავალდებულო მოქმედების განუხორციელებლობა ხელფებს უბორკავს მოვალეს შეასრულოს თავისი ვალდებულება. ვთქვათ, კრედიტორი ვალდებულია გამოცხადდეს შესრულების ადგილას და არ ცხადდება; ანდა, ვთქვათ, შემკვეთი ვალდებული იყო მენარდისათვის გადაეცა სამუშაოს შესასრულებლად აუცილებელი საგნები და არ გადასცემს მას.

კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილება მთავრდება, როცა იგი შემოთავაზებულ შესრულებას მიიღებს ან განახორციელებს მისი შესრულებისათვის სავალდებულო მოქმედებას; ასევე, შესრულების მიღების ვადის გადაცილება წყდება, თუკი მოვალე უკან გამოითხოვს შესრულების წინადადებას, ანდა, ვალდებულების შესრულება შეუძლებელი აღმოჩნდება, ან კიდევ მოთხ-

ოვნა დებონირებითა თუ მისი შესრულების მოვალეობისაგან გათავისუფლებით გაქარწყლდება.¹

*მუხლი 391. კრედიტორის მიერ ზიანის ანაზღაურების ვალ-
დებულება*

კრედიტორმა უნდა აანაზღაუროს ის ზიანი, რომელიც მი-
ადგა მოვალეს შესრულებული ვალდებულების მიღების ვადის
ბრალეული გადაცილების გამო.

მართალია, შესრულების მიღება კრედიტორის უფლებაა,
მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ვადის გადაცილება მხოლოდ
მის უფლებას აქარწყლებს და მოვალისათვის არ წარმოშობს
რაიმე უფლებებს. 391-ე და 393-ე მუხლებით სწორედ ის შემთხ-
ვევებია გათვალისწინებული, როცა კრედიტორის მიერ ვადის
გადაცილებამ შეიძლება წარმოშვას რიგი ვალდებულებანი, რომელ-
იც მას უნდა დაეკისროს. *მოვალე უფლებამოსილია მოითხოვოს
იმ ზიანის ანაზღაურება, რომელიც მას მიაღებდა შესრულების
მიღების ვადის გადაცილების გამო.* ვთქვათ, მოვალემ დანიშ-
ნულების ადგილას მიიტანა კრედიტორზე გადასაცემი ნივთი,
მაგრამ იგი იქ არ გამოცხადდა. ტრანსპორტირების ხარჯები
დაეკისრება კრედიტორს. ანაზღაურებას ექვემდებარება რეალური
ზიანი და არა ანაცდური მოგება. *კრედიტორის პასუხისმგებლო-
ბა დგება მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუკი მას ბრალი მიუძღვის
მიღების ვადის გადაცილებაში.* ქართული სამოქალაქო კოდექსი
რიგი ქვეყნების სამოქალაქო კოდექსებისაგან განსხვავებით, ამ
შემთხვევაში ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპს უჭერს
მხარს. კრედიტორი ვერ ჩაითვლება იმ ზიანისათვის პასუხ-
ისმგებლად, როცა მას არ შეეძლო თავიდან აეცდინა მიღების

¹ MünchKomm – Thode. § 293. Rn.13.

ვადის გადაცილება, ვთქვათ, ვერ გამოცხადდა დანიშნულების ადგილას იმის გამო, რომ ადგილი ჰქონდა დაუძლეველ ძალას – მეწყერს, წყალდიდობას, მიწისძვრას და ა.შ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, *კრედიტორის მხრიდან შესრულების შეუძლებლობა აქარწყლებს მოვალის მხრიდან ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნას*. კრედიტორის მხრიდან ბრალეული მოქმედება შეიძლება გამოიხატოს როგორც განზრახ მოქმედებაში, ისე უხეშ გაუფრთხილებლობაში. თუმცა, როგორც, 393-ე მუხლი იუწყება, კრედიტორი არაბრალეულობის შემთხვევაშიც რიგი სამართლებრივი ტვირთის მატარებელი ხდება.

მუხლი 392. მოვალის პასუხისმგებლობა კრედიტორის მიმართ პაღის გადაცემისას

კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილებისას მოვალე მხოლოდ მაშინ არის პასუხისმგებელი ვალდებულების შეუსრულებლობისათვის, თუკი შესრულება შეუძლებელი აღმოჩნდა მოვალის განზრახვის ან უხეში გაუფრთხილებლობის გამო.

კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილება მოვალეს არ აქცევს შესრულების ვალდებულებისაგან გაუცხოებულ სუბიექტად. სულერთია, კრედიტორი ვადის გადაცილებაში ბრალეული იქნება, თუ არაბრალეული, მოვალე ვალდებულია გამოიჩინოს კეთილსინდისიერება და იზრუნოს იმგვარი შესრულებისათვის, რაც მიღების ვადის გადაცილების შემთხვევაშია კანონმდებლობით გათვალისწინებული. კერძოდ, მას უფლება აქვს შესრულების საგანი შეინახოს სასამართლოსა ან ნოტარიუსში, ხოლო ფული ან ფასიანი ქაღალდი შეიტანოს ნოტარიუსის სადეპოზიტო ანგარიშზე. დეპონირებით იგი თავისუფლდება კრედიტორის წინაშე ვალდებულებისაგან (434-ე მუხლი). მოვალემ უნდა იზრუნოს

იმ საგნების რეალიზაციისათვის, რომელთა დეპონირებაც შეუძლებელია მათთვის დამახასიათებელი თვისებების გამო (მაგალითად, მალფუჭებადი საგნები). მოვალეს არა აქვს უფლება უპატრონოდ ანდა ჯეროვანი მზრუნველობის გარეშე დატოვოს საგნები. თუკი გამქირავებული დროულად არ წაიყვანს დამქირავებლისაგან სასოფლო-სამეურნეო გამწვევ ძალას, ეს მას სულაც არ აძლევს უფლებას უპატრონოდ ან სათანადო მოვლის გარეშე დატოვოს პირუტყვი. თუკი მოვალე არ დაცავს აღნიშნულ მოთხოვნებს, იმოქმედებს განზრახ ან უხეში გაუფრთხილებლობით და ამას ვალდებულების შეუსრულებლობა მოჰყვება, მაშინ იგი პასუხისმგებელი იქნება კრედიტორის წინაშე. 774-ე მუხლით დადგენილია, რომ თუ მიბარებული ნივთის წასაღებად განსაზღვრულია ვადა, ამ ვადის დადგომის შემდეგ შემნახველი პასუხს აგებს მხოლოდ განზრახვის ან უხეში გაუფრთხილებლობისათვის. მხედველობაშია პასუხისმგებლობა, რომელსაც ადგილი აქვს მიღების ვადის გადაცილების დღიდან. 392-ე მუხლიდან კიდევ ერთხელ ჩანს, რომ *ვალდებულების შესრულებაა მთავარი და არა მისი შეუსრულებლობისათვის პასუხისმგებლობა*. ამიტომაცაა, რომ *მოვალის მხრიდან შესრულების ვალდებულება არსებობს მაშინაც, როცა კრედიტორი თავად არაფრად აგდებს შესრულებას და ბრალეულად არ იღებს დროულ შესრულებას*. თუ მოვალისათვის ამას შედეგად მოჰყვება ზიანი, მხოლოდ მისი ანაზღაურება შეიძლება მოითხოვოს მან, თორემ მოვალეობა კვლავაც მოვალეობად რჩება. შეიძლება კრედიტორმა საერთოდ დაკარგა ინტერესი შესრულებულის მიმართ და ესაა მიღების ვადის გადაცილების მიზეზი. ვიდრე კრედიტორი თავად არ განუცხადებს მოვალეს შესრულების მიღებაზე უარის თქმის შესახებ, მარტოოდენ ვადის გადაცილების ფაქტმა არ შეიძლება გამოიწვიოს *მოვალეობის უფლებად* ტრანსფორმაცია.

მუხლი 393. კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილების შედეგები

კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილებისას მისი ბრალის მიუხედავად:

ა. იგი ვალდებულია აუნაზღაუროს მოვალეს ხელშეკრულების საგნის შენახვის გამო წარმოშობილი ზედმეტი ხარჯები;

ბ. მას ეკისრება ნივთის შემთხვევით გაფუჭების ან დაღუპვის რისკი;

გ. მას აღარა აქვს ფულადი ვალდებულებისათვის პროცენტის მიღების უფლება.

შესრულების მიღების ვადის გადაცილება, იმის მიუხედავად, იგი კრედიტორის ბრალით მოხდება თუ ბრალის გარეშე, ამ უკანასკნელს რიგი სამართლებრივი ტვირთის მატარებელს ხდის. ერთდერითი მოვალეობა, რომელიც მას ვადის გადაცელებაში არაბრალეულობისას შეიძლება აღარ დაეკისროს — ესაა ზიანის ანაზღაურება (391-ე მუხლი). სხვა შემთხვევებში ვადის გადაცილების უარყოფითი სამართლებრივი შედეგების ტვირთი კრედიტორს დაეკისრება, რაც გამოიხატება შემდეგში:

ა) *ზედმეტი ხარჯების ანაზღაურების მოვალეობა*. კრედიტორი ვალდებულია აუნაზღაუროს მოვალეს ხელშეკრულების საგნის შენახვის გამო წარმოშობილი ზედმეტი ხარჯები. მართალია, ვადის გადაცილების შემდეგ მოვალე მაინც ვალდებულია შეინახოს კრედიტორზე გადასაცემი საგანი, ვიდრე იგი არ მოისურვებს დებონირების გზით გათავისუფლდეს მისგან, მაგრამ ეს უნდა მოხდეს არა მოვალის, არამედ კრედიტორის ხარჯზე. ამიტომ ყველა ხარჯი, რომელსაც მოვალე ნივთის

შესანახად მიღების ვადის გადაცილებიდან გასწევს, სწორედ რომ ზედმეტი ხარჯია. თვით გამოთქმა – „ზედმეტი ხარჯები“ შესრულებამდე გაწეულ სავალდებულო (აუცილებელ) ხარჯებთან მიმართებაში უნდა წარმოვიდგინოთ და არა ისე, თითქოს ვადის გადაცილების შემდეგ მოვალე ვალდებული იყოს რაიმე ხარჯებზე და მხოლოდ მას აღმატებული ხარჯები დაეკისრება კრედიტორს. ცხადია, მოვალე უფლებამოსილი იქნება აინაზღაუროს მხოლოდ ნივთზე გაწეული აუცილებელი ხარჯები (773-ე მუხლის მე-2 ნაწილი).

ბ) ნივთის შემთხვევითი გაფუჭებისა და დაღუპვის რისკი. კრედიტორზე გადადის ნივთის შემთხვევით გაფუჭების ან დაღუპვის რისკი. საერთო წესით, ვთქვათ ნასყიდობისას, ვიდრე არ მომხდარა ნივთის შემძენზე გადაცემა, მანამდე აღნიშნული რისკის მატარებელია გამყიდველი (482-ე მუხლი). ნივთის გადაცემა კი, შეიძლება განხორციელდეს 186-ე მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებული წესით. თუკი მყიდველი არ გამოცხადდება სათანადო ადგილას ნივთის პირდაპირ მფლობელობაში მისაღებად, იმ დროიდან ნივთის შემთხვევითი დაღუპვის ან გაფუჭების რისკი მასზეა. ან კიდევ, ავიღოთ ნარდობის ხელშეკრულება – ნივთის შემთხვევითი დაღუპვის ან დაზიანების რისკი მენარღეზეა, ვიდრე შესრულების შემკვეთზე გადაცემა მოხდებოდეს. ვადის გადაცილებიდან კი, ეს რისკი გადადის შემკვეთზე. რადგანაც გადაცემას უთანაბრდება შემკვეთის მხრიდან მიღების დაყოვნება, ამდენად, ამ შემთხვევაშიც აღნიშნული რისკი შემკვეთზე, იგივე კრედიტორზეა (651-ე მუხლი).

მაგალითი:

გამყიდველს მყიდველისათვის 10 იანვარს შეთანხმებულ ადგილას უნდა გადაეცა ავტომობილი. მყიდველი არ გამოცხადდა აღნიშნულ დროს. გამყიდველმა ავტომობილი შეინახა თავის ავტოფარეხში, რომელსაც დაეცა მეზი და ავტომობილიც განადგურდა. ამ რისკის მატარებელი იქნება მყიდველი და მისი პრეტენზიები ავტომობილში გადახდილი თანხის უკან დაბრუნებაზე საფუძველს იქნება მოკლებული.

კრედიტორი ყველა შემთხვევაშია რისკის მატარებელი, სულერთია, მიღების ვადის გადაცილების შემდეგ ვის ხელშიც არ უნდა იყოს აღნიშნული ნივთი, მოვალის მფლობელობაში იქნება იგი, თუ სადეპოზიტო მფლობელობაში.

რისკის ამგვარ ტრანსფორმაციას თავისი საფუძველი აქვს. როცა კრედიტორი ბრალეულია ვადის გადაცილებაში, მაშინ მარტივია აღნიშნულის დასაბუთება. მაგრამ როცა კრედიტორს არ მიუძღვის ბრალი (ვთქვათ, დაუძლეველი ძალის მოქმედებამ გამოიწვია ვადის გადაცილება), რატომ უნდა იყოს ამ შემთხვევაში იგი რისკის მატარებელი? სამოქალაქო ბრუნვაში მიღებული კეთილსინდისიერების მოთხოვნა კრედიტორს არ აძლევს უფლებას, ვადის გადაცილების საზიანო შედეგები დარჩეს მოვალის ანგარიშზე, რომელსაც ასევე არ მიუძღვის ბრალი ამ ურთიერთობაში. ეს ერთგვარი საეჭვო გარემოებაა, რომელსაც სამართალი მოვალის სასარგებლოდ წყვეტს.

გ) პროცენტზე უფლება. კრედიტორს აღარა აქვს ფულადი ვალდებულებებისათვის პროცენტის მიღების უფლება. საქმე ეხება ყველა სახის პროცენტს, ეს იქნება სახელშეკრულებო თუ კანონისმიერი. როგორ მოვიქცეთ მაშინ, როდესაც მოვალე კრედ-

იტორის ფულის ვადის გადაცილების შემდეგაც იყენებს და ამით ღებულობს სარგებელს. სპეციალურად ამ საკითხზე სამოქალაქო კოდექსი არ ამახვილებს ყურადღებას, მაგრამ საერთო წესებიდან და ევროპული კანონმდებლობის გამოცდილებიდან გამომდინარე, უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში მოვალე უსაფუძვლოდ სარგებლობს სხვისი ფულით და, ამდენად, მიღებული სარგებელიც კრედიტორს უნდა დაუბრუნდეს უსაფუძვლო გამდიდრების ნორმების მიხედვით. მიღების ვადის გადაცილებამ არ შეიძლება მოვალე აქციოს არაკეთილსინდისიერ მხარედ. *კეთილსინდისიერად მოქმედება სავალდებულოა ვალდებულებითი ურთიერთობის განვითარების ნებისმიერ ეტაპზე და ნებისმიერი მხარისათვის.*

კარი მესამე

ვალდებულების დარღვევა

თავი პირველი

ზოგადი დებულებანი

მუხლი 394. ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა ვალდებულების დარღვევისას

1. მოვალის მიერ ვალდებულების დარღვევისას კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს აზით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურება. ეს წესი არ მოქმედებს მაშინ, როცა მოვალეს არ ეკისრება პასუხისმგებლობა ვალდებულების დარღვევისათვის.

2. მოვალის მიერ ვადის გადაცილებისას კრედიტორს შეუძლია დაუნიშნოს მოვალეს ვალდებულების შესრულებისათვის აუცილებელი დრო. თუკი მოვალე ამ დროშიც არ შეასრულებს ვალდებულებას, მაშინ კრედიტორს უფლება აქვს ვალდებულების შესრულების ნაცვლად მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება.

3. დამატებითი ვადის განსაზღვრა არ არის საჭირო, თუ აშკარაა, რომ მას რაიმე შედეგი არ მოჰყვება, ან როცა არსებობს განსაკუთრებული გარემოებები, რომლებიც ორივე მხარის ინტერესების გათვალისწინებით ამართლებენ ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის დაუყოვნებლივ გამოყენებას.

I. ვალდებულების დარღვევის ცნება

ვალდებულება უნდა შესრულდეს ჯეროვნად; კეთილსინდისიერად დათქმულ დროსა და ადგილას (361-ე მუხლის მე-2 ნაწილი). ამ მოთხოვნების შეუსრულებლობა უკვე ვალდებულების

დარღვევაა. სხვა საკითხია, მას მოვალის პასუხისმგებლობა მოჰყვება თუ არა. ქონებრივი პასუხისმგებლობის მოვალეზე დასაკისრებლად საჭიროა, რომ სახეზე გვექონდეს სამართალდარღვევის შემადგენლობა. ასეთ შემადგენლობას იცნობდა საბჭოთა სამართალიც. შემადგენლობის ორგანიზმს ქმნის სამართლებრივად ფასეულ სუბიექტურ და ობიექტურ გარემოებათა ერთობლიობა, რომელთა თანაარსებობა მოვალეზე პასუხისმგებლობის დაკისრების საფუძველია. ამ შემადგენლობის ელემენტებია:¹

ა) მართლწინააღმდეგობა

მართლსაწინააღმდეგო მოქმედება, სხვა სიტყვებით, არამართლზომიერი მოქმედებაა. მართლსაწინააღმდეგოდ მოქმედების, ვინც არღვევს სამართლებრივ დანაწესებს, სამართლის ნორმათა მოთხოვნებს. მართლწინააღმდეგობა ობიექტური ნიშანია სამართალდარღვევისა და მისი არსებობა არაა დამოკიდებული მოვალის ცნობიერების ხასიათზე, სხვანაირად, იმაზე, მოვალე თავად აცნობიერებდა თუ არა თავისი მოქმედების სამართლებრივ ხასიათს. მოვალე ბრალეულად დაარღვევს თავის ვალდებულებას, თუ ბრალის გარეშე, ვალდებულების დარღვევა მაინც მართლსაწინააღმდეგო იქნება. მართლსაწინააღმდეგო მოქმედებით სახელშეკრულებო ურთიერთობებში მოვალე ძირითადად კრედიტორის შეფარდებით (რელატიურ) უფლებებს არღვევს, მაშინ როცა, არასახელშეკრულებო (დელიქტურ) ურთიერთობებში ზიანის მიმყენებლის მოქმედებით ირღვევა აბსოლუტური უფლებები. გარდა ამისა, მართლსაწინააღმდეგოდ იქცევა არამართლის, ვინც აქტიურად მოქმედებს, არამედ ისიც, ვინც თავისი

¹ დაწერილებით ქართულ ვალდებულებით სამართალში სამართალდარღვევის შესახებ: Mario Pellegrino, Postkommunismus und Zivilrecht: Das Obligationenrecht Georgiens-Frankfurt am Main. Berlin. Bern. New York. Paris. Wien, 1996, S.193-212.

უმოქმედობით არღვევს თავის ვალდებულებებს. როცა პირი არ ასრულებს ხელშეკრულებით ნაკისრ ვალდებულებას. მაშასადამე, იგი მართლსაწინააღმდეგოდ მოქმედებს. კოდექსის შემუშავებელმა კომისიამ მართლსაწინააღმდეგო მოქმედების ტერმინს ფაქტობრივად მისცა ტრადიციული ტერმინის — „ქმედობისათვის“ დამახასიათებელი ნიშანთვისება. ამიტომაცაა, რომ „მართლსაწინააღმდეგო მოქმედების“ ცნება დატვირთულია როგორც „აქტიური მოქმედების“ ნიშან-თვისებით, ისე „პასიური მოქმედების“ — იგივე უმოქმედობის ნიშან-თვისებით.

გერმანულ სამართალში ერთმანეთისაგან განასხვავებენ ქმედების უმართლობასა (Verhaltensunrecht) და შედეგის უმართლობას (Erfolgsunrecht). უმართლოა თვით ქმედება, ვინაიდანაც იგი იწვევს სამართლებრივი სიკეთის ხელყოფას, როგორც შედეგს.¹ ქმედების უმართლობის შესახებ მოძღვრება უნდა განვიხილოთ შედეგისაგან დამოუკიდებლად. ეს კი ნიშნავს იმას, რომ კანონმა შეიძლება დაუშვას ან აკრძალოს მხოლოდ მოქმედება და არა თვით შედეგი ან მისი გამოწვევა.² „შედეგის უმართლობის“ თეორია უფრო შეესაბამება სისხლის სამართალში გავრცელებულ მიზეზობრიობის თეორიას. სისხლის სამართალში მართლწინააღმდეგობა და ბრალეულობა იმდენად მჭიდროდაა ერთმანეთთან დაკავშირებული, რომ დანაშაული ყოველთვის ბრალეული და მართლსაწინააღმდეგო მოქმედებაა, მაშინ როცა სამოქალაქო სამართალი იცნობს ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობასაც.

ამრიგად, როგორც წესი, ზიანის მიყენება ხდება მართლსაწინააღმდეგო მოქმედებით. ამასთან, სამოქალაქო სამართალი იცნობს მართლზომიერი მოქმედებით მიყენებულ ზიანსაც. ამ შემთხვევაში პირი არავითარ სამართლებრივ ვალდებულებას არ

¹ Ян. Шанп, Основы гражданского права Германии, М; 1996, гл. 121.

² იქვე, გვ. 122

არღვევს. ამას ადგილი აქვს უფლების განხორციელების დროს, როგორცაა აუცილებელი მოგერიება (116-ე მუხლი), უკიდურესი აუცილებლობა (117-ე მუხლი), თვითდაზმარება (118-ე მუხლი).

ბ) ზიანი

ზიანი წარმოადგენს სამართალდარღვევის შემაღენლობის აუცილებელ ელემენტს. თუ არაა ზიანი, არც ქონებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი შეიძლება დადგეს. ზიანი სწორედ რომ მართლსაწინააღმდეგო მოქმედების შედეგია. იგი წარმოადგენს სამართლებრივი სიკეთის ხელყოფის შედეგს. ანაზღაურებას ექვემდებარება *მხოლოდ ანაზღაურებაუნარიანი ზიანი*.¹ *ასეთია სამართლებრივად მნიშვნელოვანი და დაცული ზიანი. ზიანი, რომლის ანაზღაურებაც შეუძლებელია, ვერ ჩაითვლება ასეთად. არ ანაზღაურდება უმნიშვნელო ზიანი*, რომლის რისკის მატარებლადაც შეიძლება მივიჩნიოთ სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეები. მაგალითად, „ქირავნობისას უმნიშვნელო ნაკლი მხედველობაში არ მიიღება“ (536-ე მუხლის პირველი ნაწილი).

ცნობილია სახელშეკრულებო და არასახელშეკრულებო ზიანი. სახელშეკრულებო ზიანი სახელშეკრულებო ურთიერთობის დარღვევის შედეგია. გამყიდველი, რომელმაც მყიდველს მიაწოდა უხარისხო პროდუქცია, ვალდებულია აუნაზღაუროს მას ამით მიყენებული ზიანი. ასეთივე ვალდებულება ეკისრება გამწუქებელს, რომელმაც ბოროტი განზრახვით დამალა გაჩუქებული ქონების ნაკლი და ამით დასაჩუქრებულს მიადგა ზიანი. სახელშეკრულებო ზიანის შესაძლო სიდიდე სახელშეკრულებო შესრულების ფარგლებშია. ამიტომაც, მის მიმართ მხარეთა გაუცხოებას ადგ-

¹ დაწერილობით: Larenz, Lehrbuch des Schuldrechts, Bd I, Allgemeiner Teil. 14. Auflage, S.426-431.

ილი არა აქვს; არასახელშეკრულებო ზიანის მაგალითია დელი-
ქტური ზიანი, რომელიც შედეგად მოსდევს დაზარალებულის
აბსოლუტური უფლების დარღვევას. ამ თვისების გამო, არასახ-
ელშეკრულებო ზიანიც შეიძლება რომ ზოგჯერ სახელშეკრულე-
ბო ურთიერთობებიდან მომდინარეობდეს. მთავარი აქ ისაა, რომ
ზიანი რელატიური უფლების დარღვევის რეზულტატი კი არაა,
არამედ აბსოლუტური უფლებისა. როცა სიკეთე ერთდროულად
სხვადასხვა უფლებათა, კერძოდ, რელატიურ და აბსოლუტურ
უფლებათა ობიექტია, მაშინ ეს უკანასკნელი უფლება ფარავს
პირველს. არასახელშეკრულებო ზიანი წინასწარ შეუფასებელი
ზიანია და მისი ოდენობა ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში დგინ-
დება იმის მიხედვით, თუ რა ფასეულობის სიკეთე იქნება ხელყ-
ოფილი.

*სამოქალაქო კოდექსი იცნობს ქონებრივ და არაქონებრივ
ზიანს.* ქონებრივი ზიანი ქონებრივი სიკეთის ხელყოფით შემოი-
ფარგლება, მაშინ როცა არაქონებრივი ზიანი არაქონებრივი სიკე-
თის ხელყოფის შედეგსაც წარმოადგენს, კერძოდ ისეთისა, რომელ-
იც არაა სამოქალაქო ბრუნვის საგანი. ადამიანის სიცოცხლე არ
წარმოადგენს ქონებას ცივილისტური გაგებით, მაგრამ მისი
ხელყოფით დამდგარი ზიანი ანაზღაურებადია. ახალი სამოქალაქო
კოდექსი არაქონებრივი ზიანის გონივრული და სამართლიანი
ანაზღაურების პოზიციაზეა. არაქონებრივი ზიანისათვის უამ-
ფარგლებოდ ხელგაშლილი დამოკიდებულება გაართულებდა სამო-
ქალაქო ბრუნვას და უბრალო წყენისთვისაც კი, ადამიანები
მოითხოვდნენ მის ანაზღაურებას. სიახლე ახალი სამართლისა
ისაა, რომ მორალური ზიანი ანაზღაურდება ქონებრივისაგან
დამოუკიდებლად. თუკი ქონებრივი ზიანის ანაზღაურება ისევ
ქონებრივი საშუალებებით ხდება, არაქონებრივი ზიანი შეიძლე-
ბა ანაზღაურდეს სხვა გზებითაც.

იმის მისედვით, თუ ვალდებულების დარღვევა რა სახით ხდება, ცნობილია საკომპენსაციო და მორატორიული ზიანი. პირველი ესაა ზიანი, რომელიც შედეგად მოსდევს ვალდებულების საერთოდ შეუსრულებლობას, მეორე სახის ზიანი კი. მოვალის მხრიდან შესრულების ვადის გადაცილებას ახლავს ხოლმე. მათ შორის მთავარი განსხვავება იმაშია, რომ თუკი საკომპენსაციო ზიანისას გამორიცხულია იმავედროულად ვალდებულების შესრულება, მორატორიული ზიანი ამას არ გამორიცხავს.¹

სამოქალაქო კოდექსი იცნობს *რეალურ ზიანსა და მიუღებელ შემოსავლებს, პირდაპირ და არაპირდაპირ ზიანს* და ა.შ. მათ შესახებ ჩვენ კოდექსის ცალკეული მუხლების კომენტარებში გვაქვს მოთხრობილი.

გ.) მიზეზობრივი კავშირი

მიზეზობრივი კავშირი სამართალდარღვევის აუცილებელი ერთ-ერთი ელემენტია. ანაზღაურდება მხოლოდ ისეთი ზიანი, რომელიც მართლსაწინააღმდეგო მოქმედებით იქნება გამოწვეული. კოდექსის ენაზე თუ ვიტყვით, ანაზღაურდება ის ზიანი, რომელიც „წარმოადგენს ზიანის გამომწვევი მოქმედების უშუალო შედეგს“ (412-ე მუხლი).

მიზეზობრივი კავშირის პრობლემა სამართლის ერთ-ერთ ყველაზე სადისკუსიო პრობლემას წარმოადგენს. ამიტომაცაა, რომ ზოგიერთის აზრით, უმჯობესი იქნებოდა სასამართლო პრაქტიკისათვის მიგვენდო მისი ახსნა-განმარტება, ვიდრე დოგმატიკისათვის. ყველა შემთხვევაში ეს პრობლემა ერთიანობაში უნდა განვიხილოთ.

¹ С.К. Май, Очерк общей части Буржуазного обязательственного права, М. 1953, с. 138

ყველაზე საფუძვლიანად ეს საკითხი გერმანულ და ავსტრიულ სამართალშია შესწავლილი. „*აუცილებელი პირობის*“ *თეორიის თანახმად*, ნებისმიერი პირობა დამდგარი შედეგის მიზეზია, თუკი იგი ისეა დაკავშირებული ამ შედეგთან, რომ მისი არარსებობის შემთხვევაში ეს შედეგი არ დადგებოდა.¹ ასეთ ვითარებაში ამ პირობათა ერთობლიობა (ჯამი) წარმოადგენს შედეგის საერთო მიზეზს, ხოლო თითოეული მათგანი კი — კერძო მიზეზს.² ასეთ მიზეზობრიობას „*ეკვივალენტურსაც*“ უწოდებენ ვინაიდანაც შედეგის დადგომაში ყველა პირობას თანაბარი მნიშვნელობა ენიჭება. ერთი პირობაც რომ გამოაკლდეს, შედეგი არ დადგება. მოკლედ, მოქმედება შედეგის ეკვივალენტური უნდა იყოს. ამ თეორიით ძნელდება მართლსაწინააღმდეგო შედეგის ნამდვილი მიზეზის დადგენა. იგი მიზეზობრიობას განიხილავს, როგორც ერთიან ჯაჭვს, რომელშიაც ყველა პირობას თავისი როლი აკისრია. ეტყობა წინააღმდეგობის გამოსწორება ჰქონდათ განზრახული გერმანელ ცივილისტებს, როცა ამუშავებდნენ „*ადეკვატური მიზეზობრიობის*“ თეორიას, რომელიც ფართოდ გამოიყენება სასამართლო პრაქტიკაში. ამ თეორიის მიხედვით, ერთ-ერთი პირობაც შეიძლება აღმოჩნდეს საკმარისი შედეგის მიზეზად, პირობა რომელიც კმნის მისი დადგომის ობიექტურ შესაძლებლობას.³ გერმანიის საიძპერიო სასამართლოს თავის დროზე დაუდგენია, რომ ადეკვატური მიზეზობრივი კავშირი მაშინაა, როდესაც მოქმედებას შესაბამისი შედეგი მოჰყვება არამართო მკაცრად განსაზღვრულ, ანდა, შემთხვევით გარემოებებში, არამედ საერთოდ. ადეკვატურად კი, ამჟამად, თვლიან ისეთ მოქმედებას, რომლის გარეშეც აღნიშნული შედეგი არ დადგებოდა. არის

¹ Ян Шанп, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 111-113.

² С.К. Маи, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 135.

³ P.Dertmann. Recht der Schuldverhältnisse, I, 1928, S 50; მითითებულია: С.К. Маи, დასახ. წიგნი, გვ.136.

ასეთი აზრიც, რომ ადეკვატური მიზეზობრიობისას, სინამდვილეში საქმე ეხება არა მიზეზობრიობას, არამედ მოქმედებისა და შედეგის შეფასებით შედარება-შეპირისპირებას. ამასთან, ადეკვატური მიზეზობრიობის გამორკვევა მას შემდეგ ზდება, როცა უკვე დადგენილია მოვლენათა ეკვივალენტური ურთიერთკავშირი. მოქმედება, რომელიც არ წარმოადგენს შედეგის ეკვივალენტურ მიზეზს, ასევე არ ჩაითვლება მის ადეკვატურ მიზეზად.¹

სამოქალაქო კოდექსის 412-ე მუხლის შინაარსიდან ჩანს, რომ ქართული სამართალი „*უშუალო მიზეზის*“ პოზიციაზეა, რაც „ადეკვატური მიზეზისაგან“ ბევრად არაფრით განსხვავდება. უფრო მეტიც, ვინაიდანაც ანაზღაურებადია მოვალისათვის წინასწარ სავარაუდო ზიანი, ამ კუთხით, აქვე შეიძლება დავინახოთ საერთო სამართალში ცნობილი მიდგომებიც.

დ) ბრალი

ბრალი სამართალდარღვევის შემადგენლობის უმნიშვნელოვანესი სუბიექტური ელემენტია. ქართულმა სამოქალაქო სამართალმა უარყო ბრალის საბჭოური კონცეფცია. ამ კონცეფციის თანახმად, ბრალი წარმოადგენდა პირის ფსიქიკურ დამოკიდებულებას მის მიერ ჩადენილი ქმედობისა და ამ ქმედობით გამოწვეული შედეგისადმი. ბრალეულობის ყოველი კონკრეტული შემთხვევა ფასდებოდა ყოველი კონკრეტული პირის შეფასებითი უნარიანობით. ასეთი მიდგომით, ბრალის საბჭოური კონცეფცია ფაქტობრივად უგულვებელყოფდა ობიექტური მასშტაბის როლს. მოქმედი თეორიით, რომელიც ძალზე ეხმიანება ბრალის გერმანულ კონცეფციებს, ბრალის ცნებაში ამოსავალია სამოქალაქო ბრუნვისათვის ჩვეული ყურადღებიანობის მოთხოვნა

¹ Ян Шапп, დასახელებული ნაშრომი, გვ.112.

ნის დაცვა. უფრო დაწვრილებით მას ბრალის ცალკეული ფორმების დახასიათებისას შეევენებით. სამოქალაქო კოდექსი კვლავაც ბრალეული პასუხისმგებლობის პოზიციასე დგას. ამასთან, იგი იცნობს ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობასაც, როგორც სახელშეკრულებო ისე არასახელშეკრულებო სამართალში. თუმცა, სერიოზულად მკვიდრდება **პასუხისმგებლობის დაზღვევის ინსტიტუტი**, რომელიც ზოგჯერ ენაცვლება ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობის შემთხვევებს. ტენდენცია ისეთია, რომ, რაც შეიძლება, უნდა შეიკვეცოს ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობა. სამოქალაქო კოდექსი ცალკეულ შემთხვევებში მხარს უჭერს ასევე სხვისი ბრალის გამო პასუხისმგებლობასაც.

აქედან უკვე ცხადი ხდება, რომ სამოქალაქო სამართალში სამართალდარღვევის შემადგენლობა ცალკეულ შემთხვევებში შესაძლებელია ბრალის ელემენტის გარეშეც, ოღონდ, აუცილებელია დარჩენილი სამივე ობიექტური ელემენტის არსებობა. აქედან ის გარემოებაც ცხადი ხდება, რომ მართლწინააღმდეგობა შესაძლებელია ბრალის გარეშეც, მაშინ როცა, **ბრალი უეჭველად გულისხმობს მართლწინააღმდეგობის არსებობას.**

II. დაუძლეველი ძალა

მხარეთა პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების ძველთაგანვე ცნობილი გარემოებაა **დაუძლეველი ძალის მოქმედება**. იგი იწვევს ვალდებულების შესრულების ობიექტურ შეუძლებლობას. ქართული სამოქალაქო კოდექსი არ იძლევა დაუძლეველი ძალის განმარტებას ისევე, როგორც ეს ევროპის რიგი ქვეყნების კოდექსებშია. საერთაშორისო კომერციულ ბრუნვაში დაგროვდა სერიოზული პრაქტიკა მოცემული გარემოების თაობაზე, რაც მისი უნიფიკაცია-ჰარმონიზაციისათვის მნიშვნელოვანი წყარო უნდა იყოს. დაუძლეველი ძალის მნიშვნელობით გამოიყენება

თანამედროვე სამოქალაქო ბრუნვაში „ფორს – მაჟორული გარემოებანი (დათქმები)“. დაუძლეველი ძალის ბუნების გარშემო ცივილისტურ დოქტრინაში ძირითადად ორი მიმართულება გამოიკვეთა: პირველისათვის მთავარია ამ მოვლენის ობიექტური ხასიათი, მეორისათვის კი – სუბიექტური. პირველის მიხედვით, დაუძლეველ ძალას წარმოადგენს: *სტიქიური უბედურებანი* – მიწისძვრა, წყალდიდობა, ხანძარი და ასე შემდეგ; სოციალური მოვლენები – ომი, რევოლუცია, აჯანყება, აგრეთვე სახელმწიფო ხელისუფლების აქტები, როგორიცაა იმპორტისა და ექსპორტის აკრძალვა და ა.შ. მოკლედ, ისეთი მოვლენები, რომლის თავიდან აცდენაც მოვალეს არ შეუძლია და რომელიც მისთვის გარეგანი ხასიათისაა; მეორე მიმართულება ამ მოვლენის შეფასებისას ამოდის იქიდან, თუ რამდენადაა შესაძლებელი მაქსიმალური ძალისხმევის შემთხვევაში მისი თავიდან აცილება.¹ მიუხედავად ამისა, დოქტრინასა და სასამართლო პრაქტიკაში მიღებულია რიგი კრიტერიუმები, რაც დაუძლეველი ძალისთვისაა დამახასიათებელი. *დაუძლეველია გარემოება, რომელიც შესრულებას შეუძლებელს ხდის და არა დამამძიმებელს. ეს ისეთი მოვლენაა, რომლის წინასწარ გათვალისწინება შეუძლებელია.* ამ თვისებით ხასიათდება იგი ყველა თანმხლებ გარემოებასთან ერთად, როგორიცაა მისი დადგომის ვადა, ხანგრძლივობა, წარმოშობის ადგილი. აღნიშნული მოვლენის გათვალისწინება შეუძლებელი უნდა იყოს არა მხოლოდ საზოგადოდ ჩვეულებრივი ადამიანისათვის, არამედ მოვალისათვის, რომელიც ითხოვს პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლებას მოცემული საფუძვლით. თუკი მოვალემ ხელშეკრულების დადებისას იცოდა, რომ დადგებოდა გარემოებანი, რომლებიც ვალდებულების შესრულების შეუ-

¹ А.С.Комаров, *დასახელებული ნაშრომი*, გვ.68-69.

ძლებლობას გამოიწვევდა, ასეთ შემთხვევაში ის არ უნდა გათავისუფლდეს პასუხისმგებლობისაგან. ამის გამო ფრანგული სასამართლო პრაქტიკა რიგ შემთხვევებში თვით დამდგარ გარემოებასაც კი, არ თვლის ფორს-მაჟორულ გარემოებად.¹ *შემდეგი თვისება აღნიშნული გარემოებისა არის ის, რომ იგი აუცდენელი გარემოებაა.* მოვალეს არ ძალუძს თავისი მოქმედებით ხელი შეუშალოს მის დადგომას. როგორადაც არ უნდა გაისარჯოს მოვალე, იგი ხელს ვერ შეუშლის მიწისძვრას, ომს და ა. შ. დაუძლეველი ძალის სხვა თვისებად მიჩნეულია ის, რომ იგი *მოვალის ნებაზე დამოკიდებული კი არა, არამედ მისგან დამოუკიდებელი ობიექტური გარემოებაა*, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მოვალესთან მიმართებაში იგი შესრულების შეუძლებლობის გარეგან (გარეშე) მიზეზს წარმოადგენს.² მთავარი მაინც ისაა, რომ *დაუძლეველ ძალად მიჩნეული მოვლენა მოვალისათვის წარმოადგენს გაუთვალისწინებელსა და გარდაუვალ გარემოებას.*

მაგალითი:

სააქციო საზოგადოება „საქთაბაქოს“ უნდა მიეწოდებინა უცხოური ფირმისათვის სიგარეტი „გონიო“ 100 000 კოლოფის ოდენობით. ვიდრე დაიწყებოდა სიგარეტის მიწოდება, ხელისუფლებამ გამოსცა აქტი, რითაც აიკრძალა თაბაქოს ექსპორტი. ეს გარემოება თაბაქოს მიმწოდებლისათვის წარმოადგენს დაუძლეველ ძალას და მას ათავისუფლებს პასუხისმგებლობისაგან.

სამოქალაქო კანონმდებლობა იცნობს მთელ რიგ შემთხვევებს,

¹ А.С.Комаров, *დასახელებული ნაშრომი*, გვ.67., Л.Жюллино Дела Морандьер, гражданское право Франции, 2, М; 1960, ст. 313.

² Я.А. Капторович, *Основные идеи гражданского права*, Харьков, 1928, ст. 110-111.

როდესაც დაუძლეველი ძალის ვითარებაშიაც შეიძლება მოვალეს დაეკისროს პასუხისმგებლობა. ეს შეიძლება გათვალისწინებულ იქნეს როგორც კანონით, ისე ხელშეკრულებით. ასე მაგალითად, როგორც საბჭოთა საჰაერო კოდექსი, ისე მოქმედი საჰაერო კოდექსი საჰაერო ხომალდების მფლობელს პასუხისმგებლობას აკისრებს მგზავრზე მიყენებული ზიანისათვის, მაშინაც კი, როცა ეს გამოწვეულია დაუძლეველი ძალის მოქმედებით. ამაზე შესაბამისი მითითება გვაქვს სამოქალაქო კოდექსის 999-ე მუხლის მესამე ნაწილშიაც. სამოქალაქო კოდექსის 831-ე მუხლი განამტკიცებს, რომ მზღვეველი ომით ან სხვა დაუძლეველი ძალით გამოწვეული ზიანისათვის მხოლოდ მაშინ აგებს პასუხს, თუ ეს გათვალისწინებულია სპეციალური შეთანხმებით.

თანამედროვე საერთაშორისო კომერციულ ბრუნვაში ფართოდ გამოიყენება ფორს-მაჟორული დათქმები, რაც გულისხმობს იმას, რომ ხელშეკრულების მონაწილეები თვით ხელშეკრულებაში უთითებენ იმ გარემოებათა შესახებ, რომლებიც იწვევს მათი პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლებას. ასეთი ფორს-მაჟორული დათქმები ქართულ პრაქტიკაშიაც შეინიშნება. რიგ შემთხვევებში მხარეები კმაყოფილდებიან ფორს-მაჟორულ გარემოებაზე ზოგადი მითითებით. კომერციულ პრაქტიკაში უფრო მიღებულია ითვლება ის შემთხვევები, როცა ხელშეკრულებაში ამ გარემოებათა ცალკეული სახეებიცაა ჩამოთვლილი. საქმე იმაშია, რომ ფორს-მაჟორული გარემოებანი მრავალსახოვანია. შეუძლებელია არსებობდეს მისი ამომწურავი ჩამონათვალი. ის, რაც დღეს ასეთ გარემოებად ითვლება, შეიძლება ხვალ აღარ იყოს ასეთი, ან კიდევ, შეიძლება, რომ ბრუნვის მონაწილეები აღმოჩნდნენ სრულიად ახალი გარემოების წინაშე. ხელშეკრულებაში ამ გარემოებათა ჩამოთვლას ის მნიშვნელობა აქვს, რომ ხელშეკრულების სპეციფიკიდან გამომდინარე, მხარეებს შესაძლებლობა ეძლევათ მიუთითონ მხოლოდ ისეთ გარე-

მოებებზე, რომელთა დადგომის ალბათობა მეტია მოცემულ ურთიერთობაში. საერთაშორისო ნასყიდობის ურთიერთობებში ყველაზე რეალურად გამოიყურება შემდეგი სახის ფორს-მაჟორული გარემოებანი: გაფიცვები, ლოკაუტი, შრომითი კონფლიქტები, შრომის არანორმალური პირობები, მანქანებისა და მოწყობილობათა მწყობრიდან გამოსვლა, მთავრობის ღონისძიებანი და შეზღუდვები, მათ შორის ექსპორტისა და ლიცენზირების შეზღუდვა ან ნებისმიერი სხვა მოვლენა, რომელიც გამყიდველის კონტროლს გარეთაა, მათ შორის ომი.¹

საერთაშორისო სავაჭრო პალატამ შეიმუშავა ფორს-მაჟორულ გარემოებათა დეტალური ჩამონათვალი, რომელიც ვფიქრობთ, რომ ქართული სასამართლო პრაქტიკისათვის საინტერესო იქნება. ნაწილობრივ, ასეთი გარემოებანია: გამოცხადებული და გამოუცხადებელი ომი, მათ შორის – სამოქალაქო ომი, უწესრიგობანი, რევოლუციები, მეკობრეობა, საბოტაჟი; სტიქიური უბედურებანი, როგორიცაა: ქარიშხალი, ციკლონი, მიწისძვრა, ცუნამი, წყალდიდობა. აფეთქებანი, ხანძარი, მანქანებისა და მოწყობილობების, ფაბრიკების ან სხვა ნებისმიერი დანადგარის მწყობრიდან გამოსვლა (დანგრევა); ბოიკოტი, გაფიცვა, ფაბრიკებისა და სათავსოების ოკუპირება და სამუშაოს შეჩერება იმ მხარის საწარმოში, რომელსაც აქვს პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების პრეტენზია; ხელისუფლების კანონიერი თუ უკანონო მოქმედებანი ცალკეული გამონაკლისების გარდა.² აქ ჩამოთვლილ გარემოებათაგან ზოგიერთი წარმოადგენს არა ფორს-მაჟორულ გარემოებას, არამედ დამაბრკოლებელ გარემოებას,³ რაც ცალკეულ შემთხვევებში შეცვლილი გარემოებების ტოლფასი უნდა იყოს.

¹ А. С. Комаров, Ответственность в коммерческом обороте, М., 1999, ст. 73-75.

² იქვე, გვ. 76-77.

³ იქვე, გვ. 76.

ამდენად, არის გარემოებანი, რომლებიც უპირობოდ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს ფორს-მაჟორულ გარემოებად. ცალკეულ შემთხვევებში სასამართლომ უნდა შეაფასოს, ესა თუ ის გარემოება, ჩაითვლება ასეთად თუ არა.

III. შესრულების შეუძლებლობა

ზიანი არ ანაზღაურდება, თუკი შესრულების შეუძლებლობას ექნება ადგილი. მოქმედი სამოქალაქო კოდექსი ცალკე არ აწესრიგებს შესრულების შეუძლებლობის პრობლემას. კოდექსის ერთ-ერთი პროექტი გერმანული სამართლის ანალოგიურად ითვალისწინებდა მის მოწესრიგებას. თუმცა, ეს აზრი არ იქნა საბოლოოდ გაზიარებული. საქმე იმაშია, რომ შესრულების შეუძლებლობის შემთხვევები აისახა გარიგების, ბრალეულობის, შეცვლილი გარემოებებისა და დაუძლეველი ძალის მომწესრიგებელ ნორმებში. ყველა შემთხვევაში, შესრულების შეუძლებლობა დაკავშირებულია ამა თუ იმ სუბიექტურ თუ ობიექტურ გარემოებებთან. მისი თვისება ისაა, *რომ შესრულების შეუძლებლობა ყველა შემთხვევაში ათავისუფლებს მხარეს ვალდებულებისაგან* (მისი რეალური შესრულებისაგან). ცნობილია გამოთქმა: „პირს არ შეიძლება დაეკისროს შეუძლებლობის შესრულება“. ამასთან, შესრულების შეუძლებლობა არ იწვევს ყოველთვის პირის პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლებას. ყველაფერი დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორია შესრულების შეუძლებლობის ხასიათი. გერმანულ დოქტრინასა და სასამართლო პრაქტიკაში გამოყოფენ შესრულების შეუძლებლობის სხვადასხვა სახეებს, კერძოდ:

- ა) *შესრულების ობიექტური და სუბიექტური შეუძლებლობა*
შესრულების ობიექტური შეუძლებლობა მაშინ გვაქვს, როდეს-

საც ვალდებულების შესრულება შეუძლებელია არა მარტო მოცემული მოვალისათვის, არამედ სხვა ნებისმიერი პირისათვისაც. თუკი ძლიერი და ნაადრევი ყინვების გამო მდინარე ადრე გაიყინება და გადამზიდველი ვერ გადაიტანს ტვირთს დანიშნულების ადგილამდე, ასეთი შეუძლებლობა ობიექტური შეუძლებლობა იქნება. შესრულების სუბიექტური შეუძლებლობა მაშინაა, როდესაც იგი დაკავშირებულია მოვალის პიროვნებასთან, მის ფიზიკურ, ფინანსურ, ინტელექტუალურ, ემოციურ თუ სხვა უუნარობასთან.¹ თუკი პიანისტი ავტოსაგზაო შემთხვევის შედეგად დასახიჩრდება და დაკარგავს ხელს, რის გამოც იგი ვეღარ გამართავს შეთანხმებულ კონცერტს, ეს იქნება შესრულების სუბიექტური შეუძლებლობა, ვინაიდანაც იგივე კონცერტი შეიძლება სხვამ გამართოს.

ბ) შესრულების საწყისი და შემდგომი შეუძლებლობა

ასეთი დაყოფა არსებითად დროის ფაქტორზეა დამოკიდებული. თუკი ვალდებულების შესრულება შეუძლებელი იყო მისი დადების მომენტიდანვე, ასეთი შეუძლებლობა საწყისი შეუძლებლობა იქნება. ხოლო თუკი შემდგომში გახდება შესრულება ასეთი, მაშინ შემდგომი შეუძლებლობა გვექნება სახეზე. როგორც ერთი, ისე მეორე, შეიძლება არსებობდეს, როგორც სუბიექტური, ისე ობიექტური შეუძლებლობის სახით. თუკი გარიგების შესრულება თავიდანვე შეუძლებელია, ასეთი გარიგება ბათილად უნდა ჩაითვალოს (91-ე მუხლი). მაგალითად, მხარეებმა დადეს ნასყიდობის ხელშეკრულება ინდივიდუალურად განსაზღვრულ ნივთზე, რომელიც ხელშეკრულების დადების მომენტში ილუპება ან მოიპარეს. ეს შეუძლებლობა არ დადგებოდა, გარიგების

¹ ბ. შაკიაშვილი, სახელშეკრულებო ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობა, საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ; 1998, გვ.10.

საგანი გვაროვნულად განსაზღვრული ნივთი რომ ყოფილიყო. თუმცა, ზოგჯერ აქაც შესაძლებელია შესრულების შეუძლებლობის ცნობა. შესრულების შემდგომი შეუძლებლობა შეიძლება გამოწვეული იყოს როგორც მხარეთა ბრალეული მოქმედებით, ისე ბრალის გარეშე. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში არც პასუხისმგებლობა დადგება ამის გამო. უმეტესად, ეს ის შემთხვევებია, როდესაც შესრულების შეუძლებლობა გამოწვეულია დაუძლეველი ძალის მოქმედებით, იგივე ფორს-მაჟორული გარემოებებით. მხარეთა პასუხისმგებლობა შეიძლება დადგეს შესრულების საწყისი შეუძლებლობის შემთხვევაშიაც. მაგალითად, პირი ყიდის ნივთს, რომელიც საერთოდ არ არსებობს. თუკი ასეთი გარიგებით მეორე მხარე განიცდის ზიანს, იგი მას უნდა აუნაზღაურდეს.

გ) შესრულების ბუნებრივი და იურიდიული შეუძლებლობა

ბუნებრივ შეუძლებლობას ფიზიკურ შეუძლებლობასაც უწოდებენ. აქ ის შემთხვევა გვაქვს, როცა შესრულება შეუძლებელი ხდება შესრულების საგნის განადგურების, ანდა ვთქვათ, მოვალის სიკვდილის გამო. ასეთი შეუძლებლობა შეიძლება იყოს როგორც საწყისი, ისე შემდგომი. იურიდიული შეუძლებლობის შემთხვევაში ფაქტობრივად (ფიზიკური აზრით) ვალდებულების შესრულება შესაძლებელია, მაგრამ უფლებრივი თვალსაზრისითაა ამაო. ასე მაგალითად, სახელმწიფო თავისი ადმინისტრაციული აქტით კრძალავს იმ მოქმედების შესრულებას (მაგალითად, საქონლის ექსპორტს), რაც ხელშეკრულების საგანს შეადგენს, ანდა სხვაგვარად აბრკოლებს მის შესრულებას.¹

¹ ბ. შაკიაშვილი. დასახელებული ნაშრომი გვ.11., III. И. Будман, Е.А. Павлодский, Невозможность исполнения обязательств в современном договорном праве. - Проблемы современного гражданского права, М; 2000, ст. 230-235.

დ) შესრულების ეკონომიკური შეუძლებლობა

ამ ბოლო ხანებში ცივილისტური დოქტრინა და სასამართლო პრაქტიკა „ეკონომიკური შეუძლებლობის“ სასარგებლოდ მეტყველებენ. ასეთი შეუძლებლობა მაშინაა, როდესაც ხელშეკრულების შესრულება შეუძლებელი ხდება ისეთ გარემოებათა შედეგად (როგორიცაა ფულის ინფლაცია, პროდუქციის ფასების ზრდა და ა. შ.), რომლის დროსაც სამოქალაქო ბრუნვის პრინციპებიდან გამომდინარე, არ შეიძლება ანგარიში არ გაეწიოს შესრულების სუბიექტს. ეს ვითარება არსებითად გარემოებათა შეცვლის ტოლფასია, რაც ქართული სამოქალაქო კოდექსით საფუძვლიანადაა მოწესრიგებული. აღნიშნული ვითარება ანგარიშგასაწევია სწორედ რომ სახელშეკრულებო სამართლიანობის კუთხითაც. და მაინც სადაოა, აქ შესრულების შეუძლებლობასთან გვაქვს საქმე თუ შესრულების გაძნელებასთან.

ცნობილია ასევე შესრულების *ხანგრძლივი და დროებითი შეუძლებლობა, სრული და ნაწილობრივი შეუძლებლობა*.

IV. დამატებითი ვადის განსაზღვრა ვალდებულების დარღვევისას

ვალდებულების დარღვევის გავრცელებული შემთხვევაა მოვალის მიერ ვადის გადაცილება (400-404-ე მუხლები). ვინაიდან კრედიტორის მიზანია ვალდებულების შესრულება, ამიტომაცაა, რომ 394-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად მას *შეუძლია* მოვალეს დაუნიშნოს ვალდებულების შესრულებისათვის აუცილებელი დრო. დროის ხანგრძლივობა დამოკიდებულია დარღვეული ვალდებულების ხასიათზე. ყოველ შემთხვევაში, დამატებითი ვადა საკმარისი უნდა იყოს დარღვეული ვალდებულების შესასრულებლად, თორემ მოვალეს საამისოდ პრეტენზიის

სამართლიანი საფუძველი ექნება. თუკი მოვალე დამატებით მიცემულ დროშიც არ შეასრულებს ვალდებულებას, მაშინ კრედიტორს უფლება აქვს ვალდებულების შესრულების ნაცვლად მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება.

მაგალითი:

ხელოსანმა ტაქსისტის წინაშე იკისრა ვალდებულება, რომ 2000 წლის 10 ნოემბრისათვის ჩააბარებდა მას შეკეთებულ ავტომობილს, რომელიც ამ უკანასკნელს დაუზიანდა ავტოსაგზაო შემთხვევის შედეგად. ხელოსანმა არ შეასრულა ვალდებულება 10 ნოემბრისათვის. ტაქსისტმა შესრულების მიზნით მას მისცა დამატებითი ვადა 20 ნოემბრამდე. თუ ამ ვადაშიაც არ შეასრულებს ხელოსანი თავის ვალდებულებას, მაშინ ტაქსისტს უფლება ექნება შესრულების სანაცვლოდ მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება. ვიდრე დამატებითი ვადა არ გავა აღნიშნული უფლება ტაქსისტს არ წარმოეშობა.

დამატებითი ვადის განსაზღვრას აზრი აქვს მხოლოდ მაშინ, თუკი კრედიტორს იმედი აქვს, რომ მას შედეგი მოჰყვება. თუკი აშკარაა, რომ მას არავითარი შედეგი არ მოჰყვება, მაშინ დამატებითი ვადის განსაზღვრა არაა საჭირო. ზემოთმოყვანილ მაგალითს თუ მოვიხმობთ, ამას მაშინ ექნება ადგილი, როდესაც ხელოსანი ავადმყოფობის შედეგად დაკარგავს პროფესიული შრომის უნარს. ცხადია, ამ შემთხვევაში დამატებითი ვადის განსაზღვრა უშედეგო იქნება.

ასევე არაა საჭირო დამატებითი ვადის განსაზღვრა, როცა არსებობს განსაკუთრებული გარემოებანი, რომლებიც ორივე მხარის ინტერესების გათვალისწინებით ამართლებენ ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის დაუყოვნებლივ გამოყენებას. მაგალითად, თუ

ძირითადი ვადის გასვლის შემდეგ მოვალისათვის ვალდებულების შესრულება უფრო მძიმეა, ვიდრე ზიანის ანაზღაურება და ამასთან კრედიტორმაც დაკარგა ინტერესი შესრულების მიმართ.¹

შემოთმოყვანილ მაგალითში, თუკი ხელოსანს სახელოსნო ნაქირავები ექნებოდა 15 ნოემბრამდე, დამატებითი ვადის შემთხვევაში იგი იძულებული იქნებოდა ეცადა სახელოსნოს ქირავნობის ვადის გაგრძელება კლიენტურის ნაკლებობის მიუხედავად და ამდენად, საამისოდ ინტერესის უქონლობის შემთხვევაშიაც. ხელოსნის ეს ინტერესი პატივსადები იქნება, თუკი იმავედროულად სახეზეა ტაქსისტის პატივსადები ინტერესიც. ვთქვათ, ტაქსისტმა უკვე შეიძინა ახალი ავტომობილი, რის გამოც ძველის შეკეთებამ მისთვის ინტერესი დაკარგა.

მუხლი 395. ზიანის ანაზღაურების მოვალეობისაგან განთავისუფლების შესახებ წინასწარი შეთანხმების დაუშვებლობა

1. მოვალეს პასუხისმგებლობა დაეკისრება მხოლოდ განზრახი ან გაუფრთხილებელი მოქმედებით მიყენებული ზიანისათვის, თუ სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული და ვალდებულების არსიდანაც სხვა რამ არ გამომდინარეობს.

2. დაუშვებელია მხარეთა წინასწარი შეთანხმება მოვალის მიერ განზრახი მოქმედებით ვალდებულების დარღვევისას ზიანის ანაზღაურებისაგან მისი განთავისუფლების შესახებ.

¹ ზ. ახვლედიანი, ვალდებულებითი სამართალი, თბ. 1999, გვ.56.

განზრახვის დეფინიციას სამოქალაქო კოდექსი არ იძლევა. ცივილისტურ დოქტრინასა და სასამართლო პრაქტიკაში გამოიყენება განზრახვის ის ცნება, რომელიც სისხლის სამართალშია შემუშავებული. *განზრახ მოქმედებს ის, ვინც აცნობიერებს თავისი მოქმედების როგორც შედეგს, ისე მისი მოვალეობისადმი წინააღმდეგობას და ამას აკეთებს საკუთარი სურვილით.¹ ამდენად, განზრახვა ეს არის მართლსაწინააღმდეგო შედეგის ცოდნა და სურვილი, სხვა სიტყვებით: შედეგის ცოდნა და სურვილი მართლწინააღმდეგობის შეგნებით.² აქედან ჩანს, რომ განზრახვის ცნებისათვის საჭიროა ორი ელემენტი: ინტელექტუალური (კოგნიტიური) და ნებელობითი (ვოლუნტატიური). ინტელექტუალური ელემენტი სამართალდარღვევის ცნობიერების მდგომარეობის შეფასებაა. სამართალდამრღვევი უნდა აცნობიერებდეს როგორც თავისი მოქმედების ხასიათს, ისე მის შედეგებს. ვისაც წართმეული აქვს საამისო უნარი, მისი მოქმედება ვერ შეფასდება განზრახ მოქმედებად. ცნობიერების უმნიშვნელო „დეფექტები“ ინტელექტუალური ელემენტის შეფასებისას მხედველობაში არ მიიღება. განზრახ მოქმედებს ის, ვისაც შეგნებული აქვს თავისი მოქმედების მართლწინააღმდეგობა. სამოქალაქო სამართალში შეცდომა გამორიცხავს განზრახვას. შეცდომა არ აბათილებს მართლწინააღმდეგობას, მაგრამ აქარწყლებს განზრახვას. როგორც სამოქალაქო კოდექსი განამტკიცებს „კანონის არცოდნა ან მისი არასათანადოდ გაგება არ შეიძლება იყოს კანონის გამოუყენებლობის ანდა ამ კანონით*

¹ Larenz, Lehrbuch des Schuldrechts, Bd. I. Allgemeiner Teil, 14. Auflage, S.280.

² Wolfgang Fikentscher, Schuldrecht, 8. Auflage, Berlin-New-York, 1992, S.312; Münch-Komm-Hanau, §276, Rn.49-50. Schellhammer Zivilrecht nach Anspruchsgründlagen, S.627.

გათვალისწინებული პასუხისმგებლობისაგან განთავისუფლების საფუძველი“ (მე-3 მუხლის მე-2 ნაწილი).

მეორე ნიშანი განზრახვისა, როგორცაა ნებელობითი – გულისხმობს სამართალდარღვევის შემადგენლობის განხორციელების სურვილს. განზრახვა სწორედ მაშინაა, როდესაც სამართალდამრღვევს სურს ამა თუ იმ შედეგის დადგომა.

ინტელექტუალური და ნებელობითი ელემენტები ნათლად ჩანს პირდაპირი და არაპირდაპირი განზრახვის იმ დეფინიციაში, რომელსაც შეიცავს მოქმედი სისხლის სამართლის კოდექსის მე -9 მუხლი. ამ მუხლის თანახმად: „2. ქმედება პირდაპირი განზრახვითაა ჩადენილი, თუ პირს გაცნობიერებული ჰქონდა თავისი ქმედების მართლწინააღმდეგობა, ითვალისწინებდა მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას და სურდა ეს შედეგი, ან ითვალისწინებდა ასეთი შედეგის დადგომის გარდუელობას. 3. ქმედება არაპირდაპირი განზრახვითაა ჩადენილი, თუ პირს გაცნობიერებული ჰქონდა თავისი ქმედების მართლწინააღმდეგობა, ითვალისწინებდა მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას და არ სურდა ეს შედეგი, მაგრამ შეგნებულად უშვებდა ან გულგრილად ეკიდებოდა მის დადგომას.“

ბრალის ფორმებიდან სისხლის სამართალში უპირატესი ადგილი განზრახვას უჭირავს. გაუფრთხილებლობა მხოლოდ მაშინ ჩაითვლება დანაშაულის მაკვალიფიცირებელ ნიშნად, როდესაც სპეციალურად იქნება მის შესახებ მითითებული სისხლის სამართლის კოდექსის შესაბამის მუხლებში (მე-10 მუხლის მეოთხე ნაწილი). სამოქალაქო სამართლისათვის განზრახვის ფორმებად დაყოფას არა აქვს რაიმე არსებითი მნიშვნელობა. განზრახვა პირდაპირი იქნება თუ ევენტუალური, სულერთია – მიყენებული ზიანი უნდა ანაზღაურდეს. უფრო მეტიც, სამოქალაქო სამართლი-

სათვის პასუხისმგებლობის თვალსაზრისით თვით განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას შორისაც არაა დიდი განსხვავება. ამაზე მეტყველებს ის უამრავი ნორმა, რომელშიაც განზრახვა და გაუფრთხილებლობა, კერძოდ, უხეში გაუფრთხილებლობა გვერდი გვერდაა. სამოქალაქო ბრუნვის ბუნებიდან გამომდინარე, სამოქალაქო სამართალდარღვევები უმეტესად გაუფრთხილებლობით ხორციელდება. მეტიც, ზოგჯერ კი ევენტუალური განზრახვა და უხეში გაუფრთხილებლობა სასწორზე დევს.

სამოქალაქო კოდექსი ზოგჯერ ბოროტი განზრახვის ტერმინსაც იყენებს (527-ე მუხლი), რაც ჩვეულებრივი განზრახვისაგან იმით განსხვავდება, რომ მართლსაწინააღმდეგო შედეგი და მოტივი თითქმის ერთმანეთში იგივდება.

II. გაუფრთხილებლობის ცნება

გაუფრთხილებლობა ბრალის ყველაზე გავრცელებული ფორმაა სამოქალაქო სამართალში. სამოქალაქო კოდექსი არც გაუფრთხილებლობის დეფინიციას იძლევა. თუ განზრახვის ვითარებაში ცივილისტიკა მთლიანად სისხლის სამართალს ემყარება, გაუფრთხილებლობაში მას გარკვეული კორექტივები შეაქვს. *გაუფრთხილებლად მოქმედებს ის, ვინც არღვევს სამოქალაქო ბრუნვისათვის დამახასიათებელ აუცილებელ ყურადღებრიანობას.*¹ გაუფრთხილებლობის ცნება არაა დამოკიდებული ყურადღებრიანობის იმ ხარისხზე, რომელიც შეიძლება გამოიჩინოს ინდივიდუალურად ბრალეულმა პირმა. გაუფრთხილებლობა სამოქალაქო სამართალში განისაზღვრება მოთხოვნის ობიექტური მასშტაბებით. ამიტომაცაა, რომ ევროპულ დოქტრინასა და სასამართლო პრაქტიკაში გაუფრთხილებლობის სინონიმად ზოგჯერ

¹ Dieter Medicus. Schuldrecht, Allgemeiner Teil, 8. Auflage, S.149.

ობიექტური გაუფრთხილებლობაც გამოიყენება.¹ ესეთი შეფასებით, რომ ვერ იქნება მძლოლის გამოცდილებაში არსებული ნაკლი საპატიო იმის გამო, რომ იგი ახალბედა მძლოლია. მასაც ისეთივე ყურადღებიანობა მოეთხოვება, როგორც ყველა დანარჩენ მძლოლს. ასევე, ვერ ჩაითვლება საპატიოდ ძლიერი განცდები და მღელვარება ექიმისა, რომელიც ოპერაციას აკეთებს. ამდენად, ის, ვინც რაიმე საქმიანობას მისდევს, ვალდებულია იგი შეასრულოს იმგვარი ყურადღებიანობით, რაც ამ საქმიანობის შემსრულებელს მოეთხოვება. თავისი საქმიანობა მძლოლმა მძლოლის ყურადღებიანობით უნდა შეასრულოს, მეწარმემ – მეწარმის ყურადღებიანობითა და გულისხმიერებით, ექიმმა – ექიმის ყურადღებიანობით. ცხადია, განსხვავებული იქნება ერთმანეთისაგან ექიმისა და მედლის ყურადღებიანობა. სწორედ აღნიშნული წარმოდგენს გაუფრთხილებლობისადმი წაყენებული ყურადღებიანობის ძირითად მასშტაბს, რასაც სამოქალაქო ბრუნვა უყენებს მის მონაწილეებს. თუმცა, აქ შეიძლება გარკვეული დიფერენცირება მოვანდინოთ მოვალის პიროვნული უნარის მიხედვით. უწინარეს ყოვლისა, ესაა ძალიან ახალგაზრდები, ხანდაზმულები და ინვალიდები. ამ ადამიანებს მოეთხოვებათ იმ დონის ყურადღებიანობა, რაც ჩვეულებრივ მოცემული ჯგუფის წარმომადგენლებს მოეთხოვებათ მათი ასაკისა და ინვალიდობის ხარისხის შესატყვისად. თუმცა, ეს გარემოება არ იწვევს მიტევებას დარღვევისათვის.

გაუფრთხილებლობა სამოქალაქო სამართალში იყოფა უხემ და მარტივ (უბრალო) გაუფრთხილებლობად. *უხემი გაუფრთხილებლობით მოქმედებს ის, ვინც თავისი მოქმედებით აუცილებელი ყურადღებიანობის მოთხოვნებს არღვევს უჩვეულოდ მა-*

¹ იქვე, გვ.149-150.

ღალი ხარისხით¹, სხვა სიტყვებით – როცა პირი სამოქალაქო ბრუნვის არამართო მაღალ მოთხოვნებს, არამედ ელემენტარულ მოთხოვნებსაც არაფრად აგდებს. *მარტივი გაუფრთხილებლობით მოქმედებს ის, ვინც აუცილებელი ყურადღებებიანობის მოთხოვნებს არღვევს შედარებით დაბალი დონით*, სხვა სიტყვებით, როცა პირი არღვევს სამოქალაქო ბრუნვისათვის აუცილებელ და ამასთან მაღალ მოთხოვნებს. მოკლედ, მარტივი გაუფრთხილებლობა გვაქვს მაშინ, როცა არ გვაქვს უხეში გაუფრთხილებლობა. ასე რომ *უხეშ და მარტივ გაუფრთხილებლობას შორის განსხვავება აუცილებელი ყურადღებებიანობის დარღვევის ხასიათშია*. მაგალითად, რკინიგზის ხაზის გადაკვეთა დაუშვებელ ადგილას სასამართლომ ჩათვალა მარტივ გაუფრთხილებლობად, მაშინ როცა რკინიგზის ლიანდაგზე ცხენით სიარული მიიჩნია უხეშ გაუფრთხილებლობად. უხეში გაუფრთხილებლობით იქცევა ის, ვინც მანქანების სწრაფი და ინტესიური მოძრაობის ადგილას გადაკვეთს ქუჩას. უხეში გაუფრთხილებლობით მოქმედებს მძღოლი, რომელიც გადაჭარბებული სიჩქარით მოძრაობს იქ, სადაც ეს მკაცრად აკრძალულია.

სამოქალაქო კოდექსით გათვალისწინებულ უმრავლეს შემთხვევებში ვალდებულების დამრღვევი პასუხს აგებს მხოლოდ განზრახვისა და უხეში გაუფრთხილებლობისათვის. საკმაოდ ხშირია შემთხვევები, როდესაც ბრალის ეს განსხვავებული ფორმები გვერდი – გვერდაა. თუმცა, მათ შორის (საერთოდ, გაუფრთხილებლობასა და განზრახვას შორის) განსხვავება გამოკვეთილია. თუ განზრახვისას მართლსაწინააღმდეგო შედეგი პირისათვის წარმოადგენს სასურველ შედეგს და ამდენად, იგი მიზანმიმართულად მოქმედებს მის მისაღწევად, გაუფრთხილებლობისას

¹ Wolfgang Fikentscher, დასახელებული ნაშრომი, გვ.314.

პირს არ სურს აღნიშნული. შედარებით ძნელია გამიჯვნა ევენტუალურ განზრახვასა და გაუფრთხილებლობას შორის. ორივე შემთხვევაში სამართალდამრღვევს შეგნებული აქვს სამართალდარღვევის შემადგენლობის განხორციელების შესაძლებლობა. მაგრამ, თუ ევენტუალური განზრახვისას სამართალდამრღვევი მას დასაშვებად მიიჩნევს, ხატოვნად, რომ ვთქვათ: „მოხდეს რაც მოსახდენია“, გაუფრთხილებლობისას ეს ასე გამოითქმება: „მაინც არ მოხდება“.

III. ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობა

ქართული სამოქალაქო კოდექსი აფუძნებს ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპს. პასუხისმგებლობა, როგორც წესი, დგება განზრახი ან გაუფრთხილებელი მოქმედებით მიყენებული ზიანისათვის (395-ე მუხლის პირველი ნაწილი; 992-ე მუხლი). **ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობა წარმოადგენს ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპიდან გამონაკლისს.** ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობას იცნობს როგორც ევროპული, ისე საერთო სამართალი. საბჭოთა სამართალშიაც სერიოზულად იყო ეს საკითხი დამუშავებული. თეორიების უმეტესობა მისი გამართლების საფუძველს ეძებდა.¹ ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობა შეიძლება ვინილოთ როგორც სახელშეკრულებო, ისე არასახელშეკრულებო ურთიერთობებში. თუ ამ უკანასკნელ შემთხვევაში იგი კანონით განსაზღვრულ პირობებშია შესაძლებელი, სახელშეკრულებო ურთიერთობებში მხარეთა შეთანხმებებითაც შეიძლება მისი დადგენა. ამის საფუძველს იძლევა 395-ე მუხლის პირველი

¹ В. Зондас, Договорная и внедоговорная ответственность в механизме гражданско-правового регулирования – „Актуальные проблемы советского права“ Тб.; 1988, ст. 141-207.

ნაწილი, რომელიც უშვებს ბრალეული პასუხისმგებლობისაგან გამონაკლის შემთხვევებს, გამოთქმა: „თუ სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული და ვალდებულების არსიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს“ – სწორედ ამას უნდა ნიშნავდეს. ერთეულ შემთხვევებში აქ დაუძლეველი ძალაც შეიძლება ვიგულისხმოთ. ყოველ შემთხვევაში, მხარეთა შეთანხმებით დადგენილი ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობა უნდა თავსდებოდეს ბრუნვის მონაწილისათვის წაყენებული სამართლიანობის, კეთილსინდისიერებისა და ზნეობის მოთხოვნებში. ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობის შემთხვევაში მხარე ვერ იქნება შეუძლებელი შესრულების რისკის მატარებელი. ამიტომაც, მსგავსი შეთანხმება ყოველთვის უპირობოდ უნდა მივიღოთ (91-ე მუხლი). შესაძლებელია, რომ ცალკეულ შემთხვევებში, ხელშეკრულებით დაინტერესებულმა პირმა ამით მძიმე მდგომარეობაში ჩაიყენოს თავი.

ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობას იცნობს სამოქალაქო სამართალი, როცა ზიანი დება „საშიში“ (ვნების მომტანი) ნაგებობის შედეგად, ასევე მოქმედების შედეგად, თუ სხვა შემთხვევებში¹. სახელშეკრულებო ურთიერთობებში ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობაა გათვალისწინებული კოდექსის მთელი რიგი ნორმებით. მათგან პირველ რიგში აღსანიშნავია *ვადის გადაცილება*. კრედიტორი ვადის გადაცილებისას *ბრალის მიუხედავად* ვალდებულია აუნაზღაუროს მოვალეს საგნის შენახვის გამო წარმოშობილი ზედმეტი ხარჯები, ასევე მას ეკისრება ნივთის შემთხვევითი დაღუპვის რისკი. ამას შედეგად მოსდევს პროცენტის მიღებაზე უფლების დაკარგვა (393-ე მუხლის „გ“ პუნქტი); იგივე უნდა ითქვას მოვალეზე, რომელიც პასუხს აგებს

¹Dieter Medicus, გ. ქახელაშვილი ნაშრომი, გვ. 164-165., Wolfgang Fikenscher, დასახელებული ნაშრომი გვ.315.

შემთხვევითობისათვისაც, თუ ვერ დაამტკიცებს, რომ ზიანი შეიძლებოდა დამდგარიყო ვალდებულების დროული შესრულების დროსაც (402-ე მუხლი); დავალების ურთიერთობებში მარწმუნებელი *ბრალის გარეშე* აგებს პასუხს იმ ზიანისათვის, რომელიც რწმუნებულს წარმოეშობა დავალებული მოქმედების შესრულებისას (718-ე მუხლი).

შედარებით მეტი სიუხვით გამოირჩევა ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობა *არასახელშეკრულებო სამართალში*, კერძოდ კი — დელიქტურ სამართალში. ამას შეიძლება ის ახსნა მოემდინოს, რომ თავად ზიანის მიყენების წყარო ხშირად ისეთი საგანია, რომელიც მომეტებული საფრთხის წყაროს წარმოადგენს და მისი მფლობელის მაღალი ყურადღებიანობის მიუხედავად, შესაძლებელია, რომ ზიანი მაინც დადგეს. მოკლედ აქ ზიანს უმეტესწილად „საშიში“ ობიექტები იწვევენ, ვიდრე „საშიში“ მოქმედებანი. როგორიც არ უნდა იყოს ზიანის გამომწვევი მიზეზი, ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობის შემთხვევებში, პასუხისმგებლობის საფუძვლად შეიძლება ჩავთვალოთ „საშიშ“ ობიექტთან თუ მოქმედებასთან დაკავშირებული რისკი. თანამედროვე სამოქალაქო სამართალში სერიოზული მცდელობაა იმისა, რომ შემცირდეს ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობის შემთხვევები.¹ პასუხისმგებლობის დაზღვევის ინსტიტუტი სწორედ ამ მიზანს ემსახურება. იგი სპობს ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობას და არა საერთოდ ქონებრივ პასუხისმგებლობას. სატრანსპორტო საშუალებათა ექსპლუატაციის შედეგად მიყენებული ზიანი, ბრალის მიუხედავად უნდა აანაზღაუროს სატრანსპორტო საშუალების მფლობელმა. მხოლოდ დაუძლეველი ძალა ათავისუფლებს მას პასუხისმგებლობისაგან, გარდა საავიაციო ტრანს-

¹ ბ. ზოიძე, ავტომობილის მფლობელთა ქონებრივი პასუხისმგებლობის დაზღვევა - ჟურნალი „საბჭოთა სამართალი“, 1985, №4, გვ. 23-31.

პორტის ექსპლუატაციის შემთხვევისა (999-ე მუხლის პირველი და მეორე ნაწილები); ბრალის მიუხედავად დგება პასუხისმგებლობა ნაგებობიდან გამომდინარე მომეტებული საფრთხით გამოწვეული ზიანისათვის (1000-ე მუხლის პირველი და მეორე ნაწილები); ცალკეულ შემთხვევებში სახელმწიფო პასუხს აგებს მისი მოსამსახურის მიერ მიყენებული ზიანისათვის, კერძოდ, რეაბილიტაციის შემთხვევაში (1005-ე მუხლის მესამე ნაწილი); მხოლოდ დაუძლეველი ძალა და დაზარალებულის ბრალეულობა ათავისუფლებს პასუხისმგებლობისაგან შენობის სადგომის დამკავებელ პირს, თუ ზიანი გამოწვეულია საგნის გადადებით, გადავარდნით ან გადაღვრით. ასე მაგალითად, თუკი ვინმე შენობიდან გადააგდებს ცეცხლმოკიდებულ საგანს, რომელიც შენობაში ხანძრის გაერცელების რეალურ საშიშროებას ქმნიდა და ამით დააზიანებს მეზობლის ნივთებს, იგი ვალდებული იქნება აუნაზღაუროს მას ზიანი ბრალის მიუხედავად. ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობის ცნობილი შემთხვევაა მოვალის პასუხისმგებლობა გვაროვნული ნივთებით ნაკისრი ვალდებულების შეუსრულებლობისას (382-ე მუხლი).¹ როცა ხელშეკრულების საგანი ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთია, მაშინ მოქმედებს ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპი, ვინაიდან მოვალე ვალდებულია მკაცრად ინდივიდუალიზებული, განსაზღვრული საგნით შეასრულოს თავისი ვალდებულება. გვაროვნული ნივთების დროს კი – ვალდებულება ყველა შემთხვევაში უნდა შესრულდეს, ვიდრე საერთოდ არსებობს მოცემული გვარის ნივთი და შესაძლებელია მისი შეძენა. კრედიტორისათვის სულერთია, ბრალეულად არ სრულდება ვალდებულება, თუ ბრალის გარეშე ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობის ზოგიერთ შემთხვევას

¹ Dieter Medicus, დასახ. ნაშრ., გვ.166-167; Wolfgang Fikentscher, დასახ. ნაშრ. გვ.315.

შეიძლება საგარანტიო პასუხისმგებლობა ვუწოდოთ. ამას მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც მოვალე იძლევა გარკვეული შედეგის დადგომის გარანტიას.¹

„საშიში“ მოქმედების მაგალითებს წარმოადგენს თვითღახმარება, როცა იგი მცდარი ვარაუდით ხორციელდება: პირი ვალდებულია აანაზღაუროს ამ დროს წარმოშობილი ზიანი (120-ე მუხლი).

IV. წინასწარი შეთანხმება პასუხისმგებლობისაგან განთავისუფლებაზე

განზრახვისას მხარეთა წინასწარი შეთანხმება პასუხისმგებლობისაგან განთავისუფლებაზე ძირს უთხრის ვალდებულების საფუძველს, ამსხვრევს იმ ფასეულობებს, რაზედაც ვალდებულებითი ურთიერთობა შენდება. ამიტომაცაა, რომ 395-ე მუხლის მეორე ნაწილი კატეგორიული ფორმით ადგენს, რომ დაუშვებელია მხარეთა წინასწარი შეთანხმება მოვალის მიერ განზრახი მოქმედებით ვალდებულების დარღვევისას ზიანის ანაზღაურებისაგან მისი გათავისუფლების თაობაზე. საპირისპიროს დაშვება იმას ნიშნავს, რომ მოვალის ნებაზე დამოკიდებული გავხადოთ, ვალდებულება შესრულდება თუ არა, მოვალე თავს უნდა ვალდებულად ჩათვლის, უნდა არა. ამის დაშვება ძირს უთხრის იმ დებულებას, რომ ვალდებულება უნდა შესრულდეს. ამიტომაცაა, რომ ასეთი შეთანხმება პრინციპულად ეწინააღმდეგება მხარეთა კეთილსინდისიერებისა და ნდობის ფასეულობებს და ეთიკურ-ზნეობრივი თვალსაზრისითაც ბათილობას იმსახურებს. მას შემოაქვს სამოქალაქო ბრუნვაში ვალდებულების შეუსრულებლობის განწყობა. თუკი მხარე დარწმუნებული იქნება, რომ

¹ Dieter Medicus, დასახ. ნაშრ., გვ.166: K. Haeften, X. Kettl, დასახ. ნაშრ. გვ. 255.

ვალდებულების შეუსრულებლობისას მას პასუხისმგებლობა არ დაეკისრება, ის არც მისი შესრულებისათვის გაირჯება. ერთი შეხედვით ვალდებულების ბედ-იღბალი მოვალის სინდისზეა დამოკიდებული, მაგრამ საკითხავია, რა სარგებლობას უნდა მოელოდეს კრედიტორი ასეთ პირობაზე უფლების მქონე მოვალისაგან? კოდექსის ეს ნორმა ზოგადია და ვრცელდება ყველა კერძო შემთხვევაზე.

მაგალითი:

ქირავნობისას ბათილად ითვლება შეთანხმება, რომელიც გამ-ქირავებელს საპატიოდ ჩაუთვლის ნაკლის განზრახ დამალვას და ამის გამო მას გაათავისუფლებს ან შეუზღუდავს პასუხისმგებლობას ამ ნაკლისათვის. ბათილად ითვლება ხელშეკრულების სტანდარტული პირობა (მიუხედავად იმისა, რომ ცალმხრივად დგინდება იგი), რომელიც გამორიცხავს ან ზღუდავს პასუხისმგებლობას იმ ზიანისათვის, რაც გამოწვეულია შემთავაზებლის ან მისი წარმომადგენლის მიერ ვალდებულების უხეში გაუფრთხილებლობით დარღვევის გამო (348-ე მუხლი).

მუხლი 396. მოვალის პასუხისმგებლობა მისი წარმომადგენლის მოქმედებისათვის

მოვალემ თავისი კანონიერი წარმომადგენლის და იმ პირთა მოქმედებისათვის, რომელთაც იგი იყენებს საკუთარ ვალდებულებათა შესასრულებლად, ისეთივე მოცულობით უნდა აგოს პასუხი, როგორც საკუთარი ბრალეული მოქმედების დროს.

ცივილისტურ დოქტრინასა და სასამართლო პრაქტიკაში დამკვიდრებული აზრით, *396-ე მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევაში სახკ³⁹⁶ გვაქვს სხვისი ბრალის გამო პასუხისმგე-*

ბლობა. ხშირია სამოქალაქო ბრუნვაში ისეთი შემთხვევები, როდესაც კრედიტორის წინაშე ნაკისრ ვალდებულებას მოვალე ნაწილობრივ ან მთლიანად მესამე პირების მეშვეობით ასრულებს. ეს გამორიცხულია იმ შემთხვევებში, როდესაც ვალდებულების არსიდან გამომდინარე, მოვალემ თავისი ვალდებულება პირადად უნდა შეასრულოს. მაგალითად, როცა ესა თუ ის მომღერალი ვალდებულებას კისრულობს გამართოს კონცერტი. ცხადია, ეს ვალდებულება მან უნდა შეასრულოს პირადად. 396-ე მუხლის წესები ვრცელდება როგორც სახელშეკრულებო და დელიქტურ, ისე სანივთო და საჯარო – სამართლებრივ ვალდებულებით ურთიერთობებზე.¹ მოცემული ურთიერთობებისათვის დამახასიათებელი ნიშანი ისაა, რომ კრედიტორი თავად არ იმყოფება სამართლებრივ ურთიერთობებში იმ პირებთან, რომლის გამოც მოვალე პასუხს აგებს მის წინაშე.² მესამე პირი, მართალია, უშუალოდ მის წინაშე არაა ვალდებული, მაგრამ მოვალესთან დამყარებული ურთიერთობა მას საამისოდ ვალდებულს ხდის. სხვანაირად, რომ ვთქვათ, კრედიტორსა და მესამე პირს შორის არსებობს ერთგვარი „არაპირდაპირი სამართლებრივი ურთიერთობა“ და ეს განპირობებულია შესრულების საგნის ერთიანობით.

როგორც დასახელებული მუხლიდან ჩანს, მოვალე პასუხს აგებს მისი კანონიერი წარმომადგენლის მოქმედებისათვის. ეს დანაწესი საერთოა სამოქალაქო ურთიერთობებისათვის და იგი განმტკიცებულია სამოქალაქო კოდექსის მრავალ მუხლში. წარმომადგენელი სწორედ რომ მოვალის სახელით მოქმედებს და მოვალისათვის დებს გარიგებას. მხედველობაშია როგორც კანონისმიერი, ისე სახელშეკრულებო წარმომადგენლობა. სანიმუშოდ შეიძლება წარმოვიდგინოთ ასეთი შემთხვევა: ა-მ ბ-ს წინაშე

¹ MünchKomm-Hanau, §278, Rn.1-5.

² Dieter Medicus, დასახ. ნაშრ. გვ.155.

იკისრა ვალდებულება, რომ გარკვეული საფასურის სანაცვლოდ გერმანიიდან ჩამოუყვანდა მსუბუქ ავტომობილს. ა-მ თავის მხრივ ამ ვალდებულების შესრულება გადააკისრა გ-ს. გ-მ ვერ შეასრულა ნაკისრი ვალდებულება. ეს გარემოება სრულიადაც არ ამსუბუქებს ა-ს ვალდებულებას ბ-ს წინაშე. გ-ს მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობა განიხილება ა-ს მიერ ბ-ს წინაშე ვალდებულების შეუსრულებლობად.

კანონისმიერი წარმომადგენლობის საფუძვლით პასუხისმგებლობა ეკისრებათ მშობლებსა და მეურვეებს თავიანთი არასრულწლოვანი შვილების მოქმედებისათვის. თუმცა, ჯერ კიდევ სადავოა ის, თუ რამდენად მისაღებია ამ შემთხვევაში სხვისი ბრალის გამო პასუხისმგებლობაზე საუბარი. საინტერესოა იურიდიული პირის პასუხისმგებლობის საკითხი თავისი ორგანოს მოქმედებისათვის. კავშირი და ფონდი პასუხს აგებენ იმ ზიანისათვის, რომელიც მიაღვათ მესამე პირებს გამგეობის წევრების ან სხვა წარმომადგენლის მიერ მათზე დაკისრებული მოვალეობის შესრულებისას. უცხოური სასამართლო პრაქტიკა მყარად დგას იმ პოზიციაზე, რომ ამ შემთხვევაში არ უნდა იქნეს გამოყენებული 396-ე მუხლით განსაზღვრული ნორმა. ეს ეხება ასევე სხვადასხვა სამეწარმეო საზოგადოებასაც. *იურიდიული პირის პასუხისმგებლობა თავისი ორგანოს მოქმედებისათვის უნდა განვიხილოთ როგორც საკუთარი მოქმედებისათვის პასუხისმგებლობა.¹*

396-ე მუხლის დანაწესი ფართო გამოხატულებას პოულობს სახელშეკრულებო ვალდებულებით ურთიერთობებში. ასე მაგალითად, ქვემოქირავნის მოქმედებისათვის გამქირავებლის წინაშე პასუხს აგებს დამქირავებელი, მიუხედავად იმისა, რომ ქვექირავნობა გამქირავებლის ნებართვის გარეშე დაუშვებელია (549-ე მუხ-

¹ MünchKomm-Hanau, §278, Rn.11.

ლი); იგივე წესი გამოიყენება ქვეიჯარის შემთხვევაშიაც (587-ე მუხლი); აღნიშნულის სანიშნოში მაგალითად გამოდგება მენარდის პასუხისმგებლობა სუბმენარდის მოქმედებისათვის, რაზედაც მითითება საბჭოთა ცივილისტურ დოქტრინაში, თავის დროზე მოლაში იყო. ეს აზრი გამომდინარეობს 632-ე მუხლის შინაარსიდან. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ მსგავს ურთიერთობებში მოვალის პასუხისმგებლობის საფუძვლად იურიდიული პრაქტიკა მიიჩნევს მისი მხრიდან *მესამე პირის შერჩევაში გამოჩენილ ბრალეულობას*. კოდექსის ცალკეული ნორმები საგანგებოდ ამახვილებენ ყურადღებას ამ ფაქტორებზე. იგივე წარმომადგენლობითი ურთიერთობა რომ ავიღოთ, აქაც მოცემული გარემოებანია მთავარი. ასე მაგალითად, თუ ნებადართულია დავალების გადანდობა მესამე პირისათვის, მაშინ რწმუნებული პასუხს აგებს მხოლოდ იმ ბრალისათვის, რომელიც მას მიუძღვის გადანდობისას და ამ პირის შერჩევაში (711-ე მუხლის მეორე ნაწილი); ეს უკვე საფუძველია იმისა, რომ რწმუნებულმა პასუხი აგოს მესამე პირის ბრალეული მოქმედებისათვის. გადაზიდვისას გადამზიდველი პასუხს აგებს გადაზიდვისათვის გამოყენებული სატრანსპორტო საშუალების ნაკლისათვის, ამ სატრანსპორტო საშუალებათა დამქირავებლისა თუ მისი დამქირავებლის მომსახურე პერსონალის ბრალისათვის (ნ86-ე მუხლის მესამე ნაწილი)., ასევე ექსპედიტორი პასუხისმგებელია დამხმარის მოქმედებისათვის (740-ე მუხლი); შემნახველი პასუხს აგებს მესამე პირისათვის ნივთის გაცემის შემთხვევაში მხოლოდ იმ ბრალისათვის, რომელიც მას მიუძღვის ამ მესამე პირის არჩევაში (766-ე მუხლის მე-2 ნაწილი). როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, *მესამე პირს ხშირად წარმოადგენს დამხმარე პერსონალი*.

396-ე მუხლი გამოიყენება დელიქტურ სამართალშიაც. ასე მაგალითად, პირი ვალდებულია აანაზღაუროს ზიანი, რომელიც

მიადგა მესამე პირს მისი მუშაკის მართლსაწინააღმდეგო მოქმედებით თავისი შრომითი მოვალეობის შესრულებისას (997-ე მუხლი). ასეთივე წესით აგებს პასუხს სახელმწიფო მოსამსახურის მიერ განზრახი ან უხეში გაუფრთხილებლობით მიყენებული ზიანისათვის სახელმწიფო ან ის ორგანო, რომელშიც მოსამსახურე მუშაობს. თუმცა, კანონი აქ სოლიდარულ პასუხისმგებლობასაც იყენებს (1005-ე მუხლი). პატრონი მუშაკის მოქმედებისათვის პასუხს აგებს იმიტომ, რომ იგი სარგებელს ღებულობს მუშაკის საქმიანობიდან და ამდენად სამართლიანია მასზე პასუხისმგებლობის დაკისრება.

ყოველივე აღნიშნული სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ მესამე პირები საერთოდ თავისუფლებიან პასუხისმგებლობისაგან. მათ მიმართ მოვალის მხრიდან რეგრესის უფლება ხელშეუვალია.

მუხლი 397. მოვალის პასუხისმგებლობა შესრულების საგნის სხვა პირისაგან მიღებისას

მოვალე პასუხისმგებელია შესრულებისათვის მაშინაც, როცა შესრულების საგანი სხვა პირისაგან უნდა მიეღო და ვერ მიიღო, თუკი ხელშეკრულებიდან ან სხვა გარემოებებიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს.

მოვალემ კრედიტორის წინაშე ნაკისრი ვალდებულება რომ შეასრულოს, ზოგჯერ საამისოდ საჭირო ხდება, რომ შესრულების საგანი მან მიიღოს სხვა პირისაგან. ამას უმეტესწილად ადგილი აქვს გრძელვადიან რთულ სახელშეკრულებო ურთიერთობებში. ასე მაგალითად, ავტომაღაზიამ შეიძლება იკისროს მყიდველზე იმ ავტომობილის მიყიდვის ვალდებულება, რომელსაც იგი ამა თუ იმ მომწოდებლისაგან მიიღებს. ასეთი ურთიერთობანი სრულიად ბუნებრივია სამოქალაქო ბრუნვისათვის. შეუ-

ძლებელია შესრულების საგანი ყოველთვის მოვალის „ნახელავი“ იყოს და იქვე, საწყობში ჰქონდეს მას. მთავარია, რომ ამ ურთიერთობებში სწორად განისაზღვროს მოვალის პასუხისმგებლობა კრედიტორის წინაშე. ეს კი დამოკიდებულია იმაზე, შესრულების საგანი გვაროვნულად განსაზღვრული ნივთი იქნება თუ ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთი. გვაროვნული ნივთის შემთხვევაში გამოიყენება 382-ე მუხლის წესები. რაც იმას იუწყება, რომ მოვალემ ვალდებულება ყოველთვის უნდა შეასრულოს. როცა შესრულების საგანი ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთია, ამ შემთხვევაში მისი შესრულება ყოველთვის შეუძლებელია. თუკი მესამე პირი ვერ ასრულებს თავის ვალდებულებას იმ გარემოებათა გამო, რაც იწვევს სამოქალაქო ბრუნვაში საზოგადოდ მოვალის პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლებას, ბუნებრივია, ეს გარემოება შესრულების პასუხისმგებლობასაც უნდა ხსნიდეს. 397-ე მუხლში გამოყენებული გამოთქმა „ვერ მიიღო“ – გულისხმობს მესამე პირის ისეთ მოქმედებას, რომელიც პასუხისმგებლობის საფუძვლად გამოდგება. ასეთი მოქმედება უმეტესწილად ბრალეული მოქმედებაა. გარდა ამისა, შესრულების პასუხისმგებლობისაგან განთავისუფლება ხელშეკრულებითაც შეიძლება განისაზღვროს. მაგრამ ასეთი განსაზღვრა არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს კანონით დადგენილ აკრძალვებს.

მაგალითი:

შპს „თავთავმა“ შპს „ხორბლის“ წინაშე იკისრა ვალდებულება, რომ მიაწოდებდა 10 ტონა ხორბალს. თავის მხრივ, შპს „თავთავს“ ხორბალი უნდა მიეღო სააქციო საზოგადოება „უკრაინისაგან.“ ვინაიდანაც ამ უკანასკნელმა შპს „თავთავს“ არ მიაწოდა ხორბალი, ამ საფუძვლით შპს „თავთავმა“ მოითხოვა შპს „ხორბლის“ მიმართ ნაკისრი შესრულების პასუხ-

ისმგებლობისაგან განთავისუფლება. 397-ე მუხლის შინაარსიდან გამომდინარე, ეს გარემოება ვერ გამოდგება მისი შესრულებისაგან განთავისუფლების საფუძვლად. ამ შემთხვევაში შესრულების ვალდებულების დაკისრების დროს მხედველობაში მიიღება შესრულების მოვალეობისაგან განთავისუფლების საერთო საფუძვლები.

მუხლი 398. ხელშეკრულების მისაღება შეცვლილი გარემოებებისაღმ

1. თუ ის გარემოებები, რომლებიც ხელშეკრულების დადების საფუძველი გახდა, ხელშეკრულების დადების შემდეგ აშკარად შეიცვალა და მხარეები არ დადებდნენ ამ ხელშეკრულებას ან დადებდნენ სხვა შინაარსით, ეს ცვლილებები რომ გაეთვალისწინებინათ, მაშინ შეიძლება მოთხოვილ იქნეს ხელშეკრულების მისაღება შეცვლილი გარემოებებისაღმ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ცალკეულ გარემოებათა გათვალისწინებით, ხელშეკრულების მხარეს არ შეიძლება მოეთხოვოს შეუცვლელი ხელშეკრულების მკაცრად დაცვა.

2. გარემოებათა შეცვლას უთანაბრდება, როცა წარმოდგენები, რომლებიც ხელშეკრულების საფუძველი გახდა, არასწორი აღმოჩნდა.

3. მხარეები ჯერ უნდა შეეცადონ, რომ ხელშეკრულება მიუსადაგონ შეცვლილ გარემოებებს. თუკი შეუძლებელია ხელშეკრულების მისაღება შეცვლილი გარემოებებისაღმ, ან მეორე მხარე ამას არ ეთანხმება, მაშინ იმ მხარეს, რომლის ინტერესებიც დაირღვა, შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე.

ვალდებულება უნდა შესრულდეს. სხვა სიტყვებით, ვალდებულება სავალდებულოა მხარეებისათვის. ამ პრინციპს ემყარება სამოქალაქო ბრუნვის სტაბილურობა და წესრიგი. შესრულება უნდა მოხდეს იმდენად, რამდენადაც ეს შესაძლებელია და დამოუკიდებელია იმ სიძნელეებისაგან, რომლებიც შეიძლება წარმოეშვას შემსრულებელ მხარეს. მხარე მოგების ნაცვლად კიდევ რომ აგებდეს ვალდებულების შესრულებით, მისი პირობები მაინც უნდა იქნეს დაცული.¹

უნდა ითქვას, რომ *აღნიშნული პრინციპი არ უნდა გავიგოთ აბსოლუტური აზრით.* ვალდებულების შესრულების პროცესში მხარეები შეიძლება აღმოჩნდნენ ისეთ გარემოებათა წინაშე, რომელთაც არ შეიძლება გავლენა არ მოახდინონ ვალდებულების სავალდებულო ხასიათზე. მხარეთა მიერ წინასწარ გათვლილი უცვლელი გარემოებანი, შესაძლებელია, რომ ცვალებადი აღმოჩნდეს. ეს ახალი გარემოებანი გავლენას ახდენენ ვალდებულების შემდგომ ბედ-იზბალსა და მხარეთა პასუხისმგებლობის ფარგლებზე. *მხარე არ შეიძლება იყოს შესრულების ყოველგვარი რისკის მატარებელი.* ეს ისეთი გარემოებანია, რომლებიც არსებითად ცვლიან სახელშეკრულებო წონასწორობას და მხარეთა ურთიერთმხრივ შესრულებათა არსებით დისბალანსს იწვევენ.² ნებისმიერი სამართლებრივი სისტემა ანგარიშს უწევს შეცვლილ გარემოებებს ვალდებულების შემდგომი შესრულების საკითხის გადაჭრისას. განსაკუთრებული სიუხვით გამოირჩევა სასამართლო პრაქტიკა. ევროპულ სამართალშიაც კი, შეცვლილი გარემოებანი უმეტესწილად სასამართლო პრაქტიკაში

¹ Принципы, ст. 167.

² Konrad Zweigert, Hein Kötz, Einführung in die Rechtsvergleichung. 3. Auflage, Tübingen. 1996, S.536.

„დადგენილი“ გარემოებანია. შეცვლილ გარემოებათა სამართლებრივი მნიშვნელობა აღიარებულია სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემებში ამა თუ იმ მოდიფიკაციებით. როგორცაა „ხელშეკრულებათა გაყინვა“, „გარიგების საფუძველთა მოშლა“, საერთაშორისო კომერციულ ბრუნვაში გამოიყენება ტერმინი „გართულება“ (hardship). 398-ე მუხლი ასახავს საერთაშორისო კომერციულ ბრუნვაში მიღებულ დანაწესებს და იგი არ წარმოადგენს ერთი რომელიმე ქვეყნის სამართლის რეცეფციას, მით უმეტეს გერმანიისას, რომელშიაც სათანადოდ არც არის გამოკვეთილი შეცვლილ გარემოებათა ინსტიტუტი. იგი იქ განიხილება შესრულების შეუძლებლობის ინსტიტუტთან ერთად. რახან შესრულების შეუძლებლობა ვახსენეთ, უნდა ითქვას, რომ შეუძლებელია მისი გაიგივება შეცვლილ გარემოებებთან. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში შესრულების შესაძლებლობა მაინც არსებობს, მაშინ, როცა შესრულების შეუძლებლობისას იგი გამორიცხულია. ამასთან, ზშირია მათ შორის გადაკვეთის მომენტები, რის გამოც ზოგჯერ ძნელდება კიდევ მათი ერთმანეთისაგან განსხვავება.

შეცვლილი გარემოება ართულებს შესრულებას იმ დონემდე, რომ მისი შესრულების მოთხოვნა, როგორი გამამართლებელი საფუძველიც არ უნდა გააჩნდეს მეორე მხარეს, ეწინააღმდეგება სამოქალაქო ბრუნვისათვის დამახასიათებელ სიკეთეთა სამართლიანი (ეკვივალენტური) გაცვლისა და კეთილსინდისიერების მოთხოვნებს. აღნიშნული კი, შეიძლება განპირობებული იყოს, როგორც შესრულების ღირებულების გაზრდით, ისე მისი შემცირებით. როგორც სასამართლო პრაქტიკა მეტყველებს, შესრულების ღირებულების გაზრდა შეიძლება გამოწვეული იყოს ვალდებულების ერთ-ერთი მხარისათვის შესრულების ხარჯების არსებითი გაზრდით. როგორც წესი, ეს ის მხარეა, რომელიც ასრულებს არაფულად ვალდებულებას. ღირებულების არსებით

გაზრდას ექნება ადგილი, როდესაც კატასტროფულად იზრდება მისაწოდებელი საქონლისა თუ ნაკისრი მომსახურების ფასები, ანდა, როცა პროდუქციის უსაფრთხოება მოითხოვს ძვირადღირებული საწარმოო ტექნოლოგიის დანერგვას.¹ შესრულების ღირებულების შემცირებას მაშინ აქვს ადგილი, როცა არსებითად მცირდება შესრულების ფასეულობა, ანდა საერთოდ ისპობა იგი. მისი მიზეზი შეიძლება იყოს საბაზრო ცვლილებები. როგორიცაა ინფლაციის კატასტროფული ზრდა – სახელშეკრულებო ფასებთან მიმართებაში, ანდა მიზნის ამოება, როგორიცაა სამშენებლო სამუშაოების წარმოების აკრძალვა საამისოდ შეძენილ მიწის ნაკვეთზე, ანდა, შემდგომი ექსპორტირების მიზნით შეძენილ საქონელზე საექსპორტო ემბარგოს შედეგები. *შესრულების ღირებულების გაზრდის საზომი ობიექტური გარემოებანი უნდა იყოს. მარტო შესრულების მიმდებარის მხრიდან მისი შეფასება მხედველობაში არ მიიღება.*²

შეცვლილი გარემოება ხასიათდება რიგი სხვა აუცილებელი ნიშან-თვისებით. ერთ-ერთი მათგანი ისაა, რომ *გარემოებათა შეცვლას ადგილი აქვს ხელშეკრულების დადების შემდეგ*. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ის გარემოებანი, რომლებიც ხელშეკრულების დადების საფუძველი გახდა, მისი დადების შემდეგ აშკარად იცვლებიან. გარემოების შეცვლა მხარეთათვის წინასწარ უცნობია და მათ არც შეეძლოთ გაეთვალისწინებინათ, თორემ ისინი არ დადებდნენ ხელშეკრულებას, ან დადებდნენ სხვა შინაარსით. თუ მხარისათვის, მიუხედავად ამისა, მაინც ცნობილი იყო მოსალოდნელი ცვლილება, ანდა შეეძლო წინასწარ განეჭვრიტა, მაშინ ეს შეუძლებელია ჩავთვალოთ შეცვლილ გარემოებად, რომელიც უფლებას მისცემდა მას უარი ეთქვა ხელშეკრულებაზე.

¹ Приращении гл. 167.

² იქვე, გვ. 170.

მაგალითი:

„საქნავთობმა“ ვალდებულება იკისრა სამი წლის მანძილზე ფიქსირებულ ფასებში კუვეიტიდან მიეწოდებინა ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნისათვის ნავთობპროდუქტები, მიუხედავად იმისა, რომ კუვეიტი და მისი მეზობელი ერაყი აშკარად იმყოფებოდნენ ომის ზღურბლზე. ხელშეკრულების დადებიდან ერთი თვის შემდეგ მათ შორის დაიწყო ომი, რამაც ბევრად გაზარდა ნავთობპროდუქტების ფასები მსოფლიო ბაზარზე. ასეთ ვითარებაში „საქნავთობი“ ვერ დაეყრდნობა შეცვლილ გარემოებებს, ფასების ზრდას, ვინაიდანაც იგი არ იყო მისთვის გაუთვალისწინებელი.

გარემოების შეცვლა შეიძლება ხელშეკრულების დადების მომენტიდან დაიწყოს და აშკარა ცვლილება მისი დადების შემდეგ გამოიკვეთოს. ასეთი გარემოებაც ყურადსაღები იქნება.

მაგალითი:

ა-მ და ბ-მ დადეს ნასყიდობის ხელშეკრულება, რომლის ფასიც გამოხატული იყო რუსული რუბლებით. ამ ვალუტას ძირითად ვალუტასთან მიმართებაში გაუფასურება დაწყებული ჰქონდა უკვე ხელშეკრულების დადების დროსაც. ხელშეკრულების დადებიდან ერთი თვის შემდეგ, პოლიტიკური კრიზისის გამო, რუბლი გაუფასურდა 80%-ით. თუ გარემოებანი სხვაზე არ მეტყველებენ, ეს ვითარება მხედველობაში მიიღება, ვინაიდანაც ვალუტის ასეთი სწრაფი გაუფასურება მხარეებს არ შეეძლოთ გაეთვალისწინებინათ.

ამრიგად, შეცვლილი გარემოება უნდა იმყოფებოდეს დაზარალებული მხარის კონტროლს მიღმა. ასევე დაზარალებული

არც შეცვლილ გარემოებათა მიერ გამოწვეულ შედეგთა რისკის მატარებელი არ უნდა იყოს. თუ დაზარალებულმა თავის თავზე აიღო აღნიშნული რისკი, მაშინ არც 398-ე მუხლის წესები გამოიყენება. რისკი კი, შეიძლება აღებულ იქნეს როგორც პირდაპირ, ისე შეიძლება საგულისხმოც იყოს.

შეცვლილი გარემოებანი დასახელებული მუხლით გათვალისწინებული უფლების წყაროა მანამ, სანამ ვალდებულება შესრულებოდეს. შესრულების შემდგომ მხარის პრეტენზიებს საფუძველი ეცლება, როგორი დამამძიმებელიც არ უნდა იყოს ეს მისთვის (ეს განპირობებულია იმით, რომ მხარის უფლებაა, გამოიყენებს თუ არა კანონით მინიჭებულ შესაძლებლობას). სხვა საქმეა, როდესაც ვალდებულება ნაწილობრივია შესრულებული. ჯერ კიდევ შეუსრულებული ნაწილის მიმართ 398-ე მუხლის დანაწესები გამოიყენება.¹

შეცვლილი გარემოებანი უმეტესწილად გრძელვადიან სახელშეკრულებო ურთიერთობებში გამოიყენება, ისეთებში, სადაც შესრულება „გაწელილია“ დროის გარკვეულ პერიოდში. ამასთან, ცხადია იგი მოკლევადიან ურთიერთობებშიაც გვხვდება. სამოქალაქო კოდექსი შეიცავს მთელ რიგ ნორმებს, რომლებშიაც დაფიქსირებულია მხარის ცალმხრივი უფლება უარი თქვას სახელშეკრულებო ურთიერთობის შემდგომ გაგრძელებაზე. ასე მაგალითად, 628-ე მუხლის ძალით, სესხის შეპირებისას დამპირებელს შეუძლია უარი თქვას სესხის მიცემაზე, თუკი მეორე მხარის ქონებრივი მდგომარეობა იმდენად გაუარესდა, რომ შეიძლება საფრთხე შეექმნას მის დაბრუნებას. ნაჩუქრობისას დასაჩუქრებულის მხრიდან მჩუქებლისადმი (ან მისი ახლო ნათესავის მიმართ) შეურაცხყოფის მიყენება ან დიდი უმადურობის გამოჩენა ჩუქების გაუქმების საფუძველია (529-ე მუხლი). იგივე შედეგ-

¹ Принципты, გვ. 172.

ბით მთავრდება ნაჩუქრობის ურთიერთობა 530-ე მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევებშიაც. გარემოებათა უმეტესობა, რომელთა მიმართაც გამოიყენება 398-ე მუხლის წესები, კალექსით არაა გათვალისწინებული.

გარემოებათა შეცვლას უთანაბრდება ის ვითარებაც, როცა წარმოდგენები, რომელიც ხელშეკრულების საფუძველი გახდა, არასწორი აღმოჩნდა. ამ შემთხვევაში გარემოებათა შეცვლას კი არა აქვს ადგილი, არამედ ცდომილებას. ხელშეკრულების დადების დროს მხარეები ცდომილების მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ.

მაგალითი:

ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა და სააქციო საზოგადოება „სართიჭალა“ შეთანხმდნენ იმის თაობაზე, რომ ეს უკანასკნელი მიაწოდებდა ქარხანას ახალი საბადოებიდან მიღებულ 5 მილიონ ბარელ მაღალი ხარისხის ნავთობს. ხელშეკრულების დადების შემდეგ გაირკვა, რომ ნავთობის მარაგი არ აღემატებოდა 2 მილიონ ბარელს და ისიც დაბალი ხარისხისა იყო. ამ შემთხვევაში, ცხადია, ადგილი არა აქვს გარემოებათა შეცვლას. ფაქტობრივი გარემოებანი როგორიც იყო ხელშეკრულების დადებისას, ისეთივე იხილეს მხარეებმა შემდგომაც. უბრალოდ რომ ვთქვათ, მხარეები შეცდნენ ამის თაობაზე.

II. ხელშეკრულების მისაღებაა შეცვლილი გარემოებებისადმი

მხარეები ვალდებული არიან ეცადონ ხელშეკრულება მიუსადაგონ შეცვლილ გარემოებებს. დაზარალებული მხარე მიმართავს მეორე მხარეს იმ მიზნით, რომ გადაისინჯოს ხელშეკრულების თავდაპირველი პირობები და მისი შეგუება მოხდეს

შეცვლილი გარემოებებისადმი. შეგუების მიზანია სახელშეკრულებო წონასწორობის აღდგენა.

მაგალითი:

– შპს „ყაზბეგმა“ ხუთსართულიანი სახლის მშენებლობა შეუკვეთა „სამშენებლო ორგანიზაცია შპს „ქალაქმშენს“. სახლის მშენებლობის პროცესში, სამშენებლო მასალებზე ფასების გაუთვალისწინებლად დიდი ზრდის გამო, სერიოზულად გაიზარდა მიახლოებითი ხარჯთაღრიცხვა. თუკი შემკვეთი არ მოინდომებს ხელშეკრულების მოშლას, მაშინ მენარდის თხოვნით უნდა მოხდეს მისი მისადაგება შეცვლილი გარემოებებისადმი.

თუკი ხელშეკრულებაში შეტანილია პირობა, რომელიც ითვალისწინებს მის ავტომატურ ადაპტაციას შეცვლილი გარემოებებისადმი, მაშინ გადასინჯვის შესახებ თხოვნა არ მიიღება. მაგალითად, როცა საუბარია ფასების ინდექსაციაზე განსაზღვრულ პირობებში.¹

398-ე მუხლი არაფერს იტყობინება იმის შესახებ, თუ რა ვადებში უნდა მოითხოვოს დაზარალებულმა შეცვლილი გარემოებებისადმი ხელშეკრულების მისადაგება. ყოველ შემთხვევაში ეს უნდა განხორციელდეს აღნიშნულ გარემოებათა წარმოშობიდან რაც შეიძლება სწრაფად. ვფიქრობთ, ეს დამოკიდებულია ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაზე. თხოვნა შეიძლება განხორციელდეს დაუყოვნებლივ, იმავდროულად, განსაზღვრულ დროში, რომელიც შეიძლება იყოს როგორც ხანმოკლე, ისე ხანგრძლივი. თუკი გარემოებათა შეცვლა ხდება თანდათანობით, ეს დრო შეიძლება იყოს ხანგრძლივი. აღნიშნულის მიუხედავად, დაზარალებული მხარე არ კარგავს გადასინჯვაზე უფლებას

¹ Принципы, ст. 174.

თუნდაც, რომ იგი აჭიანურებდეს ამ პროცესს. დაზარალებული მხარე ვალდებულია მიუთითოს თავის თხოვნაში შეცვლილ გარემოებებთან ხელშეკრულების მისადაგების საფუძველი. აღნიშნული თხოვნის წაყენება სულაც არ წარმოადგენს დაზარალებულის მხრიდან თავისი ვალდებულების შესრულების შეჩერების საფუძველს. შეჩერება შეიძლება გამართლებული იყოს მხოლოდ საგანგებო სიტუაციებში.

მაგალითი:

ა-მ დადო ბ-სთან ქარხნის მშენებლობის ხელშეკრულება. ხელშეკრულების დადების შემდეგ ძალაში შევიდა უსაფრთხოების ახალი წესები, რამაც მოითხოვა ა-საგან დამატებითი მოწყობილობანი და ამდენად, არსებითად დაირღვა სახელშეკრულებო წონასწორობა, ვინაიდან ა-სთვის ხელშეკრულების შესრულება გახდა არსებითად დამაძიმებელი. ა-ს უფლება აქვს მოითხოვოს ბ-საგან ხელშეკრულების პირობათა გადასინჯვა და ვიდრე საამისოდ მხარეები შეთანხმდებოდნენ, მას შეუძლია შეაჩეროს შესრულება იმ დროის გათვალისწინებით, რაც საჭიროა უსაფრთხოების ახალი წესების გამოსაყენებლად. ა-ს შეუძლია შეაჩეროს ახალი მოწყობილობების მიწოდება მანამდე, სანამ არ შეთანხმდებიან ფასების შესაბამის ადაპტაციაზე.

შეცვლილ გარემოებებთან ხელშეკრულების მისადაგების თაობაზე მხარეთა მოლაპარაკება უნდა დაემყაროს კეთილსინდისიერების პრინციპს. დაზარალებულ მხარეს კეთილსინდისიერად უნდა სჯეროდეს ხელშეკრულების პირობათა გადასინჯვის საჭიროება და ამას არ უნდა აკეთებდეს ტაქტიკური მანევრის სახით. მეორე მხარეც, ასევე კონსტრუქციულად უნდა იქცეოდეს მოლაპარაკების პროცესში.

დაზარალებულს შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე, თუკი შეუძლებელია ხელშეკრულების მისადაგება შეცვლილი გარემოებებისადმი. შეუძლებლობა ობიექტური გარემოებებით უნდა იყოს გამოწვეული.

იგივე უფლებით სარგებლობს დაზარალებული, როცა მეორე მხარე უარს ამბობს ხელშეკრულება შეუსაბამოს შეცვლილ გარემოებებს. დაზარალებულის მხრიდან ხელშეკრულების შეწყვეტის უფლება სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ შეცვლილ გარემოებებთან ხელშეკრულების მისადაგების მიზნით აქ არ მოქმედებს იძულების რაიმე მექანიზმი. 398-ე მუხლის სიტყვა – სიტყვითი განმარტებიდან ისე ჩანს, თითქოს მხარეთა ურთიერთობას არ სცილდება ამ საკითხის მოწესრიგება და ამ საქმეში სასამართლო არაფერ შუაშია. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ აღნიშნული მუხლის მესამე ნაწილის ნამდვილი აზრი ამ თვალსაზრისით იმაშია, რომ შეცვლილ გარემოებებთან ხელშეკრულების მისადაგება შეიძლება მოხდეს სასამართლო გადაწყვეტილებით. უცხოური სასამართლო პრაქტიკა მდიდარია მსგავსი გადაწყვეტილებებით. თუკი მხარეები აღნიშნულის თაობაზე ვერ შეთანხმდებიან, ნებისმიერ მათგანს შეუძლია მიმართოს სასამართლოს. მაგრამ როცა მათ ეს არ სურთ, დაზარალებულმა მხარემ სწორედ მაშინ შეიძლება თქვას უარი ხელშეკრულებაზე.¹ რიგი ქვეყნების კანონმდებლობაში აღნიშნულის თაობაზე საგანგებოდაა მითითებული. ვფიქრობთ, ჩვენი კანონმდებელი სწორედ მოიტყა, როცა სპეციალურად ამაზე არ გაამახვილა ყურადღება. სამოქალაქო კოდექსის ფუნქციასა მოაწესრიგოს სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეთა შორის ურთიერთობა და არა უფლების სასამართლოში დაცვის საკითხი.

შეცვლილი გარემოებებიდან ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელე-

¹ Принципы, გვ. 176.

ბული და თანაც სადისკუსიოა ფასების ზრდა და ფულის ინფლაცია. უცხოურ სასამართლო პრაქტიკაში ბევრია ამ გარემოებათა მიმართ ურთიერთსაწინააღმდეგო გადაწყვეტილებანი. გერმანიის უზენაესმა სასამართლომ თავის პრაქტიკაში დაამკვიდრა პრინციპი, რომლის თანახმადაც, ფასების *უბრალო ზრდა არ* ათავისუფლებს გამყიდველს სახელშეკრულებო ვალდებულებათა შესრულებისაგან.¹ *გარემოებანი იმდენად მკვეთრად და კარდინალურად უნდა შეიცვალოს, რომ თუკი მხარეები შემდგომშიაც თავდაპირველ შეთანხმებას გაჰყვებიან, ეს გამოიწვევდა სამართლისა და სამართლიანობის ცნებებისადმი აშკარა შეუსაბამობას.*² ფრანგულ სასამართლო პრაქტიკაში ცნობილია მაგალითები, როცა დაუკმაყოფილებიათ დაზარალებულის მოთხოვნები ფასების ინდექსაციასთან დაკავშირებით, ვინაიდანაც ფასების კატასტროფული ზრდის გამო ხელშეკრულების ეკონომიკური საფუძველი კარდინალურად შეცვლილა; ინგლისურ-ამერიკული სასამართლო პრაქტიკაც წინააღმდეგობრივია ამ თვალსაზრისით. ასე მაგალითად, ერთ-ერთ საქმეზე სასამართლომ დაადგინა, რომ ხელშეკრულების მხარეს არ შეუძლია უარი თქვას მის შესრულებაზე მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს დაკავშირებულია მისთვის გადიდებული ხარჯების გაწევასთან. სხვა საქმიდან კი ჩანს, რომ ფასების მკვეთრი მერყეობა, ინფლაციის რეციდივები მათი ჯეროვანი განმარტებისას შეიძლება გახდეს სახელშეკრულებო ვალდებულებათაგან მხარეთა გათავისუფლების საფუძველი. მოსამართლე დენინგი ავითარებდა იმ აზრს, რომ ფულის გაუფასურების გამო შეიძლება განუსაზღვრელი ვადით დადებული ხელშეკრულების მოშლა, თუკი ხანგრძლივი ინფლაციის შედეგად სერიოზულად დაირღვა მხარეთა ურთ-

¹ Konrad Zweigert, Hein Kötz, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 520.

² იქვე, გვ. 521.

იერთვალდებულებათა ბალანსი. ამ და სხვა გარემოებებზე დაყრდნობით, იგივე მოსამართლე აღნიშნავდა, რომ *დადგა დრო გადაისინჯოს ჩვენი წარმოდგენები ნომინალიზმის პრინციპთან დაკავშირებით.*¹

ამ მცირე ინფორმაციიდან ჩანს, რომ დასახელებული გარემოებანი წარმოადგენს 398-ე მუხლის მოწესრიგების საგანს. მთავარი ისაა, რომ მათი დადგომა მხარეთა ურთიერთობის არსებით ტრანსფორმაციას განაპირობებდეს ზემოთ დასახელებულ პრინციპებთან მიმართებაში. აქედან უკვე აშკარად ჩანს, რომ ნომინალიზმის პრინციპი ცალკეულ შემთხვევებში, კერძოდ 398-ე მუხლის შემთხვევაში, გარკვეულ კორექტირებას განიცდის.

მუხლი 399. შარი ბრძოლვადიან ვალდებულებით ურთიერთობაში

1. ხელშეკრულების ნებისმიერ მხარეს შეუძლია, პატივისცემები საფუძვლიდან გამომდინარე, უარი თქვას გრძელვადიან ვალდებულებით ურთიერთობაზე ხელშეკრულების მოშლისათვის დაწესებული ვადის დაუცველად. პატივისცემები საფუძველი, როცა ხელშეკრულების მომშლელ მხარეს კონკრეტული ვითარების, მათ შორის, დაუძლეველი ძალისა და ორმხრივი ინტერესების გათვალისწინებით, არ შეიძლება მოეთხოვოს სახელშეკრულებო ურთიერთობის გაგრძელება შეთანხმებული ვადის ან ხელშეკრულების მოშლისათვის დაწესებული ვადის გასვლამდე.

2. თუ საფუძველი სახელშეკრულებო ვალდებულებათა დარღვევაა, ხელშეკრულების მოშლა დასაშვებია მხოლოდ ნაკლოვანებათა აღმოფხვრისათვის დადგენილი ვადის უშუალოდ გასვლის ან უშუალოდ გაფრთხილების შემდეგ. შესაბამისად გამოიყენება 405-ე მუხლის მე-2 ნაწილი.

¹ Konrad Zweigert, Hein Kötz, დასახელებული ნაშრ. გვ. 535.

3. უფლებამოსილ პირს შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე გონივრულ ჯადაში მას შემდეგ, რაც მისთვის ცნობილი გახდება ხელშეკრულების მოშლის საფუძველი.

4. თუ უკვე შესრულებული აღარ წარმოადგენს უფლებამოსილი პირისათვის რაიმე ინტერესს ხელშეკრულების მოშლის შედეგად, მაშინ ხელშეკრულების მოშლა შეიძლება ამ შესრულებაზედაც გავრცელდეს. უკვე შესრულებულის დაბრუნების უზრუნველსაყოფად გამოიყენება შესაბამისად 352–354-ე მუხლები.

5. ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის მიმართ შესაბამისად გამოიყენება 407-ე მუხლი.

ამ მუხლით გათვალისწინებულია ის შემთხვევა, როდესაც ესა თუ ის გარემოება უფლებას აძლევს ხელშეკრულების მხარეს, მოშალოს ხელშეკრულება. შესაძლებელია რომ ხელშეკრულება მოიშალოს როგორც ერთი, ისე ორივე მხარის დაინტერესებით. მთავარი ისაა, რომ გარემოება, რომელსაც ეყარება მხარე, პატივსადები ინტერესის საფუძველს ქმნიდეს, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, *ხელშეკრულების მოშლის საფუძველი პატივსადები უნდა იყოს*. მისი თავისებურება იმაშიცაა, რომ ამ შემთხვევაში მხარეს შეუძლია უარი თქვას ვალდებულებით ურთიერთობაზე ხელშეკრულების მოშლისათვის დაწესებული ვადის დაუცველად. როგორც ცნობილია, გრძელვადიან სახელშეკრულებო ურთიერთობებში ხელშეკრულების მოშლისათვის დაწესებულია სპეციალური ვადები. *პატივსადები საფუძველი აბათილებს ამ ვადებს*. მისი დაცვის შემთხვევაში კი, შეიძლება მხარის ინტერესებს სერიოზული საფრთხე შეექმნას. ამიტომაცაა, რომ *ხელშეკრულების მომშლელ მხარეს არ შეიძლება მოეთხოვოს სახელშეკრულებო ურთიერთობის გაგრძელება შეთანხმებული*

ვადის ან ხელშეკრულების მოშლისათვის დაწესებული ვადის გასვლაზე. თვით პატივსადები საფუძველი შეიძლება იყოს ესა თუ ის კონკრეტული ვითარება, დაუძლეველი ძალის მოქმედება ან მხარეთა ორმხრივი ინტერესები. თუ რას უნდა ნიშნავდეს ეს საფუძველები, ამაზე პასუხს ნაწილობრივ სამოქალაქო კოდექსის ცალკეული მუხლები იძლევა, თუმცა შესაძლებელია იგი სახელშეკრულებო ურთიერთობათა პრაქტიკაშიც ვიზილდო. ასე, მაგალითად, ტრაქტორების დამამზადებელ ქარხანას, რომელსაც ხანგრძლივი სახელშეკრულებო ურთიერთობა აქვს მეორე მხარესთან, რომლისგანაც ძრავებს იძენს, შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე, თუ მის მიერ დამზადებული ტრაქტორები აღარ იყიდება და იძულებულია შეწყვიტოს მისი გამოშვება.¹ სამოქალაქო კოდექსის 541-ე მუხლის თანახმად კი, თუ დაქირავებული ნივთი მთლიანად ან ნაწილობრივ გადაეცემა დაქირავებულს დავგიანებით, ან, თუ შემდგომში მას წაერთვა სარგებლობის უფლება, მაშინ დაქირავებულს შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე იმ ვადის დაცვის გარეშე, რაც გათვალისწინებულია ხელშეკრულების მოშლისათვის; ამ უფლების შემზღუდავი ან ამკრძალავი შეთანხმება ბათილია; კიდევ უფრო გამოკვეთილად ჩანს 399-ე მუხლის შინაარსი 542-ე მუხლში, რომლის თანახმადაც, თუ საცხოვრებელი ან ადამიანთა სამყოფლად გათვალისწინებული სხვა სადგომი ისეთ მდგომარეობაშია, რომ მისი გამოყენება მნიშვნელოვან საფრთხეს უქმნის მათ ჯანმრთელობას, დაქირავებულს შეუძლია მოშალოს ქირავნობის ხელშეკრულება ვადის დაცვის გარეშე; პატივსადები მიზეზის განმარტებას იძლევა ასევე 562-ე მუხლი; 819-ე მუხლის მიხედვით, დამზღვევს შეუძლია შეწყვიტოს სადაზღვევო შესატანის

¹ ზ. ახვლედიანი, ვალდებულებითი სამართალი, თბ. 1999, გვ.58-59.

გადახდა, თუ ხელშეკრულების დადების შემდგომ გაირკვა, რომ მზღვეველის ეკონომიკური მდგომარეობა იმდენად გაუარესდა, რომ არსებობს სადაზღვევო შემთხვევის დადგომისას მის მიერ ხელშეკრულებით ნაკისრ მოვალეობათა შეუსრულებლობის რეალური საფრთხე; *ხელშეკრულების მოშლა ორივე მხარის ინტერესებს უნდა ეხმიანებოდეს ნნ-ე მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევაში*, მაგალითად, როცა მოგზაურობა არსებითად გაძნელდება, ან წარმოიშობა საფრთხე, ან ტურისტს მიაღებია ზიანი ხელშეკრულების დადებისას გაუთვალისწინებელი დაუძლეველი ძალის დადგომის შედეგად, მაშინ როგორც ტურისტს, ისე მოგზაურობის მომწყობს შეუძლიათ შეწყვიტონ ხელშეკრულება.

მაგალითი:

ა-მ მიაქირავა საცხოვრებელი ბინა ბ-ს 5 წლის ვადით. ბინის ქირა ყოველთვიურად განისაზღვრა 50 ლარის ოდენობით. ხელშეკრულების დადებიდან მესამე წელს ბაზარზე საგრძნობლად გაიზარდა ბინის ქირა. ვინაიდანაც ა-ს მიერ გაქირავებული ბინის ქირა ბაზარზე შეადგენდა 150 ლარს, ა-მ მოსთხოვა ბ-ს ცვლილებები შეეტანათ ბინის ქირის ოდენობაში და დარჩენილი დროისათვის იგი განესაზღვრათ 100 ლარის ოდენობით. ბ-მ უარი განაცხადა ამაზე. 562-ე მუხლის მეორე ნაწილის „გ“ პუნქტის საფუძველზე, ა-ს უფლება აქვს შეწყვიტოს ბინის ქირავნობის ხელშეკრულება, ვინაიდან აღნიშნული მიზეზი წარმოადგენს პატივსადებ საფუძველს ხელშეკრულების შესაწყვეტად.

აქვე გვინდა აღვნიშნოთ რომ, *პატივსადები საფუძველი სამოქალაქო სამართალში არამართო ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძველია, არამედ ზოგჯერ იგი მისი გაგრძელების საფუძ-*

ველიც კი ხდება. ასე მაგალითად, თუ მიწის ნაკვეთი სასიცოცხლოდ აუცილებელია მოიჯარის მეურნეობის შესანარჩუნებლად და იჯარის მოშლა, თუნდაც ხელშეკრულების შესაბამისად, მოიჯარისა თუ მისი ოჯახისათვის იმდენად მტკივნეულია, რომ მას არა აქვს გამართლება თვით მეიჯარის პატივსადები ინტერესებითაც კი. ამდენად, მოიჯარის პატივსადები ინტერესი ხელშეკრულების გაგრძელებაზე, აბათილებს მეიჯარის პატივსადები ინტერესს ხელშეკრულების შეწყვეტაზე. თუკი ინტერესთა ურთიერთთანაფარდობას დავაკვირდებით, უმეტესწილად დომინირებს პატივსადები საფუძვლით ხელშეკრულების შეწყვეტის შემთხვევები.

როგორც წესი, 399-ე მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევაში პატივსადები საფუძველი არ არის დაკავშირებული ხელშეკრულების დარღვევასთან. მხოლოდ ვალდებულების დარღვევა არ წარმოადგენს პატივსადებ საფუძველს. შესაძლებელია, რომ ადგილი ჰქონდეს ვალდებულების დარღვევასაც და იგი წარმოადგენდეს შეწყვეტის არსებით საფუძველს. ამ შემთხვევაში ხელშეკრულების შეწყვეტა დასაშვებია მხოლოდ ნაკლოვანებათა აღმოფხვრისათვის დადგენილი ვადის უშედეგოდ გასვლის ან უშედეგო გაფრთხილების შემდეგ. დასახელებული 541-ე მუხლის შემთხვევაში ხელშეკრულებაზე უარი დაიშვება მხოლოდ მაშინ, თუ გამქირავებელი დამქირავებლის მიერ განსაზღვრულ ვადაში არ აღკვეთს სარგებლობისათვის ხელშემშლელ გარემოებებს; დამატებითი ვადის დაწესება ან გაფრთხილება არ არის აუცილებელი, თუ აშკარაა, რომ მას არავითარი შედეგი არ ექნება; ვალდებულება არ შესრულდა ხელშეკრულებით განსაზღვრულ ვადაში, ხოლო კრედიტორმა ურთიერთობის გაგრძელება ხელშეკრულებით დაუკავშირა ვალდებულების დროულ შესრულებას. განსაკუთრებული საფუძვლებიდან გამომდინარე,

ორმხრივი ინტერესების გათვალისწინებით, გამართლებულია ხელშეკრულების დაუყოვნებლივ მოშლა (405-ე მუხლის მეორე ნაწილი).

399-ე მუხლით არაა კონკრეტულად განსაზღვრული ხელშეკრულების მოშლის ვადები. მისი მეორე ნაწილი მხოლოდ ზოგადი დადგენილებით შემოიფარგლება, კერძოდ, მასში ნათქვამია, რომ უფლებამოსილ პირს შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე გონივრულ ვადაში მას შემდეგ, რაც მისთვის ცნობილი გახდება ხელშეკრულების მოშლის საფუძველი. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ამ ნაწილით გათვალისწინებული წესი ეხება სწორედ პირველ ნაწილში ჩამოყალიბებულ საერთო წესს, როცა ვალდებულებით ურთიერთობაზე უარის თქმა ხდება ხელშეკრულების მოშლისათვის დაწესებული ვადის დაუცველად. თორემ, მეორე ნაწილით გათვალისწინებულ შემთხვევაში ნაკლოვანებათა აღმოფხვრისათვის დადგენილი ვადის უშედეგოდ გასვლის ან უშედეგო გაფრთხილების შემდეგ დასაშვებია ხელშეკრულების შეწყვეტა. თუმცა, თუ კანონით განსაზღვრული არაა ასეთი ვადები, მაშინ უფლებამოსილმა პირმა აქაც გონივრულ ვადებში უნდა მოითხოვოს აღნიშნული პრეტენზიის დაკმაყოფილება. *ყოველ შემთხვევაში, გონივრული ვადა ის ვადაა, რომელიც უფლებამოსილი პირის ინტერესების გარდა, იმავდროულად ითვალისწინებს მისი პარტნიორის ინტერესებსაც.* ვადის ხანგძლივობა დამოკიდებულია ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაზე, მხარეთა ურთიერთობის ხასიათზე. აქედან გამომდინარე, შეიძლება, რომ გონივრული ვადა გულისხმობდეს ხელშეკრულების როგორც დაუყოვნებლივ შეწყვეტას, ისე მის შეწყვეტას გარკვეულ ვადაში.

ხელშეკრულების მოშლას შეიძლება მიეცეს უკუძალა. ეს კი ნიშნავს იმას, რომ თუ უკვე შესრულებული აღარ წარმოად-

გენს უფლებამოსილი პირისათვის რაიმე ინტერესს ხელშეკრულების მოშლის შედეგად, მაშინ ხელშეკრულების მოშლა ამ შესრულებაზედაც შეიძლება გავრცელდეს.

მაგალითი:

საავიაციო ქარხანამ თვითმფრინავების ძრავების მწარმოებელ ქარხანასთან გააფორმა ხელშეკრულება 3 წლის მანძილზე 100 ცალი ძრავის მიწოდების თაობაზე. მას შემდეგ, რაც საავიაციო ქარხანას მიეწოდა 20 ცალი ძრავა, მოხდა საავიაციო ქარხნის რეკონსტრუქცია, და მან დაიწყო ისეთი ტიპის თვითმფრინავების გამოშვება, რომელთათვისაც აღარ გამოდგებოდა აღნიშნული ძრავები. ასეთ შემთხვევაში, თუკი ქარხანას ჯერ არ გამოუყენებია აღრე მიწოდებული ძრავები და მას ისინი აღარ ესაჭიროება, მაშინ ხელშეკრულების მოშლა შეიძლება გავრცელდეს არამარტო მიუწოდებელ 80 ცალ ძრავაზე, არამედ უკვე მიწოდებულ 20 ცალ ძრავაზეც. შესრულებულის, ე.ი. 20 ძრავის დაბრუნების უზრუნველსაყოფად შესაბამისად გამოიყენება 352-ე და 354-ე მუხლთა წესები.

ხელშეკრულების შეწყვეტა არ სპობს ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებას. როგორც 407-ე მუხლი იუწყება, ხელშეკრულებიდან გასვლისას კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს იმ ზიანის ანაზღაურება, რომელიც მას მიადგა ხელშეკრულების შეუსრულებლობით. თუკი ხელშეკრულებიდან გასვლა მოვალის ბრალით არ არის გამოწვეული, მაშინ მოცემული წესები არ გამოიყენება.

მოვალის მიერ ვადის გადაცემა

მუხლი 400. ცნება

მოვალის მიერ ვალდებულების შესრულების ვადის გადაცემა ითვლება, თუ:

ა. შესრულებისათვის დადგენილ დროში ვალდებულება არ შესრულდება;

ბ. შესრულების ვადის დადგომიდან კრედიტორის მიერ გაფრთხილების შემდეგაც იგი არ ასრულებს ვალდებულებას.

ქართული სამოქალაქო კოდექსი მოვალის მიერ შესრულების ვადის გადაცილებას არსებითად იმგვარადვე აწესრიგებს, როგორც ეს გერმანულ სამართალშია მიღებული. თუკი მოვალის მიერ ვადის გადაცილება ვალდებულების დარღვევის გავრცელებულ შემთხვევას წარმოადგენს, კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილებისას, დარღვევა მხოლოდ იშვიათ გამონაკლისს მიეკუთვნება. ეს განპირობებულია იმით, რომ შესრულების მიღება კრედიტორის უფლებაა და არა ვალდებულება.¹ მოვალის მიერ ვადის გადაცილება კრედიტორს უფლებამოსილს ხდის და არა ვალდებულს მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება. მე-400 მუხლის გამოსაყენებლად საჭიროა რამდენიმე პირობა, როგორიცაა: ვადის გადაცილება და მოვალის გაფრთხილება, მოთხოვნის ნამდვილობა და ვადის გადაცილების დროისათვის ვალდებულების შესრულების შესაძლებლობა. მოვალის გაფრთხილება არაა აუცილებელი ყველა შემთხვევაში. მოთხოვნა ნამდვილად შეიძლება ჩაითვალოს თუკი იგი არ ემყარება არასრულყოფილ

¹ MünchKomm-Thode, §284, Rn.1-4.

ფილ ვალდებულებას და არაა დამძიმებული პრეტენზიებით. არასრულფასოვანი ვალდებულება არ წარმოადგენს ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, ვალდებულებას, ვინაიდან კრედიტორი მოკლებულია მისი შესრულების მოთხოვნის უფლებას. ასეთად მიიჩნევა თამაშობა და სანაძლეო, რომლებიც არ წარმოშობენ მოთხოვნის უფლებას (მუხლი 951); მოთხოვნა პრეტენზიით მძიმდება, როცა პრეტენზია, როგორც შემხვედრი უფლება (შესაგებელი), დროებით ან ზანგრძლივად ხელს უშლის კრედიტორის მოთხოვნის განხორციელებას. ამას უმეტესწილად ადგილი აქვს ორმხრივ ხელშეკრულებებში (მუხლი 405), როცა ხელშეკრულების ერთერთი მხარე იყენებს დაკავების უფლებას (მე-500 და 556-ე მუხლები) ან კიდევ, როცა შესრულების განხორციელებისათვის საჭირო იყო საჯარო ნებართვა, რაც დროულად ვერ იქნა მიღებული, მაგალითად, დროულად არ გაიცა მშენებლობის ნებართვა.

მოვალის მიერ ვადის გადაცილებას ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც დამდგარია ვალდებულების შესრულების ვადა. სამოქალაქო კოდექსი შესრულების ვადამოსულობისა და შესაბამისად შესრულების ვადის გადაცილების ორ შემთხვევას გამოყოფს:

1. შესრულებისათვის დადგენილ დროში

ვალდებულების შემსრულებლობა

ვალდებულების შესრულების ვადა გადაცილებულად ითვლება, თუ შესრულებისათვის დადგენილ დროში ვალდებულება არ შესრულდება. აქ ის შემთხვევა გვაქვს, როდესაც „დრო აფრთხილებს ადამიანის მაგივრად“ და ამდენად, აღარაა საჭირო კრედიტორის მიერ მოვალის გაფრთხილება. გერმანულ დოქტრინასა და სასამართლო პრაქტიკაში დამკვიდრებული შეხედულებით, ამ შემთხვევაში სახეზეა განსაზღვრული ვადით დადებული გარიგებანი, რომელიც შეიძლება იყოს როგორც აბსო-

ლუტური. ისე რელატიური ბუნების.¹ *აბსოლუტური ვადა მაშინ არის*, როდესაც ვადის გადაცილების შემდეგ შესრულებაც კარგავს ყოველგვარ ინტერესს. ასე მაგალითად, როცა შეთანხმებულია მოგზაურობა განსაზღვრულ დროს, გამოძახებულია ტაქსი განსაზღვრულ მატარებელთან მისასვლელად, ფოტოგრაფი – საქორწინო სურათების გადასაღებად, შეკვეთილია ტორტი დაბადების დღისათვის. ყველა ამ შემთხვევაში. ან შესრულების ვადის უშედეგოდ გასვლა, იგივე ვადის გადაცილება, შეუძლებელს ხდის მათ შესრულებას: რელატიური ვადების შემთხვევაში ვადის გადაცილება აზრს არ უკარგავს ვალდებულების შემდგომ შესრულებას, მხოლოდ ართულებს მას, მოკლედ, შესრულება უამოწმებელია. მაგალითად, თუ შეთანხმებული იყო სამუშაოების შესრულება 10 კვირაში, ანდა, საქონლის მიწოდება არაუგვიანეს 1 სექტემბრისა, შესრულების ვადის გადაცილება გამოიწვევს 400-ე 404-ე მუხლებით გათვალისწინებულ შედეგებს.

404-ე მუხლის „ა“ პუნქტით გათვალისწინებულ ვადებში უპირველესად იგულისხმება კალენდარულად განსაზღვრული ვადები. საამისოდ საჭიროა, რომ შესრულების ვადა პირდაპირ თუ არაპირდაპირ გარკვეული კალენდარული დღით განისაზღვროს², როგორიცაა: „არაუგვიანეს 10 აპრილისა“, „მხოლოდ აპრილის განმავლობაში“, „შუა თვეში“, „თვის პირველ დეკადაში“, „2001 წლის ბოლომდე“. ამ შემთხვევებში მოვალის გაფრთხილება არაა აუცილებელი, ვინაიდან ვალდებულების შესრულების დრო გამოკვეთილად და ნათლადაა განსაზღვრული. სამაგიეროდ, გაფრთხილება საჭიროა შემდეგ შემთხვევებში: „ორ კვირაში მიწოდებიდან“, „30 დღეში ანგარიშის გასწორების დღიდან“, „ერთ თვეში შედეგების შეჯამებიდან“, „სამ კვირაში მოთხოვნიდან“, „160 სამ-

¹ Konrad Zweigert Hein, Kötz, დასახელებული ნაშრომი, გვ.491.

² Palandt Kommentar, გვ.348; Jauerling Kommentar, გვ. 368; MünchKomm-Thode. § 284, Rn.38:-

უშაო დღეში სამუშაოს დაწყებიდან“. კალენდარულად გამოსათვლელი შესრულების დროს გაფრთხილება არაა საჭირო მხოლოდ აკვე განხორციელებული შეწყვეტისას, მაგალითად, სესხის დაბრუნებისას: „მოშლიდან სამ თვეში“.¹ სხვა შემთხვევა იქნება შესრულებაზე უარის თქმა. ეს მაშინაა, როცა მოვალე შეგნებულად და საბოლოოდ ცალმხრივად უარს ამბობს ხელშეკრულების შესრულებაზე. ამ შემთხვევაში საფუძველი ნდობისა და კეთილსინდისიერების პრინციპიცაა. ასევე, არაა საჭირო გაფრთხილება, როცა მხარეებმა მასზე უარი თქვეს ხელშეკრულების დადებისას.

მაგალითი:

შპს „კოკა-კოლა“ ვალდებულება აიღო მიეწოდებინა რესტორან „არაგვისათვის“ 2000 წლის ბოლომდე 1000 ბოთლი „კოკა-კოლა“. ვადის გადაცილება აითვლება 2001 წლის პირველი იანვრიდან მოვალის გაფრთხილების გარეშე. იგულისხმება, რომ ხელშეკრულებით განსაზღვრულია შესრულების კალენდარული ვადა, რომლის განმავლობაშიაც შეუსრულებლობა ავტომატურად იწვევს ვადის გადაცილებას.

ამრიგად, როდესაც ხელშეკრულების შესრულების ვადა გარეგებითაა განსაზღვრული, მაშინ გამოიყენება მე-400 მუხლის „ა“ ქვეპუნქტი.

II. ვადამოსული ვალდებულების შემსრულებლობა გაფრთხილების მიუხედავად.

ვადის გადაცილებას აქვს ადგილი ასევე, როცა შესრულების ვადის დადგომიდან კრედიტორის მიერ გაფრთხილების შემდეგაც მოვალე არ ასრულებს ვალდებულებას (მე-400 მუხლის „ბ“ ქვეპუნქტი). გაფრთხილება შეხსენებას გულისხმობს და უიმი-

¹ MünchKomm-Thode, §284, Rn.39-41. Jauerling Kommentar, გვ.268.

სოდ მოვალე ვადის გადამცილებლად არ ჩაითვლება. კრედიტორი აფრთხილებს მოვალეს, რომ მან დაუყოვნებლივ მოახდინოს შესრულება. ამას მაშინ აქვს ადგილი, როცა სახეზეა ვალდებულების შესრულების განუსაზღვრელი ვადები. *თუ პირველ შემთხვევაში კალენდარული ვადა აფრთხილებდა მოვალეს, ამ შემთხვევაში თავად კრედიტორი კისრულობს ამ ფუნქციას.* კრედიტორმა უკეთ უწყის შესრულების ვადის დადგომა. ასე მაგალითად, ტვირთის მიტანის ვადის გადამცილებად ითვლება, როცა ტვირთი არ არის მიტანილი შეთანხმებულ ვადაში, ან, თუ ვადა არ იყო დათქმული – გადასაზიდად საჭირო დროში (ნმგ-ე მუხლი).

გაფრთხილება ესაა კრედიტორის ცალმხრივი მოთხოვნა მოვალის მიმართ. იგი არ წარმოადგენს ნების გამოვლენასა და შესაბამისად გარიგებას, ვინაიდანაც მისი შეუსრულებლობის სამართლებრივი შედეგები კანონითაა განსაზღვრული და არა იმისი ნებით, ვინც მიმართავს გაფრთხილებას. გაფრთხილება არის გარიგების მსგავსი მიმართვა. ამიტომაცაა, რომ გარიგების შესახებ დებულებები ანალოგიის წესით გამოიყენება.¹

აღნიშნული მოთხოვნის შინაარსი გასაგები და ნათელი უნდა იყოს. არაა აუცილებელი მისი შესრულების ვადის განსაზღვრა და არც მისი შესრულების კონკრეტულ შედეგებზე მითითება. მთავარია, რომ მასში ცხადად იკითხებოდეს კრედიტორის სურვილი მოვალემ შეასრულოს ნაკისრი ვალდებულება. შეიძლება, რომ გაფრთხილება მოხდეს გადახდის ანგარიშის გაგზავნით. როცა მოვალე ვალდებულია კრედიტორის წინაშე რამდენიმე შესრულებაზე, გამოკვეთილი უნდა იყოს, თუ რომელი შესრულება უნდა განახორციელოს მან.²

ბათილია პირობითი გაფრთხილება. ბათილი იქნება ასევე

¹ MünchKomm-Thode, §284, Rn.30; Karl Larenz, დასახელებული ნაშრომი. გვ. 345.

² MünchKomm-Thode, §284, Rn.32.

გაფრთხილება, რომელსაც კრედიტორი გააკეთებს შესრულების ვადის დადგომამდე. გაფრთხილება, როგორც ითქვა, ნამდვილია შესრულების ვადის დადგომიდან.

ორმხრივი ხელშეკრულებების მიმართ მე-400 მუხლით დადგენილი წესი გამოიყენება 405-ე მუხლში მოცემული ნორმების გათვალისწინებით. ამიტომაცაა, რომ გაფრთხილების ზოგიერთი შემთხვევა სპეციალურადაც შეიძლება იყოს კანონით გათვალისწინებული.

გაფრთხილების გავრცელებულ მაგალითად შეიძლება მივიჩნიოთ შემთხვევა, როცა კავშირგაბმულობის ორგანიზაცია აბონენტს ზეპირად (ტელეფონის მეშვეობით), ან ტელეფონის ცალმხრივი გამორთვით ატყობინებს, რომ უკვე დამდგარია აღნიშნული მომსახურებისათვის დადგენილი თანხის გადახდის ვადა. თუ აბონენტი ამის შემდეგაც არ გადაიხდის აღნიშნულ თანხას, იგი ვადის გადამცილებლად ჩაითვლება. მოკლედ, მე-400 მუხლის დანაწესი მეტ საშუალებას უქმნის კრედიტორს საიმისოდ, რომ მან თავი დააღწიოს ვადის გადაცილებას. გაფრთხილების შემდეგ მოვალე ვალდებულია დაუყოვნებლივ უნდა შეასრულოს.

მუხლი 401. ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობა

ვადა გადაცილებულად არ ჩაითვლება, თუკი ვალდებულება არ შესრულდა ისეთ გარემოებათა გამო, რაც მოვალის ბრალით არ არის გამოწვეული.

ამ მუხლის შინაარსიდან ჩანს, რომ ვადის გადაცილება ბრალეული მოქმედების შემთხვევაში ხდება, კერძოდ, როცა მოვალე (ან მისი წარმომადგენელი თუ დამხმარე) განზრახ ან გაუფრთხილებლობით დროულად არ ასრულებს ვალდებულებას.¹ ვადა გადა-

¹ MünchKomm-Thode, §284, Rn.1-3.

ცილებულად არ ჩაითვლება, თუკი ვალდებულება არ შესრულდა ისეთ გარემოებათა გამო, რაც მოვალის ბრალით არ არის გამოწვეული. ამდენად, ამ გარემოებათა დადგომა არც მოვალის პასუხისმგებლობას იწვევს. ასეთი საფუძველი შეიძლება იყოს მრავალგვარი. მოვალე არ ჩაითვლება ვადის გადამცილებლად, როდესაც ბრალის გარეშე ვერ ასრულებს ვალდებულებებს საზოგადო ან მის პიროვნებასთან. ანდა კრედიტორის მოქმედებასთან დაკავშირებული მიზეზებით.¹ საზოგადო გარემოებას ადგილი აქვს, როცა სახეზეა ვალდებულების შესრულების შემთხვევითი, დროებითი შეუძლებლობა, კერძოდ, როცა ადგილი აქვს დაუძლეველ ძალას, მაგალითად, მიმოსვლის ტოტალურ შეჩერებას, საწარმოს გაჩერებას საომარ მოქმედებათა გამო.² როცა დაუძლეველი ძალის გამო შესრულების ხანგრძლივ შეუძლებლობას აქვს ადგილი, აქ უკვე ვადის გადაცილება კი არ გვექნება, არამედ შესრულების შეუძლებლობა. მაგალითად, თუკი ხელისუფლების გადაწყვეტილებით ხანგრძლივი დროით აიკრძალება საქონლის ექსპორტი, ცხადია, მიმწოდებელი შესრულების შეუძლებლობის წინაშე აღმოჩნდება რაც, აბათილებს ვადის გადაცილებას. პიროვნულ გარემოებად უნდა მივიჩნიოთ მოვალის მძიმე ავადმყოფობა, რის გამოც ვერც თვითონ პირადად ასრულებს ვალდებულებას და არც იმისი შესაძლებლობა აქვს, რომ სხვას მიანდოს მისი შესრულება; ან კიდევ, როცა მოვალეს მნიშვნელოვანი საფუძველი აქვს შესრულების მოვალეობის საწინააღმდეგოდ და ჯერჯერობით საიმისოდ არ არსებობს სასამართლო გადაწყვეტილება. სამაგიეროდ, ვადის გადამცილებლად ჩაითვლება ბინის დამქირავებელი, რომელიც დროულად არ ათავისუფლებს დაკავებულ ბინას; სხვა პიროვნული გარემოება იქნება, როცა მოვალემ ბრალის

¹ MünchKomm-Thode, §284, Rn.1-3.

² Karl Larenz, დასახელებული ნაშრომი, გვ.347.

გარეშე არ იცის კრედიტორის პიროვნება ან მისი მისამართი და ამის გამო დროულად ვერ ასრულებს ვალდებულებას. ამას კი, მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც მოვალე იცვლის თავის საცხოვრებელ ადგილს და ამის შესახებ არ ატყობინებს კრედიტორს. ანდა, როცა მოთხოვნის დათმობის, ან კიდევ, მემკვიდრეობის გამო, კრედიტორის უფლებამონაცვლე პირი უცნობია მოვალისათვის. მოვალე ასევე არ ჩაითვლება ვადის გადამცილებლად, თუ იგი არაბრალებულად ცდება ფაქტობრივსა და სამართლებრივ სინამდვილეში. ეს შეცდომა მისთვის საპატიო იქნება, თუკი მან გამოიჩინა ბრუნვისათვის ჩვეული ყურადღებიანობა. იგი გაუფრთხილებლად იქცევა, როდესაც არ ამოწმებს აღნიშნულ სინამდვილეს, ემყარება ყალბ მონაცემებს და დროულად არ ასრულებს ვალდებულებას.¹ აღნიშნული შეცდომა იქნება შეცდომა შესრულების ვალდებულების შინაარსში, ვალის გადახდის ვადებში, გაანგარიშებაში და ა. შ. ადვოკატის მხრიდან მიცემული არასწორი ინფორმაცია საპატიოდ ვერ ჩაითვლება.² დროებითი ხასიათის სამართლებრივი დაბრკოლება იქნება საჯარო სამსახურის, მიერ საჭირო ნებართვის დაგვიანებით გაცემა, რაც ხდება დროულად შესრულების დამაბრკოლებელი ფაქტორი.³ მოვალისათვის საპატიო გარემოებად უნდა ჩაითვალოს ის შემთხვევაც, როდესაც ვალდებულების დროული შესრულება კრედიტორის მოქმედებაზეც იყო დამოკიდებული.⁴ ასე მაგალითად, მოვალეს ვადის გადამცილებლად ვერ ჩავთვლით, თუკი: მოვალის მიერ ნივთის გადაცემა კრედიტორის ხელში განსაზღვრულ ადგილას უნდა მომხდარიყო და კრედიტორი იქ არ გამოცხადდება; როცა კრედიტორი არ გაუგზავნის მოვალეს შეპირებულ ტარას, რითაც მოვალეს მისთვის უნდა

¹ MünchKomm-Thode, §284, Rn.4-7.

² Karl Larenz, დასახელებული ნაშრომი, გვ.347.

³ Jauerling Kommentar, S 270.

⁴ Karl Larenz, დასახელებული ნაშრომი, გვ.346.

გაეგზავნა დათქმული საქონელი. არც მაშინაა ვადა გადაცილებული, როცა კრედიტორი უარს ამბობს შესრულების მიღებაზე. აღნიშნულ გარემოებათა მტკიცების ტვირთი მოვალეზეა.

მუხლი 402. მოვალის პასუხისმგებლობა

მოვალე ვადის გადაცილების დროს პასუხს აგებს ყოველგვარი გაუფრთხილებლობისათვის. იგი პასუხს აგებს შემთხვევითობისთვისაც, თუ არ დაამტკიცებს, რომ ზიანი შეიძლებოდა დამდგარიყო ვალდებულების დროული შესრულების დროსაც.

მოცემული მუხლით გაფართოებულია მოვალის პასუხისმგებლობის ფარგლები ვადის გადაცილების შემთხვევაში, მაშინ როცა მარტივი გაუფრთხილებლობა ყოველთვის არ იწვევს მოვალის პასუხისმგებლობას ვალდებულების შეუსრულებლობისათვის, ვადის გადაცილების შემთხვევაში მას ყოველთვის პასუხისმგებლობა მოჰყვება ხოლმე. *ვადის გადაცილებისათვის მოვალე პასუხს აგებს ყოველგვარი გაუფრთხილებლობისას, უნაშუალოდ ეს თუ მარტივი.* მარტივი გაუფრთხილებლობისათვის პასუხისმგებლობა გამოირიცხება, თუკი მხარეთა შეთანხმებით ან ხელშეკრულების სტანდარტული პირობებითაა იგი გათვალისწინებული.¹ ამ მუხლის მეორე წინადადების მიხედვით მოვალე პასუხს აგებს ვადის გადაცილებით გამოწვეული შესრულების შეუძლებლობისათვის, კერძოდ, შემთხვევით დამდგარი ზიანისათვის. სხვა სიტყვებით, რომ ვთქვათ, ესაა „შედეგისათვის პასუხისმგებლობა“.² ვადის გადაცილება ფაქტობრივად აბათილებს პასუხისმგებლობის შემსუბუქების შემთხვევებს, როცა პასუხისმგებლობა ბრალის ხარისხზე ხდება დამოკიდებული. მოვალე, რომელიც დროულად არ ას-

¹ MünchKomm -Thode, §287, Rn.1.

² იქვე, §287, Rn.1-4.

რულებს ვალდებულებას, პასუხისმგებლობასთან დაკავშირებული პრივილეგიებით ვერ ისარგებლებს. ამაშია პასუხისმგებლობის ერთგვარი პრევენციული ფუნქცია, რომლის მიზანმიმართულებაცაა ვალდებულების საბოლოოდ შესრულება.

402-ე მუხლის მეორე წინადადებით გათვალისწინებული შემთხვევა გამორიცხავს მოვალის ბრალს, მაგრამ არა პასუხისმგებლობას. აქ ის შემთხვევა გვაქვს, როდესაც ვადის გადაცილებასა და შესრულების შეუძლებლობას შორის არ არსებობს ადეკვატური მიზეზობრივი კავშირი. ამას ადგილი აქვს ასევე შესრულების ნაწილობრივი და დროებითი შეუძლებლობისას. თვით შეუძლებლობა კი, შესრულების შემდგომი შეუძლებლობაა. შესრულების შეუძლებლობას იწვევს შემთხვევითი გარემოებანი, რომელთა დადგომაშიაც მოვალეს ბრალი არ მიუძღვის.

მაგალითი:

ა-მ ბ-საგან ითხოვა ავტომობილი, რომელიც უნდა დაებრუნებინა 1 სექტემბრისათვის. მას შემდეგ, რაც ბ-მ გადააცილა მისი დაბრუნების ვადა, ავტომობილის ფარეს ვაუჩნდა ცეცხლი და მანქანაც დაიწვა. 402-ე მუხლის საფუძველზე, ა-ს დაეკისრება ბ-ს მიმართ ზიანის ანაზღაურება, თუმცა ვადის გადაცილებასა და დამდგარ შედეგს შორის არაა ადეკვატური მიზეზობრივი კავშირი. აუცილებელია ასევე, რომ შემთხვევითი გარემოების მოქმედებას ადგილი ჰქონდეს ვადის გადაცილების პროცესში.¹

402-ე მუხლის მეორე წინადადების მიხედვით, მოვალე პასუხს არ აგებს, თუკი შესრულების შეუძლებლობას დროული შესრულების შემთხვევაშიაც ექნებოდა ადგილი.

¹ Franz Schenker, Die Voraussetzungen, die Folgen des Schuldnerverzugs im Schweizerischen Obligationenrecht, Univesitätsverlag Freiburg, Schweiz, 1988, S.116.

მაგალითი:

შპს „ყაზბეგს“ თურქული ფირმა „სამსუნისათვის“ უნდა მიეწოდებინა 100000 ბოთლი ლუდი, რომელიც ბათუმიდან დანიშნულების ადგილას უნდა მიტანილიყო გემით. შპს „ყაზბეგმა“ გადააცილა ლუდის მიწოდების ვადა და სწორედ ამ დროს, შემთხვევითობის გამო მისი შესრულება შეუძლებელი გახდა. ამასთან ერთად, აღმოჩნდა, რომ გემი, რომელსაც სხვა ტვირთთან ერთად უნდა გადაეზიდა შპს „ყაზბეგის“ ტვირთი, შესრულების ვადის დღეს ზღვაში ჩაიძირა. მიუხედავად იმისა, რომ შპს „ყაზბეგის“ სფეროში დამდგარი შესრულების შეუძლებლობა არ ათავისუფლებს მას პასუხისმგებლობისაგან. გემის დაღუპვა უკვე პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების საფუძველია, ვინაიდანაც მოვალეს დროულადაც რომ შეესრულებინა ვალდებულება, ზიანი მაინც დადგებოდა – საქონელი გემთან ერთად დაიღუპებოდა.

მტკიცების ტვირთი მოვალის მხარეზეა. მან უნდა ამტკიცოს, რომ დროული შესრულების შემთხვევაშიაც ადგილი ექნებოდა შესრულების შეუძლებლობას. ასევე, მან უნდა ამტკიცოს, რომ შესრულების შეუძლებლობასა და ვადის გადაცილებას შორის არაა არავითარი კავშირი.¹

მუხლი 403. პროცენტიდან პროცენტის გადახდის დაუშვებლობა

1. მოვალე, რომელიც ფულადი თანხის გადახდის ვადას გადააცილებს, ვალდებულია გადაცილებული დროისათვის გადაიხადოს კანონით განსაზღვრული პროცენტი, თუკი კრედი-

¹ Dieter Medicus, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 333.

ტორს, სხვა საფუძვლიდან გამომდინარე, უფრო მეტის მოთხოვნა არ შეუძლია.

2. დაუშვებელია პროცენტიდან პროცენტის გადახდა.

1. პროცენტი ვადის გადაცილმებისათვის

პროცენტის გადახდევინება დაკავშირებულია არამართო ვალდებულებითი ურთიერთობის იმ ეტაპთან, როცა ეს ურთიერთობა ნორმალურად ვითარდება, არამედ მისი დარღვევის, კერძოდ, ვადის გადაცილების ფაქტთან. თუ პირველ შემთხვევაში პროცენტი კაპიტალით სარგებლობისათვის დგინდება, მეორე შემთხვევაში, სულერთია, მისი გადახდევინებისათვის მოვალე ისარგებლებს ამ კაპიტალით თუ არა. საამისოდ საკმარისია ვადის გადაცილების ფაქტი. ამიტომაც, ვადის გადაცილებისათვის დაწესებული პროცენტი ვალდებულების დროული შესრულების პრევენციული ფუნქციის მატარებელია. გერმანულ სამართალში იგი „მინიმალური ზიანის“ („Mindestschaden“) სახელწოდებითაა ცნობილი.

უნდა ვივარაუდოთ, რომ 403-ე მუხლის პირველი ნაწილის დანაწესი ვრცელდება ყველა სახის ფულად ვალდებულებებზე. როგორც მასში ნათქვამი, „მოვალე, რომელიც ფულადი თანხის გადახდის ვადას გადააცილებს, ვალდებულია გადაგადაცილებული დროისათვის გადაიხადოს კანონით განსაზღვრული პროცენტი“. სამოქალაქო კოდექსი, ზოგიერთი ევროპული კოდექსის (მაგალითად, გერმანიის) ანალოგიურად, ციფრობრივად არ ადგენს პროცენტის ზღვრულ ოდენობას არც საერთოდ და არც ვადის გადაცილების შემთხვევაში. იგი ერთობ ზოგადი კრიტერიუმებით განსაზღვრავს მას და უმეტესად კერძო შემთხვევებით შემოიფარგლება. ასე მაგალითად, თუ მსესხებელი აყ-

ოვნებს გადახდას, რაც მას ევალეობდა საბანკო კრედიტის ხელშეკრულების საფუძველზე, დავალიანების თანხას უნდა დაერიცხოს ბანკათშორისი საკრედიტო აუქციონის შესაბამისი პერიოდისათვის ფიქსირებული საპროცენტო (ან სადისკონტო) განაკვეთის 3%-ის ოდენობით გადიდებული თანხა (869-ე მუხლის პირველი ნაწილი). თუმცა, გერმანულ დოგმატიკასა და სასამართლო პრაქტიკაში, ამ ბოლო ხანებში, უფრო უპრიანად მიიჩნევენ პროცენტის განსაზღვრისას გერმანიის ფედერალური ბანკის სადისკონტო ნორმაზე ორიენტირებას. მისი თვისება ისაა, რომ პროცენტის მოთხოვნა არაა დამოკიდებული ზიანის არსებობის მტკიცებაზე. ამდენად, თვით ვადის გადაცილების ფაქტი იძლევა იმის ვარაუდს, რომ აღნიშნული „მინიმალური ზიანი“ სახეზეა.¹

403-ე მუხლის პირველი ნაწილი ასევე იძლევა პროცენტის განსაზღვრის სხვაგვარ შესაძლებლობას, კერძოდ, შეიძლება, რომ მოვალეს დაეკისროს კანონით დადგენილზე მეტი პროცენტი. ამას ადგილი აქვს მაშინ, როცა პროცენტის ოდენობა დგინდება ხელშეკრულებით, კანონის სპეციალური დანაწესით, ანდა სასამართლოს გადაწყვეტილებით. ამიტომაცაა, რომ კანონმდებელი ვადის გადაცილებისათვის პროცენტის გადიდებაზე ჩერდება და დაუშვებლად მიიჩნევს პროცენტიდან პროცენტის გადახდევინებას. პროცენტის გადახდევინების ვადა იწყება იმ დღიდან, რა დღესაც დგება შესრულების ვადა, ან წარმოიშობა გაფრთხილების, ანდა სარჩელის შეტანის უფლება. გაფრთხილება ხდება იმ დროიდან როცა დადგება გაფრთხილებისათვის საჭირო შემთხვევა. როცა კალენდარულად არის განსაზღვრული შესრულების ვადა, ვადის გადაცილება იწყება მომდევნო

¹ MünchKomm – Maydell, §248, Rn.1-4.

დღიდან, გაფრთხილებისას კი, იმ დროიდან, რასაც გაფრთხილება შეიცავს. ვადის გადაცილება მთავრდება იმ დღის გასვლიდან, რა დღიდანაც მოვალე ვალდებულების შესრულების მიზნით იხდის.

II. პროცენტის პროცენტი

დაუშვებელია პროცენტიდან პროცენტის გადახდა. 403-ე მუხლის მეორე ნაწილის ეს ნორმა, რომელიც მოვალის მიერ ვადის გადაცილებასთან დაკავშირებულ პროცენტს ეხება, საერთო ნორმად უნდა მივიჩნიოთ. ჯერ კიდევ რომის სამართალი კრძალავდა პროცენტზე პროცენტის დარიცხვას. ამ მოვლენას იგი „ანატოციზმს“ (anatocismus) უწოდებდა. ამდენად, მხარეთა შეთანხმება აღნიშნულის თაობაზე ბათილად ჩაითვლება, როგორც საჯარო წესრიგის ხელმყოფი გარიგება. ეს დანაწესი მოვალეს იცავს გეომეტრიულად მზარდი დატვირთვისაგან.¹ პროცენტი, როგორც წესი, შეიძლება დაერიცხოს ძირითად ვალდებულებას და არა თვით პროცენტს.

მაგალითი:

ა-მ ბ-ს ასესხა 1000 ლარი ერთი წლის ვადით. მხარეები შეთანხმდნენ საპროცენტო განაკვეთზეც. ყოველ ვადაგადაცილებულ წელზე ბ-ს დაეკისრებოდა 3% ძირითადი ვალიდან, ხოლო ყოველი მომდევნო წლისათვის ასევე 3% პირველადი პროცენტის თანხიდანაც. მხარეთა შეთანხმება მეორადი პროცენტის თაობაზე, იგივე პროცენტიდან პროცენტის გადახდევინებაზე, ჩაითვლება ბათილად. ასევე, ბათილი იქნება ეს შეთანხმება მაშინაც, როცა აღნიშნული სესხი იქნებოდა პროცენტიანი და

¹ Dieter Medicus, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 333.

ვადის გადაცილების შემთხვევაში პროცენტი დაერიცხებოდა არამართო ძირითად ვალს, არამედ მხარეთა მიერ შეთანხმებულ პროცენტს.

პროცენტიდან პროცენტის გადახდას კრძალავს ევროპული სამართლებრივი სივრცის თითქმის ყველა ქვეყანა. ამასთან, სამოქალაქო კოდექსები ითვალისწინებენ იმ გამონაკლის შემთხვევებს, როცა დაშვებულია პროცენტზე პროცენტის დარიცხვა. სამწუხაროდ, ქართული სამოქალაქო კოდექსი მხოლოდ აღნიშნული ზოგადი დებულებით დაკმაყოფილდა. ამ მხრივ, არც სპეციალური ხასიათის ნორმატიული აქტები იძლევიან საყურადღებო ინფორმაციას. ამიტომაც, საჭიროდ მივიჩნევთ მოვიტანოთ ევროპული ქვეყნების პრაქტიკის მონახაზები.

შვეიცარიის სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით, პროცენტზე პროცენტის დარიცხვა დასაშვებია სავაჭრო ანგარიშსწორებისას კონტოკორენტის საფუძველზე, ასევე სხვა გარემოებებში, სადაც ეს მიღებულია. საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის თანახმად, კაპიტალზე დარიცხულმა პროცენტმა შეიძლება მოიტანოს პროცენტი სასამართლოს გადაწყვეტილებით ან მხარეთა სპეციალური შეთანხმებით მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი მოთხოვნის ან შეთანხმების საგანია პროცენტი, რომელიც სულ ცოტა ერთი წელია გადაუხდელი (1154-ე მუხლი). საფრანგეთის სასამართლო პრაქტიკა დასაშვებად მიიჩნევს პროცენტიდან პროცენტის გადახდევინებას უფრო ხანმოკლე ვადის გადაცილების შემთხვევაშიაც. გერმანული სამოქალაქო კოდექსის 248-ე მუხლი, რომელიც საზოგადოდ ფულად ვალდებულებებს ეხება, კრძალავს რა პროცენტიდან პროცენტის გადახდევინებას, ამასთან, გამონაკლისის სახით დასაშვებად მიიჩნევს მას. კერძოდ, შემნახველ სალაროებს, საკრედიტო თუ სხვა საბანკო დაწესე-

ბულებების პატრონებს შეუძლიათ დადონ შეთანხმება, რომ პროცენტებსა და ანაბრებს, რომელთა გამოთხოვაც ვერ მოხდება დროულად, დაერიცხება ახალი საპროცენტო განაკვეთები. საკრედიტო დაწესებულებებს, რომელთაც შეუძლიათ გამოუშვან ფასიანი ქაღალდები, მათ მიერ გაცემული სესხის ფარგლებში. წინასწარ შეუძლიათ გააკეთონ დათქმები, რომ ვადაგადაცილებულ პროცენტებს დაერიცხება დამატებით საპროცენტო განაკვეთები. გარდა ამისა, 248-ე მუხლის შეზღუდვები არ ვრცელდება იმ გადასახდელებზე, რომლებიც გამომდინარეობენ არა ფულადი ვალდებულებიდან, არამედ პაიდან. ასევე არ ვრცელდება იმ შეთანხმებებზე, რომელთა ძალითაც ვადამოსული პროცენტის პროცენტით გაზრდა ხდება, აგრეთვე შემნახველ სალაროებზე, საკრედიტო დაწესებულებებსა და ბანკებზე, რომელთაც შეუძლიათ პროცენტის პროცენტი მისცენ მეანაბრებს და ა.შ.¹

მუხლი 404. კრედიტორის უფლება ზიანის ანაზღაურებაზე

კრედიტორს უფლება აქვს მოითხოვოს ვადის გადაცილებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურება.

კრედიტორის უფლება ვადის გადაცილებისას არ შემოიფარგლება მარტოოდენ პროცენტზე უფლებით. ხელშეუვალია კრედიტორის უფლება ვადის გადაცილებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურებაზე. ვადის გადაცილებას ხშირად შეიძლება მოჰყვეს ქონებრივი ზიანი. ასე მაგალითად, თუ დამქირავებელი ქირავნობის ურთიერთობის დამთავრების შემდეგ უკან არ აბრუნებს გაქირავებულ ნივთს, მაშინ გამქირავებელს უფლება აქვს მოითხოვოს დაფონების განმავლობაში დაღვენილი ქირის გადახდა,

¹ Принципы, ст. 190.

როგორც ზიანის ანაზღაურება (567-ე მუხლის პირველი ნაწილი); ანდა, როცა გადაცილებულია ტვირთის ადგილზე მიტანის ვადა და ამის გამო წარმოიშობა ზიანი, *გადაძვირვებულა უნდა ანაზღაუროს იგი მხოლოდ ამ ტვირთის ღირებულების ოდენობაზე*. მეტის ანაზღაურება დასაშვებია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი 694-ე მუხლის თანახმად, არსებობდა განსაკუთრებული ინტერესი ამ გადაზიდვის მიმართ, ან მითითებული იყო ტვირთის ღირებულება (692-ე მუხლის მე-4 ნაწილი);

ვადის გადაცილებისას ზიანი ანაზღაურდება ყველა შემთხვევაში, როცა კი მას ექნება ადგილი. ზიანის ანაზღაურება მოხდება საერთო საფუძველზე. ამასთან, კრედიტორს კვლავაც შეუძლია მოითხოვოს ვალდებულების რეალური შესრულება, თუკი ასეთ შესრულებას ვადის გადაცილების გამო მისთვის არ დაუკარგავს ინტერესი. აქვე შეიძლება წამოიჭრას პროცენტისა და ზიანის ანაზღაურების ურთიერთმიმართების საკითხიც. აღნიშნულის თაობაზე მოთხრობილია 389-ე მუხლის კომენტარში.

თავი მესამე

გაღდებულების დარღვევა ორმხრივი ხელშეკრულების დროს

მუხლი 405. დამატებითი ვადის დაწესება გაღდებულების დარღვევისას

1. თუ ხელშეკრულების ერთი მხარე არღვევს ორმხრივი ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ვალდებულებას, მაშინ ხელშეკრულების მეორე მხარეს შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე ვალდებულების შესრულებისათვის მის მიერ დამატე-

ბით განსაზღვრული ვადის უშედეგოდ გასვლის შემდეგ. თუ ვალდებულების დარღვევის ხასიათიდან გამომდინარე, არ გამოიყენება დამატებითი ვადა, მაშინ დამატებითი ვადის განსაზღვრას უთანაბრდება გაფრთხილება. თუკი ვალდებულება მხოლოდ ნაწილობრივ დაირღვა, მაშინ კრედიტორს შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ვალდებულების დარღწენილი ნაწილის შესრულებამ მისთვის დაკარგა ინტერესი.

2. არ არის აუცილებელი დამატებითი ვადის დაწესება ან გაფრთხილება, თუ:

ა. აშკარაა, რომ მას არავითარი შედეგი არ ექნება;

ბ. ვალდებულება არ შესრულდა ხელშეკრულებით განსაზღვრულ ვადაში, ხოლო კრედიტორმა ურთიერთობის გაგრძელება ხელშეკრულებით დაუკავშირა ვალდებულების დროულ შესრულებას;

გ. განსაკუთრებული საფუძვლებიდან გამომდინარე, ორმხრივი ინტერესების გათვალისწინებით, გამართლებულია ხელშეკრულების დაუყოვნებლივ მოშლა.

3. ხელშეკრულებაზე უარი დაუშვებელია, თუ:

ა. ვალდებულების დარღვევა უმნიშვნელოა;

ბ. დარღვეულია 316-ე მუხლის მე-2 ნაწილის მოთხოვნები და, ამის მიუხედავად, კრედიტორს შეიძლება მოეთხოვოს ხელშეკრულების ძალაში დატოვება;

გ. ვალდებულების დარღვევისათვის კრედიტორი მთლიანად ან უმთავრესად თვითონ არის პასუხისმგებელი;

დ. მოთხოვნას უპირისპირდება შესაგებელი, რომელიც მოვალემ უკვე წარადგინა ან დაუყოვნებლივ წარადგენს ხელშეკრულებაზე უარის თქმის შემდეგ.

4. კრედიტორი უფლებამოსილია შესრულების ვადის დადგომამდე უარი თქვას ხელშეკრულებაზე, თუ აშკარაა, რომ დადება ხელშეკრულებაზე უარის თქმის საფუძვლები.

5. მოვალე უფლებამოსილია განუსაზღვროს კრედიტორს ხელშეკრულებაზე უარის თქმის გონივრული ვადა.

1. დამატებითი ვადისა და გაფრთხილების ცნება ვალდებულების დარღვევისას

მოცემული მუხლის ნორმები განხილულია ასევე 352-ე მუხლის კომენტარში. ამჯერად შევეხებით ამ მუხლის რამდენიმე მნიშვნელოვან დებულებას.

ვალდებულების შესასრულებლად დამატებითი ვადები გამოიყენება არამარტო შესრულების ვადის გადაცილებისას, არამედ მისი სხვაგვარად დარღვევის ვითარებაშიაც. ყველა შემთხვევაში, მისი მიზანია მოვალისათვის ხელის შეწყობა, რათა მან შეძლოს დარღვეული ურთიერთობის გამოსწორება. სწორედ აქ ჩანს ქართული სამოქალაქო კოდექსის სერიოზული თავისებურება, რომ მთავარია ვალდებულების შესრულება და არა პასუხისმგებლობა შეუსრულებლობისათვის. სადაც კი ურთიერთობის ბუნება იძლევა დამატებითი ვადის დანიშვნის შესაძლებლობას, ყველგან შეიძლება მისი გამოყენება. კრედიტორი „შეხოჭილია“ დამატებითი ვადის გამოყენების ვალდებულებით. მისი თავისუფლება მხოლოდ ამ ვადის სიდიდის განსაზღვრაში შეიძლება მდგომარეობდეს, თუკი კანონით იგი არაა განსაზღვრული. ასე მაგალითად, ნასყიდობისას, თუკი გამყიდველი ნაკლის მქონე ნივთს მიაწოდებს მყიდველს, ამ უკანასკნელს შეუძლია მოითხო-

ოვოს ნაკლის გამოსწორება, ან თუ საქმე ეხება გვაროვნულ ნივთს – მისი შეცვლა საამისოდ აუცილებელ დროში. ვთქვათ, მყიდველმა ურთიერთობის ხასიათიდან გამომდინარე, საამისოდ გამყიდველს დაუნიშნა ორკვირიანი ვადა, ცხადია, ამ ვადის უშედეგოდ გასვლის შემდეგ მას უფლება ექნება მოშალოს ხელშეკრულება (490-ე და 492-ე მუხლები); ანალოგიურად ხდება ხელშეკრულების მოშლა სადაზღვევო შესატანის არაპრობლემად გადახდის გამო. დამზღვევს შესატანის შეტანისათვის დამატებით შეიძლება მიეცეს ერთთვიანი ვადა ხელშეკრულების მოშლის მუქარით. ამ ვადის უშედეგოდ გასვლის შემდეგ მზღვევს შეუძლია მოშალოს ხელშეკრულება (818-ე მუხლი)., საკრედიტო ურთიერთობების შეწყვეტისათვის შეიძლება დაწესდეს ორკვირიანი დამატებითი ვადა (873-ე მუხლი)., აქვე უნდა ითქვას, რომ ვინაიდანაც კრედიტორი განსაზღვრავს დამატებითი ვადის სიდიდეს, მისი განსაზღვრა უნდა მოხდეს ისე, რომ იგი *საკმარისი აღმოჩნდეს შესრულებისათვის და ამდენად გონივრული ხანგრძლივობის უნდა იყოს*. საერთაშორისო კომერციული ურთიერთობებისათვის მისაღებადაა მიჩნეული ისეთი პრაქტიკა, როცა არაგონივრული ხანგრძლივობის ვადები გრძელდება გონივრულ ხანგრძლივობამდე.¹ რასან კრედიტორი იყენებს დამატებით ვადაზე უფლებას, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ მოვალე ყოველგვარ პრეტენზიებსაა მოკლებული ამ ვადების მიმართ. ქართული სამოქალაქო კოდექსი არ შეიცავს რაიმე პირდაპირ მითითებას აღნიშნულის თაობაზე, მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ დამატებითი ვადები სწორედ ასე უნდა განისაზღვროს.

¹ Принципы, ст. 190.

მაგალითი:

საამშენებლო ფირმა „გზამშენსა“ და ფირმა „საქართველოს გზებს“ შორის დაიდო სამტრედიიდან ქობულეთამდე არსებული 90 კილომეტრიანი გზის მშენებლობის ხელშეკრულება. სამუშაო უნდა დაწყებულიყო 1997 წლის იანვარში და დასრულებულიყო 2000 წლის აპრილში. აპრილის თვისათვის გაკეთდა 80 კილომეტრიანი მონაკვეთი, ხოლო დანარჩენი 10 კილომეტრის დასრულება კი შესაძლებელი იქნებოდა 2000 წლის ბოლოსათვის. შემკვეთმა მშენებლობის დასასრულებლად საამშენებლო ფირმას განუსაზღვრა დამატებითი ვადა 2000 წლის პირველ სექტემბრამდე. საერთაშორისო კომერციული ურთიერთობების მიმართ ზემოთ მოტანილი ნათქვამიდან გამომდინარე, შემკვეთს არა აქვს უფლება პირველი სექტემბრისათვის შეწყვიტოს ხელშეკრულება, ვინაიდანაც დამატებითი ვადა არაა გონივრული და იგი უნდა გაგრძელდეს 2000 წლის ბოლომდე.

ვალდებულების დარღვევის ხასიათიდან გამომდინარე, შეიძლება, არც კი გამოიყენებოდეს დამატებითი ვადები. ასეთ შემთხვევაში *დამატებითი ვადის განსაზღვრას უთანაბრდება გაფრთხილება*. მისი თავისებურება იმაშია, რომ კრედიტორი კი არ განუსაზღვრავს მოვალეს დარღვევის გამოსწორების ვადას, არამედ კონკრეტული ურთიერთობიდან ამოიცნობა, თუ რა ხანგრძლივობის ვადაა საამისოდ საჭირო. *მოვალემ უნდა გააცნობიეროს, თუ კონკრეტულად რა ვადებში უნდა აღმოფხვრას ნაკლი*. ყველა შემთხვევაში ნაკლი გონივრულ ვადებში უნდა აღმოფხვრას. კრედიტორის გაფრთხილებაში სწორედ ეს შინაარსი უნდა ამოვიკითხოთ. თუ 405-ე მუხლის პირველი ნაწილის მიხედვით კრედიტორი ეტყოდა მოვალეს: „ერთ თვეში გამოსწორეთ პროდუქციის ნაკლი“, ამავე მუხლის მეორე წინადადების მიხედვით იგი

იტყოდა: „ნუ აზიანებთ ქონებას“. გაფრთხილების ნიშნად შეიძლება დავასახელოთ 557-ე მუსლის დანაწესი, რომელიც გამქირავებელს უფლებას აძლევს ვადაძდე მოშალოს ხელშეკრულება, თუ დამქირავებელი, გამქირავებლის გაფრთხილების მიუხედავად, გაქირავებულ ნივთს მნიშვნელოვნად აზიანებს ან ქმნის მნიშვნელოვანი დაზიანების რეალურ საშიშროებას. ან კიდევ, ავიღოთ ნარდობის ხელშეკრულება, როცა მენარდეს ევალება დროულად გააფრთხილოს შემკვეთი, რათა მან გამოცვალოს უხარისხო და გამოუსადეგარი მასალა, შეცვალოს არასწორი მითითება, ანდა აღმოფხვრას სხვა გარემოებანი, რომელთაც შეუძლიათ ზიანი მიაყენონ ნამუშევრის ვარგისიანობასა და სიმტკიცეს. ყოველივე ეს „შემკვეთმა შესაბამის ვადაში“ უნდა განახორციელოს, რაშიაც იგულისხმება გონივრული ვადები. შეიძლება ერთი დარღვევა მოითხოვდეს ნაკლის დაუყოვნებლივ აღმოფხვრას, სხვა კი ითმენდეს შედარებით ხანგრძლივ დროს და ა.შ.

შეიძლება, რომ ვალდებულება ნაწილობრივ დაირღვეს. ამას ადგილი აქვს, როგორც ხელშეკრულების ნაწილ-ნაწილ (ნაწილობრივ) შესრულებისას, ისე ერთჯერადად შესრულებისას. ასე მაგალითად, მიმწოდებელი ვალდებული იყო ერთი წლის მანძილზე, ყოველთვიურად, მიეწოდებინა მკიდველისათვის 10 ტელევიზორი, მაგრამ 10-ის მაგივრად მიაწოდა ვთქვათ 5. ეს ვალდებულების ნაწილობრივ დარღვევა იქნება. იგივე ვითარებას ექნება ადგილი, თუკი ვალდებულება მთლიანად უნდა შესრულებულიყო ერთ კონკრეტულ დღეს. ვალდებულების ნაწილობრივი დარღვევა, როგორც წესი, არ იძლევა ხელშეკრულებაზე უარის თქმის საფუძველს. ასე მაგალითად, კრედიტის გამცემს შეუძლია შეწყვიტოს საკრედიტო ურთიერთობა, თუ გათვალისწინებულია კრედიტის დაბრუნება ნაწილ-ნაწილ და კრედიტის ამღებმა გადააცილა ზედიზედ, სულ ცოტა ორ ვადას. შეწყვეტა ძალაში შედის მაშინ,

თუ ორკვირიანი დამატებითი ვადის მიცემის შემდეგაც არ მოხდება გადახდა (873-ე მუხლი). უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს ის შემთხვევებია, როცა კრედიტორს გააჩნია ხელშეკრულების საბოლოოდ შესრულების საფუძვლიანი ინტერესი. მაგრამ, თუ ვალდებულების ნაწილობრივი დარღვევისას, დარჩენილი ნაწილის შესრულებამ მისთვის ინტერესი დაკარგა, ასეთ შემთხვევაში მას შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე.

მაგალითი:

მენარდემ იკისრა ვალდებულება 2000 წლის პირველი აგვისტოსათვის დაემზადებინა ისტორიული მონუმენტ-კომპლექსი, რომელიც უნდა გახსნილიყო ქართული სახელმწიფოებრიობის 3000 წლის იუბილეზე 2000 წლის 20 აგვისტოს. 20 მაისისათვის მენარდეს შესრულებული ჰქონდა სამუშაოს ნაწილი. სამუშაოს შესრულების ტემპიდან გამომდინარე კი ჩანდა, რომ მონუმენტ-კომპლექსის დამზადება შესაძლებელი იყო მხოლოდ პირველი ივლისისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ სამუშაოს ნაწილი შესრულებულია, კრედიტორისათვის დარჩენილი შესრულებაც აზრს კარგავს, ვინაიდანაც მას აზრი ექნებოდა მხოლოდ საიუბილეოდ.

II. ხელშეკრულებების მოშლა დამატებითი ვადისა და გაფრთხილების გარეშე

405-ე მუხლის მეორე ნაწილი კიდევ ერთხელ აზუსტებს პირველი ნაწილის შინაარსს დამატებითი ვადების გამოყენების აუცილებლობის თაობაზე და იმ შემთხვევებს ჩამოთვლის, როცა არ არის აუცილებელი არც დამატებითი ვადის დაწესება და არც გაფრთხილება. ეს შემთხვევებია:

ა. აშკარაა, რომ მას არავითარი შედეგი არ ექნება.

ხელშეკრულებით დათქმული შედეგის მიუღწევადობა შეიძლება გამოწვეული იყოს მრავალი გარემოებით, კერძოდ, როგორც ხელშეკრულების მხარის ბრალით, ისე მის გარეშე. ასე მაგალითად, როცა მოგზაურობა ხარვეზიანია, ხელშეკრულების შეწყვეტა დასაშვებია იმ შემთხვევაში, თუ მოგზაურობის მომწყობი არ აღმოფხვრის ხარვეზს ტურისტის მიერ დადგენილ ვადაში. *ვადის განსაზღვრა არ არის აუცილებელი, თუ ხარვეზების გამოსწორება შეუძლებელია, ან მოგზაურობის მომწყობი უარს იტყვის მის აღმოფხვრაზე*, ან ხელშეკრულების შეწყვეტა გამართლებულია ტურისტის განსაკუთრებული ინტერესებით (661-ე მუხლი). შეიძლება, რომ ასეთი საფუძველი გახდეს მოვალის ვალაუვალობა, გაკოტრება, ანდა რაიმე მის პირად თვისებებთან დაკავშირებული გარემოებანი. ასე მაგალითად, მწერალი, რომელმაც იკისრა გარკვეულ ვადაში თეატრალური სცენარის დაწერა, თუკი იგი ვერ ასრულებს დროულად თავის ვალდებულებას მძიმე სულიერი ავადმყოფობის გამო, ცხადია, დამატებითი ვადის დაწესებას ან გაფრთხილებას შედეგი არ მოჰყვება. იგივე შეიძლება ითქვას იმ მევიოლინესა თუ პიანისტის მიმართ, რომლებმაც ტრავმის შედეგად დაკარგეს თითები. მოკლედ, *შედეგის მიუღწევადობა შეიძლება გამოწვეული იყოს შესრულების როგორც სუბიექტური, ისე ობიექტური შეუძლებლობით, ვალდებული პირის, როგორც ბრალეული ისე ბრალის გარეშე მოქმედებით.*

ბ. ვალდებულება არ შესრულდა ხელშეკრულებით განსაზღვრულ ვადაში, ხოლო კრედიტორმა ურთიერთობის გაგრძელება ხელშეკრულებით დაუკავშირა ვალდებულების დროულ შესრულებას.

აქ ის შემთხვევა გვაქვს, როდესაც ვალდებულების დროული შესრულება წარმოადგენს კრედიტორის მიერ დათქმულ პირობას, რაზედაც დამოკიდებული ხდება სახელშეკრულებო ურთიერთობების შემდგომი გაგრძელება.

მაგალითი:

ტეფნაძემ ჩირგაძეს 5 წლით მიაქირავა თავისი სამოთახიანი ბინა. ხელშეკრულებაში დათქმული იყო, რომ თუ ჩირგაძე დროულად არ გადაიხდიდა ბინის ქირას, რომელიც მას ყოველთვიურად უნდა ეხადა, ტეფნაძე დაუყოვნებლივ შეწყვეტდა მასთან ქირავნობის ხელშეკრულებას. ცხადია, თუ დადგება ეს პირობა, ტეფნაძეს შეუძლია ყოველგვარი დამატებითი ვადის მიცემისა თუ გაფრთხილების გარეშე მოშალოს ხელშეკრულება. ამ შემთხვევაში დათქმული პირობა ფაქტობრივად ასრულებს დამატებითი ვადისა თუ გაფრთხილების ფუნქციას.

გ. განსაკუთრებული საფუძვლიდან გამომდინარე, ორმხრივი ინტერესების გათვალისწინებით, გამართლებულია ხელშეკრულების დაუყოვნებლივ მოშლა.

III. ხელშეკრულებაზე უარის დაუშვებლობა

ხელშეკრულებაზე უარის თქმა უკიდურესი ღონისძიებაა. კრედიტორს ყოველთვის არა აქვს უფლება უარი თქვას მასზე. 405-ე მუხლის მესამე ნაწილი ითვალისწინებს იმ გარემოებებს, რომელთა არსებობის შემთხვევაშიც, კრედიტორს არა აქვს უფლება უარი თქვას ხელშეკრულებაზე. ეს შემთხვევებია:

ა. ვალდებულების დარღვევა უმნიშვნელოა

ისევე, როგორც წერილმანი შეცდომები ვერ გახდება გარიგე-

ბის გაბათილების საფუძველი, ასევე ვალდებულების უმნიშვნელო დარღვევა ვერ იქნება ხელშეკრულების მოშლის საფუძველი. ხელშეკრულების მოშლის საფუძველი შეიძლება იყოს მისი არსებითი დარღვევა. ესა თუ ის დარღვევა არსებითი იქნება თუ არაარსებითი, ეს ყოველი კონკრეტული შემთხვევის მიხედვით წყდება. მას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საერთაშორისო კომერციულ პრაქტიკაში, რაზეც მეტყველებს კერძო სამართლის უნიფიკაციის საერთაშორისო ინსტიტუტის მიერ შემუშავებული საერთაშორისო კომერციული ბრუნვის პრინციპები. არსებითი იქნება ხელშეკრულების დარღვევა, თუკი ფაქტობრივი შესრულების დანიშნულებისამებრ გამოყენება შეუძლებელია.

მაგალითი:

ა-ს ბ-სათვის უნდა შეეკერა საქორწილო კაბა პირველი სექტემბრისათვის. თუკი ა. ამ დროისათვის ვერ განახორციელებს შესრულებას, მისი მხრიდან ვადის გადაცილება იქნება არსებითი დარღვევა, ვინაიდანაც შემდგომ განხორციელებულ შესრულებას შემკვეთისათვის აზრი აღარ აქვს. სხვაგვარად გადაწყდებოდა საკითხი, თუკი ხელშეკრულების საგანი იქნებოდა ჩვეულებრივი კაბა, რომლის გამოყენებაც შემკვეთს შესრულების ვადის გადაცილების შემდეგაც შეუძლია. ამიტომაც, კონკრეტული ვითარებიდან გამომდინარე, ერთი-ორი დღით ვადის გადაცილება შეიძლება არც კი მივიჩნიოთ ხელშეკრულების არსებით დარღვევად, თუკი ეს არ იქნება შესრულების საბოლოოდ განხორციელებისათვის ხელშემშლელი.

არსებითი იქნება დარღვევა, როცა მყიდველს მიეწოდება ნივთობრივად ნაკლოვანი ნივთი, ე.ი. ნივთი, რომელიც არ პასუხობს ხარისხის მოთხოვნებს და ამდენად, უვარგისია ხე-

ლშეკრულებით გათვალისწინებული ან ჩვეულებრივი სარგებლობისათვის. დარღვევის ხასიათის შეფასებისას მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული რიგი გარემოებანი, კერძოდ: არსებით გავლენას ახდენს თუ არა დარღვევა კრედიტორის ზრახვებზე; აქვს თუ არა ხელშეკრულების მკაცრ დაცვას არსებითი მნიშვნელობა. განზრახ ხომ არ მოხდა ვალდებულების დარღვევა, ხომ არ დაიკარგა მომავალში შესრულების იმედი და ა.შ.¹

ბ. დარღვეულია 316-ე მუხლის მე-2 ნაწილის მოთხოვნები

აღნიშნული მუხლის მოთხოვნები კი იუწყებიან, რომ თავისი შინაარსისა და ხასიათის გათვალისწინებით ვალდებულება შეიძლება ყოველ მხარეს აკისრებდეს მეორე მხარის უფლებებისა და ქონებისადმი განსაკუთრებულ გულისხმიერებას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ყოველი მხარე ვალდებულია თანამშრომლობდეს მეორე მხარესთან, თუკი ამ თანამშრომლობას შეიძლება გონივრულად ველოდოთ ურთიერთობის ხასიათიდან გამომდინარე. განსაკუთრებით ეს გამოკვეთილია ორმხრივ ხელშეკრულებებში, სადაც ხელშეკრულება შეიძლება განვიხილოთ არამარტო როგორც მხარეთა განსხვავებულ ინტერესთა გამიჯვნის საშუალება, არამედ როგორც ურთიერთთანამშრომლობის საერთო პროექტი, რაც უშუალოდ გამომდინარეობს სამოქალაქო ბრუნვაში დამკვიდრებული კეთილსინდისიერების პრინციპებიდან. აღნიშნული თანამშრომლობა წყდება იქ, სადაც იწყება მხარეთა უფლება-მოვალეობების ურთიერთდაპირისპირება და ამდენად, ინგრევა მათი განაწილების წესი. მხარემ არ უნდა შეუქმნას მეორე მხარეს წინააღმდეგობანი თავისი ვალდებულების შესრულების გზაზე. ზოგჯერ მან უფრო აქტიურად უნდა ითანამშრომლოს მეორე მხარესთან.²

¹ Принципы, ст. 210-214.

² იქვე, გვ.166.

მაგალითი:

ა-სა და ბ-ს შორის დაიდო ხელშეკრულება, რომლის ძალ-ითაც ბ. ვალდებული იყო 2000 წლის ბოლომდე ა-სათვის მიეწოდებინა 1000 ბარელი ნავთობი. ამის შემდეგ ა. თავისუფალ ბაზარზე ყიდულობს მისთვის საჭირო რაოდენობის ნავთობს. ა-ს ასეთი მოქმედება დაბრკოლებას უქმნის ბ-ს ვალდებულების შესრულების გზაზე და ეწინააღმდეგება თანამშრომლობის მოვალეობას.² მიუხედავად იმისა, რომ ა-მ დაარღვია 316-ე მუხლის მეორე ნაწილის მოთხოვნები, ხელშეკრულება მაინც ძალაში უნდა დარჩეს და ა-მ უნდა შეასრულოს ბ-ს წინაშე ნაკისრი ვალდებულება.

გ. ვალდებულების დარღვევისათვის კრედიტორი მთლიანად ან უმთავრესად თვითონ არის პასუხისმგებელი. ასეთ ვითარებაში კრედიტორის პრეტენზია ხელშეკრულების მოშლაზე საფუძველს მოკლებულია. თუ კრედიტორმა იკისრა ვალდებულება, რომ საქონლის მიმწოდებელს გაუგზავნიდა სატრანსპორტო საშუალებებს საქონლის წამოღების მიზნით და ამ ვალდებულების შეუსრულებლობის გამო ვერ აწვდის მიმწოდებელი მას პროდუქციას, ცხადია, ამ შემთხვევაში მთლიანად კრედიტორი იქნება პასუხისმგებელი ვალდებულების დარღვევისათვის. სხვა შემთხვევაში, შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ე.წ. „შერეულ ბრალს“, როცა ერთდროულად ბრალეულია როგორც კრედიტორი, ისე მოვალე. მაგრამ 405-ე მუხლის მესამე ნაწილით გათვალისწინებული შედეგი რომ დადგეს, ამისათვის საჭიროა კრედიტორის ბრალი აღემატებოდეს მოვალის ბრალს. აღნიშნულ მაგალითს თუ მოვიხმობთ, მაშინ ასეთი ვითარება გვექნება, როცა მოვალე ვალდებული იყო პროდუქციის ნაწილი, ვთქვათ 10% თავისი ტრანსპორტით მიეწოდებინა

¹ იქვე, გვ.166.

კრედიტორისათვის და მან არ შეასრულა ეს ვალდებულება.

დ. მოთხოვნას უპირისპირდება შესაგებელი, რომელიც მოვალემ უკვე წარადგინა ან დაუყოვნებლივ წარადგენს ხელშეკრულებაზე უარის თქმის შემდეგ. აქ ისეთი ვითარება იკვეთება, როდესაც კრედიტორის მოთხოვნა „იბოჭება“ მოვალის პრეტენზიით. ვინაიდან შესაგებელი დამოუკიდებელ პრეტენზიას წარმოადგენს და გასარკვევია მისი საფუძვლიანობა, ასეთ ვითარებაში, სანამ კრედიტორსა და მოვალეს შორის ურთიერთობა არ გაირკვევა, მანამ ხელშეკრულებაზე უარი დაუშვებელია. შეიძლება ითქვას, რომ შესაგებელი ხელშეკრულებაზე უარის თქმის უფლებას კი არ სპობს, არამედ დროებით აჩერებს მას. ასე მაგალითად, გამქირავებელს უფლება აქვს მოშალოს ბინის ქირავნობის ხელშეკრულება, თუკი დამქირავებელი მნიშვნელოვნად აზიანებს დაქირავებულ ნივთს (557-ე მუხლი), მაგრამ, თუ დამქირავებელი თავის მხრივ, გამქირავებელს წაუყენებს პრეტენზიას ამ ნივთზე გაწეული აუცილებელი ხარჯების ანაზღაურების თაობაზე (547-ე მუხლი), მაშინ ხელშეკრულებაზე უარის თქმა დაუშვებელი იქნება. ასეთი გადაწყვეტილება გამართლებულია, როგორც სამოქალაქო ბრუნვის სიმყარის, ისე მის მონაწილეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპებიდან გამომდინარე.

IV. ხელშეკრულებაზე უარი შემსრულებლის ვადის დადგომამდე

კრედიტორი უფლებამოსილია შესრულების ვადის დადგომამდე უარი თქვას ხელშეკრულებაზე, თუ აშკარაა, რომ დადგება ხელშეკრულებაზე უარის თქმის საფუძველი. კრედიტორმა ბოროტად არ უნდა ისარგებლოს ამ შესაძლებლობით. ამიტომაც მოითხოვს კანონმდებელი, რომ მოსალოდნელი უარყოფითი შედეგები აშკარა უნდა იყოს და არა მოჩვენებითი. საერთაშორისო კომერცი-

ულ ურთიერთობებში უარის თქმის მოცემულ საფუძველზე საგანგებო ყურადღებაა მიპყრობილი. 405-ე მუსლის მე-4 ნაწილის დანაწესი ჩამოგავს მე-2 ნაწილის „ა“ პუნქტის დებულებას. მაგრამ მათ შორის მნიშვნელოვანი განსხვავებაა. თუ ამ უკანასკნელ შემთხვევაში მოსალოდნელი შედეგის უიმედობა შესრულების ვადის დადგომის შემდეგ ცნობიერდება, მე-4 ნაწილის ვითარებაში შესრულების ვადის დადგომამდე ხდება შესაძლებელი ხელშეკრულებაზე უარის თქმა, მართალია, ჯერ არ წარმოშობილა უარის თქმის საფუძველი. აღნიშნული დანაწესი კრედიტორს უფლებას აძლევს ოპერატიულად იმოქმედოს, არ იქონიოს უიმედო შესრულების იმედი და დროზე მოძებნოს ახალი პარტნიორი. როცა კრედიტორი ხედავს, რომ ხელშეკრულების დადების შემდეგ ავტომობილის მიმწოდებელ ქარხანაში იმდენად გაუარესდა წარმოების პროცესი, რომ იგი დათქმული დროისათვის 100 ავტომობილის ნაცვლად, ვთქვათ, 20-საც ვერ მოაწოდებს მას, ცხადია, ასეთი პროგნოზის პირობებში, იგი უფლებამოსილი იქნება შესრულების ვადის დადგომამდე უარი თქვას ვალდებულებაზე. ან კიდევ: როცა ავალდებულებას კისრულობს რომ პირველი სექტემბრისათვის ბუს მიაწვდის ნავთობს, რომელიც მან კუვეიტიდან უნდა მიიღოს და 20 აგვისტოსათვის გაირკვევა, რომ ნავთობით დატვირთული გემი, უკვე გავლილი გზიდან გამომდინარე, პირველ სექტემბერს კი არა, არამედ 20 სექტემბრისათვის ძლივს მიაღწევს დანიშნულების ადგილას. ასეთ შემთხვევაში, რამდენადაც ვადას აქვს პრინციპული მნიშვნელობა, მოსალოდნელია ვადის არსებითი გადაცილება და ამდენად, ხელშეკრულება შეიძლება შეწყდეს პირველ სექტემბრამდე. მხარეს შეუძლია კიდევ დაელოდოს შესრულების ვადას, ეს მისი უფლებაა.¹

¹ Пришпоры, гл.216.

V. უარის თქმის გონივრული პააჲების განსაზღვრა

მოვალე უფლებამოსილია განუსაზღვროს კრედიტორს ხელშეკრულებაზე უარის თქმის გონივრული ვადა. როგორც დავინახეთ, კრედიტორს უფლება აქვს უარი თქვას ხელშეკრულებაზე მას შემდეგ, რაც მის მიერ განსაზღვრული დამატებითი ვადა, ან გაფრთხილება შედეგს არ მოიტანს. მოცემული ნაწილი კი, მოვალეს უფლებას აძლევს განსაზღვროს ხელშეკრულებაზე უარის თქმის გონივრული ვადა. ასე მაგალითად, შეიძლება მოვალის მიერ დათქმული იქნეს, რომ კრედიტორს შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე მისი დადებიდან, ვთქვათ, 6 თვის განმავლობაში. თუ კრედიტორი ამ ხნის განმავლობაში არ გამოიყენებს მოვალის მიერ მინიჭებულ უფლებას, მაშინ მას ხელშეკრულებაზე უარის თქმა შეუძლია აღნიშნული დამატებითი ვადის ან გაფრთხილების უშედეგოდ გასვლის შემდეგ.¹

მუხლი 406. საპასუხო შესრულების მიღების უფლება

1. თუ ორმხრივ ხელშეკრულებაში მოვალეს უფლება აქვს უარი თქვას მისთვის დაკისრებულ ვალდებულებაზე, ზოლო გარემოება, რომელიც მას აძლევს ამის უფლებას, გამოწვეულია კრედიტორის ბრალით, მაშინ იგი ინარჩუნებს საპასუხო შესრულების მიღების უფლებას.

2. ეს წესი არ გამოიყენება მაშინ, თუ საპასუხო შესრულების საფუძველი იმ დროს დადგა, როცა კრედიტორი აყოვნებდა შესრულების მიღებას.

406-ე მუხლის წესები გამოიყენება ყველა ორმხრივ ხელ-

¹ ზ. ასვლედიანი. ვალდებულებითი სამართალი, მეორე გამოცემა, თბ., 1999, გვ. 63.

შეკრულებაში. მოვალის მხრიდან განსახორციელებელი შესრულების ქვეშ იგულისხმება ასევე სანივთო შესრულება მისი პირდაპირი მნიშვნელობით.¹ აღნიშნული შესრულება ხშირად დამოკიდებული სდება კრედიტორის მოქმედების სასიათზე. როცა კრედიტორი ბრალეულად გამოიწვევს ასეთ ხელშემშლელ გარემოებას, მაშინ მოვალეს უფლება ეძლევა უარი თქვას თავისი ვალდებულების შესრულებაზე. ამის მიუხედავად მოვალე, მაინც ინარჩუნებს შემხვედრი დაკმაყოფილების უფლებას.

მაგალითი:

საამშენებლო ფირმა „ქალაქმშენმა“ დროულად გააფრთხილა შემკვეთი ორგანიზაცია, რომ მისგან მიღებული მასალა უზარისხო და გამოუსადეგარია, რის გამოც საჭიროებს დაუყოვნებლივ გამოცვლას. შემკვეთმა არაფრად ჩააგდო ეს გაფრთხილება და მენარდეს დაავალა გაეგრძელებინა სამუშაოები. ასეთ შემთხვევაში სამოქალაქო კოდექსის 647-ე მუხლის საფუძველზე, მენარდეს უფლება აქვს უარი თქვას ხელშეკრულებაზე, სამაგიეროდ, 406-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, მას უნარჩუნდება შემხვედრი დაკმაყოფილების უფლება უკვე განხორციელებული შესრულებისათვის.

სხვა მაგალითი:

კარტოფილის მიმწოდებელი ყარმა და მყიდველი შეთანხმდნენ, რომ მიმწოდებლის საწყობიდან მყიდველი წაიღებდა 10 ტონა კარტოფილს. მყიდველმა დროზე არ წაიღო აღნიშნული პროდუქცია, რის გამოც იგი- გამოსაყენებლად უვარგისი გახდა. ამ შემთხვევაში, ვინაიდანაც კრედიტორის ბრალთანაა დაკავ-

¹ არსებობს აზრი, რომ შესრულების ქვეშ იგულისხმება მხოლოდ სანივთო შესრულება და არა ფულადი ვალდებულებანი. იხ: MünchKomm – Emmerch. §324, Rn. 3-4.

შირებული შესრულების საგნის დაღუპვა, მოვალე თავისუფლდება ვალდებულებისაგან. ამასთან, მას უფლება აქვს მოითხოვოს შემხვედრი დაკმაყოფილება, რაც აღნიშნული კარტოფილის საფასურის გადახდევინებაში გამოიხატება.

406-ე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული წესი არ გამოიყენება. თუკი საპასუხო შესრულების საფუძველი იმ დროს დადგა, როცა კრედიტორი აყოვნებდა შესრულების მიღებას. საქმე იმაშია, რომ კრედიტორის მიერ შესრულების მიღების დაყოვნება არ შეიძლება განვიხილოთ ვალდებულების დარღვევად. შესრულების მიღება-არმიღება კრედიტორის უფლებრივი სფეროა. რადგანაც საპასუხო შესრულების საფუძველიც კრედიტორის მხრიდან დაყოვნებისთანავე დგება, ამიტომაც, მოვალეს აღარა აქვს უფლება უარი თქვას შესრულებაზე. აქ იქმნება ისეთი სიტუაცია, როდესაც საპასუხო შესრულებაზე მოვალის უფლება უპირისპირდება კრედიტორის დაყოვნების უფლებას. *თუ საპასუხო შესრულება კრედიტორის ვალდებულებაა, შესრულების მიღება ასეთად ვერ ჩაითვლება.*

მაგალითი:

ხელოსანმა შემკვეთის წინაშე იკისრა ვალდებულება, რომ 2000 წლის 1 აგვისტომდე დაამზადებდა და ჩააბარებდა შემკვეთს საცხოვრებელი ბინის კარ-ფანჯრებს. სამაგიეროდ, შემკვეთი შეჰპირდა ხელოსანს, რომ 2000 წლის 3 აგვისტოს საზღაურის სანაცვლოდ გადასცემდა მას ორ სულ პირუტყვს. ხელოსანმა დროზე შესთავაზა შესრულება, მაგრამ შემკვეთმა დააყოვნა მისი მიღება. ასეთ შემთხვევაში შემკვეთის მხრიდან დაყოვნება ხელოსანს არ აძლევს უფლებას უარი თქვას თავის ვალდებულებაზე. მან უნდა გამოიყენოს დეპონირების წესი. შემკვეთის მხრიდან საპასუხო

შესრულების ვალდებულება, რომელიც მისი მხრიდან ვადის გადაცილების დროს წარმოიშვა, ხელშეუხებელია.

მუხლი 407. ზიანის ანაზღაურება ხელშეკრულებიდან გამოსვლისას

1. ხელშეკრულებიდან გასვლისას კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს იმ ზიანის ანაზღაურება, რომელიც მას მიადგა ხელშეკრულების შეუსრულებლობით.

2. ეს წესი არ გამოიყენება, როცა ხელშეკრულებიდან გასვლის საფუძველი მოვალის ბრალით არ არის გამოწვეული.

ხელშეკრულებიდან გასვლით როდი მთავრდება მხარეთა შორის ურთიერთობა. კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს იმ ზიანის ანაზღაურებაც, რომელიც მიადგა მას ხელშეკრულების შეუსრულებლობით. ამ პასუხისმგებლობისათვის აუცილებელი პირობა ისაა, რომ ხელშეკრულებიდან გასვლის საფუძველი მოვალის ბრალეული მოქმედებით უნდა იყოს გამოწვეული. (ამრიგად, ქართული სამოქალაქო კოდექსი ხელშეკრულებიდან გასვლის უფლებასთან ერთად, ითვალისწინებს ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებასაც). მაგალითად, 647-ე მუხლის მიხედვით, მენარდეს შეუძლია უარი განაცხადოს ხელშეკრულებაზე და მოითხოვოს ამით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურება.

მაგალითი:

ა-მ ერთი წლით მიაქირავა თავისი სამოთხიანი ბინა ბ-ს. ვინაიდანაც ბ. მნიშვნელოვნად აზიანებდა ბინას, ა-მ შეწყვიტა მასთან სახელშეკრულებო ურთიერთობა. ამასთან, მას უფლება აქვს მოითხოვოს ხელშეკრულების შეუსრულებლობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურებაც.

სხვა მაგალითი:

შემკვეთმა მენარდეს დაავალა ამ უკანასკნელის მასალისაგან დაემზადებინა საოფისე ავეჯი. მენარდემ არასწორად მიიჩნია შემკვეთის მითითება და მასთან რომ ვერაფერი გააწყო, უარი განაცხადა ხელშეკრულებაზე. ამ შემთხვევაში მენარდე ასევე უფლებამოსილია მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება.

ზიანის ანაზღაურება ყველა შემთხვევაში საერთო საფუძვლით ხორციელდება.

407-ე მუხლის პირველი ნაწილის წესი არ გამოიყენება, როცა ხელშეკრულებიდან გასვლა მოვალის ბრალით არ არის გამოწვეული. ამდენად, არც ხელშეკრულების შეუსრულებლობით გამოწვეული ზიანი არ ანაზღაურდება. აქ უპირატესად უნდა ვივარაუდოთ ხელშეკრულებიდან გასვლის ისეთი საფუძველი, რომელიც გამოწვეული იქნება პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი გარემოებებით.

მაგალითი:

ა-ს ბ-სთვის ბათუმიდან თბილისში პირველი ნოემბრისათვის უნდა მიეწოდებინა 100 ტონა მანდარინი. ხელშეკრულების შესრულების ვადამდე ძლიერი წვიმების შედეგად დაზიანდა გზები, რომელთა აღდგენაც ნავარაუდები იყო მხოლოდ 10 ნოემბრისათვის. ბ-ს შეუძლია შესრულების ვადის დადგომამდე უარი განაცხადოს ხელშეკრულებაზე. ასეთ შემთხვევაში ზიანის ანაზღაურება გამორიცხულია 407-ე მუხლის პირველი ნაწილის წესებით.

პარი მეთხე

ზიანის ანაზღაურების მოვალეობა

მუხლი 408. პირპანდელი მდგომარეობის აღდგენის მოვალეობა

1. იმ პირმა, რომელიც ვალდებულია აანაზღაუროს ზიანი, უნდა აღადგინოს ის მდგომარეობა, რომელიც იარსებებდა, რომ არ დამდგარიყო ანაზღაურების მავალდებულებელი გარემოება.

2. თუ სხეულის დაზიანებით ან ჯანმრთელობისათვის ვნების მიყენების შედეგად დაზარალებულს წაერთვა შრომის უნარი ან შეუმცირდა იგი, ანდა იზრდება მისი მოთხოვნილებები, დაზარალებულს უნდა აუნაზღაურდეს ზიანი ყოველთვიური სარჩოს გადაზღვრით.

3. დაზარალებულს უფლება აქვს მკურნალობის ხარჯები მოითხოვოს წინასწარ. იგივე წესი მოქმედებს მაშინაც, როცა აუცილებელი ზდება პროფესიული გადამზადება.

4. სარჩოს ნაცვლად დაზარალებულს შეუძლია მოითხოვოს კომპენსაციის მიღება, თუ არსებობს საამისო მნიშვნელოვანი საფუძველი.

1. ზიანის ანაზღაურების ცნება

ზოგადცვილისტური პრინციპია, რომ „ვალდებულება უნდა შესრულდეს ჯეროვნად, კეთილსინდისიერად, დათქმულ დროსა და ადგილას“ (361-ე მუხლის მეორე ნაწილი). ამ მოვალეობის დარღვევა უნდა განვიხილოთ, როგორც ვალდებულების დარღვევა. თუკი მას შედეგად მოჰყვება ზიანი, მოვალე ვალდებულია აანაზღაუროს ეს ზიანი, რაც გულისხმობს იმას, რომ უნდა

აღაღვინოს ის მდგომარეობა, როქედლიც იარსებებდა, რომ არ
ლაქგარიყო ანაზლაურების მავალდებულბელი გარემოება. თვით
სამი კი წარმოადგენს ინტერესის ხელყოფას, სულერთია, ეს
ინტერესი ქონებრივი იქნება თუ არაქონებრივი.¹ ზიანის ანაზლაუ-
რება, შესაძლებელია როგორც ნატურით, ისე ფულადი სახით.
მიუხედავად იმისა, რომ დოქტრინასა და პრაქტიკაში ზიანის
ანაზლაურებად უმეტესად მოიაზრება ხელყოფილი სიკეთის
ფულადი ანაზლაურება, მიგვაჩნია, რომ ასეთად უნდა განვიხი-
ლოთ მისი ნატურით ანაზლაურებაც. ვალდებულების დარღვე-
ვის დროს, ისევე, როგორც ეს ევროპულ სამართალშია მიღებუ-
ლი, წინა პლანზე დგება ხელყოფილი სიკეთის ნატურით რეს-
ტიტუცია, რაც შეიძლება განვიხილოთ ვალდებულების ერთგ-
ვარ გაორძლებად მისი დარღვევის შემდეგაც. 408-ე მუხლის
პირველ ნაწილში ეს აზრი შეიძლება ამოვიკითხოთ. ზიანის
ფულადი კომპენსაცია გამართლებულია იქ, სადაც შეუძლებე-
ლია ნატურით რესტიტუცია. ნატურით რესტიტუციაზე და ფულად
კომპენსაციაზე კრედიტორის უფლება ალტერნატიულია. ეს კი
ნიშნავს იმას, რომ კრედიტორის ნებაზეა დამოკიდებული ანაზლაუ-
რების რა ფორმას მოითხოვს იგი. დავის შემთხვევაში სასა-
მართლოს ნება წყვეტს დაკმაყოფილების რა ფორმა დაეკისროს
მოვალეს. ცხადია, კრედიტორის დაჩემება ნატურით ანაზლაუ-
რებაზე დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად სრული ანაზლაუ-
რება იქნება მისთვის ნატურით ანაზლაურება. კრედიტორი,
რომელსაც საამისოდ სამოქალაქო ბრუნვის ნაკლები იმედი აქვს,
ამჯობინებს ნატურით ანაზლაურების მოთხოვნას. სხვანაირად,
კრედიტორისათვის ნატურით ანაზლაურება დროის ფუჭი დახ-
არჯვა იქნებოდა. როცა კრედიტორმა იცის, რომ ფულადი კო-

¹ MünchKomm – Grunsky, §249, Rn.6.

მპენსაციით უფრო ადვილად შეიძენს სადავო ნივთებს, ვიდრე ეს მოვალის მოქმედებით მოხერხდებოდა, ცხადია, მისი ინტერესები ფულადი ანაზღაურებისაკენ იქნება მიპყრობილი. *მთავარი ისაა, რომ ქართული სამართლით კრედიტორს აქვს ნატურით ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება, ვიდრე ეს შესაძლებელია. შეუძლებელის შესრულება კი არავის არ ავაღდებულებს.* თუკი კონცერტის დაწყების წინ დაიწვება საკონცერტო დარბაზი, ნატურით შესრულებაც შეუძლებელი გახდება. ან კიდევ, თუკი შესრულება დაკავშირებული იყო შემსრულებლის პირად თვისებებთან, რომელიც მან დაკარგა. ამიტომაცაა, რომ სასამართლომ კარგად უნდა გაარკვიოს რამდენად შესაძლებელია ნატურით შესრულება. შესაძლებელიც რომ იყოს, სამართლიანობის პოზიციიდან მოსალოდნელია მასზე უარიც (409-ე მუხლი).

ევროპული სამართლისაგან განსხვავებით, საერთო სამართალი უპირატესობას ანიჭებს ფულად კომპენსაციას. ნატურით რესტიტუცია მაშინაა უპრიანი, როდესაც ფულადი ანაზღაურებით შეუძლებელია ზიანის სრული და ჯეროვანი ანაზღაურება.¹ ამდენად, ნატურით ანაზღაურება აქ დამხმარე “ხასიათისაა. ამ ბოლო ზანებში ევროპულ სამართალშიაც იგრძნობა ფულადი ანაზღაურებისადმი განსაკუთრებული სიმპათიები. სანამ მოწესრიგებული სამოქალაქო ბრუნვა, ბაზარზე საქონლის სიუხვე და მოვალისათვის მისი შეძენის სიმარტივე, არ დამკვიდრდება, მანამ სასამართლოებმა დაუსაბუთებლად უარი არ უნდა უთხრან კრედიტორებს ნატურით შესრულებაზე.

¹ Roland Kandelhardt, Realerfüllung oder Schadenersatz: ein internationaler Konsens? - პროფ. სერგო ჯორჯენაძის 70 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენციის საიუბილეო კრებული, თბ. 1996, გვ.97.

II. ზიანის ანაზღაურება ჯანმრთელობისათვის ვნების მიყენებისას

კოდექსის 408-ე მუხლში სპეციალურად მხოლოდ სხეულის დაზიანებითა და ჯანმრთელობისათვის ვნების მიყენებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურებაზეა საუბარი. ამ ფასეულობებზე საგანგებოდ ყურადღების გამახვილება გამოწვეულია მათი განსაკუთრებული ადგილით უფლებათა საერთო იერარქიაში. სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის უფლება წარმოადგენენ ადამიანის აბსოლუტურ უფლებებს და სამართლებრივი დაცვის საგანგებო საგანსაც. ამიტომაცაა, რომ მათი დაცვა და შესაბამისად, ზიანის ანაზღაურება, გარანტირებულია ყოველგვარი სახელშეკრულებო ურთიერთობის გარეშე. სხეულის დაზიანებითა და ჯანმრთელობისათვის ვნების მიყენებით გამოწვეული ზიანი ანაზღაურდება არასახელშეკრულებო (დელიქტური) პასუხისმგებლობის ფორმით.

ზიანის მიყენების ფაქტით დაზარალებულს შეიძლება *წაერთვას შრომის უნარი*. ანაზღაურების ოდენობის განსაზღვრისას სასამართლომ უნდა გამოარკვიოს მართო პროფესიული შრომის უნარი დაკარგა დაზარალებულმა, თუ იმავდროულად – საერთო შრომის უნარიც. შესაძლებელია, რომ დაზარალებულს მართოდენ *შრომის უნარი შეუმცირდეს*. ასევე შესაძლებელია, რომ ზიანის მიყენების შედეგად პირს მხოლოდ მოთხოვნილებები გაეზარდოს, ვთქვათ, იგი საჭიროებს სპეციალურ კვებას, დასვენებას და ა.შ. ყველა შემთხვევაში ზიანი უნდა ანაზღაურდეს ყოველთვიური სარჩოს გადახდით (408-ე მუხლის მე-2 ნაწილი).

დაზარალებულის მკურნალობის ხარჯები იქნება დადებითი ზიანი და მისი ანაზღაურება შეიძლება როგორც მკურნალობის შემდეგ, ისე მანამდე. ყველაფერი დამოკიდებულია იმაზე, თუ როდის მოითხოვს მას დაზარალებული. იგივე წესი მოქმედებს

მაშინაც, როდესაც აუცილებელი ხდება პროფესიული გადამზადება (მე-3 ნაწილი).

სარჩოს გადახდა გულისხმობს მის როგორც ფულადი, ისე ნატურის სახით გადახდას. 408-ე მუხლის მე-4 ნაწილში საუბარია სწორედ იმ შემთხვევაზე, როდესაც დაზარალებულს შეუძლია მოითხოვოს ზიანის ერთბაშად სრული ფულადი კომპენსაცია. ეს კი, მას შეუძლია მხოლოდ საამისოდ მნიშვნელოვანი საფუძვლის არსებობის შემთხვევაში. ასეთი საფუძველი თავის მხრივ დამოკიდებულია, როგორც ზიანის მიყენების ხასიათზე. ისე დაზარალებულის ინტერესებზედაც.

მუხლი 409. პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენის შეუძლებლობა

თუ ზიანის ანაზღაურება პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენით შეუძლებელია ან ამისათვის საჭიროა არათანაზომიერად დიდი დანახარჯები, მაშინ კრედიტორს შეიძლება მიეცეს ფულადი ანაზღაურება.

ზიანის ფულადი ანაზღაურება დარღვეული უფლების აღდგენის ბოლო ღონისძიებაა. 409-ე მუხლის მიხედვით, ეს შესაძლებელია, ჯერ ერთი, მაშინ, როცა ზიანის ანაზღაურება მისი ნატურალური რესტიტუციით შეუძლებელია, ე.ი. შეუძლებელია პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენა და მეორეც, როცა აღნიშნული შესაძლებელია, მაგრამ საამისოდ საჭიროა არათანაზომიერად დიდი ხარჯები. ამდენად, დასახელებული მუხლი გამოხატავს, როგორც კრედიტორის, ისე მოვალის ინტერესებს.

სასამართლო ვალდებულია პირველ რიგში მოსინჯოს ზიანის ნატურით რესტიტუციის შესაძლებლობა. დარღვეული უფლების პირვანდელ მდგომარეობაში აღდგენა 408-ე მუხლითაცაა

განმტკიცებული. მაგრამ, ყოველივე ეს დამოკიდებულია შესრულების საგნის თავისებურებებზე. აქ კვლავ წამოიჭრება შესრულების შეუძლებლობის საკითხი. თუმცაღა, საფუძვლად ვერ გამოდგება შესრულების შეუძლებლობის ყველა შემთხვევა. მხედველობაში მიიღება მხოლოდ ის შემთხვევები, რომელთა შესახებაც კანონი გამოკვეთილად, ანდა იმპლიციტურად იუწყება, რომ პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენა შეუძლებელია. პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენა შეიძლება წარმოჩინდეს სხვადასხვა ვარიანტით:

კერძოდ, ნაკლის აღმოფხვრით (ნივთის შეკეთებით), ახალი ნივთის დამზადებით, ნივთის შეცვლით და ა.შ. მათი შემთხვევები შეიძლება ვიხილოთ, როგორც სახელშეკრულებო, ისე არასახელშეკრულებო ურთიერთობებში. ასე მაგალითად, გამყიდველი ვალდებულია გამოასწოროს გაყიდული ნივთის ნაკლი. ამავე მიზნით შემკვეთს შეუძლია მოსთხოვოს მენარდეს დამატებითი შესრულება; მენარდეს შეიძლება დაევალოს ახალი ნაკეთობის დამზადება; როცა გაყიდულია გვაროვნული ნივთი, ნაკლის შემთხვევაში, იგი უნდა შეიცვალოს; როცა დელიქტის შედეგად ზიანი ადგება ნივთებს, მაგალითად, ავტომობილს – იგი უნდა შეკეთდეს, შეიძლება ახალი ავტომობილითაც შეიცვალოს. ყველა შემთხვევაში, როცა ეს შესაძლებელია ეკვივალენტური ანაზღაურების სახით, სასამართლომ არ უნდა გაიადვილოს საქმე ფულადი კომპენსაციით. ყველა შემთხვევაში, როცა პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენა შეუძლებელი იქნება, მას ფულადი კომპენსაცია შეცვლის.

მაგალითი:

შპს-მ „ქართული კულტურა“ ხელშეკრულება დადო ერთ-ერთ ქართულ მუზეუმთან, რომლითაც ეს უკანასკნელი საგამოფენოდ გადასცემდა ხელოვნების ნიმუშებს, სამაგიეროდ, აღნიშ-

ნული შპს გადაუხდიდა მას ნახევარ მილიონ დოლარს. თუკი ამ დროს დაზიანდება რომელიმე გაქირავებული ნივთი, ჯერ რესტავრაციის საკითხი უნდა გაირკვეს და თუ ეს შეუძლებელი იქნება, მაშინ შეიძლება მოვალეს დაეკისროს ფულადი კომპენსაცია. სასამართლომ არ უნდა დააკისროს მხარეს შეუძლებლის შესრულება.

მნიშვნელოვანი სიახლე ქართული კოდექსისა ისაა, რომ იგი ანგარიშს უწევს მოვალის ქონებრივ შესაძლებლობას და სამართლიან ბალანსირებას ახდენს კრედიტორისა და მოვალის ინტერესებისა, კერძოდ, აღგენს სერიოზულ დებულებას, რომ პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენაზე კრედიტორის მოთხოვნამ უსამართლოდ არ უნდა დაამძიმოს მოვალის შესაბამისი ვალდებულება. ის, რაც ობიექტურად შესაძლებელია, სუბიექტურად შეიძლება შეუძლებელი აღმოჩნდეს. ამიტომაც ამბობს კოდექსი, რომ თუკი პირვანდელი მდგომარეობის აღსადგენად საჭირო იქნება მოვალის არათანაზომიერად დიდი დანახარჯები, მაშინ იგი შეიცვლება ფულადი კომპენსაციით. კოდექსის კერძო ნაწილი საკმაოდ ხშირად იყენებს ამ წესს. ასე მაგალითად, ნასყიდობისას, გამყიდველს შეუძლია უარი თქვას, როგორც ნაკლის გამოსწორებაზე, ასევე ნივთის შეცვლაზე, თუ ეს მოითხოვს შეუსაბამოდ დიდ ხარჯებს (490-ე მუხლის მესამე ნაწილი); ან კიდევ, გვაროვნული ნივთის შეძენა, რომელიც გამყიდველს უნდა მიეწოდებინა მყიდველისათვის, მას უხდება ქვეყნის გარეთ, რაც დაკავშირებულია უზომოდ დიდ ხარჯებთან; მოგზაურობის მომწყობს უფლება აქვს უარი თქვას ხარვეზების გამოსწორებაზე, თუ ეს მოითხოვს შეუსაბამოდ დიდ ხარჯებს. თუ რა უნდა ვიგულისხმოთ „შეუსაბამოდ დიდ ხარჯებში“, ეს ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში სასამართლოს მიერ უნდა გადაწყდეს. ხარჯებში ივარაუდება ყველა ხარჯი, რაც საამისოდაა აუცილებე-

ლი. შეიძლება ნივთის სყიდვის ფასი არ იყოს დიდი, მაგრამ მისი გადაზიდვის ფასი იმდენად ამძიმებდეს მოვალის მდგომარეობას, რომ ეს იწვევდეს შეუსაბამოდ დიდ ხარჯებს. ყოველ შემთხვევაში, სასამართლომ ნატურალური რესტიტუციის ხარჯების შეფასების საზომად უნდა აიღოს თვით შესრულების ღირებულება. თუმცა, შესაძლებელია, ნორმალურ მოვლენად ჩაითვალოს ის შემთხვევებიც, როცა რესტიტუციის ხარჯები აღემატება შესრულების ღირებულებას.

მუხლი 410. ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნაზე წინასწარ უარის თქმის დაუშვებლობა

დაუშვებელია ვალდებულების დარღვევის გამო ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლებაზე უარის თქმა წინასწარი შეთანხმებით.

მოცემული მუხლის მსგავს დანაწესს შეიცავს 395-ე მუხლის მეორე ნაწილი. ვინაიდან გასაკიცხი მოქმედების ყველაზე მძიმე შემთხვევას ვალდებულების განზრახ შეუსრულებლობა წარმოადგენს, ამიტომაც კრძალავს კანონმდებელი ასეთ ვითარებაში მხარეთა წინასწარ შეთანხმებას მოვალის პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლებაზე. საკმარისია დავეუშვათ იგი, რომ სამოქალაქო ბრუნვისათვის ჩვეული ფასეულობანი თავდაყირა დადგება. ერთი შეხედვით, ვის უნდა მოუვიდეს აზრად დათანხმდეს მსგავს პირობაზე, მაგრამ სრულიად შესაძლებელია, რომ იგი გამოწვეული იყოს სხვადასხვა ინტერესებით. ამ მუხლის განმარტებიდან გამომდინარე, დასაშვებად უნდა მივიჩნიოთ მსგავსი შეთანხმებანი გაუფრთხილებლობის ვითარებაში. ამდენად, აქ შეფასება – მსჯელობის უშუალო საგანია მოვალის პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლება, რისი არაპირდაპირი შედეგიც იქნება ზიანის ანაზღაურე-

ბის უფლებაზე უარის თქმა. 410-ე მუხლი საზოგადოდ კრძალავს ისეთ წინასწარ შეთანხმებას, რომლითაც მხარე უარს ამბობს ზიანის ანაზღაურების უფლებაზე ვალდებულების დარღვევის შემთხვევაში. აქ უკვე უფლებაზე უარის თქმა წარმოადგენს წინასწარი შეთანხმების უშუალო საგანს და მისი არაპირდაპირი შედეგი იქნება მოვალის პასუხისმგებლობისაგან განთავისუფლება. შეიძლება ითქვას, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ სქოლასტიკურ, თეორიულ გამიჯვნებს, ამ ორი მუხლის დანაწესებს შორის ერთგვარი წინააღმდეგობაც შეიმჩნევა. 410-ე მუხლის შინაარსიდან გამომდინარე, რა სარჩულიც არ უნდა დაედოს საფუძვლად წინასწარ შეთანხმებას, ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლებაზე უარის თქმა ბათილია. როგორც ჩანს, 395-ე მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევა უნდა განვიხილოთ სპეციალურ შემთხვევად, რომელშიაც წინასწარი შეთანხმება ეხება მხოლოდ ბრალეულობის საკითხს.

საერთაშორისო კომერციულ პრაქტიკაში ამ საკითხს საგანგებო ყურადღება აქვს დათმობილი. მხარეს ნებისმიერ დროს შეუძლია უარი თქვას მოთხოვნაზე, ეს მისი იმანენტური უფლებაა, მაგრამ ამის პირობად დათქმა შეთანხმების სახით დაუშვებელია. ასეთი შეთანხმება ძირს უთხრის ვალდებულების ორგანულ ერთიანობას. ვალდებულება, რომლის სუბსტანციაც პასუხისმგებლობასთან ერთად ცნობიერდება, აღნიშნული შეთანხმებით მის გარეშე რჩება. მოკლედ, მსგავსი დათქმები ცივილისტური კატეგორიების დამახინჯებას იწვევენ. *არავინ არ უკრძალავს კრედიტორს უარი თქვას უფლებაზე, მაგრამ დაუშვებელია ეს შესაძლებლობა ვალდებულებად იქცეს.* ამდენად, 410-ე მუხლის მიხედვით, უფლება არ შეიძლება ვალდებულებად იქცეს, მაშინ როცა საწინააღმდეგო პროცესს 395-ე მუხლი, ვფიქრობთ, რომ უშვებს მხოლოდ გაუფრთხილებლობის შემთხვევაში, რაზედაც იქ

პირდაპირაცაა მითითებული. ამ პროცესის ფორმულა იქნება: *ვალდებულება შეიძლება იქცეს უფლებად.*

410-ე მუხლის წესი სხვა მოსაზრებებითაცაა გამართლებული. დაუშვებელია ისეთი დათქმა, რომელიც უსამართლოდ უზომო პრივილეგიებში აყენებს რომელიმე მხარეს. აქ სწორედ ასეთი ვითარება გვაქვს. ნამდვილად რომ მიგვეჩნია წინასწარი შეთანხმება, უფლებაზე უარის მთქმელი პირი შეიძლება მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩენილიყო. სრულიად შესაძლებელია, რომ ხელშეკრულებით დაინტერესებული პირი წასულიყო ამგვარ უსამართლო შეთანხმებაზე. *ასეთმა შეთანხმებამ შეიძლება გამოიწვიოს აშკარა დისბალანსი მხარეთა მიერ ნაკისრ ვალდებულებათა შორის და არაეკვივალენტურ ბრუნვას შეუწყოს ხელი.* მსგავსი შეთანხმებანი შეიძლება საჯარო წესრიგის კუთხითაც შეფასდეს. *სამოქალაქო კოდექსი ბრუნვის მონაწილეს იცავს უსამართლო დათქმებისაგან.* მსგავს შემთხვევებს სანიუთო სამართალიც იცნობს. ამავე მოსაზრებითაა აკრძალული გირავნობის საგნის მოგირავენზე პირდაპირი გადაცემა საკუთრებაში. ვალდებულებითი სამართლის კერძო ნაწილში საკმაოდ სშირია 410-ე მუხლის ცალკეული გამოვლინებანი. როგორც წესი, 410-ე მუხლი ეხება, როგორც პირისთვის, ისე ქონებისათვის მიყენებულ ზიანს, მაგრამ უკანასკნელი იცნობს გამონაკლისებს. ასე მაგალითად, სატრანსპორტო საშუალების ექსპლუატაციის შედეგად დამღვარი ზიანისა და ნაგებობიდან გამომდინარე მომეტებული საფრთხით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურებისას, თუ იგი ეხება პირისთვის მიყენებულ ზიანს, არ შეიძლება იგი წინასწარ გამოირიცხოს ან შეიზღუდოს. იგივე წესი მოქმედებს ნივთისათვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურების შემთხვევაშიაც. გამონაკლისია გათვალისწინებული მხოლოდ იმ შემთხვევებისათვის, როცა პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლება ან პა-

სუხისმცებელობის შეზღუდვა შეთანხმებული იყო ზიანის ანაზღაურებაზე ვალდებულ პირსა და საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს. საჯარო-სამართლებრივ ფონდს, ან საწარმოს შორის (1002-ე მუხლი). ზიანის ანაზღაურების უფლების წინასწარ გამორიცხვას ითვალისწინებს ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები (348-ე მუხლის „ზ“ და „თ“ პუნქტები). აქვე უნდა ითქვას, რომ 410-ე მუხლში მხედველობაშია მოთხოვნის უფლებაზე, როგორც ნაწილობრივი ისე მთლიანი უარი.

მაგალითი:

დამოუკიდებელმა ბუღალტერმა ვალდებულება იკისრა ერთ-ერთი ფირმისათვის შეედგინა საბუღალტრო ანგარიში. ხელშეკრულება შეიცავდა პირობას, რომლის თანახმადაც ფირმა უარს ამბობდა იმ ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნაზე, რომელიც შეიძლება დაკისრებოდა ბუღალტერს მის მიერ დაშვებული შეცდომის გამო. ბუღალტერმა მართლაც დაუშვა შეცდომა, რის გამოც ფირმას ორჯერ მეტი გადასახადის გადახდა მოუხდა. ასეთ ვითარებაში ბუღალტერსა და ფირმას შორის დადებული შეთანხმება ბათილია და ბუღალტერს არ შეუძლია ისარგებლოს აღნიშნული შედეგით.

მუხლი 411. ზიანის ანაზღაურება მიუღებელი შემოსავლისათვის

ზიანი უნდა ანაზღაურდეს არა მხოლოდ ფაქტობრივად დამდგარი ქონებრივი დანაკლისისთვის, არამედ მიუღებელი შემოსავლისთვისაც. მიუღებლად ითვლება შემოსავალი, რომელიც არ მიუღია პირს და რომელსაც იგი მიიღებდა, ვალდებულება ჯეროვნად რომ შესრულებულიყო.

411-ე მუხლი კიდევ უფრო აკონკრეტებს 408-ე მუხლში მოცემულ პრინციპს ზიანის ანაზღაურებისა. ზიანი უნდა ანაზღაურდეს სრულად, სწორედ ეს იგულისხმება დასახელებული მუხლების შინაარსში. მართალია, გამოთქმა „სრული ანაზღაურება“ არ გამოიყენება. ზიანის სრული ანაზღაურება წესია და მას ცალკეულ შემთხვევაში საქართველოს კონსტიტუციაც განამტკიცებს (42-ე მუხლის მე-9 პუნქტი). სრული ანაზღაურება ეხება არა საერთოდ ზიანს, რომელიც შეიძლება ვინმემ განიცადოს, არამედ იმ ზიანს, რომელიც სამოქალაქო პასუხისმგებლობის საერთო საფუძვლებიდან გამომდინარე ანაზღაურებადია. 411-ე მუხლით გათვალისწინებული წესით, ანაზღაურებას ექვემდებარება, როგორც დადებითი ზიანი, ისე მიუღებელი შემოსავლები.

I. დადებითი ზიანი

სამოქალაქო კოდექსი არ იყენებს ტერმინს „დადებითი ზიანი“. ზიანის ანაზღაურება „ფაქტობრივად დამდგარი ქონებრივი დანაკლისისათვის“ სწორედ რომ დადებითი ზიანის ანაზღაურებას გულისხმობს. სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემებში ყველაზე მეტი ერთსულოვნება სწორედ რომ დადებითი ზიანის ანაზღაურებაშია. ეს კი გამოწვეულია იმით, რომ *დადებითი ზიანი რეალური, მატერიალიზებული ზიანია და ამდენად, მართლსაწინააღმდეგო მოქმედებასთან მისი მიზეზობრივი კავშირი აშკარა და უეჭველია*. დადებითი ზიანი ვალდებულების დარღვევის თანხმლები შედეგია, იგი შესრულების საგნის უშუალო ხელყოფის რეზულტატია. დადებითი ზიანის სუბსტრატი არ იცვლება იმით, თუ რა ფორმით ანაზღაურდება იგი. პირის მიერ დადებითი ზიანის სახით გაწეული ხარჯები გულისხმობს როგორც დაზ-

არაღებული მხარის აქტივების შემცირებას, ისე მისი ვალდებულებების (პასივების) გაზრდას. ასე მაგალითად, იმის გამო, რომ კრედიტორს მოვალემ დროზე არ დაუბრუნა ვალი, იგი იძულებულია სხვისგან ისესხოს ფული, რათა შეასრულოს თავისი ვალდებულება.¹ ან კიდევ, დაზიანებული ავტომობილის აღდგენის ხარჯების ანაზღაურება იქნება დადებითი ზიანის ანაზღაურება. სულერთია, ფულადი კომპენსაციით განხორციელდება ეს თუ ნატურალური ანაზღაურებით. ანდა, როცა ზიანდება ადამიანის ჯანმრთელობა, მის აღსადგენად გაწეული ხარჯების ანაზღაურება (როგორიცაა მკურნალობის ხარჯები და სხვა) იქნება დადებითი ზიანის ანაზღაურება.

II. მიუღმაელი შემოსავლები

როგორც ითქვა, ანაზღაურებას ექვემდებარება მიუღებელი შემოსავლები. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ესაა ანაცდური მოგება. 411-ე მუხლის მიხედვით, მიუღებლად ითვლება შემოსავალი, რომელიც არ მიუღია პირს და რომელსაც იგი მიიღებდა ვალდებულება ჯეროვნად რომ შესრულებულიყო. ამდენად, სამოქალაქო კოდექსი პრინციპულად აკანონებს მის ანაზღაურებას და ზოგიერთი ქვეყნის სამართლისაგან განსხვავებით, არ უკავშირებს მას მოვალის ბრალეულობის ხარისხს. ამდენად, მიუღებელია შემოსავლები, რომლებიც შეიძლება დამდგარიყო სამოქალაქო ბრუნვის ნორმალური განვითარების შემთხვევაში. ასეთი მიდგომა გვაქვს საერთაშორისო კომერციულ ბრუნვაშიაც. *მიუღებელი შემოსავალი სავარაუდო შემოსავალია. სასამართლო პრაქტიკაში ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რამდენად მოსალოდნელი იყო მისი მიღება.* საჭიროა, რომ ყველა მნიშ-

¹ Принципы, ст. 226.

ენელოვანი გარემოების შეფასებიდან ჩანდეს მისი დადგომის შესაძლებლობა. არაა აუცილებელი მაქსიმალური ალბათობა. თუ შემოთმობტანილ შემთხვევებს გავიხსენებთ, ტაქსისტისათვის მიუღებელი შემოსავალი იქნება ის შემოსავალი, რომელიც მან ვერ მიიღო ავტომობილის შესაკეთებლად საჭირო დროის განმავლობაში; ასევე მიუღებელი შემოსავალი იქნება მუშაკისათვის ის ხელფასი. რომელიც მან ვერ მიიღო ავადმყოფობის მიზეზით სამუშაოს შეუსრულებლობის გამო. კომერციულ ბრუნვაში მეწარმეთა ინტერესი სწორედ რომ შემოსავლის მიღებისკენაა მიპყრობილი, ამიტომაც ანაცდური მოგების ანაზღაურება მათ განსაკუთრებულ ინტერესებში შედის.

არ ანაზღაურდება მიუღებელი შემოსავალი, რომელიც აკრძალულ საქმიანობასთან იქნება დაკავშირებული. გერმანულ სასამართლო პრაქტიკაში სადავოა აუკრძალავი, არაზნეობრივი საქმიანობით გამოწვეული მიუღებელი შემოსავლების საკითხი, კერძოდ, პროსტიტუციასთან დაკავშირებით. არის აზრი, რომ მასთან დაკავშირებული მოგება სამართლებრივად აკრძალულ მოგებას გავუთანაბროთ. სხვა მოსაზრებით, შეიძლება ამ შემთხვევაში გარიგება გაბათილდეს, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ აქედან მიღებული შემოსავლები არ ექვემდებარება დაცვას.¹

მუხლი 412. ზიანი, რომელზედაც პრეტენზიები ანაზღაურების მოვალეობა

ანაზღაურებას ექვემდებარება მხოლოდ ის ზიანი, რომელიც მოვალისათვის წინასწარ იყო სავარაუდო და წარმოადგენს ზიანის გამომწვევი მოქმედების უშუალო შედეგს.

მოცემული მუხლის ანალოგიურ დანაწესებს იცნობს როგორც

¹ MünchKomm – Grunsky. §252. Rn.1-5.

საერთო სამართალი, ისე ევროპული. გერმანული სამოქალაქო კოდექსი, რომლიდანაც ბევრი ნორმა შემოვიდა ქართულ სამოქალაქო სამართალში, მსგავს ნორმას არ იცნობს. 412-ე მუხლის ნორმა შეიძლება სამართალთა უნიფიკაციის რეზულტატადაც ჩაითვალოს, რაზედაც მეტყველებს ვენის კონვენციის 74-ე მუხლი და საერთაშორისო კომერციული ბრუნვა.¹

412-ე მუხლი უშუალოდ გამოხატავს მოვალის ინტერესებს და ათავისუფლებს მას ისეთი რისკისაგან, რაც მიუღებელია ქონებრივი პასუხისმგებლობის ჩვეული პრინციპებისათვის. ამიტომაც, აღნიშნული მუხლი, უპირველესად ადგენს, რომ ანაზღაურდება მხოლოდ ის ზიანი, *რომელიც მოვალისათვის წინასწარ იყო სავარაუდო*. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მოვალისათვის ზიანი სავარაუდო უნდა იყოს ხელშეკრულების დადების მომენტში. *მოვალისათვის სავარაუდო ზიანი – ეს ისეთი ზიანია, რომელიც სავარაუდო იქნებოდა ნებისმიერი გონივრული ადამიანისათვის, კიდევ უფრო ზუსტად, ბრუნვის საშუალო მონაწილისათვის*. ამდენად, ზიანის სავარაუდოება ობიექტური მასშტაბით ფასდება და არა კონკრეტული მოვალის სუბიექტური შესაძლებლობებით. მოვალეს არ შეიძლება დაეკისროს იმისი ანაზღაურება, რისი გათვალისწინებაც მას არ შეეძლო, ზიანი მისთვის გონივრულად უნდა იყოს სავარაუდო. ამ კრიტერიუმით დგინდება პასუხისმგებლობის მაქსიმუმი. ამასთან, სასამართლოს შეუძლია კონკრეტული ვითარებიდან გამომდინარე, შეამციროს მოვალის პასუხისმგებლობის სიდიდე, თუკი დაადგენს, რომ ხელშეკრულების დადებისას, ამ უკანასკნელს არ აუღია თავისთავზე აღნიშნული რისკი, სხვანაირად, ხელშეკრულებით არ იყო დაცული აღნიშნული ინტერესი.² სავარაუდო უნდა იყოს საერთოდ ზიანი

¹ Принципы, ст. 230.

² А.С. Комаров, Ответственность в коммерческом обороте, М, 1991, ст. 129.

და არაა აუცილებელი ეს მოთხოვნა გავრცელდეს ზიანის სიდიდეზე, რომელიც ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში შეიძლება დადგინდეს.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ანაზღაურებას ექვემდებარება პირდაპირი ზიანი და არა არაპირდაპირი ზიანი. პირდაპირ ზიანს მიეკუთვნება როგორც დადებითი ზიანი, ისე მიუღებელი შემოსავლები. როგორც ფრანგულ დოქტრინაშია აღნიშნული, ძნელია დადგინდეს რაიმე მკაცრი პრინციპები პირდაპირი და არაპირდაპირი ზიანის გასამიჯნავად. შეიძლება ჩამოყალიბდეს მხოლოდ საერთო მიმართულებანი, რითაც უნდა იხელმძღვანელოს სასამართლომ აღნიშნული საკითხის გადასაწყვეტად.¹ *არაპირდაპირი ზიანი ისეთი ზიანია, რომელიც ზემოთაღნიშნული გონივრული ვარაუდის ცნებიდან გამომდინარე, ვერ იქნებოდა სავარაუდოდ საერთოდ მოვალისათვის.*

მაგალითი:

„პირველი ბანკი“ ხშირად სარგებლობდა დაცვის სამსახურით მონეტებით სავსე ტომრების გადატანისას. ერთხელ ბანკმა არ გააფრთხილა დაცვის სამსახური და ისე გააგზავნა ახალი მონეტები იმაზე ხუთჯერ მეტი ოდენობით, რასაც ჩვეულებისამებრ აგზავნიდა ხოლმე. მონეტებით სავსე ტომრები დაიკარგა. დაცვის სამსახურის პასუხისმგებლობა შეიძლება შემოიფარგლოს მხოლოდ ტრადიციული გზავნილების შესაბამისად, ვინაიდან მას არ შეეძლო გაეთვალისწინებინა რეალური ზიანი.²

¹ იქვე, გვ. 132.

² Принципы, ст. 232.

სხვა მაგალითი:

შპს „კომბაინმა“ ვალდებულება იკისრა მიეწოდებინა შპს „თავთავისათვის“ ხუთი კომბაინი, რომლითაც ამ უკანასკნელს უნდა აეღო მოსავალი. მიწოდება მოხდა უხარისხო კომბაინებისა, რის გამოც შპს „თავთავმა“ მოსავლის ალებისას განიცადა ზიანი. ასეთ ზიანზე ვერ ვიტყვით, რომ იგი მოვალისათვის არ იყო წინასწარ სავარაუდო.

ზიანის ანაზღაურების ერთ-ერთი აუცილებელი ნიშანი ისაა, რომ ზიანი უნდა წარმოადგენდეს ზიანის გამომწვევი მოქმედების უშუალო შედეგს. ზიანი როგორადაც არ უნდა იყოს სავარაუდო წინასწარ, თუ იგი მოვალის უშუალო მოქმედებით არ იქნება გამოწვეული, ამ უკანასკნელის პასუხისმგებლობა გამორიცხულია. მოკლედ, მოვალის მოქმედება უნდა იყოს არა მარტო ბრალეული მოქმედება, არამედ ზიანის გამომწვევი მოქმედებაც. თუკი ზემოთ მოტანილ მაგალითს მივმართავდით, უხარისხო კომბაინების მიწოდება ვერაფერი მიზეზი იქნებოდა, თუკი მოსავალი მისი ალების დროს განადგურდებოდა ძლიერი წვიმების შედეგად. სრულიად ბუნებრივია, რომ ეს მომენტი შეიძლება სავარაუდო ყოფილიყო მოვალისათვის, მაგრამ იგი ვერ გამოდგება მასზე ზიანის დაკისრების საფუძვლად.

მუხლი 413. ზიანის ანაზღაურება არაქონებრივი ზიანისათვის

1. არაქონებრივი ზიანისათვის ფულადი ანაზღაურება შეიძლება მოთხოვილ იქნეს მხოლოდ კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში გონივრული და სამართლიანი ანაზღაურების სახით.

2. სხეულის დაზიანების ან ჯანმრთელობისათვის ვნების მიყენების შემთხვევებში დაზარალებულს შეუძლია მოითხო-

ვოს ანაზღაურება არაქონებრივი ზიანისთვისაც.

არაქონებრივი ზიანის ფულადი ანაზღაურება წარმოადგენს სიახლეს ქართული სამოქალაქო ბრუნვისათვის. საბჭოთა სამართალი არაქონებრივი ინტერესების დაცვის სხვა გზებს მიმართავდა და დაუშვებლად მიიჩნევდა ფულადი კომპენსაციის გამოყენებას. თუ კიდევ უფრო შორს — ქართული სამართლის წიაღში ჩავეხედავთ, ეს საკითხი კარგად იყო მოგვარებული და არაქონებრივი ზიანის ფულადი კომპენსაცია სრულიად ბუნებრივი ყოფილა. უფრო მეტიც, ძველი სამართლის ძეგლები გამოირჩეოდნენ თვით არაქონებრივი ზიანისა და მისი კომპენსაციისათვის საჭირო თანხის (თუ ეკვივალენტად გამოყენებული სხვა ერთეულის) ერთობ სრული კონკრეტიზაციით, რაც სასამართლო პრაქტიკას უადვილებდა გადაწყვეტილების მიღებას. ძველი ქართული სამართალი ბრუნვის მონაწილის არაქონებრივ ფასეულობებს განსაკუთრებულ პატივს სცემდა. არაქონებრივ სიკეთეთა მიმართ იგრძნობოდა ერთგვარი სოციალური თანასწორობა, რაც იშვიათი უნდა ყოფილიყო საერთოდ წოდებრივი სამართლისათვის.

1. მორალური (არაქონებრივი) ზიანის ცნება

სამოქალაქო კოდექსი არ იძლევა არც ქონებრივი და არც არაქონებრივი ზიანის დეფინიციას. ეს საკითხი დოქტრინისა და სასამართლო პრაქტიკის პრობლემაა. მთავარი ისაა, რომ კოდექსი დასაშვებად მიიჩნევს არაქონებრივი ზიანის ანაზღაურებას. კოდექსი უკეთეს შემთხვევაში, ისიც ნაწილობრივ, მხოლოდ იმ სიკეთეებს ჩამოთვლის, რისი ხელყოფის შემთხვევაშიაც უნდა მოხდეს არაქონებრივი ზიანის ანაზღაურება. როგორც ჩანს, ეს საკითხიც სასამართლოს შეფასების საგანს წარმოადგენს. მთავარია, რომ კოდექსი ზოგად პრინციპებს განამტკიცებს.

ეტიმოლოგიურად არაქონებრივი ზიანი მორალური ზიანის

იდენტურია.¹ ეს უკანასკნელი გამოთქმა უფრო მისი შინაარსობრივი დატვირთვის გამომხატველია. იგივე *მორალური ზიანის იდენტურია „ფსიქოლოგიური ზიანი“*, რაც გამოიყენება საერთო სამართლის ქვეყნებში. ყველა შემთხვევაში მათი შინაარსი ერთნაირია. მორალური ზიანი უნდა გულისხმობდეს „ფიზიკურ და ზნეობრივ-ფსიქოლოგიურ ტანჯვას“, რასაც სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილე განიცდის ამა თუ იმ სიკეთის. უმეტესწილად არამატერიალურ ფასეულობათა ხელყოფით. მორალურისაგან განსხვავებით, ქონებრივი ზიანი მხოლოდ გარკვეული ფულადი ღირებულების მქონე სიკეთის ხელყოფაა. მართალია, როგორც წესი, ორივე შემთხვევაში ეკვივალენტს ფული წარმოადგენს, მაგრამ, თუ ერთ შემთხვევაში მატერიალური ინტერესის გამოსწორება ხდება, სხვა დროს, ეს ემსახურება არამატერიალური ინტერესების დაცვას. ამიტომაცაა, რომ *ქონებრივი ზიანი უფრო მატერიალიზებული ზიანია თავისი გარეგნული გამოხატულებით და მისი იდენტიფიკაცია — სიდიდის განსაზღვრა შედარებით ადვილიცაა*. ეს იმიტომაც, რომ თვით ქონება წარმოადგენს შეფასების საზომს და ამდენად, ობიექტური მასშტაბები თვით დაზარალებული სუბიექტის გარეთაა. ცხადია, ცალკეულ შემთხვევებში ანგარიში ეწევა თვით სუბიექტის ინტერესებსაც, მაგრამ ეს შეფასებისათვის როგორც წესი, მეორეხარისხოვანია. *არაქონებრივი ზიანის ვითარებაში ობიექტური მასშტაბები თვით დაზარალებულის სუბიექტშია, რაზედაც თვით ზიანის სახელწოდებაც მიგვანიშნებს*.

ამ განსხვავების მიუხედავად, სამოქალაქო სამართალდარღვევას შეიძლება, რომ ერთდროულად მოჰყვეს როგორც ქონებრივი ზიანი, ისე არაქონებრივი. ასეთ ვითარებაში შეიძლება

¹ დაწერილებით მორალური ზიანის ანაზღაურებაზე: შ. ჩიკვაშვილი, მორალური ზიანი სამოქალაქო სამართალში, თბ. 1998.

ანაზღაურდეს ორივე სახის ზიანი. სამოქალაქო კოდექსი პირდაპირ იუწყება, რომ მე-18 მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევაში „მორალური ზიანის ანაზღაურება შეიძლება ქონებრივი ზიანის ანაზღაურებისაგან დამოუკიდებლად“ (მე-6 ნაწილის მე-5 წინადადება)..

II. მორალური ზიანის ანაზღაურების ნორმატიული ვარგებები

ეს საკითხი სპეციალურად დაისვა კოდექსის შემმუშავებელი კომისიის წინაშე. საქმე ეხება მორალური ზიანის ანაზღაურების სივრცეს სამოქალაქო სამართალში. თუ ქონებრივი ზიანის მიმართ კანონმდებელი ერთობ უხვია და ამ აზრით, იგი არც კი მოხაზავს მის ფარგლებს, მორალური ზიანის მიმართ სამოქალაქო კოდექსი ადგენს: „არაქონებრივი ზიანისათვის ფულადი ანაზღაურება შეიძლება მოთხოვნილ იქნეს მხოლოდ კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში“. ასეთი დანაწესის მიზანი უნდა იყოს სამოქალაქო ბრუნვის სტაბილურობისა და წესრიგის უზრუნველყოფა, რითაც კანონმდებელმა ერთგვარი ზღვარი გაავლო ქონებრივ და არაქონებრივ ზიანს შორის და ერთმანეთისაგან გამიჯნა ისინი. **კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში არ ივულისხმება მხოლოდ სამოქალაქო კოდექსით დადგენილი შემთხვევები**, როგორიცაა ასევე მისი მე-18 მუხლი თუ სხვა. მხედველობაშია ასევე კერძო თუ საჯარო სამართლებრივი ხასიათის სხვა ნორმატიული აქტები (კანონები). განსაკუთრებული სიუხვით გამოირჩევა ამ მხრივ საქართველოს ახალი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი. იგი მრავალ ნორმაში განამტკიცებს ზიანის სრული ანაზღაურების პრინციპს, სწორედ ადამიანის იმ უფლებათა დარღვევის გამო, რასაც შედეგად მოსდევს არაქონებრივი ზიანი, ან კიდევ –

ამასთან ერთად ქონებრივიც; „პრესისა და მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებების შესახებ“ კანონშიცაა გათვალისწინებული მორალური ზიანის ანაზღაურების ნორმა (მე-12 მუხლი); „უცხოური ინვესტიციების შესახებ“ კანონით უცხოელი ინვესტორი გარანტირებულია, როგორც ქონებრივი, ისე მორალური ზიანის ანაზღაურებით (მე-11 მუხლი); აღარაფერს ვიტყვით სხვა ნორმატიულ აქტებზე, მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ მორალური ზიანის ანაზღაურების კოდექსის 413-ე მუხლით განსაზღვრულ საკანონმდებლო წესრიგში მოქცევა, შესაძლებლობას იძლევა თავი დავიზღვიოთ მისი მოქმედების ფარგლების დაუსაბუთებელი გაფართოებისაგან. აქედან უკვე ჩანს, რომ ზიანის სრული ანაზღაურება უპირობოდ ეხება მართლოდენ ქონებრივ ზიანს. მორალური ზიანი შეიძლება რეალურად მართლაც დადგეს, მაგრამ, თუ კანონით არაა გათვალისწინებული მისი ანაზღაურება, იგი არ ანაზღაურდება. როცა გათვალისწინებულია, ცხადია, სრული ანაზღაურების დეფინიციაში შევა იგი. *ვფიქრობთ, რომ სასამართლოებმა თავად უნდა ამოავსონ კანონის ხარვეზები და დასაბუთებული აუცილებლობისას, შექმნან მორალური ზიანის ანაზღაურების ახალი პრეცედენტები.*

III. მორალური ზიანის ანაზღაურების საკითხი სახელმწიფო სამართალში

413-ე მუხლის მოქმედება ეჭვს არ იწვევს არასახელმწიფოებო, კერძოდ, დელიქტური ურთიერთობების მიმართ. ვფიქრობთ, რომ იგი ზოგადი ნორმაა და შესაბამისად უნდა გავრცელდეს სახელმწიფოებო ურთიერთობებზედაც, ცხადია, თუკი კანონით განსაზღვრული იქნება მისი ანაზღაურება. უცხოური სამართალი გამონაკლისის სახით უშვებს მორალური ზიანის ანაზღაურებას იმ შემთხვევებში, როცა მხარეთა შორის

სახელშეკრულებო ურთიერთობაა. ამასთან, უნდა ითქვას, რომ შეიძლება მხარეები ხელშეკრულებით იყვნენ ერთმანეთთან დაკავშირებულნი, მაგრამ მორალური ზიანის ანაზღაურება მივიჩნიოთ დელიქტურ პასუხისმგებლობად. ასე მაგალითად, პაციენტსა და ექიმს შორის ურთიერთობას სამედიცინო მომსახურებაზე, მართალია, ხელშეკრულება უდევს საფუძვლად, მაგრამ აქედან წარმომდგარი ზიანი დელიქტური პასუხისმგებლობის ნორმებით ანაზღაურდება (1007-ე მუხლი); ან კიდევ, ავილოთ მეზავრის გადაყვანის მაგალითი: მეზავრი, რომელიც მთელი კვირა აეროპორტში იცდის და ამის გამო ვერ შეძლო დანიშნულების ადგილას ჩასვლა და ჩაეშალა დისერტაციის დაცვა, ანდა ტრანსპორტის დაგვიანების გამო დროზე ვერ მიუტანა წამალი თავის ახლობელს, რომელიც ამის გამო დაიღუპა, ცხადია შეიძლება განიცდიდეს მორალურ ზიანსაც. ასეთ ვითარებაში შესაძლებელია რომ, დადგეს მისი ანაზღაურების საკითხი დელიქტური პასუხისმგებლობის წესით, რისი საფუძველიცაა კოდექსის 413-ე მუხლის მე-2 ნაწილი 999-ე მუხლთან ერთად.

IV. მორალური ზიანის ოდენობის განსაზღვრის კრიტერიუმები

სამოქალაქო კოდექსი მხოლოდ ზოგად ჭრილში განსაზღვრავს მორალური ზიანის ანაზღაურების პრინციპებს. 413-ე მუხლის მიხედვით, მორალური ზიანი უნდა ანაზღაურდეს „გონივრული და სამართლიანი ანაზღაურების სახით“. არსებითად გონივრული ანაზღაურება იმავდროულად სამართლიანი ანაზღაურებაა და პირიქით, სამართლიანი ანაზღაურება შეუძლებელია არ იყოს გონივრული. თვით შინაარსი ასეთი ანაზღაურებისა დგინდება სასამართლო პრაქტიკის საფუძველზე. მართალია, ქართულ სასამართლო პრაქტიკაში საკმაოდ ხშირია მორალური ზიანის

ანაზღაურების შემთხვევები, მაგრამ რაიმე საერთო კრიტერიუმების გამოკვეთა ჯერ-ჯერობით ჭირს. უცხოურ სასამართლო პრაქტიკასა და დოქტრინაში ანაზღაურების საფუძველს შეადგენს სწორედ რომ სამართლიანი ანაზღაურება. ვინაიდანაც მორალური ზიანი თავისი ფორმით სპეციფიკური მოვლენაა, შეუძლებელია აქ ანაზღაურების მიზანი იყოს სრული კომპენსაცია. ძალიან ხშირად დამდგარი შედეგების გამოსწორება შეუქცევადი მოვლენაა და როგორი დიდიც არ უნდა იყოს კომპენსაცია, იგი მაინც ვერ დააბრუნებს დაზარალებულს წარსულში. კომპენსაციის მიზანია მორალური ზიანით გამოწვეული ტკივილების შემსუბუქება. გერმანულ სამართალში მიღებულ გამოთქმას თუ გადმოვაქართულებთ, მაშინ შეიძლება ითქვას, რომ „ქართული ღარი და სხეულებრივი ხელშეუხებლობა ერთმანეთთან შეუდარებელი და ურთიერთგაუცვლადი ფასეულობანია“. უცხოური სასამართლო პრაქტიკაც იმას მოწმობს, რომ ფულადი კომპენსაცია უარყოფითი ემოციების გასაქარწყლებლადაა მიმართული.¹ ამიტომაცაა, რომ მორალური ზიანის ოდენობის განსაზღვრისას, სასამართლომ მხედველობაში უნდა მიიღოს, როგორც დაზარალებულის სუბიექტური დამოკიდებულება ასეთი ზიანის სიმძიმის მიმართ, ისე ობიექტური გარემოებანი, რითაც შეიძლება მისი ამ კუთხით შეფასება, როგორიცაა: ხელყოფილი სიკეთის (სიცოცხლე, ჯანმრთელობა, პატივი და ღირსება, პირადი თავისუფლება, ბინის ხელშეუხებლობა, ნივთის ფასეულობა და ა.შ.) ცხოვრებისეული მნიშვნელობა; სამართალდარღვევის შედეგათ სიმძიმე (აზლო ნათესავის მკვლელობა, სხეულის დაზიანება, დაზარალებულის დაინვალიდება, თავისუფლების აღკვეთა, სამუშაოს წართმევა და ა.შ.); ყალბი და სახელის გამტეხი ცნობე-

¹ ამ საკითხზე: Schneider E. Schmerzensgeld. Herne · Berlin, 1994.

ბის ხასიათი და მისი გავრცელების სფერო; დაზარალებულის ცხოვრების პირობები (სამსახურებრივი, საოჯახო, ყოფითი, მატერიალური, ჯანმრთელობის მდგომარეობა, ასაკი და ა.შ.): ზიანის მიმყენებლის ბრალის ხარისხი, მისი ქონებრივი მდგომარეობა და სხვა პატივსადები გარემოებანი, როგორცაა დაზარალებულის მკურნალობის ხანგრძლივობა, სპეციფიკურ თვისებათა შენარჩუნების შესაძლებლობა და ა.შ.¹

V. მორალური ზიანი სხეულის დაზიანებისა და ჯანმრთელობაზე ზეგავლენისათვის

413-ე მუხლის მეორე ნაწილი ასახავს მორალური ზიანის ანაზღაურების გავრცელებულ შემთხვევას. სხეულის დაზიანებასა და ჯანმრთელობისათვის ვნების მიყენებას უმეტესად ქონებრივი ზიანი მოსდევს ხოლმე. მაგრამ, თუკი არაქონებრივი ზიანიც იქნება, მაშინ „დაზარალებულს შეუძლია მოითხოვოს ანაზღაურება არაქონებრივი ზიანისათვის.“ სხეულის დაზიანებამ ან ჯანმრთელობის მოშლამ შეიძლება გამოიწვიოს სხვადასხვა ხასიათის მორალური ზიანი. ყველა შემთხვევაში, როცა მისი ანაზღაურების საკითხი დგება, ზიანი უნდა იყოს სამართლებრივად მნიშვნელოვანი და ამდენად ანგარიშგასაწევი. უცხოური სასამართლო პრაქტიკა სავსეა ასეთი ზიანის ანაზღაურების პრაქტიკით. სანიმუშოდ მოვიტანთ ორიოდ შემთხვევას.

¹ А. М. Эрделевский, Компенсация морального вреда в России и за рубежом, М, ст. 59.

მაგალითი:

მამაკაცმა სამსახურეობრივი ტრავმის შედეგად განიცადა „ფსიქიკური ზიანი“, კერძოდ, მას ღაჩემდა ისეთი სიპტომები, როგორიცაა: დეპრესია, დაღლილობა, არაკომუნიკაბელურობა, უმადობა, უძილობა. ავადმყოფმა დაკარგა შრომის უნარი. დადგინდა, რომ ავადმყოფობა მკურნალობას აღარ ექვემდებარება. ფსიქიკური ზიანის საკომპენსაციოდ ზიანის მიმყენებელს მის სასარგებლოდ დაეკისრა 15000 ფუნტი სტერლინგის გადახდა.

მეორე მაგალითი:

ერთ-ერთმა მოქალაქემ მეორეს ხუმრობით აცნობა, რომ მის ქმარს შეემთხვა უბედურება, მოიტეხა ფეხი და წევს ჰოსპიტალში. ასეთი ყალბი ინფორმაციით მოსარჩელემ განიცადა ძლიერი ფსიქიკური ტრავმა და უფლება მოიპოვა მორალური ზიანის ანაზღაურებაზე.

მუხლი 414. ზიანის ოდენობის განსაზღვრა

ზიანის ოდენობის განსაზღვრისას მხედველობაშია მისაღები ის ინტერესი, რომელიც კრედიტორს ჰქონდა ვალდებულების ჯეროვანი შესრულების მიმართ. ზიანის ოდენობის დასადგენად გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ხელშეკრულების შესრულების დრო და ადგილი.

არაა აუცილებელი ზიანის ანაზღაურება მათემატიკური სიზუსტით განისაზღვროს. მთავარია, რომ უტყუარი (უეჭველი) იყოს მისი არსებობა. ცხადია, შეუძლებელია დაისვას ზიანის ანაზღაურების საკითხი, როცა იგი არ წარმოშობილა და არასდროს წარმოიშობა. ცხენის პატრონი, რომელმაც ვერ მიიღო დოღში მონაწილეობა იმის გამო, რომ დაგვიანებით მიუყვანეს

ცხენი, ვერ მიიღებს ანაზღაურებას სრული ფულადი პრიზის სახით, თუნდაც, რომ მისი ცხენი ფავორიტი ყოფილიყო.¹ უტყუარობა თანაბრად ეხება როგორც ქონებრივი, ისე არაქონებრივი ზიანის ოდენობის განსაზღვრას. ამაზე მეტყველებს საერთაშორისო კომერციული პრაქტიკა.

მაგალითი:

ა-მ გადაწყვიტა მონაწილეობა მიეღო ტენდერში, რომელიც იმართებოდა აეროპორტის ასაშენებლად და ამ მიზნით დოკუმენტების სატენდერო კომისიისათვის ჩაბარება დაავალა ბ-ს. ბ-მ დავგიანებით მიუტანა დოკუმენტები კომისიას, რის გამოც ა გამოეთიშა ტენდერში მონაწილეობას. ამ შემთხვევაში კომპენსაციის ოდენობა დამოკიდებული იქნება იმაზე, მიიღებდა თუ არა კომისია ა-ს განაცხადს ტენდერში მონაწილეობაზე და როგორ შეფასებას მისცემდა მას სხვა განცხადებებთან შედარებით. ამ შემთხვევაში კომპენსაცია უნდა განისაზღვროს იმ მოგების პროპორციულად, რომელიც შეიძლება მიეღო ა-ს ტენდერში გამარჯვებით.²

ზიანის ოდენობის განსაზღვრისას მხედველობაში მიიღება ის ინტერესი, რომელიც კრედიტორს ჰქონდა ვალდებულების ჯეროვანი შესრულების მიმართ. 414-ე მუხლის ამ დანაწესით ზიანის სიდიდე ზოგჯერ სუბიექტურ გარემოებებზე დამოკიდებული ხდება და ობიექტური კრიტერიუმები არ მიიღება მხედველობაში. ასე მაგალითად, ნივთის ხანგრძლივმა მოხმარებამ შეიძლება შეამციროს მისი ღირებულება და ზიანის ოდენობაც შესაბამისად დადგინდეს, მაგრამ შესაძლებელია, რომ სწორედ

¹ Принципы, ст. 229.

² იქვე, გვ. 210

ამ დროს ჰქონდეს მას დაზარალებულისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა. წიგნის ეგზემპლარს, რომელიც შენიშვნებითაა სავსე, შეიძლება სწორედ ამ დროს ჰქონდეს მეტი ფასეულობა დაზარალებულისათვის. აუცილებელია, რომ დაზარალებულის სუბიექტური დამოკიდებულება ანგარიშგასაწევი იყოს, თორემ მისი ყოველგვარი ინტერესი მხედველობაში არ მიიღება. აღნიშნული გარემოების მხედველობაში მიღებით, ის, რაც ჩვეულებრივ პირობებში გარკვეულ ღირებულებაში გამოიხატება, ანგარიშგასაწევი ინტერესისას უფრო მეტ ღირებულებას წარმოადგენს. ზიანის სიდიდის განსაზღვრისას არავითარ როლს არ თამაშობს ის ფაქტი, შესრულების საგანი დაზარალებულს ნაჩუქარი ჰქონდა თუ ნაყიდი.¹

ზიანის ოდენობის განსაზღვრისას უცხოურ სასამართლო პრაქტიკასა და დოქტრინაში გამოიყენება ე.წ. „**აბსტრაქტული**“ **ზიანის ცნება**. იგი გამოითვლება იმ სხვაობის სახით, რომელიც არსებობს შესრულების სახელშეკრულებო ფასსა და საბაზრო ან მიმდინარე ფასს შორის. მყიდველს, რომელმაც ვერ მიიღო საქონელი, ყოველთვის შეუძლია კომპენსაციის სახით მოითხოვოს სახელშეკრულებო და საბაზრო ფასს შორის სხვაობა.² საერთაშორისო კომერციული ბრუნვა იცნობს „სანაცვლო გარიგების“ ცნებას. ვენის კონვენციის 75-ე მუხლი ითვალისწინებს შემთხვევებს, როდესაც დაზარალებული მხარე იძულებულია დადოს სანაცვლო გარიგება იმის გამო, რომ შეამციროს ზიანი, რომელიც ხელშეკრულების შეუსრულებლობას შეიძლება მოჰყვეს ხოლმე. ამ შემთხვევაში ზიანი იქნება ხელშეკრულების ფასსა და სანაცვლო გარიგების ფასს შორის სხვაობა. ამას მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც სანაცვლო გარიგება ნამდვილად იდება და არა მაშინ,

¹ MünchKomm – Grunsky, §252, Rn.12d.

² А.С. Комаров, დასახელებული ნაშრომი, გვ.140.

როდესაც დაზარალებული თვითონ ასრულებს იმ ვალდებულებას, რომელიც მოვალეს უნდა შეესრულებინა.

მაგალითი:

ავტომობილის რემონტი უნდა შეესრულებინა ა-ს, მაგრამ მისი პატრონი იძულებულია იგი დაავალოს ბ-ს. ასეთი გარიგება უნდა შესრულდეს გონივრულ დროში და გონივრული საშუალებებით. თუკი ა-ს ავტომობილის პატრონისათვის ავტომობილი უნდა შეეკეთებინა 1000 ლარად, მაგრამ ბ-სთან იგი დაჯდება 1500 ლარი, ასეთ შემთხვევაში ა-მ ავტომობილის პატრონს უნდა აუნაზღაუროს 500 ლარი სხვაობის სახით და ასევე სხვა ხარჯები და კომპენსაცია საიმისოდ, რომ ავტომობილის გამოყენება ვერ მოხერხდა ხანგრძლივი დროის განმავლობაში.¹

როცა ასეთი გარიგება არ იდება, ისევ ზემოაღნიშნული წესი გამოიყენება, ე.ი. სახელშეკრულებო ფასსა და საბაზრო ფასს შორის სხვაობის შესახებ. კომერციულ ბრუნვაში გამოიყენება ტერმინი „მიმდინარე ფასი“, რომელიც წარმოადგენს საქონლისა და მომსახურებისათვის ტრადიციულად განსაზღვრულ ფასს. სწორედ ამ ფასის განსაზღვრისას ხდება აქტუალური 414-ე მუხლის დანაწესი, იმით, რომ ზიანის ოდენობის დასადგენად გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ხელშეკრულების შესრულების დრო და ადგილი. ამ შემთხვევაში ივარაუდება, რომ ზიანად ჩაითვლება სახელშეკრულებო და მიმდინარე ფასს შორის სხვაობა იმ დროისათვის, როცა შეწყდა ხელშეკრულება. ასეთი ფასი დგინდება იმ ადგილას, სადაც უნდა შესრულდეს ხელშეკრულება. თუ ამ ადგილას ასეთი ფასი არა გვაქვს, მაშინ მხედველობაში მიიღება იმ ადგილის ფასი, საიდანაც გონივრული

¹ Принципы. ст. 233.

იქნებოდა ინფორმაციის მიღება მის შესახებ.¹ მოკლედ, მიმდინარე ფასი, იგივე საბაზრო ფასია. დღეს სერიოზულად დგას ზიანის კომერციალიზაციის საკითხი, რაც გულისხმობს იმას, რომ ყოველგვარი ზიანი რომელიც ბაზართანაა დაკავშირებული, ქონებრივი ფასეულობის მქონე სიკეთეა.² ბაზარი არა მარტო ზიანის ხასიათს განსაზღვრავს, არამედ მის მოცულობასაც ადგენს. აქ მნიშვნელოვანი ისიცაა, რომ სამოქალაქო კოდექსი უმნიშვნელო ზიანს ძალიან ზშირად არ თვლის ანაზღაურების ღირსად, იგი მხედველობაში არ მიიღება. ამდენად, უმნიშვნელო ზიანის რისკის მატარებელია კრედიტორი და იგი სამოქალაქო ბრუნვისათვის მოსათმენ მოვლენად აღიქმება.

ზიანის ანაზღაურების ოდენობა ისე უნდა განისაზღვროს, რომ ამას არ მოჰყვეს რომელიმე მხარის უსაფუძვლო გამდიდრება. ამიტომაცაა, რომ, თუკი მიუღებელი შემოსავლების მისაღებად კრედიტორს უნდა გაეწია გარკვეული ხარჯები, მაშინ ეს ხარჯები უნდა გამოაკლდეს მიუღებელი შემოსავლის ოდენობას. დაზარალებულებზე მისი დაკისრება ემყარება იმ ფაქტს, რომ ვალდებულების შესრულების შემთხვევაში ეს ხარჯები მას უნდა გაეწია. ამ დებულების მიზანია დაბალანსებული ქონებრივი ბრუნვა, რაც ეფუძნება ეკვივალენტობისა და კომპენსაციის პრინციპებს.³

რუსული სამოქალაქო სამართლის სიახლედ მიიჩნევა ის, რომ თუკი ვალდებულების დარღვევით პირი მიიღებს შემოსავლებს, მაშინ სხვა ზიანთან ერთად დაზარალებული უფლებამოსილია მოითხოვოს მიუღებელი შემოსავლები იმაზე არანაკლები ოდენობით, ვიდრე მოვალის მიერ მიღებული შემოსავლებია.

¹ Принципы, ст. 235.

² MünchKomm – Grunsky, Rn.12a-17.

³ Актуальные проблемы гражданского права; М; 1999, ст. 352.

რუსეთის სამოქალაქო კოდექსის ასეთი დანაწესი სამართლიან-ადაა უარყოფილი დოქტრინაში. ის ფაქტი, რომ მოვალემ შემოსავლები მიიღო, სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ იგივე შემოსავალს მიიღებდა დაზარალებული ნორმალური სამოქალაქო ბრუნვის პირობებში, ხელშეკრულება რომ არ დარღვეულიყო.¹

მუხლი 415. დაზარალებულის ბრალი ზიანის დადგენაში

1. თუ ზიანის წარმოშობას ხელი შეუწყო დაზარალებულის მოქმედებამაც, მაშინ ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება და ამ ანაზღაურების მოცულობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ უფრო მეტად რომელი მხარის ბრალით არის ზიანი გამოწვეული.

2. ეს წესი გამოიყენება მაშინაც, როცა დაზარალებულის ბრალი გამოიხატება მის უმოქმედობაში – თავიდან აეცილებინა ან შეემცირებინა ზიანი.

415-ე მუხლის ანალოგიურ დანაწესს შეიცავდა საბჭოთა სამოქალაქო კოდექსებიც, უფრო მეტიც – დაზარალებულის ბრალის საკითხი საბჭოთა დოქტრინაში ფუნდამენტურად იყო შესწავლილი.² ახალი ქართული სამოქალაქო კოდექსის 415-ე მუხლის ნორმა ამჯერად იმეორებს გერმანული სამოქალაქო კოდექსის 254-ე მუხლის (პარაგრაფის) შინაარსს.

415-ე მუხლი ერთობ ზოგადი დეფინიციით შემოიფარგლება და კოდექსი სიძუნწეს იჩენს კერძო შემთხვევების გადმოცემაში. აღნიშნულ მუხლში მოცემული ნორმა ისეთ ვითარებას ასახავს, როდესაც ვალდებულების შეუსრულებლობით ან არაჯეროვანი შეს-

¹ იქვე, გვ.353.

² Антимопов Б. Значение вины потерпевшего при гражданском правонарушении, М, 1950., К. Янчков Понятие смешанной ответственности - „Советское государство и право“, 1970, N10 და ა.შ.

რულებით გამოწვეული ზიანი წარმოადგენს როგორც მოვალის, ისე დაზარალებულის ერთობლივი მოქმედების განუყოფელ შედეგს. ამ შედეგის გაყოფა შესაძლებელი რომ ყოფილიყო მიზეზობრიობის მიხედვით, მაშინ პრობლემაც მოიხსნებოდა და ის, რაც მოვალის მიზეზით დადგებოდა, სწორედ იმისი ანაზღაურება დაეკისრებოდა მას და არც კი წამოიჭრებოდა დაზარალებულის მოქმედებით გამოწვეული ზიანის შეფასების საკითხი. ამიტომაცაა, რომ აღნიშნულ ვითარებაში ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება და ამ ანაზღაურების მოცულობა განისაზღვრება მხარეთა ბრალეულობის ხარისხით, კერძოდ იმით, უფრო მეტად რომელი მხარის ბრალით იქნება გამოწვეული ზიანი. მოკლედ, რაც დაზარალებულის ბრალით არის გამოწვეული, ის არ შეიძლება ტვირთად დააწვეს მოვალეს. *ყველა პასუხს აგებს მხოლოდ საკუთარი ბრალეული მოქმედებისათვის*. 415-ე მუხლის შემთხვევაში, ზიანის სრული ანაზღაურება უსამართლო იქნებოდა და იგი გამოიწვევდა დაზარალებულის უსაფუძვლო გამდიდრებას. ამ მუხლის პირველი ნაწილის შინაარსიდან ჩანს; რომ ზიანი შეიძლება ანაზღაურდეს ნაწილობრივ და იშვიათად არის შესაძლებელი აღნიშნული საფუძვლით მის ანაზღაურებაზე საერთოდ უარი.

დაზარალებულის თანამონაწილეობა ზიანის დადგომაში შეიძლება გამოიხატოს როგორც მის უშუალო მოქმედებაში, ასევე ისეთი მოვლენის დადგომაში, რომლის მიმართაც თვითონაა რისკის მატარებელი. აღნიშნულ თანამონაწილეობას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს, როგორც სახელშეკრულებო, ისე არასახელშეკრულებო ურთიერთობებში. მაგალითად, უხარისხო პროდუქციის „მწარმოებლის ზიანის ანაზღაურების მოცულობა მცირდება ან საერთოდ გამოირიცხება, თუ ზიანის დადგომა გამოიწვია დაზარალებულის ან მის ნაცვლად პასუხისმგებელი პირის ბრალეულმა მოქმედებამ“ (1009-ე მუხლის მე-3 ნაწილი).

მაგალითი:

გემით მგზავრობისას გაუმართავი ლიფტის შედეგად ტურისტმა განიცადა ზიანი. დადგინდა, რომ ლიფტის გაუმართაობაში ბრალი მიუძღვოდა კომპანიას, რომელსაც ევალებოდა მგზავრობის დაწყების წინ შეემოწმებინა ლიფტის მდგომარეობა. ასევე დადგინდა, რომ გემის მფლობელს განათების სისტემა წესრიგში რომ ჰქონოდა, შეიძლება ინციდენტი არ მომხდარიყო კიდევ. ასეთ ვითარებაში, გემის მფლობელი, რომელმაც სრულად აუნაზღაურა ზიანი ტურისტს, თავად ვერ მოითხოვს მის სრულ ანაზღაურებას კომპანიისაგან, სწორედ რომ აღნიშნული ბრალეულობის გამო.¹

მაგალითი:

ა-ს ავტომობილი დაზიანდა იმის გამო, რომ გზის სავალ ნაწილზე არსებულ ორმოში ჩავარდა. ა-მ მოითხოვა ზიანის ანაზღაურება კომპანიისაგან, რომელსაც ევალებოდა გზების ნორმალურ მდგომარეობაში ქონა. სასამართლომ ა-ს ზიანის სრულ ანაზღაურებაზე უარი უთხრა, ვინაიდანაც ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ყურადღებიანობა რომ გამოეჩინა, შეიძლება ზიანი არც კი დამდგარიყო.

ის თუ რომელი მხარის ბრალითაა ზიანი უფრო მეტად გამოწვეული, ეს დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ფორმისა და ხარისხის ბრალთან გვექნება საქმე მხარეთა მხრიდან. ამის საფუძველზე კი შეიძლება განისაზღვროს ბრალის პროცენტული „ოდე-ნობა“, რისი ტოლიც იქნება ანაზღაურებადი თუ აუნაზღაურებადი ზიანის პროცენტული სიდიდე. სანიმუშოდ შეიძლება რამდენიმე შემთხვევა მოვიტანოთ, ვთქვათ: 1. დაზარალებული მო-

¹ Принципы, гл. 236.

ქმედებდა განზრახ. ასეთ ვითარებაში მოვალე განზრახ იმოქმედებს თუ გაუფრთხილებლობით, დამდგარი ზიანის ანაზღაურება გამოირიცხვლია; 2. დაზარალებული მოქმედებდა უხეში გაუფრთხილებლობით, მოვალე კი – განზრახ. ამ შემთხვევაში სწორი იქნება დაზარალებულს ზიანი სრულად აუნაზღაურდეს. მით უფრო, გამართლებულია ეს, თუ დაზარალებულის მხრიდან მარტივი გაუფრთხილებლობა იყო სახეზე; 3. დაზარალებული მოქმედებდა უხეში გაუფრთხილებლობით, ასევე მოქმედებდა მოვალეც. ამ შემთხვევაში დაზარალებულს ზიანი ნაწილობრივ უნდა აუნაზღაურდეს, შეიძლება ეს გამოინატოს სანახევრო ანაზღაურებაში. 4. დაზარალებული მოქმედებდა მარტივი გაუფრთხილებლობით, მოვალე კი, ერთ შემთხვევაში – უხეში გაუფრთხილებლობით, სხვა დროს კი – მარტივი გაუფრთხილებლობით. პირველ შემთხვევაში, თუ სახელშეკრულებო ურთიერთობა, ზიანი ნაწილობრივ ანაზღაურდება, არასახელშეკრულებო ურთიერთობებში კი – სრულად ანაზღაურდება; მეორე შემთხვევაში, ზიანი ნაწილობრივ ანაზღაურდება; 5. დაზარალებული უხეში გაუფრთხილებლობით მოქმედებდა, მოვალე კი – მარტივი გაუფრთხილებლობით. ამ შემთხვევაში შეიძლება, რომ ზიანი სულაც არ ანაზღაურდეს. და მაინც, *სასამართლომ უნდა გადაწყვიტოს ყოველი კონკრეტული შემთხვევის სპეციფიკიდან გამომდინარე, ზიანის ანაზღაურების საკითხი*. ამიტომაცაა, რომ ლიტერატურაში ნაკლებად შეიძლება ვიხილოთ კონკრეტული რეცეპტები.

ის გარემოება, რომ მოვალეს თავისი მოქმედებით თავად ადგება ზიანი, არ ნიშნავს იმას, რომ მისი მხრიდან არ არსებობს რაიმე ვალდებულება ზიანის ასაცდენად. ცალკეულ შემთხვევებში შესაძლებელია, რომ დაზარალებულის მოქმედებამ სულაც შესაძლებელია აგვაცდინოს ზიანის მიყენებას, ანდა, მისი შემცირება გამოიწვიოს. ამდენად, თუ დაზარალებულს შეუძლია

თავისი მოქმედებით აიცდინოს, ანდა შეამციროს ზიანი და იგი ამას არ აკეთებს, მისი ასეთი უმოქმედობა შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ბრალეული უმოქმედობა. ამ შემთხვევაშიაც 405-ე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული წესი გამოიყენება.

სხვა მაგალითი:

საამშენებლო კომპანია „ლუდმშენსა“ და კომპანია „ბეგს“ შორის დაიდო ხელშეკრულება, რომლის მიხედვითაც „ლუდმშენს“ „ბეგისათვის“ უნდა აეშენებინა ქარხანა. მოულოდნელად, როცა სამუშაოების დასრულებამდე ცოტა დრო იყო დარჩენილი, „ლუდმშენი“ აჩერებს სამუშაოებს, ხოლო „ბეგი“ ეძებს სხვა კომპანიას, რომელმაც უნდა დაასრულოს სამუშაოები. ამასთან, ეს უკანასკნელი არავითარ ზომებს არ ღებულობს სამშენებლო მოედანზე არსებული ობიექტების დასაცავად, რომლებიც ზიანდება ცუდი ამინდის შედეგად. „ბეგს“ არ შეუძლია მიიღოს რაიმე კომპენსაცია ამ დაზიანების გამო, ვინაიდან, მას შეეძლო ზომების მიღება მისი თავიდან ასაცილებლად, მაგრამ არ მიიღო. თუკი დაზარალებული განახორციელებს აქტიურ მოქმედებას და გაიღებს აუცილებელ ხარჯებს აღნიშნული ზიანის თავიდან ასაცილებლად, საერთაშორისო კომერციულ ბრუნვაში მიღებული წესით, მას შეუძლია მოითხოვოს საამისოდ გაწეული ნებისმიერი ხარჯების ანაზღაურება. ქართული სამოქალაქო კოდექსი ამის შესახებ არაფერს არ ამბობს. *ამდენად, დაზარალებულის უმოქმედობა ამცირებს მოვალის პასუხისმგებლობას, მოქმედება კი – ზრდის მას.*

პარი მხუთე

მოთხოვნის უზრუნველყოფის დამატებითი საშუალებანი

მუხლი 416. ვალდებულების შესრულების უზრუნველყოფის დამატებითი საშუალებათა სახეები

მხარეებს შეუძლიათ ვალდებულების შესრულების უზრუნველსაყოფად ხელშეკრულებით გაითვალისწინონ დამატებითი საშუალებებიც: პირგასამტეხლო, ბე და მოვალის გარანტია.

მოთხოვნის უზრუნველყოფის საშუალებანი ვალდებულების ჯეროვანი შესრულების საშუალებანია. ისინი იყოფიან უზრუნველყოფის სანივთო და ვალდებულებით-სამართლებრივ საშუალებებად. სანივთო უზრუნველყოფის საშუალებებს მიეკუთვნება გირაკნობა და იპოთეკა. მათი თავისებურება იმაშია, რომ ისინი გარანტირებულს ხდიან ვალდებულების შესრულებას მისი დარღვევის შემთხვევაში და სწორედ ამ მიზანმიმართულებით ხასიათდებიან. ისინი მთლიანად შესრულების ფუნქციით არიან დატვირთულნი და არ წარმოადგენენ რაიმე დამატებით საჯარიმო ხასიათის დატვირთვებს მოვალისათვის. ამიტომაცაა, რომ ისინი ყველაზე გავრცელებული საშუალებანია სამოქალაქო ბრუნვისა. 416-ე მუხლში ჩამოთვლილი საშუალებანი, როგორიცაა: პირგასამტეხლო, ბე და მოვალის გარანტია ვალდებულების უზრუნველყოფის ვალდებულებით – სამართლებრივი საშუალებანია. ისინი შესრულებას ემსახურებიან, მაგრამ შესრულების გარანტიებს ყოველთვის ვერ იძლევიან. საქმე იმაშია, რომ თუ სანივთო უზრუნველყოფისას, შესრულების ეკვივალენტური ქონება გამოდის შესრულების უზრუნველყოფის როლში, ვალდებულებითი უზრუნველყოფისას თვით მოვალეზე ზემოქმედება გამოიყურება ასეთად.

მოვალემ კი, მიუხედავად ამისა, ვალდებულება საბოლოოდ შეიძლება მაინც ვერ შეასრულოს; გარდა აღნიშნულისა, ვალდებულების უზრუნველყოფის საშუალებანი უმეტესწილად სახელშეკრულებო საშუალებანია. კანონისმიერი უზრუნველყოფის საშუალება იშვიათ გამონაკლისს წარმოადგენს. სამოქალაქო კოდექსმა უარი თქვა კანონისმიერ პირგასამტეხლოზე, რასაც დღესაც იცნობს ყოფილი საბჭოთა სივრცის მრავალი ქვეყანა. ეს გარემოება კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს იმას, თუ რამდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ახალი სამოქალაქო კოდექსი მხარეთა ნების ავტონომიას. ეს კიდევ მეტ სტიმულს აძლევს მოვალეს შეასრულოს ნაკისრი ვალდებულება. გარდა ამისა, სამოქალაქო კოდექსი ითვალისწინებს ვალდებულების უზრუნველყოფის სრულიად ახალ საშუალებებს (მოვალის გარანტია, გარკვეულწილად იპოთეკა და ა.შ.), რასაც არ იცნობდა საბჭოური სამოქალაქო კოდექსები; აქ ჩამოთვლილი საშუალებანი ვალდებულების უზრუნველყოფის კლასიკური საშუალებანია და ამ აზრით, ისინი იმპერატიულად განსაზღვრული საშუალებანია. თუმცა, სამოქალაქო კოდექსი ითვალისწინებს სხვა საშუალებებსაც, რომლებიც ასევე, მისი შესრულების უზრუნველყოფას ემსახურებიან. *ასეთად უნდა მივიჩნიოთ დაკავების უფლება.*

ვალდებულების უზრუნველყოფის საშუალებანი აქცესორული ხასიათის საშუალებანია. ისინი ყოველთვის ძირითადი ვალდებულების შესრულებას ემსახურებიან და უიმისოდ მოკლებულნი არიან დამოუკიდებელ შინაარსს. თუ არ არსებობს ძირითადი ვალდებულება, მაშინ, არც აღნიშნული აქცესორული საშუალებანი არსებობენ. ეს საერთო თვისებაა სანივთო და ვალდებულებით-სამართლებრივი უზრუნველყოფის საშუალებებისა.

პირგასამტეხლო

მუხლი 417. ცნება

პირგასამტეხლო — მხარეთა შეთანხმებით განსაზღვრული ფულადი თანხა — მოვალემ უნდა გადაიხადოს ვალდებულების შესრულებლობის ან არაჯეროვნად შესრულებისათვის.

პირგასამტეხლო წარმოადგენს ვალდებულების შესრულების უზრუნველყოფის დამატებით საშუალებას. ეტიმოლოგიურად იგი პირის გატეხვისათვის განსაზღვრული საზღაურია, კერძოდ: პირგასამტეხლო — მხარეთა შეთანხმებით დადგენილი ფულადი თანხაა, რომელიც მოვალემ უნდა გადაიხადოს ვალდებულების შეუსრულებლობის ან არაჯეროვანი შესრულებისათვის. კანონის ამგვარი დანაწესებიდან ჩანს, რომ *ახალი ქართული სამოქალაქო კოდექსი იცნობს მხოლოდ სახელშეკრულებო პირგასამტეხლოს*, როგორც ეს ევროპული სამართლის მოწინავე ქვეყნებშია ხოლმე. ქართული სამართლის ნორმები კი, ამ შემთხვევაში ძირითადად გერმანული სამართლის შემოქმედებითი რეცეფციის ნიმუშს წარმოადგენს.

განასხვავებენ *ალტერნატიულ და კუმულატიურ პირგასამტეხლოს*. პირველს მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც უფლებამოსილ პირს ვალდებულების დარღვევის გამო შეუძლია თავისი არჩევანით მოითხოვოს ან პირგასამტეხლოს გადახდევინება, ან ხელშეკრულების შესრულება, ანდა ხელშეკრულებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურება. მეორე შემთხვევაში შესაძლებელია აღნიშნულ მოთხოვნათა შეერთება, კერძოდ, უფლებამოსილს შეუძლია მოითხოვოს პირგასამტეხლოს გადახდევინებაც და ვალდე-

ბულების შესრულება ან ზიანის ანაზღაურება.¹

პირგასამტეხლოს არსებითად ორი ფუნქცია აქვს: ვიდრე ვალდებულება დაირღვეოდეს, იგი ემსახურება მისი შესრულების სტიმულირებას. მოვალემ წინასწარვე იცის, რომ ვალდებულების დარღვევის შემთხვევაში იგი ვერ აცდება გარკვეული საზღაურის გადახდევინებას, მაშინ როცა სხვა დროს, შეიძლება მას ამის „იმედი“ ჰქონდეს. მთავარი მაინც ის არის, რომ *პირგასამტეხლო ესაა ზიანის ანაზღაურების საშუალება. იმ ზიანისა, რომელიც შეიძლება განიცადოს კრედიტორმა*. კრედიტორი პირგასამტეხლოს დაწესებით ვალდებულების დარღვევის შემთხვევისათვის იადვილებს და დაზღვეულს ხდის ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნას.² პირგასამტეხლოს დაწესებით კრედიტორის გარანტიები გაზრდილია. პირგასამტეხლო მოვალეს უპირობოდ ეკისრება, სულერთია, ვალდებულების დარღვევით კრედიტორმა ზიანი განიცადა თუ არა. ვალდებულების დარღვევის ფაქტი საკმარისი მტკიცებულებაა საამისოდ, მაშინ როცა ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტი საჭიროებს იმის მტკიცებულებას, კრედიტორმა ნამდვილად განიცადა თუ არა ზიანი, თუ განიცადა, მაშინ რა ოდენობით. ბუნებრივია, ამისი დამტკიცება რიგ სიძნელებებთან არის დაკავშირებული და შეიძლება კრედიტორი ხელმოცარულიც კი დარჩეს, მაშინ როცა პირგასამტეხლო უპირობოდ ავალდებულებს მხარეს დაუყოვნებლივ მოახდინოს მისი გადახდა.³

¹ С.К. Май, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 201

² MünchKomm – Gottwald, §339, Rn.3.

³ Гражданское уложение, книга пятая, том первый, С-Петербург. 1899, ст. 131-132; Iauering, Kommentar. ст. 338-339.

მაგალითი:

ა-სა და ბ-ს შორის დაიდო 100 ტონა კარტოფილის მიწოდების ხელშეკრულება. მხარეები დამატებით შეთანხმდნენ, რომ მიწოდების ვადის გადაცილების შემთხვევაში, ა. ბ-ს გადაუხდიდა 1000 ლარის ოდენობის პირგასამტეხლოს. თუ ა. დაარღვევს მიწოდების ვალდებულებას, მაშინ იგი მოვალეა უპირობოდ გადაუხადოს ბ-ს აღნიშნული თანხა, თუნდაც, რომ ბ-მ ვადის გადაცილებით არ განიცადოს ზიანი. ამ შემთხვევაში პირგასამტეხლო წარმოადგენს ერთჯერად გადასახდელს ვალდებულების არაჯეროვანი შესრულებისათვის და მისი ოდენობა არ იცვლება ვადის გადაცილების ხანგრძლივობის პროპორციულად.

პირგასამტეხლოზე უფლება აქცესორული უფლებაა. ეს იმას ნიშნავს, რომ არ არსებობს პირგასამტეხლო ძირითადი უფლების გარეშე. მისი მთელი ბედ-ილბალი ძირითადი უფლების ბედ-ილბალზეა დამოკიდებული. პირგასამტეხლო ძირითადი უფლების სამსახურშია. ამიტომაცაა, რომ ძირითადი უფლების ბათილად გამოცხადება ავტომატურად იწვევს პირგასამტეხლოზე უფლების ბათილობას, პირიქით კი, პირგასამტეხლოზე შეთანხმების ბათილობა გავლენას ვერ მოახდენს ძირითადი უფლების ნამდვილობაზე. ამიტომაც, დაუშვებელია პირგასამტეხლოს მოთხოვნის განხორციელება ძირითადი უფლების გარეშე. ასევე, პირგასამტეხლო უსაგნო იქნება, როცა მოვალის ბრალის გარეშე ვალდებულება ვერ შესრულდება ან ხელშეკრულება გაუქმდება.¹ პირგასამტეხლოთი ვალდებულების უზრუნველყოფა სულაც არ ცვლის პასუხისმგებლობის საერთო საფუძველს. ამიტომაცაა, რომ თუკი ძირითადი ვალდებულების შეუსრულებლო-

¹ MünchKomm – Gottwald, § 339, Rn.6-12.

ბისათვის ან არაჯეროვანი შესრულებისათვის კრედიტორს არ ეკისრება პასუხისმგებლობა, მაშინ მას არც პირგასამტეხლოს გადახდა დაეკისრება.

მუხლი 418. პირგასამტეხლოს განსაზღვრის ფორმა

1. ხელშეკრულების მხარეებს შეუძლიათ თავისუფლად განსაზღვრონ პირგასამტეხლო, რომელიც შეიძლება აღემატებოდეს შესაძლო ზიანს.

2. შეთანხმება პირგასამტეხლოს შესახებ მოითხოვს წერილობით ფორმას.

მხარეები თავისუფალნი არიან პირგასამტეხლოს ოდენობის განსაზღვრაში. ამასთან, ეს თავისუფლება გარკვეული ფასეულობებითაა შეზღუდული, რომლის მიზანიცაა სამართლიანი სამოქალაქო ბრუნვის უზრუნველყოფა. კრედიტორმა არ უნდა „აიძულოს“ მოვალე აშკარად უსამართლო პირობებს მოაწეროს ხელი. ამიტომაცაა, რომ პირგასამტეხლოზე შეთანხმებისას, მისი ოდენობა უნდა განისაზღვროს სამართლიანობის საფუძველზე.¹ მხარეები უნდა ამოვიდნენ იმ შესაძლო ზიანიდან, რომელიც შეიძლება მოჰყვეს ვალდებულების შეუსრულებლობას ან არაჯეროვან შესრულებას. თუმცა, კანონი მათ იმის უფლებასაც აძლევს, რომ შეთანხმებული პირგასამტეხლო აღემატებოდეს შესაძლო ზიანს. ასეთი განსაზღვრა ორმხრივი ინტერესების გათვალისწინებით ხდება და იშვიათ გამონაკლისს უნდა წარმოადგენდეს.

¹ MünchKomm – Gottwald, §339, Rn.13-15.

მაგალითი:

ა-სა და ბ-ს შორის დაიდო საცხოვრებელი სახლის მშენებლობის ხელშეკრულება, რომლის უზრუნველყოფის საშუალებად განისაზღვრა პირგასამტეხლო 50 000 ლარის ოდენობით. მაშინ, როცა ხელშეკრულების დარღვევით, კერძოდ, მისი შეუსრულებლობით მოსალოდნელი ზიანი შეიძლებოდა ყოფილიყო 45000 ლარის ოდენობის. ბ-მ არ შეასრულა ვალდებულება და დადგა სწორედ ამ ოდენობის ზიანი. 418-ე მუხლის პირველი ნაწილის შინაარსიდან გამომდინარე, ბ. ვალდებულია ა-ს გადაუხადოს 50 000 ლარის ოდენობის თანხა, მაშინ როცა, მხარეთა შორის რომ არ ყოფილიყო პირგასამტეხლოს თაობაზე შეთანხმება, ზიანის ანაზღაურების საერთო წესებით, მისი ოდენობა ვერ ასცდებოდა 45000 ლარს. თუ აშკარად უსამართლოდ იქნებოდა მიჩნეული აღნიშნული ოდენობის პირგასამტეხლო, მაშინ სამართლიანობის მოთხოვნებთან შესაბამისობაში იგი შეიძლება მოიყვანოს სასამართლომ. პირგასამტეხლოს მომწესრიგებელი ნორმები არაფერს ამბობენ სასამართლოს წინასწარ კონტროლზე. ვფიქრობთ, რომ სამოქალაქო კოდექსის მე-8 მუხლის მესამე ნაწილისა და 325-ე მუხლის შინაარსიდან გამომდინარე, პირგასამტეხლოს ოდენობის განსაზღვრაში შესაძლებელია სასამართლოს ჩარევაც.

პირგასამტეხლოს თაობაზე შეთანხმება ფორმით არაა თავისუფალი, როგორც ეს რიგი ქვეყნების კანონმდებლობაშია. პირგასამტეხლოს შესახებ შეთანხმება მოითხოვს წერილობით ფორმას, მაშინ როცა ძირითადი ხელშეკრულება შეიძლება იყოს სხვა ფორმის. მოკლედ, პირგასამტეხლოს ფორმას არ განსაზღვრავს ძირითადი უფლების ფორმა. აღნიშნული წერილობითი ფორმის დარღვევა გამოიწვევს პირგასამტეხლოს თაობაზე

შეთანხმების ბათილობას. ძირითადი ხელშეკრულებისა და პირგასამტეხლოს ფორმათა დამოუკიდებლობის მიუხედავად, ძირითადი ხელშეკრულების ბათილობა რა საფუძველზეც არ უნდა მოხდეს (მათ შორის ფორმის საფუძველზე) იგი ავტომატურად გამოიწვევს პირგასამტეხლოზე კანონის დაცვით განხორციელებული შეთანხმების ბათილობასაც.¹ გარდა ამისა, აღნიშნულ შეთანხმებათა ურთიერთმიმართება კიდევ იმასაც იუწყება, რომ პირგასამტეხლოს შესახებ შეთანხმება, შეიძლება შესრულდეს, როგორც ძირითად სახელშეკრულებო შეთანხმებასთან ერთად, ისე დამოუკიდებლადაც.

მუხლი 419. პირგასამტეხლოს გადახდისა და ვალდებულებების შესრულების ერთდროულად მოთხოვნის და უშვებლობა

1. კრედიტორს არ შეუძლია ერთდროულად მოითხოვოს პირგასამტეხლოს გადახდაც და ვალდებულების შესრულებაც, თუკი პირგასამტეხლო არ არის გათვალისწინებული იმ შემთხვევებისათვის, როცა მოვალე თავის ვალდებულებებს არ ასრულებს დადგენილ დროში.

2. კრედიტორს ყოველთვის აქვს უფლება მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება.

I. პირგასამტეხლოს გადახდისა და ვალდებულების შესრულების ურთიერთმიმართება

როგორც წესი, კრედიტორს არ შეუძლია ერთდროულად მოითხოვოს პირგასამტეხლოს გადახდევინებაც და ვალდებულების შესრულებაც. თუკი, პირგასამტეხლო გათვალისწინებული იყო

¹ MünchKomm – Gottwald, §339, Rn.10.

ვალდებულების შეუსრულებლობისათვის, მაშინ კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს პირგასამტეხლოს გადახდევინება მისი შესრულების სანაცვლოდ. მაგრამ, თუკი კრედიტორი მოინდომებს ვალდებულების შესრულებას, მაშინ იგი კარგავს პირგასამტეხლოზე უფლებას. მოკლედ, არჩევანის უფლება კრედიტორზეა დამოკიდებული. საამისოდ კოდექსი არ ითვალისწინებს არავითარ ვადებს, კრედიტორმა თავისი განზრახვის შესახებ ღრუოდ უნდა აცნობოს მოვალეს. სხვანაირად, რადგანაც პირგასამტეხლო ვალდებულების შეუსრულებლობისა თუ არაჯეროვანი შესრულების ფაქტთან დაკავშირებით დადგინდა, ივარაუდება, რომ კრედიტორს სურს პირგასამტეხლოს გადახდევინება. ეს იქიდანაც გამომდინარეობს, რომ მოვალის მხრიდან პირგასამტეხლოს შეპირება ხდება დარღვეული ვალდებულების შესრულების სანაცვლოდ.

შედარებით სხვაგვარი ვითარება უნდა გვქონდეს, როდესაც პირგასამტეხლოს გადახდევინება ხდება ვალდებულების არაჯეროვანი შესრულების შემთხვევაში. არაჯეროვანი შესრულებისას, კერძოდ, ვადის გადაცილებისას, კრედიტორს უფლება აქვს მოითხოვოს როგორც ვალდებულების შესრულება ისე პირგასამტეხლოს გადახდევინება. ამდენად, პირგასამტეხლო შესრულებას აღმატებული მოთხოვნა იქნება კრედიტორისათვის. კრედიტორის უფლება, შესრულებასთან ერთად მოითხოვოს პირგასამტეხლოს გადახდევინებაც, არ საჭიროებს რაიმე სპეციალურ დათქმას, როგორც ეს გერმანულ სამართალშია. 419-ე მუხლს პოზიტიურ შინაარს თუ მივცემდით, გამოვიდოდა, რომ კრედიტორს შეუძლია ერთდროულად მოითხოვოს პირგასამტეხლოს გადახდაც და ვალდებულების შესრულებაც, თუკი პირგასამტეხლო გათვალისწინებულია იმ შემთხვევებისათვის, როცა მოვალე თავის ვალდებულებებს არ ასრულებს დადგენილ ღრო-

ში. უნდა ვიფიქროთ, რომ ვალდებულების არაჯეროვანი შესრულების სხვა შემთხვევებში, კრედიტორს შესრულების მოთხოვნასა და პირგასამტეხლოს გადახდევინების მიმართებაზე, ისეთივე უფლება უნდა გააჩნდეს, როგორც ეს ვალდებულების შეუსრულებლობისა გვაქვს. სამოქალაქო კოდექსი 419-ე მუხლის პირველი ნაწილით მხოლოდ ერთადერთ შემთხვევას აფიქსირებს, როცა ერთდროულად შესაძლებელია პირგასამტეხლოს გადახდევინებაც და შესრულების მოთხოვნაც. თუმცა, სწორი იქნებოდა, თუკი სასამართლო პრაქტიკა ვადის გადაცილების დარად დაამკვიდრებდა პირგასამტეხლოსა და შესრულების ერთდროულად მოთხოვნის პრაქტიკას. არაჯეროვანი შესრულებისას პირგასამტეხლოს პრაქტიკული მნიშვნელობა უფრო მცირეა, ვიდრე სრული შეუსრულებლობის ვითარებაში, ვინაიდან თუ პირველ შემთხვევაში იგი ასრულებს იმ ზიანის დაფარვის ფუნქციას, რაც არასწორი შესრულებით დადგა, მეორე შემთხვევაში, მისი სრული შეუსრულებლობის შედეგების გამოსწორებას ემსახურება იგი.¹ აქვე გვსურს აღვნიშნოთ, რომ მცირე გამონაკლისების გარდა, ვალდებულების შეუსრულებლობისა თუ არაჯეროვანი შესრულებისას, კრედიტორის უფლებები პირგასამტეხლოსა და შემდგომ შესრულებაზე, გერმანული სამოქალაქო კოდექსის 340-ე, 341-ე მუხლების ანალოგიურადაა მოწესრიგებული.

II. ზიანის ანაზღაურების უფლება

პირგასამტეხლოს გადახდევინება არ აუქმებს ზიანის ანაზღაურების უფლებას. იმისი თქმა, რომ პირგასამტეხლო ზიანის ანაზღაურების საშუალებაა, სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ პირ-

¹ Гражданское уложение, ст. 143.

გასამტეხლო ცვლიდეს ზიანის ანაზღაურებას. როგორც 419-ე მუხლის მეორე ნაწილი იუწყება, *კრედიტორს ყოველთვის აქვს უფლება მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება*. მათი ურთიერთდამოკიდებულებაც იმაზე მეტყველებს, რომ პირგასამტეხლო ზიანისაგან სრულიად დამოუკიდებელია. შეთანხმებული პირგასამტეხლო ყოველთვის უნდა ანაზღაურდეს, მაშინაც, როცა დამდგარი ზიანი ნაკლები იქნება პირგასამტეხლოზე. ანდა, საერთოდ არ დადგება იგი. რაც შეეხება ზიანის ანაზღაურებას, *დაუშვებელია ერთდროულად პირგასამტეხლოც დაეკისროს მხარეს და მთელი ზიანის ანაზღაურებაც*. ასე რომ იყოს, ეს იქნებოდა *საჯარმო პირგასამტეხლო*, რომელიც უკიდურესად დაამძიმებდა მოვალის მდგომარეობას და გამოიწვევდა კრედიტორის უსაფუძვლო გამდიდრებას. ქართულმა სამოქალაქო კოდექსმა უარი თქვა ანაზღაურების ამგვარ ფორმაზე, მართალია, მასში გამოკვეთილად არ ჩანს ეს. სამოქალაქო კოდექსის აღნიშნული ნორმების განმარტებიდან შეიძლება ითქვას, *რომ ჩვენში ადგილი აქვს ჩათვლითი პირგასამტეხლოს ანალოგიურ მოვლენას*. ეს კი ნიშნავს შემდეგს: კრედიტორს დამოუკიდებლად, უპირობოდ შეუძლია მოითხოვოს პირგასამტეხლო, ხოლო ზიანის ანაზღაურების საერთო საფუძვლებზე დაყრდნობით — ზიანის ანაზღაურებაც, ოღონდ პირგასამტეხლო ჩაითვლება ასანაზღაურებელი ზიანის ოდენობაში.¹ სავსებით შესაძლებელია, რომ ეს პროცესი ერთდროულად განხორციელდეს, ცხადია, თუკი კრედიტორი არ ჩქარობს პირგასამტეხლოს გადახდეინებას და ზიანის დადგენაც ადვილად შესაძლებელია. ამდენად, მოცემულ შემთხვევაში პირგასამტეხლო წარმოადგენს ზიანის მინიმალურ ოდენობას, რომლის ზევითაც მართალია, შესაძლებელია ზიანის ანაზღაურება, ოღონდ, ზემოაღნიშნული სახით.

¹ Гражданский кодекс Российской Федерации, Часть первая, М., 1996; ст. 519

მაგალითი:

შპს „აზოტსა“ და შპს „ახალსოფელს“ შორის დაიდო 100 ტონა აზოტის მიწოდების ხელშეკრულება. ვალდებულების შეუსრულებლობის შემთხვევისათვის განისაზღვრა 10 000 ლარის ოდენობის პირგასამტეხლო. შპს „აზოტმა“ ვერ შეასრულა ვალდებულება და ამით შპს „ახალსოფელს“ მიაყენა 15 000 ლარის ოდენობის ზიანი. დაზარალებულმა მაშინათვე მოითხოვა პირგასამტეხლოს გადახდევინება და შპს „აზოტმა“ კიდეც დააკმაყოფილა მისი მოთხოვნა. რაც შეეხება ზიანის ანაზღაურებას, მასზე უარი თქვა, რადგანაც მიიჩნია, რომ პირგასამტეხლოს ანაზღაურება აბათილებს ზიანის ანაზღაურებაზე მოთხოვნას. დაზარალებულმა სარჩელი შეიტანა სასამართლოში და მოითხოვა მიყენებული ზიანის 15000 ლარის სრულად ანაზღაურება. სასამართლომ მიყენებული ზიანის ოდენობას, 15000 ლარს გამოაკლო უკვე გადახდევინებული პირგასამტეხლო, 10000 ლარი და მოვალეს დააკისრა მხოლოდ 5000 ლარის გადახდევინება ზიანის ანაზღაურების ანგარიშში. ერთდერითი შემთხვევა, როდესაც ზიანის შესაძლო მაქსიმალურ ზღვარს შეიძლება აღემატებოდეს მოვალეზე დაკისრებული საზღაური, მაშინ არის, როცა 418-ე მუხლის პირველი ნაწილის საფუძველზე მოხდება პირგასამტეხლოს ოდენობის განსაზღვრა. ზემოთმოტანილი წესი ეხება პირგასამტეხლოსა და ზიანის ანაზღაურების მიმართებას, ვალდებულების, როგორც სრული, ისე ნაწილობრივი შეუსრულებლობისას.

მუხლი 420. პირგასამტეხლოს შემცირება სასამართლოს მიერ

სასამართლოს შეუძლია საქმის გარემოებათა გათვალისწინებით შეამციროს შეუსაბამოდ მაღალი პირგასამტეხლო.

ვინაიდანაც მხარეები თავისუფალნი არიან პირგასამტეხლოს ოდენობის განსაზღვრაში, შესაძლებელია ისინი იმ ოდენობის პირგასამტეხლოზე შეთახმდნენ, რისი გადახდევინებაც შემდგომ მძიმე ტვირთად დააწევს მოვალეს. გარდა ამისა, სრულიად შესაძლებელია, რომ თავიდანვე კი არ იყოს ასეთი პირგასამტეხლო, არამედ, შემდგომ, ვალდებულების შესრულების პროცესში იქცეს ასეთად. ყველა შემთხვევაში, სასამართლო უფლებამოსილია შეამციროს „შეუსაბამოდ მაღალი“ პირგასამტეხლო, როცა ამას საჭიროებს დაზარალებულის ინტერესები. სასამართლო ამ შემთხვევაში მხედველობაში იღებს დაზარალებულის არამართო ქონებრივ, არამედ ყველა სხვა პატივსაღებ ინტერესს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სასამართლო ახდენს პირგასამტეხლოს „სამართლიან“ შემცირებას. სასამართლომ მხედველობაში უნდა მიიღოს ის, თუ როგორია შესრულების ღირებულების, მისი შეუსრულებლობისა და არაჯეროვანი შესრულებით გამოწვეული ზიანის თანაფარდობა პირგასამტეხლოს ოდენობასთან.

მაგალითი:

შპს „განათლებასა“ და „საქწიგნს“ შორის დადებული ხელშეკრულებით შპს „განათლება“ ვალდებულებას იღებდა 2000 წლის 1 სექტემბრამდე მიეწოდებინა „საქწიგნისათვის“ 1000 ცალი სკოლის სახელმძღვანელო, რაშიაც ამ უკანასკნელს უნდა გადაეხადა 5000 ლარი. მხარეები ასევე შეთანხმდნენ, რომ მიწოდების ვადის გადაცილების შემთხვევაში, შპს „განათლება“

„საქწიგნს“ გადაუხდიდა 10 000 ლარის ოდენობის პირგასამტენლოს. ასეთ ვითარებაში, თუკი ვადის გადაცილებისას პირგასამტენლოს ოდენობა სადავო შეიქმნება, სრულიად შესაძლებელია, რომ სასამართლომ შეამციროს იგი. *სასამართლოს ამოცანაა მხარე დაიცვას უსამართლო და სამოქალაქო ბრუნვისათვის მიუღებელი ტვირთისაგან, ვინაიდანაც ურთიერთობის დამყარებისას მხარეები ყოველთვის ვერ საზღვრავენ მათი თავისუფალი ნების მოსალოდნელ შედეგებს.*

თავი მეორე

ბე

მუხლი 421. ცნება

ბედ მიიჩნევა ფულადი თანხა, რომელსაც ხელშეკრულების ერთი მხარე აძლევს მეორე მხარეს და ამით დასტურდება ხელშეკრულების დადების ფაქტი.

ბე ქართულ სამოქალაქო სამართალში საკმაოდ გავრცელებული ფასეულობაა. მისი დანიშნულება *უპირველესად* სწორედ ისეთია, როგორც ამას 421-ე მუხლი იტყობინება, კერძოდ, იგი *წარმოადგენს ხელშეკრულების დადების ფაქტის მტკიცებულებას*. ეს ფუნქცია ბეს ისტორიულად ახასიათებდა. ბე გამოიყენებოდა ხელშეკრულების დადების ნიშნად იმ შემთხვევებში, როცა უბრალო შეთანხმება ვერ დააკავშირებდა მხარეებს.¹ საამისოდ ძველ დროში სხვადასხვანაირი სიმბოლოებიც გამოიყენებოდა, მაგალითად, მიწის ნასყიდობის სიმტკიცის აღსანიშნავად ერთი

¹ В. И. Синайский, Русское Гражданское Право, 1918, ст. 23.

მხარე მეორეს მიწის მცირე ნაჭერსაც გადასცემდა ხოლმე. ბეს ფუნქცია ამისგან განსხვავებულია. თუ მხარე გატეხდა პირს, ცხადია, უაზრო იქნებოდა მსჯელობა აღნიშნული სიმბოლოს ბედ-ილბლის შესახებ, მაშინ, როცა *ბე უბრალოდ სიმბოლო კი არაა, არამედ ქონებრივი ფასეულობაა – ფულადი თანხაა, რომლის მნიშვნელობა არ შემოიფარგლება მარტოოდენ ხელშეკრულების დადების ნიშნობით*. ბე იმავდროულად ვალდებულების შესრულების უზრუნველყოფის საშუალებაა (416-ე, 422-ე, 423-ე მუხლები), თუმცა, პირდაპირი, სიტყვა-სიტყვითი მინიშნება ამის თაობაზე უშუალოდ ბეს მომწესრიგებელ ნორმებში არა გვაქვს. ბეს სამართლებრივი რეჟიმი ამისი შესანიშნავი მტკიცებულებაა. ბე თავისი ერთგვარი საჯარიმო ხასიათით ფსიქოლოგიურად აიძულებს მის მიმღებ მხარეს შეასრულოს ვალდებულება. ეს იძულება ემყარება იმის შეგნებას, რომ შეუსრულებლობის შემთხვევაში მის საერთო პასუხისმგებლობას ემატება ბეს ორმაგად დაბრუნების ვალდებულება.

ბეს ხელშეკრულების ერთი მხარე აძლევს მეორე მხარეს არა უბრალოდ სამომავლოდ ხელშეკრულების დადების უზრუნველსაყოფად, არამედ უკვე შემდგარი ხელშეკრულების შესრულების უზრუნველსაყოფად. ბე გამოიყენება ყველა შემთხვევაში, სულერთია, შესრულების ვალდებულება პირველად რომელმა მხარემ უნდა განახორციელოს. ბე შესრულების საგნისაგან განცალკევებული, დამოუკიდებელი ფასეულობაა. *ბე ვალდებულების უზრუნველყოფის აქცესორული საშუალებაა და წარმოადგენს იმ იურიდიული შენობის მეორე სართულს, რასაც შეიძლება მხარეთა ძირითადი სახელშეკრულებო ურთიერთობა ვუწოდოთ.*¹ ამიტომაცაა, რომ ბეს სამართლებრივი მომავალი, უზრუნველსაყოფი ხელშეკრულების ბედზეა დამოკიდებული. ისევე, როგორც პირ-

¹ В. И. Сипайский, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 22.

გასამტეხლოს დროსაა, ბე მხარეთა შეთანხმების შედეგია. არავის არა აქვს უფლება აიძულოს მოვალე, მიიღოს ფულადი თანხა 421-ე მუხლით გათვალისწინებული მიზნებისათვის, ისევე როგორც არავინაა ვალდებული მიიღოს ვთქვათ საჩუქარი. რახან ბე ხელშეკრულების დადების ფაქტს ამტკიცებს, იგი უმეტესწილად გამოიყენება კრედიტორის მიერ იქ, სადაც ურთიერთობის ბუნებიდან თუ პარტნიორის თვისებებიდან გამომდინარე, მეტი შესაძლებლობაა ხელშეკრულების დარღვევისა. პრაქტიკა მეტყველებს ასევე, რომ ბე გამოიყენება იქ, სადაც ხელშეკრულების ფორმანაკლებად უზრუნველყოფს მის სიმტკიცეს, მაგალითად, ზეპირ გარიგებებში. შეიძლება ითქვას, რომ ბე ავსებს ამ „ხარვეზს“ იმით, რომ აიძულებს მოვალეს მოიქცეს სამოქალაქო ბრუნვისათვის დამახასიათებელი კეთილსინდისიერებით.

მუხლი 422. ბეს ჩაითვლა გადასახადის ანგარიშში

ბე ჩაითვლება ვალდებულებით გათვალისწინებული გადასახდელის ანგარიშში, ხოლო, თუ არ ჩაითვლება, – ხელშეკრულების შესრულების შემდეგ იგი უკან უნდა დაბრუნდეს.

რომის სამართალში მიღებული დანაწესებით ბეს მიმღები ხდებოდა ბეს მესაკუთრე და არა სხვისი საკუთრების უბრალოდ მჭერი. ამიტომაც, ბეს გამოყენება არც სხვისი საკუთრების გამოყენებად ითვლებოდა. ამ საკითხის გადაჭრისას ბეს შესახებ არსებულ ნორმათა განმარტებიდან უნდა ამოვიდეთ. ვინაიდანაც ბე განსაზღვრული ფულადი თანხაა და ამდენად, გვაროვნული ნიშნით განსაზღვრული ქონება, *მიგვაჩნია, რომ ბეს მიმღები ბეს მესაკუთრე ხდება, ოღონდ ბეს მიმცემი ინარჩუნებს აღნიშნული ფულადი თანხის მოთხოვნაზე უფლებას, კერძოდ, ვალდებულებით სამართლებრივ უფლებას. სწორედ ამაზე დაყრდნობით უნდა გან-*

ემატოტ 422-ე და 423-ე მუხლებით გათვალისწინებული ნორმები.

აღნიშნული, ცხადია არ ნიშნავს იმას, რომ ბე საჩუქრად გაიღო მისმა მიმღებმა. *ბე ჩაითვლება ვალდებულებით გათვალისწინებული გადასახდელის ანგარიშში*, რაც შესაძლებელია, როდესაც ბე შესრულების ორგანული ნაწილი ხდება. ივარაუდება, რომ მან თავისი ფუნქცია შეასრულა. ამიტომაცაა, რომ *ვიდრე არ მომხდარა შესრულება, ბეს მიცემა არც ნაწილობრივ შესრულებად განიხილება. ამით განსხვავდება ბე „ავანსისაგან“*. მართალია, საქმიან ურთიერთობებში ხშირად აიგივებენ ამ ორ ფასეულობას, მაგრამ მათ შორის სერიოზული განსხვავებაა. ავანსი ისეთი ფულადი თანხა, ან სხვა ქონებაა, რომელსაც ერთი მხარე წინასწარ გადასცემს მეორეს ვალდებულების ნაწილობრივი ან სრული შესრულების მიზნით და არა ხელშეკრულების ფაქტის დადასტურებისა თუ მისი შესრულების უზრუნველყოფის მიზნით. ამდენად, ბესა და ავანსის სამართლებრივი შედეგები ერთმანეთისაგან განსხვავებულია.

მაგალითი:

ა-სა და ბ-ს შორის დაიდო ნარდობის ხელშეკრულება, რითაც ბ-მ იკისრა ვალდებულება ხელშეკრულებით განსაზღვრულ დროში ა-სათვის დაემზადებინა საოფისე ავეჯი. საამისოდ ა-ს ხელშეკრულების შესრულების შემდეგ უნდა გადაეხადა 15000 ლარი. ა-მ ბ-ეს ხელშეკრულების დადებისთანავე გადასცა 1000 ლარი. თუ მხარეებს წერილობით არ გამოუხატავთ თავიანთი დამოკიდებულება აღნიშნული 1000 ლარის ბუნების თაობაზე, კერძოდ, ბედ მიაჩნდათ იგი თუ ავანსად, ასეთ შემთხვევაში სასამართლომ კარგად უნდა გაარკვიოს მათი ნამდვილი ზრახვები და ამის საფუძველზე დაადგინოს, თუ რა ჰქონდათ მხედველობაში. გარემოებას ართულებს ის, რომ ბეზე შეთანხმების

რაიმე სავალდებულო ფორმას სამოქალაქო კოდექსი არ ითვალისწინებს. ბ. ვალდებული იქნება გადაიხადოს 14000 ლარი, ვინაიდანაც 1000 ლარი მას 15000 ლარის გადასახდელის ანგარიშში ჩათვლება. მოცემულ შემთხვევაში 1000 ლარი „ავანსი“ რომ ყოფილიყო, მაშინ ჩათვლაზე კი არ იქნებოდა საუბარი, არამედ ვითყოდით, რომ ა-მ 1000 ლარის წინასწარი გადახდით თავისი ვალდებულება ნაწილობრივ შეასრულა, დანარჩენი კი – შემდგომ. მოკლედ, ამ შემთხვევაში დამოუკიდებელი შესრულება იქნებოდა სახეზე.

შესაძლებელია, რომ ბე არც კი ჩაითვალოს შესრულების ანგარიშში. ასეთ ვითარებაში იგი მის მიმცემს უკან უნდა დაუბრუნდეს. ბეს ჩათვლა შესრულების ანგარიშში მაშინ არის შეუძლებელი, როცა ბე და ვალდებულების საგანი არ იქნება ერთგვაროვანი. ბეს მიმცემს ამ შემთხვევაში შეუძლია ბე უკან დაიბრუნოს უსაფუძვლო გამდიდრების ნორმების შესაბამისად. ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ მეტყველებს იმაზე, რომ ბეს ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქცია ხელშეკრულების დადების ფაქტის დადასტურებაა. ბე უნდა დაბრუნდეს იმ შემთხვევაშიაც, როცა მხარეს აქვს კანონიერი საფუძველი უარი თქვას ხელშეკრულებაზე.

მუხლი 423. ბეს ჩათვლა ზიანის ანაზღაურების ანგარიშში

1. თუ ბეს მიმცემი ბრალეულად დაარღვევს მასზე დაკისრებულ ვალდებულებას, ბე რჩება მის მიმღებს. ამასთან, ბე ჩაითვლება ზიანის ანაზღაურების ანგარიშში.

2. თუ ვალდებულების შეუსრულებლობა გამოწვეულია ბეს მიმღების ბრალეული მოქმედებით, მან ბე უკან უნდა დააბრუნოს ორმაგად. ამასთან, ბეს მიმცემს შეუძლია მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება.

სამოქალაქო კოდექსი არაფერს ამბობს ბეს შესაძლო ოდენობის თაობაზე. ლოგიკური და ბრუნვის შესატყვისი იქნება ბეს იმ ოდენობით განსაზღვრა, რაც ვალდებულების დარღვევის შემთხვევაში არ ჩააყენებდა მხარეს უსამართლოდ მძიმე მდგომარეობაში. კოდექსი არ ამბობს არაფერს სასამართლოს უფლებამოსილებაზე, შეამციროს შეუსაბამოდ მაღალი ოდენობის ბე. უცხოურ სასამართლო პრაქტიკაში ამ შემთხვევაში გამოიყენება პირგასამტეხლოს თაობაზე არსებული ნორმები.¹ ამიტომაც ვფიქრობთ, რომ სამოქალაქო კოდექსის 420-ე მუხლის წესები ბეს მიმართ ანალოგიის წესით უნდა გამოვიყენოთ.

ძირითადი ვალდებულების დარღვევა, გარკვეულ უარყოფით სამართლებრივ შედეგებს იწვევს ან ერთი ან მეორე მხარისათვის, რაც დამოკიდებულია იმაზე, თუ რომელი მხარე არღვევს ხელშეკრულებას – ბეს მიმცემი თუ ბეს მიმღები მხარე (ვალდებულების დარღვევა ბრალეულად ხდება თუ ბრალის გარეშე). ქართული სამოქალაქო კოდექსი არსებითად აფიქსირებს იგივე მდგომარეობას, რასაც ადგილი ჰქონდა რომის სამართალში და რაც მისი გავლენით ევროპის რიგ ქვეყნებში გვხვდება ხოლმე.

როცა ბეს მიმცემი ბრალეულად დაარღვევს მასზე დაკისრებულ ვალდებულებას, ბე რჩება მის მიმღებს. ნარდობის ხელშეკრულების მაგალითი რომ გავიხსენოთ 422-ე მუხლთან დაკავშირებით მოტანილი, მაშინ ბრალეული შემკვეთი მხარე დაკარგავს 1000 ლარ ბეს. მაგრამ, თუ იგი არ იქნება ბრალეული, მაშინ შეუძლია უკან დაიბრუნოს აღნიშნული თანხა. მაგრამ თუ ხელშეკრულების ბრალეულად დარღვევას ზიანიც მოჰყვება, მაშინ ბე ჩაითვლება ზიანის ანაზღაურების ანგარიშში, ე.ი. თუ აღნიშნულ შემთხვევაში მენარდე განიცდიდა 5000 ლარის ზიანს,

¹ MünchKomm – Gottwald, §338, Rn.1-3.

ბეს მიმცემი ვალდებული იქნებოდა გადაეხადა 4000 ლარის ოდენობის თანხა. ამ შემთხვევაში, ბე, ისევე როგორც პირგასამტეხლოს ვითარებაში გვაქვს, ასრულებს მინიმალური ზიანის ფუნქციას.

თუკი ვალდებულების შეუსრულებლობა გამოწვეულია ბეს მიმღების ბრალეული მოქმედებით, მაშინ მან ბე უკან უნდა დააბრუნოს ორმაგი ოდენობით. იგივე მაგალითს თუ მივმართავთ, მენარდე ვალდებული იქნება 1000 ლარის მაგივრად დააბრუნოს 2000 ლარის ოდენობის ბე. როგორც ვხედავთ, ვალდებულების შესრულების ორმხრივი სტიმულირების ურთიერთობიდან ბეს საჯარიმო ფუნქცია გაორმაგებულია მისი მიმღების მხარის მიმართ.

ამასთან, ბეს მიმცემს შეუძლია მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურებაც. 423-ე მუხლის მეორე ნაწილი არაფერს ამბობს ზიანის ანაზღაურების ანგარიშში ბეს ჩათვლის თაობაზე. სამართლიანად უნდა მივიჩნიოთ ამ შემთხვევაშიაც ჩათვლის წესის გამოყენება. ამდენად, როცა ზიანი აჭარბებს უკან დასაბრუნებელი ორმაგი ბეს ოდენობას, მაშინ ბეს ჩათვლა უნდა მოხდეს ზიანის ანაზღაურების ანგარიშში.¹

¹ Гражданское уложение, ст. 124.

მოვალის გარანტია

მუხლი 424. ცნება

მოვალის გარანტიად ითვლება, როცა მოვალე კისრულობს რაიმე უპირობო მოქმედების ან ისეთი მოქმედების შესრულებას, რომელიც სცილდება ხელშეკრულების საგანს.

მოვალის გარანტია მოთხოვნის პიროვნული უზრუნველყოფის საშუალებაა. იგი სიახლეს წარმოადგენს სამოქალაქო კოდექსისათვის. გარანტიის ურთიერთობა ხელშეკრულების საფუძველზე წარმოიშობა და შინაარსიც მთლიანად შესრულების უზრუნველყოფაში მდგომარეობს. მოვალე კისრულობს რაიმე უპირობო მოქმედების ან ისეთი მოქმედების შესრულებას, რომელიც სცილდება ხელშეკრულების საგანს.

მაგალითი:

პეტრიაშვილმა პავლიაშვილისაგან ისესხა 2000 ლარი. ვინაიდანაც პეტრიაშვილი იყო დურგალი, ამიტომაც შეჰპირდა იგი პავლიაშვილს, რომ წაბლის მასალისაგან დაუმზადებდა მას სამზარეულოს, რომლის საბაზრო ღირებულება მასალის ჩათვლით შეადგენს 3000 ლარს.¹ აქედან ჩანს, რომ პეტრიაშვილი გაცილებით მეტს ჰპირდება პავლიაშვლს, ვიდრე ეს იყო ხელშეკრულებით გათვალისწინებული შესრულება. ეს ვითარება ძალზე წააგავს ფაკულტატურ ვალდებულებას.

¹ ლ. ჭანტურია, საკუთრება, როგორც მოთხოვნის უზრუნველყოფის საშუალება, თბ., 1999, გვ.4.

მოვალის გარანტიის საგანი შეიძლება იყოს თამასუქისა თუ აქციის კურსის გარანტია, მაგალითად, როგორცაა ვაჭრობის დროს მოვალის მიერ კრედიტორისათვის მიცემული გარანტია. ასეთივე გარანტიად უნდა ჩაითვალოს მოთხოვნის გარანტია, როცა მოთხოვნის გამყიდველი მოვალის გადახდის უნარიანობაზე კისრულობს პასუხისმგებლობას.¹ მოვალის გარანტია იქნება, როცა მოვალე კისრულობს პასუხისმგებლობას თვითონ გაილოსის ხარჯები, რაც მშენებლობისას ხარჯთაღრიცხვის ცვლილებასთან იქნება დაკავშირებული. ანალოგიურ ვითარებასთან გვექნება საქმე, როდესაც მოვალე კრედიტორს აძლევს გარანტიებს ფულის კურსის ცვლილებასთან დაკავშირებით და ა.შ. ზოგჯერ მოვალის გარანტიად მიიჩნევენ მისი მხრიდან ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობის აღებასაც.

მოვალის გარანტია, როგორც აქცესორული ვალდებულება, ძალაშია მანამ, სანამ არსებობს მთავარი ვალდებულება.

მუხლი 425. გარანტიის ნამდვილობა

გარანტია ნამდვილად ჩაითვლება, თუ იგი არ ეწინააღმდეგება კანონით გათვალისწინებულ წესებს, ან ზედმეტად არ ავალდებულებს მოვალეს.

მოვალის გარანტია აბსოლუტურად თავისუფალი როდია. მხარეთა ნების თავისუფლება სამართლით აღიარებულ ფასეულობათა ფარგლებშია დასაშვები ზოლმე. ასე რომ არ იყოს, მაშინ ნამდვილი იქნებოდა გირაოზე შეთანხმება, რომლითაც პირდაპირ გადავიდოდა ქონება მოგირავნეზე, თუკი დამგირავნეელი ვერ შეასრულებდა ვალდებულებას. ამდენად, მხარეთა

¹ Wolfgang Fikentscher, Schuldrecht, 8. Auflage, Berlin. New York, 1992, გვ. 627.

თავისუფლება შეიძლება შეიბოჭოს საჯარო წესრიგითა და კერძო სამართალში აღიარებული პრინციპებით. *არავის არა აქვს უფლება უფრო მაღლა დადგეს, ვიდრე ეს აღნიშნული პრინციპები*. მხარეთა შეთანხმებამ არ უნდა შეცვალოს ურთიერთობის სუბსტანცია. სწორედ ამიტომ ადგენს 425-ე მუხლი, რომ გარანტია ნამდვილად ჩაითვლება, თუ იგი არ ეწინააღმდეგება კანონით გათვალისწინებულ წესებს, ან ზედმეტად არ ავალდებულებს მოვალეს. 424-ე მუხლთან დაკავშირებულ მაგალითს თუ მოვიშველიებთ, თუკი მოვალის გარანტია ბევრად აღმატებული იქნება შეთანხმებულ შესრულებაზე, მაგალითად, კაკლის ხის მასალით დამზადებული ნივთი, ვთქვათ, 10 000 ლარის ღირებულების იქნება, მაშინ შეიძლება დადგეს მისი ბათილობის საკითხი. მოკლედ, ყველაფერი დამოკიდებულია სასამართლოს შეფასებაზე. საჭიროა სხვა გარემოებებიც იქნეს მხედველობაში მიღებული.

მუხლი 426. გარანტიის ფორმა

გარანტია უნდა გაფორმდეს წერილობით.

მოვალის გარანტია წერილობით უნდა გაფორმდეს. იგი წარმოადგენს ძირითადი ხელშეკრულებისაგან დამოუკიდებელ ხელშეკრულებას. მხარეებს შეუძლიათ გამოიყენონ ნებისმიერი სახის წერილობითი ფორმა, ეს იქნება მარტივი თუ სანოტარო წესით დამოწმებული. ფორმის დაუცველობა გამოიწვევს მოვალის გარანტიის ბათილობას, ძირითადი ვალდებულება კი კვლავაც ძალაში დარჩება. სამაგიეროდ, ძირითადი ხელშეკრულების ბათილობა, იმავდროულად გამოიწვევს გარანტიის ხელშეკრულების ბათილობასაც.

კარი მემკვსე

ვალდებულების შეწყვეტა

თავი პირველი

ვალდებულების შეწყვეტა შესრულებით

მუხლი 427. ვალდებულების შეწყვეტა კრედიტორის სასარგებლოდ შესრულებით

ვალდებულებითი ურთიერთობა წყდება კრედიტორის სასარგებლოდ ვალდებულების შესრულებით (შესრულება).

1. შესრულების ცნება

ვალდებულებითი ურთიერთობის მიზანი არის ვალდებულებით გათვალისწინებული შესრულების მიღება მხარეების მიერ. ამიტომ, როცა ვალდებულების კრედიტორი იღებს ვალდებულებით გათვალისწინებულ სიკეთეს, ვალდებულებითი ურთიერთობა უნდა შეწყდეს. ე.ი. შესრულებით მიიღწევა ის მიზანი, რასაც ვალდებულების მონაწილეები ისახავდნენ. ამის შემდეგ უკვე აღარ არსებობს სამართლებრივი საფუძველი ამ ურთიერთობის გაგრძელებისათვის. აქედან გამომდინარე, 427-ე მუხლის თანახმად, კრედიტორის სასარგებლოდ ვალდებულების შესრულება იწვევს ვალდებულებითი ურთიერთობის შეწყვეტას.

შესრულების პრობლემა ნაკლებად მნიშვნელოვანია იმ ვალდებულებით ურთიერთობებში, რომელთა დადება და შესრულება ხდება დაუყოვნებლივ, ე.ი. რეალური ხელშეკრულებების დროს. მაგალითად, ჩუქებისას ან ხელზე ნასყიდობის დროს. შესრულების

საკითხი აქტუალური ხდება კონსენსუალური ხელშეკრულებების შემთხვევაში, როცა ვალდებულების წარმოშობა და მისი შესრულება დროით არ ემთხვევა ერთმანეთს.

შესრულების ერთიან ცნებას სამოქალაქო კოდექსი არ იცნობს. მას არც 427-ე მუხლი განამტკიცებს. შესრულება კოდექსის მრავალ ადგილას გვხვდება სხვადასხვა ვალდებულებებით ან დაკავშირებით.

427-ე მუხლით გათვალისწინებული „შესრულების“ ცნება გულისხმობს არა შესრულებისაკენ მიმართულ ქმედებას (მოქმედებას ან უმოქმედობას), არამედ შესრულების შედეგს, რომლის მიღწევაც მხარეებს სურდათ.¹ ამიტომ თავისთავად ქმედება (უმოქმედობა) მხოლოდ მაშინ შეიძლება ჩაითვალოს შესრულებად, თუკი მისი მიზანი არის გარკვეული მოქმედებისაგან თავის შეკავება (316-ე მუხლის პირველი ნაწილის მეორე წინადადება). თუ ვალდებულებითი ურთიერთობის მიზანი არის რაიმე შედეგის დადგომა (მაგალითად, საკუთრების გადაცემა ან უფლების მინიჭება), მაშინ მოქმედება შესრულებად ჩაითვლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ეს ნივთი ან უფლება გადავა კრედიტორის საკუთრებაში. შესრულებად არ ჩაითვლება ნივთის ან უფლების გადაცემის მხოლოდ მცდელობა, თუმცა სახეზეა შესრულების ქმედება.

ქმედება შესრულებად რომ ჩაითვალოს და შესაბამისად, ვალდებულება შეწყვეტილად, აუცილებელია, რომ მოვალემა შესრულება ზუსტად ისე განახორციელოს, როგორც ამაზე მხარეები იყვნენ შეთანხმებული: დათქმულ დროს, დათქმულ ადგილას, სრულად და ჯეროვნად.

¹ MünchKomm-Heinrichs § 362, Rn. 2

მაგალითი:

მინერალური სასუქების მაღაზიას უნდა მიეწოდებინა გლეხ-ისათვის სასუქი გაზაფხულზე. ნაცვლად ამისა, მან სასუქი მიაწოდა იმ დროს, როცა სასუქის შეტანის ვადა უკვე გასული იყო. ასეთი შესრულება, მიუხედავად იმისა, რომ მყიდველს ნივთი მიუეცია, არ ჩაითვლება შესრულებად 427-ე მუხლის გაგებით.

ვალდებულების ერთი ნაწილის შესრულება არ ჩაითვლება მთლიანად შესრულებად და, შესაბამისად, არ გამოიწვევს ვალდებულების შეწყვეტას.

მაგალითი:

მაღაზიასთან დადებული ნასყიდობის ხელშეკრულებით მაღაზიას მყიდველისათვის უნდა მიეწოდებინა და დაემონტაჟებინა 20 კომპიუტერი. მაღაზიამ დათქმულ ვადაში მიაწოდა კომპიუტერები, მაგრამ არ დაამონტაჟა ისინი. 427-ე მუხლის გაგებით არც ეს ჩაითვლება შესრულებად.

ვალდებულებით გათვალისწინებული შესრულების შედეგის დადგომა ზოგიერთ შემთხვევაში დამოკიდებულია მესამე პირის მოქმედებაზეც. ასეთ შემთხვევაში დგება საკითხი, თუ რა მომენტიდან უნდა ჩაითვალოს ვალდებულება შესრულებულად. მაგალითად, უძრავ ქონებაზე საკუთრების წარმოშობისათვის აუცილებელია შემძენის რეგისტრაცია საჯარო რეესტრში (ე.ი. შედეგის დადგომისათვის აუცილებელია საჯარო რეესტრში შესაბამისი ჩანაწერი). მოვალის მხრიდან ვალდებულება შესრულებულად ჩაითვლება, თუ იგი ყველა საჭირო დოკუმენტს წარუდგენს საჯარო რეესტრის სამსახურს, მათ შორის, დამატებითი საბუთების ჩათვლით, რაც აუცილებელია რეგისტრაციისათვის.

მართალია, ვალდებულებით გათვალისწინებული შედეგის

დადგომისათვის მხოლოდ ქმედება (მოქმედება) არ არის საკმარისი, მაგრამ იგი აუცილებელი ელემენტია შესრულებისათვის. თუკი შედეგი დადგა მოვალის მოქმედების გარეშე, ასეთი შედეგი მაინც არ ჩაითვლება 427-ე მუხლით გათვალისწინებულ შესრულებად.

მაგალითი:

კრედიტორის საბანკო ანგარიშზე მესამე პირის მიერ შეცდომით გადაირიცხა თანხა, რომელიც მოვალეს უნდა გადაეხადა კრედიტორისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ კრედიტორმა მიიღო თანხა, ეს არ ჩაითვლება შესრულებად 427-ე მუხლის გაგებით, რადგან ეს შესრულება არ არის გამოწვეული მოვალის მოქმედებით.

ვალდებულება შესრულებულად ჩაითვლება, თუ მოვალე განხორციელებს ყველა მოქმედებას, რაც აუცილებელი იყო შესრულების შედეგის დადგომისათვის, მაგრამ მისგან დამოუკიდებელი მიზეზით შედეგი ვერ მივიდა კრედიტორამდე.

მაგალითი:

გამყიდველმა მყიდველს გამოუგზავნა ნაყიდი საქონელი, მაგრამ სატრანსპორტო ორგანიზაციის ბრალით საქონელი გზაში დაიკარგა.

შესრულება არ არის დამოკიდებული ფორმასავალდებულო გარიგების არსებობაზე.¹ ე.ი. შესრულების ნამდვილობა არ არის დამოკიდებული ვალდებულების ფორმის დაცვაზე. შესაძლოა ფორმის ნაკლი ვალდებულების შესრულების გზით გასწორდეს. მაგალითად, ჩუქების დაპირება უნდა დამოწმდეს სანოტარო წესით, მაგრამ თუ ჩუქება ამ ფორმის დაცვის გარეშეც განხორციელდა,

¹ Staudinger/Olzen Vorbem zu §§ 362 ff

ეს არ იწვევს ჩუქების შესრულების ბათილობას.

წესები შესრულების გზით ვალდებულების შეწყვეტის შესახებ თანაბრად გამოიყენება როგორც სახელშეკრულებო, ისე არასახელშეკრულებო ვალდებულებითი ურთიერთობების მიმართ.

II. ვალდებულების შესაბამისი შესრულება

შესასრულებელი ვალდებულების შინაარსი და ხასიათი თვით ამ ვალდებულებითი ურთიერთობის შინაარსიდან უნდა დადგინდეს. ამიტომ ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში უნდა შეფასდეს, შეესაბამება თუ არა შესრულება ვალდებულებით განსაზღვრულს.

ვალდებულებითი ურთიერთობის შინაარსიდან გამომდინარე, შესრულება შეიძლება გამოიხატებოდეს როგორც მოქმედებაში, ისე გარკვეული მოქმედებისაგან თავის შეკავებაში (უმოქმედობა). *მოვალის მიერ პირადად შესრულება მხოლოდ მაშინაა სავალდებულო, როცა ვალდებულება პირადად მოვალის მიერ უნდა შესრულდეს.* მაგალითად, მუსიკალური ნაწარმოების შესრულება ცნობილი მუსიკოსის მიერ. ყველა სხვა შემთხვევაში შესრულება შეიძლება განხორციელდეს როგორც დამხმარე პირის, ისე მესამე პირის მიერ.

შესრულებად არ ჩაითვლება, თუ მოვალე კრედიტორს სხვა ნივთს ან სხვა შესრულებას სთავაზობს, ვიდრე ეს ვალდებულებით იყო გათვალისწინებული. კრედიტორს შეუძლია უარი თქვას ასეთი შესრულების მიღებაზე და ეს არ ჩაითვლება კრედიტორის მიერ ვადის გადაცილებად (390-ე მუხლი).

აღიარებული შეხედულების თანახმად, 427-ე მუხლით გათვალისწინებულ *შესრულებად არ ჩაითვლება შესრულება იძულებითი აღსრულების მეშვეობით*¹ მართალია, იძულებითი აღსრულების შედ-

¹ Larenz. Schuldrecht AT, 14. Aufl. S. 236.

ეგად კრედიტორი იკმაყოფილებს თავის მოთხოვნას, მაგრამ ეს ხდება არა შესრულების ქმედების შედეგად, არა კერძოსამართლებრივი აქტის საფუძველზე, არამედ სახელმწიფო იძულების ძალით. თუმცა სამართლებრივი შედეგი იძულებითი აღსრულების მეშვეობით იგივე დგება, რაც შესრულების დროს – ვალდებულება წყდება.

III. შესრულების მიმდებარე პირი

1. შესრულების მიღება კრედიტორის მიერ

შესრულების ადრესატი არის კრედიტორი. ამიტომ ვალდებულება მხოლოდ მაშინ წყდება, თუ შესრულება კრედიტორის სასარგებლოდ განხორციელდა (427-ე მუხლი). მაგრამ ეს ხდება მაშინ, როცა კრედიტორი უფლებამოსილია მიიღოს შესრულება. ამიტომ კრედიტორის პიროვნების საკითხი მეტად მნიშვნელოვანია. აქ, უპირველეს ყოვლისა, საყურადღებოა იმის გარკვევა, არის თუ არა კრედიტორი უფლებამოსილი მიიღოს მოვალისაგან შესრულება. მაგალითად, თუ მოვალე შესრულებას მცირეწლოვნის ან ქმედუნარო კრედიტორის მიმართ განხორციელებს, ეს მას არ ათავისუფლებს ვალდებულების შესრულებისაგან და, შესაბამისად, ვალდებულებაც არ ჩაითვლება შეწყვეტილად.

ანალოგიური წესი გამოიყენება შეზღუდული ქმედუნარიანობის მქონე პირთა მიმართაც. მაგალითად, თუ მოვალე ვალდებულებით ნაკისრ ნივთს გადასცემს შეზღუდული ქმედუნარიანობის პირს, ეს უკანასკნელი თუმცა გახდება ამ ნივთის მესაკუთრე (ვინაიდან ნ3-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად იგი იღებს სარგებელს), მაგრამ ეს არ იწვევს მოთხოვნის გაქარწყლებას, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა არსებობს კანონიერი წარმომადგენლის წინასწარი თანხმობა.¹ თუ კანონიერი წარმო-

¹ MünchKomm-Heinrichs § 362, Rn. 15

მადგენელი რაღაცა ფორმით (მაგალითად, ნივთის შემდგომში გასხვისებით) მიიღებს შესრულებას, მაშინ ვალდებულება ჩაითვლება შეწყვეტილად.

2. შესრულების მიღება დამხმარე პირთა ან მესამე პირის მიერ

მოვალის მიერ განხორციელებული შესრულება შეიძლება მიღებულ იქნეს კრედიტორისაგან უფლებამოსილი პირის მიერ. ასეთი შესრულება უთანაბრდება კრედიტორის სასარგებლოდ შესრულებას და ვალდებულებაც შეწყვეტილად ჩაითვლება. თუ ვალდებულების საგანი არის ნივთის გადაცემა, მაშინ ამ ნივთის გადაცემას დამხმარე პირისათვის შედეგად უნდა მოჰყვეს ნივთის გადასვლა კრედიტორის საკუთრებაში. ეს ნიშნავს, რომ დამხმარე პირს უნდა ჰქონდეს შესრულების მიღების უფლებამოსილება.

მესამე პირის სასარგებლოდ შესრულება მხოლოდ მაშინ იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას, როცა მესამე პირს კრედიტორისაგან ჰქონდა მინიჭებული შესრულების მიღების უფლება ანდა, თუკი კრედიტორი მოგვიანებით მოიწონებს მესამე პირისათვის განხორციელებულ შესრულებას. თუ მოვალე შეცდომით, მაგრამ კეთილსინდისიერად, ახორციელებს შესრულებას არაუფლებამოსილი მესამე პირის მიმართ, ეს არ იწვევს მოვალის განთავისუფლებას ვალდებულების შესრულებისაგან და, შესაბამისად, ვალდებულების შეწყვეტას.

მესამე პირის სასარგებლოდ შესრულება მოვალეს ვალდებულებისაგან ათავისუფლებს იმ შემთხვევებშიც, როცა მესამე პირი ან კანონითაა განსაზღვრული (მაგალითად, კანონიერი წარმომადგენელი) ან სასამართლოს გადაწყვეტილებით. ანალოგიური შედეგი დგება იმ დროსაც, როცა ხელშეკრულების შინაარსიდან

გამომდინარე, მოვალე უფლებამოსილია შესრულება მესამე პირის სასარგებლოდ განახორციელოს (მაგალითად, მესამე პირის სასარგებლოდ დადებულ ხელშეკრულებებში). ამიტომ ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში მოსამართლემ უნდა გაარკვიოს, თუ რა საფუძვლით განახორციელა მოვალემ კრედიტორის სასარგებლოდ შესრულება, შეიძლება თუ არა შესრულების მიმდებარე პირი გაუთანაბრდეს კრედიტორს, რომ შესრულება ჩაითვალოს „კრედიტორის სასარგებლოდ შესრულებად“.

IV. შესრულების ცალკეული სახეების თავისებურებანი

1. წინასწარი გადახდა

თუ გადახდა ხორციელდება იმ ვალდებულებასთან დაკავშირებით, რომელიც ჯერ კიდევ არ წარმოშობილა, მაგრამ მომავალში აუცილებლად წარმოიშობა, მაშინ ეს იქნება **წინასწარი გადახდა** და არა სესხი ან ვალდებულების უზრუნველყოფა,¹ (მაგალითად, ავანსის გადახდა). წინასწარი გადახდის ძალით, მოთხოვნის წარმოშობისთანავე დგება შესრულებაც იმ ნაწილში, რა ნაწილშიც განხორციელდა წინასწარი გადახდა. პრაქტიკული მნიშვნელობა არა აქვს იმას, წინასწარი გადახდა უკვე არსებული ვალდებულების ფარგლებში განხორციელდა თუ სამომავლო ვალდებულებით ურთიერთობასთან დაკავშირებით.

როგორც წესი, წინასწარი გადახდისათვის აუცილებელია კრედიტორის თანხმობა.

2. ფულადი ვალდებულება

ფულადი ვალდებულების შესრულების ყველაზე გავრცელებ-

¹ MünchKomm-Heinrichs § 362, Rn. 18

ბულ საშუალებას წარმოადგენს ნაღდი ფულით გადახდა. ამ დროს ხდება მოვალის მიერ კრედიტორისათვის ფულის ბანკოტების გადაცემა, რაც იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას.

ფულადი ვალდებულების შესრულება შეიძლება განხორციელდეს ასევე ჩეკისა და თამასუქის მეშვეობით. ვალის დასაფარად ბანკისათვის ჩეკის ან თამასუქის გადაცემა ჯერ კიდევ არ იწვევს შესრულებას. შესრულება განხორციელებულად ჩაითვლება, თუკი ჩეკის საფუძველზე ბანკი გადასცემს ნაღდ ფულს კრედიტორს ან ჩარიცხავს თანხას კრედიტორის ანგარიშზე.

უნაღდო ანგარიშსწორებისას ფულადი ვალდებულების შესრულება ხორციელდება საბანკო გადარიცხვების გზით. ამ გზით ფულადი ვალდებულების შესრულების დასაშვებობა დამოკიდებულია კრედიტორზე – სურს თუ არა მას, რომ თანხა გადარიცხოს მის ანგარიშზე. თუ აშკარაა, რომ კრედიტორს არ სურს ფულის მიღება გადარიცხვის გზით და მოვალე მაინც გადარიცხავს მას, ეს არ ჩაითვლება შესრულებად 427-ე მუხლის გაგებით. მრავალი საფუძველი შეიძლება არსებობდეს იმისათვის, თუ რატომ არ სურს კრედიტორს ფულის მიღება გადარიცხვის საშუალებით და ითხოვს მაინცდამაინც ნაღდი ფულის მიღებას: შემდგომში უძნელდება ბანკიდან ამ ფულის გამოტანა, ბანკის წინაშე არის დებეტში და შეიძლება ეს თანხა ბანკმა ჩამოაჭრას¹ და ა.შ. თუ კრედიტორი საქმიან ბლანკებზე უთითებს ბანკის ანგარიშს და პირდაპირ არ მოითხოვს ნაღდი ფულით გადახდას, მაშინ მოვალეს შეუძლია შესრულება გადარიცხვით განახორციელოს. თუ კრედიტორი უთითებს განსაზღვრულ ანგარიშს, ხოლო გადარიცხვა ხორციელდება სხვა ანგარიშზე, ეს არ ჩაითვლება შესრულებად.

გადარიცხვების დროს პრაქტიკული მნიშვნელობისაა საკ-

¹ MünchKomm-Heinrichs § 362, Rn. 21

ითხი, თუ რა მომენტიდან ჩაითვლება შესრულება განხორციელებულად: როცა თანხა გადაირიცხება კრედიტორის ბანკში თუ იმ მომენტიდან, როცა ფული მოხვდება კრედიტორის ანგარიშზე? *ვალდებულება შესრულების გზით შეწყვეტილად ითვლება მხოლოდ იმ მომენტიდან, როცა ფული დაჯდება კრედიტორის ანგარიშზე და მას შესაძლებლობა ექნება განკარგოს ეს თანხა.*¹

მუხლი 428. ვალდებულების შეწყვეტა ნოვაციით

ვალდებულებითი ურთიერთობა წყდება მაშინაც, როცა კრედიტორი ვალდებულებით გათვალისწინებულის ნაცვლად შესრულებად იღებს სხვა ვალდებულების შესრულებას (ნოვაცია).

I. ცნება და ღახასიათება

„ნოვაცია“ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში სხვა გაგებით გამოიყენება, ვიდრე ეს საერთოდაა აღიარებული. 428-ე მუხლის თანახმად, *ნოვაციად ჩაითვლება კრედიტორის მიერ ვალდებულებით გათვალისწინებულის ნაცვლად სხვა შესრულების მიღება*. როგორც წესი, მოვალის მიერ კრედიტორისათვის სხვა შესრულების მიცემა, ვიდრე ეს ვალდებულებით იყო გათვალისწინებული, არ ითვლება შესრულებად და არ იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას. მაგალითად, თუ გამყიდველს მყიდველისათვის უნდა მიეწოდებინა ავეჯი, სინამდვილეში კი მიაწოდა ტელევიზორები, რეალურად ეს ნიშნავს იმას, რომ მოვალემ ვალდებულება არ შეასრულა. ამ ზოგადი წესიდან გამონაკლისს ითვალისწინებს 428-ე მუხლი. მის თანახმად, ვალდებულება შესრულებულად ჩაითვლება მაშინაც, როცა მოვალე ვალდებულებით ნაკისრის

¹ MünchKomm-Heinrichs § 362. Rn. 23

ნაცვლად სხვა შესრულებას სთავაზობს კრედიტორს და კრედიტორი ამ შესრულებას იღებს.

მაგალითი:

წისქვილკომბინატსა და პურის საცხობს შორის დაიდო ხელშეკრულება ფქვილის ნასყიდობის თაობაზე. ხელშეკრულების თანახმად, წისქვილკომბინატს პურის საცხობისათვის უნდა მიეწოდებინა 10 ტონა პირველი ხარისხის ფქვილი, რომლის ფასიც პურის საცხობმა უკვე გადაიხადა. რამდენიმე ხნის შემდეგ წისქვილკომბინატმა შეატყობინა მყიდველს, რომ მას გაუთავდა პირველი ხარისხის ფქვილი და შეეძლო მხოლოდ მეორე ხარისხის ფქვილის მიწოდება უფრო დაბალ ფასად. მყიდველი ამას დაეთანხმა. აქ ის შემთხვევაა, როცა მოვალე მყიდველს სხვა შესრულებას სთავაზობს, ვიდრე ეს ვალდებულებით იყო გათვალისწინებული. თუ კრედიტორი (მყიდველი) თანახმაა მიიღოს ეს შესრულება, მაშინ ვალდებულება ჩაითვლება შესრულებულად, რაც ამ ვალდებულების შეწყვეტას ითვალისწინებს.

428-ე მუხლის მიხედვით კრედიტორსა და მოვალეს შორის ახალი ვალდებულებითი ურთიერთობა კი არ წარმოიშობა (რაც შეადგენს ნოვაციის საგანს), არამედ მხოლოდ შესრულების ნაწილში ხდება შესრულების შეცვლა. მაშასადამე, მოთხოვნის სამართლებრივი საფუძველი რჩება უცვლელი, ცვლილება შეეხება მხოლოდ შესრულების საგანს. ე.ი. მხარეები თანხმდებიან არა ახალ ვალდებულებაზე, არამედ შესრულების საგანზე. *ამიტომ 428-ე მუხლით გათვალისწინებული ურთიერთობა მხარეებს შორის წარმოადგენს ახალ შეთანხმებას მხოლოდ ვალდებულების შესრულების ნაწილში, რათა მიღწეულ იქნეს ვალდებულების შეწყვეტა.*

თუ მხარეები შესრულების ვადის დადგომამდე შეთანხმდნენ შესრულების შეცვლაზე, მაშინ ეს დაკვალიფიცირდება ვალდებულების შეცვლად და არა 428-ე მუხლით გათვალისწინებულ ურთიერთობად. ამიტომ 428-ე მუხლში გარკვეულ გაუგებრობას იწვევს ის, რომ საუბარია „სხვა ვალდებულების შესრულებაზე“. ამ უკანასკნელში მხოლოდ სხვა შესრულება იგულისხმება და არა ახალი ვალდებულება.

კრედიტორის მიერ სხვა შესრულების მიღება დუმილითაც შეიძლება განხორციელდეს. ეს ხდება მაშინ, როცა კრედიტორი დაუფლება მოვალის მიერ გამოგზავნილ ნივთს და დაიწყებს ამ ნივთით სარგებლობას ისე, რომ არ განუცხადებს მოვალეს რაიმე პრეტენზიას. მთავარია, რომ კრედიტორის მოქმედებიდან აშკარად იკვეთებოდეს ნება, რომ იგი თანახმაა, მიიღოს სხვა შესრულება, ვიდრე ეს ვალდებულებით იყო გათვალისწინებული. თუ კრედიტორი უარს განაცხადებს სხვა შესრულების მიღებაზე, მაშინ ვალდებულება შესრულებულად არ ჩაითვლება. მაგალითად, თუ პურის საცხობი უარს იტყვის მეორე ხარისხის ფქვილის მიღებაზე, მაშინ წისქვილკომბინატის მხრიდან ვალდებულება არ ჩაითვლება შესრულებულად.

ამრიგად, იმისათვის, რომ დადგეს 428-ე მუხლით გათვალისწინებული შედეგი, უპირობოდ აუცილებელია კრედიტორის თანხმობა.

II. სხვა შესრულების საგანი და მისი მიღების სამართლებრივი შედეგები

სხვა შესრულების საგანი შეიძლება იყოს როგორც ნივთი, ისე მოთხოვნები მესამე პირთა მიმართ, სხვა უფლებები, მომსახურებისა და ნარდობის საქმიანობები. კრედიტორისათვის სხვა შესრულების შეთავაზება შეიძლება განხორციელდეს როგორც

მოვალის, ისე მესამე პირის მიერ. ორივე შემთხვევაში გადამწყვეტია, რომ კრედიტორი იყოს თანახმა და მან მიიღოს შემოთავაზება.

მაგალითი:

პეტრიაშვილს ივანიძისათვის უნდა დაებრუნებინა ვალი 1000 ლარი, რაც მან ვერ შეძლო. ივანიძის ძმამ კრედიტორს (პეტრიაშვილს) შესთავაზა, რომ ფულის დაბრუნების სანაცვლოდ ძმის ნაცვლად იგი ჩაუტარებდა პეტრიაშვილს ბინის კოსმეტიკურ რემონტს (რომელიც შესაძლოა ყოფილიყო 1000 ლარზე უფრო ძვირი). პეტრიაშვილი დაეთანხმა ამ შემოთავაზებას.

სხვა შესრულების სამართლებრივი შედეგი იგივეა, რაც შესრულების დროს: ვალდებულებითი ურთიერთობა წყდება. სხვა შესრულების ღირებულება ან მოცულობა ამ შემთხვევაში რაიმე პრაქტიკულ როლს არ თამაშობს. მას მნიშვნელობა მხოლოდ მაშინა აქვს, თუ მხარეები ამაზე სპეციალურად შეთანხმდნენ.

III. ახალი ვალდებულების წარმოშობა და მისი სამართლებრივი შედეგები

ცხოვრებაში არის შემთხვევები, როცა მოვალე ვერ ასრულებს ნაკისრ ვალდებულებას და მის სანაცვლოდ კრედიტორის წინაშე კისრულობს ახალ ვალდებულებას, რომლის მიზანი არსებული ვალდებულების შესრულების უზრუნველყოფაა. აქაც გადამწყვეტია კრედიტორის თანხმობა, რადგან შესრულების მიზანი სწორედ კრედიტორის დაკმაყოფილებაა. **სხვა შესრულებისაგან განსხვავებით, ახალი ვალდებულების აღება არ იწვევს არსებული ვალდებულების შეწყვეტას.** ეს უკანასკნელი წყდება მხოლოდ მაშინ, როცა კრედიტორი დაკმაყოფილდე-

ბა. კრედიტორის დაკმაყოფილება კი შეიძლება მოხდეს როგორც ძველი, ისე ახალი ვალდებულების შესრულების გზით. არჩევანის უფლება აქვს კრედიტორს.

საკითხი იმის თაობაზე, სხვა შესრულება გვაქვს თუ ახალი ვალდებულება, უნდა გადაწყდეს სასამართლოს მიერ განმარტების გზით. ახალი ვალდებულება შეიძლება სხვადასხვა შინაარსის იყოს. მაგალითად, მოვალეს, რომელმაც დროზე ვერ დაუბრუნა კრედიტორს ვალი, შეუძლია ამ ვალის უზრუნველსაყოფად კრედიტორს გადასცეს თავისი მოთხოვნა თავისი მოვალის მიმართ. ამ მოთხოვნის გადაცემა კრედიტორისათვის თავისთავად არ იწვევს მოვალის ვალდებულების შეწყვეტას. ეს მოხდება მხოლოდ მაშინ, თუ კრედიტორი ამ მოთხოვნას გამოიყენებს თავისი მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად.

დიფერენცირებული მიდგომაა საჭირო მაშინ, როცა მოვალე კრედიტორს გადასცემს ნივთს ვალდებულების უზრუნველსაყოფად. თუ კრედიტორი ამ ნივთს დაიტოვებს საკუთრებად და მას მიიღებს მოვალის ვალდებულების შესრულების ანგარიშში, მაშინ საქმე გვექნება სხვა შესრულებასთან და, შესაბამისად, შეწყდება ვალდებულებითი ურთიერთობა. თუკი კრედიტორი ამ ნივთს დაიტოვებს შემდგომში მისი რეალიზაციის მიზნით, გვექნება სხვა ვალდებულების წარმოშობა და არსებული ვალდებულება შეწყდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა კრედიტორი გაასხვისებს ამ ნივთს და ამ გზით დაიკმაყოფილებს თავის მოთხოვნას.¹

ახალი ვალდებულების წარმოშობა, თავის მხრივ, შესაძლოა კრედიტორს დამატებით მოვალეობებს აკისრებდეს. მაგალითად, ნივთის გადაცემის შემთხვევაში მას შეიძლება დაეკისროს ამ ნივთის სწრაფად და მისაღებ ფასში რეალიზაციის ვალდე-

¹ MünchKomm-Heinrichs § 364, Rn. 9

ბულება. იგივე მოვალეობა შეიძლება არსებობდეს მოთხოვნის რეალიზაციის შემთხვევაშიც.

ახალი ვალდებულების წარმოშობა იწვევს არსებული ვალდებულების შესრულების გადადებას. გადადება მთავრდება იმით, რომ კრედიტორი იკმაყოფილებს თავის მოთხოვნას, ან იმით, რომ ახალი ვალდებულება ვერ სრულდება და კრედიტორი ვერ კმაყოფილდება და იგი უბრუნდება ძველი მოთხოვნის შესრულებას.

იმ მომენტიდან, როცა კრედიტორი ახალი ვალდებულებით იკმაყოფილებს თავის მოთხოვნას, ძველი ვალდებულება ახალთან ერთად შეწყვეტილად ჩაითვლება.

მუხლი 429. ვალდებულების შესრულების მიღება

1. კრედიტორმა მოვალის მოთხოვნით შესრულების მთლიანად ან ნაწილობრივ მიღების შესახებ უნდა გასცეს ამის დადასტურებელი დოკუმენტი.

2. ვალის მიღების შესახებ შედგენილი დოკუმენტი, რომელშიც არაფერია ნათქვამი პროცენტის შესახებ, გულისხმობს, რომ პროცენტიც გადახდილია და ფულადი ვალდებულებაც მთლიანად შეწყვეტილია.

3. როდესაც ვალის გადახდა ხდება პერიოდულად, ნაწილ-ნაწილ, მაშინ დოკუმენტი მისი ბოლო ნაწილის გადახდის შესახებ, ვიდრე სხვა რამ არ დადასტურებულა, იძლევა იმის ვარაუდს, რომ გადახდილია წინა ნაწილიც.

1. მუხლის მიზანი

ვალდებულების შესრულების თაობაზე დავისას, მტკიცების ტვირთი ეკისრება მოვალეს. მან უნდა დაამტკიცოს, რომ ვალი გადაიხდა და ამით ვალდებულება შეწყდა. თუ გავითვალისწინებთ

იმას, რომ ურთიერთობათა უმეტესობა მხარეებს შორის ზეპირად მიმდინარეობს, შესაძლოა მოვალე რთული ამოცანის წინაშე აღმოჩნდეს, თუ მას რაიმე საბუთი არ ექნა იმის დასადასტურებლად, რომ მან ვალდებულება შეასრულა. სამოქალაქო კოდექსი ანგარიშს უწევს ამ რეალობას და მოვალეს უფლებას ანიჭებს კრედიტორისაგან მოითხოვოს „შესრულების მთლიანად ან ნაწილობრივ მიღების“ დამადასტურებელი დოკუმენტი (429-ე მუხლის პირველი ნაწილი). ამგვარ დოკუმენტს პრაქტიკაში ქვითარს უწოდებენ.

ქვითარი არის დოკუმენტი, რომლითაც კრედიტორი ადასტურებს, რომ მან შესრულება მიიღო.

429-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, მოვალეს შეუძლია მოითხოვოს არა მხოლოდ ვალდებულების მთლიანად შესრულების დამადასტურებელი, არამედ მისი ნაწილობრივ მიღების დამადასტურებელი დოკუმენტიც.

ქვითრის რეკვიზიტები მოცემულია 430-ე მუხლში.

II. ვალდებულების მთლიანად შეწყვეტის პრეზუმფიცია (429-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)

ვალდებულება, განსაკუთრებით კი ფულადი ვალდებულება მოიცავს როგორც ძირითად ვალს, ისე ამ ვალის პროცენტებსაც. ამიტომ ვალდებულება მხოლოდ მაშინ ითვლება შესრულებით შეწყვეტილად, თუ ძირითადი ვალისა და მისი პროცენტებიც გადახდილია. პრაქტიკაში, როგორც წესი, შესრულების მიღების შესახებ ქვითარი ეხება მთლიანად ვალდებულებას და არცთუ იშვიათად არაფერს ამბობს პროცენტებზე. აქვს თუ არა ასეთ შემთხვევაში კრედიტორს უფლება ცალკე მოითხოვოს პროცენტების ანაზღაურებაც? ამ კითხვაზე პასუხს იძლევა 429-ე მუხლის მე-2 ნაწილი, რომლის თანახმად, თუ ვალის მიღების

შესახებ დოკუმენტში არაფერია ნათქვამი პროცენტის შესახებ, იგულისხმება, „რომ პროცენტიც გადახდილია და ფულადი ვალდებულებაც მთლიანად შეწყვეტილია“.

III. ვალის გადახდის დოკუმენტის მნიშვნელობა ვალის ნაწილ-ნაწილ გადახდისას (429-ე მუხლის მე-3 ნაწილი)

ყველა ვალდებულება ერთბაშად არ სრულდება. ვალდებულებათა დიდი ნაწილი გრძელვადიან ურთიერთობებს განეკუთვნება და მათი შესრულებაც პერიოდულად, ნაწილ-ნაწილ ხდება. ამ დროს შესაძლოა, რომ მოვალემ ვალდებულების ყოველი ნაწილის შესრულებისას მოითხოვოს ქვითარი, რაც პრაქტიკაში ასეც ხდება (მაგალითად, ელექტროენერგიის ან გაზის საფასურის გადახდისას). მაგრამ არაა გამორიცხული, რომ მოვალემ ვალდებულების მთლიანად შესრულების შემდეგ მოითხოვოს ქვითარი. ვალდებულების ბოლო ნაწილის შესრულების შესახებ ქვითრის მიღება ნიშნავს თუ არა, რომ ვალდებულება მთლიანად შესრულებულია? 429-ე მუხლის მე-3 ნაწილის მიხედვით, ვალის ბოლო ნაწილის გადახდის შესახებ დოკუმენტი იძლევა იმის ვარაუდის საფუძველს, რომ „გადახდილია წინა ნაწილიც“. ეს კი ნიშნავს, რომ ვალდებულება მთლიანადაა შესრულებული.

მუხლი 430. შესრულების მიღების დოკუმენტების რეკვიზიტები

კრედიტორის ან საამისოდ უფლებამოსილი პირის მიერ შედგენილი დოკუმენტი შესრულების თაობაზე უნდა შეიცავდეს მონაცემებს ვალის მოცულობისა და სახეობის შესახებ, მოვალის ან იმ პირის გვარსა და სახელს, რომელიც იხდის ვალს, შესრულების დროსა და ადგილს.

430-ე მუხლი განსაზღვრავს იმ მონაცემებს, რომელთაც უნდა შეიცავდეს ქვითარი. კერძოდ, იგი „უნდა შეიცავდეს მონაცემებს ვალის მოცულობისა და სახეობის შესახებ, მოვალის ან იმ პირის გვარსა და სახელს, რომელიც იხდის ვალს, შესრულების დროსა და ადგილს“. აქედან გამომდინარე, შესრულების მიღების დოკუმენტად არ ჩაითვლება სალაროს ქვითარი. როგორც წესი, შესრულების მიღების დოკუმენტი შედგენილი უნდა იყოს კრედიტორის მიერ საკუთარი ხელითა და საკუთარი ხელმოწერით. ხელმოწერა ფაქსიმილეთი არ არის საკმარისი¹ იმისათვის, რომ ვალის მიღების დოკუმენტი აკმაყოფილებდეს 430-ე მუხლის მოთხოვნებს.

კანონი არ ითხოვს, რომ შესრულების მიღების დოკუმენტს აუცილებლად ერქვას „ქვითარი“. უფრო მნიშვნელოვანია, რომ ეს დოკუმენტი შეიცავდეს 430-ე მუხლით გათვალისწინებულ რეკვიზიტებს. ეს აუცილებელია, რადგან ქვითარს ერთ-ერთი ძირითადი მტკიცებულების ფუნქცია აკისრია და ის უნდა იყოს იმ ინფორმაციის მატარებელი, რომელიც აუცილებელია ვალდებულების შესრულების ფაქტის დასამტკიცებლად.

¹ MünchKomm-Heinrichs § 368. Rn. 3

მუხლი 431. საგალო საბუთის მოთხოვნის უფლება

თუ მოთხოვნის შესახებ გაცემულია საგალო საბუთი, მაშინ მოვალეს, შესრულების შესახებ დოკუმენტთან ერთად, შეუძლია მოითხოვოს ამ საბუთის დაბრუნება ან მისი გაუქმება. თუ კრედიტორს არ შეუძლია ამ საბუთის დაბრუნება, მოვალეს უფლება აქვს მოითხოვოს ოფიციალურად დამოწმებული ცნობა იმის თაობაზე, რომ ვალდებულება შეწყვეტილია.

I. საგალო საბუთის ცნება

საგალო საბუთად ჩაითვლება ნებისმიერი წერილობითი დოკუმენტი, რომლის საფუძველზეც წარმოიშობა ვალდებულებითი ურთიერთობა ან რომელიც ადასტურებს ვალდებულების (მოთხოვნის) არსებობას და რომელიც მოვალემ გასცა იმის დასამტკიცებლად, რომ მას ვალდებულება აკისრია, მაგალითად, ხელწერილი სესხის მიღების შესახებ.¹ ცალ-ცალკე გაცემული, მაგრამ ერთმანეთთან დაკავშირებული დოკუმენტები ჩაითვლება ერთ საგალო საბუთად.²

საგალო საბუთის მესაკუთრე არის კრედიტორი. მას უფლება აქვს ეს საგალო საბუთი სხვა პირს გადასცეს (მოთხოვნის დათმობა). საკუთრება ამ საბუთზე წარმოიშობა მისი გაცემის მომენტიდან. მაგრამ თუ ვალდებულება საბუთის გაცემის მომენტში არ წარმოშობილა, მაშინ საკუთრება წარმოიშობა ვალდებულების წარმოშობის მომენტიდან.

II. 431-ე მუხლის მიზანი

431-ე მუხლი მოვალეს უფლებას ანიჭებს, რომ ვალდებულების შესრულებისთანავე მოითხოვოს საგალო დოკუმენტი

¹ ზურაბ ახვლედიანი, ვალდებულებითი სამართალი, მეორე გამოცემა, 1999, გვ. 83.

² MünchKomm-Heinrichs § 371, Rn. 1

კრედიტორისაგან. მოვალეს, ცხადია, უფლება აქვს მოითხოვოს დოკუმენტი ვალდებულების შესრულების შესახებ (429-ე მუხლის პირველი ნაწილი). მაგრამ მას იმ სავალო საბუთის უკან დაბრუნების მოთხოვნის უფლებაცა აქვს, რომელიც მან კრედიტორს გადასცა ვალდებულების წარმოშობის დროს. მაგალითად, როცა მოვალე მსესხებელს უბრუნებს ვალს, მას უფლება აქვს მოითხოვოს სესხის მიღების ხელწერილის დაბრუნებაც. იგივე უფლება აქვს თავდებსაც, როცა მოვალე შეასრულებს ნაკისრ ვალდებულებას.

სავალო საბუთი ძირითად მტკიცებულებას წარმოადგენს ვალის არსებობის დასამტკიცებლად. თუ სავალო საბუთი აქვს კრედიტორს, ეს იმას ნიშნავს, რომ ვალდებულება არსებობს და პირიქით, თუ ეს საბუთი აქვს მოვალეს, ნიშნავს, რომ ვალდებულება არ არსებობს.

III. სავალო საბუთის დაბრუნების მოთხოვნის წინაპირობები

სავალო საბუთის მოთხოვნის უფლება არსებობს ყოველთვის, როცა წყდება ვალდებულება. ამიტომ 431-ე მუხლი გამოიყენება არა მხოლოდ მაშინ, როცა ვალდებულება წყდება შესრულებით, არამედ მაშინაც, როცა ვალდებულების შეწყვეტა ხდება დეკლარაციით, ურთიერთმოთხოვნათა გაქვითვით და ა.შ. ამდენად, 431-ე მუხლი ზოგადი ხასიათისაა.

კრედიტორი ვალდებულია მოვალის მოთხოვნისთანავე დააბრუნოს სავალო საბუთი. თუ კრედიტორს არ შეუძლია ამ საბუთის დაბრუნება, მოვალეს უფლება აქვს მოითხოვოს ოფიციალურად დამოწმებული ცნობა იმის თაობაზე, რომ ვალდებულება შეწყვეტილია (431-ე მუხლის მე-2 წინადადება). კანონი არ აზუსტებს, თუ რა იგულისხმება „ოფიციალურად დამოწმებულ ცნობაში“. ეს

შეიძლება იყოს როგორც სანოტარო წესით, ისე სხვაგვარად (მაგალითად, დაწესებულების ბეჭდით) დამოწმებული საბუთი.

*მუხლი 432. შესრულების შესახებ დოკუმენტების გაცემის
ხარჯების ანაზღაურება*

1. მოვალეს ეკისრება შესრულების შესახებ დოკუმენტის გაცემის ხარჯები, თუ მასა და კრედიტორს შორის შეთანხმებიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს.

2. თუ კრედიტორი შეიცვლის საცხოვრებელ ადგილს ან გარდაიცვლება და დატოვებს მემკვიდრეებს სხვა საცხოვრებელ ადგილას, მაშინ შესრულების შესახებ დოკუმენტის გაცემასთან დაკავშირებული გაზრდილი ხარჯები ეკისრებათ კრედიტორს ან მის მემკვიდრეებს.

შესრულების შესახებ დოკუმენტის გაცემის ვალდებულების მიზანი მოვალის ინტერესების დაცვაა. ამიტომ ამ დოკუმენტის გაცემის ხარჯებიც მან უნდა გაიღოს (432-ე მუხლის პირველი ნაწილი). კრედიტორს უფლება აქვს უარი უთხრას მოვალეს ამ დოკუმენტის გაცემაზე, თუკი მოვალე არ გადაიხდის მისი გაცემის ხარჯებს. ეს არ გამორიცხავს, რომ მოვალესა და კრედიტორს შორის არსებობდეს სხვაგვარი შეთანხმება, მაგალითად, ის, რომ ეს ხარჯები გაიღოს თვით კრედიტორმა. როგორც წესი, ეს ხდება მაშინ, როცა ვალდებულებითი ურთიერთობა წარმოიშვა კრედიტორის ინტერესებიდან გამომდინარე, მაგალითად, უსასყიდლო მიბარების დროს ან დავალების ხელშეკრულებისას.

გაცემის ხარჯებში, უწინარეს ყოვლისა, იგულისხმება დოკუმენტის დაბეჭდვის ან გაგზავნის ხარჯები. კრედიტორს არა აქვს უფლება მოითხოვოს ზედმეტი ხარჯები ან დამატებითი ანაზღაურება.

მოვალის მიერ დოკუმენტის გაცემის ხარჯების ანაზღაურების ზოგადი წესიდან გამონაკლისის ითვალისწინებს 432-ე მუხლის მე-2 ნაწილი. იგი დოკუმენტის გაცემის ხარჯებს აკისრებს თვით კრედიტორს. ოღონდ იმ შემთხვევებში, როცა კრედიტორი შეიცვლის საცხოვრებელ ადგილს ან გარდაიცვლება, ხოლო მემკვიდრეები სხვა ადგილას ცხოვრობენ. ამ დროს დოკუმენტის გაცემასთან დაკავშირებული გაზრდილი ხარჯები ეკისრება კრედიტორს ან მის მემკვიდრეებს.

მუხლი 433. უარი შესრულებაზე კრედიტორის მიერ თავის მოვალეობათა შესრულების მიმართ

თუ კრედიტორი უარს აცხადებს შესრულების შესახებ დოკუმენტის გაცემაზე, სავალო საბუთის დაბრუნებაზე ან მის გაუქმებაზე, ანდა შესრულების შესახებ დოკუმენტში მისი დაბრუნების შეუძლებლობის აღნიშვნაზე ან იმის აღიარებაზე, რომ ვალი გაქარწყლებულია, მაშინ მოვალეს უფლება აქვს უარი თქვას შესრულებაზე. ასეთ შემთხვევებში კრედიტორი ჩაითვლება ვალის გადამცილებლად.

კრედიტორი ვალდებულია მოვალის მოთხოვნისთანავე გასცეს ვალდებულების შესრულების დამადასტურებელი საბუთი ან დააბრუნოს სავალო საბუთი. თუ საბუთის დაბრუნება შეუძლებელია, მაშინ კრედიტორმა წერილობით უნდა აღნიშნოს საბუთის დაბრუნების შეუძლებლობის შესახებ ან იმის შესახებ, რომ ვალი გაქარწყლებულია. ამ ვალდებულების შეუსრულებლობა მნიშვნელოვან სამართლებრივ შედეგებსაც უკავშირდება: ***უარის შემთხვევაში მოვალეს უფლება აქვს უარი თქვას ვალდებულების შესრულებაზე.*** 433-ე მუხლის მე-2 წინადადების თანახმად, ასეთი უარი უთანაბრდება კრედიტორის ვალის გადაცილებას და იწვევს

390-393-ე მუხლებით გათვალისწინებული შედეგების დადგომას.

ამ მუხლის მიზანი ისევ და ისევ მოვალის ინტერესების დაცვაა. იგი ვრცელდება ვალდებულების შეწყვეტის ყველა შემთხვევაზე: დეპონირებაზე, ვალდებულებათა გაქვითვაზე და ა.შ. ამდენად, მოვალის ინტერესების ეს დამცავი ნორმა ზოგადი ხასიათისაა.

თავი მეორე

ვალდებულების შეწყვეტა დეპონირებით

მუხლი 434. ცნება

1. თუ კრედიტორი აყოვნებს შესრულების მიღებას, ან უცნობია მისი ადგილსამყოფელი, მოვალე უფლებამოსილია შესრულების საგანი შეინახოს სასამართლოსა ან ნოტარიატში, ხოლო ფული ან ფასიანი ქაღალდი შეიტანოს ნოტარიუსის სადეპოზიტო ანგარიშზე.

2. დეპონირებით მოვალე თავისუფლდება კრედიტორის წინაშე ვალდებულებისაგან.

1. დეპონირების ცნება და მნიშვნელობა

ვალდებულებითი ურთიერთობის მიზანი კრედიტორის დაკმაყოფილებაა. ამიტომ მისი დაკმაყოფილების მომენტიდან ვალდებულება წყდება. კრედიტორი, ბუნებრივია, დაინტერესებული უნდა იყოს იმით, რომ ვალდებულება შესრულდეს, რადგან ის ამით სარგებელს იღებს. მაგრამ არის შემთხვევები, როცა ვალდე-

ბულების შესრულება კრედიტორის ბრალით ყოვნდება. თავის მხრივ კი მოვალეს აინტერესებს, რომ დაკისრებული მოვალეობა დროზე შეასრულოს და გათავისუფლდეს ვალდებულების ტვირთისაგან, თუმცა ამაში მას თვით კრედიტორი უშლის ხელს: ის თავს არიდებს მოვალის მიერ შეთავაზებული შესრულების მიღებას. რა უნდა ქნას ასეთ შემთხვევაში მოვალე?

მაგალითი:

კენკაძემ მაღაზიაში გადაიხადა ტელევიზორ „პანასონიკის“ საფასური, რომელიც გამყიდველს (მაღაზიას) კენკაძისათვის სახლში უნდა მიეტანა ოლიმპიური თამაშების დაწყებამდე. კენკაძე მოულოდნელად გაემგზავრა საზღვარგარეთ გრძელვადიან სამსახურებრივ მივლინებაში, რის გამოც მაღაზიის წარმომადგენელს კენკაძის სახლში არავინ დახვდა, რომელიც მიტანილ ტელევიზორს ჩაიბარებდა. რა უნდა გააკეთოს მაღაზიამ ამ დროს?

ამ კითხვაზე პასუხს იძლევა 434-ე მუხლის პირველი ნაწილი – თუ კრედიტორი აყოვნებს შესრულების მიღებას, ან უცნობია მისი ადგილსამყოფელი, მოვალე უფლებამოსილია შესრულების საგანი შეინახოს სასამართლოსა ან ნოტარიატში, ხოლო ფული ან ფასიანი ქაღალდი შეიტანოს ნოტარიუსის სადეპოზიტო ანგარიშზე. *მოვალის მიერ ამ უფლების გამოყენებას ეწოდება დეპონირება და იგი ვალდებულების შეწყვეტის საფუძველია.*

კრედიტორის მიერ შესრულების მიღების დაყოვნებისას მოვალის უფლებების დაცვას ემსახურება ასევე 390-393-ე მუხლები, მაგრამ ეს მუხლები არ ითვალისწინებენ ვალდებულები-საგან მოვალის გათავისუფლების შემთხვევებს. არადა ამის აუცილებლობა რეალურად არსებობს. რა დააშავა კეთილსინდისიერმა მოვალემ, თუკი იგი ჯეროვნად ასრულებს მასზე დაკისრე-

ბულ მოვალეობას, მაგრამ კრედიტორის ბრალით ვერ თავისუფლდება ვალდებულებისაგან. ამ რეალობას ანგარიშს უწევენ 434-441-ე მუხლები, რომლებიც შესრულების საგნის დეპონირების შემთხვევაში მოვალეს ათავისუფლებენ ვალდებულებისაგან.

დეპონირებით ვალდებულების შეწყვეტის შესაძლებლობა არსებობს მხოლოდ იმ შემთხვევებში, როცა შესრულების საგანს წარმოადგენენ მოძრავი ნივთები, მათ შორის ფული და სხვა ფასიანი ქაღალდები. რაც შეეხება მომსახურებას ან მის მსგავს შესრულებებს, მათ მიმართ არ არის შესაძლებელი 434-ე მუხლის გამოყენება.

დეპონირება არ წარმოადგენს შესრულებას 427-ე მუხლის გაგებით. იგი *შესრულების სუროგატია*.¹ თუკი შესრულება მოვალის ვალდებულებას წარმოადგენს, დეპონირება მისი უფლებაა, მაგრამ არა მოვალეობა. პრაქტიკულად ეს იმას ნიშნავს, რომ კრედიტორს არ შეუძლია მოვალისაგან მოითხოვოს დეპონირება. მოვალე არ არის ვალდებული უზრუნველყოს შესრულების საგნის დეპონირება.

434-ე მუხლით გათვალისწინებული დეპონირება არის შესრულების სუროგატი და იგი იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას. ამიტომ იგი უნდა განვსხვაოთ იმ დეპონირებისაგან, რომელიც ვალდებულების უზრუნველყოფის საშუალებად გამოიყენება. მაგალითად, როცა მოვალე გირაოს სახით შესანახად მიაბარებს ნივთს ნოტარიუსს.

II. დეპონირების წინაპირობები

დეპონირების გზით ვალდებულება შეიძლება შეწყდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა სახეზეა 434-ე მუხლით გათვალ-

¹ Gernhuber, Die Erfüllung und ihre Surrogate, § 15 II. ეუთოზე MünchKomm-Heinrichs § 372, Rn. 1

ისწინებული პირობები, კერძოდ, *კრედიტორი აყოვნებს შესრულების მიღებას ან უცნობია მისი ადგილსამყოფელი*. გარდა ამისა, მხარეთა შეთანხმებით შეიძლება განისაზღვროს სხვა პირობებიც, როცა მოვალეს უფლება აქვს დეპონირების გზით გათავისუფლდეს ვალდებულებისაგან.

1. შესრულების მიღების დაყოვნება

დეპონირების საფუძველი არის კრედიტორის მიერ შესრულების მიღების დაყოვნება. 434-ე მუხლით გათვალისწინებული *დეპონირების საფუძვლად რომ ჩაითვალოს, შესრულების მიღების დაყოვნება კრედიტორის ბრალით უნდა იყოს გამოწვეული*. მაგალითად, თუ შესრულების მიღების დაყოვნება ხდება იმის გამო, რომ მოვალემ კრედიტორს დროზე არ მიაწოდა საჭირო ინფორმაცია ან არ ჩაუტარა აუცილებელი ინსტრუქტაჟი, რათა კრედიტორს შეძლებოდა ნივთის სათანადოდ გამოყენება, ეს არ ჩაითვლება შესრულების მიღების დაყოვნებად კრედიტორის ბრალით და შესაბამისად არ გამოიყენება 434-ე მუხლი.

შესრულების მიღების დაყოვნება უნდა იყოს რეალური. იგი არ შეიძლება ემყარებოდეს მოვალის მცდარ წარმოდგენებს. მაგალითად, თუ კრედიტორი არ იღებს შესრულებას იმის გამო, რომ შესრულების საგანი უხარისხოა ან არ შეესაბამება ხელშეკრულების პირობებს, ეს არ ჩაითვლება შესრულების მიღების დაყოვნებად და ამიტომ არ უნდა იქნეს გამოყენებული 434-ე მუხლის წესები.

2. კრედიტორის ადგილსამყოფელის არცოდნა

დეპონირების გზით მოვალეს შეუძლია შეწყვიტოს ვალდებულება, თუკი უცნობია კრედიტორის ადგილსამყოფელი, რის

გამოც მოვალე ვერ ახერხებს შესრულების საგნის გადაცემას კრედიტორისათვის. მართალია, ფაქტობრივად ამ შემთხვევაშიც ხდება შესრულების საგნის მიღების დაყოვნება, მაგრამ კანონი ამ საფუძველს ცალკე გამოყოფს. ამის მიზეზი ისაა, რომ კრედიტორის განზრახვას არ შეადგენს შესრულების მიღების დაყოვნება. თუმცა ეს გარემოება მოვალისათვის არ ქმნის რაიმე შეღავათს. მას კვლავინდებურად ეკისრება ვალდებულების შესრულების მოვალეობა.

კრედიტორის ადგილსამყოფელის არცოდნა მრავალი მიზეზით შეიძლება იყოს გამოწვეული: საცხოვრებლად სხვაგან გადასვლა, სამსახურებრივი მივლინებით სხვა ქვეყანაში ყოფნა და ა.შ.

3. დეპონირების სხვა საფუძველი

დეპონირების საფუძველი შეიძლება იყოს ასევე ინფორმაციის არარსებობა კრედიტორის პიროვნების თაობაზე. მაგალითად, თუ გარდაიცვალა კრედიტორი და მოვალემ არ იცის ვინაა მისი უფლებამონაცვლე ანდა არსებობს ღვა მემკვიდრეებს შორის შესრულების მიღებაზე და ა.შ.

დეპონირების საფუძველი შეიძლება გახდეს *ღვა კრედიტორებს შორის მოვალის მიმართ არსებულ მოთხოვნასთან დაკავშირებით*, რის გამოც მოვალისათვის უცნობია, თუ ვის სასარგებლოდ უნდა განახორციელოს მან შესრულება.

4. მოვალის უფლება დეპონირების გზით შეწყვიტოს ვალდებულება

დეპონირების აუცილებელი პირობაა მოვალის უფლებამოსილება შეასრულოს ნაკისრი ვალდებულება. ეს ნიშნავს, რომ დამდგარი უნდა იყოს შესრულების ვადა. თუ მოვალე ვადაზე ადრე ახორ-

ციელებს შესრულებას ისე, რომ კრედიტორის თანხმობა ამაზე არა აქვს, მაშინ მას არა აქვს უფლება მოითხოვოს დეპონირების გზით ვალდებულების შეწყვეტა. მაგრამ თუ საქმე ეხება ისეთ ვალდებულებას, რომლის შესრულება მოვალეს ნებისმიერ დროს შეუძლია, მაშინ მას უფლება აქვს დეპონირებით შეწყვიტოს ვალდებულება. მაგალითად, 626-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, უპროცენტო სესხი მოვალეს შეუძლია დააბრუნოს ვადამდე და, თუ არსებობს 434-ე მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევები, მას შეუძლია ვალდებულება დეპონირებითაც შეწყვიტოს.

დეპონირების უფლება აქვს თვითონ მოვალეს. კანონი არაფერს ამბობს, აქვს თუ არა დეპონირების უფლება მესამე პირს მაშინ, როცა მესამე პირი ასრულებს მოვალის ნაცვლად ამ ვალდებულებას. 434-ე მუხლის შინაარსიდან გამომდინარე უნდა ვიკარაუდოთ, რომ დეპონირების უფლება აქვს მხოლოდ მოვალეს. ეს მოსაზრება აღიარებულია იურიდიულ ლიტერატურაშიც.¹

პრაქტიკული მნიშვნელობისაა საკითხი, აქვს თუ არა მოვალეს შესრულების ნაწილის დეპონირების უფლება. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მას ამის უფლება აქვს, თუკი დადგა ვალდებულების ამ ნაწილის შესრულების ვადა.

III. დეპონირების წესი

დეპონირების წესი განსხვავებულია იმის მიხედვით, ხდება მოძრავი ნივთების, ფულის თუ სხვა ფასიანი ქაღალდების დეპონირება. 434-ე მუხლის პირველი ნაწილის მიხედვით მოვალე შესრულების საგანს შესანახად გადასცემს სასამართლოს ან ნოტარიუსს, ხოლო ფული ან სხვა ფასიანი ქაღალდები შეაქვს ნოტარიუსის სადეპოზიტო ანგარიშზე.

¹ Staudinger/Olzen, §372, Rn. 8

დებონირებად არ ჩაითვლება, თუ მოვალე კრედიტორის სახელზე ბანკში გახსნის ანგარიშს და იქ გადარიცხავს ფულს.

დებონირებად არ მიიჩნევა ასევე, თუ მოვალე შესრულების საგანს შეინახავს საბანკო სეიფში ან შემნახველ საკანში და სეიფის ან საკნის გასაღებს ჩააბარებს სასამართლოს ან ნოტარიუსს.¹

დებონირებისას მოვალემ სასამართლოს ან ნოტარიუსს უნდა წარუდგინოს ის საბუთები, რომლებიც ადასტურებენ მისი ვალდებულების არსებობას, შესრულების ვადის დადგომას, ასევე იმის დამადასტურებელი მტკიცებულებები, რომ კრედიტორი აყოვნებს შესრულების მიღებას ან უცნობია მისი ადგილსამყოფელი.

IV. დებონირების სამართლებრივი შედეგი (434-ე მუხლის მმ-2 ნაწილი)

დებონირება, როგორც შესრულების სუროგატი, სამართლებრივად იგივე შედეგებს იწვევს, რასაც შესრულება: ვალდებულება წყდება. მოვალეს აღარ ეკისრება კრედიტორის წინაშე ვალდებულების ხელახალი შესრულება იმ შემთხვევაშიც, როცა კრედიტორი დებონირების წინააღმდეგია.

დებონირების გზით შესაძლოა შეწყდეს არა მთლიანად ვალდებულება, არამედ მისი ნაწილი. ეს ხდება მაშინ, როცა მოვალემ უნდა შეასრულოს მხოლოდ ვალდებულების ის ნაწილი, რომლის შესრულების ვადაც დადგა.

¹ MünchKomm-Heinrichs § 372, Rn. 3

მუხლი 435. დებონირებული ქონების გადაცემა კრედიტორისათვის

დებონირებული ქონება მოსამართლემ ან ნოტარიუსმა უნდა გადასცეს კრედიტორს. სასამართლო ან ნოტარიუსი შეარჩევს შემნახველს, ღოკუმენტები კი მათთან რჩება.

დებონირების მიზანი არის მოვალის გათავისუფლება იმ ვალდებულებისაგან, რომლის შესრულებაც მას სურს, მაგრამ კრედიტორის ბრალით შეუძლებელი ხდება შესრულების გადაცემა მისთვის. ამ მიზნის მისაღწევად მოვალე იყენებს მოსამართლეს ან ნოტარიუსს. შესრულების საგნის გადაცემა მოსამართლის ან ნოტარიუსისათვის არ იწვევს ამ საგანზე საკუთრების გადასვლას მათზე. უფრო ზუსტად, ამ უკანასკნელთ წარმოეშობათ მოვალეობა, რომ შესრულების საგანი გადასცენ კრედიტორს.

ბუნებრივია, რომ სასამართლო ან სანოტარო ბიურო არ წარმოადგენენ შემნახველ დაწესებულებებს. ამიტომ, მათ შესრულების საგანი უნდა გადასცენ შემნახველს, რომელიც შეინახავს ამ საგანს მანამდე, სანამ კრედიტორი არ მიიღებს მას. იმის მიხედვით, თუ რა შეადგენს შესრულების საგანს, შემნახველი დაწესებულება შეიძლება განსხვავებული იყოს. მაგალითად, თუ შესრულების საგანი ძვირფასეულობაა, მათ შესანახად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საბანკო დაწესებულება ან ლომბარდი. თუ შესრულების საგანი საყოფაცხოვრებო საგნებია, მაშინ შესანახად ისინი შეიძლება ჩაბარდეს რომელიმე საწყობს. შემნახველი დაწესებულების შესახებ საკითხი უნდა გადაწყდეს ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში შესრულების საგნის ხასიათიდან გამომდინარე.

შესანახად საგნის ჩაბარების მიუხედავად, შესრულების საგანთან დაკავშირებული ყველა საბუთი რჩება სასამართლოში ან ნოტარიუსთან.

სხვაგვარად წყდება საკითხი, როცა შესრულების საგანს წარმოადგენს ფული ან სხვა ფასიანი ქაღალდი. 434-ე მუხლის თანახმად, ისინი შეიტანება ნოტარიუსის სადეპოზიტო ანგარიშზე.

მუხლი 436. დეპონირება შესანახად საგნები

საგანი უნდა იყოს შესანახად ვარგისი. მალფუჭებადი საგნები შესანახად არ მიიღება.

434-ე მუხლის თანახმად, დეპონირების საგანი შეიძლება იყოს მხოლოდ მოძრავი ნივთები, ფული ან სხვა ფასიანი ქაღალდები. 436-ე მუხლი აკონკრეტებს, თუ მოძრავი ნივთებიდან რომელი საგნები შეიძლება იყოს დეპონირებაუნარიანი, ე.ი. შესანახად გადაეცეს სასამართლოს ან ნოტარიუსს.

ფულად ჩაითვლება ნებისმიერი ფულის ერთეული, მათ შორის უცხოური ვალუტა, რომელიც მხარეთა შეთანხმებით უნდა ყოფილიყო გადახდის საშუალება.

ფასიან ქაღალდად მიიჩნევა ყველა დოკუმენტი, რომლის ფლობასთან უშუალოდ არის დაკავშირებული უფლების განხორციელება. კრედიტორის სახელზე გახსნილი შემსალაროს წიგნაკი არ წარმოადგენს ფასიან ქაღალდს¹ და შესაბამისად, მისი დეპონირებაც დაუშვებელია.

შესანახად შეიძლება ჩაბარდეს მხოლოდ შესანახად ვარგისი ნივთები. მალფუჭებადი საგნები შესანახად არ მიიღება. ბუნებრივად დაიბადება კითხვა: რა ქნას მოვალემ, თუკი შესრულების საგანი არის მალფუჭებადი? როგორ უნდა შეძლოს მან შესრულების გადაცემა კრედიტორისათვის? სამოქალაქო კოდექსი ამასთან დაკავშირებით არაფერს ამბობს. პრაქტიკაში კი გავრცელებულია შემდეგი შემთხვევა: მალფუჭებად საგნებს მოვალე

¹ MünchKomm-Heinrichs § 372, Rn. 3

ყიდის აუქციონზე ან სხვა გზით და დეპონირებას უკეთებს მიღებულ შემოსავალს.

მუხლი 437. შენახვის ადგილი

შენახვა უნდა მოხდეს შესრულების ადგილის მიხედვით.

შენახვა უნდა მოხდეს შესრულების ადგილის მიხედვით. შესრულების ადგილი განისაზღვრება 362-ე მუხლის მიხედვით. თუ შესრულების ადგილი არ არის განსაზღვრული და არც ვალდებულებითი ურთიერთობის არსიდან არ გამომდინარეობს, მაშინ შესრულების ადგილად უნდა იქნეს მიჩნეული:

ა. ინდივიდუალურად განსაზღვრული საგნის შემთხვევაში – ის ადგილი, სადაც ნივთი ვალდებულების წარმოშობის მომენტისათვის იმყოფებოდა;

ბ. გვარობით (გვაროვნულად) განსაზღვრული საგნის შემთხვევაში – ის ადგილი, სადაც იმყოფება მოვალის საწარმო ან სადაც არის მოვალის საცხოვრებელი ადგილი.

როგორ უნდა გადაწყდეს საკითხი, როცა მოვალე დეპონირებას ახდენს არა შესრულების ადგილის მიხედვით, არამედ სხვა ადგილას? სამოქალაქო კოდექსი ამის თაობაზე არაფერს ამბობს. ვფიქრობ, რომ სხვა ადგილას დეპონირებამ არ უნდა შეაფერხოს ვალდებულების შეწყვეტა, მაგრამ თუ ამის გამო კრედიტორს დამატებითი ხარჯები წარმოეშვა, ეს ხარჯები უნდა აანაზღაუროს მოვალემ. ამგვარი მოსაზრება განმტკიცებულია სხვა ქვეყნების სასამართლო პრაქტიკასა და ლიტერატურაში¹.

თუ დეპონირება ხდება სასამართლოში, ეს უნდა მოხდეს რაიონულ (საქალაქო) სასამართლოში.

¹ Staudinger/Olzen §374, Rn. 4

მუხლი 438. კრედიტორისაგან საგნის მიღების მოთხოვნა

შესრულების საგნის შესანახად მიღების შესახებ სასამართლო ან ნოტარიუსი ატყობინებს კრედიტორს და მოითხოვს მისგან საგნის მიღებას.

დეპონირების მიზანი, როგორც უკვე ითქვა, მოვალის გათავისუფლებაა კრედიტორის წინაშე ვალდებულებისაგან. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ კრედიტორი კარგავს შესრულების საგნის მიღების უფლებას. დეპონირების გზით შესრულების საგნის კრედიტორისათვის გადაცემის პროცესში ერთვება სასამართლო ან ნოტარიუსი. 438-ე მუხლის თანახმად, შესრულების საგნის შესანახად მიღების შესახებ სასამართლო ან ნოტარიუსი ატყობინებს კრედიტორს და მოითხოვს მისგან საგნის მიღებას.

კრედიტორისათვის შეტყობინების ხარჯები განეკუთვნება დეპონირების ხარჯებს და 439-ე მუხლის თანახმად, იგი უნდა გადაიხადოს კრედიტორმა.

პრობლემა წარმოიშობა მაშინ, როცა უცნობია კრედიტორის ვინაობა ან მისი ადგილსამყოფელი. ასეთ შემთხვევაში მოსამართლემ ან ნოტარიუსმა უნდა შეატყობინოს ყველა იმ პირს, ვინც შეიძლება კრედიტორთან იყოს დაკავშირებული ან შესაძლოა რაიმე კავშირი ჰქონდეთ არსებულ მოთხოვნასთან.¹

მუხლი 439. შენახვასთან დაკავშირებულ ხარჯების ანაზღაურება

შენახვასთან დაკავშირებული ყველა ხარჯი ეკისრება კრედიტორს.

შენახვასთან დაკავშირებულ ხარჯებს განეკუთვნება ყველა ხარ-

¹ Staudinger/Olzen §374, Rn. 8; MünchKomm-Heinrichs § 374, Rn. 2

ჯი, რომელიც წარმოიშობა შესრულების საგნის დეპონირების პროცესში. მათგან უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია: სასამართლოს ან ნოტარიუსისთვის გადასახდელი მოსაკრებლები, შესანახად საგნის მიბარების საფასური, საფოსტო ხარჯები და ა.შ.

439-ე მუხლის თანახმად, შენახვასთან დაკავშირებულ ხარჯებს იხდის კრედიტორი. ამ მუხლის გამოყენებისას ერთი პრაქტიკული საკითხი წამოიჭრება: ვის წინაშე ეკისრება კრედიტორს ხარჯების ანაზღაურების ვალდებულება – მოვალის თუ შემნახველის? შესანახად საგნის გადაცემის მომენტში ვინ უნდა აუნაზღაუროს შემნახველს ხარჯები? კანონი პირდაპირ ამაზე არაფერს ამბობს. მაგრამ რეალური ურთიერთობებიდან გამომდინარე სავარაუდოა, რომ ეს ვალდებულება კრედიტორს მოვალის წინაშე ეკისრება. მან სწორედ მოვალეს უნდა აუნაზღაუროს შენახვის ხარჯები. ეს აიხსნება იმით, რომ შესრულების საგნის შენახვასთან დაკავშირებულ ურთიერთობებში უშუალოდ მოვალე შედის და არა კრედიტორი.

იმ შემთხვევებში, როცა მოვალე შემნახველისაგან უკან ითხოვს შესრულების საგანს, შენახვასთან დაკავშირებული ხარჯები უნდა აანაზღაუროს მოვალემ (440-ე მუხლის მე-3 ნაწილი).

მუხლი 440. შენახული საგნის უკან გამომთხოვა მოვალის მიერ

1. მოვალეს უფლება აქვს შენახული საგანი კრედიტორის მიერ მის მიღებამდე უკანვე მოითხოვოს, თუ მან თავიდანვე უარი არ თქვა უკან დაბრუნებაზე. თუ მოვალე უკან ითხოვს საგანს, მაშინ ითვლება, რომ შენახვა არ შემდგარა.

2. მოვალეს შეუძლია ჩაბარებული საგანი უკან დაიბრუნოს, თუ კრედიტორი უარს ამბობს მასზე, ან თუ გავიდა 441-ე მუხლით განსაზღვრული ვადა.

3. თუ მოვალე საგანს უკან იბრუნებს, მაშინ შენახვის ხარჯებიც მასვე ეკისრება.

მოვალის მიერ შესრულების საგნის დეპონირება ჯერ კიდევ არ ნიშნავს ამ საგნის გადაცემას კრედიტორისათვის და მასზე საკუთრების წარმოშობას. ამიტომ, ვიდრე შესრულების საგანი კრედიტორს გადაეცემა, მოვალეს ყოველთვის შეუძლია საგანი უკან გამოითხოვოს. მისი ეს უფლება სრულიად ბუნებრივია, თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ საგანი შემნახველს გადაეცემა შესანახად და შემდგომში კრედიტორისათვის გადასაცემად და არა საკუთრებად. ასეთ შემთხვევაში ითვლება, რომ დეპონირება არ შემდგარა და არც ვალდებულება შეწყვეტილა.

440-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, მოვალეს არა აქვს უფლება უკან გამოითხოვოს შესანახად მიბარებული საგანი, თუკი მოვალემ თავიდანვე განაცხადა უარი მიბარებულის დაბრუნებაზე. საგნის გამოთხოვაზე უარი ცალმხრივი ნების გამოვლენაა, რომელიც კეთდება მოსამართლის ან ნოტარიუსის წინაშე.

დეპონირებული საგნის უკან დაბრუნების მოთხოვნის უფლება მოვალეს მაშინაც შეუძლია, როცა კრედიტორი უარს ამბობს მასზე, ან თუ გავიდა სამი წელი და კრედიტორმა არ მიიღო საგანი (440-ე მუხლის მე-2 ნაწილი). თუ როგორი სამართლებრივი შედეგი დგება ამ შემთხვევაში, კანონი პირდაპირ არ ამბობს. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ შესრულების საგნის მიუღებლობა კრედიტორის ბრალით ხდება, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ვალდებულება წყდება და მოვალეს აღარ ეკისრება კრედიტორის წინაშე შესრულების ვალდებულება.

მიუხედავად იმისა, თუ რა საფუძვლით ხდება დეპონირებული საგნის უკან გამოთხოვა, შენახვის ხარჯები ეკისრება მოვ-

აღეს. ასევე არა აქვს პრაქტიკული მნიშვნელობა იმას, საგნის დაბრუნების გამო ვალდებულება შეწყდა თუ არა. მაგალითად, თუ გავიდა საგნის შენახვის ვადა და ამის შემდეგ დაიბრუნა მოვალემ საგანი.

მუხლი 441. შესრულების საგნის შენახვის ვადა

სასამართლო ან ნოტარიუსი შესრულების საგანს ინახავს სამ წლამდე ვადით. თუ ამ ვადის განმავლობაში კრედიტორი არ მიიღებს საგანს, ამის შესახებ ეცნობება მოვალეს და მოეთხოვება ჩაბარებული საგნის უკან დაბრუნება. თუ დაბრუნებისათვის საჭირო ვადის განმავლობაში მოვალე არ მიიღებს საგანს, მაშინ იგი ჩაითვლება სახელმწიფო ქონებად.

შეუძლებელია შესრულების საგნის შენახვა უსასრულოდ განხორციელდეს. ამიტომ კანონი აწესებს მაქსიმალურ ვადას, რომლის განმავლობაშიც სასამართლო ან ნოტარიუსი ვალდებული არიან უზრუნველყონ დეპონირებული საგნის შენახვა. ეს ვადა შეადგენს სამ წელს. თუ ამ ვადაში კრედიტორი არ მიიღებს დეპონირებულ საგანს, ამის შესახებ ეცნობება მოვალეს და მოეთხოვება ჩაბარებული საგნის უკან დაბრუნება. საგნის დაბრუნებისათვის მოვალეს დაენიშნება ვადა, რომელიც განისაზღვრება საგნის სპეციფიკიდან გამომდინარე. თუ ამ ვადაში იგი არ მიიღებს დეპონირებულ საგანს, საგანი ჩაითვლება სახელმწიფო ქონებად.

441-ე მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევაში ორგვარი სამართლებრივი შედეგი დგება: 1. წყდება ვალდებულება, მიუხედავად იმისა, რომ შესრულების საგანი არ ჩაბარებია კრედიტორს; 2. შესრულების საგანი გადადის სახელმწიფოს საკუთრებაში, თუკი მოვალე არ დაიბრუნებს ამ საგანს.

ვალდებულების შეწყვეტა
ურთიერთმოთხოვნათა გაქვითვით

მუხლი 442. ვალდებულებათა გაქვითვის შესაძლებლობა

1. ორ პირს შორის არსებული ურთიერთმოთხოვნა შეიძლება გაქვითვით შეწყდეს, თუ დამდგარია ამ მოთხოვნათა შესრულების ვადა.

2. ვალდებულებათა გაქვითვა შესაძლებელია მაშინაც, როცა ერთ-ერთი მოთხოვნის შესრულების ვადა ჯერ არ დამდგარა, მაგრამ ამ მოთხოვნის უფლების მქონე მხარს უჭერს გაქვითვას. ვალდებულებათა გაქვითვა ხორციელდება მეორე მხარისათვის შეტყობინებით.

1. ვალდებულებათა გაქვითვის ცნება და მნიშვნელობა

სამოქალაქო კოდექსი ვალდებულებითი ურთიერთობის მონაწილე მხარეებს იმის უფლებას ანიჭებს, რომ ერთმანეთის მიმართ არსებული მოთხოვნები გაქვითონ და ვალდებულება ისე შეწყვიტონ (442-ე მუხლის პირველი ნაწილი).

მაგალითი:

ბინის გამქირავებელმა ცაავამ ბინის დამქირავებელ ლომიასგან ისესხა 100 ლარი, რომელიც უნდა დაებრუნებინა 1 ივლისს. ამასობაში დადგა ივნისის თვის ბინის ქირის გადახდის ვადაც, რომელიც ასევე 100 ლარს შეადგენდა. ამ შემთხვევაში გვყავს ორი მოვალე, რომელთაც ერთმანეთის მიმართ აკისრიათ ვალდებულების შესრულება: ცაავამ უნდა დაუბრუნოს ლომიას

ვალი, ხოლო ლომიამ ცაავას უნდა გადაუხადოს იმავე ოდენობის ბინის ქირა.

ვალდებულების შესრულების ზოგადი პრინციპებიდან გამომდინარე, ყველაზე მარტივი და იოლი გადაწყვეტა იქნებოდა, თუ ცაავა დააბრუნებდა ვალს (100 ლარს), ხოლო ლომია ამ ფულს ბინის ქირის დასაფარად დაუბრუნებდა ცაავას. ამ ზედმეტი ფორმალობებისა და მოქმედებების თავიდან აცილების მიზნით კანონი უფრო რაციონალურ შესაძლებლობას იძლევა: მხარეებს შეუძლიათ ურთიერთმოთხოვნათა გაქვითვის გზით გათავისუფლდნენ ნაკისრი ვალდებულებებისაგან.

ურთიერთმოთხოვნათა გაქვითვა თანამედროვე სამართალში ფართოდაა გავრცელებული. კონტინენტური ევროპის სამართალში იგი გამოიყენება როგორც მატერიალური სამართლის ინსტიტუტი, ხოლო ინგლისურ-ამერიკულ სამართალში იგი საპროცესო სამართლის კუთვნილებაა და გამოიყენება მხარეთა შორის დავის გადაწყვეტის საპროცესო საშუალებად.

გაქვითვის ინსტიტუტი გაქვითვის უფლების მქონე პირებს ორ მნიშვნელოვან უპირატესობას ანიჭებს: პირველი, იგი იძლევა შესაძლებლობას, რომ მოვალემ საკუთარი ვალდებულების რეალური შესრულების გარეშე, საკუთარი მოთხოვნის „შეწირვის“ გზით დაფაროს ნაკისრი ვალდებულება; მეორე, იგი უიოლებს მოვალეს კრედიტორის მიმართ საკუთარი მოთხოვნის დაკმაყოფილებას რთულ სასარჩელო და სააღსრულებო წარმოების პროცესში ჩაბმის გარეშე.¹

ურთიერთმოთხოვნათა გაქვითვა ვალდებულების დაფარვისაკენ მიმართული მოქმედებაა, მაგრამ ის წარმოადგენს არა შესრულებას,

¹ Staudinger/Gursky Vorbem zu §387, Rn. 5

არამედ მის სუროგატს.¹ ამით იგი ვალდებულების შეწყვეტის ისეთ საფუძველს ემსგავსება, როგორიცაა დეპონირება. მაგრამ დეპონირებისაგან განსხვავებით, გაქვითვისას კრედიტორი ახალ აქტივებს არ იღებს, მასზე არ გადადის შესრულების საგანი.

II. ურთიერთმოთხოვნათა გააქვითვის წინაპირობები

იმისათვის, რომ ვალდებულება ურთიერთმოთხოვნათა გაქვითვის გზით შეწყდეს, აუცილებელია განსაზღვრული წინაპირობების არსებობა.

1. საპასუხო მოთხოვნების არსებობა (ურთიერთმოთხოვნები)

გაქვითვის პირველი და აუცილებელი წინაპირობა არის ის, რომ ორ პირს ერთმანეთის მიმართ ეკისრებოდეს ვალდებულების შესრულება, ე.ი. ორივე ერთმანეთისთვის ერთდროულად კრედიტორიც უნდა იყოს და მოვალეც. ამგვარად, უნდა არსებობდეს საპასუხო მოთხოვნები (ურთიერთმოთხოვნები). აუცილებელია ასევე, რომ ორივე ეს მოთხოვნა გაქვითვის შესახებ განცხადების გაკეთების მომენტში არსებობდეს.

442-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, დამდგარი უნდა იყოს ამ მოთხოვნათა შესრულების ვადა. ამ წესიდან გამონაკლისის ითვალისწინებს მე-2 ნაწილი: ვალდებულებათა გაქვითვა შესაძლებელია მაშინაც, როცა ერთ-ერთი მოთხოვნის შესრულების ვადა ჯერ არ დამდგარა, მაგრამ ამ მოთხოვნის უფლების მქონე მხარს უჭერს გაქვითვას.

¹ Staudinger/Gursky Vorbem zu §387, Rn. 8

მაგალითი:

ნარდობის ხელშეკრულებით სამშენებლო ორგანიზაცია „მშენებელს“ უნდა ჩაეტარებინა ბანკის ადმინისტრაციული ოფისის რემონტი 1 სექტემბრამდე. იმავდროულად „მშენებელს“ ბანკის-აგან აღებული ჰქონდა სესხი 20 000 ლარი, რომელიც უნდა დაებრუნებინა 10 ივნისს. 10 ივნისს „მშენებელმა“ სესხი ვერ დააბრუნა, მაგრამ მან შესთავაზა ბანკს, რომ მისი ვალი გაექცითა რემონტის ღირებულებით, რომლის ფასის გადახდის ვადა მხოლოდ სექტემბერში დადგებოდა. ბანკი დაეთანხმა „მშენებლის“ ამ წინადადებას. მას ამის უფლება 442-ე მუხლის თანახმად აქვს.

საპასუხო მოთხოვნა მოვალის საკუთარი მოთხოვნა უნდა იყოს. მესამე პირის მოთხოვნით მოვალეს არა აქვს უფლება გაქვითოს თავისი ვალდებულება კრედიტორის წინაშე. ამის მიზეზი ისიცაა, რომ კრედიტორმა თავისი მოთხოვნა სწორედ მოვალის ქონებიდან უნდა დაიკმაყოფილოს.

2. მსგავსი მოთხოვნების არსებობა

ურთიერთმოთხოვნათა გაქვითვით ვალდებულების შეწყვეტის აუცილებელი წინაპირობაა მსგავსი საპასუხო მოთხოვნების არსებობა. ამ მოთხოვნების საგანი უნდა იყოს მსგავსი, ხოლო შინაარსი იდენტური.¹ როგორც წესი, ურთიერთმოთხოვნათა გაქვითვა გამოიყენება ფულადი ვალდებულებების დროს ანდა, თუ ვალდებულების საგანს შეადგენენ გვარეობითი (გვაროვნული) ნივთები. უწინარეს ყოვლისა, აქ საუბარია შეს-

¹ Medicus, Schuldrecht I, AT, 4. Auflage, §26, 2 a

რულების საგნის მსგავსებაზე, მაგრამ არა მოთხოვნის სამართლებრივ საფუძველზე. მოთხოვნის სამართლებრივი საფუძველები შეიძლება განსხვავებული იყოს. ჩვენს მაგალითში ერთი მოთხოვნის საფუძველი არის სესხის ხელშეკრულება, ხოლო მეორე მოთხოვნის – ნარდობის ხელშეკრულება.

თუ რომელი მოთხოვნები ჩაითვლება მსგავს მოთხოვნებად, ეს კონკრეტული ფაქტების შეფასების საკითხია და გამომდინარეობს საქმიანი ურთიერთობების ხასიათიდან.

გასაქვითი მოთხოვნების იდენტურობა გაქვითვის შესახებ განაცხადის გაკეთების მომენტში უნდა არსებობდეს. 442-ე მუხლის მე-2 ნაწილიდან გამომდინარე, გამონაკლისი შესაძლოა აქაც არსებობდეს.

მოთხოვნათა მსგავსობას არ უშლის ხელს ის გარემოება, რომ „მოთხოვნებისათვის გათვალისწინებულია შესრულების სხვადასხვა ადგილი“ (446-ე მუხლი) ანდა გასაქვითი მოთხოვნების მოცულობა არ ემთხვევა ერთმანეთს (444-ე მუხლი).

3. გამქვითავის მოთხოვნის ნამდვილობა და მისი განხორციელებადობა

ვაქვითვა პრაქტიკულად ნიშნავს გამქვითავის მოთხოვნის განხორციელებას. ეს იმას ნიშნავს, რომ მოთხოვნა უნდა აკმაყოფილებდეს მოთხოვნის ნამდვილობის პირობებს, რათა მისი განხორციელება რეალურად შესაძლებელი იყოს, კერძოდ:

ა. გამქვითავის მოთხოვნა (საპასუხო მოთხოვნა) რეალურად უნდა არსებობდეს. თუ ეს მოთხოვნა შესრულების გზით უკვე გაქარწყლებულია, მაშინ იგი არ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საპასუხო მოთხოვნის გასაქვითად;

ბ. ეს მოთხოვნა უნდა იყოს უდავო. თუკი მოთხოვნა არის

სადავო კრედიტორის მხრიდან ან მის მიმართ პრეტენზია შეიძლება ჰქონდეს მესამე პირს, მაშინ შესაძლოა ასეთი მოთხოვნა არ გამოდგეს საპასუხო მოთხოვნის გასაქვითად. მოთხოვნის ხანდაზმულობა არ გამოორიცხავს გაქვითვის შესაძლებლობას, თუკი მოთხოვნა არ იყო ხანდაზმული იმ დროისათვის, როცა მისი გაქვითვა ჯერ კიდევ შეიძლებოდა (443-ე მუხლი);

გ. საპასუხო მოთხოვნის შესრულების ვადა უნდა იყოს დამდგარი. თუმცა 442-ე მუხლის მე-2 ნაწილის მიხედვით, ვალდებულებათა გაქვითვა შესაძლებელია მაშინაც, როცა ერთ-ერთი მოთხოვნის შესრულების ვადა ჯერ არ დამდგარა.

III. ვალდებულებათა გაქვითვის განხორციელება

გაქვითვისათვის მხარეთა შეთანხმება საჭირო არ არის, მაგრამ არც ავტომატურად ხდება.¹ 442-ე მუხლის მე-2 ნაწილის მე-2 წინადადების თანახმად, ვალდებულებათა გაქვითვა ხორციელდება მეორე მხარისათვის შეტყობინებით. შეტყობინება წარმოადგენს ცალმხრივი ნების გამოვლენას, რომელსაც სჭირდება მეორე მხარის მიერ მიღება (51-ე მუხლის პირველი ნაწილი). იგი ცალმხრივი გარიგების მაგალითია.²

თუ გაქვითვის შესახებ ნების გამოვლენა სასამართლო პროცესზე ხდება, ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ მატერიალურ-სამართლებრივი და საპროცესო-სამართლებრივი ნების გამოვლენა. მატერიალურ-სამართლებრივი ნების გამოვლენა ნამდვილი ხდება ადრესატთან მისვლისთანავე, მაშინ როცა პროცესის დროს ნების გამოვლენის ნამდვილობა დამოკიდებულია იმაზე, დაცულია თუ არა საქმის განხილვისას სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით დადგენილი წესები და პირობები.

¹ ზ. ახვლედიანი. ვალდებულებითი სამართალი. მეორე გამოცემა, გვ. 86

² იქვე

*მუხლი 443. გაქვითვის შესაძლებლობა მოთხოვნის
ხანდაზმულობისას*

მოთხოვნის ხანდაზმულობა არ გამორიცხავს ვალდებულებათა გაქვითვას, თუ მოთხოვნა იმ დროისათვის არ იყო ხანდაზმული, როცა მისი გაქვითვა ჯერ კიდევ შეიძლებოდა.

მიუხედავად იმისა, რომ გაქვითვისათვის აუცილებელია ისეთი მოთხოვნების არსებობა, რომელთა შესრულების ვადა დამდგარია და შესაბამისად, არის ნამდვილი, კანონი გამონაკლისის ითვალისწინებს იმ მოთხოვნათა მიმართ, რომლებიც, მართალია, ხანდაზმულია, მაგრამ მოთხოვნა იმ დროისათვის არ იყო ხანდაზმული, როცა მისი გაქვითვა ჯერ კიდევ შეიძლებოდა. ეს წესი გამოიყენება იმ შემთხვევაშიც, როცა ხანდაზმულობის გამო მოვალეს უარი ეთქვა საპასუხო მოთხოვნის დაკმაყოფილებაზე.¹

აუცილებელი პირობა იმისათვის, რომ გაქვითვა მოხდეს ხანდაზმული მოთხოვნით, ისაა, რომ ეს მოთხოვნა უნდა არსებობდეს იმ დროს, როცა მოთხოვნის გაქვითვა შესაძლებელი იყო.

მაგალითი:

მოვალეს ბანკისათვის უნდა დაებრუნებინა სესხი 5000 ლარი. თავის მხრივ ბანკს უნდა აენაზღაურებინა მოვალისათვის ბანკის რემონტის საფასური იმავე ოდენობით. იმის გამო, რომ მოვალემ გაუშვა ხანდაზმულობის ვადა ბანკისაგან ანაზღაურების მოთხოვნაზე, ბანკმა მოვალეს უარი უთხრა სესხის დაბრუნების მოთხოვნის გაქვითვაზე. მოვალეს ცალმხრივად შეუძლია გაქვითოს მოთხოვნა, მიუხედავად მისი საპასუხო მოთხოვნის ხანდაზმულობისა. მას ამის უფლებას აძლევს 443-ე მუხლი.

¹ MünchKomm-von Feldmann § 391, Rn. 3

მუხლი 444. გასაქმითი მოთხოვნები

თუ გასაქმითი მოთხოვნები მთლიანად ვერ ფარავენ ერთმანეთს, იქვეითება მხოლოდ ის, რომლის მოცულობაც ნაკლებია მეორე მოთხოვნის მოცულობაზე.

არის შემთხვევები, როცა გასაქმითი მოთხოვნები ერთმანეთს ვერ ფარავენ. წესით ამ შემთხვევაში გაქვითვა არ უნდა მოხდეს, ვინაიდან არ არსებობს მსგავსი მოთხოვნები. მაგრამ 444-ე მუხლი იძლევა იმის შესაძლებლობას, რომ ამ შემთხვევაშიც იქნეს გაქვითვა გამოყენებული. კერძოდ, თუ გასაქმითი მოთხოვნები მთლიანად ვერ ფარავენ ერთმანეთს, იქვეითება მხოლოდ ის, რომლის მოცულობაც ნაკლებია მეორე მოთხოვნის მოცულობაზე.

მაგალითი:

თუ მოვალის ვალი კრედიტორის წინაშე არის 500 ლარი, ხოლო მოვალის საპასუხო მოთხოვნა შეადგენს 300 ლარს, მაშინ გაიქვითება ეს 300 ლარი, ხოლო 200 ლარი ღარჩება გადასახდელი.

მუხლი 445. რამდენიმე გასაქმვითი მოთხოვნა

1. თუ ხელშეკრულების იმ მხარეს, რომელსაც ეცნობა გაქვითვის შესახებ, აქვს რამდენიმე გასაქმვითი მოთხოვნა, მაშინ გამოიყენება 387-ე მუხლის წესები.

2. თუ მხარეს მეორე მხარის წინაშე, ძირითადი ვალდებულების გარდა, ეკისრება პროცენტებისა და სხვა ხარჯების გადახდაც, მაშინ გამოიყენება 388-ე მუხლის წესები.

1. ვალდებულების შეწყვეტა რამდენიმე გასაქმვითი მოთხოვნის არსებობისას (445-ე მუხლის პირველი ნაწილი)

ვალდებულებითი ურთიერთობის როგორც ერთ, ისე მეორე მხარეს შეიძლება არსებობდეს რამდენიმე გასაქმვითი მოთხოვნა. ამ დროს წამოიჭრება ამ მოთხოვნათა გაქვითვის რიგითობის საკითხი. კერძოდ, უნდა განისაზღვროს, თუ როგორი წესით უნდა მოხდეს ამ მოთხოვნათა გაქვითვა. 445-ე მუხლის პირველი ნაწილი უთითებს 387-ე მუხლზე, რომელიც განამტკიცებს ფულადი ვალდებულებების დაფარვის რიგითობას. ეს წესი უნდა იქნეს გამოყენებული მაშინაც, როცა გასაქმვითი მოთხოვნა რამდენიმეა. კერძოდ, ამ მუხლის თანახმად, თუ მოვალეს ეკისრება კრედიტორისათვის სხვადასხვა ვალდებულებებიდან გამომდინარე ერთმანეთის მსგავსი რამდენიმე შესრულება, და ის, რაც შესრულდა, არ არის საკმარისი ყველა ვალის დასაფარავად, მაშინ დაიფარება ის ვალდებულება, რომელსაც მოვალე შესრულების დროს ამოირჩევს; ხოლო, თუ მოვალე არ ამოირჩევს, მაშინ დაიფარება ის ვალი, რომლის გადახდის ვადაც პირველად დადგა (387-ე მუხლის პირველი ნაწილი). თუ მოთხოვნათა შესრულების ვადა ერთდროულად დადგა, მაშინ თავდაპირველად უნდა შესრულდეს ის მოთხოვნა, რომელიც მოვალისათვის შესას-

რულებლად ყველაზე მძიმეა (387-ე მუხლის მე-2 ნაწილი). თუ მოთხოვნები თანაბრად მძიმეა, თავდაპირველად უნდა შესრულდეს ის, რომელიც ყველაზე ნაკლებად არის უზრუნველყოფილი (387-ე მუხლის მე-3 ნაწილი).

მაგალითი:

შპს „მასპინძელს“ ბანკისაგან აღებული ჰქონდა სესხი 5000 ლარი, რომელიც მას ბანკისათვის უნდა დაებრუნებინა დათქმულ ვადაში, რაც „მასპინძელმა“ ვერ მოახერხა. თავის მხრივ ბანკს „მასპინძელისათვის“ უნდა აენაზღაურებინა კონფერენცდარბაზის დაქირავების საფასური 3000 ლარი, რომელშიც ბანკმა ჩაატარა საიუბილეო სხდომა. გარდა ამისა, ბანკს უნდა აენაზღაურებინა ასევე იუბილეში მონაწილე სტუმრების სასტუმროში ცხოვრების ხარჯები 4000 ლარის ოდენობით.

445-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, „მასპინძელმა“ ბანკს აცნობა მოთხოვნების გაქვითვის შესახებ. თუ რომელი მოთხოვნა უნდა გაიქვითოს, ამის არჩევის უფლება აქვს ბანკს. ამ არჩევანის მიმართ გამოყენებული უნდა იქნეს 387-ე მუხლი.

II. ძირითად ვალდებულებასთან ერთად პროცენტებისა და სხვა ხარჯების გაქვითვა (445-ე მუხლის მე-2 ნაწილი)

თუ ვალდებულებათა გაქვითვის საგანი ძირითად ვალდებულებასთან ერთად არის პროცენტები და სხვა ხარჯები, მაშინ გამოიყენება 388-ე მუხლით გათვალისწინებული წესი. კერძოდ, მოვალის იმ გადასახდელიდან, რომელიც არ არის საკმარისი მთელი ვადამოსული ვალის დასაფარავად, თავდაპირველად იფარება სასამართლოს ხარჯები, შემდეგ – ძირითადი შესრულება (ვალი) და ბოლოს – პროცენტები.

*მუხლი 446. ვალდებულებათა გაქვითვა შესრულების სხვა-
დასხვა ადგილის არსებობისას*

ვალდებულებათა გაქვითვა დასაშვებია მაშინაც, როცა მოთხოვნებისათვის გათვალისწინებულია შესრულების სხვადასხვა ადგილი.

როგორც 442-ე მუხლის კომენტარში იყო აღნიშნული, მოთხოვნათა გაქვითვისათვის აუცილებელია მსგავსი მოთხოვნების არსებობა. მოთხოვნათა მსგავსებას ხელს არ უშლის ის გარემოება, რომ მოთხოვნებისათვის გათვალისწინებულია შესრულების სხვადასხვა ადგილი. 446-ე მუხლი სწორედ ამ შემთხვევებს განამტკიცებს.

446-ე მუხლის მოქმედება არ არის შემოფარგლული მხოლოდ საქართველოს ტერიტორიით. შესრულების ადგილი შეიძლება იყოს საზღვარგარეთაც, მაგრამ ეს არ უშლის ხელს გაქვითვის გამოყენებას ვალდებულების შეწყვეტისათვის. მაგალითად, თუ გასაქვითი მოთხოვნის კრედიტორი ცხოვრობს საზღვარგარეთ და მისი საცხოვრებელი ადგილი ან ვალდებულების შესრულების ადგილი იმ ქვეყანაშია, ეს არ გამოორიცხავს იმის შესაძლებლობას, რომ არსებული ვალდებულება გაქვითვით შეწყდეს, თუკი გაქვითვისათვის აუცილებელი სხვა პირობები სახეზეა. ამის შესაძლებლობას სამოქალაქო კოდექსის 446-ე მუხლი იძლევა.

რთულდება ვითარება, თუკი ურთიერთობის მონაწილეებმა საერთაშორისო კერძო სამართლის ნორმებზე დაყრდნობით გამოსაყენებელ სამართლად აირჩიეს არა ქართული სამართალი, არამედ სხვა ქვეყნის სამართალი, რომელიც არ ითვალისწინებს გაქვითვის შესაძლებლობას შესრულების ადგილის სხვადასხვაობისას. ამ დროს გაქვითვა არ გამოიყენება.

მუხლი 447. მოთხოვნათა გაქვითვის დაუშვებლობა

მოთხოვნათა გაქვითვა დაუშვებელია:

ა. თუ მოთხოვნათა გაქვითვა შეთანხმებით წინასწარ იყო გამორიცხული;

ბ. თუ ვალდებულების საგანზე არ შეიძლება გადახდევინების მიქცევა, ან ვალდებულების საგანს შეადგენს სარჩო;

გ. თუ ვალდებულება ითვალისწინებს იმ ზიანის ანაზღაურებას, რომელიც გამოწვეულია ჯანმრთელობისათვის ენების მიყენებით ან სიკვდილით;

დ. კანონით გათვალისწინებულ სხვა შემთხვევებში.

თუმცა ვალდებულების შეწყვეტა გაქვითვით ფრიად გავრცელებულია, იგი ყოველთვის როდი გამოიყენება. 447-ე მუხლი განსაზღვრავს იმ შემთხვევებს, როცა გაქვითვის, როგორც ვალდებულების შეწყვეტის საშუალების, გამოყენება დაუშვებელია.

ა. მოთხოვნათა გაქვითვის გამოყენების დაუშვებლობა წინასწარი შეთანხმებით

გაქვითვის გამოყენება შეიძლება მხარეების მიერ შეთანხმებით თავიდანვე აიკრძალოს ან შეიზღუდოს. ეს გამომდინარეობს სახელშეკრულებო თავისუფლებისა და მხარეთა ავტონომიის პრინციპიდან. როგორც წესი, მხარეები გაქვითვას გამორიცხავენ იმ შემთხვევებში, როცა ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მიზნის მიღწევას გაქვითვამ შეიძლება საფრთხე შეუქმნას ან საერთოდ შეუშალოს ხელი. ეს ხდება მაშინ, როცა კრედიტორი დამოკიდებულია მოვალის მიერ ნატურით შესრულებაზე

და მისთვის შესრულების მიღება ნატურით უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მისი მოთხოვნის გაქვითვა.

პრაქტიკაში არის შემთხვევები, როცა ვალდებულების გაქვითვას უთანაბრდება შესრულების საგნის დაკავება. მაგრამ თუკი მხარეთა შეთანხმებით გამორიცხულია გაქვითვის გამოყენება, ეს ნიშნავს, რომ დაუშვებელია შესრულების საგნის დაკავებაც.

ბ. მოთხოვნათა გაქვითვის დაუშვებლობა ვალდებულების საგანზე გადახდევინების მიქცევის შეუძლებლობის გამო ან იმის გამო, რომ ვალდებულების საგანს შეადგენს სარჩო

ვალდებულების შეწყვეტა მოთხოვნის გაქვითვით დაუშვებელია, თუ შესრულების საგანს წარმოადგენს ისეთი სიკეთე, რომელზეც არ შეიძლება გადახდევინების მიქცევა. იმ ობიექტების ჩამონათვალს, რომლებზეც არ შეიძლება გადახდევინების მიქცევა, განსაზღვრავს კანონი სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ. კერძოდ, ამ კანონის 45-ე მუხლის თანახმად, მაგალითად, არ შეიძლება გადახდევინება: პირადი მოხმარების ან საოჯახო ნივთებზე, რომლებიც აუცილებელია მოვალისათვის თავისი პროფესიული საქმიანობის, ცხოვრებისა და საოჯახო მეურნეობისათვის; ასევე, არ ექვემდებარება გადახდევინებას: მოვალის, მისი ოჯახისა და მასთან ერთად მცხოვრები პირებისათვის ოთხი კვირის საკვები, საწვავი და სანათი საშუალებები, ან თუ დროის ამ მონაკვეთისათვის ამგვარი მარაგი არ არსებობს და მათი შეძენა სხვა გზით არ არის შესაძლებელი, მაშინ მათ შესაძენად საჭირო თანხა.

გაქვითვა დაუშვებელია იმ შემთხვევებშიც, როცა ვალდებულების საგანს შეადგენს სარჩო (ალიმენტი).

გ. მოთხოვნის გაქვითვის დაუშვებლობა იმ ზიანისათვის, რომელიც გამოწვეულია ჯანმრთელობისათვის ვნების მიყენებით ან სიკვდილით

მოთხოვნის გაქვითვა დაუშვებელია იმ შემთხვევებში, როცა გასაქვითი მოთხოვნა წარმოიშვა ჯანმრთელობისათვის ენების მიყენებით ან სიკვდილით. აქ საუბარია დელიქტური ვალდებულებით გათვალისწინებულ მოთხოვნაზე და არა იმ ზიანზე, რომელიც მხარეს ხელშეკრულების დარღვევის შედეგად მიადგა.

დ. მოთხოვნის გაქვითვის დაუშვებლობა კანონით გათვალისწინებულ სხვა შემთხვევებში

447-ე მუხლში ჩამოთვლილი შემთხვევები, როცა არ დაიშვება მოთხოვნის გაქვითვა, ამომწურავი არ არის. კანონმდებლობა ამგვარი აკრძალვის სხვა შემთხვევებსაც შეიძლება ითვალისწინებდეს. მაგალითად, დაუშვებელია სახელმწიფოს წინაშე არსებული საგადასახადო დავალიანებების გაქვითვა სხვა მოთხოვნებით.

1999 წლამდე საგადასახადო ვალდებულებების შეწყვეტა ხდებოდა ბიუჯეტთან ურთიერთჩათვლის გზით. მაგალითად, ცალკეულ შემთხვევებში, გადასახადის გადამხდელის მიმდინარე გადასახადები და სხვა საგადასახადო დავალიანებები შეიძლება დაფარულიყო საბიუჯეტო რესურსებიდან მისაღები მიმდინარე ან მოსალოდნელი დაფინანსების თანხების გაქვითვის გზით. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ბიუჯეტსა და საწარმოს შორის გადასახადებისა და საბიუჯეტო დავალიანებების ჩათვლა ხდებოდა უნაღლო ანგარიშსწორებით, ე.ი. როცა ერთი მოთხოვნის მიხედვით ბიუჯეტი ანუ კრედიტორი იმავე დროს წარმოადგენდა მეორე მოთხოვნის მოვალეს. მაგალითად, თუ ბიუჯეტს, რომელსაც საწარმოსათვის უნდა გამოეყო საბიუჯეტო რესურსებიდან 5000 ლარი, ხოლო საწარმოს სამეწარმეო საქმიანობიდან მოგების გადასახადის სახით ბიუჯეტში უნდა ჩაერიცხა 5000 ლარი, მათ შორის ორივე ვალდებულება შეს-

რულებულად ითვლებოდა და ორივე ვალდებულება წყდებოდა.

გადასახადებისა და საბიუჯეტო დავალიანებების უნაღლო ანგარიშსწორებით ჩათვლის, ე.ი. ურთიერთმოთხოვნათა გაქვითვის ზემოაღნიშნული წესი გაუქმებულია 1999 წლის 20 ივლისიდან საქართველოს პრეზიდენტის 1999 წლის 7 ივლისის ბრძანებულებით.

თავი მეროთხე

ვალდებულების შეწყვეტა ვალის პატივებით

მუხლი 448. ცნება

ვალის პატიება მხარეთა შორის შეთანხმებით იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას.

ვალდებულება შეიძლება შეწყდეს მხარეთა შორის ვალის პატიების შესახებ შეთანხმებით. ცხადია, რომ ამ შემთხვევაში არ ხდება კრედიტორის დაკმაყოფილება, მაგრამ კრედიტორი უარს ამბობს თავის მოთხოვნაზე. კრედიტორის მიერ უარის თქმას თავის მოთხოვნაზე კანონი უწოდებს *პატიებას*. ამასთან, 448-ე მუხლის თანახმად, პატიებისათვის აუცილებელია ხელშეკრულების არსებობა მხარეებს შორის. ამის მიზეზი ისაა, რომ შესაძლოა მოვალე სხვადასხვა საფუძვლებითა და მოტივებით (მაგალითად, მის ღირსებას ლახავს ვალის პატიება) არ იყოს თანახმა მიიღოს კრედიტორის წინადადება ვალის პატიების შესახებ. ამიტომ, კანონი სავალდებულოდ მიიჩნევს კრედიტორსა და მოვალეს შორის შეთანხმების არსებობას.

ერთი შეხედვით ვალის პატიებისთვის საკმარისი უნდა ყოფილიყო კრედიტორის ცალმხრივი უარი მოთხოვნაზე. მაგრამ კანონი ამით არ კმაყოფილდება და მოვალის ინტერესებიდან გამომდინარე, მის თანხმობასაც მოითხოვს კრედიტორის წინადადებაზე. მოვალის თანხმობა შეიძლება დუმილითაც იქნეს მიღებული.

სამოქალაქო კოდექსი არაფერს ამბობს იმის თაობაზე, შეუძლია თუ არა კრედიტორს ყველა მოთხოვნაზე თქვას უარი, მაგალითად, შეუძლია თუ არა დედას უარი თქვას ალიმენტზე, რომელსაც მამა იხდის შვილის სარჩენად. ასევე არაფერია ნათქვამი იმის შესახებ, შეიძლება თუ არა სამომავლო მოთხოვნაზე უარის თქმა. რადგან კანონი ასეთ აკრძალვებს არ ითვალისწინებს, უნდა ვივარაუდოთ, რომ კრედიტორს უფლება აქვს უარი თქვას ნებისმიერ მოთხოვნაზე.

თავისი ბუნებით ვალის პატიება ძალიან ჰგავს ჩუქებას, რადგან ურთიერთობის ერთი მხარე ამ შემთხვევაში უსასყიდლოდ იღებს სარგებელს მეორე მხარისაგან (ამ შემთხვევაში კრედიტორისაგან).

ვალის პატიების მსგავს შედეგს იწვევს ე.წ. **ნეგატიური აღიარება**,¹ რომლის დროსაც კრედიტორის მიერ იმის აღიარება ხდება, რომ ვალი არ არსებობს. ამით განსხვავდება ნეგატიური აღიარება პოზიტიური აღიარებისაგან, რომლის დროსაც მოვალის მიერ ვალის აღიარება ხდება.

ვალის პატიებისაგან უნდა განვასხვაოთ კრედიტორის შეპირება მოვალის მიმართ, რომ იგი მოთხოვნას არ გამოიყენებს. ამ შემთხვევაში მოვალე კი არ თავისუფლდება ვალდებულების შესრულებისაგან, არამედ იღებს შესაძლებლობას, რომ შეედავოს კრედიტორს, თუკი იგი მოინდომებს მოთხოვნის შესრულებას.

¹ Larenz, Schuldrecht AT, 14. Aufl. S. 268.

ბას იძულებით. ე.ი. ვალი რჩება, მაგრამ მისი შესრულების მოთხოვნა იძულებით შეუძლებელი ხდება. ამ ინსტიტუტს ეწოდება pactum de non petendo და იგი შეიძლება იყოს როგორც ვადიანი, ისე უვადო. ეს უკანასკნელი (ე.ი. უვადო) თავისი ბუნებით ძალიან ჰგავს ვალის პატიებას.

ვალის პატიების ხელშეკრულების დასადებად კანონი რაიმე სპეციალურ ფორმას არ განსაზღვრავს. ამიტომ ვალის პატიება ნამდვილია მაშინაც, როცა იმ ვალდებულების პატიება ხდება, რომლისთვისაც კანონით გათვალისწინებულია წერილობითი ფორმა.

მუხლი 449. ვალის პატიების შედეგები სხვა სოლიდარული მოვალეობისათვის

ვალის პატიება ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალისათვის ათავისუფლებს სხვა სოლიდარულ მოვალეებსაც, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა კრედიტორი მათ მიმართ მოთხოვნას იტოვებს. ამ შემთხვევაში კრედიტორს შეუძლია დარჩენილი სოლიდარული მოვალეების მიმართ მხოლოდ ერთი მოთხოვნა გამოიყენოს განთავისუფლებული მოვალის წილის გამოკლებით.

პრაქტიკული მნიშვნელობისაა საკითხი, თუ რა ხდება იმ შემთხვევებში, როცა კრედიტორს სოლიდარული მოვალეების მიმართ შეუძლია ვალდებულების შესრულების მოთხოვნა. 449-ე მუხლის თანახმად, ვალის პატიება ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალისათვის ათავისუფლებს სხვა სოლიდარულ მოვალეებსაც. ამ ზოგადი წესიდან არსებობს გამონაკლისი, როცა კრედიტორი იტოვებს უფლებას, რომ მოთხოვნა ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის მიმართ ძალაში დატოვოს.

იმ შემთხვევებში, როცა კრედიტორი სხვა სოლიდარულ მოვალეებს ათავისუფლებს შესრულებისაგან და შესრულებას

მხოლოდ ერთისაგან ითხოვს, მისი მოთხოვნა შესაბამისად მცირდება. კერძოდ, მას აკლდება იმ მოვალის წილი, რომელსაც ვალი ეპატია (449-ე მუხლის მე-2 წინადადება).

მუხლი 450. ძირითადი მოვალისათვის ვალის პატიების შედეგები

1. ვალის პატიება ძირითადი მოვალისათვის ათავისუფლებს თავდებ პირებსაც.
2. თავდების განთავისუფლება ვალის გადახდისაგან არ ათავისუფლებს ძირითად მოვალეს ვალდებულების შესრულებისაგან.
3. ერთ-ერთი თავდების განთავისუფლება ვალის გადახდისაგან ათავისუფლებს სხვა თავდებ პირებსაც.

ვალის პატიებით დადებითი სამართლებრივი შედეგი დგება არა მხოლოდ მოვალის მიმართ, არამედ იმ პირთათვისაც, რომლებიც პირადი მონაწილეობით უზრუნველყოფდნენ მოვალის მიერ ვალდებულების შესრულებას. ასეთ პირებს, უპირველეს ყოვლისა, განეკუთვნება თავდები. 450-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, ვალის პატიება ძირითადი მოვალისათვის ათავისუფლებს თავდებ პირებსაც, მაგრამ არა პირიქით: თავდების განთავისუფლება ვალის გადახდისაგან კრედიტორის მიერ არ ათავისუფლებს ძირითად მოვალეს ვალდებულების შესრულებისაგან (450-ე მუხლის მე-2 ნაწილი).

თუ ვალდებულებაში მონაწილეობს რამდენიმე თავდები, მაშინ ერთ-ერთის განთავისუფლება ვალის გადახდისაგან ათავისუფლებს სხვა თავდებს პირებსაც (450-ე მუხლის მე-3 ნაწილი), მაგრამ არ ათავისუფლებს მოვალეს ვალის გადახდისაგან.

მუხლი 451. ორმხრივ ხელშეკრულებებში მოთხოვნაზე უარის თქმის შემდეგები

ორმხრივ ხელშეკრულებებში ერთ-ერთი მხარის მიერ თავის მოთხოვნაზე უარის თქმა არ იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას. იგი ვალდებულია შეასრულოს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული თავისი მოვალეობანი, ვიდრე მეორე მხარესაც არ უთქვამს უარი თავის მოთხოვნაზე.

ვალის პატიების უფლება აქვს კრედიტორს. მოვალეს არა აქვს უფლება კრედიტორისაგან მოითხოვოს ვალის გადახდისაგან განთავისუფლება. ვალის პატიებით მოვალე თავისუფლდება ვალდებულების შესრულების მოვალეობისაგან. მაგრამ თუ კრედიტორს ამ მოვალის მიმართ, თავის მხრივ, სხვა ვალდებულება აკისრია, იგი არ თავისუფლდება ამ ვალდებულების შესრულებისაგან. ეს განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ორმხრივ ხელშეკრულებებში. 451-ე მუხლის თანახმად, ორმხრივ ხელშეკრულებებში ერთ-ერთი მხარის მიერ თავის მოთხოვნაზე უარის თქმა არ იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას. კრედიტორი ვალდებულია შეასრულოს მასზე დაკისრებული მოვალეობა, თუკი მეორე მხარე უარს არ იტყვის თავის მოთხოვნაზე.

მაგალითი:

ბინის გამქირავებელმა ბინის დამქირავებელი გაათავისუფლა ორი თვის ბინის ქირის გადახდისაგან, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ დამქირავებელმა უნდა დაცალოს ბინა და შეწყვიტოს ბინის ქირავნობის ხელშეკრულება.

451-ე მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევები პრაქტიკაში არაა იშვიათი. ამიტომ სასამართლომ ზუსტად უნდა განმარტოს, თუ რა სურდა ვალის პატიებით კრედიტორს: ვალის პატიება, თუ ვალდებულებითი ურთიერთობის შეწყვეტა, რომელიც მასაც ათავისუფლებს ვალდებულების შესრულებისაგან.

ვალდებულების შეწყვეტის სხვა საფუძვლები

მუხლი 452. ვალდებულების შეწყვეტა, როცა მოვალე და კრედიტორი ერთი და იგივე პირი აღმოჩნდება

ვალდებულებითი ურთიერთობა შეწყდება, თუ მოვალე და კრედიტორი ერთი და იგივე პირი აღმოჩნდება.

ვალდებულებითი ურთიერთობა ორ სუბიექტს შორის წარმოშობილი ურთიერთობაა, რომელთაგან ერთს კრედიტორი ეწოდება, ხოლო მეორეს — მოვალე. ერთს აქვს შესრულების მოთხოვნის უფლება, ხოლო მეორეს ეკისრება შესრულების ვალდებულება. მაგრამ თუ მოთხოვნაც და შესრულების ვალდებულებაც ერთი პირის ხელში აღმოჩნდა, მაშინ ვალდებულებითი ურთიერთობა წყდება. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, თუ მოვალეც და კრედიტორიც ერთი და იგივე პირი აღმოჩნდა, ვალდებულება წყდება. ამ გზით ვალდებულების შეწყვეტას *კონფუზია* ეწოდება.

კონფუზია პრაქტიკულად შეიძლება შემდეგ შემთხვევებში მოხდეს: როცა კრედიტორი თავის მოთხოვნას უთმობს მოვალეს ან პირიქით, როცა ვალის გადაკისრება ხდება კრედიტორზე; მოვალის სამკვიდრო ქონების მიღება კრედიტორის მიერ ან პირიქით — კრედიტორის სამკვიდრო ქონების მიღება მოვალის მიერ. ამ დროს მოვალე (ან კრედიტორი) ხდება მამკვიდრებლის უფლებამონაცვლე.¹ თუ მამკვიდრებლის უფლებამონაცვლე აღმოჩნდება არა ერთი, არამედ რამდენიმე მემკვიდრე, მაშინ, ვალდებულება მთლიანად არ შეწყდება. ის დაიფარება ნაწილობრივ,

¹ ზ. ახვლედიანი, ვალდებულებითი სამართალი. მეორე გამოცემა, გვ. 89.

ვალდებულების (ვალის) იმ ნაწილში, რომელიც მოდის მოცემული ვალდებულების მონაწილეზე. ვალდებულების დანარჩენი ნაწილი ძალას ინარჩუნებს.¹

თუ მოვალე და კრედიტორი წარმოადგენენ იურიდიულ პირებს, კონფუზია ხდება მაშინ, თუ მოხდა მათი შერწყმა. კონფუზიასთან არ გვექნება საქმე, თუკი მოვალე კრედიტორის შვილობილ საზოგადოებას წარმოადგენს ან პირიქით, კრედიტორი წარმოადგენს მოვალის შვილობილ საზოგადოებას. ამ შემთხვევაში ორივე საზოგადოება ინარჩუნებს დამოუკიდებელი იურიდიული პირის სტატუსს და, ბუნებრივია, ვალდებულებითი ურთიერთობაც ძალაში რჩება.

თუ ვალდებულებითი ურთიერთობის რომელიმე მხარეს ერთი ან რამდენიმე მოვალე ან კრედიტორი მონაწილეობს, სოლიდარული მოვალეების ან კრედიტორების შერწყმა არ იწვევს კონფუზიას და ვალდებულებითი ურთიერთობა არ წყდება.

მუხლი 453. ვალდებულების შეწყვეტა მოვალის გარდაცვალების შემთხვევაში

1. მოვალის გარდაცვალება იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას, თუ შესრულება შეუძლებელია მისი პირადი მონაწილეობის გარეშე.

2. კრედიტორის გარდაცვალება იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას, თუ შესრულება გათვალისწინებული იყო პირადად კრედიტორისათვის.

საერთო წესის მიხედვით, მოვალის გარდაცვალება არ იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას. 1484-ე მუხლის თანახმად, მემკვიდრეები ვალდებულნი არიან მთლიანად დააკმაყოფილონ მამკვი-

¹ ზ. ასვლედიანი, ვალდებულებითი სამართალი. მეორე გამოცემა, გვ. 89.

დრებლის კრედიტორთა ინტერესები, მაგრამ მიღებული აქტივის ფარგლებში თითოეულის წილის პროპორციულად.

453-ე მუხლი ერთ კონკრეტულ შემთხვევას ითვალისწინებს, როცა მოვალის გარდაცვალება იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას. კერძოდ, ეს ხდება მაშინ, როცა ვალდებულების შესრულება შეუძლებელია მოვალის პირადი მონაწილეობის გარეშე. მაგალითად, თუ გარდაიცვალა მწერალი, რომელსაც გამომცემლობასთან დადებული ჰქონდა ხელშეკრულება, რომლის მიხედვით ახალი რომანი, რომელსაც ის წერდა, ამ გამომცემლობას უნდა გამოეცა. მაგრამ მწერალი ისე გარდაიცვალა, რომ რომანის დამთავრება ვერ მოასწრო. 453-ე მუხლის პირველი ნაწილის მიხედვით შეუძლებელია, რომ ეს ვალდებულება მემკვიდრემ შეასრულოს.

არც კრედიტორის გარდაცვალება იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას. კრედიტორის მოთხოვნა გადადის მის მემკვიდრეებზე და მათ უფლება აქვთ მოვალისაგან მოითხოვონ შესრულება. მაგრამ იმ შემთხვევაში, როცა შესრულება პირადად კრედიტორისათვის იყო გათვალისწინებული, კრედიტორის გარდაცვალება იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას (453-ე მუხლის მე-2 ნაწილი). მაგალითად, ავადმყოფის მოვლის ვალდებულება წყდება, თუკი გარდაიცვლება ავადმყოფი.

მუხლი 454. ვალდებულების შეწყვეტა იურიდიული პირის ლიკვიდაციის გამო

იურიდიული პირის ვალდებულება წყდება მისი ლიკვიდაციის დამთავრების რეგისტრაციის მომენტიდან.

ვალდებულებით ურთიერთობებში მოვალე შეიძლება იყოს იურიდიული პირიც. ამიტომ მეტად მნიშვნელოვანია, თუ როდის

წყდება იურიდიული პირის ვალდებულება, თუკი მოხდება მისი ლიკვიდაცია. იურიდიული პირის ლიკვიდაცია ხანგრძლივი პროცესია და იგი არ შემოიფარგლება მხოლოდ ლიკვიდაციის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებით. თუკი ეს ასე იქნებოდა, მაშინ მრავალი კრედიტორი აღმოჩნდებოდა დიდი საფრთხის წინაშე. აქედან გამომდინარე, ლიკვიდაციის შესახებ გადაწყვეტილების მიღება და ლიკვიდაციის პროცესის დაწყება არ იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას. უფრო მეტიც, ლიკვიდაციის პროცესის ერთ-ერთი მიზანი კრედიტორების დაკმაყოფილება და მათი ვალების გასტუმრებაა.

ლიტერატურაში სწორად არის აღნიშნული, რომ ფიზიკური პირის გარდაცვალებისაგან განსხვავებით, იურიდიული პირის ლიკვიდაციისას არ არსებობს „სათადარიგო მოვალე“ შემკვიდრების სახით.¹ ამიტომ ვალდებულების შესაწყვეტად აუცილებელია, რომ დამთავრებული იყოს ლიკვიდაციის პროცესი, იურიდიული პირის მთელი ქონება – განაწილებული იყოს უფლებამოსილ პირებს შორის.

ის ფაქტი, რომ იურიდიული პირი შეიძლება ქონების გარეშე დარჩეს ან იგი გადახდისუუნარო აღმოჩნდეს, თავისთავად არ იწვევს ვალდებულების შეწყვეტას. ქონების არარსებობის შემთხვევაშიც იურიდიული პირის ვალდებულება აგრძელებს არსებობას.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, 454-ე მუხლის თანახმად, იურიდიული პირის ვალდებულება წყდება მხოლოდ მისი ლიკვიდაციის დამთავრების რეგისტრაციის მომენტიდან

¹ MünchKomm-Heinrichs Vor § 362 Rn. 5.

პარი მემვიდე

კრედიტორთა ან მოვალეთა სიმრავლე ვალდებულებაში

თავი პირველი

სოლიდარული კრედიტორები

მუხლი 455. სოლიდარული უფლებამოსილება

თუ რამდენიმე პირი უფლებამოსილია მოითხოვოს ვალდებულების შესრულება ისე, რომ თითოეულს შეუძლია მთლიანი შესრულების მოთხოვნა, ხოლო მოვალე ვალდებულია მხოლოდ ერთჯერადად შეასრულოს, მაშინ ისინი წარმოადგენენ სოლიდარულად უფლებამოსილ პირებს – სოლიდარულ კრედიტორებს.

1. კრედიტორთა და მოვალეთა სიმრავლე ვალდებულებაში

ვალდებულებით ურთიერთობაში კრედიტორი და მოვალე სხვადასხვა რაოდენობით შეიძლება იყოს წარმოდგენილი. როცა ურთიერთობის მხარეები წარმოდგენილია ერთი კრედიტორითა და შესაბამისად ერთი მოვალით, ასეთ ვალდებულებას შეიძლება ვუწოდოთ *მარტივი* ვალდებულება, სხვა სიტყვებით, რომ ვთქვათ, აქ *ერთი ვალდებულია და პასუხისმგებელია ერთის წინაშე*. მაგრამ ხშირად ურთიერთობის მხარეები უფრო ფართოდაა წარმოდგენილი. ასე მაგალითად, შეიძლება, რომ კრედიტორი იყოს ერთი და მოვალე რამდენიმე, ან პირიქით – რამდენიმე კრედიტორი და ერთი მოვალე, ანდა კიდევ, ერთდროულად რამდენიმე კრედიტორი და რამდენიმე მოვალე. სწორედ ასეთ შემთხვევაში

გვაქვს კრედიტორთა და მოვალეთა სიმრავლე ვალდებულებაში, იგივე პირთა სიმრავლე. ასეთ ვალდებულებას *რთული ვალდებულება*ც შეიძლება ვუწოდოთ. რომის სამართლიდან მოკიდებული, ტრადიციულად გამოკვეთილია ამ ვალდებულების ორი სახე: *წილადი ვალდებულება და სოლიდარული ვალდებულება*. ასეთი დაყოფა არსებითად ემყარება სუბიექტებს შორის უფლება-მოვალეობათა განაწილების წესს.

II. წილადი ვალდებულება

წილადი ვალდებულების შინაარსი ასე შეიძლება გამოითქვას: *თითოეული კრედიტორი უფლებამოსილია მოითხოვოს შესრულება მხოლოდ თავისი წილის ფარგლებში და თითოეული მოვალე ვალდებულია შეასრულოს მხოლოდ თავისი წილის ფარგლებში. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ყველა მოქმედებს თავისთვის*. ერთის მიერ უფლების განხორციელება ან მეორის მიერ მოვალეობის შესრულება არ ეხება სხვათა უფლება-მოვალეობებს. ამ თვალსაზრისით თითოეულის ვალდებულება შეიძლება განვიხილოთ დამოუკიდებელ ვალდებულებად. ამიტომაც ვამბობთ, რომ წილადი ვალდებულება შეიძლება იყოს მხოლოდ გაყოფადი ვალდებულება. თუკი არც ვალდებულების არსიდან არ ჩანს გამოკვეთილად აღნიშნული წილი და არც ხელშეკრულებაშია იგი დათქმული, მაშინ ივარაუდება, რომ ყველა მონაწილის წილი თანაბარია.¹

წილადი ვალდებულების სანიმუშო შემთხვევას წარმოადგენს მემკვიდრეთა პასუხისმგებლობა მამკვიდრებლის ვალებისათვის. 1484-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, მემკვიდრეები ვალდებულნი არიან მთლიანად დააკმაყოფილონ მამკვი-

¹ С. К. Май, Очерк общей части буржуазного обязательственного права, М. 1953, ст. 180.

დრებლის კრედიტორთა ინტერესები, მაგრამ მიღებული აქტივის ფარგლებში *თითოეულის წილის პროპორციულად*. აქ ის შემთხვევაა როდესაც მამკვიდრებელი არ წარმოადგენს სოლიდარულ მოვალეს (1484-ე მუხლის ნაწილი მე-2).

მაგალითი:

შავაძეს ემართა კათედრადის ვალი 9000 ლარის ოდენობით. ვალის გასტუმრებამდე გარდაიცვალა შავაძე და დარჩა სამი შვილი, რომლებსაც თანაბრად ერგო შავაძის სამკვიდრო. თუკი მიღებული აქტივი იძლევა ამის შესაძლებლობას, მაშინ თითოეული მემკვიდრე ვალდებულია გაისტუმროს მამკვიდრებლის ვალი 3000 ლარის ოდენობით. *თითოეული მათგანის სავალო ვალდებულება დამოუკიდებელია დანარჩენთა სავალო ვალდებულებისაგან*. თუკი ერთ-ერთი მოვალე გადახდისუუნარო აღმოჩნდება, კრედიტორი ამ „ხარვეზის“ შევსებას ვერ მოითხოვს დანარჩენ მოვალეთა ხარჯზე.

თითოეული მემკვიდრის წილის შესატყვისი იქნება მათი მოთხოვნის უფლება, თუკი აღნიშნულ მაგალითში შავაძე კათედრადის მოვალე კი არ იქნება, არამედ კრედიტორი. ამ შემთხვევაში შავაძის თითოეულ მემკვიდრეს კათედრადის მიმართ წარმოეშობოდა 3000 ლარზე მოთხოვნის უფლება. *თითოეული მათგანის მოთხოვნის უფლება წარმოადგენს დამოუკიდებელ მოთხოვნის უფლებას დანარჩენთა მოთხოვნის უფლებისაგან*. ამიტომაცაა, რომ აქ არ გამოიყენება რეგრესული მოთხოვნა.

III. სოლიდარული ვალდებულებანი

სოლიდარული ვალდებულების შინაარსი ასე შეიძლება გამოიხატოს: „*ერთი ყველასათვის და ყველა ერთისათვის*“. პასუხ-

ისმგებლობის ამგვარი წესი დამახასიათებელია რთული ვალდებულებისათვის. წილადი ვალდებულებისაგან განსხვავებით, აქ სოლიდარული კრედიტორის მოთხოვნა აღიქმება ყველა სოლიდარული კრედიტორის მოთხოვნად და *შესაბამისად, სოლიდარული მოვალის ვალი – ყველა სოლიდარული მოვალის ვალად*. ამდენად, ყველა სრულადაა უფლებამოსილი და სრულადვე ვალდებული. ასეთი სოლიდარული ვალდებულება ერთგვარი ფიქციაა, ვინაიდან თვით სოლიდარულ სუბიექტთა შორის წარმოშობილი რეგრესული ვალდებულება მეტყველებს იმაზე, რომ საბოლოოდ: „თითოეული მაინც პასუხისმგებელია მხოლოდ თავის ვალდებულებაზე.“ ასე რომ, საბოლოოდ სოლიდარული ვალდებულება როგორც ერთის, ისე მეორის მხარეზე ურთიერთობაში იქცევა წილად ვალდებულებად. სოლიდარული ვალდებულება თავისი შინაარსიდან გამომდინარე, კრედიტორის ინტერესების დაცვის საუკეთესო გარანტიაა ისეთ ვითარებაში, როცა ურთიერთობის კონკრეტული ფაქტიდან გამომდინარე, არ ჩანს თითოეული სოლიდარული მოვალის ვალდებულების დამოუკიდებლობა.

სოლიდარული ვალდებულებანი ძველთაგანვე ფართოდაა ფესვგადგმული სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემებში. თავის დროზე პანდექტური სამართალი სოლიდარულ ვალდებულებებთან ერთად იცნობდა *კორეალურ ვალდებულებას*. თუ პირველ შემთხვევაში სახეზეა რამდენიმე ვალდებულება რამდენიმე სუბიექტით, მეორე შემთხვევაში კი, ერთი ვალდებულებაა რამდენიმე სუბიექტით.¹ ასეთი დაყოფის ცდებს დიდი მომავალი არ ჰქონია. სოლიდარული ვალდებულების ამჟამინდელი შინაარსი თავისუფლად მოიცავს კორეალური ვალდებულების ნიშნებსაც. თან-

¹ Гражданское Уложение, ст. 348; Ю.Барон, Система Римского гражданского права, кн.IV. Обязательственное Право, С-Петербург, 1910 ст.102-115; Генрих Дернбург, дасახელბული ნაშრომი; გვ. 181-197.

ამედროვე კერძო სამართალი სოლიდარული ვალდებულების მრავალ შემთხვევას იცნობს. მიღებულია სოლიდარული ვალდებულების სამი სახე: აქტიური, პასიური და შერეული სოლიდარული ვალდებულებანი. აქტიური სოლიდარული ვალდებულება მაშინაა, როდესაც მხოლოდ მოთხოვნის უფლების მხარეზეა პირთა სიმრავლე, პასიური კი მაშინაა, როდესაც მხოლოდ სავალდებულების მხარეზეა პირთა სიმრავლე, შერეული სოლიდარული ვალდებულება გვაქვს მაშინ, როდესაც პირთა სიმრავლეს ერთდროულად ადგილი აქვს, როგორც ერთ, ისე მეორე მხარეზე.

IV. სოლიდარული კრედიტორები

სოლიდარული ვალდებულება პირთა აქტიური სიმრავლით იშვიათი მოვლენაა პასიური სიმრავლით მოცემულ ვალდებულებასთან შედარებით. კოდექსის 455-ე მუხლი სწორედ რომ სოლიდარული უფლებამოსილების ცნებას იძლევა. რამდენიმე კრედიტორთაგან თითოეული უფლებამოსილია მოვალისაგან მოითხოვოს მთლიანი შესრულება, ხოლო მოვალე ვალდებულია მხოლოდ ერთჯერადად შეასრულოს. ამდენად, *მთლიანი შესრულების მოთხოვნას უპირისპირდება მხოლოდ ერთჯერადი შესრულების ვალდებულება*.

მაგალითი:

ვალაძეს ემართა სესხადის, ვაზშადისა და ფულავას ვალი 1000 ლარის ოდენობით. ნებისმიერ დასახელებულ კრედიტორთანს, შეუძლია ვალაძეს მოსთხოვოს ვალდებულების მთლიანად შესრულება. ვალაძეც ასეთ ვითარებაში ვალდებულია სრულადვე მოახდინოს შესრულება. *ერთჯერადი შესრულება გულისხმობს ერთგზის შესრულებას*. მოვალე, რომელიც მთლიან ვალს უხ-

დის ერთ-ერთ კრედიტორს, აღარ რჩება ვალდებული დანარჩენთა მიმართ. ცხადია, ეს არ უკრძალავს მოვალეს, რომ მან ვალდებულება ნებისმიერი სხვა კრედიტორის წინაშე შეასრულოს. ეს განპირობებულია იმით, რომ მოთხოვნა თანაბრად ეკუთვნის ყველა კრედიტორს და არც ერთი მათგანი რაიმე პრივილეგიით არ სარგებლობს მოვალესთან მიმართებაში.

მუხლი 456. სოლიდარული უფლებამოსილების წარმოშობის საფუძვლები

სოლიდარული უფლებამოსილება წარმოიშობა ხელშეკრულებით, კანონით ან ვალდებულების საგნის განუყოფლობით.

სოლიდარული უფლებამოსილება შეიძლება წარმოიშვას მრავალი საფუძვლით, კერძოდ:

ა. ხელშეკრულებით

მხარეთა შეთანხმებით სოლიდარული უფლებამოსილების წარმოშობის ფართო შესაძლებლობაა. 455-ე მუხლის ნიმუშად მოტანილი შემთხვევა სწორედ ამის მაგალითია. სადაც ურთიერთობის ბუნება იძლევა ამის შესაძლებლობას, ყველგან დასაშვებია სოლიდარული უფლებამოსილების წარმოშობა.

ბ. კანონით

არის შემთხვევები, როცა კანონი ითვალისწინებს სოლიდარული უფლებამოსილების შესაძლებლობას. ეს შესაძლებელია ვთქვათ, საანდერძო დანაკისრის დროს (1383-ე მუხლი). წარმოვიდგინოთ შემთხვევა, როდესაც მამკვიდრებელი საანდერძო დანაკისრით ავალებს მემკვიდრეს, რომ მან თავის სამ მეგობარს გადასცეს 9000 ლარი. სამივე მათგანს, ცხადია, წარ-

მოეშობა სოლიდარული უფლებამოსილება. ერთის წინაშე ვალდებულების შესრულება. ტოლფასია იმავედროულად დანარჩენთა წინაშე ვალდებულების შესრულებისა;

გ. ვალდებულების საგნის განუყოფლობით

ამ საფუძველს ადგილი აქვს როგორც სანივთო, ისე ვალდებულებით ურთიერთობებში. ასე მაგალითად, როდესაც ვინმე დააზიანებს რამდენიმე პირის თანასაკუთრებაში არსებულ ნივთს, ასეთ ვითარებაში თითოეულ მათგანს წარმოეშობა სოლიდარული უფლებამოსილება.

მუხლი 457. ვალდებულების შესრულება ნებისმიერი კრედიტორის წინაშე

მოვალეს შეუძლია თავისი სურვილისამებრ ვალდებულება შეასრულოს ნებისმიერი კრედიტორის წინაშე, თუკი ერთ-ერთ კრედიტორს მისთვის არ წაუყენებია შესაგებელი 455-ე მუხლით გათვალისწინებული მოთხოვნით.

სოლიდარული უფლებამოსილების შინაარსი ასევე აძლევს უფლებას მოვალეს ნებისმიერი კრედიტორის წინაშე შეასრულოს თავისი ვალდებულება. ერთი შეხედვით, იგი ამ უფლებით უნდა სარგებლობდეს ვალდებულებითი ურთიერთობის ნებისმიერ ეტაპზე. კოდექსის 457-ე მუხლი კი, ცალსახად ადგენს, რომ მოვალე აღნიშნული უფლებით სარგებლობს მანამ, სანამ ერთ-ერთ სოლიდარულ კრედიტორს მისთვის არ წამოუყენებია შესაგებელი, რომელიც სოლიდარული ვალდებულებიდან გამომდინარეობს.¹ ესაა შესაგებელი 455-ე მუხლით გათვალისწინებული მოთხოვნიდან გამომდინარე.

¹ ზ. ასელუღიანი, ვალდებულებითი სამართალი, გვ.93.

მაგალითი:

სამმა მოქალაქემ ერთი პირისაგან შეიძინა ავტომობილი, რომელიც აღმოჩნდა ნივთობრივად ნაკლოვანი. თუკი ნაკლის გამოსასწორებლად გამყიდველს პრეტენზიით მიმართავს ერთ-ერთი კრედიტორთაგანი, მან ეს მოთხოვნა უნდა დააკმაყოფილოს პრეტენზიის მქონე კრედიტორის წინაშე. მას არ შეუძლია თვითნებურად შეცვალოს მოთხოვნის ადრესატი. თუკი, თვითონ სოლიდარული კრედიტორები „წყვეტენ“ ვინ მიმართოს მოვალეს, ამ შემთხვევაში მოვალის არჩევანისათვის ადგილი აღარ რჩება. *პრეტენზიის მქონე კრედიტორი საკუთარ უფლებებსაც წარმოადგენს და სხვებისაც.* ეტყობა, კანონის ასეთი ახსნა-განმარტება ემყარება სამოქალაქო ბრუნვაში *არსებული წესრიგისა და სიცხადის მოთხოვნებს.* სამოქალაქო ურთიერთობიდან ნათლად უნდა ჩანდეს ის, თუ ვინ ვის წინაშე ასრულებს თავის ვალდებულებას და რა შედეგები მოჰყვება ასეთ შესრულებას. *მოვალის სურვილმა არ შეიძლება მოშალოს სამოქალაქო წესრიგი.* ან კიდევ, იგი ყველა შემთხვევაში ვალდებულია ერთნაირი მოცულობით შეასრულოს ვალდებულება და ასეთ ვითარებაში ანგარიშგასაწევი ვერ იქნება, თუ ვის წინაშე შეასრულებს ამ ვალდებულებას. ცხადია, არც ეს მიდგომაა უხარვეზო, ვინაიდან მსგავსი მოტივებით შეიძლება შესუსტდეს კანონის ზემოთ მოტანილი განმარტების საფუძვლები. აქაც შეიძლება გაჩნდეს კითხვა იმის თაობაზე, თუ რა განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს შესაგებლის მქონე კრედიტორის წინაშე ვალდებულების შესრულებას, როცა ყველას წინაშე მისი შესრულება მაინც მისი შესრულებაა.

მუხლი 458. პალდებულების შესრულება ერთ-ერთი კრედიტორისათვის

ერთ-ერთი სოლიდარული კრედიტორისათვის ვალდებულების მთლიანად შესრულება ათავისუფლებს მოვალეს დანარჩენი კრედიტორების წინაშე ვალდებულებისაგან.

ამ მუხლიდან ჩანს, რომ „ერთი მოქმედებს ყველასათვის“, ეს იქნება სოლიდარული კრედიტორი, თუ სოლიდარული მოვალე. როცა მოვალე იხდის მთელ ვალს, ერთი კრედიტორის წინაშე, იგი ამით ყველა დანარჩენთან მიმართაც თავისუფალი ხდება.

მაგალითი:

რამდენიმე მოქალაქე გააქირავა არყის სახდელი ქვაბი, რომელიც მათ საერთო საკუთრებას შეადგენდა. დამქირავებელმა ისე დააზიანა აღნიშნული ნივთი, რომ მისი შეკეთება და აღნიშნულებისამებრ გამოყენება შეუძლებელი იქნებოდა. ამიტომაც, დამქირავებელი ვალდებული დარჩა ქვაბის მეპატრონეთათვის აენაზღაურებინა ამით გამოწვეული ზიანი 1000 ლარის ოდენობით. თუკი ერთ-ერთი მეპატრონე დამქირავებელს მოსთხოვს აღნიშნული ზიანის ანაზღაურებას და კიდევ დაკმაყოფილდება მისი მოთხოვნა, მაშინ დამქირავებელი დანარჩენი კრედიტორების წინაშეც ვალდებული იქნება. ვთქვათ, კრედიტორმა მთლიანი შესრულება კი არ მოითხოვა, არამედ ნაწილობრივი და მოვალემაც ნაწილობრივ დააკმაყოფილა მოთხოვნა. ეს არ ნიშნავს იმას, რომ დანარჩენი კრედიტორები უნდა შეურიგდნენ ამ ვითარებას და მოვალემაც „ხელი უნდა დაიბანოს“. *ერთ-ერთი სოლიდარული კრედიტორის მოთხოვნა დანარჩენთან თანხმობის გარეშე ვერ შეცვლის მოთხოვნის მოცულობას.* ამიტომაცაა, რომ დანარჩენ კრედიტორებს უფლება აქვთ

დარჩენილი ვალის თაობაზე თვითონ მიმართონ მოვალეს. *მოვალე მაშინ თავისუფლდება სოლიდარულ კრედიტორთა წინაშე პასუხისმგებლობისაგან, როდესაც იგი სრულად დააკმაყოფილებს მოთხოვნას.*

*მუხლი 459. პრთ-პრთი სოლიდარული კრედიტორის უპრის
თქმის შედეგები*

თუ ერთ-ერთი სოლიდარული კრედიტორი უარს იტყვის მოვალის წინაშე მოთხოვნაზე, მაშინ მოვალე თავისუფლდება მხოლოდ იმ ნაწილის გადახდისაგან, რომელიც მოცემულ კრედიტორს ერგებოდა.

მოთხოვნის სოლიდარობა სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ უცნობია თითოეული მათგანის მოთხოვნის ფარგლები, ანდა, იგი ყველასათვის თანაბარია. წილადისაგან სოლიდარული უფლებამოსილების განსხვავება მხოლოდ მოთხოვნის დაკმაყოფილების გზებშია. სოლიდარული კრედიტორი უფლებამოსილია, მისი წილის მიუხედავად, მთელი მოთხოვნის დაკმაყოფილება მოითხოვოს, მაშინ როცა წილად ვალდებულებებში, იგი უფლებამოსილია მხოლოდ საკუთარი წილის ფარგლებში და სხვის უფლებრივ სფეროში ვერ შეიჭრება. სოლიდარულ კრედიტორს ასევე შეუძლია აპატიოს მოვალეს თავისი წილი ვალდებულება. ამ შემთხვევაში მოვალე თავისუფლდება მხოლოდ იმ ნაწილის გადახდისაგან, რომელიც მოცემულ კრედიტორს ერგებოდა.

მაგალითი:

ორსართულიანი სახლის დამქირავებელმა გაუფრთხილებლობით გააჩინა ხანძარი, რის შედეგადაც დაიწვა სახლი, რომელიც სამ პირს ეკუთვნოდა საერთო საკუთრებაში. ზიანმა შეადგინა 90

000 ლარი. თუკი ამ შემთხვევაში ერთ-ერთი თანამესაკუთრე უარს იტყვის თავის მოთხოვნაზე, რომელიც 20 000 ლარის ტოლია, მოვალე მხოლოდ ამ ნაწილის გადახდისაგან განთავისუფლდება. აქედან გამომდინარეობს დასკვნა: *თუ სოლიდარულ კრედიტორს მთელ ვალზე აქვს მოთხოვნის უფლება, უარის თქმის უფლება მხოლოდ საკუთარ წილ მოთხოვნაზე ხელეწიფება.*

მუხლი 460. სხვა პრემდიტორთან დაკავშირებული ფაქტების გამოყენების დაუშვებლობა

მოვალეს არ შეუძლია ერთ-ერთი კრედიტორის მიმართ გა-მოიყენოს ისეთი ფაქტები, რომლებიც სხვა კრედიტორთანაა დაკავშირებული.

სოლიდარული უფლებამოსილება არც სპობს და არც განაგრცობს ყველა სოლიდარულ კრედიტორზე მოვალის იმ პრეტენზიას, რომელიც მას ერთ-ერთი კრედიტორის მიმართ ექნება. გამოთქმა: „ერთი ყველასათვის, ყველა ერთისათვის“, მხოლოდ რაიმე კონკრეტულ ურთიერთობას ეხება და არ ნიშნავს სოლიდარული კრედიტორების, მოთხოვნის ერთ სუბიექტად ქცევას. თუმცა, გარკვეულწილად ამისი ფიქციის ნიშნებიც გამოკვეთილია. სწორედ აღნიშნული თვისების გამო, თითოეულ სოლიდარულ კრედიტორთან შეიძლება დაკავშირებული იყოს ისეთი ფაქტები, რასთან დანარჩენებს შეიძლება არ ჰქონდეთ ურთიერთობა. *კეთილსინდისიერად მოქმედი კრედიტორის მდგომარეობა არ უნდა დამძიმდეს არაკეთილსინდისიერი კრედიტორის მოქმედებით. სხვანაირად, თუკი კეთილსინდისიერი ქცევის შედეგად დამდგარი სარგებელი საერთო სიკეთედ იქცევა, არაკეთილსინდისიერი, მართლსაწინააღმდეგო ქცევით გამოწვეული უარყოფითი შედეგები შეუძლებელია საერთო უბედურებად იქცეს.* თუმცა, კანონით

განსაზღვრულ ცალკეულ შემთხვევებში აღნიშნულიდან გადახვევაც შესაძლებელია. იგივე უნდა ითქვას იმ შემთხვევაზე, როცა რომელიმე კრედიტორი კარგავს ამა თუ იმ უფლებას.

მაგალითი:

ვთქვათ, ყველა კრედიტორმა, გარდა ერთისა, გაუშვა ხანდაზმულობის ვადა. ამ ერთისათვის კი, ეს ვადა შეჩერებული იყო. ასეთ ვითარებაში მოვალეს არ შეუძლია ამ უკანასკნელს უარი უთხრას მოთხოვნაზე იმ ფაქტზე მითითებით, რომ სხვა სოლიდარულმა კრედიტორებმა ვადა გაუშვეს.¹

მუხლი 461. სოლიდარული კრედიტორის მემკვიდრეთა უფლებები

თუ სოლიდარულ კრედიტორს ჰყავს რამდენიმე მემკვიდრე, მაშინ თითოეულ მემკვიდრეზე გადადის ვალზე უფლების მხოლოდ ის ნაწილი, რომელიც მის სამკვიდრო წილს შეესაბამება.

სოლიდარული უფლებამოსილება მემკვიდრეობით გადაცემადია: ძველი კრედიტორის ადგილს იკავებს ახალი კრედიტორი. როცა მამკვიდრებელს ჰყავს ერთი მემკვიდრე, მაშინ მოთხოვნის მემკვიდრეობის საკითხიც მარტივად წყდება — *ერთი კრედიტორის ადგილს იკავებს ისევ ერთი კრედიტორი*. მაგრამ როცა მამკვიდრებელს რამდენიმე მემკვიდრე ჰყავს, მაშინ თითოეული მათგანი ხდება კრედიტორი და შესაბამისად, თითოეულზე გადადის *ვალზე უფლების მხოლოდ ის ნაწილი*, რომელიც მის სამკვიდრო წილს შეესაბამება. 461-ე მუხლის ამ დანაწესით სოლიდარულ კრედიტორთა წრის გაფართოებას უნდა ჰქონდეს

¹ ზ. ახვლედიანი, დასაზღვრული ნაშრომი, გვ. 93-94.

ადგილი და არა მის ტრანსფორმაციას წილად ვალდებულებად. აქ ის ვითარება გვაქვს, როცა ერთი სოლიდარული კრედიტორი იცვლება რამდენიმეთი.

მაგალითი:

ვთქვათ, ვინმეს ემართა სამი პირის ვალი 9000 ლარის ოდენობით ისე, რომ კრედიტორები წარმოადგენენ სოლიდარულ კრედიტორებს. თუკი გარდაიცვლება ერთ-ერთი სოლიდარული კრედიტორთაგანი, რომლის წილი აღნიშნულ მოთხოვნაში წარმოადგენს 3000 ლარს, სამ პირზე მისი მემკვიდრეობისას, თითოეული მათგანი უნდა ჩავთვალოთ ახალ სოლიდარულ კრედიტორად, კუთვნილი სამკვიდრო წილის შესაბამისად.

შეიძლება გაჩნდეს ამ მუხლის განმარტების სხვა ვარიანტიც, რომლის მიხედვითაც სოლიდარული მოთხოვნის ტრანსფორმაცია ხდება წილად ვალდებულებად. ვფიქრობთ, რომ აღნიშნულ შემთხვევაში არ იცვლება მოთხოვნის შინაარსი, ფართოვდება მარტოოდენ სოლიდარულ კრედიტორთა რიცხვი. ცხადია, მხედველობაში მიიღება სოლიდარული ვალდებულების წარმოშობის საფუძველი.

მუხლი 462. სოლიდარული კრედიტორის მოვალეობა და- ნარჩენი სოლიდარული კრედიტორების წინაშე

1. სოლიდარული კრედიტორი, რომელმაც მოვალისაგან მთლიანად მიიღო შესრულება, მოვალეა გადაუხადოს დანარჩენ სოლიდარულ კრედიტორებს მათი კუთვნილი წილი.

2. სოლიდარულ კრედიტორებს ერთმანეთთან ურთიერთობაში აქვთ თანაბარი წილი, თუ მათ შორის სხვა რამ არ არის დადგენილი.

მას შემდეგ, რაც სოლიდარული მოვალე სრულად დააკმაყოფილებს ერთ-ერთ სოლიდარულ კრედიტორს, დანარჩენებთან მისი ურთიერთობა ამით მთავრდება. ამის შემდეგ თვით სოლიდარულ კრედიტორებს შორის იწყება ურთიერთობის მოგვარება. რადგანაც ის, რაც ერთმა კრედიტორმა მიიღო მოვალისაგან, სხვების უფლების საგანიცაა, ამიტომაც, ამ უკანასკნელთ გაუჩნდებათ მოთხოვნის უფლება იმ კრედიტორის მიმართ, რომელმაც „ითავა“ სოლიდარულ მოთხოვნაზე შესრულების მიღება. ამიტომაც, 462-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად ასეთი კრედიტორი „მოვალეა გადაუხადოს დანარჩენ სოლიდარულ კრედიტორებს მათი კუთვნილი წილი.“ ამრიგად, აღნიშნული კრედიტორი იტოვებს მხოლოდ საკუთარ წილს.

თითოეული სოლიდარული კრედიტორის წილი განისაზღვრება ხელშეკრულებით ან კანონით. მოთხოვნის სოლიდარობა, კიდევ ერთხელ უნდა ითქვას, სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ არ არსებობს წილი ან საერთოდ მისი განსაზღვრის წესი. *მთავარი თვისება სოლიდარული უფლებამოსილებისა ისაა, რომ სოლიდარული კრედიტორი მოვალის წინაშე უფლებამოსილია არამარტო თავის წილზე, არამედ სხვების წილზეც, საერთოდ მთლიან მოთხოვნაზე. სწორედ ამ უკანასკნელ უფლებაში ვლინდება სოლიდარული უფლებამოსილების იმანენტური თვისება.* ვთქვათ, სოლიდარულ კრედიტორებს შორის წილი არ არის დადგენილი აღნიშნული გზით. ასეთ ვითარებაში 462-ე მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად: „სოლიდარულ კრედიტორებს ერთმანეთთან ურთიერთობაში აქვთ თანაბარი წილი.“

სოლიდარული მოვალეობა

მუხლი 463. სოლიდარული ვალდებულება

თუ რამდენიმე პირს ევალება ვალდებულების შესრულება ისე, რომ თითოეულმა უნდა მიიღოს მონაწილეობა მთლიანი ვალდებულების შესრულებაში (სოლიდარული ვალდებულება), ხოლო კრედიტორს აქვს შესრულების მხოლოდ ერთგვრადი მოთხოვნის უფლება, მაშინ ისინი წარმოადგენენ სოლიდარულ მოვალეებს.

სოლიდარული ვალდებულება, რაც ამ შემთხვევაში გულისხმობს მოვალეთა სიმრავლეს ვალდებულებაში, საკმაოდ გავრცელებული მოვლენაა სამოქალაქო ბრუნვაში. როგორც მოცემული მუხლიდან ჩანს, ურთიერთობის ერთ მხარეზეა რამდენიმე მოვალე, მეორე მხარეზე კი — კრედიტორი, რომლის წინაშეც არიან ვალდებულნი აღნიშნული მოვალეები. თავისებურება ამ ურთიერთობისა იმაშია, რომ *ყოველი მოვალე ვალდებულია მიიღოს მონაწილეობა ვალდებულების მთლიან შესრულებაში, ხოლო კრედიტორს აქვს მხოლოდ ერთგვრადი მოთხოვნის უფლება.*

საკითხავია სოლიდარულ მოვალეთა ვალდებულება ერთიანია, თუ ადგილი აქვს მის სიმრავლეს? ვფიქრობთ, რომ სახეზეა *დამოუკიდებელ ვალდებულებათა ერთიანობა*. მართალია, ყოველ მოვალეს თავისი საკუთარი ვალდებულება აკისრია კრედიტორის წინაშე, მაგრამ ისინი ისეა ერთმანეთთან დაკავშირებული, რომ ეს ქმნის სოლიდარულ ვალდებულებას. შესაბამისად, კრედიტორის უფლებაც ამის შესატყვისად ყალიბდება მოვალეთა მიმართ. *მოკლედ, კრედიტორის ერთგვრადი შესრულების მოთხოვნა*

ოვნას უპირისპირდება მოვალეთა მთლიანი შესრულების ვალდებულება. სწორედ ამაშია სოლიდარული ვალდებულების არსი. მაგრამ, თუკი კრედიტორის მოთხოვნა საწადელს ვერ მიაღწევს და იგი ნაწილობრივ დაკმაყოფილდება, ცხადია, მანამ არ შეწყდება ეს ვალდებულება, სანამ იგი ბოლომდე არ დაკმაყოფილდება. სოლიდარული ვალდებულება იმდენად გავრცელებულია, რომ მას ფართოდ იცნობს კერძო სამართლის სპეციალური დარგებიც. ძალიან ხშირად იგი სოლიდარული პასუხისმგებლობის სახით არსებობს.

მაგალითი:

ტაქსის მეპატრონემ თავისი ავტომობილი ათხოვა რამდენიმე მოქალაქეს, რომლებმაც დააზიანეს იგი და ამით მიაყენეს მას ზიანი 5000 ლარის ოდენობით. ამ შემთხვევაში მონათხოვრეები სოლიდარულად არიან პასუხისმგებლები მანქანის მეპატრონის წინაშე.

სხვა მაგალითი:

ავტოსაგზაო შემთხვევის შედეგად, კერძოდ, რამდენიმე ავტომობილის შეჯახებისას დაშავდა ქვეითად მოსიარულე. ასეთ ვითარებაშიაც, სათანადო საფუძვლების არსებობისას, შეიძლება დადგეს ზიანის ერთად მიმყენებელთა სოლიდარული პასუხისმგებლობის საკითხი.

ასე, რომ სოლიდარულ პასუხისმგებლობას იცნობს, როგორც სახელშეკრულებო, ისე არასახელშეკრულებო (ხშირად დელიქტური) სამართალი.

*მუხლი 464. სოლიდარული ვალდებულების წარმოშობის
საფუძვლები*

სოლიდარული ვალდებულება წარმოიშობა ხელშეკრულებით, კანონით ან ვალდებულების საგნის განუყოფლობით.

წილადი ვალდებულება სავარაუდოა, მაშინ, როცა სოლიდარული ვალდებულება არ ივარაუდება.¹ სოლიდარული ვალდებულება წარმოიშობა მრავალი საფუძვლით, კერძოდ:

ა. კანონით

სამოქალაქო კანონმდებლობა საკმაოდ ხშირ შემთხვევებს იცნობს, როცა კანონის ობიექტური ნების საფუძველზე ჩნდება სოლიდარული ვალდებულება. ხშირია ასეთი სახის საფუძველი სამეწარმეო სამართალში. მაგალითად, სოლიდარული პასუხისმგებლობის საზოგადოების პარტნიორები და კომანდიტური საზოგადოების პერსონალურად პასუხისმგებელი პარტნიორები (კომპლემენტარები) საზოგადოების ვალდებულებებზე კრედიტორების წინაშე *პასუხს აგებენ სოლიდარულად ანუ თითოეული პარტნიორი ვალდებულებებზე პასუხს აგებს უშუალოდ მთლიანად, პირდაპირ შეუზღუდავად, მთელი თავისი ქონებით*. პარტნიორებს შორის სხვაგვარი შეთანხმება ბათილია მესამე პირთათვის (მეწარმეთა შესახებ კანონის მე-3 მუხლი). ამრიგად, მხარეებს კანონით დადგენილი წესის შეცვლაც არ შეუძლიათ. აქ ის შემთხვევა გვაქვს, როცა საზოგადოების ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის სუბსტანციას გარკვეულწილად საზოგადოების წევრთა *სოლიდარული ვალდებულება (პასუხისმგებლობა) განსაზღვრავს. სოლიდარული პასუხისმგებლობა* გათვალ-

¹ Гражданское Уложение, ст. 349.

ისწინებული ერთ-ერთი პარტნიორის მიერ შესატანის შეუსრულებლობით გამოწვეული ზიანისათვის (მე-3 მუხლი); საზოგადოების ხელმძღვანელი პირები, თუკი არ შეასრულებენ ნამდვილი კომერსანტისათვის წაყენებულ მოთხოვნებს და ამის გამო საზოგადოებას მიაყენებენ ზიანს, მაშინ პარტნიორთა წინაშე ისინი **პასუხს აგებენ სოლიდარულად** (მე-9 მუხლი); სოლიდარულად აგებენ პასუხს არარეგისტრირებული კავშირის სახელით მოქმედი პირები (45-ე მუხლის მე-4 ნაწილი); ბანკის ღირექტორები (874-ე მუხლის მე-5 ნაწილი), რამდენიმე თავდები თავდებობისას (896-ე მუხლი); ერთობლივი საქმიანობის ხელშეკრულების მონაწილეები (937-ე მუხლის პირველი ნაწილი და ა. შ.).

ბ. ხელშეკრულებით

სოლიდარული ვალდებულება შეიძლება დადგინდეს მხარეთა ნებით, როცა ეს განსაზღვრულია ხელშეკრულებით ან ანდერძით, რომლითაც საანდერძო დანაკისრის მიძცემა ავალებს რამდენიმე პირს რაიმე მოქმედების შესრულებას. სოლიდარულობა პირდაპირ უნდა დადგინდეს. ეს, ცხადია, არ ნიშნავს იმას, რომ გარიგებაში საამისოდ უნდა იყოს სპეციალური დათქმა. საკმარისია მხარეთა ნება ამ მიზნით ცხადად იყოს გამოხატული. სასამართლო ასეთ შემთხვევაში უნდა დაეყრდნოს ნებისმიერ გარემოებას, რითაც მტკიცდება ნების სოლიდარულობა.¹

გ. ვალდებულების საგნის განუყოფლობით

ვალდებულების საგანი თავისი ბუნებიდან გამომდინარე, შეიძლება, გაყოფას არც ექვემდებარებოდეს. მაგალითად, რამდენიმე

¹ Л. Жюллино Дела Морандьер, Гражданское право Франции, М; 1960, ст. 635.

გამყიდველი ყიდის ცხოველს. ცხადია, რომ მისი გადაცემა შეუძლებელია ნაწილებად. ამიტომაცაა, რომ მყიდველს უფლება აქვს მიმართოს ნებისმიერ მათგანს და მოითხოვოს მისი გადაცემა.¹ ფრანგულ დოქტრინასა და სასამართლო პრაქტიკაში სანივთო უფლებათგან განუყოფადია სანივთო სერვიტუტები და იპოთეკა. სახელშეკრულებო ურთიერთობებში კი უფრო ზშირია ვალდებულების საგნის განუყოფადობა.²

მუხლი 465. კრედიტორის უფლება მოითხოვოს შესრულება ნებისმიერი მოვალისაგან

კრედიტორს შეუძლია თავისი სურვილისამებრ შესრულება მოსთხოვოს ნებისმიერ მოვალეს როგორც მთლიანად, ასევე ნაწილობრივ. ვალდებულების მთლიანად შესრულებამდე დანარჩენი მოვალეების ვალდებულება ძალაში რჩება.

კრედიტორი მოვალის არჩევანში თავისუფალია. მას შეუძლია მოთხოვნა წაუყენოს, როგორც ყველა მოვალეს ერთობლივად, ისე ნებისმიერ მათგანს ცალ-ცალკე. ამაშია სწორედ სოლიდარული ვალდებულების ერთ-ერთი მთავარი ნიშან-თვისება. აქაც იგივე ცნობილი პრინციპი მოქმედებს: „ერთი ყველასათვის, ყველა ერთისათვის“. გარდა ამისა, ნებისმიერ მოპასუხეთაგანს კრედიტორმა შეიძლება მოსთხოვოს როგორც მთლიანი შესრულება, ისე ნაწილობრივი. კრედიტორს ეს უფლება ყველა შემთხვევაში აქვს, იმის მიუხედავად, თუ რამდენად შეუძლია, ვთქვათ, მოთხოვნა-წაყენებულ ერთ-ერთ მოვალეს მთლიანი შესრულების განხორციელება. კრედიტორის არჩევანი შეიძლება

¹ Л. Жюллио Дела Морандьер, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 644.

² იქვე.

განპირობებული იყოს მისთვის მნიშვნელოვანი სხვადასხვა გარემოებებით, როგორც შეიძლება იყოს კრედიტორის გადახდისუნარიანობა, თუ სხვა. თუკი ვაღდეულება „ერთი გასროლით“ მთლიანად შესრულდება, ამით სოლიდარული ვაღდეულებაც წყდება და იწყება თვით სოლიდარულ მოვალეთა შორის ურთიერთობის მოგვარება. თუ არსებული შესრულება არ აღმოჩნდება საკმარისი ვალის მთლიანად დასაფარავად, მაშინ ურთიერთობა გრძელდება მანამ, სანამ სრული შესრულება არ მოხდება. როგორც 465-ე მუხლის მეორე წინადადება იუწყება, „**ვაღდეულების მთლიანად შესრულებამდე დანარჩენი მოვალეების ვაღდეულება ძალაში რჩება.**“ აქედან ჩანს, რომ მე შემიძლია სრული შესრულება მოვთხოვო ერთ-ერთ სოლიდარულ მოვალეთაგანს, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ მხოლოდ იგია ამაზე ვაღდეული და სხვებს შეუძლიათ „თავი დაიმშვიდონ“. **ყველა სოლიდარული მოვალე იმავდროულად შესრულების უშუალო თანამონაწილეა და ვაღდეულია მანამ, სანამ შესრულება ბოლომდე არ განხორციელდება.**

მაგალითი:

ზიანის ანაზღაურება, რომელიც შეადგენდა 1000 ლარს, დაზარალებულმა მოსთხოვა ერთ-ერთ ზიანის მიმყენებელს, რომელმაც შეძლო ამ მოთხოვნის მხოლოდ სანახევროდ დაკმაყოფილება. ასეთ ვითარებაში სხვა სოლიდარული მოვალეები ვაღდეულნი არიან გადაიხადონ დარჩენილი 500 ლარი.

მუხლი 466. სოლიდარული მოვალის შესაგებელი კრედიტორის მიმართ

სოლიდარული მოვალე უფლებამოსილია კრედიტორს წარუდგინოს ყველა ისეთი შესაგებელი, რომლებიც ვაღდეულე-

ბის არსიდან გამომდინარეობენ, ან რომლის უფლებაც მართლმას აქვს, ან იგი საერთოა ყველა სოლიდარული მოვალისათვის.

სოლიდარულ ვალდებულებაში ხელუხლებელია შესაგებელზე უფლება. შესაგებლის მეშვეობით მოვალე კრედიტორს უპირისპირებს შემხვედრ მოთხოვნას და ასე ახდენს თავისი ვალიდან თავისივე მოთხოვნის გაქვითვას.

466-ე მუხლის თანახმად, სოლიდარულ მოვალეს უფლება აქვს კრედიტორს წარუდგინოს შესაგებელი, რომლებიც გამომდინარეობენ:

ა. ვალდებულების არსიდან

ასეთად შეიძლება მივიჩნიოთ შესაგებელი, რომელიც გამომდინარეობს იმ ფაქტებიდან, როცა ვალდებულება ატარებს უკანონო ხასიათს ან საფუძველს მოკლებულია, ანდა სახეზეა ფორმის დეფექტი. ასეთ შემთხვევებზე ასევე ამბობენ, რომ სახეზეა ყველასათვის საერთო შესაგებელი;¹

ბ. მოვალის პირადი უფლებიდან

აქ ისეთი შემთხვევებია მხედველობაში, როცა შესაგებელზე უფლება კონკრეტული მოვალის უფლებაა, იგი ემყარება ამ უკანასკნელსა და კრედიტორს შორის პირად ურთიერთობებს. ასე მაგალითად, თუკი კრედიტორს თავის მხრივ ერთ-ერთი მოვალის ვალი მართებდა, ამ უკანასკნელს შეუძლია თავისი კუთვნილი ვალის ფარგლებში გაქვითოს იგი. უნდა ვიფიქროთ, რომ ასეთ მოვალეს არა აქვს უფლება სხვათა პირად შესაგებელს შეეხოს;

¹ Л.Жюллио Дсла Морандьер, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 933.

გ. საერთო უფლებიდან

ამ შემთხვევაში შესაგებელზე უფლება აქვს ნებისმიერ მოვალეს, ვინაიდანაც იგი საერთო უფლებიდან მოდის. ასე მაგალითად, თუ მოვალე შეიტყობს, რომ კრედიტორი დაკმაყოფილებულია სხვა მოვალის მიერ, მას შეუძლია კრედიტორს უარი უთხრას მოთხოვნაზე.

მუხლი 467. ერთ-ერთი მოვალის მიერ ვალდებულების მთლიანად შესრულება ათავისუფლებს შესრულებისაგან დანარჩენ მოვალეებს. იგივე წესი მოქმედებს კრედიტორთან მოვალის მიერ განხორციელებული გაქვითვის მიმართ.

ერთ-ერთი მოვალის მიერ ვალდებულების მთლიანად შესრულება ათავისუფლებს შესრულებისაგან დანარჩენ მოვალეებს. იგივე წესი მოქმედებს კრედიტორთან მოვალის მიერ განხორციელებული გაქვითვის მიმართ.

სოლიდარული ვალდებულების მიზანია კრედიტორის მდგომარეობის გაუმჯობესება. ამით იზრდება კრედიტორის შანსი შესრულებაზე. მაგრამ, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ კრედიტორს შეუძლია იგივე შესრულება სხვებისგანაც მოითხოვოს. მოვალე რომელმაც სრულად შეასრულა ვალდებულება, ამით სოლიდარული ვალდებულების ბედსაც წყვეტს და ყველა სოლიდარული მოვალე თავისუფლდება კრედიტორის წინაშე ვალდებულებისაგან. ურთიერთობის შეწყვეტა სამართლის ობიექტური ნების საფუძველზე ხდება. შესრულების განმხორციელებელმა მოვალემ შეიძლება არც კი იცოდეს, რომ მის გარდა არსებობს სხვა სოლიდარული მოვალე. 467-ე მუხლის ენაზე რომ ვთქვათ, „ერთ-ერთი მოვალის მიერ ვალდებულების მთლიანად შესრულება ათავისუფლებს შესრულებისაგან დანარჩენ მოვალეებს.“

მაგალითი:

სამ დამოუკიდებელ ფირმას, ემართა „საქართველოს ბანკის“ ვალი 100 000 ლარის ოდენობით. თუკი ბანკი ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალისაგან მოითხოვს მთლიანი ვალის დაბრუნებას და ეს უკანასკნელი კიდევ გადაიხდის მას, ამ მოვალის მოქმედება სოლიდარული ვალდებულების შეწყვეტას იწვევს. თუკი კრედიტორი სხვებისგანაც დაიკმაყოფილებს მოთხოვნას, ის უნდა დაბრუნდეს უსაფუძვლო გამდიდრების ნორმების საფუძველზე.

დანარჩენ მოვალეთა შესრულებისაგან გათავისუფლებას იწვევს ასევე, ერთ-ერთი მოვალის მიერ კრედიტორთან განხორციელებული გაქვითვაც. მოტანილი შემთხვევის ნიმუშზე, თუკი აღნიშნულ მოვალეს თავის მხრივ, ბანკის მიმართ 100 000 ლარზე მოთხოვნა ექნება და შესაგებელს წაუყენებს ამ უკანასკნელს, გაქვითვის გზით დამთავრდება მასთან ურთიერთობა და სოლიდარული ვალდებულებაც წყდება. დანარჩენ მოვალეებს რეგრესის უფლება რჩებათ მოცემული მოვალის მიმართ.

მუხლი 468. სხვა სოლიდარულ მოვალესთან დაკავშირებულ შავტების გამოყენების დაუშვებლობა

ერთ-ერთ სოლიდარულ მოვალესთან დაკავშირებული ფაქტები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მხოლოდ ამ პირის მიმართ, თუ ვალდებულებითი ურთიერთობიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს.

ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის ვალდებულებასთან დაკავშირებულმა ფაქტებმა არ უნდა დაამძიმოს სხვა მოვალეთა მდგომარეობა. შვეიცარიის ვალდებულებითი კანონი იუწყება, რომ „არავის არა აქვს უფლება თავისი მოქმედებით გააუარესოს დანარჩენ მოვალეთა მდგომარეობა, თუ სხვა რამ არ არის გათვალ-

ისწინებული“ (146-ე მუხლი). ანალოგიური აზრი უნდა იკითხებოდეს ქართული სამოქალაქო კოდექსიდანაც, რომელიც ადგენს, რომ *ერთ-ერთ სოლიდარულ მოვალესთან დაკავშირებული ფაქტები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მხოლოდ ამ პირის მიმართ, თუ ვალდებულებითი ურთიერთობიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს*. მაგალითად, ერთ-ერთმა სოლიდარულმა მოვალემ კრედიტორთან დამატებითი შეთანხმებით იკისრა პროცენტებისა თუ პირგასამტეხლოს გადახდა ვადის გადაცილების შემთხვევისათვის. ეს დამატებითი ვალდებულებანი არ შეიძლება გაგრცელდეს დანარჩენი მოვალეების მიმართ. ან კიდევ, თუკი კრედიტორმა ვადის გადაცილებისათვის აპატია ერთ-ერთ სოლიდარულ მოვალეს, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ მან სხვებსაც აპატია.¹ ანდა, წარმოვიდგინოთ შემთხვევა, როდესაც შესრულება შეუძლებელი ხდება ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის ბრალეული მოქმედებით. ამით გამოწვეული ტკიპარი უნდა დაეკისროს სწორედ მოცემულ სოლიდარულ მოვალეს. სხვაგვარად იქნებოდა საქმე მოწყობილი, თუკი სოლიდარული მოვალეები მოილაპარაკებდნენ, რომ ისინი ერთმანეთის მოქმედებისათვის აგებდნენ პასუხს.²

მუხლი 469. სარჩელი ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის წინააღმდეგ

სარჩელის შეტანა ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის მიმართ კრედიტორს არ ართმევს უფლებას შეიტანოს სარჩელი დანარჩენ მოვალეთა მიმართაც.

როცა ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალე მთლიანად აკმაყ-

¹ ზ. ახვლედიანი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 95.

² И. Б. Новицкий, Л. А. Лунц, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 211-212.

ოფილებს კრედიტორს, ცხადია, ამ შემთხვევაში სოლიდარული ვალდებულებაც წყდება და ყოველგვარი საფუძველი ქრება დანარჩენ სოლიდარულ მოვალეთა მიმართ მოთხოვნის წაყენებისა, მეტიც, *ვალის გამსტუმრებელი სოლიდარული მოვალის ტრანსფორმაცია ხდება კრედიტორად დანარჩენ სოლიდარულ მოვალეებთან მიმართებაში*. მაგრამ, თუ აღნიშნული სოლიდარული მოვალე, კრედიტორის პრეტენზიას არ დააკმაყოფილებს, ამ უკანასკნელის მიერ სასამართლოში სარჩელის შეტანა არ ართმევს უფლებას, სარჩელი შეიტანოს დანარჩენ მოვალეთა მიმართაც.

მაგალითი:

სამი მოვალიდან, რომელთაც ჰქონდათ კრედიტორის ვალი 3000 ლარის ოდენობით, კრედიტორმა ერთ-ერთს წაუყენა პრეტენზია და რომ ვერ მიიღო დაკმაყოფილება, იგივე მოთხოვნით სარჩელი შეიტანა სასამართლოში. ეს ფაქტი ხელს არ უშლის კრედიტორს იგივე პრეტენზიით მიმართოს დანარჩენ მოვალეებსაც და უარის შემთხვევაში, სარჩელი შეიტანოს სასამართლოში, მიუხედავად იმისა, რომ ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის მიმართ იგი უკვე შეტანილია. თუკი სასამართლო ვალის გადახდას დააკისრებს აღნიშნულ ერთ-ერთ სოლიდარულ მოვალეს, ეს ფაქტი სპობს დანარჩენთა მიმართ სარჩელის საფუძველს. მოკლედ, რამდენიმე სარჩელი შესაძლებელია მანამ, სანამ მოთხოვნა სრულად არ დაკმაყოფილდება.

მუხლი 470. შესრულების მიღების დაყოვნების შედეგები

1. კრედიტორის მიერ ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალისაგან შესრულების მიღების დაყოვნების შედეგები ძალაშია დანარჩენი სოლიდარული მოვალეების მიმართაც.

2. ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის მიერ შესრულების ვადის დაყოვნების შედეგები არ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს დანარჩენი სოლიდარული მოვალეების მიმართაც.

I. შესრულების მიღების დაკმაყოფილება

კრედიტორი ვალდებულია დროულად მიიღოს შესრულება. წინააღმდეგ შემთხვევებში, შესრულების მიღების დაყოვნებისათვის მასზე გავრცელდება სამოქალაქო კოდექსის 390-393-ე მუხლთა წესები. შესრულების დაყოვნების შედეგები ძალაშია არამარტო იმ სოლიდარული მოვალის მიმართ, რომელსაც მან წარუდგინა პრეტენზია შესრულებაზე, არამედ დანარჩენ სოლიდარულ მოვალეთა მიმართაც.

მაგალითი:

კრედიტორმა სოლიდარულ მოვალეთაგან ერთ-ერთს მოსთხოვა მთელი ვალის დაფარვა. მოვალემ, მართალია, დროზე შეასრულა ვალდებულება, მაგრამ კრედიტორმა დააყოვნა მისი მიღება. ამას შედეგად მოჰყვა ზიანი. სწორედ ამ შემთხვევაზე ითქმება, რომ დაყოვნების შედეგები დანარჩენ სოლიდარულ მოვალეებზეც ვრცელდება. ამიტომაც, *ზიანის ანაზღაურებაზე უფლებამოსილია არამარტო ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალე, არამედ დანარჩენიც*. ასე, რომ, სოლიდარულია არამარტო მოვალეთა ვალი, არამედ შესრულების დაყოვნებით გამოწვეული შედეგებიც.

II. შესრულების დაყოვნება

როცა სოლიდარული ვალდებულების შესრულების ვადის გადაცილებაში ბრალეულია ყველა თანამოვალე, მაშინ საკითხიც ადვილად წყდება. ზიანის ანაზღაურებაზე კრედიტორის მოთხო-

ოვნა ასევე სოლიდარულად გავრცელდება ყველა მოვალის მიმართ და ამდენად, არ შეიცვლება „ერთის ყველასათვის და ყველას ერთისათვის“ პასუხისმგებლობის წესი. სხვა საქმეა, როდესაც შესრულების ვადის გადაცილებაში ბრალეულია მხოლოდ ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალე. აქ იბადება კითხვა, დაყოვნების შედეგები მართო ამ მოვალის მიმართ გავრცელდება თუ — დანარჩენ მოვალეებზედაც. კონტინენტური ევროპის სამართალი ორივე მიდგომას იცნობს. ერთ-ერთის თანახმად, ნებისმიერი სოლიდარული მოვალის მხრიდან შესრულების დაყოვნების შედეგად დამდგარი ზიანი წარმოადგენს არამართო ამ მოვალის ზიანს, არამედ ყველა მოვალის ზიანს. აქაც ერთის მოქმედება განიხილება ყველას მოქმედებად და მისი უარყოფითი შედეგები ყველაზე ვრცელდება. ასე მაგალითად, ფრანგულ სამართალში, ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის მიერ შესრულების ბრალეული გადაცილების გამო პასუხისმგებლობა სხვებზეც ვრცელდება. შესრულების თაობაზე შესხენება, რაც დაყოვნების ცნობის აუცილებელი პირობაა, ძალის მქონეა არამართო იმ მოვალის მიმართ, რომლისკენაცაა იგი უშუალოდ მიმართული, არამედ დანარჩენებთან დაკავშირებითაც. ფრანგული სამოქალაქო კოდექსის 1205-ე მუხლის თანახმად, ვადის გადაცილების შედეგად თუ დაილუპება ნივთი, პასუხისმგებლობა დაეკისრება ყველა მოვალეს. მაგრამ უშუალოდ ბრალეული მოვალის პასუხისმგებლობა მეტი იქნება დანარჩენთა პასუხისმგებლობაზე, ვინაიდანაც: პირველი ვალდებული იქნება, ნივთის ღირებულების გარდა, ანაზღაუროს ზიანიც, მაშინ, როცა დანარჩენთა პასუხისმგებლობა ნივთის ღირებულების ანაზღაურებით მთავრდება. ყველას პასუხისმგებლობას აღიარებდა რომის სამართალი.¹

სხვა პოზიციაზე დგას ევროპის ზოგიერთი ქვეყანა. ასე

¹ C.K.Маи, დასახელებული ნაშრომი; გვ. 185.

მაგალითად, იტალიის სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით, ერთ-ერთი მოვალის მხრიდან შესრულების დაყოვნების შედეგები ვრცელდება მხოლოდ მოცემულ მოვალეზე და არა სხვებზე (1308-ე მუხლის პირველი ნაწილი).

ანალოგიურად წყვეტს საკითხს ქართული სამოქალაქო კოდექსიც. ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის ბრალეულობა მოქმედებამ არ შეიძლება უსამართლოდ დაამძიმოს სხვათა მდგომარეობა.

მაგალითი:

ზემოთ აღწერილ მაგალითში, თუკი თავად ერთ-ერთი მოვალე გადააცილებს შესრულების ვადას და ამით კრედიტორს მიაყენებს ზიანს, მაშინ მხოლოდ ეს მოვალე იქნება მასზე პასუხისმგებელი და არა დანარჩენი მოვალეები.

მუხლი 471. სოლიდარული მოვალის მემკვიდრეთა უფლებები

თუ ერთ-ერთ სოლიდარულ მოვალეს ჰყავს რამდენიმე მემკვიდრე, მაშინ თითოეული მათგანი ვალდებულია შეასრულოს მოთხოვნა თავ-თავისი სამკვიდრო წილის შესაბამისად. ეს წესი არ მოქმედებს მაშინ, როცა მოთხოვნა განუყოფადია.

მოცემული მუხლის შინაარსი 1484-ე მუხლთან ერთად უნდა აიხსნას. როგორც 471-ე მუხლის პირველი წინადადებიდან ჩანს, ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის მემკვიდრეები თავიანთი სამკვიდრო წილის შესაბამისად არიან ვალდებულნი შეასრულონ კრედიტორის მოთხოვნა. ამ შემთხვევაში მემკვიდრეთა პასუხისმგებლობაც სოლიდარულია, მიუხედავად იმისა, რომ ზედაპირული დაკვირვებით, ამ ნორმას წილადი პასუხისმგებლობის ელფერიც დაკრავს. 471-ე მუხლის აზრს განამტკიცებს

1484-ე მუხლის მეორე ნაწილის დებულება, რომელიც იუწყება, რომ „თუ მამკვიდრებელი მემკვიდრეებზე გადასული ვალებით სოლიდარული მოვალე იყო, მაშინ მემკვიდრეები სოლიდარულად აგებენ პასუხს.“ 471-ე მუხლიდან გამომდინარე, *მოქმედების სოლიდარობა* მდგომარეობს იმაში, რომ თანამემკვიდრეთა პასუხისმგებლობა ფასდება (განიზომება) შესრულების მთელ საგანთან მიმართებაში, განსხვავებით იმ შემთხვევისა, როცა წილადი მოვალის გარდაცვალებისას რამდენიმე მემკვიდრეზე გადადის სამკვიდრო.¹ ამდენად, ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის სიკვდილი, რომელსაც რჩება რამდენიმე მემკვიდრე, კრედიტორის მდგომარეობაში იწვევს ისეთსავე ცვლილებებს, რასაც ადგილი აქვს ნებისმიერ ვალდებულებაში, რომელშიაც მონაწილეობს მხოლოდ ერთი მოვალე და რომლის სამკვიდროც გადადის რამდენიმე მემკვიდრეზე.² აღნიშნული წესი არ მოქმედებს, როცა მოთხოვნა განუყოფადია.

მუხლი 472. კრედიტორის მოთხოვნის გაერთიანება ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის ვალთან

თუ კრედიტორის მოთხოვნა ერთიანდება ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის ვალთან, მაშინ დანარჩენ მოვალეთა მიმართ ვალდებულება წყდება იმ ოდენობით, რაც ამ მოვალის წილზე მოდიოდა.

აქ ის შემთხვევა გვაქვს, როდესაც კრედიტორის მოთხოვნა და ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის ვალი ერთიანდება. ამას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს სხვადასხვა შემთხვევებში, მაგალითად, როცა მოვალე ხდება კრედიტორის მემკვიდრე. ფრანგული

¹ Гражданское Уложение, ст. 556-557.

² იქვე.

სამოქალაქო კოდექსით დადგენილია, რომ თუკი ერთ-ერთი მემკვიდრე, ანდა თვით კრედიტორი გახდება ერთ-ერთი მოვალის ერთადერთი მემკვიდრე, ასეთ შემთხვევაში სოლიდარული ვალდებულება წყდება მხოლოდ იმ ოდენობითა და წილით, რაც მოვალესა და კრედიტორს ხვდება (1209-ე მუხლი). ამდენად, დანარჩენი მოვალეები მხოლოდ იმ შეღავათით სარგებლობენ, რაც ერთ-ერთი მოვალის წილს შეადგენს. სხვაგვარად წყდება ეს საკითხი იტალიურ, იაპონურსა და ავსტრიულ კანონმდებლობაში.¹

ქართული სამოქალაქო კოდექსი ფრანგულის მსგავსად წყვეტს აღნიშნულ საკითხს. ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის ვალისა და კრედიტორის მოთხოვნის გაერთიანება დანარჩენ მოვალეთა ვალდებულებას წყვეტს მხოლოდ იმ ოდენობით, რაც ამ მოვალის წილზე მოდიოდა.

მაგალითი:

სამ სოლიდარულ მოვალეს ემართა კრედიტორის ვალი 3000 ლარის ოდენობით. თითოეულის წილი შეადგენდა 1000 ლარს. თუკი ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალე გახდება კრედიტორის ერთადერთი მემკვიდრე, მაშინ დანარჩენთა სოლიდარული ვალი 2000 ლარის ტოლი იქნება. ამასთან, ყოველი თანამოვალე კრედიტორად იქცევა.

მუხლი 473. უკუპოთხოვნის უფლება ერთ-ერთი მოვალის მიერ ვალდებულების მოღიანად შესრულებისას

1. მოვალეს, რომელმაც სოლიდარული ვალდებულება შეასრულა, აქვს უკუპოთხოვნის უფლება დანარჩენ მოვალეთა მი-

¹ C.K.Maii, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 184.

მართ წილთა თანაბრობის კვალობაზე, ოღონდ თავისი წილის გამოკლებით, თუკი ხელშეკრულებით ან კანონით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული.

2. როდესაც შეუძლებელია მოვალეთა პასუხისმგებლობის ოდენობის განსაზღვრა, ისინი ერთმანეთის წინაშე პასუხს აგებენ თანაბარი წილით.

მოვალეს, რომელმაც შეასრულა სოლიდარული ვალდებულება, უკუმოთხოვნის უფლება აქვს დანარჩენ სოლიდარულ მოვალეთა მიმართ. ვალდებულების სოლიდარობა კრედიტორთან მიმართებაშია, თორემ, თვით მოვალეთა, შორის ურთიერთობა წილობრივი პასუხისმგებლობით გვარდება. მოვალე, რომელიც იხდის ვალს, ასრულებს არამარტო თავის საკუთარ ვალდებულებას, არამედ იმავდროულად დანარჩენ სოლიდარულ მოვალეთა ვალდებულებასაც. როგორც არაერთხელ ითქვა, სოლიდარული მოვალის მიერ ვალდებულების მთლიანად შესრულებით არსებობას წყვეტს სოლიდარული ვალდებულება. მოცემულ მოვალეს შეუძლია დანარჩენებს წილთა თანაბრობის კვალობაზე მოსთხოვოს გადახდა, ოღონდ, იმის გამოკლებით, რაც უშუალოდ მას ევალება კრედიტორის წინაშე.

მაგალითი:

სამ მოვალეს ემართა კრედიტორის ვალი 3000 ლარის ოდენობით. თუკი ერთ-ერთი მოვალე გადაუხდის კრედიტორს მთლიან ვალს, მაშინ მას შეუძლია თითოეულ მოვალეს მოსთხოვოს 1000 ლარი. მის მიერ გადახდილი 1000 ლარი მისივე ვალად ჩაითვლება და იგი გამოაკლდება კრედიტორისათვის გადახდილ 3000 ლარს. სხვანაირად განაწილდებოდა აღნიშნული ვალი სოლიდარულ მოვალეთა შორის, თუკი ხელშეკრულებით

ან კანონით კონკრეტულად იქნებოდა განსაზღვრული თითოეულის წილი *სოლიდარულ ვალდებულებაში*.

ასევე, როცა შეუძლებელია მოვალეთა პასუხისმგებლობის ოდენობის განსაზღვრა, ისინი ერთმანეთის წინაშე პასუხს აგებენ თანაბარი წილით.

უნდა ვივარაუდოთ, რომ მოვალეზე, რომელმაც მთლიანად დაფარა ვალი, გადადის უზრუნველყოფის საშუალებანიც, რაც კრედიტორს ეკუთვნოდა. მოვალე ასევე, ვალდებულია დროზე აცნობოს დანარჩენ მოვალეებს, რომ სოლიდარული ვალდებულება მის მიერ უკვე შესრულებულია. შეუტყობინებლობამ შეიძლება რიგი შეზღუდვები გამოიწვიოს სოლიდარულ მოვალეთა შორის ურთიერთობებში.

მუხლი 474. სოლიდარული მოვალის ვალაუვალობის შედეგები

თუ ერთ-ერთი მოვალეთაგანი ვალაუვალი აღმოჩნდება, მაშინ მისთვის განსაზღვრული წილი თანაზომიერად ნაწილდება ყველა სხვა გადახდისუნარიან მოვალეს შორის.

სოლიდარული მოვალეები პასუხისმგებელნი არიან ასევე ნებისმიერი მათგანის ვალაუვალობაზე. ვალაუვალი მოვალე გადახდისუნარო მოვალეა. *მოვალეები მათთვის განსაზღვრული წილის თანაზომიერად არიან ვალდებული მონაწილეობა მიიღონ გადახდისუნარო მოვალეზე შემხვედრი წილის გასტუმრებაში*. აღნიშნული რისკი სოლიდარული ვალდებულების თანამდევნი ნორმალური რისკია. ამიტომაცაა, რომ იგი საგანგებოდაა მოწესრიგებული რიგი ქვეყნების კანონმდებლობით. საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსით, ასეთი რისკის მატარებელია ყველა გადახდისუნარიანი და, მათ შორის, ის სოლიდარული მოვალეც,

რომელმაც გადაიხადა ვალი (1214-ე მუხლი). იგივე კოდექსის დანაწესით, მაშინაც, როცა კრედიტორი აპატიებს ვალს ერთ-ერთ სოლიდარულ მოვალეს და დარჩენილ მოვალეთაგან ერთ-ერთი გახდება ვალაუვალი, მისი წილი შესაბამისად განაწილდება ყველა თანამოვალეზე, მათ შორის იმაზეც, რომელსაც კრედიტორმა აპატია ვალი (1215-ე მუხლი). ანალოგიურად წყდება აღნიშნული საკითხი იტალიურსა და იაპონურ სამართალშიაც.¹

ქართული სამოქალაქო კოდექსი ვალაუვალი მოვალის ტვირთს ანაწილებს ყველა გადახდისუნარიან სოლიდარულ მოვალეზე. იგი პირდაპირ, ისევე როგორც ეს ფრანგულ სამართალშია, არაფერს იტყობინება იმის თაობაზე, არის თუ არა ამ ტვირთის მატარებელი მოვალე, რომელმაც უკვე გადაიხადა ვალი, ანდა როგორიცაა ვალზე ნაპატიები მოვალე. როგორც ჩანს, ამ კითხვაზე პასუხის გაცემისას უნდა ამოვიღეთ იქიდან, რომ მოვალე ვალდებულია გადაიხადოს სრულად და არა რაღაც ნაწილი, რომლის გადახდის, ან პატიების შემდეგაც, იგი თავისუფლდება.

მუხლი 475. სოლიდარული მოვალის კომპენსაცია

თუ სოლიდარულმა მოვალემ მიიღო სარგებელი სოლიდარული ვალდებულებიდან, მაშინ იმ სოლიდარულ მოვალეს, რომელსაც ასეთი სარგებელი არ მიუღია, შეუძლია მოსთხოვოს მას დაკმაყოფილება თავისი ვალდებულების შესასრულებლად.

არის შემთხვევები, როდესაც სოლიდარულ მოვალეთაგან, რომელიმე მათგანი ღებულობს სარგებელს. ვინაიდან სოლიდარულ მოვალეთა შორის ზიანიც საერთოა, ამის გამო მათ

¹ C.K.Mai, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 186.

ერთ-ერთის მიერ მიღებულ სარგებელზედაც მიუწვდებათ ხელი. ამიტომაც იტყობინება 475-ე მუხლი, რომ თუ სოლიდარულმა მოვალემ მიიღო სარგებელი სოლიდარული ვალდებულებისაგან, მაშინ იმ სოლიდარულ მოვალეს, რომელსაც ასეთი სარგებელი არ მიუღია, შეუძლია მოსთხოვოს მას დაკმაყოფილება თავისი ვალდებულების შესასრულებლად. მაგალითად, თუ რამდენიმე პირმა დაიქირავა ავტომობილი, მაგრამ მისგან სარგებელი მიიღო ერთმა, დანარჩენ დამქირავებლებს შეუძლიათ სარგებლის მიმღები დამქირავებლისაგან მოითხოვონ კომპენსაცია დამქირავებლის წინაშე თავიანთი ვალდებულების შესასრულებლად.¹ იგივე შეიძლება ითქვას ფულადი ვალდებულებიდან მიღებულ სარგებელზედაც.

მუხლი 476. ხანდაზმულობის ვადის გასვლის შემდეგ

ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის მიმართ ხანდაზმულობის ვადის შეჩერებას ან შეწყვეტას არა აქვს ძალა სხვა მოვალეთა მიმართ.

მართალია, ვალდებულება სოლიდარულია, მაგრამ სასარჩელო ხანდაზმულობის ვადის გამოთვლა ცალ-ცალკე ხდება თითოეული მოვალის მიმართ. თუკი ხანდაზმულობის დენა თითოეული მოვალისათვის იწყება სხვადასხვა დროს, მაშინ შეუძლებელია ვილაპარაკოთ ხანდაზმულობის ვადის ასევე ერთდროულად გასვლაზე. მაგრამ, თუკი ყველასათვის ხანდაზმულობის დენა ერთდროულად დაიწყება, ცხადია, მისი შეწყვეტაც ყველას მიმართ ერთდროულად მოხდება.² უნდა ვიფიქროთ, რომ

¹ ზ. ახვლედიანი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 36

² Гражданское Уложение, ст. 366.

ხანდაზმულობის ვადის შეჩერებაც მხოლოდ იმ მოვალის მიმართ ვრცელდება, რომლის მიმართაც მოხდა მისი შეჩერება. ასე მაგალითად, თუკი რომელიმე მოვალე ვადის აღიარებით შეჩერებს ხანდაზმულობის ვადის დენას, ამას მხოლოდ მის მიმართ ექნება ძალა და არა სხვა თანამოვალეების მიმართ.¹

ამდენად, ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის მიმართ ხანდაზმულობის ვადის შეჩერებას ან შეწყვეტას არა აქვს ძალა სხვა მოვალეთა მიმართ.

მაგალითი:

ვთქვათ, კრედიტორმა განიზრახა სარჩელის წარდგენა ერთ-ერთი სოლიდარული მოვალის მიმართ, მაგრამ მან ეს ვერ განაზოციელა იმის გამო, რომ მოვალე იმყოფებოდა შეიარაღებული ძალების ნაწილში, რომელიც იმყოფებოდა საომარ მდგომარეობაში. ეს გარემოება 132-ე მუხლის საფუძველზე გამოიწვევს ხანდაზმულობის ვადის შეჩერებას მხოლოდ ამ მოვალის მიმართ. დანარჩენთა მიმართ ხანდაზმულობა არ ჩერდება, თუკი მათ არა აქვთ საამისოდ კანონიერი საფუძველი.

¹ Н.Б.Новицкий, Л.А.Дуин, დასახელებული ნაშრომი, გვ.212.